

Coordonatori:

Doru Sinaci

Sorin Bulboacă

ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ

Studii și comunicări din Banat - Crișana

Volumul XVIII

Colecția *Slaviciana* - serie nouă

Vasile Goldis
University Press
Arad

DORU SINACI

SORIN BULBOACĂ

(coordonatori)

**ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ
STUDII ȘI COMUNICĂRI DIN BANAT-CRIȘANA
Volumul XVIII**

Volum tipărit cu sprijinul Consiliului Județean Arad, prin
Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Marius GREC

Conf. univ. dr. Simona STIGER

Tehnoredactare: Gabriela Adina MARCO

Tehnoredactare și traducere în limba engleză: Ioana NISTOR

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Administrație românească arădeană : studii și comunicări din Banat-Crișana / coord.: Doru Sinaci, Emil Arbonie. - Arad : "Vasile Goldiș" University Press, 2010-

vol.

ISBN 978-973-664-439-9

Vol. 18 / coord.: Doru Sinaci, Sorin Bulboacă. - 2024. - Conține bibliografie. - ISBN 978-973-664-958-5

I. Sinaci, Dorel (coord.)

II. Bulboacă, Sorin (coord.)

352

94

DORU SINACI

SORIN BULBOACĂ
(coordonatori)

**ADMINISTRAȚIE
ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ
STUDII ȘI COMUNICĂRI DIN
BANAT-CRIȘANA**

Volumul XVIII

**„Vasile Goldiș” University Press
Arad
2024**

CUPRINS CONTENTS

CUVÂNT ÎNAINTE FOREWORD	9
I. ISTORIE HISTORY	
<i>Sorin BULBOACĂ</i> Lipova la sfârșitul veacului al XVI-lea (1595-1600) Lipova, Late 16th Century (1595-1600)	11
<i>Ioan TULEU</i> Nobili vs țărani în Câmpia Crișurilor Nobles vs. Peasants in the Crișuri Plain	19
<i>Bogdan-Viorel PLEȘ</i> Banatul și bănățenii între tradiție și modernitate Banat and Its People between Tradition and Modernity	70
<i>Vasile FAUR</i> Satul Iercoșeni din județul Arad. Repere monografice The Iercoșeni Village from Arad County. Monographic Highlights	75
<i>Gabriela Adina MARCO</i> Nădlac, jud. Arad – sub lupa istoriei: societatea nădlăcană la mijloc de secol XIX Nădlac, Arad County – Under the Magnifying Glass of History: Nădlac Society in the Mid-19th Century	119
<i>Dănuț MORODAN</i> Povestea căii de fier din câmpia Aradului The Story of the Railroad in the Plains of Arad	130
<i>Aurel DRAGOȘ</i> Inundații pe valea Crișului Alb la Ineu din 1925 și 1939 The Crișul Alb Floods in Ineu from 1925 and 1939	139
<i>Puiu Emilian VALEA</i> Probe și proiecte de monede și insigne din perioada statului național-legionar(septembrie 1940 – ianuarie 1941) Coins and Insignia Samples and Projects During the National-Legionary State (September 1940 – January 1941)	150

<i>Dănuț MORODAN</i> Agricultura curticeană în bazinul legumicol Curtici-Macea-Dorobanți, în secolul al XX-lea Local Agriculture in the Curtici-Macea-Dorobanți Area in the 20th Century	159
<i>Augustin MUREȘAN</i> <i>Ioan POPOVICI</i> Steagul comunei Socodor, județul Arad The Flag of Socodor Commune, Arad County	168

II. BISERICA ȘI ȘCOALA THE CHURCH AND THE SCHOOL

<i>Cosmin PANȚURU</i> Hotărâri ale autorităților de stat și bisericești privind implicarea clerului ortodox în armată și politică State and Church Decisions Concerning the Involvement of the Orthodox Clergy in the Army and Politics	173
<i>Ioan TRAI</i> Ioachim Miloia și legătura sa cu Mănăstirea Săraca Joachim Miloia and His Connection with Săraca Monastery	187
<i>Vlad Alexandru MOȚ</i> Protosinghelul Justin Șerbănescu (1867-1942) Protosyncellus Justin Șerbănescu (1867-1942)	201
<i>Ioan-Veniamin GEOLDEȘ</i> Preotul Zenobie Brădean (1891-1964) – un ilustru slujitor al altarului și al culturii naționale Priest Zenobie Brădean (1891-1964) – an Illustrious Servant of the Altar and National Culture	221

III. SOCIETATE, ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ȘI ETNOGRAFIE SOCIETY, CULTURAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOGRAPHY

<i>Doru SINACI</i> Tribunismul arădean în contextul presei europene The ‘Tribuna’ Journal of Arad in the Context of European Press	235
<i>Anton ILICA</i> Spațialitate și înfățișări geografice în creația lui Ioan Slavici Spatiality and Geographical Aspects in the Works of Ioan Slavici ...	241

<i>Puiu Emilian VALEA</i>	
Racla din bronz cu osemintele capului lui Mihai Viteazul de la Mănăstirea Dealu	
The Bronze Reliquary with Mihai Viteazul's Skull, From the Dealu Monastery	259
<i>Ioana NISTOR</i>	
Memoria trecutului: ceremonia de dezvelire a bustului profesorul preparandial Teodor Ceontea (1912)	
The Memory of the Past: The Unveiling Ceremony of the Bust of Preparatory Teacher Teodor Ceontea (1912)	267
<i>Florica R. CÂNDEA</i>	
Puterea cuvintelor. Patimi. Neliniști	
The Power of Words. Grieve. Concerns	271
<i>Carina A. BABA</i>	
Troițele și monumentele de pe Valea Mureșului: mărturii ale curajului celor căzuți în lupte	
Wayside Crosses and Monuments on the Mureș Valley: Testimonies of the Courage of Those Who Fell in Battles	274
<i>Vasile Alexandru NICA</i>	
Amintiri din Nădlac, anii 1970	
Remember Nădlac in the 1970's	282

IV. MEDALIOANE PORTRAITS

<i>Florica R. CÂNDEA</i>	
Gazete („foi populare”) și gazetari români, în alte vremuri	
Romanian Newspapers (‘Foi populare’) and Journalists, in Other Times	290
<i>Claudiu PORUMBĂCEAN</i>	
Dr. Ilie Carol Barbul și Adrian Demian. Două personalități sătmărene care și-au legat destinul de Arad	
Dr. Ilie Carol Barbul and Adrian Demian. Two Personalities from Satu Mare, Who Have Linked Their Destiny to Arad	300
<i>Daniela CURELEA</i>	
<i>Dragoș CURELEA</i>	
Profil intelectual sibian: dr. Eleonora Lemeny între 1905-1935	
A Profile of Sibiu's Elite: Eleonora Lemény, PhD, between 1905 and 1935	326

<i>Adrian DEHELEANU</i>	
Aspecte privind pictura oficială cu tematică istorică în România Comunistă (1965-1980). Cazul pictorului Franz Ferch	
Aspects Regarding Official Painting with Historical Themes in Communist Romania (1965-1980). The Case of Painter Franz Ferch	357
<i>Paul KRIZNER</i>	
Profesorul Petru Botașiu, un otlăcan mai puțin cunoscut	
Petru Botașiu, a Lesser-Known Teacher from Otlaca (Arad County)	368
<i>Marius-Ioan GREC</i>	
Medalion Edward Nicolae Luttwak. Edward Nicolae Luttwak: 80 de ani de la naștere	
Medallion Edward Nicolae Luttwak. Edward Nicolae Luttwak: 80 Years since His Birth	377
V. RECENZII DE CARTE	
BOOK REVIEWS	
<i>Mihaela-Livia GULEȘ</i>	
Sebastian-Dragoș Bunghez, Maria Alexandra Pantea, Pecica – Istorie, oameni și fapte, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2022, 160 p.	384
<i>Gabriela Adina MARCO</i>	
Ioan Cotoc, Monografia satului Leștioara, Arad, editura Concordia, 2023, 356 p.	386
<i>Ioan TULEU</i>	
Pe „Drumul vinului” din Podgoria Aradului împreună cu Puiu Emilian Valea	388
<i>Ioana NISTOR</i>	
Valeriu Lupuț, Monografia satului Lupești, județul Arad, Arad, Editura Concordia, 2022	390
SUMMA SUMMARUM	392
INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI.....	436

CUVÂNT ÎNAINTE

FOREWORD

Culegerile de studii și comunicări științifice „*Administrație Românească Arădeană*” au ajuns, iată, la cel de-al optsprezecelea volum¹, îmbogățind astfel colecția „*Slaviciana – serie nouă*” a prestigioasei edituri „*Vasile Goldiș*” University Press din Arad cu tot atâtea apariții editoriale de o înaltă ținută academică. Firește, nu am fi reușit acest demers fără prețiosul și competentul aport științific al cercetătorilor, universitarilor și oamenilor de cultură din București, Iași, Constanța, Galați, Craiova, Brașov, Sibiu, Cluj-Napoca, Alba-Iulia, Oradea, Timișoara, Reșița, Caransebeș, Lugoj, Arad, dar și de la Chișinău, Cernăuți, Novi Sad, Szeged, Vârșeț sau din alte zone locuite de români.

A fost un gând al nostru, nemărturisit, de a întâmpina și continua sărbătorirea Centenarului României Mari, reconfigurând „*solul etnic*” prin publicarea, în volumele noastre, a valoroaselor studii și articole aparținând unor distinse personalități științifice și culturale din toate zonele locuite de români. Pentru că „*de la Nistru, până la Tisa*” și din Carpații Păduroși, până în Munții Pindului, vorbirea românească depășește cu mult întinderea unui mileniu și impune, totodată, prezența unui interes științific și cultural, care numai din partea noastră poate veni.

Volumele de studii pe care le publicăm aici, la Arad, sunt rodul sesiunilor naționale de comunicări științifice pe care le desfășurăm în fiecare mijloc de mai, în jurul datei de 17, dată la care Regimentul 6 Vânători al Armatei Regatului Român a eliberat Aradul, în acel plin de grație an 1919, instaurând administrația românească. Păstrând simbolistica acestui moment istoric în titlul volumelor noastre („*Administrație Românească Arădeană – studii și comunicări din Banat-Crișana*”), am căutat să nu limităm cercetările științifice publicate doar la intervalul 1919 – prezent, lăsând la dispoziția distinșilor conferențieri toate perioadele istoriei naționale și central-europene în care doresc să se exprime. De asemenea, am încercat să facem loc și studiilor de istorie bisericească și celor cultural-etnografice. Mai mult, portretele de personalități și recenziile publicate au făcut din sesiunile noastre științifice și volumele aferente adevărate tribune de lansare a zeci de lucrări de referință pentru istoriografia națională, monografiile de

¹ Primul volum din această serie, intitulat „*90 de ani de administrație românească în Arad – culegere de studii și comunicări*”, apărut în primăvara anului 2010, nu a fost numerotat.

localitate, de regiune, de personalități sau anuare ale asociațiilor culturale regionale sau naționale.

Efortul nostru nu ar fi încununat de succes, dacă nu am avea alături de noi instituțiile organizatoare sau parteneri, cărora le mulțumim pe această cale: Consiliul Județean Arad, Primăria Municipiului Arad, Centrul Cultural Județean Arad, Centrul Municipal de Cultură Arad, Arhiepiscopia Aradului, Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad, Complexul Muzeal Arad, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Asociația „ASTRA arădeană – 1863”, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” Arad, Asociația „Ștefan Cicio-Pop” Arad, Colectivul Monografic Județean, precum și Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad.

Doru SINACI
Sorin BULBOACĂ

I. ISTORIE HISTORY

Lipova la sfârșitul veacului al XVI-lea (1595-1600)

Lipova, Late 16th Century (1595-1600)

Sorin BULBOACĂ
Complexul Muzeal Arad
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Abstract

The article aims to present, based on the investigation of the sources and the consultation of specialized literature, the history of the fortress and the city of Lipova in the last period of the 16th century, since 1595 to 1600. After several decades of Ottoman administration, Lipova was liberated in 1595 by the Transylvanian troops led by Gheorghe Borbely. Despite the repeated attempts of the Turks and Tatars to recapture Lipova, the fortress and the town remained in the possession of the Christians, being part of the principality of Transylvania until 1616, becoming the administrative centre of the Arad region (which included the Mureș valley from Săvârșin to Pecica). In these last years of the 16th century, several captains took charge of the Lipova fortress: Gheorghe Borbely (former ban of Lugoj and Caransebeș), Ioan de Săliște, Ștefan Toldi de Salonta, Gheorghe Fărcaș (the first 3 appointed by prince Sigismund Bathory, last by Michael the Brave).

It was a period of economic development for Lipova, in the context in which Ottoman properties are given by the prince to Transylvanians and the function of princely tricesimator is reintroduced, to collect customs duties. A series of nobles who owned possessions in parts of Lipova claimed it back after 1596. From the late autumn of 1599 until September 1600, the city and fortress of Lipova were ruled by the great unifying prince, Michael the Brave.

Keywords: war, administration, town, fortress, soldiers.

Introducere

Articolul își propune să prezinte, pe baza investigării izvoarelor și a consultării literaturii de specialitate, istoria cetății și a orașului Lipova în ultimii ani ai secolului al XVI-lea (1595-1600).

Eliberarea Lipovei

Participarea principatului Transilvaniei la războiul antiotoman declanșat de Mihai Viteazul în 1594 a avut în primul rând scopul de a elibera unele cetăți și localități încorporate vilayetului Timișoara. Au fost redobândite, în anii 1595-1596, Lipova, Șoimoș, Arad, Șiria, Pâncota, Ineu și Vărădia de Mureș, alături de alte sate și târguri eliberate din Banat. În comitatul Zarand, redobândirea cetăților Șiria, Pâncota și Ineu nu a însemnat eliberarea întregului teritoriu aflat sub dominație otomană¹.

Prima perioadă a stăpânirii otomane asupra cetății Șoimoș se încheie în vara anului 1595 când, după victoria de la Făget a banului Lugoșului și Caransebeșului, Gheorghe Borbely, asupra trupelor otomane (13-14 august), garnizoanele otomane de la Chelmac și Șoimoș abandonează, în grabă apărarea cetăților de aici². La 19 august 1595, Gheorghe Borbely învinge garnizoana otomană din cetatea Lipovei, după un asediu de două zile, orașul fiind eliberat. La 25 august 1595, a sosit la Alba Iulia vestea eliberării Lipovei de către trupe ardelenene și bănățene, iar în ziua următoare sunt prezentate capturile. Banul Lugoșului și Caransebeșului, George Borbely, primește onorurile pentru cucerirea orașului și predarea cetății în luna august³.

Trupe de haiduci sunt concentrate la Lipova încă la sfârșitul anului 1595, cu scopul de a face incursiuni în zona otomană până spre Timișoara, pentru a destabiliza vilayetul și pentru a crea condițiile pentru un asediu al Timișoarei, care s-a realizat în vara anului 1596, fără succes însă. Trupele și comandanții lor au trecut, la dus și la întors, prin Lipova, oștenii meritoși în lupte fiind recompensați. În intervalul 1595-1616, 19 oșteni primesc case în Lipova și 41 locuri de casă⁴.

Între 1595-1616, cetatea Șoimoș, din apropierea Lipovei, ca și valea Mureșului, până la Arad, face din nou parte din principatul Transilvaniei, iar între 1599-1600, cetatea Șoimoș este stăpânită de marele domn unificator, Mihai Viteazul.

Un asediu al turcilor și tătarilor în aprilie 1596 este respins de apărătorii Lipovei. Inițial, garnizoana Lipovei, deși inferioară numeric în

¹ Cristina Feneșan, *Vilayetul Timișoara (1552-1716)*, Timișoara, Editura Ariergarda, 2014, p. 172.

² Tiberiu Ciobanu, „Lupta bănățenilor împotriva dominației otomane în vremea lui Mihai Viteazul”, în *Vilayetul Timișoarei. (450 de ani de întemeiere a pașalâcului) 1552-2002*, Timișoara, Editura Mirton, 2002, pp. 120-121.

³ Ioan Hațegan, *Cultură și civilizație la medievală la Mureșul de jos*, Timișoara, Editura Banatul / David Press Print, 2020, p. 181.

⁴ *Ibidem*, pp. 181-182.

comparație cu trupele turco-tătare (circa 24000 de militari), iese la luptă, dar pierde 400 de oșteni, retrăgându-se în cetate (28 aprilie 1596). Peste câteva zile, în 5 mai, otomanii încep asediul cetății, bombardând-o cu tunurile. Ziua, apărătorii cetății – circa 3000 de soldați – respingeau atacurile turco-tătare, iar noaptea reparau distrugerile provocate zidurilor. În această confruntare au luptat și 143 de mercenari de elită scoțieni, dintre care 25 au murit aici. Gheorghe Borbely, comandantul Lipovei, a ordonat ca în noaptea de 10/11 mai artileria cetății să tragă neconținut. Beiul otoman a crezut că au sosit ajutoare și a ordonat retragerea spre Timișoara⁵. În 14 mai, știrea despre ridicarea asediului otoman asupra cetății Lipova a ajuns la Alba Iulia. În iunie 1596, principele Transilvaniei ajunge cu armata sa la Lipova, unde remarcă meritele lui Gheorghe Borbely, Gheorghe Palatici, Petru Barabaș și Ioan Captari, vizitând câmpul de luptă și apoi cetatea⁶.

Garnizoana Lipovei, întărită cu trupe ardelene, a făcut mai multe incursiuni în teritoriul controlat de otomani. În ianuarie 1597, au ajuns știri la curtea imperială habsburgică din Praga despre luptele celor din Lipova cu turcii în anul precedent, uciderea a 200 dintre ei, inclusiv capturarea mai multor prăzi⁷. Între timp, în locul lui Gheorghe Borbely, Ioan de Săliște ajunge căpitan al Lipovei (sfârșitul anului 1597), care, bănuind de colaborare cu turcii (în ianuarie 1598), este arestat și judecat de către principe, care îl găsește în final nevinovat, iar la sfârșitul anului 1598 a fost numit la conducerea cetății Aradului⁸.

În februarie-martie 1597 și în mai-iunie același an, turcii atacă din nou Lipova, fiind însă înfrânți. În iunie 1598, pașa de Timișoara atacă prin surprindere Lipova, dar este învins⁹.

Lipova în Principatul Transilvaniei

După reîntrirea Lipovei și a văii Mureșului în principatul Transilvaniei, Sigismund Bathory a numit un tricesimotor princiar în orașul de pe Mureș, pe Iacob Ajtoni din Alba Iulia. În 26 iulie 1596, principele Sigismund Bathory a poruncit capitlului din Oradea să își trimită un

⁵ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. III/2, București, 1888, p. 390.

⁶ Daniel Vighi, *Cetatea Lipovei de la Robert de Anjou la ocupația sovietică. Antologie de texte istorice și literară*, Timișoara, Editura Ariergarda, 2018, p. 47.

⁷ Eudoxiu Hurmuzaki, *op.cit.* vol. III/2, p. 228.

⁸ Stelean Ioan Boia, „Lipova în perioada Principatului (secolele XVI-XVII)”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări*, vol. II, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011, p. 10.

⁹ Ioan Hațegan, *op. cit.*, p. 182.

reprezentant al său la procedura de punere și dare în stăpânire a unei vii izolate, aflate pe dealul orașului Lipova (via având pe două laturi șanțurile cetății, iar a treia latură terminându-se în pădure), dăruită nobilului diac Iacob Ajtoni (precum și moștenitorilor și urmașilor săi), tricesimator princiar¹⁰. Via dăruită de principe lui Iacob Ajtoni aparținuse înainte turcilor Cafer ceauș și lui Saraci Ibrahim, Pervan și Nezer. Din partea principelui Transilvaniei la introducerea în posesie a diacului Iacob Ajtoni urmau să fie prezenți nobilul Gheorghe Borbely de Sima sau Mihail Aracsai ori Petru Măcicaș de Rapolt sau Ladislau Balko din Lipova. Peste câțiva ani, în 12 mai 1602, principele Sigismund Bathory l-a răsplătit pe diacul Iacob Ajtoni, tricesimator (pentru slujbele credincioase prestate) cu moșia *Fundata* (așezare azi dispărută, care era situată în Evul Mediu la vest de Pojoga, în părțile Iliei) din comitatul Arad, care aparținea atunci cetății Lipova¹¹.

La conducerea cetății Lipovei era numit de principe Ștefan Toldi de Salonta, căpitan-substitut. În 30 mai 1597, din Geoagiu, cancelarul Transilvaniei, nobilul român Ștefan Josika, i-a cerut căpitanului Lipovei, Ștefan Toldi, să restituie sesia nobiliară și două locuri de casă aflate la Breazova, în districtul Margina, unei perechi de oameni în vârstă care, de teama turcilor, s-au refugiat și au locuit o vreme în Lugoj, timp în care cetatea Lipova se înstăpânise asupra satului și a bunurilor lor imobile¹².

În vara anului 1597, principele Transilvaniei l-a trimis ca sol la sultanul otoman pe diacul Martin din orașul Lipova, diplomat și bun cunoscător al limbii turce (în vederea încheierii păcii), dar odată întors în principat, află că Sigismund Bathory s-a răzgândit și nu mai vrea pace. Același Martin a fost trimis de principe ca sol la împăratul Rudolf al II-lea¹³. În 26 iunie 1597, la Praga, la curtea împăratului Rudolf al II-lea, se știa despre o luptă cu otomanii la Lipova, soldată cu victoria creștinilor¹⁴.

O serie de nobili care au stăpânit posesiuni în părțile Lipovei, înainte de instaurarea administrației otomane, au revendicat după 1596 vechile lor moșii, pe care le-au solicitat autorității princiare. În 14 iunie 1597, Ștefan Josika, cancelarul Transilvaniei, l-a informat pe căpitanul-substitut al Lipovei, Ștefan Foldi, despre rezultatul demersurilor făcute la rugămintea lui în diverse probleme de proprietate ale unor nobili din părțile Lipovei. Totodată, i-a dat instrucțiuni în legătură cu prizonierii turci (care trebuiau

¹⁰ Costin Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017, pp. 184-187, doc. 59.

¹¹ *Ibidem*, vol. II, pp. 230-231, doc. 83.

¹² *Ibidem*, vol. II, pp. 187-188, doc. 60.

¹³ Daniel Vighi, *op.cit.*, p. 52.

¹⁴ . Hurmuzaki, *op.cit.*, vol. III/2, p. 247.

trimiși la Alba Iulia) și plata convenită garnizoanei din cetatea Lipovei, făcându-i promisiunea că va avea în vedere rezolvarea nevoilor acesteia¹⁵. Din document reiese că moșia care i-a aparținut bătrânului nobil Ioan Tolna a fost donată de principele lui Paul Buza și Ioan More (nobili români) și s-a realizat deja punerea în stăpânire. Diacul Balint urma să trimită leafa lunară pentru pedestrașii și călăreții garnizoanei din cetatea Lipova. Actul evidențiază faptul că nobilul Ștefan Korossi a primit din partea lui Sigismund Bathory 10 iobagi de casă.

Înainte de 10 iunie 1598, Gheorghe Borbely este confirmat de principele Transilvaniei, Sigismund Bathory, drept comandant al cetății Lipova, de mare importanță strategică¹⁶. Un avisso din 1598 – *Zeitung aus Siebenburgen* – menționează o luptă cu turcii la Lipova; garnizoana, ieșind din cetate, a avut o ciocnire puternică cu trupele otomane comandate de către pașa de Szekeshervar, care a pierit în luptă, iar fiul acestuia a fost făcut prizonier împreună cu un număr însemnat de oșteni¹⁷.

În 3 ianuarie 1599 Sigismund Bathory i-a poruncit lui Gheorghe Borbely de Sima să respecte scutirea de slujbe de care se bucură Paul Buza, slujitor princiar din garnizoana Lipovei, care era bolnav, aflat în căutarea unui medic care să-i îngrijească sănătatea¹⁸.

Urcarea în scaunul princiar a cardinalului Andrei Bathory (martie 1599), ca și demersurile diplomatice întreprinse la Poartă pentru recunoașterea sa ca principe, au readus în prim plan chestiunea cetăților de la hotare, sultanul cerând predarea cetăților Ineu și Lipova¹⁹.

Înlăturarea principelui Andrei Bathory de către Mihai Viteazul (în octombrie 1599) a întrerupt aceste demersuri. La bătălia de la Șelimbăr dintre oștile lui Andrei Bathory și Mihai Viteazul (octombrie 1599), soldații din cetatea Lipovei nu au participat²⁰.

¹⁵ Costin Feneșan, *op. cit.*, pp. 188-191, doc. 61.

¹⁶ *Călători străini despre Țările Române*, vol IV, volum îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1972, p. 94.

¹⁷ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. IV, București, Editura Academiei, 1986, pp. 176-177. doc. 103.

¹⁸ Costin Feneșan, *op. cit.*, pp. 194-195, doc. 63.

¹⁹ Lukinich Imre, *Erdely teruleti valtozasi a torok hoditas koraban (1541-1711)*, Budapesta, 1918, p. 194.

²⁰ Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui despre români 1566-1608*, Cluj, 1928, p. 126.

Lipova în stăpânirea lui Mihai Viteazul

La finele anului 1599, cele mai importante cetăți din vestul Transilvaniei – Caransebeș, Lugoj, Lipova, Ineu și Chioar – se aflau în stăpânirea lui Mihai Viteazul. În noiembrie 1599, trupele lui Mihai Viteazul au intrat în Lipova. În fruntea cetății Lipova marele domn l-a numit inițial pe Ioan de Săliște ca și căpitan, iar ulterior pe Gheorghe Fărcaș, care l-au servit cu loialitate, până la capăt²¹.

Încă din iarna anului 1599, Baba Novac și cei 4000 de haiduci ai săi își aveau garnizoana la Lipova, de unde urmăreau cu atenție mișcările turcilor. Din Lipova, în aprilie 1600, haiducii lui Baba Novac au plecat spre Moldova, împreună cu oștile lui Mihai Viteazul.

În 1-2 iunie 1600, se știa la Cluj că turcii și aliații lor, tătarii, atacă Lipova²². În 12 iunie, o parte dintre mercenarii cazaci ai domnului român merg spre Lipova și Ineu²³.

Gheorghe Fărcaș, numit comandant al cetății Lipova de către Mihai Viteazul, probabil în primăvara sau vara anului 1600, deși schimbat de voievod din funcția lui, luptă alături de el la Mirăslău. Demersurile diplomatice ale lui Mihai Viteazul duse la Istanbul, în vederea recunoașterii sale ca principe al Transilvaniei, sunt din nou condiționate de Poartă de cedarea a 4 cetăți însemnate de la hotare, printre care și Lipova, solicitare respinsă de către marele domn unificator²⁴.

După scurta domnie în Transilvania a lui Mihai Viteazul, în toamna anului 1600, principatul și cetățile sale, inclusiv Lipova, ajung în stăpânirea împăratului Rudolf al II-lea, prin intermediul generalului Gheorghe Basta, omul Habsburgilor. În 17 decembrie 1600, generalul George Basta scrie că Baba Novac împreună cu 1000 de călăreți și 600 de pedestrași se îndreptau spre Lipova²⁵.

Concluzii

După câteva decenii de administrație otomană, în 1595, Lipova este eliberată de oștile transilvănene conduse de Gheorghe Borbely. În pofida încercărilor repetate ale turcilor și tătarilor de a recuceri Lipova, cetatea și orașul rămân în stăpânirea creștinilor, făcând parte din principatul Transilvaniei până în 1616, devenind centrul administrativ al comitatului

²¹ Stelean Ioan Boia, *op. cit.*, p. 11.

²² Eudoxiu Hurmuzaki, *op.cit.*, vol. XII, București, 1903, p. 933.

²³ *Ibidem*, p. 941.

²⁴ Jancso Benedek, *Aradvármegye es Arad szabad kiralyi város monographiaja*, II/2, Arad, 1895, p. 52.

²⁵ Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XII, p. 1114.

Arad (care includea acum valea Mureșului de la Săvârșin până la Pecica). În acești ultimi ani ai veacului al XVI-lea, la conducerea cetății Lipovei s-au perindat mai mulți căpitani: Gheorghe Borbely (fostul ban al Lugojului și Caransebeșului), Ioan de Săliște, Ștefan Toldi de Salonta, Gheorghe Fărcaș (primii 3 numiți de principele Sigismund Bathory, ultimul de către Mihai Viteazul).

Este o perioadă de dezvoltare economică a orașului Lipova, în contextul în care proprietăți otomane sunt dăruite de principe unor ardeleni și se reintroduce funcția de tricesimator princiar, pentru perceperea taxelor vamale. O serie de nobili care au stăpânit posesiuni în părțile Lipovei, le-au revendicat înapoi după 1596. Din toamna târzie a anului 1599 și până în septembrie 1600, orașul și cetatea Lipovei au fost stăpânite de marele domn unificator, Mihai Viteazul.

BIBLIOGRAFIE

Benedek, Jancso, *Aradvármegye es Arad szabad kiralyi város monographiaja*, II/2, Arad, 1895.

Boia, Stelean Ioan, „Lipova în perioada Principatului (secolele XVI-XVII)”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări*, vol. II, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011.

Călători străini despre Țările Române, vol. IV, volum îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu, Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1972.

Ciobanu, Tiberiu, „Lupta bănașenilor împotriva dominației otomane în vremea lui Mihai Viteazul”, în *Vilaietul Timișoarei. (450 de ani de întemeiere a pașalâcului) 1552-2002*, Timișoara, Editura Mirton, 2002.

Crăciun, Ioachim, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui despre români 1566-1608*, Cluj, 1928.

Feneșan, Costin, *Diplomatarium Banaticum*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017.

Feneșan, Cristina, *Vilayetul Timișoara (1552-1716)*, Timișoara, Editura Ariergarda, 2014.

Hațegan, Ioan, *Cultură și civilizație la medievală la Mureșul de jos*, Timișoara, Editura Banatul, David Press Print, 2020.

Hurmuzaki, Eudoxiu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. III/2, București, 1888; vol. XII, București, 1903.

Lukinich, Imre, *Erdely teruleti valtozasi a torok hoditas koraban (1541-1711)*, Budapesta, 1918.

Mihai Viteazul în conștiința europeană, vol. IV, București, Editura Academiei, 1986.

Vighi, Daniel, *Cetatea Lipovei de la Robert de Anjou la ocupația sovietică. Antologie de texte istorice și literară*, Timișoara, Editura Ariergarda, 2018.

Nobili vs țărani în Câmpia Crișurilor

Nobles vs. Peasants in the Crișuri Plain

Ioan TULEU

Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad

Abstract

For many centuries, the peasants worked the native land with sweat and sufferings to earn their right to life. But the land did not belong to the peasants by right, it was someone else's, especially someone who came from afar and therefore the land was not loved or protected. The land was meant only for benefits. The land was worked by the peasant, who knew its value, cherished it and defended it with his life. There was an indissoluble unity between the peasant and the land, suffering together when the climate was harsh and the crop was useless. Together they fought the plagues, the pests and the ill-intended people. This is the reason why the peasant's struggle for land sometimes had dramatic accents. Peasants used their own farming utensils as defence or even attack against the harmful 'pests'. Even if those harmful 'pests' were nobles who became the owners of the land overnight or the state authorities who wanted a share of the harvest without doing anything to obtain it, the peasants were on constant alert to defend their rights. When they could no longer resist, they revolted, attacked the mansions, eliminated and killed the tyrants, and repossessed their own lands and harvests.

Keywords: *peasants, possession, struggle, nobles, unity.*

Cucerirea pământului

La începuturi, oamenii au stăpânit liberi pământurile, pădurile și apele pe care Dumnezeu le-a așezat atunci când a creat istoria. Aici, în vestul României de astăzi, fosta Mare a Panoniei a fost umplută cu sedimente cărate de vânturile și râurile care veneau dinspre munte, alcătuind un pământ cu soluri fertile care a atras încă de la începuturi locuirea umană. Lemnul și animalele pădurilor, cerealele câmpiei, peștii apelor au ajutat viața umană și au încurajat așezarea definitivă și temeinică prin alcătuirea de comunități care să administreze în comun darurile oferite cu atâta generozitate. Și multe neamuri au trecut în cursul veacurilor cu turmele și caii lor peste aceste pământuri în căutare de hrană, potopind totul în cale. Apoi au plecat mai departe, spre alte zări, mânate parcă de firea lor nestatornică. Rând pe rând, hunii temutului Attila, avarii, gepizii, pecenegii, cumanii, tătarii au descins din întinsele stepe ale Asiei, prădând și ucigând,

iar apoi risipindu-se ca fumul, în urma lor rămânând doar cântecele de bejenie și poveștile trecute în file de cronici. Doar slavii au cutezat să se amestece cu populația latinofonă. Au creat împreună așezări, au dat nume văilor și potecilor, au împărțit și administrat teritoriul în cadrul unor formațiuni politice mari precum ducatele lui Menumorut și Glad, pomenite în cronica notarului „Anonimus” – Gesta Hungarorum – elaborată în timpul regelui ungar Bela al IV-lea. Singurii dintre popoarele stepei care au venit și au rămas au fost ungurii. Respinși de la înaintarea dinspre Panonia spre apus, s-au întors spre răsărit, unde i-au întâlnit pe vlahi (balachi), oameni pașnici și așezați, dar care i-au primit pe noii veniți cu împotrivire. „Dar mai sus zisul Tuhutum, bărbat foarte înțelept a trimis un bărbat viclean, pe Ogmand, tatăl lui Opaforcos pentru ca umblând să observe calitatea și fertilitatea țării foarte păduroase ce fel ar fi locuitorii acesteia. Și dacă ar fi să se poată să poarte război cu aceștia. Căci Tuhutum voia să-și câștige prin sine nume și pământ” (Gesta Hungarorum).

Dar Gelu, ducele din țara foarte păduroasă (Transilvania n.n.), cu toată rezistența eroică, nu a putut să-i oprească pe invadatori și a căzut învins. Nici ducele Menumorut n-a avut mai mult succes în împotrivirea sa, numai că, până la urmă, lucrurile s-au așezat în pace prin căsătoria fiicei sale cu Zulta, fiul ducelui Arpad. Pentru „serviciu credincios”, Arpad a dăruit lui Veluquius comitatul de Zarand, iar Menumorut, murind fără să aibă ca urmaș un fiu, „a lăsat în pace regatul său în întregime fiului său Zulta” (Gesta Hungarorum). Și, cum spune cronica în continuare, „ducele a început să dea credincioșilor săi locuri și domenii mari”. Toate acestea se întâmplau la cumpăna dintre veacurile IX și X, atunci când are loc prima încercare de constituire a marilor proprietăți funciare prin așa numitul drept al cuceritorului. Această primă tentativă de așezare maghiară în zonă nu a fost însă prea consistentă și de durată. Abia după înscăunarea și ungerea lui Ștefan cel Sfânt de către papă ca rege al ungarilor se poate spune că ordinea feudală specifică Europei apusene se instituie în zona cuprinsă între Mureș și Crișuri. De data aceasta, în Banat și zona Aradului se găsea o altă formațiune politică, mult mai puternică decât cele ale lui Menumorut și Gelu, și anume, voievodatul lui Ahtum. Cel mai amplu izvor cu privire la evenimentele și realitățile secolului al XI-lea este „Legenda Sfântului Gerard”, alături de care situăm lucrarea „Deliberație”, scrisă chiar de Episcopul Gerard în preajma morții sale (1046). Din aceste izvoare aflăm despre bogăția pământului, fiind menționate culturile de grâu și orz, se arată că poporul de rând ținea animale, iar Ahtum avea nenumărați cai neîmblânziți, „exceptând pe cei care îi ținea sub pază în grajduri”. La fel, se menționează mulțimea cirezilor de vite pe proprietatea sa. Pescuitul,

albinăritul și cultura viței de vie sunt și ele pomenite explicit. Toate acestea constituie argumente pentru intervenția maghiară în zonă care se produce la 1028-1030. Războiul pornit de regele Ștefan este pierdut de către Ahtum, în special din cauza trădării lui Chanadinus, care primește ca recompensă din parte regelui funcția de comite al ținutului de pe Mureșul inferior, cu capitala la Cenad (Mureșana). Teritoriile cucerite au devenit în cea mai mare parte proprietate a regilor maghiari, care apoi le-au dăruit mănăstirilor, bisericilor catolice și nobililor fideli, care l-au ajutat în lupte cum a fost și cazul lui Chanadinus. Se constituie astfel domenii întinse cu caracter feudal, tot mai autonome față de puterea centrală.

Trebuie specificat însă că în Ungaria nu au existat feude de tipul celor din Europa occidentală. Proprietatea asupra pământului a însemnat întotdeauna posesiune cu drepturi depline ... „fiecare până trăiește să stăpânească liber atât proprietățile sale cât și donațiile primite de la Rege... iar după moartea lui tot așa să o stăpânească și fiii săi”. Legea permitea ca oricine să fie liber a-și împărți averea soției, fiilor, fetelor, rudelor sau s-o doneze bisericii (Pal Engel). Dar regele putea confisca moșiile dacă erau găsite nereguli sau respectivul nobil dovedea rea credință. Conform acestei ultime prevederi, comitelui Nicolae îi sunt confiscate 17 moșii.

Constituirea marilor latifundii mergea mână în mână cu procesul de aservire a țăranilor liberi și a obștilor sătești supuse la tot mai multe obligații (decima, nona, robota).

Dar, până la năvălirea tătarilor nu se poate vorbi de o clasă țărănească dependentă, omogenă. Documentele vremii întrebunțează diferiți termeni ca: iobagiones, mansiones, vinitores, venatores etc. Sub aspect etnic, documentul întocmit de Capitlul Catholic Arad la 1177 ne arată o serie de nume românești pe lângă cele maghiare. Nu tot pământul a intrat în posesia marilor feudali, fiind pomenite până târziu, prin secolele XIV-XV, existența unor cnezate și voievodate ale autohtonilor.

În plin proces de așezare a relațiilor feudale de muncă în matca lor, de creare a marilor domenii și creștere a satelor, are loc, la 1241-1242, marea invazie tătară. Hoardele sălbatice venite din străfundurile Asiei distrug totul în cale: mănăstirile, cetățile și satele sunt date pradă flăcărilor, locuitorii sunt în mare parte uciși iar cei care scapă sunt obligați să se refugieze în păduri și mlaștini. Încercarea de rezistență de pe o insulă a Crișului, lângă Nădab, este lipsită de succes și castrul Zarandului împreună cu întreaga zonă arădeană sunt ocupate. Toate aceste întâmplări au fost povestite de călugărul Rogerius, prizonier la tătari, în cartea sa, „Carmen Miserabile”.

Rogierius ne mai spune că tătarii, după ce au cucerit principalele puncte de rezistență, au eliberat câțiva prizonieri cărora le-au spus să-i anunțe pe cei ascunși prin păduri că... „oricui ar voi să li se supună i se va da libertatea de a veni acasă, însă într-un anumit timp”. Fiind vremea secerișului, oamenii s-au întors la casele lor strângând cu toții recoltele în hambare, dimpreună cu paiele și fânul. Conform obiceiului pământului, ei și-au ales cneji care să facă dreptate și să le procure tătarilor cai, arme, hrană și veșminte. Năvălirea tătară a dat însă o grea lovitură statului maghiar, care cu greu își va reveni, multe dintre cetățile existente – între care și Zarandul – pierzându-și importanța.

Stăpânii pământului

În continuare, organizarea politică și teritorială a fost inseparabil legată de problema proprietății funciare. Pământurile scăldate de apele Mureșului și Crișurilor au fost în tot cursul istoriei medievale mult râvnite de puternicii zilei, în primul rând pentru că, așa cum spune un document din secolul al XVI-lea: „Aceste localități erau bogate, așezate la șes, lângă ape curgătoare, iar prin productivitatea și fertilitatea solului, mulțimea animalelor, bogăția peștilor, grânelor, furajelor și fructelor, precum și cu clima lor bună se află pe primul loc în lume” (Istvanffy Mikloș – *A magyarok tortenetebol*). Și, ca atare, nu au lipsit nici doritorii de a deține pământ în zonă, așa că cele mai influente și bogate familii ale Regatului Maghiar au devenit posesoare ale unor întinse domenii, de zeci și sute de mii de iugăre, pe care lucrau țărani iobagi, români și maghiari deopotrivă, care trebuiau să asigure bunăstarea stăpânilor și evident a regelui de la Buda sau, după caz, a împăratului de la Viena. Pământurile arădene au fost dăruite de regii Ungariei unora dintre cele mai puternice familii nobiliare ale regatului. Între acestea amintim Huniazii, care au stăpânit Țiria cu domeniul ei; Losonczy, cu Dezna și Pâncota; Banffy cu Șoimoșul; Bathory cu Țiria; Garai cu Vărădia, Frumșeniul, Szadul; Brancovici cu Țiria; și alte familii însemnate, precum ale principelui de Brandenburg, contelui de Orszag etc. De multe ori domeniile și cetățile lor trec dintr-o mână în alta în funcție de capriciile regelui și rezultatele luptelor dintre acesta și nobilii săi.

Clasa nobiliară, adică proprietarii de latifundii și locatarii cetăților-castel, a fost în Ungaria medievală destul de numeroasă comparativ cu situația din statele Europei de Vest, ajungând până la 3-4 procente din totalul populației. Nobilii erau socotiți mădulare ale sfintei coroane, și se subordonau numai regelui încoronat, legitim, după cum regele era ales numai de către nobili. Adevărata nobilitate se dobânda prin fapte militare strălucite și alte virtuți și se consacra prin dănie regală. Nobilitatea era,

evident, ereditară. O altă deosebire față de modelul clasic al Europei a fost lipsa jurământului de fidelitate și a dependenței totale a vasalului față de seniorul său. Proprietatea deplină, cel puțin teoretică, îi dădea nobilului o oarecare independență. Dar nici clasa nobiliară nu era unitară și egală în drepturi. În regatul Ungariei, relațiile dintre rege și nobilii săi au fost reglementate încă de foarte devreme de o înțelegere numită „Bula de Aur” negociată în 1222 de către regale Andrei al II-lea și vasalii săi.

Pătrunderea turcilor în zona Aradului, începând cu mijlocul secolului al XVI-ea, va aduce schimbări fundamentale în distribuția proprietăților și vor fi distruse, în mare măsură, cetățile și conacele reședință de domeniu, astfel că din acea perioadă nu mai există nici măcar ruine, doar urme vagi care atestă că lângă podul de peste Mureș, pe șoseaua către Timișoara, a existat o cetate, că la Lipova era cea mai mare cetate din comitat, la fel a dispărut vechea cetate a Ineului. A fost construită însă alta între 1645-1652, pe malul drept al Crișului, de către principele Transilvaniei Gheorghe Rackoczy al II-lea. Proprietatea funciară în secolele XVI-XVII a cunoscut mari perturbări, trecând des dintr-o mână în alta, în funcție de stăpânirea statală. În Câmpia Crișurilor (comitatul Zărand), s-au înstăpânit în mai multe rânduri spahii turci care au dat pământul spre lucrare țăranilor băștinași care plăteau dările prevăzute în dreptul otoman. Dar, la Ineu, spre jumătatea secolului al XVII-lea, a avut domeniul și principele Transilvaniei, Rakoczy al II-lea, care a construit, între altele, crama din Dealul Mocri.

Deceniul nouă din secolul al XVII-lea aduce cu sine schimbări fundamentale în situația politică, economică și socială în așa numitul Partium, regiune în care erau cuprinse și comitatele Arad și Zărand. După ce oștirile turcești au fost învinse sub zidurile Vienei, în toamna anului 1683, la sfârșitul anului 1685 trupele austriece conduse de generalul Mercy ajung și sub zidurile cetății Aradului, care este supusă asediului. Urmează în continuare un război cu multe răsturnări de situație, dar, încet, încet, cetățile arădene și zărandene sunt cucerite, ultimul punct de rezistență fiind Ineu, care capitulează, în 15 mai 1691, în fața generalului Heissler. În 4 decembrie 1691 s-a semnat actul cunoscut sub numele de „Diploma Leopoldină”, care prevedea înglobarea Principatului Transilvaniei în hotarele Imperiului Habsburgic.

Întărirea autorității imperiale vieneze are loc și printr-o redistribuire a domeniilor funciare rămase fără stăpân, sau a celor confiscate și intrate în posesia statului (erariu). Încă de la începutul celui de al doilea deceniu al secolului al XVIII-lea, o parte din domeniile erariale au început să fie donate unor moșieri favoriți ai Curții Imperiale. Între ei s-a numărat Sigismund Edelspacher, dirigitorul bunurilor erariale, care primește, în

1715, Șimandul, Macea și Ghiorocul. De menționat că el provenea din rândul veteranilor armatei imperiale. Între 1719-1736, baronul Iacob Johann Harrukern (1664-1742), fost director al proviziilor militare de pe lângă prințul Eugeniu da Savoia, primește aproape tot comitatul Bichiș, cu prelungire în comitatul Zărand, unde va deține Socodorul, Pilul, Sânmartinul, Glogovățul. Fiul baronului de Harruckern, Dominic (1696-1775), care își avea centrul posesiunilor la Gyula, a ajuns să aibă în proprietate, la moartea sa, 65 localități și puste numai în comitatul Aradului. În 1745, Iacob Bibics primește Olariul, Comlăușul și Zărandul, familia Foray ocupă zona Săvârșinului, iar familia Kaszonyi satele Curtici, Sînpaul Șofronea, și Cuvin. Posesorii donațiilor trebuiau să obțină indigenatul, adică cuprinderea în rândul nobilimii maghiare. De departe, cea mai importantă donație a avut loc în 1732, atunci când grația imperială a fost deosebit de „atentă” cu ducele Rinaldo de Modena, care intră în posesia a 600000 iugăre de pământ în comitatele Arad și Zărand, cuprinzând 122 de sate și 82 de puste. Vastul latifundiu va fi împărțit în mai multe domenii administrate de alți nobili; baronul Bohuș primind Șiria în 1749, iar Antal Grassalkovits, Minișul, unde va construi în 1749 un castel cu o pivniță cu boltă din cărămidă. Familia de Modena nu va rămâne prea mult în posesia latifundiului, pentru că nepotul lui Rinaldo face greșeala de a se situa în tabăra adversară împărătesei Maria Tereza în timpul războiului de succesiune la tronul Austriei și astfel intră în dizgrația suveranei. Ca atare, în 1760, ducele este obligat să se întoarcă în Italia. Proprietatea va intra pentru mulți ani în posesia erariului, care devine astfel cel mai mare proprietar din zonă. În Valea Mureșului mai multe sate au fost date familiei baronului Josika din Principatul Transilvaniei. La fel, domeniul Hălmagiului a fost predat familiei Bethlen. Pe parcursul timpului se mai efectuează multe alte vânzări și schimburi de proprietăți. Astfel, baronul Edelspacher vinde în 1724 o parte din sate, în principal cele cu religie predilect ortodoxă, lui Mihai Cernovici și fiului Ioan, care devin, în acest fel, stăpâni la Șimand și Macea. Aceștia erau nobili de origine sârbă, din vița mitropolitului Arsenie, care contribuiseră substanțial la luptele cu turcii, primind ca recompensă în anul 1720 blazonul și diploma de înnobilitare. Cu un an înainte de a muri (1745), Cernovici cumpără și parte din Curtici. Lazăr Cernovici, un nepot de al lui Mihai, obține, în 1793, titlul de grof (conte). În anul 1804, ceilalți doi frați ai lui Lazăr obțin drept donațiune regală celelalte părți din moșiile Șimand, Macea și Satul Nou. Pavel Cernovici, care se va stabili pentru multă vreme la Macea, va începe în 1820 construcția unui impunător castel, înconjurat de un imens parc.

Nobilimea căuta prin toate mijloacele să-și sporească suprafețele alodiale (în folosință proprie), recurgând pentru aceasta la abuzuri pe seama țăranilor iobagi, prin acapararea unor suprafețe tot mai mari de pășuni, păduri și arături iobăgești, de asemenea, au început să fie mărite obligațiile în muncă. Dar, întrucât toate impozitele erau plătite doar de țăranime, statul a intrat în conflict de interese cu nobilii care sărăceau țăranii contribuabili. Drept urmare, la dieta din 1764-1765, la inițiativa împărătesei Maria Tereza, s-a hotărât reglementarea urbarială care, după ce s-au pus la punct toate procedurile, a început să fie aplicată începând cu anul 1771 și în comitatul Arad. Urbariul a fost contractul încheiat de stăpânul feudal cu iobagii săi prin intermediul autorității comitatense, în care s-au specificat obligațiile iobagilor față de stăpâni, după sesiile lor.

După reglementarea urbarială, autoritățile au început să vândă din moșiile erariale. Baronul Emeric Bohuș reprimește în 1778 Țiria și Galșa, care din 1751 au fost administrate de Anton Grassalkovits. Domeniul de la Țiria va fi modernizat în deceniile care vor veni. Baronul, care era exponentul familiei liberale din Arad, voia să organizeze o fermă model, bazată pe creșterea oilor, viticultura și exploatarea pădurilor. În acest sens, sunt puse în exploatare toate terenurile aflătoare în perimetrul comunei, inclusiv pădurile și pustele. La cererea Vienei, administrația camerală de la Buda a hotărât, în 1792, să vândă masiv din moșii, dar abia în 1795 s-au stabilit instrucțiunile. Au mai trecut doi ani până au fost stabilite normele de evaluare a satelor. În comitatul Arad au fost scoase la vânzare comunele și pustele din Panatul Nou, Gurba, Pil, Vărșand, Sinteia Mare, Minișul de Sus, Hodiș, Șilindia, Văsoaia, Satu Rău, Iarcoș, Cuied, Luguzău, Camna, 13 sate din cercul Sebiș. Până în anul 1801, 11 domenii din Valea Crișului Alb au trecut în proprietate particulară. Domeniul din Ineu, cu comunele Mocrea, Șicula, Iermata, Gurba, a fost cumpărat de familia Aczel, cu suma de 270 mii florini. Aceasta va avea ambiția de a-și organiza alodii performante, numai la Șicula având 93 de angajați permanent. Domeniul de la Pil-Vărșand a intrat în proprietatea familiei Nevery, contra a 92 mii florini, iar domeniul de la Horia (Panad) a fost dat generalului Gyulay. În anul 1804, întinsul domeniu al Sebișului, cu 23 de sate, ajunge în posesia contelui Iosif Königsegg de Rothenfels și Aulendorf. În luna iulie a anului 1810, fu introdus în moșie, cu mare alai și ospăț, fiul acestuia, Ioan Gebhard Königseg. Contele va purcede la modernizarea domeniului său de 150 mii de iugăre, reușind ca 80 la sută din venit să fie asigurat de alodiu. Ba, mai mult, tot el va construi în zonă un atelier de prelucrat fierul. Tot la Sebiș va ajunge mare proprietar și contele Wadstein, care în 1814 își va construi un impozant conac, iar la 1861 va pune bazele unei mari întreprinderi de

prelucrare a fierului, cu o capacitate de 1600 tone pe an. Unul dintre marii investitori din această perioadă a fost arhiducele Iosif de Habsburg, membru al familiei imperiale. Acesta începe prin a cumpăra Zerindul în 1818, după care rând pe rând ajung în posesia sa comunele: Iermata Neagră, Chișineu-Criș, Șiclău, Grăniceri, Pădureni, Nădab, Cintei, Sinteia Mare, Mișca, suprafața totală apropiindu-se de 160 de mii de jugăre cadastrale. Arhiducele va face din proprietatea sa un model de administrare, va introduce noi soiuri de cereale, noi rase de animale (oi țurcane, porci mangalița, vite Simenthal) și tot el va instala în 1837 prima mașină care funcționa cu un motor cu abur. Introduce munca salarială, iar produsele le valorifică prin contracte cu negustori din Viena, Buda, Bratislava. La Dohangia, lângă Nădab, sunt construite numeroase acareturi.

Un alt mare proprietar de pământuri în comitatul Arad va fi baronul Iozsef Dietrich, provenit și el din rândurile elitei militare, care, în 1822, cumpără Pâncota, Seleușul, Cighirelul, Măderatul, Mâsca, Agrișul, Arăneagul, pentru care va plăti 720 mii florini. Suprafața totală a domeniului depășea 70000 iugăre cadastrale. Și acest domeniu a fost organizat după principii moderne pentru acea perioadă. Instrucțiunile de organizare și funcționare întocmite de administratorul domeniului au cuprins peste 190 articole. Centrul domeniului a fost stabilit la Pâncota, unde baronul și-a construit un conac, bine păstrat până astăzi. Au fost introduse tehnologii noi de prelucrare a pământului, s-a folosit atât munca salarială, cât și robota. Au fost angajați ispravnici, canceliști, argați, ciurdari, oieri, porcari, paznici, vânători și slugi ocazionale. Pe domeniu s-au ridicat și mari construcții: depozite de furaje, grajduri, birouri. Împreună cu soția sa, Bela Anna Clara, baronul Dietrich a avut două fiice, una dintre ele, Anna-Elisabeta s-a căsătorit cu contele Lajos Schulkowschy. În anul 1855, la moartea baronului, întregul domeniu a fost lăsat moștenire nepotului dinspre fiică, contelui Iozsef Schulkowschy. Conacul din Pâncota păstrează și astăzi blazonul familiei. La 17 iulie 1821, moșierul ungar Francisk Laszlo devine proprietarul moșiei Tămând. Acesta, din dorința de a-și gospodări cât mai bine moșia, donează o suprafață de teren pentru constituirea vetrei unui sat prin comasarea celor patru așezări inițiale: Bocsig, Chiș-Tămând, Ercastău și Contractău.

Trecerile de proprietate dintr-o mână în alta erau destul de frecvente, dar de cele mai multe ori în detrimentul țăranilor iobagi. Inclusiv statul vinde, majoritatea cumpărătorilor provenind din rândul elementelor burgheze, care urmăreau să realizeze afaceri profitabile, să producă bunuri care să fie apoi comercializate pe piețele din imperiu. Pentru aceasta, au investit în modernizarea fermelor, organizându-le pe principii de eficiență

economică. Rezultatele nu s-au lăsat așteptate, moșierii care au procedat astfel obținând importante profituri. Ilustrăm afirmația cu venitul anual de 285 mii florini obținut de pe domeniul Lovasz (Sânicolaul Mic, Zădăreni, Chesinț) și cu venitul de 117 mii florini produs de domeniile de la Secusigiu și Satu Mare. La Bocsig, un domeniu de mărime mijlocie, numai creșterea animalelor pe alodiu aducea un venit de peste 17 mii florini. Aceste rezultate s-au obținut și prin extinderea muncii salariate, au fost angajați argați, muncitori sezonieri, zilieri și, bineînțeles, administratori competenți. Terenul alodial s-a extins tot mai mult și s-a trecut în anii 30 ai secolului al XIX-lea la o delimitare cât mai precisă a pământurilor alodiale de cele urbariale. De asemenea, s-au delimitat și pădurile și pășunile domeniiale de cele comunale. Dar aceste reglementări au dat naștere la numeroase procese între țărani și marii proprietari, ajungându-se până la răzmerițe. Întrucât scopul administratorilor de alodii era producția marfă, tentația lor era de a mări obligațiile în zile muncă pe pământul din administrare¹.

Lucrătorii pământului

Țăranii iobagi, care lucrau pe pământul primit în folosință de la stăpânul moșiei, aveau multiple obligații față de rege, față de proprietari și față de biserică, obligații care erau, la rândul lor, în natură (în produse), în bani și în muncă. Toate aceste dări au evoluat și s-au schimbat de-a lungul timpului, înmulțindu-se și devenind tot mai greu de suportat. Pe lângă aceste dări, mai existau și obligații militare. Legea lui Sigismund de Luxemburg, din 1397, prevedea echiparea unui arcaș la 20 de familii iobăgești. Ulterior, apare obligația ca la 24 porți iobăgești să se înzestreze și un călăreț. În secolul al XVI-lea, iobagii care dețineau 6-8 boi erau obligați să meargă la oaste cu un arc și minimum 32 săgeți și cu o sabie. Iobagii săraci erau obligați să participe cu o lance și o secure, iar nobilii cu o sesie vor trebui să fie înzestrați cu un cal, cu tot cu harnașament, o sabie, un scut și o cămașă cu zale².

Dările fixate prin decrete regale sau hotărâri ale nobilului variaau în funcție de mărimea lotului în folosință, starea socială (judele nu plătea dări), sau situația juridică a țaranului. Astfel, existau țărani cu sesie întreagă, cu jumătate, o pătrime sau chiar o optime de sesie (O sesie era egală în zonă cu 28 jugăre pământ agricol, plus pășuni și livezi), dar pe măsură ce se nășteau tot mai mulți moștenitori sesia se împărțea. Dările se fixau pe sesie, dar și pe

¹ Puiu Emilian Valea, Ioan Valeriu Tuleu, *Cetăți, castele, castelani din comitatul Arad*, Arad, Editura Tiparnița, 2018, pp. 5-18.

² Ioan Hațegan (coord.), *Cronologia Banatului*, vol. I, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2005, p. 328.

poartă iobăgească, legea din 1647 stabilea că o poartă cuprinde 4 iobagi (familii) cu câte 4-6 boi, cei cu 2 boi câte 8 la o poartă, iar cei fără vite, 16 inși la o poartă. Cu timpul, s-a ajuns ca unii țărani să fie lipsiți complet de pământ (jelerii), iar alții au devenit slugi la curtea nobilului. Aceștia nu plăteau toate dările la care erau supuși ceilalți.

Prin decretul din 1351, al regelui Ludovic I, darea din produsele agricole era stabilită la o parte din nouă (nona), în loc de 1 din 10 (decima). Renta în muncă, pe un an, era de o zi de clacă la coasă, seceră etc. De menționat că această dare se va mări din ce în ce mai mult pe măsură ce stăpânul își va mări lotul de pământ aflat în propria folosință. Darea în bani pentru pământ (collecta) varia între 8-12 denari de gospodărie țărănească. Darea pe poarta mare, față de stat, în 1411 era de 30 dinari și de 15 dinari pentru o poartă mică, care reprezenta o parte de sesie³.

Dacă la început țărani au fost liberi să se mute de pe un domeniu pe altul, cu timpul, nobilii au început să le îngrădească acest drept, așa încât, în 1468, regele Ungariei, Matei Corvin, este nevoit să dea o lege prin care dispune ca acela care împiedica pe iobagi de la libertatea de mutare să fie pedepsiți cu 6 mărci, fiind pedepsită și luarea cu forța a iobagilor și strămutarea lor pe altă moșie.

Dar, după răscoala țărănească din 1514, condusă de Gheorghe Doja, obligațiile feudale se amplifică, ele fiind fixate de „Tripartitul lui Verböczy”, din 1517, care prevedea: 52 de zile de clacă pe an pentru o sesie; 100 dinari cens; a noua parte din recoltă; 12 pui, 2 găște, 10 kg carne porc; interdicția ca fiii ciobanilor să poarte haine preoțești, zeciuiala pentru biserică și, ce-i mai important, legarea țăranilor de glie.

În secolul al XVI-lea, obligațiile de tot felul se înmulțesc. Darea în bani în comitatul Zărand, în 1555, era de 50 dinari (1 florin) de o poartă și se plătea în două rate. Dările în natură erau foarte diverse: o oaie din 50, un porc din 10, o căpiță de fân din 10. Cu ocazia Paștelui, a Crăciunului, a zilei stăpânului se făceau dani în produse: găini, ouă, brânză, vin etc., în valori variabile. De asemenea, se lua a patra parte din cereale, ca uium la moară. Mai exista darea numită crășmăritul – a celui care ținea crășma satului. Producătorii de vin aveau obligația de a da o bute de vin comitelui. Se mai efectuau apoi o serie de munci precum: tăiatul și transportul lemnului pentru feudal, căratul la moară, întreținerea drumului etc. Se plătea și pentru vânatul în pădure, pentru aprovizionarea cu lemne⁴.

³ Adrian Nițu (coord.), *Arad – economie și societate*, vol. I, Arad / Cluj-Napoca, Editura Gutenberg / Presa Universitară Clujeană, 2015, p. 227.

⁴ Ioan Valeriu Tuleu, *Cintei – satul dintre bălți*, Arad, Editura Viața arădeană, 2008, pp. 34-35.

În contextul societății feudale, țăranul aservit (iobagul) avea drept de proprietate asupra inventarului agricol, asupra animalelor, asupra casei și a gospodăriei din vatra satului (acareturi, grădină) și, de asemenea, asupra îmbunătățirilor aduse sesiei (asupra căreia avea drept de posesiune), inclusiv asupra terenurilor deștelenite provenite din desecarea mlaștinilor și din defrișări. Dar, așa cum precizează Tripartitul lui Verböczi: „Iobagul nu poate înstrăina bunurile sale fără acordul stăpânului. Iobagul nu putea transmite sau vinde cuiva nimic în afară de venitul și răsplata muncii sale; pământul, pășunea, moara rămân ale stăpânului în virtutea dreptului său veșnic de proprietate”.

În cazul bunurilor țăărănești, moștenirea era făcută în părți egale băieților și fetelor. Nobilul îi putea lua țăranului sesia și îl putea muta pe o altă sesie, dintr-un sat în altul, îl putea alunga, vinde sau schimba odată cu sesia. Dacă nu existau moștenitori, bunurile țăranului reveneau stăpânului. Până în veacul al XV-lea, țăranii nu aveau decât nume de botez la care pentru identificare se adăuga numele tatălui⁵.

Între veacurile XII-XIV satele erau mici, cu 5-30 gospodării. Apoi numărul gospodăriilor crește treptat, ajungând în veacul al XVI-lea, până la venirea turcilor, la 50-60 gospodării, dar... „aspectul satelor este arhaic, vatra satului fiind așezată în jurul bisericii (cea mai importantă clădire), fie sistematizată, fie cu case risipite. Majoritatea caselor erau din pământ sau lemn, casele de piatră fiind rar întâlnite. În jurul caselor se aflau grădinile, în care țăranii cultivau legume: varză, ceapă, dovleac, fasole, mazăre și linte. Terenurile arabile erau în imediata apropiere a satelor, fiind cultivate cu grâu, secară, alac, orz, ovăz, mei”⁶.

După cucerirea austriacă, dar mai ales în timpul domniei împărătesei Maria Tereza, aspectul satelor se schimbă, fiind introduse reglementări privind sistematizarea satelor, comasarea lor în așezări mai mari, modul de construire (Casele iobagilor trebuia să fie vopsite în albastru!) etc. Conscriptiile inițiate începând cu 1715 au numărat, calculat, delimitat perimetrele satelor și ale proprietățile, stabilind cât mai exact obligațiile fiecărui iobag.

Nobili și țăranii în conflict

Pământul a constituit în tot cursul evului mediu sursa principală de asigurare a existenței, pentru cei săraci (iobagi, jeleri, slugi) și de putere și bogăție pentru clasa nobiliară. Statul, indiferent care a fost acela, se baza în

⁵ Adrian Nițu, *op. cit.*, p. 202.

⁶ *Ibidem*, p. 201.

asigurarea veniturilor sale pe impozitul funciar și pe dările în natură date de țărani. Iată de ce, lupta pentru pământ a fost adeseori de extremă violență, materializată prin războaie între state, conflicte între nobili, între aceștia și rege și răscoale țărănești sau atacuri ale lotrilor.

Încă de la începutul instituirii ordinii feudale între stăpânii pământului și țărani dependenti au existat conflicte. Unele erau acte individuale care priveau o familie sau un clan, altele priveau modul în care era împărțit pământul, partea cea mai bună fiind de obicei rezervată nobilului, apoi exista abuzul nobilului de a mări dările sau de a nu recunoaște plata lor, motive ce provocau nesupunerea sau chiar părăsirea moșiei. S-a înmulțit în acest fel și numărul hoților, briganzilor la drumul mare, cu care forțele înarmate nobiliare au avut mult de furcă, fiind necesară uneori și intervenția armatei regale. Au existat și mici revolte locale soldate cu morți și răniți din rândul țăranilor, dar și cu castele incendiate. În anul 1510, când dijma în porci către feudalul Francisk Doczy a fost transportată din Iermata Neagră către Zădăreni, iobagii din Nădab și Cinteii l-au atacat și bătut pe administratorul domeniului, luându-și porcii înapoi. Desigur că Doczy a ripostat la rândul său atacându-i pe țărani⁷.

Regatul Ungariei este puternic zguduit în vara anului 1514 de răscoala țărănească condusă de secuiul Gheorghe Doja. Țăranii, chemați la cruciadă împotriva turcilor, s-au răscolat împotriva abuzurilor nobiliare și au pornit război împotriva acestora. Răsculații înving armatele nobiliare conduse de episcopul Csaki sub zidurile Nădlacului. De aici, răsculații se îndreaptă spre est, cucerind Zărandul și Aradul, între care cetățile Lipova, Șoimoș, Zărand. În cele din urmă, armata răsculaților este înfrântă sub zidurile Timișorii, iar Gheorghe Doja este executat. După acest episod, nobilii se răzbuună dezlănțuind un măcel teribil în rândurile țăranilor răsculați. Au de suferit și iobagii din satele de pe valea Cigherului și Crișului Alb pentru ajutorul dat răsculaților în cucerirea cetăților de la Șiria și Zărand⁸.

Un alt eveniment foarte grav pentru ordinea feudală din zona Aradului se va dovedi răscoala din 1527 a lui Ivan Nenada (Țarul Negru), de origine sârbă. Țăranii răsculați au devastat curțile nobiliare, silind nobilimea să se refugieze în cetatea Șiriei, unde-și vor găsi salvarea pentru ei și familiile lor. Nobilii conduși de Petru Pereny sunt adunați în grabă și își ridică tabăra lângă Seleuș, dar un locțiitor al lui Ivan cel Negru, cu numele Radici, învinge în mai 1527 armata nobiliară. După umanistul Verancici, au

⁷ Ioan Valeriu Tuleu, *op. cit.*, p. 35.

⁸ *Aradul – permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 134.

murit cu acel prilej foarte mulți nobili din județ. De la Seleuș, răsculații se retrag spre Principatul Transilvaniei, dar, fiind respinși, coboară pe Valea Mureșului, până aproape de Arad, unde i-au așteptat trupele nobiliare, aflate cu tabăra de la Frumușeni, de unde au atacat răsculații, care sunt învinși, iar Ivan Nenada cade rănit mortal. Capul său este tăiat, pus într-o țeapă și trimis la Buda⁹.

O altă năpastă care s-a abătut asupra țăranilor la mijlocul veacului al XVI-lea au fost războaiele purtate de otomani în zona Aradului împotriva oștilor maghiare și austriece. După ce a părăsit Buda, cucerită în 1541, oastea lui Suleiman Magnificul, s-a întors acasă urmând două trasee. Cu jumătatea din oastea lui, Suleiman a luat calea Dunării, iar vizirul Ibrahim, cu cea de a doua jumătate, a urmat cursul Tisei. Fiecare a făcut raiduri de 50-60 km lățime din drumul lui și au luat cu ei tot ce se putea mișca; bunuri, animale, chiar și oamenii care nu s-au refugiat din calea lor, lăsând în urmă teren pârjolit. Așa ceva se întâmpla des în perioada respectivă, războaiele fiind purtate mai ales pentru pradă! Cu întreruperi, începând cu 1558 și până la 1700 zona a fost stăpânită mai ales de Poarta Otomană, dar și de Principatul Transilvaniei. În acești ani au avut loc importante schimbări de proprietate, dar s-a produs și un îngrijorător fenomen al depopulării zonei. În cei aproape 150 de ani, din timpul dominației otomane, pământul arabil din zonele cucerite a fost împărțit oștenilor turci, adică ienicerilor rămași în cetățile de garnizoană (aceasta era solda lor), care, dacă nu găseau localnici să muncească pământul, aduceau țărani sârbi din zonele sudice, iar ienicerul trecea doar anual, să-și adune drepturile lui.

Reglementarea proprietății funciare

După retragerea turcilor, toată partea de sud a Ungariei și teritoriul actual al județului nostru se găsea într-o stare dărăpănată, jalnică. Puținii locuitori din zonă trăiau în bordeie săpate în pământ, acoperite cu stuf, sau în colibe și se ocupau cu creșterea de vaci pe câmpii și de porci în zonele de deal. Cerealele și legumele se produceau doar pentru nevoile personale, deoarece niciodată nu știau oamenii când trebuiau să fugă din calea dușmanilor.

Iată cum a descris un călător situația din aceste ținuturi, la începutul secolului al XVIII-lea: „Nu este un pârâu a cărui apă ar fi potabilă, toate sunt colmatate, mocirloase, de care nici animalele nu se ating, nu este un copac în umbra căruia să te odihnești, doar stufișuri dese în care doar cu

⁹ Ioan Hațegan (coord.), *Cronologia Banatului, vol. II, Banatul între 934-1552*, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2006, p. 319.

calul poți să te miști. Nu se vede nicio casă, urmă de om (...) Doar în locuri mai puțin umblate, unde nu treceau oști, întâlneai case, oameni mai numeroși, sau în zona unor cetăți”. Așa cum era, în starea de totală distrugere, regiunea comitatelor Zărand și Arad, a ajuns sub dominația Imperiului Habsburgic care a început procesul de refacere economică¹⁰.

Din momentul în care austriecii s-au înstăpânit pe teritoriul comitatelor Arad și Zărand a demarat și acțiunea de împărțire a pământurilor către nobilii apropiați și către generalii împărătești. Pentru că existau numeroase litigii privind obligațiile feudale precum și altele privind delimitarea proprietăților deținute în folosință de țărani (sesiile), autoritățile au elaborat „Reglementarea Urbarială Tereziană”, prin care s-a stabilit unitar cuantumul obligațiilor prin raportarea la mărimea și calitatea sesiei, acordând permisiunea răscumpărării robotei, interzicând abuzurile, permițând astfel gospodăriei țărănești să se consolideze. De exemplu, robota s-a stabilit la 52 zile cu jug și 104 zile cu mâna pentru sesia întreagă, de asemenea s-au stabilit și o serie de reglementări amănunțite care încercau să prevină abuzurile. De asemenea, executarea robotei a fost reglementată în așa fel încât țăranul să aibă timp și pentru lucrarea propriului pământ. Era reglementată clar și dijma și zeciuală bisericilor, cât și când să fie percepută.

Urbariul a reglementat și conducerea internă a satelor, punând capăt, sau mai bine zis, reducând numărul abuzurilor. Judele era ales dintre trei persoane desemnate de moșier, iar notarul și jurații erau aleși liber de săteni. Au fost reglementate și drepturile și pedepsele aplicabile iobagilor și a fost permisă libera strămutare a lor. Importanța reglementării urbariale a constat în faptul că relația dintre stăpân și iobag a fost pusă sub control statal și a pus stavilă sporirii pretențiilor stăpânilor de pământ.

Reglementarea a avut un impact deosebit asupra situației iobăgimii. Cu toate că cuantumul obligațiilor era stabilit în unele cazuri la valori mai mari decât până atunci, prin faptul că aceste obligații erau cunoscute și recunoscute din timp, iar statul își asuma responsabilitatea de garant al aplicării lor, iobagii nu au mai trebuit să suporte arbitrariul seniorial, gospodăria țărănească începând să acumuleze, țăranul știind că odată îndeplinite obligațiile feudale, restul resurselor de care dispunea, materiale sau de timp, putea fi canalizate în interesul propriu.

Politica socială a Mariei Tereza va fi continuată de fiul său, Iosif al II-lea, care, prin patentele promulgate pune capăt servituții personale a iobagului și se deschide astfel calea țăranului spre proprietatea asupra

¹⁰ Adrian Nițu, *op. cit.*, p. 369.

pământului, pe care putea să-l vândă. I s-a permis acestuia să se căsătorească liber, să învețe meserii; s-au interzis orice fel de servicii la curtea domeniială, iar robota trebuia limitată strict la prevederile reglementării urbariale. Dar, abuzurile moșierilor nu au încetat pentru că, până la urmă, ei reprezentau și statul în instituțiile create pentru a aplica legile. De asemenea, și răspunsul țăranilor la abuzuri a fost pe măsură, constând în sustragerea de la achitarea obligațiilor, fuga de pe moșie, revolte spontane, lotria, răscoalele locale etc.¹¹.

Lotria ca fenomen social

Despre lotri se vorbește chiar și astăzi cu respect, admirație, dar și cu aversiune. Ei erau, în urmă cu două veacuri și jumătate, o prezență aproape cotidiană în viața satelor din Țara Zărandului. Trăiau în cea mai mare parte a anului în păduri, prin peșteri și locuri izolate, unde cu greu se putea ajunge, iar de acolo atacau conacele nobiliare, poștalioanele, prăvăliile comercianților, adică jefuiau de unde exista bogăție, pentru că proveneau mai ales din rândurile iobagilor români săraci. De aceea, erau numiți în documentele vremii tâlhari, hoți bandiți sau lotri (de la latinescul *latrones*). La mijlocul secolului al XVIII-lea, se înmulțiseră foarte mult, pentru că stăpânirea austriacă înăsprirea condițiile în care lucrau țăranii iobagi, supuși la dări din ce în ce mai mari, confiscându-li-se în același timp pădurile din care câștigau în cea mai mare măsură cele necesare traiului. Abuzurile nobililor afectează și viața tradițională a locuitorilor satelor. Astfel Gavril Bucatoș din Buteni se plânge că solgăbirăul Bartoș din Ineu neținând seama de sărbătoarea credincioșilor a scos oamenii la vânătoare și a oprit oamenii să colinde și să umble cu duba și cu țurca. Și existau numeroase alte șicanări din partea stăpânilor de pământ care provocau pur și simplu la nesupunere. Lotrii erau organizați în cete de 20, 30, 40 indivizi și nu se sfiau să atace chiar și târgurile și castelele cele mai bine apărate. Poezia populară a înregistrat cu simpatie fenomenul lotriei: „Cine vrea să fie lotru/Să vină la mine-n codru/Să-i dau carne de berbec/Să-l învăț Mureșu a trece”¹².

Autoritățile erau neputincioase, reușind cu greu să prindă și să destructureze câte o ceată, dar chiar dacă se întâmpla asta, altele îi luau locul. Lotrii erau ajutați și de populația satelor, care nu coopera deloc cu oamenii legii, dimpotrivă îi ajuta cu informații, alimente și locuri de adăpost. „După ce au devastat nobilimea din Ciuci (Vârfuri) acești hoți s-au

¹¹ *Ibidem*, p. 376.

¹² Teodor Uiuu, *Balada lui Petru Mănuțu*, culeasă de la Dămăcuș Avram din Agrișu Mare, în 1970.

duș la Iosaș, unde au jefuit pe cârciumarul satului, ducându-i toate bucatele și mobilierul din casă, iar când satul a fost alarmat prin tragerea clopotelor, niciun țăran n-a ieșit din casă pentru urmărirea lor”. Conform aceleiași scrisori citate mai sus, adresată autorităților, într-o altă zi „lotri au mers la Honțisor, pe moșia nobilului Honcz, unde împreună cu țărani din alte sate, s-au adunat la biserică și au intrat la slujbă numai cu pistoalele, lăsând puștile afară”. Într-o altă scrisoare, Emeric Thoult, din Beliu, se plânge că «haramiile» de acolo stau ziua la amiaza mare în cârciumă, mănâncă și umblă de ici colo, iar dacă sunt urmăriți din partea comitatului Zărand, trec în comitatul Arad, neputând fi prinși ușor deoarece locuitorii le țin credincioasă parte”.

Cele povestite se întâmplau în primăvara anului 1784, când fenomenul lotriei luase o amploare nemaiîntâlnită și satele fierbeau a răscoală. Ca atare, autoritățile au hotărât să nu mai permită nimănui să treacă prin Zărand fără pașaport. De asemenea, au cerut ajutorul armatei pentru prinderea lotrilor care urmau să fie urmăriți pretutindeni. Simțindu-se încolțiți, aceștia au căutat o ieșire, încercând să obțină, cel puțin pentru moment, iertarea împărătească prin șantaj și folosirea forței. Un episod interesant în acest sens s-a desfășurat la Sebiș unde lotrii cutezară să pătrundă în oraș, obligându-l pe jude să scrie o petiție către Împărăție, amenințând că dacă nu li se va face dreptate, pe toți dregătorii, ca pe iepuri or să-i împuște, iar pe el (pe jude) or să-l stingă de pe lume. O altă ceată îl călcă pe judele Stanislavich din Buteni. Lotrii îi spun cine sunt, că de toți ar fi 36, înarmați cu pistoale și puști. Căpetenia lor, Petru Dan, îi cere să le scrie și lor cererea de grațiere către Împărat.

Un episod, spectaculos, despre care s-a scris mult, s-a desfășurat în partea dinspre Mureș a Munților Zărand, la Săvârșin, în noaptea de 27 iulie 1784. O ceată de 20 de lotri s-a strecurat tăcută pe drumuri tainice, coborând pe dealurile prelungi spre Mureș. O ceață ușoară învăluia totul, accentuând atmosfera de taină. Nu mișca nimic, nici animalele pădurii, nici copacii bătrâni, doar oamenii care aveau o țintă precisă, castelul vicecomitelui Aradului, Andraș Foray. Să fi fost al patrulea ceas al dimineții când liniștea curților este tulburată de un strigăt puternic, venit dinspre poartă: „Săriți, vin lotrii”. Dar, în sat, oamenii rămân în bordeie. Doar la curtea stăpânului se produce agitație. Dar nu apucă baronul să ia în grabă ceva pe el când în salon se și îngrămădiră lotri, în fruntea cărora se aflau dezertorul Petru Beciu, din Dezna, și Urs Ribiță, care i-au cerut imperativ vicecomitelui să scrie o petiție către împărat prin care să se ordone sistarea urmăririlor, „căpitanul” Petru Beciu dorind generalizarea acordării amnistiei pentru toți lotrii Zărandului. Dar, cum vicecomitele ezită și pentru că nu era timp de

discuții, l-a silit pe vicecomite să urmeze ceata prin munți, la un loc mai sigur, unde să se poată redacta în liniște scrisoarea. În caz contrar, l-au amenințat că îl împușcă. Foray acceptă. Fu îmbrăcat în straie țărănești. Când părăseau localitatea tocmai se lumina de ziuă.

Ceata merse apoi ore în șir peste văi, prin sate și păduri, traversă Munții Zărandului și ajunse în luminișul unei păduri, unde înnoptă. Plecă a doua zi dis-de-dimineată și în curând a ajuns la Gurahonț, unde a fost găzduită în casa popii. La lumânare, Andras Foray a redactat cererea de grațiere pentru un număr de peste 50 de țărani fugari și a completat adresele de cuviință pentru comitele suprem al Aradului, guvernul de la Buda și Curtea Imperială din Viena. După redactarea scrisorii, Petru Beciu împreună cu preotul căută un cunoscător al latinei pentru a se convinge de conținutul celor scrise de vicecomite. De acolo, un curier duse la destinație documentul. În așteptarea răspunsului, ceata lotrilor își stabilise tabăra la Dumbrăvița (Dieci) unde și avură loc discuții cu trimișii comitatului. Discuțiile s-au purtat în vechea biserică de lemn a satului. Li se arătă lotrilor actul prin care erau iertați. În cele din urmă, se reuși eliberarea vicecomitelui. Dar, din cei 56 câți erau de față, doar 8 primiră de bună voie iertarea și doar trei depuseră armele. Amnistia dată de curtea de la Viena a ajuns la destinație doar în 9 august. Cu prezentarea actului a fost însărcinat Episcopul Aradului, Petru Petrovici, care însă îl trimise pe unul dintre oamenii săi de încredere însoțit de mai multe persoane din conducerea comitatului. Iertarea împărătească a fost citită poporului adunat în piața orașului Sebiș. Doar că de clemența împăratului nu beneficiau toți lotrii din Zărand, numai ceata condusă de Petru Beciu. Limitarea amnistiei la tovarășii căpitanului Beciu nu a adus liniștea așteptată de autorități în comitatul Zărandului, astfel că Răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan, declanșată în octombrie 1784, același an cu întâmplările povestite de noi, a avut un teren prielnic în satele cuprinse între munții Zărandului și Codru Moma, extinzându-se până la Șiria și Ineu. Înfrângerea răsculaților, în ianuarie 1785, a condus însă la un nou șir de răzbunări din partea nobililor și autorităților imperiale. Expediția de pedepsire din luna februarie a întâmpinat rezistența lotrilor conduși de același Petru Beciu, care, la scurt timp după prinderea lui Crișan, va pieri și el frânt pe roată. Un exemplu de abuz este și cel înregistrat în plângerile iobagilor din târgul Beliu, care au fost obligați în zilele sărbătorilor de iarnă ale anului 1786 să iasă la Crăciun și în toate duminicile care au urmat cu carele cu boi să ducă lemne la legărie (glăjerie, sticlărie)¹³.

¹³ Ioan Tuleu, „Lotrii Zărandului atacă Săvârșinul”, în *Stindard* (Arad), 2020, nr. 19, p. 28.

Dar, măsurile de represiune și abuzurile nobililor vor duce la amplificarea rezistenței iobagilor, în general, și a lotrilor, în special. La 4 august 1786, juratul Nagy Iosif din Sebiș scria comitatului Arad că în urma atacurilor lotrilor asupra proprietăților din Buteni și împrejurimi au fost rânduite zi și noapte cete de pază ca să intercepteze legăturile locuitorilor satelor cu cei plecați în lotrie, căci colaborarea acestora în unele sate era atât de iscusită, încât vinovăția nu li se putea dovedi în niciun fel.

În următorii ani, numărul celor plecați la lotrie a crescut continuu. „Lotrușagul și tâlhărușagurile în varmeghiile (comitatele) Zărandului și Aradului așa s-au înmulțit încât făcătorii de rău și de pe ulițe și din curțile mari, marha (vitele) întrarmați mânau cu sila având cărdășagul lotresc al locuitorilor”. Mulți dintre liderii lotrilor vor intra în folclorul local care le va închina numeroase cântece și poezii. Alte cete de lotri și-au continuat însă atacurile asupra moșierilor. Poate nu întâmplător, chiar în acel an 1785, atât de frământat, împăratul Iosif al II-lea a emis o patentă imperială care a desființat șerbia, colonul (iobagul) scăpând de dependența personală, putând vinde sau dăruia bunurile sale, putând învăța și practica meserii. Dar situația nu se va schimba radical, pentru că țăranul rămânea dependent de pământul care aparținea de drept nobilului și pentru folosința căruia avea nenumărate obligații. Fenomenul lotriei nu s-a diminuat, luând chiar amploare prin diseminarea sa și în regiunea de câmpie. O parte dintre lotri proveneau din rândurile celor care au dezertat din armată ori au fost deconcentrați. Comitatul îi urmărea fără încetare pe fugari care se organizau în cete de lotri (haiduci) care cutreieră comitatul, mai ales în părțile dinspre dealuri și păduri. La începutul anilor 1800, dacă erau prinși, bandiții erau spânzurați, decapitați și trași pe roată. Uneori interveneau dispute ucigașe și între ei pentru lucrurile furate. Existau și femei printre hoți, unele dintre cele mai aprige. Autoritățile au luat măsuri dure împotriva „tâlharilor”, cum erau numiți, așa se face că, spre exemplu, la Arad, în 18 iunie 1806, au fost executați trei lotri. Dar cu toate măsurile luate împotriva lor, lotrii s-au înmulțit constituindu-se în cete numeroase conduse printre alții de celebrii Răpaș din Comlăuș și de Grosar din Șimand. Una dintre aceste cete foarte numeroase își avea tabăra la Ineu. Ziarul *Nemzeti Ujsag* relatează în 8 aprilie 1807 că în zonă s-a format o poteră, un lanț uman pe 5 km, pe așa zisul „Drum al hoților”. Publicația îi descrie pe bandiți ca fiind „țigani și militari care au dezertat cu tot cu armament și care jefuiau satele românești și ungurești, deopotrivă, și au comis multe omoruri”¹⁴. În perioada 1821-1822,

¹⁴ Andrei Ando, *Istorie socială din perspectivă mediatică. Arad, Cluj-Napoca*, Editura Mega, p. 95.

haiducii atacaseră de 20 de ori domeniile din Răpsig, Ineu, Șicula, Cermei, Șepreuş, Tauț¹⁵. Pentru ca să reducă fenomenul lotriei, autoritățile au procedat chiar la reducerea numărului de sate și cătune pe care le-au comasat în așezări mai mari. Spre exemplu, Bocsigul a grupat patru sate din apropiere. Împotriva lotrilor, care în documente sunt numiți bandiți, hoți de drumul mare, s-au organizat potere mari cu sute de oameni. Pedepsele luate împotriva lotrilor erau deosebit de crude: tragerea pe roată, decapitarea, spânzurarea, împuşcarea, biciuirea etc.

Viața grea a țăranilor a continuat și după împrăștierea și eliberarea de servituțile feudale prin Patenta Imperială de la 1853, ceea ce a perpetuat fenomenul lotriei și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, îndreptat, desigur, mai ales împotriva nobililor cu zeci de mii de jugăre de pământ, care continuau să-și construiască palate, să trăiască în lux și îmbuibare pe seama săracilor. Lotrii care s-au manifestat încă din secolul trecut, erau cunoscuți și temuți, dând mult de furcă autorităților. Unul dintre cei mai cunoscuți lotri din zona Chișineu-Criș a fost unul poreclit Onealga, care prăda inclusiv băncile din orașe. Tot cam atunci, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a acționat și Bătrân Gheorghe din Vârșand, care avea un ascunziș la „Cotul lui Bicău”, pe Crișul Alb¹⁶. În zona Ineului acționa administratorul de turme de porci supranumit Lică Sămădău, pe care Ioan Slavici l-a făcut cunoscut în „Moara cu Noroc”. Lică Sămădău nu a fost doar o ficțiune literară, pentru că iată ce uiau oamenii la petreceri: „Lică Sămădău/Nu lăsa porcii în tău”. În zona Beliu era cunoscut un anume „Dodu” care se adăpostea la „Cocotoarea lu Dodu”, despre care se spunea: „Fogmeg o săcura (secura n.n.) / Taie Dodu grumăza”, iar la Șicula se striga la nunți: „Nu, nu dau pe mândra/Sollymosi să-mi dea gulea și sâmariu pădurea”. Pe la Seleuş-Pâncota acționau frații Vârșandan, care au intrat în folclorul local după confruntările cu jandarmii, povestindu-se că unul dintre ei a reușit să arunce jandarmii într-un pârau în timp ce treceau puntea în drum spre Moroda. Unii lotrii au fost folosiți chiar de către fruntașii politici români în lupta lor din campaniile electorale, cum s-a întâmplat la Șicula într-un episod povestit de avocatul din Ineu, Octavian Monția. Acesta spunea că tatăl său, preotul Iustin Monția, unul dintre participanții cu credențitional la Alba Iulia, i-a cerut lotrului Petre să intervină pentru a „lămuri” electorii din Șicula să voteze cu candidatul național, ceea ce a și făcut amenințându-i pe nehotărâți cu incendierea caselor¹⁷.

¹⁵ Aradul – permanență..., p. 184.

¹⁶ Ioan Valeriu Tuleu, *Cintei...*, pp. 60-63.

¹⁷ Mircea Grec, Viorel Roman, Ioan Tuleu, *Personalități șiculane*, vol. I, Arad, Editura Mirador, 2016, p. 125.

Revoltele locale

Cel mai mare conflict social din perioada iluministă a Imperiului Habsburgic a fost Răscoala din Țara Moților (Regiunea de munte a Zărandului), condusă de Horia, Cloșca și Crișan, începută în noiembrie 1784. Răsculații au ajuns până pe Valea Mureșului atacând conacele de la Petriș, Săvârșin, Conop. În zilele de 7-8 noiembrie, cetele țărănești venite dinspre Zărand au intrat în Ineu, apoi în Pâncota, Gașa, Șiria, ridicând la luptă toată țărănimea din Podgorie. Cavaleria condusă de locotenent-colonel Petras distruge cetatea Șiriei cu tunurile aduse din cetatea Aradului, ca să nu intre în mâna răsculaților și a lotrilor. Deși în Câmpia Aradului nu au avut loc revolte violente, ecoul răscoalei a avut un impact puternic, dacă ținem seama de faptul că moții coborau frecvent cu produsele lor la câmpie¹⁸.

În această perioadă, în câmpie, cu toate că s-au format domenii vaste, în care, încetul cu încetul, au început să apară germeii capitalismului, relațiile feudale au mai rămas în vigoare un timp. De exemplu, a rămas ca mod de organizare a producției agricole tot asolamentul dual sau trial. Acest lucru a însemnat ca după fiecare perioada de 3 sau 4 ani, parcelele iobăgești, sesiile, zonele arabile și cele de pășunat au fost mutate dintr-o parte a hotarului localității în alta. Astfel, într-o perioadă de 3 ani, terenurile din partea dinspre nordul localității erau folosite la semănat, iar cele din sud ca pășune. Prin acest procedeu, o parte a pământului nu numai că a fost odihnit, dar fiind călcat de animale a și fost îngrășat natural. Până la apariția noilor moșieri, aceste reîmpărțiri de hotare, hotărnicirile conduse de judele local, de sfatul bătrânilor, au decurs fără mari probleme. Dar, odată intrați în proprietatea deplină asupra moșiei (alodiului), nobilii au căutat să obțină cele mai bune holde din hotar, mai bine dispuse, iar iobagilor nu le-a rămas altceva decât să se lase păgubași, să facă jalbe sau să se răzvrătească. La început, aceste răzvrătiri au fost mai reduse, făcute în grupuri mai mici, iar când s-a ajuns la conflicte deschise, după ce țărani au comis acte de violență, aceștia au fost nevoiți să se ducă în pribegie ori au devenit lotri.

La începutul secolului al XIX-lea, în deceniile 1820-1830, în județul Arad au existat numeroase conflicte locale, între țărani și moșieri. Analizând mai amănunțit aceste mișcări populare, putem cunoaște mai bine situația reală a locuitorilor din județul nostru de la începutul secolului al XIX-lea. Una dintre primele revolte mai însemnate a avut loc în anul 1786, la Zărand, unde comitatul trimite armata împotriva țăranilor.

¹⁸ Alexandru Mihalca, Avram Crăciun, Gheorghe Chiper, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad*, Arad, 1995, p. 83.

Câțiva ani mai târziu, la Vărșand, țărani s-au revoltat împotriva conducerii satului pe care o acuza de favorizarea moșierului local. Multe revolte sunt îndreptate împotriva notarilor acuzați de favorizarea moșierilor. Așa s-a întâmplat la Chereluș, când, în anul 1819, argații baronului au închis 11 vite ale sătenilor sub pretextul că au păscut pe pământurile acestuia. În această situație, sătenii și-au luat cu forța vitele înapoi. Aceste incidente s-au petrecut și pentru că la împărțirea și delimitarea sesiilor iobagii au primit cele mai proaste pământuri, cu tarlale mici și împrăștiate. Protestând împotriva acestor nedreptăți, sătenii au refuzat să-și preia noile pământuri și, sub conducerea țăranilor Vasile Lica și Gheorghe Reghiș, s-au adunat la biserică și au tras clopotul în dungă, dând alarma. Baronul a trimis doi oameni de-ai lui să potolească poporul, dar oamenii erau deja înarmați cu bâte, securi, furci și i-au bătut pe cei doi mediatori, dar și pe ispravnicul călare, care a venit să-i salveze. Atunci, baronul a chemat armata, care i-a prins pe cei doi conducători ai revoltei și i-au dus în lanțuri la Arad. Baronul, în raportul lui trimis la Adunarea Comitatului, a relatat amănunțit cele petrecute, evident, din perspectiva lui, și a menționat că și popa din sat, în loc să potolească sătenii, mai mult i-a răzvrătit. Bineînțeles că revolta nu a avut succes, autoritățile hotărând în favoarea proprietarului nobil¹⁹.

În același an și din aceleași motive, a avut loc și protestul de la Minișel. Noii stăpâni, familia Izsaki, la hotărnicirile din 1820, a vrut să obțină partea de hotar numită Pădurea Neamțului, ce fusese mai înainte fâneața iobagilor. În ziua de Sfântul Gheorghe, ispravnicul a anunțat noua împărțire, dar sătenii nu au fost de acord și au mânăat ciurda de boi pe pășunea în cauză și s-au opus gornicului domenal, care a vrut să confişte vitele. Gornicul a fugit după stăpân, care a sosit și el pe pășune, dar și pe acesta l-au alungat. Până la urmă, s-a implicat solgăbirăul, care a arestat cinci dintre conducătorii revoltei, dar care au fost eliberați ca urmare a plății unei cauțiuni. Apoi, au urmat alte litigii pentru pământ, dar țărani, evident, nu și-au rezolvat favorabil cererile²⁰.

Proporții și mai mari, din aceleași motive, a avut revolta izbucnită în 1824 la Șepreuș, care în 1822 a fost cumpărat de familia Czárán. Prin hotărnicire, aceasta a obținut majoritatea pământurilor bune din extravilan, dar și terenul intravilan, cu pomi fructiferi, al iobagilor. Întrucât țărani au contestat hotărârea comisiei, Czárán a cerut sprijinul comitatului care trebuia să pună în aplicare noua împărțire a pământurilor. Țărani au făcut și ei jalbe în care se plâneau că au primit doar foarte puțin pământ,

¹⁹ Adrian Nițu, *op. cit.*, p. 383.

²⁰ *Ibidem.*

neîndestulător față de numărul locuitorilor, și acesta numai în teren mlăștinos, cu buruieni, iar pășune numai cu ciulini. Ei au trimis un memoriu chiar și la cancelaria imperială.

Deși au fost amenințați cu represalii de solgăbirăul însoțit de soldați, țăranii au hotărât să se opună și s-au adunat în piață înarmați cu coase, furci, topoare, încât aceștia s-au retras. Au fost alungați și vicecomitele și protopopul sosiți mai târziu, apoi țăranii au organizat o tabără în fața bisericii și au arborat în turn un steag roșu de revoltă. Comitatul a trimis până la urmă o companie de soldați la Șepreuş, care a constrâns satul să se predea și mulți răsculați au fost prinși și duși la temnița din Arad. Comuna a fost ținută sub ocupație militară timp de 30 de zile²¹.

Pe motivul că ar fi fost alături de răsculații din Șepreuş, au fost arestați și 28 țăranii din Nădab, Sinteia Mare, Șimand, între cei arestați aflându-se și primarii din localitățile amintite. După retragerea armatei, atmosfera a rămas tot tensionată, iar un țăran pe numele Stana Gheorghe a adunat sătenii sfătuindu-i să se opună la hotărârile luate de autorități, încredințându-i că ar obține sprijin de la Episcopia Ortodoxă²².

După un an, în sfârșit, a sosit o delegație a comitatului ca să verifice plângerile sătenilor făcute la împărat, care până la urmă a acordat despăgubiri sătenilor pentru livezile de pomi fructiferi și a restabilit integral sesiile extravilane, dar nu în locurile dorite de săteni, care, săturați de atâtea hărțuiri, s-au împăcat cu situația.

Cel mai mare conflict din zonă a avut loc în Șiria, în anul 1835. Tot hotărnicirile au fost cauzele tulburărilor și de aceasta dată. În anul 1835, Șiria era deja o localitate mare, cu 6000 de locuitori, iar moșierul Șiriei era Bohus János, care, cu ocazia hotărnicirilor din acel an, a vrut să pună mâna pe pământurile cele mai roditoare ale localității, dar și pe o parte din pășunile cele mai bune, lăsând sătenilor cele deluroase, care vara se uscau sau care erau pline de mărăcini și tufişuri. În ziua de 15 martie 1835, moșierul, în prezența unui consilier și a unui procuror, a măsurat noile pășuni ale sătenilor, iar pe ale lui le-a împrejmuit cu brăzdare și a interzis țăranilor să mai intre cu animalele pe vechea lor pășune.

Țăranii, în atare situație, s-au adunat la primărie și au început să protesteze. Dar, unii nu s-au mulțumit doar cu atât, ci au pornit către izlazurile vechi, au distrus semnele de împrejmuire, iar paznicul, omul moșierului, a fost bătut și alungat. La primărie, au hotărât să demită notarul și primarul și au ales un nou primar în persoana lui Mihuş Teodor, mergând

²¹ *Ibidem*, p. 384.

²² *Aradul, permanență...*, p. 137.

apoi la biserică, unde preotul Iosif Milici l-a binecuvântat. De aici, au pornit spre castelul Bohuș să anunțe moșierul de instalarea noului primar, dar acesta a fugit la Pâncota, unde tocmai era cantonată o companie de lăncieri, venită acolo pentru preîntâmpinarea eventualelor conflicte cauzate de probleme religioase.

Baronul Bohuș a reușit să convingă locotenentul lăncierilor să-și conducă compania la Șiria. Soldații sosiți în comună, după o scurtă împotrivire, i-au împrăștiat pe țărani, iar noaptea i-au arestat pe câțiva dintre capii sătenilor și i-au dus la Arad. Dar lucrurile nu s-au liniștit astfel, a doua zi, s-au adunat din nou țărani și au cerut eliberarea arestaților, iar solgăbirăul speriat a chemat ajutoare de la Sântana, de unde au sosit repede 50 de soldați. Astfel țărani au fost iarăși împrăștiați.

A treia zi a sosit o delegație de la comitat, care a început cercetările. Aceasta a constatat neregulile de la hotărnicire și a stabilit că aducerea armatei în prima zi de la Pâncota a fost ilegală. Totuși, câțiva dintre cei mai activi țărani au fost arestați și duși la Arad. După noi proteste, baronul Bohus János și-a schimbat tactica și a căutat să ajungă la înțelegere cu țărani. A lăsat din nou animalele sătenilor la pășune și podețul, semnul de hotar, a fost distrus și în locul lui a pus o așa numită „cruce imperială”²³.

Hotărnicirile din 1820 și 1827 au creat și la Șicula mari nemulțumiri țăranilor. Ca urmare, aceștia au ocupat pământurile domniei și au distrus semnele de hotărnicie. Începând cu 1822, când baronul aduce noi modernizări domeniului său, comunitatea din Șicula a trimis autorităților numeroase petiții, culminând cu un proces împotriva stăpânului urbarial, în urma căruia câștig de cauză a avut, bineînțeles, baronul. Pentru a liniști spiritele, baronul Atzel a promis reducerea numărului zilelor de robotă, dar nici această promisiune nu s-a împlinit. Lucrurile s-au complicat și mai mult atunci când s-au separat pășunile alodiale de cele sătești. În data de 30 iulie 1834, în Șicula sosește o delegație care trebuia să reglementeze litigiile, dar aceasta este întâmpinată cu ostilitate și alungată cu ciomegele din sat. La 27 august 1835, în sat vine o altă comisie comitatensă care convoacă locuitorii la discuții, dar aceștia refuză să se prezinte, ajungându-se la o stare de agitație deosebită, tinzând la violențe; se bat clopotele în dungă, se face foc în fața bisericii. Lucrurile nu se temperează pentru că, la 8 septembrie 1837, baronul Atzel se plânge autorităților că iobagii din Șicula atacă în mod repetat terenurile alodiale pentru pășunat, iau cu forța lemnele tăiate pentru nevoile domeniului, iar în timpul nopții se aud împușcături și există o mare stare de agitație. Pentru liniștirea țăranilor care umblau înarmați prin sat,

²³ Adrian Nițu, *op. cit.*, p. 384.

este trimisă o forță armată de la Oradea. Comuna a fost încercuită de circa 200 de soldați și așa răscoala a fost înăbușită, după care, în timpul represaliilor, au fost arestați 40 țărani și judecați 10, care au primit pedepse între 6 luni și 4 ani închisoare, plus lovituri de bici în fața sătenilor. Dar, nici în urma acestor acțiuni de reprimare și intimidare țărani nu renunță la revendicări, trimițând jalbe la Locotenența Regală de la Buda și chiar la Curtea Aulică de la Viena. Însă nici baronul Atzel nu renunță, obținând câștig de cauză în 1842, ceea ce-i permite să organizeze o gospodărie model la Șicula²⁴. O altă răzvrătire a avut loc și în actualul Olari, unde s-a aplicat același scenariu împotriva țăranilor. Mișcări de protest au avut loc, în anii 30 și la Berechiu²⁵.

Pentru că reformele nu au atacat baza relațiilor de producție dintre țărani și moșieri, forma de exploatare feudală a pământului devenise anacronică, ducând la încetinirea progresului tehnic, la stagnarea productivității și a provocat mari tulburări sociale, se cereau schimbări majore în politica asupra proprietății funciare. Relațiile capitaliste, de piață, care au început a fi implementate pe mai multe moșii, au dovedit și ele, pe de altă parte, că proprietatea funciară trebuie restructurată. Pentru aceasta era nevoie de o separare completă a proprietății alodiale de cea urbarială și de eliberare a muncii de servituțile feudale, se reclama chiar împrumptarea deplină a țăranilor.

Împrumptarea țăranilor – micii proprietari

Ceea ce devenise o necesitate se și întâmplă în anul de grație 1848, când Imperiul Habsburgic este și el cuprins de vârtoarea amplelor mișcări sociale și naționale europene, care vor răsturna ordinea existentă până atunci și vor declanșa marile energii acumulate, în favoarea schimbării. Revoluția izbucnită în martie la Viena și Buda avea ca obiectiv central rezolvarea „chestiunii țărănești” și a proprietății asupra pământului. Astfel, la 11 aprilie 1848, guvernul revoluționar de la Buda decretează desființarea obligațiilor iobăgești și împrumptarea țăranilor cu sesiile pe care le lucrau. Decretul este publicat în comitatul Arad la 1 mai, iar aplicarea lui s-a fixat pentru 18 iunie. Aplicarea decretului va fi împiedicată prin tot felul de subterfugii de nobilime, dar țăranii vor trece la măsuri radicale pentru a intra în proprietatea pământurilor ce li se cuveneau. Primele mișcări, din martie 1848, din Vârșand, Șiria, Pâncota, Socodor, Covăsânț și Zerind au ca obiectiv refuzul de a mai presta robota. În lunile care au urmat, atenția

²⁴ Ioan Codău, *Șicula – grai și poezie*, Arad, Editura Carmel Print, 2009, p. 86.

²⁵ *Aradul permanentă ...*, p. 188.

țăranilor s-a îndreptat spre ocuparea pășunilor, pădurilor și chiar a domeniilor alodiale. În acest sens, pot fi menționate acțiunile revendicative de la Șimand, Șilindia, Răpsig, Radna, Șepreuș, Seleuș, Curtici, Glogovăț etc.

Înfrângerea revoluției a însemnat și anularea actelor emise de guvernul revoluționar de la Buda, numai că timpul nu a mai putut fi dat înapoi. Ca urmare, izbucnesc mari revolte țărănești, iar pentru curmarea nemulțumirilor și pentru rațiuni de ordin economic, guvernul austriac s-a văzut nevoit să emită Patenta Imperială din 2 martie 1853, valabilă în Banat, Crișana și Maramureș, în care la art. 1 se arată că „se desființează legătura urbarială și potestatea județeană a domnilor pământeni și cad deodată și drepturile, veniturile ce provin din legământul urbarial”, iar la articolul 2 se dă dreptul iobagilor de proprietate și de liberă dispunere pentru pământul din posesie. Prin urmare, țăranii devin proprietari, cu toate drepturile, ai pământului aflat în folosință și sunt eliberați de toate obligațiile. De aceste prevederi au beneficiat în Comitatul Arad 23 de mii de familii iobăgești și cam tot atâtea de jeleri. Noii proprietari primesc și dreptul la o parte din pădurea și pășunea din localitate. Pentru pământul intrat în posesia țăranilor, moșierii primeau despăgubiri de la stat. Se procedează și la o amplă reformă administrativă prin înființarea comitatelor și comunelor. În urma măsurilor luate de administrația imperială, suprafața deținută de moșieri în proprietate se micșorează și este lucrată fie în regie proprie, fie este arendată unor vechili sau dată în parte țăranilor. Domeniile administrate direct de către nobili cunosc o dezvoltare ascendentă, fiind dotate cu mașini cu aburi și alte unelte moderne. Pe această direcție se situează în continuare arhiducele Iosif de Habsburg, pe moșia căruia se făcea asolament pe 11 tarlale. În centrul de la Dohangia (lângă Nădab)²⁶ se aflau, în 1878, 6 batoze, 28 vânturători, 147 pluguri cu două sau trei brăzdare, 37 grape etc. La fel, se dezvoltă domeniile noilor proprietari de la Pâncota, Sântana, Vânători, Șicula și Utviniș.

După împrăștierea deplină, cu toate drepturile (dreptul de posesie, folosință și înstrăinare) și obligațiile (impozitul statal și local, prestațiile în muncă pentru diverse lucrări publice) asumate, țăranii au rămas să se descurce singuri în condiții vitrege. În primul rând, lipseau uneltele și vitele de muncă. Apoi piața liberă era fluctuantă și depindea de producție și de samsarii de cereale. Țăranii erau dependenți în mare măsură și de vreme, iar în anii defavorabili producția era mult diminuată. Așa, spre exemplu, în anii 1863-1864 a fost o mare secetă. În unele localități situația a fost așa de gravă, încât sute de familii de țărani sufereau literalmente de foame. În

²⁶ Ioan Valeriu Tuleu, *Cintei...*, p. 60.

comunele Moroda, Sinteia Mare, Șimand se semnalează mișcări țărănești în primăvara anului 1865. Țăranii asediază primăriile cerând alimente și semințe pentru însămânțat și credite de la bănci²⁷.

Deși țăranii erau de acum proprietari, suprafețele erau mici și neîndestulătoare pentru asigurarea traiului de zi cu zi. Apoi, ele mai erau diminuate și prin moșteniri succesive ori prin vânzare în contul datoriilor la bănci sau la terți. Circa 80%, dintre locuitorii satelor, după cum apare în registrele de stare civilă, sunt economi, adică proprietari de pământ. Restul de 20% sunt fără pământ, adică ziuăși, lucrând pe bani sau contra produse, pe marile moșii. În ultima decadă a secolului al XIX-lea, a crescut la 13,7% numărul angajaților permanenți (slugi), iar numărul muncitorilor agricoli zilieri care se recrutau din rândul celor fără pământ sau cu pământ puțin a crescut cu 65,3%²⁸. Se formează în sate, în acest timp, și o pătură îngustă de proprietari țărani, cu proprietăți de pământ care puteau ajunge la 100 de jugăre.

Dependența de vreme, de molime, de moșieri au făcut viața oamenilor nevoiași extrem de grea. Iată ce povestea Ioan Terpea din satul Moroda: *„Bunicul meu îmi povestea că pe vremea când era copil, ploile erau foarte abundente iar recoltele foarte slabe. Se consuma pâine puțină. În general se consuma mălai și de cele mai multe ori acesta se făcea nu din porumb, care nu ajungea la coacere din cauza ploilor, ci din mei. Pâinea se făcea de multe ori din secară. Cartofii erau puțini. Ploile decimau și această recoltă. Bunicul se uita pe geam la ploaie și plângea. Acest lucru, îmi spunea bunicul, îl făceau și alți oameni. Nu aveau ce mânca, făina era pe terminate, iar anul ploios îi îngrozea, mai ales că trebuia hrăniți copiii. Cei cu copii mulți se simțeau nenorociți. Casele erau acoperite cu trestie. Rar era gospodărie care să taie porc de Crăciun”*²⁹. Ana Moț din Cintei își amintea că atunci când trecea pe lângă grădina Herțegului (arhiducele Iosif de Habsburg) lua niște mere din pom ca să-și completeze meniul.

Gheorghe Păcurar din satul Cintei povestea că (pe la 1880) pe când era copil, *„oamenii erau așa de lipsiți, încât nu se găsea decât o pereche de cizme la o uliță întreagă, de care se foloseau cei care aveau nevoie. Casele erau mici, în ele locuind și trei-patru familii în același timp și erau luminate cu opaiț și cu lumânări de seu de oaie. Lămpile și sobele de tuci le-a*

²⁷ Otto Greffner, „Aspecte ale luptei comune a românilor, germanilor și maghiarilor în zona Aralului pentru libertate socială și națională (1848-1867)”, în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII, p. 213.

²⁸ Idem, „Mișcări cu caracter social-agrar în fostul comitat Arad la sfârșitul secolului al XIX-lea”, în *Ziridava* (Arad), 1968, nr. II, p. 32.

²⁹ Ioan Valeriu Tuleu, *Seleuș, nouă secole de istorie*, Arad, Editura Mirador, 2018, p. 115.

introdus Păcurar Ioan pe la 1875-1876. Cei mai săraci lucrau pământul cu plugul de lemn, iar grâul era călcat (treierat) cu caii care treceau peste snopii așezați în cerc. Traiul cotidian era aproape complet dependent de molimele care bântuiau în rândul animalelor sau de capriciile naturii". Din același sat, dintr-o însemnare făcută de învățătorul Ioan Dema pe una din cărțile bisericești din biserica parohială, aflăm că „în anul 1896 începând de vara până toamna au murit porcii de holeră așa că n-a mai rămas mai nimica, scumpele mare de porci, o scroafă bună se plătea cu 80-100 florini". Existau și ani buni astfel, Teodor Șuteu, ne informează în același fel, că „anul 1906 au fost an bun în tăte, grâu au fost foarte mult, pe o holdă au fost de la 20 până la 45 cruci de grâu și au dat câte 12-16 șinici de grâu. Cucuruz încă au fost foarte bun, pe o holdă două căruțe sau cocii de cucuruz”³⁰.

Mulți săraci se împrumutau cu cereale pentru a ieși cu bine din iarnă, urmând să plătească, bineînțeles cu dobândă, din recolta anului agricol următor sau cu zile muncă. Intrau astfel într-un cerc vicios din care cu greu puteau ieși. O modalitate de lucru al pământului era datul în parte. Adică proprietarul cu mult pământ dădea o parte din el unor săraci care se obligau să plătească cu jumătate din recoltă. În perioadele campaniei de recoltare la grâu și porumb se lucra cu ruptul, adică angajatul primea o parte din ce strângea/culegea și cu ziua, adică plata se făcea la ziua-muncă. Aceste modalități de lucru s-au menținut și după război, până la înființarea colectivelor. În felul acesta, era aproape imposibil să se acumuleze capital pentru a se investi în pământ și a scăpa de sărăcie. Ca să nu mai vorbim de faptul că familiile sărace aveau mulți copii, din care doar jumătate ajungeau la vârsta matură. Rata mortalității copiilor de până la vârsta de 5 ani în comitatul Arad a fost de 475,6 ‰ în anul 1893. Copiilor supraviețuitori li se împărțea bruma de proprietate. Cei bogați aveau grijă să nu facă decât unul sau doi copii, pentru a nu se împărți averea³¹. Epidemiile de difterie, holeră, vărsat, friguri etc. făceau ravagii mai ales printre cei săraci. Între anii 1871-1873, în județul Arad a avut loc o epidemie de holeră care a secerat circa 6092 de vieți, între 1870 și 1880, populația Județului Arad scăzând cu 20973 persoane. În Cinteș, între 1873-1874, populația scade cu 222 persoane, doar în 1873 au existat 182 decese, adică unul la două zile, mortalitatea situându-se la incredibilul procent de 147%³².

³⁰ Idem, *Cinteș...*, p. 67.

³¹ Corneliu Pădurean, *Populația Comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2003, p. 192.

³² Ioan Valeriu Tuleu, *Cinteș ...*, pp. 113-114.

Marii proprietari

Schimbările produse în regimul de proprietate pot fi cel mai bine observate atunci când se studiază documentele emise de autoritățile în drept. Acum nu se mai vând sate cu iobagi, care au obligații feudale, ci doar suprafețe de pământ, care apoi se lucrează fie în mod direct, fie prin arendare. Proprietățile sunt mai bine comasate și delimitate, dar la fel de răspândite în teritoriu. Astfel, Familia Szalbek cumpără pământ la Dud și Drauț, baronul Dietrich are în proprietate pământ și la Apateu, Wenkheim la Socodor, iar Mocioni la Curtici. În această ultimă mare comună, pentru anul 1900, istoricul Șomogy Gyula enumeră ca proprietari pe: Almay cu 3579 iugăre; Mocsony – 2312 iugăre; Purgly – 1465 iugăre; Vasarhely – 1220 iugăre, în condițiile în care pe raza comunei existau peste 20 mii iugăre. În secolul al XVIII-lea, spre comparație, în Curtici marii latifundiați se numeau Kaszonyi, Cernovici și Marczibanyi, primul construindu-și și un impozant castel. Marile moșii ocupau la sfârșitul veacului al XIX-lea suprafețe întinse pe raza majorității comunelor arădene și ilustrăm afirmația cu un alt exemplu, din comuna Taut, așezată la poalele Zărandului. Acolo, din cele 12670 iugăre teren agricol, 5300 aparțineau moșiei Konigsegg, iar 3332 iugăre, moșiei Gerhardt și numai 4038 iugăre reveneau comunității satești. La rândul său, arhiducele Iosif de Habsburg ocupa 42% din teritoriul a 11 comune. Domeniul Wenckheim de la Sebiș număra 32933 iugăre, moșia Sulkovsky din Pâncota ,30523 iugăre, moșia Karoly de la Macea, 7467 iugăre³³. Proprietarii sunt în cel mai mare procent de origine maghiară, evreiască și germană (85%), dar apar încet și moșierii români, dintre care se detașează familia Mocioni, care vine pe Valea Mureșului din îndepărtatul Tokay.

Nu toată suprafața de teren se lucra și se administra în mod direct de către proprietar, care dă în arendă o parte din pământ. Schulkovski și-a reținut doar 8000 iugăre pământ arabil și 6000 iugăre pădure. Dar, acolo unde pământul este bine lucrat și se aplică metode moderne – îngrășarea terenurilor, lucrul cu mașini agricole – se obțin rezultate bune. Performanțe notabile obțin contele Zelenskyi pe domeniile de la Utviniș și dr. Koloman Konopi la Odvoș. Contele Ladislau Zelenskyi a participat în anul 1865 la primul concurs internațional de vinuri de la Londra, după care a exportat 2000 acovi de vin (doi acovi sunt circa un hl) de Miniș. Solymosy Tiberiu, care era absolvent al Academiei Agricole, și-a administrat singur fermele din Mocrea, Gurba, Șicula, Ineu, pe care a obținut rezultate notabile.

³³ Puiu Emilian Valea, Ioan Valeriu Tuleu, *op. cit.*, p. 26.

La Șofronea, s-a stabilit baronul Ianoș Purgly, care și-a construit în 1889 o reședință demnă de un mare nobil. Moșia Purgly a fost transformată apoi într-o fermă model, contribuind la avântul economic al zonei. Baronul Tagany Sandor, un nobil de viță veche, absolvent al facultății de drept din Budapesta, a investit într-o plantație de vie de 400 de hectare în Podgorie, pe care o transformă într-o fermă model, care producea 7000 hl de vin anual. La Ghioroc, baronul Tagany și-a ridicat pe proprietate și o frumoasă reședință de vară, după planurile arhitectului Szantay. În ferme viticole investește și comerciantul arădean Domany Jozsef, care cumpără proprietăți la Ghioroc, Măsca, Măderat și Miniș, la fel cum comerciantul Bing Ede își valorifică produsele obținute în viile din Podgorie în propriile magazine. Și alți mari comercianți și industriași din Arad investesc în domeniul agricol și îi amintim pe cei mai cunoscuți dintre ei: baronii Neumann și Andrenyi. Dar se întâmplă și fenomenul invers, în care capitalul dobândit în agricultură este investit în activități comerciale, industriale sau imobiliare în oraș. Este foarte bine cunoscut pentru arădeni palatul Bohuș, de lângă Teatrul de Stat sau palatul Nadasdy, al unui mare proprietar care venea de la Curtici. Investițiile nu vizau doar activități productive, marii nobili încep să-și construiască case de vacanță în zone pitorești-recreative precum Moneasa și Podgoria Aradului. Moșiile aflate în proprietatea marilor nobili cuprindeau, la sfârșitul secolului, suprafețe foarte mari. Familia Wenckeim a cumpărat, în 1891, domeniul Dezna, cu localitatea Moneasa, și alte suprafețe în zona Sebișului, ajungând să dețină 31654 iugăre.

În anul 1900, 91 de moșieri dețineau 352 mii iugăre de pământ, din care 88011 hectare arabil (un hectar are aproximativ două iugăre). Valoarea acestor domenii a crescut, cu timpul, foarte mult. Domeniul Karolyi de la Macea, cu 1474 iugăre, avea o valoare estimativă de 2,5 milioane florini. Pământul devine, în acest sfârșit de secol XIX, o marfă ca oricare alta, iar cumpărătorii pot fi numiți investitori agricoli³⁴.

Reședințele nobiliare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea vor primi înfățișare modernă, de adevărate palate, funcționale, înzestrate cu instalații moderne. Spre exemplu, castelul lui Mocioni din Căpâlnaș se caracteriza prin armonia desăvârșită a proporțiilor și decorația simplă, dar elegantă a fațadelor. A fost proiectat de arhitectul vienez Otto Wagner, care a ridicat castelul între anii 1876-1879, fiind inspirat de Micul Trianon de la Versailles, dar nu a realizat o copie fidelă a ilustrului model. Arhitectul a înlocuit pilaștrii cu coloane și ele prevăzute cu caneluri, care se termină cu aceleași capiteluri bogat ornamentate. La Otto Wagner, spre deosebire de

³⁴ *Ibidem*, pp. 23-29.

arhitectul francez, scările sunt centrale și urcă în cute largi (mai aproape de estetica Rococoului) la o terasă plasată în mijlocul fațadei principale. Centrarea scărilor și sensul lor ascensional concentrează privirea pe verticala edificiului. Parcul de 8 hectare oferea condiții optime de adăstare și recreere. În fața terasei se afla o fântână arteziană în mijlocul căreia trona – ca la castelele franțuzești – statuia unui cerb. În registrul superior al palatului, elementul decorativ îl reprezintă cornișa, artistic dantelată, iar de pe terasă se pătrunde în interior prin trei uși, care comunică cu salonul de la parter, de unde, cu ajutorul unei scări, se urcă la etaj. În această ambianță se desfășura viața zilnică, completată cu seratele, balurile, întrunirile de tot felul în timp ce se serveau cele mai alese bucate de către servitori³⁵.

Baronii Bohuș din Șiria au construit în total patru mici conace pentru nevoile domeniului, fiecare cu destinația sa, dar cel care avea să fie folosit ca reședință este conacul care astăzi găzduiește „memoria” lui Ioan Slavici. A fost construit în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în stil neoclastic, cu 30 de camere, într-un singur corp de clădire, intrarea din față are o fațadă prevăzută cu terasă încadrată de coloane dorice, adică reprezenta chipul conacului de câmpie. Castelul era aprovizionat cu apă din cinci fântâni, săpate mai sus în coasta dealului. Jos, sub terasă, a fost săpată în stâncă și o pivniță pentru vinuri. Și ca să înțelegem mai bine cum trăia baronul, să spunem că în apropiere se mai găsea și o ghețarie, pentru păstrarea alimentelor în timpul verii³⁶. În această clădire și-au dus viața Ianoș Bohuș și Antonia Bohuș, care aveau să dea valoare, prin opera lor culturală și socială, castelului și familiei, care va rămâne pentru totdeauna în memoria localnicilor. Familia Bohuș cunoaște perioada sa de glorie în timpul lui Ianoș Bohuș, care modernizează domeniul și avansează și pe scena politică, ajungând în 1860 chiar prefect (fișpan) al Aradului. El s-a născut pe la 1802, atunci când s-a născut și Antonia, ei fiind foarte tineri în anul 1820, atunci când s-au căsătorit. Antonia a adus sânge albastru familiei Bohuș pentru că ascendența sa familială poate fi întoarsă în timp până în veacul al XIII-lea. Provenea din Ungaria, din familia Szogyenyi, de pur sânge maghiar și era o femeie foarte cultă. Soțul a fost slovac, dar l-a preferat pentru că și el era un om instruit și avea preocupări diverse. Vorbea mai multe limbi străine, iar din caietul de lectură știm că îl citea pe Byron în englezește, iar pe autorii francezi, în franceză. Cunoștea bineînțeles și limba latină, limbă în care se întreținea cu clerul superior catolic și probabil vorbea și limba română, pentru că venea des în contact cu supușii de pe domeniu. Ținea legătura în

³⁵ *Ibidem*, p. 69.

³⁶ *Ibidem*, p. 105.

permanență cu lumea artistică din Buda și se știe că era de tânără prietenă cu Franz Liszt, cu care întreținea corespondență, între altele îl ruga să aibă grijă de copiii ei când aceștia studiau la Weimar. În schimb, el vizita conacul de la Șiria, unde susținea serate muzicale³⁷.

Viața zilnică la un castel din perioada de la sfârșit de secol XIX se desfășura după un ritual specific celor cu mari posibilități materiale și exemplificăm cu traiul familiei Karolyi, de la Macea: „*Dimineața în castel era anunțată de pregătirile întregului personal pentru începerea unei noi zile. Din pod și până în pivnițe se reluau toate activitățile. Se aprindeau luminile la bucătărie, în sala mare și în celelalte încăperi, unde era necesar. Gyula Karolyi dispunea de o microcentrală electrică. La grajd se pregăteau caii pentru a fi gata de muncă sau călătorie. Fierarii, rotarii și ceilalți meșteri, fiecare la locul lui, își pregăteau materialele pentru ceea ce aveau de făcut în acea zi. Slujitorii personali intrau în dormitor, își trezeau stăpânii, aduceau lenjeria pentru ziua respectivă și îi ajutau, dacă era cazul la toaleta de dimineață. Grofiței i se aducea ligheanul cu apă în dormitor, iar groful se spăla în baie, iar vara la fântâna cu pompă manuală din curtea de la intrare. Dejunul se servea, în mod normal, la ora 8. Bucătăreasa aducea tava cu mâncare pe coridorul de jos, până la lift, de unde era ridicată la etaj sau pe terase. Când avea oaspeți, masa era servită în sala mare. La bucătărie era un clopoțel cu care se vestea că masa se poate servi. Alimentele erau, aproape toate, din producție proprie, grădina de legume fiind aproape de castel. Carnea provenea de la Lebovics. Măcelarul era Crețu Ștefan. El făcea mezelurile, afuma clisa și șuncile într-o afumătoare specială aflată lângă poarte mare. După micul dejun, groful pleca cu trăsura sau călare pentru a-și inspecta moșia. Grofița rămânea cu cele trei fete. Ele învățau germana și engleza cu o profesoară, iar franceza cu un profesor care era bun prieten cu groful. Primăvara și vara viața era deosebit de animată groful având numeroși invitați din lumea bună arădeană dar mai ales din cea budapestană și vieneză*”³⁸.

Viața nobililor nu era aceeași pentru toți, multe depinzând de caracterul lor, de ambianța înconjurătoare și de educație. Astfel, în deplin contrast s-a aflat viața baronului Dietrich de la Pâncota cu a urmașului său, prințul Schulkowski. Baronul a fost nu numai un bun gospodar, dar și un iubitor al artelor, în castelul său de la Pâncota a concertat, spre exemplu, Franz Liszt, iar celebrul scriitor maghiar Jokai Mor a degustat vinurile din pivnițele de la Măderat. Dar viața tihnită, prosperă și orientată spre

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ *Ibidem*, p. 147.

administrarea domeniului se va sfârși după moartea lui Dietrich, deoarece acesta a intrat pe mâinile prințului Schulkowschi, polonez de familie regală, care a devenit ginerele baronului în anul 1855. După moartea prematură a soției, prințul se va căsători cu o actriță din Buda, mare amatoare de petreceri și foarte cheluitoare, așa că nevoia de bani a familiei s-a accentuat și pentru a satisface pofta cheluitoare, nesățioasă a soției, prințul a început să vândă din moșie. Prințul s-a apucat de băutură și jocuri de noroc din cauza nevestei, din care motiv a devenit dator la cămătari, care, încet-încet, au intrat în posesia celei mai mari părți a averii. S-a și îmbolnăvit grav și a fost internat la spitalele de nebuni din Arad, Buda și Viena. „*Scăpa Schulkowschi din spital, mai vindea câte ceva din moșie... Așa a început prăpădul averii. În Pâncota, prințul venea doar la sfârșitul verii pentru a-și încasa arenda de pe pământurile date în folosință altora. Într-una din aceste locuiri la castel, într-o vară, bineînțeles, prințul chefulind cu prietenii la birtul satului, a făcut un pariu că el merge la gară cu sania trasă de cai. Și a câștigat pariul. A presărat pe drumul către gară două tone de țucur (zahăr) și așa a putut fi tras până acolo. Este doar una dintre extravaganțele prințului*” – după cum povestea profesorul Gulyaş Ladislau. În anii 1919-1920, soția supraviețuitoare a dat, în contul datoriilor, castelul și restul moșiei unor negustori evrei, care le-au administrat printr-o societate anonimă³⁹. Clasa nobiliară avea puțină tangență cu țăranii care le lucrau pământul, avea viața ei. Nobilii se întâlneau la baluri, serate, concerte în care aveau invitați artiști de marcă, după cum am văzut în cazul baronului de la Pâncota. Nu conta în aceste întâlniri nici apartenența națională, nici religioasă, conta doar numărul de jugăre din proprietate. Fetele baronului Solymossy de la Mocrea călăreau pe bidivii lor de rasă până în sate, iar de la înălțimea șei priveau cu dispreț la femeile țăranici, desculțe în glodul uliței, cu unul sau doi copii agățați de poalele lor.

În acest context, se făceau mezalianțe dintre cele mai interesante. Anul 1900 debutează din punct de vedere matrimonial cu anunțul căsătoriei baronului Tagany Șandor cu Ida, fiica prințului Szulkovsky (de origine poloneză). În luna iulie a anului 1901, clopotele bisericii reformate din Arad (str. Eminescu) anunțau căsătoria tânărului ofițer Horty Mikloș cu Magdolna, fiica cea mică a baronului Purgly. În anul 1909, a avut loc mezalianța dintre familiile Nopcea (de origine română) și Palavicini, la care a participat crema nobilimii arădene. Cu mult timp înainte, Andrei Mocioni (de origine aromână) s-a căsătorit cu Laura Cernovici, fiica baronului Petru Cernovici. Ecaterina Mocioni (1883-1959), încălcând statutul fixat de

³⁹ *Ibidem*, p. 107.

Alexandru Mocioni, se va căsători, la 19 ianuarie 1917, cu contele Eugen Teleki. Contele Teleki provenea dintr-o foarte importantă familie nobiliară maghiară, fratele lui fiind ministrul de externe al Ungariei, iar unul dintre strămoșii lui a fost cancelar al Transilvaniei.

Conflictele sociale

Viața grea a țăranilor îndemna și la acte antisociale, îndreptate, mai ales, împotriva celor bogați. În special lotrii, care s-au manifestat încă din secolul trecut, erau cunoscute și temuți dând mult de furcă autorităților. Dar, aceste acțiuni antisociale, îndreptate, desigur împotriva celor bogați, au fost dublate de altele, cu caracter colectiv, pricinuite de poverile și nedreptățile cu care se confruntau locuitorii satelor. În anul 1899, la Șiria, a avut loc o confruntare cu jandarmii în care sătenii au spart geamurile primăriei în tentativa lor de a elibera 12 zilieri, care au fost arestați deoarece au refuzat să semneze contractele de muncă pe moșia lui Bohuș⁴⁰. Momentul culminant al revoltelor din Podgoria Aradului are loc în zilele de 18-19 iunie 1899 la Gașa, când circa 60 de săteni, cărora li se alătură numeroși zilieri, merg la primărie cerând îmbunătățirea situației economice care s-a deteriorat în urma distrugerii viilor. Autoritățile s-au refugiat la Șiria și au cerut intervenția primprezătorului. Se intervine cu ajutorul jandarmilor, care împrăștie mulțimea și arestează cinci țărani. Ulterior aceștia sunt eliberați, deoarece în ajutorul lor vine întreaga comună. Acțiuni asemănătoare au loc și în comuna Covăsânț⁴¹.

Muncitorii agricoli care au recurs la grevele de seceriș au fost aceia care au răscolit cel mai mult lumea satelor cu revendicările lor. Primele semne ale mișcărilor s-au arătat la Șofronea, în 1892, unde muncitorii au refuzat începerea lucrului pentru simbria tocmită anterior, deoarece grâul era culcat. Aceste acțiuni au atins punctul culminant în anii 1896 și 1897, din cauza recoltei slabe din 1896 și a foametei din anul următor, când cota ce revenea lucrătorilor nu acoperea nici cele mai elementare nevoi. Prima încetare a lucrului s-a produs la Șimand. La Seleuș, au intrat în grevă 120 de muncitori secerători. Pe acest fond al nemulțumirilor a intrat și factorul politic, astfel că, în 1903 au avut loc adunări social-democrate la care au participat 25 mii de oameni din multe localități, între care: Seleuș, Ineu, Chier, Mocrea, Moroda, Târnova, Șiria, Pâncota, Zărand etc.⁴²

⁴⁰ Andrei Ando, *op. cit.*, p. 311.

⁴¹ Otto Greffner, „Mișcări cu caracter ...”, p. 37.

⁴² Ioan Valeriu Tuleu, *Seleuș, ...*, p. 117.

Un nou val de greve a cuprins meleagurile arădene în anul 1906, când din cele 10 plase ale comitatului, 7 au fost cuprinse în valul de revendicări. În plasa Ineu au avut loc greve în cel puțin 13 comune. În 1910, a avut loc o grevă pe domeniul arhiducelui Iosif de Habsburg, iar în 1912 au intrat în grevă 700 de secerători de la Utviniș. Grevele s-au produs în pofida legii din 1902, care interzicea grevele muncitorilor agricoli.

În anul 1904, a avut loc o mare mișcare la Talpoș, când, pentru a plăti împrumutul luat pentru o școală de stat maghiară, primarul a impus o taxă suplimentară. Notarul și ajutorul acestuia au fost alungați din comună. Diferendul s-a sfârșit prin arestarea și deferirea tribunalului a 14 locuitori. La Șiclău notarul Horvath, deși păzit de jandarmi, a fost alungat la 25 ianuarie 1904 din primărie, scăpând doar pe fereastră. La 21 martie 1903, tinerii de la Adea, Cintei, Chereluș și Nădab s-au bătut cu jandarmii⁴³.

Au avut loc și mici revolte locale spontane în care, așa cum spunea istoricul Nicolae Roșuț, „revendicările sociale au răbufnit sub formă politică”. Astfel, la Șepreuș a avut loc o confruntare violentă cu autoritățile, în 7 mai 1903, cu ocazia alegerii de primar al localității, când oamenii au protestat împotriva falsificării alegerilor, ceea ce a dus la intervenția armată a autorităților, în urma căreia au rezultat șapte morți și rănirea altor 35. Cauzele revoltei aveau un puternic iz social pentru că, iată, „din cei 4238 de locuitori ai comunei, în anul 1900, numai 5 erau proprietari cu peste 100 de iugăre de pământ, în timp ce 126 erau mici proprietari, iar marea majoritate a oamenilor erau zilieri, servitori și muncitori agricoli”⁴⁴. La procesul din mai 1905, au fost implicați 45 de locuitori, iar nume de familie precum Pârv, Stana, Matea, Incicău etc. le regăsim și peste 45 de ani, în altă revoltă țărănească, din 1949⁴⁵.

Război și revoluție

Primul Război Mondial a adus cu sine noi poveri și sacrificii pe seama țăranilor. În primul rând, încorporările forțate au diminuat forța de muncă, mai ales cu cei mai capabili de muncă dintre locuitorii satelor. Din județul Arad au fost mobilizați peste 40000 de oameni. Jalea a cuprins toate satele zărăndene, soldații fiind transportați cu căruțele la Ineu și Gyula sau la stațiile de tren pentru a lua trenul la Arad. Familiile îi însoțeau, în special copiii și soțiile, și ilustrăm momentul despărțirii cu o relatare din ziarul

⁴³ Eugen Glück, „Din mișcarea muncitorească și socialistă arădeană (1901-1918)”, în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII, p. 276.

⁴⁴ Nicolae Roșuț, „Revolta țărănească de la Șepreuș din anul 1903”, în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII, p. 281.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 285.

Românul: „Până la oprirea trenului în gară nicio scenă prea emoționantă. Deodată cu fixarea lui pe șine m-a surprins incomensurabila dragoste dintr-o căsnicie. Nevasta unui bărbat, care să fi avut 30 de ani, în momentul ce simți că pasul bărbatului se îndepărtează poate pentru vecie, se smuci din loc, repezindu-se spre el, îl încleștează cu brațele după gât, și cu forță de leoaică voi să-l ținuiască locului, să nu i-l poată fura trenul și să-l înapoieze acasă. Este desprinsă de soț de către alți soldați, dar femeia căzu în leșin”⁴⁶. Asemenea scene pot fi multiplicare, fiind prezente pretutindeni. „Vara pe la sfârșitul lui august a căzut ca un trăznet mobilizarea generală până la 42 de ani mi se pare. Alergări, plânsete, vaiete în tot satul. O noapte de pomină, nimeni n-a dormit. Dimineața, un șir nesfârșit de oameni cu femei, copii, curgea spre gară. N-am văzut niciodată atâta om plângând. Tinerii cântau, urlau”⁴⁷.

Publicația *Românul* din Arad consemna situația dificilă în care s-au regăsit familiile celor care aveau bărbați înrolați pentru front: „Prin înrolarea în oaste a celor câteva sute de mii de bărbați, tot atâtea case au rămas fără cea mai valoroasă persoană, care muncea și susținea soția și copiii săi, adesea mulți copii, iar pentru alții era singurul rezim al bătrânilor și neajutoraților lor părinți și frați. În chipul acesta zeci și sute de case din fiecare sat au rămas fără sprijin și ajutor, zdruncinându-se astfel echilibrul sufletesc, pacea și voia bună din inimi, cum și echilibrul economic al muncii ordonate și al câștigului, sălășluindu-se în locul lor, pretutindeni, o stare de mare nesiguranță, temerea de ziua de mâine, lipsa și mizeria”⁴⁸. Rechizițiile de cereale, cai, căruțe, clopote, impozitul suplimentar etc. au dus la sporirea nemulțumirilor. Într-o ordonanță din 14 ianuarie 1915 se scrie că producătorii trebuiau să anunțe autorităților locale cantitățile de grâu, secară, orz și ovăz pentru ca cele care prisoseau să fie achiziționate de stat la prețuri prestabilite. Cei care doseau recolta sau vindeau clandestin cerealele urmau a fi pedepsiți cu două luni închisoare corecțională și 600 coroane amendă. Producătorii aveau dreptul să păstreze 4 kg de slănină și 5-8 kg de untură de persoană pe timp de un an⁴⁹. O altă ordonanță din 1917, stabilea că din recolta anului 1917 (deși mai mică decât de obicei), producătorii își puteau reține 15 kg de produse cerealiere pe lună, pentru persoanele care aveau

⁴⁶ *Românul* (Arad), anul IV, nr. 168, 31 iulie/13 august 1914.

⁴⁷ Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate, și raporturi de gen*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015, p. 102.

⁴⁸ *Românul* (Arad), anul IV, nr. 231, 21 octombrie/3 noiembrie 1914.

⁴⁹ Vasile Dudaș, *Banatul în anii Primei mari Conflagrații Mondiale*, Timișoara, Editura David Press Print, p. 35.

peste 15 ani și de 12 kg pentru cele sub 15 ani. Spre sfârșitul războiului, au fost luate hotărâri care restrângeau extrem de mult posibilitatea țăranilor de a-și valorifica recolta. Astfel, în mai 1918, ministrul aprovizionării din Ungaria publica în Monitorul Oficial Ordinul privitor la sechestrarea noii recolte. Potrivit acestuia, nimeni nu-și putea treiera cerealele decât în prezența unui reprezentant al autorităților⁵⁰. Achiziția produselor de bază precum zahăr, petrol lampant, chibrituri etc. se făcea prin intermediul tichetelor și în cantități și la date prestabilite. Prin urmare, situația de la sate s-a tensionat extrem de mult, revendicările naționale unindu-se cu cele sociale și nu mai era nevoie decât de o scânteie pentru ca să izbucnească violențele.

Învinsă pe fronturi, Austro-Ungaria a cerut armistițiu în 31 octombrie 1918. Dar, în același timp, se declanșează revoluția la Viena și Budapesta. La Arad, lumea iese în stradă tot la 31 octombrie. Frământările și revoltele se extind imediat și în restul județului. Se creează o situație revoluționară, conflictul căpătând un puternic caracter social și național. Țăranii atacă castelele nobililor, primăriile, magaziile și depozitele, prăvăliile ale căror proprietari sunt mai ales unguri, evrei sau nemți. În fruntea revoltaților se află soldații recent întorși de pe front, dintre care mulți aveau arme, așa că evenimentele au și un caracter de luptă armată. Între 1-3 noiembrie, locuitorii din Apateu devastează castelul și acareturile baronului Solymossy, iar cei 5 jandarmi din sat nu fac față dezordinilor. Locuitorii din Nădab, Cinteii, Chișineu-Criș intră pe domeniul arhiducelui Iosif de Habsburg, devastând și prădând magaziile și conacele de la Dohangia. Moara din Nădab a arhiducelui a fost complet distrusă și s-au furat 760 chintale de făină. În timpul nopții, la Zărand, a fost incendiat castelul contelui Edelsheim, iar bătrâna contesă Dittfurta a reușit să scape doar cu fuga. În 5 noiembrie, primpretorul plășii Chișineu-Criș raportează vicecomitelui jafurile și distrugerile petrecute în localitățile din subordine. Între altele, arată că cei mai mulți notari au fost nevoiți să-și părăsească posturile cu excepția câtorva. Dar, se spune că „probabil și cei din Satu Nou, Sinteia și Cinteii vor fugi la noapte”. Jandarmeria din Zărand a dispărut, iar cea din Sinteia Mare a fost dezarmată. Reacția autorităților a fost promptă și deosebit de dură. Astfel, chiar începând cu acea zi de 5 noiembrie, jandarmii maltratează și execută pe mulți dintre cei implicați în evenimente. În unele localități, jandarmii au fost întâmpinați cu focuri de armă, fiind nevoiți să se

⁵⁰ *Ibidem.*

retragă⁵¹. La Șepreuș, rebeliunea atinge cote maxime. Sunt jefuite magazinele și sunt atacate conacele fraților Janos și Geza Czarar. Trei dintre cei șase români care s-au oferit voluntari să apere conacele sunt împușcați de oameni din mulțimea furioasă. În biroul vicecomitelui, judecătorul Czarar Geza junior ascultă consternat veștile despre atacarea conacului tatălui său. La intervenția sa, două avioane cu mitraliere sunt trimise să împrăștie mulțimea și să instaureze frica de represalii⁵².

La 2 noiembrie, într-o zi de sâmbătă, încep tulburările și la târgul din Pâncota. Pe la ora 9, câțiva locuitori din Măderat și Pâncota rup pajurile imperiale de pe echipamentul militarilor întâlniți pe stradă. Acesta a fost semnalul revoltei. Un grup din Pâncota merge la primărie unde devastează o magazie cu încălțăminte. Autoritățile nu intervin. Participă și câțiva locuitori din Moroda și Seleuș. După sosirea tramvaiului din Arad, încep tulburările în piață. Se devastează șatrele pline cu tot felul de mărfuri. Elementele burgheze din Pâncota au alcătuit în grabă o gardă civilă care a pornit contra mulțimii. În ciocnirea care a avut loc au căzut de o parte și de alta 4 morți și 30 de răniți. Oamenii s-au întors la sfârșitul zilei în satele de unde proveneau, cu prada pe care o ascund prin curțile lor.

Violențele continuă apoi în alte localități, unde sunt atacate magaziile, castelele, prăvăliile etc. Lunea următoare, la Moroda se formează grupuri de locuitori care merg la moșia Sîntuș (De la pustă spre Măderat), de unde au luat animalele. Un grup de iermătani a devastat pivnița de vin a baronului Solymossy. Seleușenii au atacat conacul Kralitz. În 3 noiembrie, au loc devastări mari și la Mocrea, fiind atacat conacul lui Marcus Lovy, de unde s-au furat bani și bunuri în valoare de 300.000 coroane⁵³. Sunt atacate și conacele nobililor din Utviniș (proprietar Zelensky Robert), Macea (contele Karolyi); Zarand (Edelsheim), Ineu (Solymosy Lajos), Săvârșin (Hunyady Karoly), Socodor (Wencheim), Bocsig (Eleș Geza), Apateu (Ransbury Șandor), Șimand (Korbuly Laszlo), Bulci și Căpâlnaș (Mocioni), Petriș (Karsten von Liechtenfelder), cele de pe domeniul din Socodor, de pe domeniul din Talpoș etc. Magaziile de cereale ale domeniului Wencheim au fost complet distruse. La Bocsig, răsculații au pătruns în castelul lui Eles Geza, de unde au luat mobile și obiecte de valoare, apoi au devastat hambarele. Un grup de țărani din Căpâlnaș, „înfierbântat de spirit revoluționar și de aburii alcoolului”, a dat foc conacului din Birchiș, pierind în flăcări mobilierul, biblioteca și arhiva familiei Mocioni.

⁵¹ Alexandru Roz, *Consiliul Național Român Central și Gărzile Naționale Române din Arad – 1918*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, p. 135.

⁵² Andrei Ando, *op. cit.*, p. 377.

⁵³ Alexandru Roz, *op. cit.*, p. 139.

Ca urmare a dezordinilor care aveau loc în tot comitatul, în data de 3 noiembrie, prefectul Barabaș Bela a propus, de acord cu comandamentul militar, instituirea stării excepționale. Ministerul de interne ungar și-a dat consimțământul și, la 5-6 noiembrie, subprefectul Schill Jozsef a comunicat preturilor instituirea stării excepționale, care urma să fie apoi transmisă prin baterea tobelor, iar toți aceia care au furat și jefuit trebuiau să înapoieze lucrurile furate proprietarilor sau autorităților.

Atunci, în acea toamnă din anul 1918, se încheie o pagină de istorie. Începe alta. Marile moșii dispar în urma reformei agrare de după război, iar unii nobili, precum arhiducele Franz Ferdinand, își pierd proprietățile în urma refuzului de a presta jurământ statului român.

Dispariția clasei nobiliare

Mișcările sociale declanșate în toamna anului 1918, promisiunea de reformă agrară făcută de regele Ferdinand al României au dus la reconfigurarea proprietății asupra pământului. În România s-a înfăptuit o amplă reformă agrară care a dus practic la dispariția marilor domenii feudale și la nașterea unor noi relații de muncă în agricultură. A fost cea mai amplă reformă agrară din centrul și estul Europei.

Războiul recent încheiat au lăsat satul și agricultura într-o stare dezastruoasă, cauzată de lipsurile de forță de muncă și de mijloace de muncă. Astfel, pe cuprinsul județului Arad, în toamna anului 1920, doar 48% din suprafața însămânțată cu grâu înainte de război a fost cultivată, ducând astfel la scăderea drastică a producției pe ansamblu. În anul agricol 1919-1920 producția de grâu și porumb pe raza județului Arad a atins numai 58% din media producției pe ultimii 10 ani și a fost cea mai scăzută din 1900 înapoi. Numărul cailor disponibili pentru tracțiune în majoritatea comunelor din părțile Aradului a scăzut cu 52% în 1919 față de 1914. La toate acestea se adăuga rechiziționarea grânelor pentru nevoile armatei. Ca urmare, din mai multe comune din plasele Șiria, Ineu, Sebiș primpretorii raportează prefecturii Arad că țărănimea se agită din cauza situației economice grele. Aceste nemulțumiri au luat în unele sate forme violente precum la Talpoș, Apateu, Berechiu. La Talpoș, cu o populație de 2300 de locuitori, așezată pe malul Crișului Negru, din totalul suprafeței agricole circa 4000 iugăre aparțineau lui Kapdebo, iar 2989 iugăre aparțineau țăranilor. În ziua de 25 septembrie 1919, comuna este în răzvrătire, iar moșierul fuge. În 26 septembrie, primpretura Chișineu-Criș dă ordin postului de jandarmi să aresteze capii agitațiilor – Onuți Negruți, Simion Vidican și Onuți Vidican. La această răzvrătire se alătură cetățenii din comunele învecinate: Apateu, Berechiu, Șepreș, motiv pentru care

Prefectura trimite noi unități de jandarmi la Talpoș pentru menținerea ordinii⁵⁴.

Înainte de a se emite legile reformei agrare, în 1919 au început arendările forțate de pământ agricol către țărani. De exemplu, la Comlăuș, sunt arendate 227 iugăre din domeniul Kinczig, la Macea, s-au arendat 4320 iugăre la 338 locuitori. În Plasa Șiria, în total, au fost arendate 3565 iugăre, în plasa Chișineu-Criș, un total de 6395 iugăre etc. În anul 1920, s-au arendat în total 126.156 iugăre, iar în 1921, 123.476 iugăre⁵⁵. Desigur că nici arendările nu au decurs pașnic, existând numeroase reclamații despre abuzuri. Astfel, locuitorii din Iermata s-au plâns că primarul a luat mai mult pământ decât i se cuvenea⁵⁶. Neregulile înregistrate au creat nemulțumiri, provocând proteste. În unele cereri către autorități, țăranii se plâng de condițiile arendării. În anul 1920, cer pământ în arendă țăranii din Șepreuș. În comună, țăranii posedau la acea vreme 4000 iugăre, în condițiile în care existau 6000 locuitori, iar cei 8 moșieri aveau 8000 iugăre. Dar, spre deosebire de anul precedent, în 1920, moșierii refuză să mai dea pământ în arendă în aceleași condiții, oferind să fie luate în parte cu o dijmă de 2 din 3 părți. Țăranii se adresează resortului agrar de la Arad și Chișineu-Criș, dar, până la urmă, ajung pe mâna jandarmilor⁵⁷. La fel se întâmplă și la Curtici și în alte localități.

Primul pas spre împrăștierea țăranilor s-a făcut prin „Decretul-lege pentru reforma agrară din Transilvania” din 12 septembrie 1919. Legiferarea s-a făcut în 30 iulie 1921 prin Legea de Reformă Agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Împrăștierea țăranilor cu pământ se regăsea juridic în partea a doua a Decretului nr. 3610 din 23 iulie 1921 privind aprobarea Legii pentru Reforma Agrară, care se intitula „Împrăștierea”. La capitolul X se specifica că pământul era parcelat pentru a se vinde țăranilor. Îndreptățiți erau în ordine:

1. Capii de familie, servitorii și muncitorii agricoli care au fost mobilizați, lucrând pe moșia expropriată, iar în timpul războiului au devenit invalizi, dar erau capabili să lucreze pământul primit. Tot aici se încadrau văduvele și familiile celor căzuți în război.

2. Aceleași categorii dacă au făcut serviciul militar în război, fără a deveni invalizi.

3. Toți capii de familie care au devenit invalizi în război, dar sunt capabili să lucreze pământul, la fel văduvele și familiile lor.

⁵⁴ Otto Grefner, „Mișcări țărănești ...”, pp. 4-5.

⁵⁵ *Aradul permanentă* ..., p. 454.

⁵⁶ Ioan Valeriu Tuleu, *Seleuș* ..., p. 163.

⁵⁷ *Aradul permanentă* ..., p. 468.

4. Toți capii de familie care au făcut serviciul militar în război, fără a deveni invalizi.
5. Bărbații neînsurați care au devenit invalizi de război, capabili să lucreze pământul.
6. Bărbații neînsurați care au luat parte la război.
7. Mobilizații prin Ordinul Consiliului Dirigent.
9. Capii de familie care nu au luat parte la război.
10. Bărbații neînsurați majori.
11. Voluntarii din Armata română.

În Transilvania erau expropriate, conform legii, toate moșiile ce depășeau 50 iugăre la munte, 100 iugăre la deal și între 200-500 iugăre la câmpie, în funcție de cererile de împrumut. De asemenea, erau expropriați integral absenteiștii, adică persoanele care au părăsit România și nu au depus jurământ pentru statul român. De asemenea, legea prevedea exproprierea pădurilor până la limita de 100 iugăre la câmpie și deal și 200 de iugăre la munte. Printre marii proprietari din județul Arad care au fost expropriați s-a numărat Societatea Anonimă Economică și Industrială din Pâncota, cu un domeniu de 38.904 iugăre; contesa Cristina Wenckheim cu 31.654 iugăre în Plasa Sebiș, arhiducele Iosif de Habsburg cu 27 mii iugăre în plasa Chișineu-Criș; familia Solymossy cu 25.331 iugăre în Plasa Ineu⁵⁸.

În momentul declanșării reformei din 1921, în județul Arad, 11.581 de gospodării dețineau sub un iugăr de pământ, fără teren arabil, iar sub un iugăr cu teren arabil existau 7.986 gospodării. Cele mai numeroase gospodării erau cele care dețineau între 1 și 5 iugăre, adică 18.856. În același timp, 91 de proprietari dețineau peste 1000 de iugăre fiecare. Aceștia aveau în proprietate 352.094 iugăre, adică 44,3% din suprafața agricolă a județului, în timp ce aceia cu până la 5 iugăre dețineau 38.423 iugăre, adică 8% din suprafața agricolă⁵⁹.

În anul 1922, Comisia de Ocol Pentru Expropriere din Ineu a hotărât că trebuie expropriate de la marii proprietari din zonă 22.018 iugăre teren arabil, plus 164 iugăre pășune. Astfel, au fost expropriați: Solymossy Ludovic – 5763 iugăre; soția lui Szapary Stefan – 4279 iugăre; Lovy Marcus – 303 iugăre⁶⁰.

Din imensele suprafețe deținute de Societatea Anonimă Economică și Industrială din Pâncota, au fost expropriate până în anul 1925, 20.320 iugăre, ceea ce reprezenta puțin peste jumătate (52%). Societatea avea în

⁵⁸ Adrian Nițu, *op. cit.*, p. 336.

⁵⁹ Marius Răzvan Meszar, *Reforma agrara din 1921 in plasa Ineu, județul Arad*, Deva, Editura Emia, 2014, p. 65.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 104.

proprietate terenuri în 13 localități. Se pare că în momentul aplicării reformei agrare, activitatea și profitul societății erau în creștere, motiv pentru care unele proprietăți au fost scutite de expropriere. Cazul nu a fost singular⁶¹!

La Apateu, moșia Societății Anonime Industriale și Economice Pâncota avea 5338 iugăre de pământ, dar a pierdut tot pământul, deși putea reține 150 ha. Dar, primele măsurători pentru stabilirea parcelelor pentru distribuirea terenurilor noilor proprietari din Apateu se vor face abia în anul 1928, reforma fiind întârziată din motive birocratice. Începutul lucrărilor de împroprietărire s-a făcut în mod festiv cu participarea prefectului de la Arad⁶². Prin Legea de Reformă Agrară au dispărut multe dintre moșiile Societății așezate lângă satele studiate: spre Pâncota proprietatea Sulkovschy; Santuș spre Măderat (proprietar baron Solimossy) și Daica spre Moroda. Au rămas două domenii între Seleuș și Pâncota (Mahler și Granari) și spre Ineu o parte din Apa Acră (proprietar Marcus Levi). La Șomoșcheș, au fost expropriate peste 2000 ha din cele 2543 de hectare ale baronului Iakobfy și împărțite la peste 500 îndreptățiți din Șomoșcheș și Cermei. Pentru fiecare jugăr de pământ urmând să se plătească 4-8 forinți.

Din moșia contelui Edelsheim din Zărand, au fost expropriate 2065 iugăre teren arabil și 602 iugăre pășune: din Țipari, 474 iugăre, din Olari, 170 iugăre, din Sinteia Mică, 370 iugăre, iar din Chereluș, 632 iugăre. În total au primit pământ 647 îndreptățiți, lotul tip de împroprietărire fiind de 4 iugăre⁶³.

La Șimandul de Sus, Comisia de Ocol pentru Expropriere Arad a hotărât exproprierea unei suprafețe de 4480 iugăre din moșia lui Karolyi Gyula. Prețul de expropriere a fost stabilit la 2500 lei/iugăr din clasa I, 2200 pentru clasa II-a, 2000 pentru clasa III-a și 800 lei pentru iugărul de pășune. La Șimandul de Jos au fost expropriați: Janos Kintzig (772 iugăre), Peter Urban (657 iugăre), Sador Banhidy (657 iugăre), Albert Mittler (275 iugăre) și frații Elias (147 iugăre). În total, în Șimandul de Sus au fost împroprietăriți 457 țărani, iar în Șimandul de Jos erau trecuți la împroprietărire 544 persoane⁶⁴.

Moșia arhiducelui Iosif de Habsburg, din zona Chișineu-Criș, de 27.417 iugăre a fost expropriată în totalitate, el fiind unul dintre absenteiști. Dar la ferma de la Dohangia statul și-a menținut în proprietate 463 ha,

⁶¹ *Anuarul Socec al României Mari*, vol. II, București, 1925, p. 106.

⁶² *Monografia localității Apateu*, Oradea, Editura Grafnet, 2006, p. 83.

⁶³ Marius Răzvan Meszar, *op. cit.*, p. 135.

⁶⁴ Doru Sinaci, Rodica Colta, Dimitrie Otavă, *Monografia comunei Șimand*, Arad, Editura Mirador, 2010, p. 110.

creându-se astfel o fermă experimentală. Pentru cinteieni au fost distribuite 230 ha în Irtaș, iar 200 ha au fost cumpărate de un avocat din Arad⁶⁵.

Conform statisticii întocmite de Camera de Agricultură, au fost atribuite comunelor 40.576 iugăre de pământ. Dacă înainte de reforma agrară proprietatea moșierească deținea 51,6% din suprafața agricolă a județului, în 1933 proprietarii cu peste 100 de hectare mai dețineau doar 18,51%⁶⁶. Statistica oferită de Camera de Comerț și Agricultură ne indică faptul că la 31 decembrie 1931 erau expropriate în județ 344 moșii cu 253.496 iugăre. Două moșii erau în continuare nemăsurate, 90 de moșii erau măsurate, dar neparcelate în vederea împroprietăririi, în timp ce 252 moșii erau atât măsurate, cât și parcelate⁶⁷. Numărul total al celor împroprietăriți până în 1940 a fost de 38.816, în condițiile în care în 1924 au fost înregistrate 52.944 persoane îndreptățite în județul Arad.

Comisiile de reformă agrară s-au confruntat și cu numeroase nemulțumiri și cereri din partea țăranilor îndreptățiți. În ziua de 13 februarie 1921, la Pecica a avut loc un incident în care au fost implicate circa 300 de persoane, care cereau să li se împartă, pe lângă pământul din câmp și pământ în vatra satului pentru a-și construi locuințe. Manifestanții au intrat în camerele primăriei și a fost necesară intervenția jandarmilor care au arestat pe capii tulburărilor⁶⁸. În decembrie 1922, locuitorii din Gurba s-au revoltat, deoarece Comisia de Ocol Funciar a refuzat să nominalizeze în comisia locală de reformă persoanele agreeate de ea. După incidente, Comisia de Ocol a părăsit localitatea⁶⁹. Din cauza tergiversării reformei s-au întâmplat și alte evenimente nedorite. Țăranii din Nadăș au adresat ministrului agriculturii și domeniilor, la 11 aprilie 1932, o cerere în numele a 160 de locuitori, cerând să primească și ei pământ prin reforma agrară, iar în aprilie 1932, în comuna Poiana (aflată pe proprietatea contelui Zelenski) s-au revoltat proprietarii agricoli pentru că nici până atunci nu s-a rezolvat problema unei păduri de 300 de iugăre de unde brigadierii le-au alungat animalele. În incidente au fost răniți doi brigadieri. Agitații țărănești au loc și la Vânători în 1931, fiind arestați 3 locuitori⁷⁰.

Dar, așa cum s-a întâmplat întotdeauna atunci când au avut loc distribuire și redistribuire de pământuri, cei deposedați, considerându-se nedreptățiți, au introdus în instanță numeroase contestații care au întârziat

⁶⁵ Ioan Valeriu Tuleu, *Cintei...*, p. 84.

⁶⁶ *Aradul permanentă* ..., p. 464.

⁶⁷ Marius Răzvan Meszar, *op. cit.*, p. 108.

⁶⁸ *Documente din istoria mișcării muncitorești arădene (1918-1944)*, Arad, 1972, p. 29.

⁶⁹ Andrei Ando, *op. cit.*, p. 458.

⁷⁰ *Documente din istoria* ..., p. 201

lucrările reformei. Întârzierea și tertipurile avocațești folosite de marii proprietari au provocat nemulțumirea sătenilor care au reacționat pe cale legală, cu reclamații către preturile plășilor și prefectura județului, litigiile nefiind soluționate în totalitate nici până la începutul noului război mondial. Primăria comunei Seleuș înaintează în 1930 prefectului județului Arad o scrisoare în care reclamă Comisia de Ocol Ineu „care a luat de la locuitorii comunei Seleuș 215 jugăre cadastrale de pământ arabil din hotarul comunei pe care l-a restituit proprietăresei, pe motivul că dânsa va edifica pe acel teren o fabrică de cânepă care nici până acum nu s-a făcut”⁷¹. La Apateu, aplicarea reformei a fost întârziată din motive birocratice, dar și din cauza unui proces în instanță deschis de avocații societății din Pâncota care cereau încadrarea terenurilor într-o categorie superioară de fertilitate, pentru a beneficia de despăgubiri mai mari. Până la urmă, foștii proprietari aveau să primească 500.000 de lei ca despăgubire, o sumă foarte mare pentru vremea aceea⁷².

Reforma agrară nu a rezolvat însă problemele cu care se confruntau țăranii. În primul rând, ei nu aveau uneltele necesare, nu aveau bani pentru investiții și bani pentru a plăti impozitele. Prețurile mici ale produselor agricole, comparative cu cele ale uneltelor trebuincioase, nu favorizau o agricultură performantă și obligau țăranii la împrumuturi împovărătoare care duceau la numeroase nemulțumiri. Nemulțumirile țăranilor erau potențate și de activitatea politică de stânga din zonă, care ajută la formularea plângerilor și organizează proteste în localități precum Pecica, Șicula, Mișca, Ineu etc. În aceste condiții, s-au născut, totuși, mici ferme agricole de zeci de hectare, lucrate de proprietari ajutați de slugi și de lucrători angajați cu ziua. În fiecare sat erau astfel de familii ce dețineau suficient pământ pentru a se organiza ferme economice eficiente, care să producă pentru piață. La Șicula, spre exemplu, familia Berariu avea peste o sută de iugăre de pământ, bogată pentru vremea aceea era și familia Monția. La Seleuș, familia Buzna Ioan avea 50,47 hectare, iar la Cintei, Blaga Gheorghe deținea 52 hectare, la Apateu, Indricău Axente deținea 86 iugăre, iar Stana Petru, 78 iugăre.

În fiecare comună se întâlneau astfel de proprietari, cu un potențial economic substanțial. Bogătașii satelor proveneau din rândul țăranilor, integrați în lumea satelor, sigur, cu un statut privilegiat. Ei erau lideri informali și de multe ori formali, făcând parte din consiliile locale, erau birăi, membri în consiliul bisericesc local, în biserică stăteau în strană, cu

⁷¹ Ioan Valeriu Tuleu, *Seleuș ...*, p. 166.

⁷² *Monografia localității...*, p. 83.

căbaturi îmblănite, cu cizme din piele de vită, în timp ce săracii erau desculți, în pronaos. Aveau angajate slugi, plătite în natură și bani care munceau cât era ziua de lungă pentru venituri de nimic. Ba unii își mai și băteau joc de ei, cum se spunea despre un astfel de bogătaș că îl pune pe slugă când ploaia era mai mare să îi aducă una alta din curte sau din grădină. Existau și zgârie-brânză care îi hrăneau pe muncitorii cu ziua cu clisă râncedă. Încuscrirea între un bărbat bogat și o fată săracă și invers era rară și de neacceptat. Bogații aveau un copil sau doi, bine îmbrăcați și care aveau mari șanse să urmeze școli superioare pentru a deveni domni. Sigur, nu toți erau așa, alții, dimpotrivă, se manifestau omenoși, îi ajutau pe cei în nevoi, acordau împrumuturi în bani și natură mai ales că aveau prieteni și rude printre consăteni. Existau și cazuri de-a dreptul tragice și o astfel de soartă a avut-o Ilonca Mihai din satul Berechiu, care rămas orfan de ambii părinți la 7 ani, fiind obligat să intre slugă la Apatu pentru a paza celor 250 de porci pe care îi avea stăpânul, doar pentru mâncare și cazare. La 14 ani, copilul se angajează la un alt stăpân, din Talpoș, unde câștigă ceva mai bine⁷³. Florea Zdrandea din Cintești se angajează slugă la găște la 13 ani la Pălu, apoi slugă la Șiclău, după care se întoarce în sat, unde mai slugărește trei ani la un gazdă, Florea Bej. Pentru cei doi încorporarea a reprezentat o adevărată eliberare.

Pământul se lucra în continuare cu animalele de povară, dar, încet-încet, au apărut și mașinile acționate mecanic, așa încât, spre sfârșitul interbelicului, grâul se treiera în regiunea de câmpie cu ajutorul batozelor, iar primele tractoare erau deja ogoarele celor mai bogați. În 1944, la Panatul Nou (sat nemțesc, astăzi Horia), existau 23 tractoare și 17 batoze; la Seleuș 6 batoze plus 4 tractoare; la Comlăuș 14 tractoare plus 3 batoze; la Olari, 4 tractoare plus 3 batoze; la Șiria 12 tractoare și 10 batoze; la Pâncota 8 tractoare și 11 batoze și tot așa în multe alte localități⁷⁴. Este adevărat că exemplele sunt luate din comunele cele mai bogate, în schimb în altele, cu pământ mai puțin productiv, precum Șepreș, Apatu, Berechiu și mecanizarea era mai redusă. Asta însemna că și producția de grâu era diferită: în regiunea Arad se produceau în 1934, 1600 kg la ha, la Sebiș 800, la Ineu 1100, la Pâncota 1600, la Chișineu-Criș 1050. Același lucru este valabil și la celelalte culturi. Producțiile mici lăsa cantități reduse pentru valorificarea pe piață. Lipsa veniturilor din producția agricolă ducea la imposibilitatea achitării impozitului funciar, motiv pentru care preceptorii

⁷³ Dumitru Ușurelu, *Printre veteranii celui de-al Doilea Război Mondial*, p. 80.

⁷⁴ Alexandru Mihalca, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad*, partea a II-a, Arad, 2001, p. 461.

porneau prin sate cu căruțele să confiște grânele și alte lucruri de valoare din gospodăriile țăranilor. Achiziționarea uneltelor în aceste condiții era foarte dificilă. De exemplu, în 1933, un plug costa între 2500-4000 lei, pe de altă parte, 100 kg de grâu se vindea în același an cu 550 lei, iar 100 kg de porumb cu 200 de lei. Astfel, „țăranul a devenit un «instrument de producție» care cumpără cel mai scump și vinde cel mai ieftin”⁷⁵.

Pentru a rezista, mulți țărani au apelat la bănci, dar prin aceasta și-au amanetat viitorul. Cu începere din 1928, nici măcar agricultorii performanți nu și-au mai putut plăti ratele bancare. Executările silite au fost nemiloase cu țăranii. Preotul Pavel Tripa din Ineu relatează faptul că „în această perioadă (criza economică n.n.) oamenii s-au înglodat în datorii. Aproape că n-a fost casă și familie fără datorii și fără împrumuturi la bănci. Între localnici se auzea numai de cutare și cutare că l-a protestat banca (dat în judecată pentru ratele neachitate!)”⁷⁶. Un țăran împrumutat, Popa Moise, nu a reușit să achite contravaloarea unui teren arabil în suprafață de 4 iugăre. Din acest motiv, Banca Victoria din Arad a scos terenul la licitație. Alt proprietar, Nicolae Farkas, a pierdut și casa pentru datorii⁷⁷. Pentru a rezolva chestiunea țărănească, statul a dat Legea Conversiunii Datoriilor Agricole, în aprilie 1932 și Legea Lichidării Datoriilor Agricole, în aprilie 1934. Țăranii cu puțin pământ nu se puteau ridica din starea de sărăcie chiar dacă lucrau până la epuizare. Astfel, familia lui „Dăscuțu” din Cinteii, renumită pentru hărnicia ei, putea secera complet într-o singură zi un iugăr de pământ, dar cu toate acestea, abia putea să-și asigure traiul minimal de peste an, lucrând la unii mai bogați⁷⁸.

Pe lângă numeroasele neazuri create de criza economică din 1929-1933, țăranii s-au confruntat, în acea perioadă, și cu inundațiile din 1932 când au fost afectate comunele Ineu, Șicula, Seleuș, Zărand, Sinteia, Cinteii, Nădab, Mișca, Socodor, Vârșand etc. Apa Crișului Alb a acoperit toate câmpurile dintre acesta și Cighier. „Îmi amintesc și acum momentul când l-am îngropat pe tatăl meu când pentru a căra mortul la groapă cu carul a trebuit să înhame boii care abia trăgeau prin noroiul care ajungea la butucul roților, spunea Gheorghe Bej din Cinteii”⁷⁹. În alți ani, vinovate de producțiile slabe au fost seceta, înghețurile târzii sau invaziile de insecte și bolile

⁷⁵ Adrian Nițu, *op. cit.*, p. 355.

⁷⁶ Pavel Tripa, „Trecutul orașului Ineu și al cetății Ienopolei”, Deva, Editura Emia, 2018, p. 207.

⁷⁷ Adrian Nițu, *op. cit.*, p. 355.

⁷⁸ Pavel Olariu din Cinteii, informații orale.

⁷⁹ Ioan Valeriu Tuleu, *Evadarea din trecut marturii dintr-un secol zbuciumat*, Arad, Editura Mirador, p. 243.

animalelor. Valul de frig abătut asupra județului Arad în 1935, când în Apateu în noaptea de 2-3 mai s-au înregistrat minus 8 grade, a afectat producțiile fructifere și legumicole.

Fiind proprietari, țăranii au devenit răspunzători de propria soartă, dar dependenți de contextul social-economic și natural în care își lucrau pământul. În aceste condiții, nemulțumirile lor nu mai vizau proprietarii mari, de care depindeau cândva, ci chiar statul, care le-a făcut dreptate împărțindu-le pământul, în schimb a neglijat stimularea dezvoltării fermelor în scopul rentabilizării prin ajutoare financiare adecvate. Dimpotrivă, obligațiile țăranilor proprietari au fost ridicate și stingerea lor aplicată cu fermitate.

Războiul pornit la 22 iunie 1941 a accentuat greutățile cu care se confruntau gospodăriile țărănești. Recrutările în armată, rechizițiile, confiscările de produse, lipsa banilor, ajutoarele pentru război au accentuat declinul satului românesc în general, dar parcă toate aceste măsuri i-au afectat și mai mult pe aceia de la care statul avea ce să ia. Din această perspectivă și structura proprietăților a cunoscut schimbări în timpul războiului, în sensul că a crescut ponderea micii proprietăți. Astfel, dacă în 1941 proprietățile de până la 5 ha cuprindeau peste 97 mii ha, acestea cuprindeau aproape 118 mii ha în 1944. S-a redus ponderea gospodăriilor cu loturi cuprinse între 10-20 ha de la 4634 în 1941, la 3488 în 1944, iar cele între 20-50 ha de la 1315 proprietari, au ajuns la 909. Marile exploatații agricole, de peste 50 ha, au scăzut de la 208 proprietari la 149, iar a celor de peste 100 ha, de la 345 au ajuns la 127⁸⁰. Producțiile agricole au scăzut în acest interval la micile proprietăți, iar numărul animalelor așijderea, astfel, în plasa Curtici deficitul de cai era de 2300. Dar, chiar dacă țăranii dispuneau de mijloace pentru a face față necesităților, în plasa Ineu culesul porumbului în noiembrie 1944 era realizat doar în proporție de 80-85%⁸¹.

Exploatații de peste 200 de iugăre, care constituiau ferme de producție eficientă, orientată spre piață, erau puține și pot fi numite în zona de referință cele aparținând lui Ioan Zelenski de la Șofronea, ferma Takacs Nicolae de 737 iugăre (comuna Șimand), ferma Trifu Petru (223 iugăre), de la Șimand, ferma Taganyi Ștefan (312 iugăre), de la Curtici, ferma Ladislau Purgly (947 iugăre), de la Șofronea, ferma Iancu Cornel (209 iugăre), de la Iratoșu, fermele lui Solymossy Tiberiu (688 iugăre) de la Șicula, Gurba, Ineu, și Mocrea, ferma dr. Iancu Adam (320 iugăre), de la Curtici. Acestea

⁸⁰ Antoniu Martin, *Economie și societate în județul Arad. Considerații privind reforma agrară din 1945 în județul Arad*, Arad, Editura Mirador, 2004, p. 13.

⁸¹ *Ibidem*, pp. 15-19

erau specializate pe cultura cerealelor de mare productivitate și creșterea animalelor din soiuri atent selectate.

Marile moșii, de zeci de mii de hectare, vor deveni doar o amintire urâtă pentru țărani și de imens regret pentru nobilii stăpâni. Familiile lui Iosif de Habsburg, Gyula Karolyi, Friedrich Wencheim vor pleca definitiv din țară, își vor părăsi astfel proprietățile, motiv pentru care vor fi expropriate. Unii se vor impune în continuare în țările în care se vor fi stabili, precum Gyula Karolyi de la Macea, care va ajunge chiar prim-ministru al Ungariei între 1931-1932. Alții, precum groful Schulkovski și Eugen Teleki vor fi internați la spitale de nebuni. Între cei rămași, Ludovic (Lajos) Solymossy va avea cumplita surpriză de a fi palmuit de un fost țăran de pe moșie, dovadă că țărani români nu vor mai tolera aroganța și suficiența foștilor stăpâni. În ultimele zile ale războiului a plecat de la Arad la Szeged, unde a fost numit ministru de finanțe în guvernul provizoriu, instalat după Revoluția Crizantemelor. El a suportat greu confiscarea moșiilor, deși pentru salvarea lor a depus jurământ de credință către statul român. A intentat mai multe procese pentru recuperarea lor, dar fără rezultat favorabil. La începutul anilor 1920, a ajuns la Budapesta fără bani, pe care și i-a cheltuit pe avocați și asta l-a îmbolnăvit psihic. Rudele bogate din capitala Ungariei l-au ajutat și l-au internat într-o clinică de boli psihice. Acolo a și murit la 27 august 1927⁸².

Un caz special de decădere îl prezintă familia baronului Purgly de Șofronea. Urmașul lui Ianoș Purgly și moștenitorul principal al averii a fost Laszlo Purgly, care s-a căsătorit cu Margit, o tânără bogată din zona Căpâlnașului, căsătorie care s-a sfârșit tragic prin sinuciderea baronesei, în ziua de 4 septembrie 1922. Aceasta nu a mai putut suporta infidelitățile soțului, punându-și astfel capăt zilelor. După moartea soției, baronul s-a căsătorit cu sora acesteia, supraviețuindu-i și ei, prinzând și primii ani ai comunismului, văzând astfel ruina și dispariția proprietății, prin confiscarea ei de către noul regim. A fost arestat și internat o perioadă la Târgu Jiu, apoi a fost închis în pivnița casei unde se afla sediul parohiei bisericii luterane din Arad, cunoscută sub numele de „Biserica Roșie”, care a fost ridicată cu ajutorul familiei Purgly! Aici trece în eternitate, murind prin inanție, baronul care a deținut cândva o fermă agricolă model, care a folosit cele mai moderne tehnologii ale vremii, a cultivat cereale din cele mai bune semințe și a crescut animale din rase de mare productivitate. Cetățenii din Șofronea care l-au apreciat foarte mult, pe care și el i-a ajutat, au încercat să-i aducă pachete cu mâncare la locul detenției, dar au fost împiedicați de autorități

⁸² Andrei Ando, *op. cit.*, p. 483.

să-și împlinească datoria creștinească față de binefăcătorul lor. A fost înmormântat alături de cea de-a doua soție în cimitirul Eternitatea din Arad⁸³.

O poveste de roman de aventuri va avea Ida Sulkovszky, fiica prințului Sulkovszki, care deținea la Pâncota, în 1919, un conac și 8000 ha de teren, plus alte proprietăți între care mine de fier și cupru, plus vii la Radna și Pâncota. Despre tatăl ei am amintit în paginile anterioare, arătând modul în care și-a pierdut mare parte din avere. Fiica Ida a fost căsătorită de tatăl ei cu tânărul Taganyi Sandor, care a primit castelul de la Pâncota cu 8000 de ha, plus vie și un milion de forinți în numerar. Nași au fost soții Bohuș de la Șiria. Taganyi Sandor a devenit deputat în parlamentul de la Budapesta. Din căsătoria contractată a rezultat un copil care a murit în circumstanțe necunoscute, tragedie pe care Ida nu a putut-o suporta și a divorțat de Taganyi Sandor. Apoi, Ida s-a căsătorit cu contele austriac Schmettow. S-a despărțit și de acesta atunci când soțul i-a furat bijuteriile și le-a pierdut la jocurile de noroc. A urmat un alt mariaj cu moșierul polonez Konovszky, care îi administra terenurile de 15.000 ha din Polonia. Dar nici de data aceasta nu a fost cu noroc, pentru că și noul soț a pierdut averea, iar prințesa foarte bogată de odinioară a devenit săracă, lipită pământului. Ziarele vremii relatau că locuind la Viena trăia de pe o zi pe alta până și-a găsit de lucru prin mica publicitate. Încă o dovadă a decăderii nobilimii care foarte mulți ani a trăit o viață de belșug pe spinarea țăranilor dependenți⁸⁴.

Reforma agrară din 1921 a rezolvat în mare parte aspirațiile țăranilor, dar a avut și un efect contrar asupra creșterii producției agricole, eficientizării muncii, dezvoltării satului, creșterii nivelului de trai. Proprietățile au continuat să se fărâmițeze, mecanizarea se făcea cu pași lenți, exploatațiile viabile economic erau puține, iar statul era nemilos în colectarea impozitelor și taxelor, ducând la pauperizarea oamenilor. Se cereau noi politici agricole pentru a se făuri o agricultură modernă, eficientă, orientată spre piață și bunăstare.

Dar liniștea satelor, atâta câtă era, a fost tulburată de un nou mare război, pe când încă nu se stinseseră amintirile dureroase ale celui trecut. O nouă chemare la arme, bineînțeles, ei, țăranii, urmau să constituie forța umană principală de luptă. În 22 iunie 1941, conducătorul statului, Ion Antonescu, ordonă: „*Soldați, treceți Prutul!*”. „Mobilizarea pentru front a venit ca un uragan. Se bătea toba prin sate și se anunța să se prezinte la primărie pe contingente. Toba aceasta parcă nu mai era o simplă toba, ci

⁸³ Puiu Emilian Valea, Ioan Valeriu Tuleu, *op. cit.*, p. 137.

⁸⁴ Andrei Ando, *op. cit.*, p. 485

parcă erau tunete, cerul parcă din senin s-a încărcat de nori grei, satul trăia un coșmar, groaza circula ca un strigoi pe ulițele satului. Cel ce bătea toba apărea la colțul ulițelor pentru a anunța: „Cei ce au primit ordin cu dungă roșie să se prezinte la primărie, cei ce au primit ordin cu două dungă...Și vocea lui părea macabră, părea că vine din fundul iadului și ne chema pe toți la moarte. Lumea se aduna să asculte în grupuri, lumea se îngrozea...” – sunt mărturiile lui Ioan Terpea din Moroda⁸⁵. Scene petrecute cu 25 de ani în urmă se repetau acum în 1941. „Cu greu se desprindeau de familie, de sat orice om chemat la arme (încorporații n. n.), veneau jandarmii să-i scoată cu forța din sat. Ioan-Valeriu Olariu din Cinteii, înainte de a pleca la război și-a mângâiat caii pe care îi iubea atât de mult, s-a dus la cotețele porcilor, ale găinilor după care și-a îmbrățișat părinții și a plecat la Ineu la unitate și apoi departe în Rusia pe drumul fără întoarcere. Isaia Tuleu din Seleuș și-a petrecut aproape toată noapte înainte de a pleca la unitate discutând cu copilul care urma să meargă la școală peste puțin timp, povățuindu-l cu privire la necesitatea învățaturii. Dimineața a plecat de acasă și nu s-a mai întors niciodată.(Copilul a ajuns mult mai târziu inginer!) Cu greu s-au despărțit de familie, de rude și prieteni, Gheorghe Cociuba din Târnova, Blidar Flore din Apateu, Gheorghe Covaci din Chișineu, Ioan Pășcoi din Șicula și numeroși alții care mergeau la război să elibereze pe frații lor de sub cisma roșie a bolșevismului. Au pierit multe mii în prima linie, alții, și mai mulți, au rămas în prizonierat iar cei „norocoși” au ajuns acasă mutilați sufletește și fizicește. După război se așteptau la o nouă viață, evident mai bună. Dar cum va arăta ea cu sovieticii comuniști acasă?!

BIBLIOGRAFIE

Românul (Arad), 1914.

Pavel Olariu din Cinteii, informații orale.

Ando, Andrei, *Istorie socială din perspectivă mediatică*. Arad, Cluj-Napoca, Editura Mega.

Anuarul Socec al României Mari, vol. II, București, 1925.

Aradul – permanență în istoria patriei, Arad, 1978.

Bolovan, Ioan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate, și raporturi de gen*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015.

Codău, Ioan, *Șicula – grai și poezie*, Arad, Editura Carmel Print, 2009.

⁸⁵ Ioan Terpea, *Moroda generației mele*, Moroda, 2013, p. 27.

- Documente din istoria mișcării muncitorești arădene (1918-1944)*, Arad, 1972.
- Dudaș, Vasile, *Banatul în anii Primei mari Conflagrații Mondiale*, Timișoara, Editura David Press Print.
- Glück, Eugen, „Din mișcarea muncitorească și socialistă arădeană (1901-1918)”, în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII.
- Grec, Mircea, Roman, Viorel, Tuleu, Ioan, *Personalități șiculane*, vol. I, Arad, Editura Mirador, 2016.
- Greffner, Otto, „Aspecte ale luptei comune a românilor, germanilor și maghiarilor în zona Aralului pentru libertate socială și națională (1848-1867)”, în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII.
- Idem, „Mișcări cu caracter social-agrar în fostul comitat Arad la sfârșitul secolului al XIX-lea”, în *Ziridava* (Arad), 1968, nr. II.
- Hațegan, Ioan (coord.), *Cronologia Banatului*, vol. I, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2005.
- Idem (coord.), *Cronologia Banatului*, vol. II, *Banatul între 934-1552*, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2006.
- Martin, Antoniu, *Economie și societate în județul Arad. Considerații privind reforma agrară din 1945 în județul Arad*, Arad, Editura Mirador, 2004.
- Meszar, Marius Răzvan, *Reforma agrara din 1921 in plasa Ineu, județul Arad*, Deva, Editura Emia, 2014.
- Mihalca, Alexandru, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad*, partea a II-a, Arad, 2001.
- Mihalca, Alexandru, Crăciun, Avram, Chiper, Gheorghe, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad*, Arad, 1995.
- Monografia localității Apateu*, Oradea, Editura Grafnet, 2006.
- Nițu, Adrian (coord.), *Arad – economie și societate*, vol. I, Arad / Cluj-Napoca, Editura Gutenberg / Presa Universitară Clujeană, 2015.
- Pădurean, Corneliu, *Populația Comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2003.
- Roșuț, Nicolae, „Revolta țărănească de la Șepreus din anul 1903”, în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII.
- Roz, Alexandru, *Consiliul Național Român Central și Gărzile Naționale Române din Arad – 1918*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Sinaci, Doru, Colta, Rodica, Otavă, Dimitrie, *Monografia comunei Șimand*, Arad, Editura Mirador, 2010.
- Terpea, Ioan, *Moroda generației mele*, Moroda, 2013.
- Tripa, Pavel, „Trecutul orașului Ineu și al cetății Ienopolei”, Deva, Editura Emia, 2018.

Tuleu, Ioan Valeriu, *Cintei – satul dintre bălți*, Arad, Editura Viața arădeană, 2008.

Idem, *Evadarea din trecut marturii dintr-un secol zbuciumat*, Arad, Editura Mirador, 2016.

Idem, „Lotrii Zărandului atacă Săvârșinul”, în *Stindard* (Arad), 2020, nr. 19, p. 28.

Idem, *Seleuș, nouă secole de istorie*, Arad, Editura Mirador, 2018.

Uiuiu, Teodor, *Balada lui Petru Mănutu*, culeasă de la Dămăcuș Avram din Agrișu Mare, în 1970.

Ușurelu, Dumitru, *Printre veteranii celui de-al Doilea Război Mondial*.

Valea, Puiu Emilian, Tuleu, Ioan Valeriu, *Cetăți, castele, castelani din comitatul Arad*, Arad, Editura Tiparnița, 2018.

Banatul și bănățenii între tradiție și modernitate

Banat and Its People between Tradition and Modernity

Bogdan-Viorel PLEȘ
Școala Gimnazială Dumbrava

Abstract

The Banat region, after more than a century and a half of Ottoman rule, being integrated into the space of the Eastern world, would eventually separate and integrate in a new Western-type civilization, a model that would establish a new political, economic, administrative pattern. The spread of freedom and justice ideas would focus on the enlightened character of reason under the patronage of the House of Habsburg.

Keywords: *Banat, tradition, modernity, baroque, art.*

Banatul, după mai mult de un secol și jumătate de stăpânire otomană, fiind integrat în spațiul lumii orientale, se va despărți de aceasta și va fi integrată unei noi civilizații de tip occidental, model care va instaura o nouă ordine politică, economică, administrativă, iar prin răspândirea ideilor de libertate și dreptate se va exprima caracterul iluminat al rațiunii, totul fiind sub patronajul casei de Habsburg. Banatul a fost a doua provincie românească integrată în imperiul austriac, prima avea să fie principatul Transilvaniei, în urma războiului austriaco-otoman din 1683-1697, încheiat prin pacea de la Karlowitz (Sremski Karlovci) din 1699. Banatul avea să intre în componența casei de Austria prin războiul din 1716-1718, încheiat prin semnarea păcii de la Passarowitz (21 iulie 1718)¹.

Banatul a făcut parte din politica experimentală a casei de Habsburg, fiind o regiune slab dezvoltată, mai deloc urbanizată, care prezenta un mozaic etnic (cu preponderență românească) și confesional (cu preponderență ortodoxă) la momentul 1718. Pentru ca provincia să poată fi exploatată, a fost nevoie de impunerea unui program reformator care nu a întâlnit o opoziție locală și necesitatea definirii statutului politic al teritoriului față de celelalte provincii ale imperiului austriac. De aceea, a fost

¹ Costin Feneșan, *Cnezi și obercnezi în Banatul imperial 1716-1778*, București, Editura Academiei Române, 1996, p. 16.

desemnat drept *absolutum inalienabile dominium vel peculium regni*², adică domeniu al coroanei și camerei imperiale, „o țară a Coroanei” (Kronland) cu capitala la Timișoara³. Era importantă definirea acestui statut pentru a se înlătura opoziția nobilimii maghiare, care doreau revenirea la statul feudal al comitatelor, perioadă pe care secolul iluminării și-a propus să îl înlătore.

Peisajul urbanistic creat în secolul al XVIII-lea în Banat a fost conturat, aproape în totalitate de stilul artistic baroc sub influența secolului luminat. Acest stil va fi adoptat de locuitorii acestei provincii, de toate confesiunile și naționalitățile, în mare parte datorită integrării în imperiul austriac, patronat de casa de Habsburg, foarte diferit de fosta stăpânire a sultanilor. Cum afirmă istoricul Jose Morales, peisajul artistic înseamnă „arhitectură și context, o dualitate de suprapunere, o sumă inevitabilă de contaminări superimpuse⁴”, adică fuziunea dintre ce a fost (vechi) și ce urmează (nou) care „va rezulta de fapt într-o imixtiune”. La fel se întâmplă și în Banat, noul stil baroc și modelul austriac cu ideologia absolutistă luminată se vor interpătrunde cu reminiscențele medievale, rezultând un peisaj artistic unic al Banatului în secolul al XVIII-lea.

Istoricul Victor Neumann afirmă „Banatul este regiunea de intersecție a unora dintre cele mai bogate interferențe între tradițiile românești și acelea europene, între limbile culturilor locale și ale celor învecinate, alături de relațiile creștino-iudaice și creștino-musulmane”⁵. De aceea peisajul artistic al Banatului în secolul al XVIII-lea prezintă din acest punct de vedere o „particularitate” în spațiul Europei Centrale coabitarea episcopii ortodoxă și catolică, activitatea arhiepiscopiei de la Sremski-Karlovci asupra tuturor ortodocșilor având o lungă durată și o largă autonomie. La acestea se adaugă reorganizarea regiunii în urma politicilor imperiale, care creează o imagine prin prisma comandatarilor și, în consecință, un peisaj artistic în secolul al XVIII-lea care poate fi comparat cu o provincie din Europa occidentală.

Din punct de vedere urbanistic, continuarea colonizărilor a impus măsuri de sistematizare și organizare a Banatului, teritoriul fiind structurat cu un plan ordonat de localități, dispuse în mod rațional. Aceasta a

² *Ibidem*, p. 17.

³ Mihai Opreș, *Timișoara. Mică monografie urbanistică*, București, Editura Tehnică, 1987, p. 56.

⁴ J. Morales, *Ecological Urbanis*, Editura Harvard University Graduate School of Design, USA, 2010, p. 20.

⁵ Victor Neumann, „Banatul: între Bizanțul ortodox și Europa catolică”, în *Istoria Banatului. Studii privind particularitățile unei regiuni transfrontaliere*, coord. Victor Neumann, București, Editura Academiei Române, 2016, p. 255.

contribuit la crearea de modele oficiale ce dau particularitate acestei zone.

Despre baroc în Banat, ca receptare a unui spirit modern al secolului al XVIII-lea venit din spațiul occidental, nu se poate discuta decât după *Reconquista* creștină-catolică a imperiului habsburgic în spațiul sud-estic, ca urmare a câștigării bătăliilor de la Zenta, Timișoara și Belgrad⁶.

Stilul baroc este expresia artistică a transformărilor adânci petrecute în mentalul colectiv, în viața politică și socială pe fondul lărgirii orizontului geografic și al evoluției științelor. Istoricul Mihaela Vlăsceanu afirmă că „barocul poate fi considerat una dintre primele mișcări culturale europene”, aceasta continuând „accentele vizuale și formale ale barocului, subiectele tradiționale precum mitologia, portretistica și arta ecleziastică dobândesc, datorită noii viziuni introduse de acest stil, noi valențe artistice”⁷.

O particularitate în cazul edificiilor religioase din mediul ortodox o prezintă lipsa meșterilor calificați și familiarizați cu morfologia noului stil baroc, apelându-se în majoritatea cazurilor la meșteri din rândul coloniștilor.

La lăcașurile de cult atât cele din lemn, cât cele de zid, precum și decorarea acestora, comanditate de obercnezii și cnezii sătești bănățeni în secolul al XVIII-lea, barocul este nuanțat, dovedind pătrunderea ușoară în orizontul mental atașat tradiției, specific comunităților rurale, a ideilor mai ales inovatoare ale secolului luminilor, a tipurilor iconografice și limbajului stilistic apusean. Aceste exemple relevă lentă, dar irevocabilă lor integrare în politica reformistă a Casei de Habsburg și a confesiunii ortodoxe.

Circulația artiștilor a fost favorizată de numărul mare de comenzi existente în Banat atât din partea clericilor, nobililor sau comunităților sătești, în toate domeniile, arhitectural, sculptural sau al picturii. Activitatea comanditară a fost un factor în care comunitățile ortodoxe au fost „contaminate” de noul stil baroc, acest lucru este mai evident în pictură, în care barocul a introdus valori plastice noi, care împreună cu influența răsăriteană, vor constitui cele două repere ale evoluției expresiei artistice religioase din mediul ortodox. Noile valențe europene ale stilului pot fi identificate în dispunerea tematicii, abandonându-se stilul narativ și respectându-se iconografia bizantină adaptată la noile valențe iconografice din apus. Tematica picturii se îmbogățește cu aspectele cu caracter didactic și moralizator specific epocii luminilor, astfel meșterii zugravi locali sau din celelalte provincii românești au fost păstrătorii moștenirii tradiționale din

⁶ Nicolae Sabău, *Metamorfoze ale barocului transilvan*, vol. 1, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 186.

⁷ Mihaela Vlăsceanu, „Particularități regionale ale artei baroc”, în *Istoria Banatului. Studii privind particularitățile unei regiuni transfrontaliere*, coord. Victor Neumann, București, Editura Academiei Române, 2016, p. 285.

spațiul sud-estic al Europei, influențând opera artistică.

Stilul baroc pătrunde în toate sferele cotidianului, arta exemplifică cel mai bine dinamica societății bănățene în pragul epocii moderne și, în consecință, peisajul artistic. Provincia Banat iese dintr-un feudalism în care a stagnat prin prezența imperiului otoman și trece la o epocă iluminată de ideologia progresistă a spațiului Central-European.

Peisajul artistic bănățean la sfârșitul secolului al XVIII-lea prezintă un ansamblu de conținuturi și forme de evoluții unice atât arhitectural, sculptural și pictural, având influențele stilului baroc, stil care se sfârșește în occident, însă aici are loc o manifestare târzie, paradoxul stilului constând într-o declarație de libertate și eliberare de canoane, dar totodată și supunerea față de acestea. Acestui mozaic i se adaugă reminiscentele artei bizantine peste care se suprapune noul stil baroc, rezultând una din metamorfozele barocului, cel bănățenesc, care modelează spațiul în acord cu noua mentalitate.

Perioadă de înnoire a spațiului bănățean, peisajul artistic al secolului al XVIII-lea sintetizează întreaga evoluție a artei Europei centrale în această variantă locală a barocului. Manifestată ca artă votivă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, barocul devine, treptat, artă decorativă, tinzând spre universalitate, cuprinzând toate domeniile și fiind preluată și de arta ortodoxă. Istoricul de artă Mihaela Vlăsceanu afirmă că „un prim nivel de pătrundere a barocului este cel al ctitoriilor imperiale, și implicit al comanditarilor «privilegiați», care au imprimat procesului o evoluție firească, fenomenul fiind preluat de mediul rural catolic. Un al doilea nivel de receptare a modelelor aparține mediului ortodox, impregnat de moștenirea tradițională prin contactul permanent cu provinciile românești vecine și spațiului balcanic.

Caracterul oficial pe care îl are arta barocă la începutul secolului al XVIII-lea este evidențiat prin executarea de meșteri specializați a unor lucrări a comanditarilor în capitala imperiului austriac, acest lucru accentuând caracterul „privilegiat” al primei categorii. Barocul, ca ansamblu de forme, în Banat, a devenit „un instrument eficient de multiplicare a setului de valori cultural-civilizaționale ale Europei centrale, care se baza în principiu pe o filosofie teologică comună țărilor ce formau Imperiul Habsburgic”⁸. În opinia mea, stilul baroc a fost „materialul care a unit piesele mozaicului” bănățean, liantul dintre autohtonii legați de tradiție și noii veniți cu stindardul modernității, deoarece acest stil nu a fost impus de autoritățile imperiale, ci a emanat din voința comună a comanditarilor

⁸ *Ibidem*, pp. 280-281.

coloniști dornici să creeze un peisaj artistic cu care erau obișnuiți în zonele din care au venit, iar localnicii nerăbdători să își îmbunătățească statutul și condiția socială au încercat să imite „arta totală al barocului” rezultând în varianta provincială a barocului bănățean și peisajul artistic desăvârșit la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

În concluzie, acest lucru reprezintă tentația universalizării, prezența ei regăsindu-se deopotrivă în bisericile catolice și ortodoxe din Banat. Scopul autorităților imperiale era integrarea Banatului în cultura dominantă a zonei, motiv pentru care Viena a acordat atenție transformării aspectului oriental al regiunii lăsat moștenire de otomani. De aici și interesul pentru programele edilitare a comanditarilor bănățeni, având ca model arta și arhitectura spațiului Central-European influențat de casa de Habsburg.

BIBLIOGRAFIE

Feneșan, Costin, *Cnezi și obercnezi în Banatul imperial 1716-1778*, București, Editura Academiei Române, 1996.

Morales, J., *Ecological Urbanis*, Editura Harvard University Graduate School of Design, USA, 2010.

Neumann, Victor, „Banatul: între Bizanțul ortodox și Europa catolică”, în *Istoria Banatului. Studii privind particularitățile unei regiuni transfrontaliere*, coord. Victor Neumann, București, Editura Academiei Române, 2016.

Opriș, Mihai, *Timișoara. Mică monografie urbanistică*, București, Editura Tehnică, 1987.

Sabău, Nicolae, *Metamorfoze ale barocului transilvan*, vol. 1, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002.

Vlăsceanu, Mihaela, „Particularități regionale ale artei baroc”, în *Istoria Banatului. Studii privind particularitățile unei regiuni transfrontaliere*, coord. Victor Neumann, București, Editura Academiei Române, 2016.

Satul Iercoșeni din județul Arad. Repere monografice

The Iercoșeni Village from Arad County. Monographic Highlights

*Vasile FAUR
Ineu, jud. Arad
Colectivul monografic Arad*

Abstract

From the administrative and territorial point of view, the village of Iercoșeni, together with the villages of Șilindia, Satu Mic, Camna and Luguzău form the commune of Șilindia, located in the West Euroregion of Arad County, at a distance of 50 km from the municipality of Arad.

Keywords: *administration, monography, village, Euroregion, highlights.*

1. Repere istorice

Satul Iercoșeni, alături de satele Șilindia, Satu Mic, Camna și Luguzău, formează din punct de vedere administrativ-teritorial, comuna Șilindia, situată în Euroregiunea Vest a județului Arad, în zona centrală a județului, la o distanță de 50 km față de municipiul Arad.

Ca vecinătăți, comuna Șilindia are la nord comuna Bocsig, la nord-vest orașul Ineu și comuna Târnova, la sud comuna Tauț, iar la sud-est comuna Buteni.

Ca întindere, terenul intravilan ocupat de cele 5 sate este de 406,06 ha, satul Iercoșeni ocupând o suprafață de 79,36 ha.

Legătura dintre satul Șilindia, centru administrativ al comunei și satul Iercoșeni se face pe drumul comunal 28 (D.C. 28), drum peste dealuri (drum neamenajat) sau pe un drum semiamenajat (pietruit), variantă din drumul județean 792 C, care leagă Aradul de Brad (varianta de drum Arad – Pâncota – Târnova – Șilindia – Cuied – Buteni).

Istoricul satului și atestarea din documente

Privind istoricul satului Iercoșeni, unele date sunt lacunare, dar am încercat, în limita posibilităților de cercetare și informare, să reconstituim câteva repere privind datarea istorică și evoluția în timp a satului.

Între secolele XIV-XVI, un grup uman (urmat în timp și de altele) a părăsit vechea așezare Arkos (astăzi Archiș), așezată la poalele munților Codru-Moma de pe Domeniul Episcopiei romano-catolice din Oradea și s-a oprit (așezat) aproximativ pe terenul unde se află astăzi satul Iercoșeni¹. Grupul de oameni, ocupând terenurile și stabilindu-se, a întemeiat o nouă așezare plasată în timp la jumătatea secolului al XV-lea.

Noul sat (cătun), atestat documentar în anul 1477², este cunoscut cu un prim nume AROKY, derivat de la numele satului ÁRKOS (Archiș), părăsit de primii fondatori (locuitori) ai noii așezări.

După aproximativ 50 de ani, în anul 1533, sub forma arhivistică a numelui de Árkosthew, este pomenit, din nou, de istoricul arădean Kovách Géza. Cătunul, format pe domeniul Losonczy, ajunge în proprietatea familiei Bánffy.

Ambele referiri ca ani și locație sunt legate de domeniul Losonczy. Noua așezare, pe teritoriul comitatului Zărand, la aproximativ 20 km (în linie dreaptă, peste Crișul Alb) de satul Árkos (Archiș) ca localizare teritorială la sud și sud-vest de satul Árkos, este menționată apoi în anul 1601 cu numele de Árkostó (însemnând Balta Arkos) sau Újárkos (însemnând Arkoșu Nou). În acel an (1601), Bathory Gábor, principele Ardealului, i-a donat lui Toldy Stephany de Szalonta, pentru servicii credincioase, așezarea Sfântul Dionisie (zona Ineu) împreună cu mai multe localități și puste din zonă, printre care și Újárkos (Iercoșeni).

În cătunul atestat documentar (conform istoricului Coriolan Suciu) în anul 1477, s-a stabilit (așezat) și acel grup uman cu origini în munții Codru-Moma, populația satului având deci origine locală și străină locului.

De-a lungul anilor, conviețuirea naturală între localnici și cei veniți s-a accentuat prin căsătorii (și noi cetățeni veniți din alte părți), nefiind posibilă o evidențiere numerică în diferitele documente arhivistice și matricolele bisericești a originii locuitorilor din sat, timpul contribuind la pierderea originilor (locale sau străine).

De la numele Járkos al satului își au originea și numeroasele nume de familie Jarkossan (Iercoșan).

În timp, numele de Arky, Aroky, Árkosthew și Újárkos sunt abandonate de oameni și administrații, rămânând forma uzuală de Járkos (de la Ú-járkos) prin îndepărtarea vocalei U.

¹ Dan Demșea, „Biografia longevivului avocat român arădean Ioan Arcoși (1797–1883)”, în *Mit, legendă și istorie pe văile Crișurilor*, Arad, 2014, p. 211.

² Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. 1, București, 1967, p. 304.

Deși a fost atestat ca localitate și jalonat în timp și spațiu, date demografice nu au apărut despre sat decât la Conscripția din anul 1715, când au fost recensate 4 familii, respectiv 20 suflete. După acest an, conscripțiile și referințele la sat dau numărul de case și familii sau numărul de locuitori și realitățile istorice ale satului se împletesc de multe ori cu legendele, cu informații care nu se bazează pe date scrise (de arhivă), ci pe informații păstrate și transmise din generație în generație în mentalul colectiv al oamenilor din sat sau din zonă.

Satele comunei Șilindia în dicționarele istorice ale localităților

Iercoșeni, Iarcoș, U.Járkos, Újárkos, r. Ineu, R. Crișana.

1477 – Aroky (Bánffy II 196), 1477 Aroky, 1483 Arky (Csánky I 725), 1746 Jarkos (Ciuhandu 188), 1828, 1851 Járkos (Nagy I 530; Fényes), 1913 Újárkos (H.)³.

Iercoșeni, Járkos, Járkostó, Árkosthew, Újárkos.

1533 – Árkosthew, dom. Losonczy.

1601 – Árkostó Újárkos, dom. Toldy, M. II. 223.

1715, 1720 – 4, resp. 6 fam., Acsády.

1732 – Járkos, Járkostó, dom. Mutina, M. II. 304-305.

1742 – Járkos 7 fam., Járkostó 16 fam., Arh. Hofkammer, Viena.

1747 – Járkos 11fam., Járkostó 16 fam., Arh. Hofkammer, Viena.

1771 – 1786. Járkos 351fam., Járkostó 37 fam., ANU A.G. 3688.

1819 – erariul vinde, Kovách, 91,97.

1828 – 28 fam., ANU. Conscr.

1851. Járkos, 140. loc., Fényes, II. 151.

1913 – Újárkos, Somogyi, 232-233.

Evoluția demografică:

1857 – 305, 1869 – 297, 1880 – 290, 1890 – 306, 1900 – 433,

1910 – 594, 1922 – 386 loc. M.St.K.; Suci, I. 304⁴.

Camna, Kavna

1605, 1609, 1659 – dom Ineului, M. II. 163.

1715 – o singură familie, Acsády.

1742 – 18 fam., Arh. Hofkammer, Viena.

1747 – 22 fam., Ciuhandu, 187.

1771-1786 – 45 fam., Ciuhandu, 187.

³ *Ibidem*.

⁴ Alexandru Roz, Kovách Géza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, 1997, p. 127.

1771-1786 – 45 fam., ANU. A. G. 3688.
1792 – erariul oferă spre vânzare, Kovách, 91.
1800 – 61 fam., ANU. Conscr.
1828 – Kavna, Nagy, I. 30.
1848 – Doc. IV. 161.
1851 – 464 loc., Fényes, II. 188.
1913 – Kavna, Somogyi, 144.
Evoluția demografică:
1857 – 717, 1869 – 520, 1880 – 391, 1890 – 452, 1900 – 474, 1910
– 475, 1922 – 475 loc., M. St. K.; Suci, I. 120⁵.

Luguzău, Lugo

1561 – prima mențiune documentară, dom. Șiriei. dom. Báthory și Moga, Márki, *Arad és Zaránd ...* Kozma, 13-33, Fábíán, 37.
1750 – dom. tezauriatului, M. II, 98.
1715, 1720 – 7, resp. 6 fam., Acsády.
1732 – dom. Mutina, M. II, 304-305.
1742 – 8 fam., Arh. Hofkammer, Viena.
1747 – 18 fam., Ciuhandu, 187-188.
1789 – înființarea școlii românești, Popeangă, I. 144.
1786 – 39 fam., ANU. A. G. 3688.
1800 – 45 fam. iobagi, 9 fam. jeleri, Kovách, 70, 89.
1821 – cumpărat de fam. Deseő, Ib. 134.
1828 – 39 fam., ANU. Conscr.
1851 – 314 loc., Fényes III, 50.
1913 – Lugo, Somogyi, 162.
Evoluția demografică:
1857 – 588, 1869 – 365, 1880 – 314, 1890 – 343, 1900 – 454,
1910 – 610, 1922 – 448 loc. M. St. Kozl. Suci I, 365⁶.

Șilindia, Sélend, Nagy și Kissolend

1332-1337 – Sélend. Cs. I, 744. ANU. DL. 17660. M. I. 381.
1497 – Ibidem.
1559-1561 – 9 sesii iob. dom. Rákóczy, Garbai, Siklóssy, Pattantyus, Keresztessy, Ongor, M. I. 167-179, Kozma, 13-33, Fábíán, 38.
1607, 1630 – M. II, 167, 179.
1714, 1720 – 11 fam., Acsády.

⁵ *Ibidem*, p. 75.

⁶ *Ibidem*, p. 148.

1722 – Silingyia, Hofkammer, Viena.
1732 – dom. Mutina, M. II, 305.
1742 – 25 fam. Hofkammer, Viena.
1771 – 747 – 38 fam. Ciuhandu, 186.
1771 – 74 fam. ANU. A. G. 3688.
1791 – șc. rom. Popeangă I, 144.
1821 – erariul vinde familiei Deseő, Kovách, 91, 134.
1828 – 74 fam. țărani, 2 meșteșugari, ANU. Conscr.
1848 – Doc. IV, 161.
1851 – 542 loc., Fényes IV, 28.
1913 – Selénd, Somogyi, 212.

Evoluția demografică:

1857 – 1403 loc., 1860 – 1028 loc., 1880 – 859 loc., 1900 – 1042 loc. noua colonizare 1910 – 2535 loc., 1922 – 2147 loc. M. St. Kozl.; Suciș II, 173⁷.

Satu Mic, Dezsőháza

1866 – colonizarea satului.
1913 – Dezsőháza, Somogyi, 100.

Evoluția demografică:

1869 – 397 loc., 1890 – 213 loc., 1890 – 476 loc., 1900 – 577 loc., 1910 – 707 loc., 1922 – 672 loc., M. St. Kozl.; Suciș II, 99⁸.

Satul și lotrii

Indivizii așezați în satul Iercoșeni și în hotarul său după anul 1750, cunoscuți în actele vremii sub numele de haiduci sau lotri, erau, în general, țărani cu origini în zonele muntoase, plecați de pe moșiile unor nobili, din cauza unor condiții de viață grele.

Lotrul sau haiducul era în realitate ocrotitorul țărănimii asuprite. Iobagii români, fugiți de pe moșiile nobililor, erau numiți lotri (haiduci), iar faptele lor constituiau o mișcare specific țărănească, anterioară și prevestitoare parcă răscoalei din anul 1784⁹.

Administrația comitatului Zărand a cerut ajutor administrației comitatului Bihor în campania de urmărire a lotrilor, prin mobilizarea forțelor de ordine. După atacul curții nobiliare din Săvârșin (din noaptea de 27 iulie 1784), de către aproximativ 20 de lotri conduși de Petru Beciu și

⁷ *Ibidem*, p. 235.

⁸ *Ibidem*, p. 211.

⁹ Florian Dudaș, „Lotrii Zărandului”, în *Magazin istoric* (București), nr. 3, martie 1973, p. 74.

Urs Ribița, vice-comitele Aradului, Andras Forray, obligat de lotri, scrie în iulie 1784 (la Dumbrăvița – Dieci) o petiție Curții de la Viena (împăratului) prin care cerea amnistierea faptelor săvârșite de lotri (țărani refugiați prin păduri).

Deși ordinul de grațiere semnat de împărat a ajuns la căpeteniile lotrilor și la cunoștința oamenilor din ținutul Zărand, puțini fugari au depus armele și au părăsit pădurile¹⁰.

Decretul semnat de împărat a aplanat temporar conflictul, lotria în Zărand putând fi considerată prologul răscoalei din 1784. În timpul răscoalei țărănești conduse de Horia, căpitanul Petru Beciu cu ceata sa de lotri s-a alăturat cetelor de răsculați din Zărand, conduși de Crișan.

Atât înainte de răscoala din 1784, cât și după reprimarea răscoalei, administrațiile din comitatele Bihor, Zărand și Arad au continuat urmărirea și pedepsirea lotrilor, motiv pentru care familiile unor lotri au părăsit locurile de baștină și s-au stabilit în zone care prezentau un pericol mai mic de a fi prinse și membrii lor pedepsiți.

După înfrângerea răsculaților în ianuarie 1785 și tragerea pe roată a capilor revoltei, răzbunările și pedepsele participanților la răscoală sau a familiilor lor s-au înmulțit. Forțele nobiliare și administrația vremii n-au reușit să stârpească lotria din Zărand nici în anii următori revoltei (1785-1787)¹¹, iar acțiunile de pedepsire a celor care au avut legături cu răscoala sau a familiilor lor au crescut ca număr și, în mod direct, și părăsirea locurilor de baștină de către cei implicați.

De la Curtea din Viena se trimiteau mereu ordine în teritoriile administrate care hotărau pedepse cu închisoarea pentru lotri și surghiun pentru familiile lor. În anul 1788, Ștefan Hollaky, vice-comitele Zărandului, anunța administrația comitatului Arad de primejdia pătrunderii pe valea Crișului Alb a unei cete de peste 90 lotri, conduși de Francisc Bodea din satul Neagra (zona Dezna). Tinerii din Zărand, de teama recrutării în armată și din precauție, umblau înarmați cu pistoale și puști sau se alăturau cetelor de lotri.

Pentru a scăpa de răzbunările administrațiilor, lotrii și familiile lor părăseau locurile de origine și se stabileau în alte sate, mai depărtate de satele lor și mai ferite de cei care îi căutau pentru un trecut legat de răscoală sau lotrie. Un astfel de sat cu teren accidentat, acoperit cu păduri de stejar, departe de ochii administrațiilor, potrivit pentru ascunzătorile lotrilor a fost și satul Járkos. Așezarea unor lotri și a familiilor lor în hotarul satului

¹⁰ *Ibidem*, p. 75.

¹¹ *Ibidem*.

Járkos, căsătoria cu femeii localnice, **NU NE ÎNDREPTĂȚESC SĂ FACEM AFIRMAȚIA** (pe care unii au făcut-o în diverse scrieri și ocazii) **CĂ SATUL IERCOȘENI A FOST ÎNTEMEIAT DE LOTRI ȘI FAMILIILE LOR.**

După cum am arătat anterior, satul Iercoșeni, întemeiat prin anul 1477, are o vechime datată de aproximativ 300 de ani înainte de venirea și așezarea lotrilor în zonă și în sat.

În referirile la sat privind secolul al XVIII-lea, realitatea se împletește cu legendele privind viața unor lotri care au trăit în desișul pădurilor aflate pe terenurile extravilane ale satului Iercoșeni, loc bun de refugiu și ascundere pentru lotri. S-au păstrat în mentalul locuitorilor din zona Iarkoșului numele lotrilor Cercel, Cristea Nicolae zis Ciulac, Ieremia Iercoșan, Pavel Jigovanu zis Biterul, Todor Petroman Sămădău, Petru Beciu, Lică Sămădău și alții.

Faptele și numele lotrilor au rămas întipărite în memoria localnicilor, unele ca modele de personaje pentru scrieri literare, cum este Lică Sămădău din nuvela *Moara cu noroc* a lui Ioan Slavici, iar în unele cazuri, numele unor lotri care au trăit în zonă au rămas în toponimia locurilor, ca de exemplu cazul lotrului Jigovanu, al cărui nume a rămas pentru o vale a satului Iercoșeni (Valea Jigovanu).

Lică Sămădău, faimosul personaj al marelui scriitor Ioan Slavici din Șiria, a fost socotitor, un fel de responsabil peste turmele de porci ale baronului Solymosy Lajos (zona Ineu), dar el avea și turmele lui.

S-a născut în Ineu și a murit de moarte naturală tot în Ineu, la 1899. Numele lui adevărat a fost Antonie Ciul, căsătorit cu Iuliana, cunoscută cu numele Gyula. Cu aceasta a avut doi feciori, pe Teodor Ciul, zis Buga și pe Gheorghe Ciul¹². A trăit pe vatra lor veche din str. G. Coșbuc nr. 35, care, pe vremuri, a fost numită Ulița Cehască, fiindcă în ea s-au așezat câteva familii de cehi, aduși pentru Fabrica de Mobilă *Mundus* din Ineu. Între oamenii lui Lică Sămădău, cel mai credincios „boitar” a fost „Ioja lui Hebri” sau Horvat Iosif, care a avut 95 de ani (la deces); l-a slujit din fragedă copilărie (pe Lică Sămădău), până după ce s-a căsătorit. Lică Sămădău, după o viață aventuroasă, amoroasă și furtunoasă, s-a despărțit de Gyula care s-a dus la fiul său Gheorghe, în strada Ion Creangă, în fundul grădinii lor, iar acolo o duceau mai greu și mâncau mălai, iar nepoții lui Lică, Antonie și Teodor, fiii lui Gheorghe, veneau la el prin grădină și el le dădea „pită albă”, cu condiția să nu-i dea și bunicii lor, Gyula.

¹² Varianta de origine a lotrului Lică Sămădău din localitatea Ineu – Pr. Pavel Tripa, *Trecutul orașului Ineu și al cetății Ienopolei*, Deva, 2007.

Pentru faptele lui, a fost condamnat la închisoare grea, la Gherla. Când au venit să-l ducă „cătanele lenderului”, le-a dat mâncare și băutură și n-au pus mâna pe el, căci se temeau de haiducii lui. Soldaților le-a spus: „De puneți brânca pe mine, nu vă garantez de viață” și l-au lăsat în pace. Au venit altă dată după el și nu l-au mai aflat. Atunci au prins pe fiul său Gheorghe, nevinovat, l-au dus și l-au închis.

După câțeva vreme, Lică s-a predat singur, intrând cu pușca în spate, în Prefectura din Arad, băgându-i pe toți în spaimă. La proces a fost apărut de avocatul din Arad, Mircea Stănescu, la care atunci era stagiar Ioan Slavici. Acesta, desigur, ocupându-se de dosarul lui Lică, ascultându-i istorisirile, ca un bun și mare psiholog și literat, a țesut minunata nuvelă *Moara cu noroc*, care nu era alta decât hanul (birtul) *Mândra Măriuță* (Măriuță întruchipată în figura Anei), aproape de moara *Bălușana* (Ban-Luca, a Banului Luca) din apropierea Ineului.

„Cătanele lenderului”, cum spuneau bătrânii, au fost „Die Landern soldaten”, adică soldații imperiali, țărăști, spre deosebire de jandarmii cu „pană de cocoș”, care voiau să facă mai mare impresie și spaimă asupra localnicilor. Credincioasa lui soție l-a slujit până la moarte, fiind înmormântat apoi în cimitirul din Dărăbuș, la Ineu (1899). Și-a pierdut auzul la bătrânețe și stătea vara așezat pe gura fântâniei (care era acoperită), probabil să se răcorească¹³.

Evenimentele din nuvela *Moara cu noroc* (autor I. Slavici) s-au desfășurat între Ineu, Beliu și Buteni, vechile fâgașuri ale lotrilor Zărandului unde cercetările întreprinse dovedesc indiscutabil fondul istoric real al faptelor. Slavici și-a scris nuvela având în față actele dosarelor de urmărire și anchetă ale viitorilor eroi ai cărții sale.

Topografic, *Moara* se afla la jumătatea drumului ce ducea de la Ineu spre Buteni și spre Beliu (către Oradea), acolo unde și azi mai spun bătrânii că a fost Birtul lui Vanu, *Birtu lotrilor* sau *Birtu Sămădăului*. Înainte, fusese o crâșmă a baronului Bittó, stăpânul locurilor. Era un fel de han la care poposeau drumeții ce se îndreptau îndeosebi spre câmpie. Existența sa o atestă și unele documente. Prin apropiere – completează tradiția – trecea și tainicul drum al lotrilor spre Banat și, peste codru, spre Beiuș. Doar „patru zile pe săptămână, de marți seara până sâmbătă” cârciuma era plină. Precizarea este de natură predominant comercială. Cei veniți marți înnoptau aici în așteptarea târgului de miercură din Beliu. Joia era dincolo, la Sebiș, de unde doar pe la *Moară* drumeții puteau să treacă spre vestitul târg de

¹³ *Ibidem*, pp. 88-89.

vinerea al Ineului și cel mai mare târg de vite de pe vremuri de la Pâncota, ținut sâmbăta.

Lică Sămădău era un bun cunoscător al acestor locuri (zona Iercoșeni), chiar dacă nu era din aceste părți. Știm astăzi că numele său adevărat era Vasile Panda și că era originar din satul Mocirla – Lunca Teuz (actualul sat Vasile Goldiș), de pe lângă târgul Beliului. S-a născut, se pare, pe la 1835¹⁴. Lotru a fost din tinerețe. La fel, adversarul său, Pinteș, înainte de a ajunge căprar (jandarm), îi fusese tovarăș de ceată, în urma acțiunilor săvârșite împreună fiind prinși și întemnițați.

După ispășirea pedepsei, Lică a fost eliberat. Câștigând, în sensul voit, încrederea marelui proprietar din aceste părți Arpád Vermesy, acesta îl numi sămădău peste turmele sale și ale altor îmbogățiți. Pinteș, în schimb, părăsind ceata, câștigă încrederea autorităților și, pentru faptul că știa toate potecile și secretele mișcării lotrilor, a fost numit jandarm la Ineu. Din acest moment, drumurile lor s-au despărțit, Pinteș devenind omul legii, pe când Lică, sub scutul răspunderilor sale, alăturându-și oameni de încredere, a continuat lupta (lotria), rareori trecând și pe acasă. Sfârșitul Sămădăului este cel cunoscut din nuvela lui Slavici. Văduva și fiul său au rămas în satul natal – Mocirla, unde e posibil să trăiască și azi urmașii lor.

Conform celor prezentate anterior, două localități, Ineu și Mocirla (Vasile Goldiș), susțin fiecare cu informații mai mult sau mai puțin documentate și credibile originea personajului Lică Sămădău în comunitatea lor.

La Ineu, există încă în unul din cimitirele orașului (zona Dărăbuș) un mormânt vechi cu o cruce de marmură roșie de Moneasa (singura din cimitir construită din acest material), pe care sunt inscripționate numele decedatului (Ciul Antonie), anul nașterii (1837) și anul decesului (1899). Crucea, poate una din cele mai vechi din cimitir, străjuiește un decedat (Ciul Antonie), fără să existe posibilitatea de a dovedi că cel din mormânt a fost faimosul personaj Lică Sămădău. Dar merită a fi adăugat un aspect important: familia (și implicit personajul) care și-a permis să așeze o cruce de marmură roșie pe un mormânt cu 124 de ani în urmă, a fost o familie cu putere financiară mare, iar decedatul o personalitate.

Până pe la anul 1920, crucile mormintelor din cimitirele zonei se făceau din lemn și, după 20-25 de ani, condițiile naturale (umiditatea și căldura) duceau la distrugerea lor.

¹⁴ Varianta de origine a lotrului Lică Sămădău din localitatea Mocirla – Florian Dudaș, *st. cit.*, p. 74.

În cimitirul satului Mocirla nu se găsește un mormânt (respectiv o cruce) care să fie inscripționată cu datele personale ale lui Panda Vasile, deși chiar dacă ar exista nu ar fi dovezi că decedatul poate fi identificat cu lotrul Lică Sămădău.

Rămâne ca generațiile și cercetările viitoare (dacă vor fi) să clarifice identitatea și originea lui Lică Sămădău sau să se rămână la concluzia că faimosul lotru a fost creat de Slavici ca personaj pentru nuvela sa, având ca model un „sămădău” din zonă.

În referirile la satul Iercoșeni privind secolul al XVIII-lea, realitatea se împletește cu legendele privind viața unor lotri, respectiv familiile acestora și unele familii fiind refugiate din zona răscoalei lui Horea și stabilite în zona Jarcoșului. Pe lângă familiile de lotri, în sat s-au așezat și unele familii implicate sub o formă sau alta în revolta din 1784, printre ele putând fi amintită familia de țărani Cristea Medrea, cu origini în comuna Criștior de lângă Vașcău¹⁵.

Populația satului a fost mereu în creștere de la 20 locuitori în anul 1715, până la 594 locuitori în jurul anilor Primului Război Mondial. După război, datorită condițiilor grele de viață privind posibilitățile de acces în sat (lipsa drumurilor ușor accesibile), lipsa rețelei de apă și canalizare, lipsa curentului electric, lipsa asistenței sanitare, migrarea spre orașe a generațiilor tinere, mai ales după colectivizare, numărul de locuitori a fost într-o permanentă scădere, încât în zilele contemporane (anul 2023), mai trăiesc permanent în sat aproximativ 20 locuitori, din care doar 10 sunt originari din sat, iar 10 sunt nou veniți prin cumpărarea unor proprietăți.

Nu s-a schimbat aproape nimic în sat (s-a introdus doar curentul electric) în ultima sută de ani, în sensul îmbunătățirii condițiilor de viață prezentate mai sus, s-a desființat și școala în anul 1988, iar populația puțină poate fi considerată una îmbătrânită. Singura legătură cu lumea a locuitorilor satului se face prin televiziune, legătură posibilă după ce satul a fost electrificat.

Satul, cu o vechime atestată de aproximativ 550 ani și biserică monument istoric (veche de 300 de ani), amintesc astăzi că anii trecuți peste istoria și locuitorii săi îl vor menține și în viitor pentru memoria generațiilor care vor veni.

Deși bornele cronologice ale istoriei satului sunt mai numeroase, în cele ce urmează le vom prezenta doar pe cele mai importante.

¹⁵ pr. Vasile Frențiu, *Arhiva Bisericii Ortodoxe Iercoșeni*.

Cronica satului

Anul 1477. Prima mențiune documentară a satului Iercoșeni apare în anul 1477 sub forma scriptică AROKY¹⁶.

Anul 1483. În anul 1387, zona dintre Șilindia și Hodiș, unde se găsea satul de pe fundul văii (Aroky) intră în posesia familiei Losonczy. Între anii 1478-1483 este dat lui Dóczyak drept garanție, iar din 1553 revine în proprietatea neamului Losonczy. Istoricul Coriolan Suciu consideră că debutul perioadei – la el 1477 – reprezintă prima atestare documentară a localității, sub numele Aroky.

La început și acest sat era împărțit în mai multe cătune învecinate, care se vor uni: Ároky (Arkoș) și Új-Árkos (Arkoșul Nou) în 1553 sau își vor înceta existența: Felső-Árkos (Arcoșul de Sus) devenind o pustă¹⁷.

Anul 1533. În anul 1533, satul Iercoșeni apare sub forma scriptică Árkosthew ca localitate (cătun, așezare) a domeniului Losonczy, aparținând cetății Ineu¹⁸.

Anul 1601. În anul 1601, Bathory Gabor, principele Ardealului, i-a donat lui Toldy Stephani de Szalonta așezarea Sfântul Dionisie, împreună cu mai multe localități și puste printre care și Újárkos (Iercoșeni)¹⁹.

Anul 1715 (1720). În anul 1715, în sat au fost recensate 4 familii, respectiv 20 locuitori, iar în anul 1720 un număr de 6 familii (30 locuitori), din care 3 purtau numele de Jarkossan²⁰.

Anul 1736. În colecția de carte veche românească a Mănăstirii Gai din Arad există manuscrisul *Liturghier* copiat de diacul Ioan Petrovici, în anul 1736. Cumpărătorul, Popa Toder din satul Contratău (sat dispărut între Bocsig și Iercoșeni), făcea în anul 1749, pe marginea primelor file o însemnare plină de perspective nebănuite: „Această sfântă carte o au dat în mâna lui Popa Ursu din Ercoșu (Iercoșeni) să fie în mâna lui până ar trebui feciorilor, la Popa Toder din Contratău”. Înscrișul este dovada clară a existenței preotului Ursu în satul Iercoșeni²¹.

Anul 1744. În 26 septembrie 1744, conducerea comitatului Arad și-a ținut adunarea în orașul de câmpie Zărand, pe teritoriul comitatului Zărand.

¹⁶ Coriolan Suciu, *op. cit.*, p. 304.

¹⁷ Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad király város története*, Arad, vol. II, 1892, pp. 281-283.

¹⁸ *Magyar Országos Levéltár*, Budapest, fascicula 397, nr. 31; Alexandru Roz, Kovach Geza, *op. cit.*, p. 127.

¹⁹ Márki Sándor, *op. cit.*, p. 223.

²⁰ Vasile Faur, *Țara Zărandului. Conscriptii. Cronică. Documente. Imagini*, Arad, 2014, pp. 100, 199.

²¹ Florian Dudaș, *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului*, partea a 2-a, Oradea, 1986, pp. 314, 315.

Acolo a fost luată la cunoștință înștiințarea Consiliului Locumtenențial Regal Ungar, prin care regina Maria Tereza a dispus, în mod special, anexarea districtelor (cercurilor pretoriale) Ineu și Zărand ale comitatului Zărand la țara Ungariei, în baza articolului de lege 18 din anul 1741, cu considerente la administrație și impozitare.

În 1744, cercul Ineului era format din satele: **Silingya, Lugozó, Kavna**, Krszta-Menyés, Felső-Ményes, Cujed, Kis-India, Buttyn, Barda, Gros, Vaszoja, Bersza, Algeszt, Monyoró, Jarkosztó, **Járkos**, Hodos, Bonczesti, Gyurahoncz, Honczisor, Szaturó, Zölgyes, Solymos, Madrizesti, Szakas, Musztesti, Szerb, Fölső-Csilly, Alsó-Csilly, Plop, Plés, Bogyest, Almás, Lunka, Kakaró, Rekszig, Sebes, Kertes, Szukzány, Nadalbesty, Nyágra, Szlatina, Monyasza, Dézna, Dulcsele, Zimbrow, Holt, Mézes, Praedium Kocsoba, Oppidum-Jenő, Boksig, Kontrató, Gurba, Sikula, Cseger²².

Anul 1746. Conform Conscriptiei din anul 1746 în satul Jarkos au fost recensate un număr de 11 familii (capi de familie) din care 6 purtau numele de Jarkossan (Iercoșan)²³.

Anul 1752. Comunitatea locală a satului Iercoșeni a cumpărat în anul 1752 din satul Chisindia o biserică din lemn, care s-a reconstruit în cimitirul satului, înlocuindu-se la reclădire o parte din lozdoabele de la pereți. În anul 1786, biserica a fost renovată²⁴.

Anul 1755. În Conscriptia episcopului Sinesie Jivanovici din 6 aprilie 1755, protopopiatul Buteni cuprindea 88 comune, 40 biserici, 52 parohii și 1997 case, printre comune (sate), fiind înregistrate și satele Luguzău, Iercoșeni, Șilindia și Camna²⁵.

Anul 1759. Episcopul Sinesie Jivanovici a transmis parohiilor din episcopia sa acceptul privind ordinul conducerii comitatelor de a se trage clopotele bisericilor dimineața și seara pentru a vesti credincioșilor ora începerii și terminării activităților gospodărești și alte evenimente din parohie²⁶.

Anul 1781. În anul 1781, Domeniul cameral Modena, format din districtele Arad și Ineu a fost reorganizat administrativ în 6 plăși și o câmpie (Bătania). Plășile erau următoarele: Boros-Ienő, Chișineu, Zerindul Mare,

²² Márki Sandor, *op. cit.*, p. 358.

²³ Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 188.

²⁴ *Aradul permanentă în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 174.

²⁵ Ștefan Lupșa, Gheorghe Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. 2, fascicula 1, pp. 445-449, 453.

²⁶ Șt. Lupșa, Gh. Lițiu, *op. cit.*, pp. 393-395.

Pâncota, Buteni și Miniș. Plasa Boros-Ienö cuprindea: târgul Boros-Ienö și satele Șicula, Gurba, Contrato (odinioară Lacul Cânepii) **Iarcoș, Luguzău, Șilindia, Camna**, Cuied, Aldești, Răpsig, Bocsig, Mânerău, Hodiș și Voivodeni²⁷.

Anul 1789. În anul 1789, satele Șilindia, Luguzău, Camna și Iarcoș formau circumscripția școlară Luguzău, unde contractele școlare au fost semnate în acest an (1789), iar peste 2 ani, în anul 1791 documentele de arhivă școlară îl nominalizează pe Ioan Popovici ca prim dascăl cunoscut al circumscripției, respectiv al elevilor din cele 4 sate. Nu exista un local propriu de școală (în Luguzău), actul educațional se desfășura într-un local închiriat. În anul 1791, s-au reînnoit contractele școlare²⁸.

Anul 1792. Vânzarea masivă a domeniilor erariale (ale statului) a fost hotărâtă de Administrația statului (camera imperială). Printre comunele vândute se pot aminti: Panatul Nou (Horea), Gurba, Pil, Vărșand, Sinteza Mare, Minișul de Sus, Hodiș, **Șilindia**, Văsoaia, Saturău, **Iarcoș**, Cuied, **Luguzău, Camna**, Iacobini, Mădrigești, Secaș, Ferice și Mustești. Din cercul Sebișului s-au vândut 37 sate²⁹.

Anul 1794. Conform informațiilor protopopului Șiriei, Gabriel Drăghici, în anul 1797, dascăl la școala din Luguzău a fost Nicolae Popovici. În anul 1815, este menționat în arhiva școlară ca dascăl Nicolae Blaj, fără studii preparandiale³⁰.

Anul 1800. La 9 februarie 1800, nobilul Deseő Szentviszlói Ádám devine proprietarul satelor Șilindia, Luguzău și Iarcoș pe care le cumpără de la stat. Nobilul Deseő Szentviszlói Ádám își ridică un conac la Șilindia, iar în 1866 pune bazele unei fundații de binefacere, care oferă adăpost și hrană pelerinilor aflați pe drum spre Mănăstirea Maria Radna³¹.

Anul 1815. Satele Șilindia, Camna și Iercoșeni nu aveau clădiri cu destinație școlară, iar la Luguzău elevii urmau cursurile într-o clădire închiriată. Directorul școlar zonal, I. Püspöki, notează în Protocolul inspecțiilor din anul 1822 că în Șilindia erau recenzați 101 băieți și 63 fete, dar frecvența școala doar un număr de 10 copii (școlari), indicând că școala a funcționat în anul școlar 1821-1822³².

²⁷ *Hotarul* (Arad), nr. 7/1933.

²⁸ Vasile Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului (1721-1821)*, Arad, 1974, p. 144.

²⁹ *Aradul, permanență ...*, p. 174.

³⁰ Vasile Popeangă, *op. cit.*, p. 144.

³¹ Márki Sandor, *op. cit.*, p. 671.

³² Vasile Popeangă, *op. cit.*, p. 145.

În anul 1815, copiii nobilului Deseő Szentviszlói Ádám din a doua căsătorie vând fraților Bittó Albert și Imre (nepoții bătrânului Bittó) 2/3 din moșia de la Șilindia, Luguzău și Iarcoș, pentru suma de 134.000 forinți. Cu aceasta începe domnia familiei Bittó în Iercoșeni, care va dura până în anul 1891, când alți urmași au vândut averea din sate unor investitori din Arad, Cenad și din Békés³³.

Anul 1828. La Conscripția din anul 1828, pentru satul Iercoșeni sunt recensate următoarele animale: 6 boi, 13 vaci și 2 juninci. Numărul de case înregistrate în același an a fost de 26, numărul familiilor de iobagi a fost de 24, iar două familii au fost de jeleri. Pentru satul Șilindia, în același an sunt recensate următoarele animale: 9 vaci, 8 boi, 30 juninci și 2 cai³⁴.

Anul 1830. Familia Cristea Medrea, originară din satul Criștior de lângă Vașcău, a avut membri participanți la revoluția lui Horea și, pentru a scăpa de persecuții, s-a refugiat în satul Iercoșeni³⁵.

Anul 1837. S-a născut la Ineu, Ciul Anton (Antonie) care s-a căsătorit cu Gyula (Iuliana) și a avut doi feciori: Ciul Teodor zis Buga și Ciul Gheorghe. A locuit pe strada G. Coșbuc nr. 35 (Ulița Cehască), a decedat în anul 1899 la vârsta de 62 de ani și a fost înmormântat în Ineu. **Antonie Ciul identificat (?) ca Lică Sămădău** a fost angajat de baronul Solymossy Ladislau ca sămădău și om de încredere al său³⁶.

Anul 1840. Moșierul local din Iercoșeni, Bittó Ferenc, a făcut locuitorilor din sat propunerea de a le edifica (construi) o școală nouă, cerându-le, în schimb, să renunțe la credința ortodoxă străbună și să treacă la religia romano-catolică, dar sătenii au refuzat³⁷.

Anul 1847. La Ineu, Șilindia și Chisindia (Păiușeni) se producea postav și se confecționau pături, dar postavul de cea mai bună calitate se producea la Timișoara³⁸.

Anul 1852. Numărul locuitorilor români înregistrați în anul 1852 în satul Iercoșeni a fost de 232. Școala din sat era filială a școlii din Șilindia³⁹.

Anul 1855. Activitatea școlar-educativă se desfășura în sat într-un local cu destinație școlară construit în anul 1855, învățător era George

³³ Márki Sandor, *op. cit.*, p. 671.

³⁴ Kovach Geza, „Conscripția satelor arădene în 1828”, în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI, pp. 109-117.

³⁵ pr. Vasile Frențiu, *Arhiva Bisericii Iercoșeni*.

³⁶ pr. Pavel Tripa, *op. cit.*, p. 88.

³⁷ pr. V. Frențiu, *Arhiva Bisericii Iercoșeni*.

³⁸ Fényes Elek, *Magyarország leirása*, vol. 2, Pesta, 1847, p. 426.

³⁹ Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-1867)*, Arad, 1979, p. 97.

Popescu, absolvent al Preparandiei din Arad, având o vechime de 2 ani în învățământ⁴⁰.

Anul 1866. În anul 1866, baronul Deseő Ádám din satul Șilindia înființează așezarea Dezsóháza (azi Satu Mic) pentru coloniști, care după acest an încep să taie pădurea, mărindu-și suprafețele agricole⁴¹.

Anul 1890. Conform Recensământului din anul 1890, cele 10 plăși ale teritoriului comitatului Arad cu localitățile aparținătoare au fost următoarele: 1. Plasa Arad (15 localități); 2. Plasa Ineu (17 localități); 3. Plasa Sebiș (49 localități); 4. Plasa Elek (9 localități); 5. Plasa Chișineu-Criș (20 localități); 6. Plasa Hălmagiu (38 de localități); 7. Plasa Pecica (8 localități); 8. Plasa Radna (36 localități); 9. Plasa Târnova (17 localități); 10. Plasa Șiria (12 localități).

Cele 17 localități ale Plasei Târnova au fost următoarele: Aгриș, Arăneag, **Camna**, Chier, Cuied, Drauț, Dud, Hodiș, **Iercoșeni**, **Luguzău**, **Satu Mic**, **Șilindia**, Tauț, Târnova, Minișul de Sus, Minișul de Jos, Nadăș.

Din cele 216 localități fără orașul Arad, 61 aveau statutul de comune mari, iar celelalte 155 erau localități mici⁴².

Anul 1903. *Cazania* Mitropolitului Varlaam al Moldovei (din anul 1642) care a fost proprietatea bisericii și parohiei Iercoșeni a fost ridicată (luată) în anul 1903 de către protopopul Butenilor și predată Institutului Teologic din Arad⁴³.

Anul 1904. Învățător al școlii din sat era Sidonia Vodă. Dintr-un număr de 46 de copii cu vârsta de 6-12 ani obligați să frecventeze școala, la examenul de sfârșit de an s-a prezentat un număr de 18 școlari⁴⁴.

Anul 1907. În anul 1907, preotul parohiei Iercoșeni, Ioan Biro, a scris *Cronica bisericii parohiale din comuna Iarcoș*⁴⁵.

Anul 1913. În anul 1913, în satul Iarcoș erau recensate un număr de 70 case în care trăiau 594 suflete, numărul maxim de locuitori înregistrați de-a lungul timpului în sat. După acest an, numărul locuitorilor începe să scadă treptat⁴⁶.

⁴⁰ Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, p. 114.

⁴¹ Ovidiu Someșan, *Moara cu noroc, între istorie și geografie*, Arad, 2022, p. 29.

⁴² Corneliu Pădureanu, *Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Arad, 2003, pp. 69-70.

⁴³ pr. Vasile Frențiu, *Arhiva Bisericii Iercoșeni*.

⁴⁴ V. Popeangă, *Școala românească ... 1867-1918*, p. 240.

⁴⁵ Arhiva Arhiepiscopiei Arad.

⁴⁶ Somogyi Gyula, *Arad szabad királyi város és varmegye kőszégeinek leirasá*, Arad, 1913, p. 232.

Anul 1918. S-a născut în satul Iercoșeni, comuna Șilindia, poeta țărăncă Emilia Iercoșan⁴⁷.

Anul 1921. Satul Iercoșeni se întindea pe o suprafață de 2118 j. c. și erau înregistrați în el un număr de 386 locuitori (327 români și 59 unguri) care trăiau în 125 de case. Secretariatul cercual era în localitatea Șilindia⁴⁸.

Anul 1926. S-a construit în sat o clădire nouă din cărămidă cu destinație școlară, cu o sală de învățământ și locuință pentru familia dascălului. Clădirea școlii există și în zilele noastre (an 2023)⁴⁹.

Anul 1930. În sat trăiau 463 de suflete, 374 români, 79 unguri de religie romano-catolică, 8 rromi și 3 slovaci⁵⁰.

Anul 1943. S-au executat reparații la biserică, fiind schimbat acoperișul din șindrilă cu țiglă-solzi, iar turnul a fost acoperit cu tablă zincată⁵¹.

Anul 1956. Satul avea un număr de 96 de familii, 88 perechi erau cununate, iar 8 perechi necununate. În sat trăiau 67 de credincioși romano-catolici și 5 credincioși reformați. Preot al parohiei era Rotaru Gheorghe⁵².

Anul 1960. Deși cu teren agricol puțin și sărac, în anul 1960 satul a fost colectivizat⁵³.

Anul 1966. La un număr de 164 locuitori activi, 161 erau ocupați în agricultură, 2 ocupați în industrie și unul cu ocupație necunoscută. În același an, dintr-un total de 222 absolvenți de școli, 213 erau absolvenți de școli primare, iar 9 absolvenți de școli generale de 7 sau 8 clase⁵⁴.

Anul 1967 a. În anul 1967, la *biserica din satul Mănerău*, comuna Bocsig, jud. Arad, cu ocazia unor lucrări de reparații și restaurare *au fost descoperite (în zidul bisericii) mai multe circulare (62 de file) scrise în limba română între anii 1786-1800.* „Protocolul circularilor de la Mănerău” conține câteva (protocoale) cu specificația „Pentru lotrii” – trimise de cancelariile austro-ungare⁵⁵.

⁴⁷ Teodor Uiuu, *5 poeți țărani din județul Arad*, Arad, 1972, p. 9.

⁴⁸ C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921, p. 132.

⁴⁹ pr. Vasile Frențiu, *Arhiva Bisericii Iercoșeni*.

⁵⁰ Sabin Manuilă, *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. 2, București, 1938, pp. 10, 14.

⁵¹ pr. Vasile Frențiu, *Arhiva Bisericii Iercoșeni*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Arhiva Primăriei Șilindia.

⁵⁴ Direcția Centrală de Statistică, 1967, *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966, vol. 1, Populație, Regiunea Crișana*, pp. 173, 138.

⁵⁵ Florian Dudaș, *st. cit.*, pp. 75-76.

b. La Șilindia – Satu Mic, s-au descoperit 729 monede ale unui tezaur dacic din secolul III î. Hr.⁵⁶

Anul 1969. În acest an, conducătorul oficiului parohial Iercoșeni, pr. Nicolae Codrin, împreună cu episcopul Nicolae Joldea și crâșnicul Coșa Melentie au înregistrat (catalogat) bunurile cu valoare istorică, artistică și documentară existente în patrimoniul bisericii din sat⁵⁷.

Repere culturale. Viața spirituală

Parohia reprezintă comunitatea credincioșilor, clerici și mireni, așezați într-un teritoriu conturat între anumite limite, cu un număr de credincioși care participă la actele (evenimentele) cultural-bisericești din duminici și sărbători religioase, manifestându-și în forme variate sentimentul religios.

Sub conducerea unui preot, mandatat de episcop să gireze bunurile ce aparțin parohiei și să officieze sfintele taine, parohia este o unitate administrativă, organizată după anumite legi în cadrul general al administrației bisericești. Parohia reprezintă o comunitate compusă din clerici și credincioși mireni, din părinți și fii duhovnicești și este structurată pe o comunitate care poate cuprinde una sau mai multe localități. Începutul unei parohii coincide aproape întotdeauna cu înființarea așezării, completându-se și întărindu-se în timp.

Istoria unei parohii este uneori lacunară și nu este niciodată completă, dificultatea fiind generată uneori de schimbarea vetrei satului și începutul vieții parohiei pe un nou amplasament. În marea lor majoritate, satele erau organizate în parohii cu preoți și biserică.

Satele care nu-și permiteau să întrețină preoți și biserică pentru serviciile religioase, se anexau parohiei celei mai apropiate. În 1816, s-a stabilit că 100 de familii pot constitui o parohie. Comunitatea care dorea înființarea unei parohii trebuia să întocmească o conscriere a enoriașilor și să facă dovada că poate asigura resursele financiare necesare întreținerii preotului și lăcașului de cult, dacă acesta exista, în caz contrar trebuia construit. În general, toate parohiile aveau câte o biserică, existau însă și parohii fără biserici sau filii cu biserici.

Episcopul îl mandatează pe preot să celebreze toate evenimentele ce țin de credință și, ca semn al acestei împuterniciri, îi dă un antimis, care

⁵⁶ Idem, „Repertoriul arheologic al Țării Zărandului în lumina ultimelor descoperiri”, în *Revista Muzeelor* (București), 1970, nr. 4, p. 357.

⁵⁷ pr. Vasile Frențiu, *Arhiva Bisericii Iercoșeni*.

certifică împuternicirea preotului de către episcop cu funcțiile de păstor, învățător și conducător al parohiei încredințate lui de către ierarh.

Pentru satul Iercoșeni, component al comunei Șilindia, nu se cunoaște cu exactitate anul înființării parohiei, dar ca o jalonare a bornelor în timp, a existenței și funcționării bisericii și parohiei putem afirma ca an al înființării parohiei, unul anterior anului 1700. În timp, parohia a fost arondată protopopiatelor Buteni, Șiria, Gurahonț și Ineu. Vechiul antimis al parohiei a fost tipărit la Viena în anul 1751, de către episcopul Sinesie Jivanovici⁵⁸.

Locuitorii satului fiind săraci, lucrând în general la muncile din pădure legate de exploatarea lemnului, nu și-au putut construi o biserică nouă, ci și-au cumpărat în anul 1752 o biserică de lemn din satul Chisindia. Biserica construită din lemn și acoperită cu șindrilă a fost supusă unor reparații de mai multe ori și este cea care dăinuie încă în cimitirul satului. Hramul bisericii este *Adormirea Maicii Domnului* și biserica este declarată monument istoric⁵⁹.

Primul preot despre care s-au găsit înscrisuri certe a fost preotul Ursu, la începutul secolului al XVIII-lea, urmat apoi de preotul Dumitru tot în secolul al XVIII-lea.

Construcția bisericii este în formă de navă și după ce a fost mărită cu aproximativ 2 metri în partea de vest, dimensiunile ei actuale sunt de 8,7 metri lungime și 5 metri lățime. Biserica a fost supusă unei prime renovări în anul 1786, apoi, în timp, au urmat și altele. În anul 1943, a fost schimbat acoperișul din șindrilă cu țiglă solzi, iar turnul a fost acoperit cu tablă zincată, în anul 1977. În biserică, pe ușile împărătești, cu marginea de sus sculptate, sunt pictați Sf. Apostoli Petru și Pavel. Structura pereților bisericii este din lemn de stejar (inimă de stejar). În anul 1956, conform înscrisurilor din arhiva bisericii, parohia avea o casă parohială cu două camere și bucatărie, un grajd și o cocină. Grădina casei parohiale avea 0,2723 ha, iar curtea bisericii cu cimitirul avea 0,8226 ha. Sesia parohială avea 3,45 ha teren agricol⁶⁰.

Sintetizând istoria bisericii și parohiei Iercoșeni, se poate afirma că parohia a avut (conform datelor existente) și are doar biserica actuală din lemn, adusă din satul Chisindia în anul 1752 și care, în timp, a suferit mai multe reparații.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități. 1706-1918*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 619.

⁶⁰ Arhiva Bisericii Iercoșeni, Document din anul 1956.

Privind **șirul preoților** care au slujit în parohie (uneori filie) și anii în care au slujit, acesta se prezintă astfel:

1. Ursu (începutul secolului al XVIII-lea).
2. Dumitru (secolul al XVIII-lea).
3. Daniil Horga (1820-1863).
4. Amfilochie Țiucra (1863-1864; 1876-1878).
5. Simeon Giulani (1865-1869; 1878-1884).
6. Georgiu Popescu (1870-1873).
7. Ioan Merla (1874-1875).
8. Leontin Belteki (1885-1886).
9. Alexandru Nica (1887-1888; 1896-1897).
10. Ioan Biro (1891-1895; 1900-1912).
11. Ioan Popescu (1898-1899).
12. Liviu Nica (1913-1920).
13. Gheorghe Rotaru (1927-1963).
14. Vasile Frențiu (1965-1969).
15. Nicolae Codrin (1969-1970).
16. Vasile Zbârcea (1971-1972).
17. Valeriu Dragomir (1973-1975).
18. Dumitru Popescu (1975-1976).
19. Ioan Lucea (1976-1979).
20. Teodor Dușe (1980-1982).
21. Alexa Birău (1983-1987).
22. Nicolae Ciocan (1987-1992).
23. Ioan Ciocan (1992-1993).
24. Daniel Albușescu (1993-2003).
25. Florin Oarcea (2003-2008).
26. Iulian Iovănuț (2008-2022).

Privind cărțile existente în biserică, la inventarul din 1855 sunt înregistrate următoarele 15 cărți: *Ceaslov mic* (2 bucăți), *Psaltire* (București, 1775), *Catavasier* (Blaj, 1777), *Octoih mic*, *Tipicon*, *Minei mare*, *Triod* (Blaj, 1771), *Strașnic* (Blaj, 1773), *Evanghelie* (Blaj, 1765), *Liturghier* (Râmnic, 1706, Târgoviște, 1713), *Cazanie*, *Învățăături morale* (Buda, 1847), *Cele șapte virtuți* (Brașov, 1847), *Apostol* (Râmnic, 1747).

Alte cărți cu valoare istorică și artistică, cărți de patrimoniu, care au existat în biserică au fost:

- *Carte românească de învățătură* (Iași, 1943).
- *Ceaslovăț* (Bălgrad, 1685).

- *Ceasloveș* (Sibiu, 1696)⁶¹.

În 30 noiembrie 1969, preotul Nicolae Codrin, conducătorul oficiului parohial, împreună cu episcopul și crâșnicul bisericii au întocmit un inventar al bunurilor cu valoare istorică și artistică aflate în acel moment în biserică, printre care și cărțile, document predat apoi protopopiatului căruia îi era arondată parohia.

Scoala

Învățământul elementar românesc din părțile Aradului a avut o tradiție care îl situa înaintea învățământului maghiar și german, mai ales raportat la numărul și organizarea școlilor ca instituție. Slujitorii bisericilor inițiau copiii din sate în arta scrierii, citirii și cântărilor bisericești.

Pe parcursul anilor, va exista un rol dublu al preoților, acela de a sluji ca preot și ca dascăl în noul sistem de învățământ care s-a format: școala. În unele sate, încep să apară școli cu clădire proprie și dascăli cu rol propriu, acela de a educa copiii, iar după anul 1800, în școli vor preda atât preoți, cât și învățători. În satele din zona Aradului, în această perioadă, actul educațional funcționa în clădiri închiriate sau în clădiri proprii ale comunității. În localitățile cu putere economică mică se învăța în casa preotului, a dascălului sau a cantorului din parohie. A apărut deci o nouă instituție, școala, pe lângă biserică și administrația locală.

Procesul de școlarizare începea la vârsta de 6 ani a copiilor, dascălul și preotul având rolul de a convinge părinții de necesitatea frecventării școlilor, de însemnătatea de a fi om cu carte. Statul a început să se implice tot mai mult în organizarea activității școlare prin conscrierea (recenzarea) copiilor de vârstă școlară și îmbunătățirea frecvenței școlare.

Organele administrației de stat au hotărât ca îndată ce o persoană este angajată ca dascăl într-o comună să se facă un contract între ea și comunitatea respectivă, spre a se specifica drepturile și obligațiile părinților ca și a dascălilor. Contractul se încheia pe un timp limitat, fiind de față delegații localității, domnul de pământ și reprezentantul administrației comitatense. Contractele școlare încheiate între comunitate și dascăl au stabilit și condițiile și obligațiile localităților pentru construirea clădirilor cu destinație școlară, care trebuiau să dispună de spații pentru actul educațional și locuință pentru dascăl. Pentru încălzirea școlii și a locuinței învățătorului, domnul de pământ era obligat să asigure o anumită cantitate de lemne stipulate în contractul școlar.

⁶¹ Pavel Vesa, *op. cit.*, p. 619.

În anul 1789, satele Șilindia, Luguzău, Camna și Iarcoș formau o circumscripție școlară și a fost încheiat primul contract școlar, avându-l ca învățător pe Ioan Popovici, care avea o vechime în actul educațional de 3 ani. Salariul stabilit prin contractul școlar era de 80 florini anual și 12 stânjeni de lemne. Cele patru sate care formau o unitate școlară aveau nevoie de un local școlar⁶². În 1791, s-au încheiat noi contracte școlare, dar locuitorii celor patru sate, Șilindia, Luguzău, Camna și Iercoșeni, au cerut reducerea bănească a salariului dascălului de la 80 florini la 60 florini, cantitatea de lemne rămânând cea din contractul anterior, 12 stânjeni.

În Conscripția din anul 1815, se precizează că la Șilindia, Camna și Iarcoș nu erau clădiri cu destinație școlară și actul educațional se desfășura la Luguzău⁶³. În anul școlar 1815-1816, învățător la școala din Luguzău era Nicolae Blaj, dar care nu avea cursuri preparandiale. Inspectorul școlar general al zonei menționează în Protocolul inspecțiilor școlare pe care le efectuează că în Șilindia erau recenzați 101 băieți și 63 fete, dar frecventau școala doar 10 copii. Este un indiciu că școala funcționase în anul școlar 1821-1822⁶⁴. În anul școlar 1819-1820, dascăl la școala din Luguzău, unde învățau și elevi din celelalte trei sate (Șilindia, Iarcoș și Camna), era Ioan Suci⁶⁵. După organizarea actului educațional la Luguzău (pentru cele patru sate până în anul 1815), după acest an școala s-a polarizat în localitatea Șilindia, care a devenit circumscripție școlară, fiindu-i arondate cele patru sate, Șilindia, Iarcoș, Camna și Luguzău.

Conform informațiilor din Protocolul inspecțiilor școlare, în anul 1852, postul de dascăl al școlii din Șilindia era vacant, iar cele patru sate au început să depună eforturi pentru a-și construi fiecare o clădire în scop educațional. În acest sens, pot fi menționate următoarele date privind școlile din cele 4 sate.

La Camna, localul școlii a fost construit în anul 1858. Învățător era Mihail Rusu, absolvent al cursurilor preparandiale din Arad în anul 1861. Director școlar era Pascu Mihuțiu⁶⁶. Școala din Șilindia funcționa într-un local edificat în anul 1856, învățător fiind Leontin Beltechi, absolvent al cursurilor preparandiale din Arad în anul 1869. Director școlar era Alexandru Beltechi⁶⁷. Școala din Luguzău funcționa într-un local construit din lemn și acoperit cu șindrilă, edificat în jurul anului 1850. Învățătorul,

⁶² Vasile Popeangă, *Un secol de ... (1721-1821)*, p. 144.

⁶³ *Ibidem*, pp. 144-145.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 145.

⁶⁵ *Ibidem*, p.144.

⁶⁶ Idem, *Școala românească ... 1867-1918*, Arad, 1976, p. 104.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 131.

absolvent al cursurilor preparandiale din anul 1870, era Alexandru Ardelean, iar director era George Ghinga⁶⁸.

Localul școlii din Iercoșeni s-a construit în anul 1855. Baza materială a școlii era slabă. Erau școlarizați 16 copii de la 6-12 ani (11 băieți și 5 fete), din cei 25 recenzați (14 băieți și 11 fete).

Învățătorul George Popescu era absolvent al Preparandiei din Arad și avea un salariu de 63 florini și bunuri materiale calculate în valoare 145 florini. Director școlar era Cristea Medrea⁶⁹.

Conform rapoartelor de inspecție școlară întocmite de inspectorul Gheorghe Popescu de la Inspectoratul Buteni în anul 1864, la Șilindia era învățător I. Ianoș, la Luguzău era M. Șerban, la Camna era T. Coloja, iar Dumitru Hui la Iercoșeni.

În anul 1864, la Iercoșeni erau recenzați un total de 26 de copii (12 băieți și 14 fete), care trebuiau să urmeze cursurile școlare, dar în realitate frecventau școala 14 copii (8 băieți și 6 fete). În anul 1869, la Șilindia erau înregistrați un număr de 30 elevi, având ca învățător pe Avacum Cociuba, iar în satele Luguzău, Camna și Iercoșeni lipsa învățătorului era suplinită de preotul din satul respectiv. La Iercoșeni, erau înregistrați în anul 1869 un număr de 15 școlari, iar preotul care se ocupa de actul educațional era Simeon Giulan, preotul satului⁷⁰.

Privind anul școlar 1904-1905, în registrele școlare ale inspectoratului Buteni sunt recenzați pentru satul Iercoșeni un număr de 46 copii (26 băieți și 20 fete) cu vârsta de 6-12 ani obligați să frecventeze școala, dar au fost prezenți la examene 18 elevi (11 băieți și 7 fete). Ca învățătoare era menționată Sidonia Vodă, pentru o perioadă mai lungă de timp (1904-1918)⁷¹.

Privind anul școlar 1917-1918, la Iercoșeni erau recenzați un număr de 53 copii cu vârsta de 6-12 ani obligați să frecventeze școala, dar s-au prezentat la examene 27 de școlari, învățătoare fiind Sidonia Vodă. În același an școlar, ca învățător la Luguzău era N. Nica, la Șilindia era S. Boșcai, iar la Camna era V. Borza⁷².

Școlile românești din județul Arad alcătuiau un sistem de învățământ bine organizat de către Senatul școlar și îndrumat sub raport pedagogic de către Preparandia din Arad, care dispunea nu numai de funcția pedagogică de formare a învățătorilor, ci și de una culturală, de stimulare a activității

⁶⁸ *Ibidem*, p.117.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 114.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 221.

⁷¹ *Ibidem*, p. 240.

⁷² *Ibidem*, p. 250.

culturale din părțile vestice locuite de români. Organizarea învățământului românesc din părțile Aradului a devenit mai bună după anul 1870, datorită acțiunilor energice întreprinse de senatul școlar pentru înființarea de noi unități școlare, organizarea inspectoratelor școlare, stimularea perfecționării învățătorilor și îmbunătățirea frecvenței școlare.

Pentru cunoașterea situației reale a frecvenței școlare, Sinodul eparhial din anul 1871 a hotărât să se solicite inspectorilor școlari rapoarte lunare despre frecventarea școlii de către copiii recenzați din fiecare comună.

Șirul dascălilor din satul Iercoșeni în intervalul anilor 1788-1988 (200 ani):

1. Ioan Popovici (1788-1791).
2. Nicolae Blaj (1815-1816).
3. Ioan Suci (1819-1820).
4. George Popescu (1855-1864).
5. Cristea Medrea, dir. (1855-1864).
6. Dumitru Hui (1864-1869).
7. pr. Simeon Giulani (1869-1870).
8. George Popescu (1870-1873).
9. Sidonia Vodă (1904-1918).
10. Casian Olaru (1954-1958).
11. Octavian Măduța (1965-1966).
12. Ioan Breazu (1966-1967).
13. ? Maria (1967-1968)
14. Alexandru Olaru (1969-1973).
15. Eva Motorca (1973-1974).
16. Maria Costea, 1974.
17. Iulia Iercoșan, 1975.
18. Maria Sima (1975-1976).
19. Maria Cotoc (1978-1982).
20. Rozalia Molnar (1982-1983)
21. Iuliana Cotoc (1983-1984)
22. Zeni Giura (1984-1986).
23. Voichița Sala (1986-1987).
24. Zeni Giura (1987-1988).

Anul școlar 1987-1988 a fost anul în care școala de 4 ani din satul Iercoșeni și-a încetat activitatea.

Fii ai satului cu studii liceale și postliceale

Nr. crt.	Nume și prenume	Liceul
1.	Cristea Constantin	Liceul Economic Arad
2.	Cristea Veronica	Liceul Agricol Miniș
3.	Iercoșan Iuliana	Liceul de Arte Oradea
4.	Iercoșan Cristina	Liceul Industrial Oradea
5.	Iercoșan Eva	Liceul Teoretic Sebiș
6.	Iercoșan Alina	Liceul Sanitar Arad
7.	Cotoc (n. Bucatoș) Maria	Liceul Pedagogic Arad
8.	Cristea Florica	Liceul Teoretic Sebiș
9.	Bolovan Mircea	Liceul Agricol Gurahonț
10.	Ciobanu Maria	Liceul Teoretic Arad
11.	Măcelaru Adelina	Liceul <i>Mihai Viteazul</i> Ineu
12.	Iercoșan Sofia	Școala Sanitară Arad
13.	Cristea Miron	Școala Tehnică de Chimie Turnu Măgurele
14.	Iercoșan Ticu	Liceul Teologic

Fii ai satului cu studii superioare

Nr. crt.	Nume și prenume	Studii absolvite
1.	Iercoșan Moise	Academia Militară București
2.	Cotoc Sorin	Facultatea de Informatică Timișoara
3.	Mihuța Nicoleta Silvia	Facultatea de Filologie Timișoara
4.	Iercoșan Neța	Facultatea de Istorie Oradea
5.	Cristea Augustin	Facultatea de Agronomie București
6.	Mihuța Silviu Adrian	Facultatea de Științe Economice Timișoara
7.	Cotoc Florin	Academia Tehnică Militară București
8.	Soare Cristiana	Facultatea de Științe Economice Arad
9.	Iercoșan Nicolae	Facultatea de Agronomie Iași
10.	Iercoșan Raveca	Facultatea de Științe Economice Timișoara
11.	Oprea Silvia	Facultatea de Drept Arad
12.	Soare Cristian	Academia Militară Sibiu
13.	Cristea Alexandru	Facultatea de Științe Economice Timișoara

Absolvenți ai cursurilor Preparandiei și ai Institutului Teologic Arad cu origini în satele comunei Șilindia

Instruirea pentru pregătirea de învățători în comunele jud. Arad s-a făcut la Preparandie în perioada anilor 1812-1922, când au urmat și absolvit cursurile un număr de 3684 de tineri din jud. Arad și cele învecinate.

Absolvenți ai *Preparandiei* din satele comunei *Șilindia*

Nr. crt.	Numele absolventului	Satul	Anul absolvirii
1	Horga Daniil	Iarcoș	1813-1814
2	Iovu Teodor	Șilindia	1852-1853
3	Ardelean Alexandru	Șilindia	1869-1870
4	Bugariu Eutimie	Luguzău	1877-1878
5	Cuedan Ilie	Șilindia	1883-1884
6	Vodă Persida	Șilindia	1899-1900
7	Vodă Cornel	Șilindia	1911-1912
8	Cuedan Elena	Șilindia	1921-1922

Prima serie de cursanți ai Institutului Teologic a început în anul școlar 1823-1824 și durata cursului a fost de doi ani (1823-1825). Începând cu anul școlar 1826-1827, durata cursului a crescut la trei (3) ani, ultima serie de absolvenți a fost în anul școlar 1921-1922, numărul total de absolvenți fiind de 2012.

Absolvenți ai *Institutului Teologic* Arad din satele com. *Șilindia*

Nr. crt.	Numele absolventului	Satul	Anul absolvirii
1	Horga Atanasie	Iarcoș	1837-1838
2	Borza Aurel	Camna	1901-1902
3	Nica Iustin	Luguzău	1904-1905
4	Nica Liviu	Luguzău	1911-1912
5	Borza Ignatie	Camna	1912-1913

Sursa: Teodor Botiș, *Istoria Școlii normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, 1922.

Documente și consemnări privind satul Iercoșeni

Informații privind satul publicate în conscripții, recensăminte și lucrări editate

Famiiliile satului Iercoșeni în perioada 1715-1828

Anul 1715

1. Kreszta Savo
2. Kreszta Vidu
3. Kreszta Elia
4. Kreszta Demeter

3. Jarkossan Martin

4. Gyula Novak

5. Argyelan Bukor

6. Argyelan Szimion⁷³

Anul 1720

1. Jarkossan Szavul
2. Jarkossan Demeter

Anul 1746

1. Jarkossan Mark

⁷³ Faur Vasile, *op. cit.*, pp. 110, 199.

2. Jarkossan Ursz
3. Kott Andrej
4. Hara Gavrilla
5. Argyelan Juon
6. Krisan Togyer
7. Argyelan Gyerman
8. Jarkossan Mikula
9. Jarkossan Gyorgy
10. Jarkossan Toda
11. Jarkossan Gruja⁷⁴

Anul 1766

1. Judex, Kreszta Filemon
2. Kosza Marian
3. Jarkossan Flore
4. Jarkossan Szemziana
5. Jarkossan Mikula
6. Jarkossan Toda
7. Jarkossan Krecsun
8. Jarkossan Toda, senior
9. Jarkossan Georgye
10. Jarkossan Oon
11. Hara Gavrilla
12. Kreszta Ilie⁷⁵

Anul 1828

1. Kriszta Josza
2. Kriszta Petru
3. Kriszta Flora
4. Kriszta Juon
5. Jarkosan Petru
6. Morosan Izota
7. Flora Mitru
8. Morosan Endreika
9. Flora Mihaj
10. Flora Josza

11. Jarkosan Lupp
12. Jarkosan Vann
13. Jarkosan Flora
14. Jarkosan Onyika
15. Kosa Josza
16. Kosa Gyorgye
17. Jerkosan Kosza
18. Jerkosan Petru
19. Jerkosan Mikula
20. Jerkosan Murg
21. Jarkosan Mitru
22. Jarkosan Gligor
23. Jarkosan Lupp
24. Jarkosan Alexa
25. Jarkosan Jov
26. Hara Onn⁷⁶

⁷⁴ Gheorghe Ciuhandu, *op. cit.*, p. 188.

⁷⁵ Complexul Muzeal Arad, *Conscripția dicală din anul 1766*, manuscris nenumerotat.

⁷⁶ Martha Remer Connor, *Germans & Hungarians, 1828, Hungarian Land Census*, 1998.

Anul 1609. Károly – Fehérvári (Alba Iulia), 1609. Sunt trecute în mod autentic pe numele magnificului Stephani Toldy de Szalonta, domeniul cetății și târgului Boros-Jenő și satele Vadász, Nagy și Kis Nyűved, Gela, Roksi, Arok, Arkostó, Monyorós, **Ujárkos**, Monostor și pusta Sz. Dénes, de asemenea porțiuni din satele Földes, Vári, Telek, Kólts, Dúd, Sebes, Bőkény, Ujfalu, Gross, Szelestye, Kőszönd, Csott, Felső-Maxin, Bárda, Brusztur, Szlatina, Tekeres, Csiger, Borzova, Felső-Ménes, Zerb, Ples, Zöldes, Gurancucz, Almás, Plop, Almásd, Bungyesty, Ferecz, Muresd, Terniczesd, Madárzesd, Solymos, Zaturu, Alsó-Zékás, Honczisur, Bunczesd, Mustesd, Funác, Kápolna, Kápolnicza, Felső-Zékás, existente în comitatul Zărand. Scrisă în 1609 la stăruința stăpânei Clarae Bánffy și a lui Georgyi Toldy. Cista 2, fol. 2, nr. 2⁷⁷.

Anul 1732. În anul 1732, comitatul Arad și alte teritorii aparținând Partiumului au fost desprinse de Principatul Transilvaniei și alipite Ungariei, primind statutul de domeniu erarial, din care o parte a fost atribuită ducelui de Modena.

Satele din districtul Ineu care au făcut parte din domeniul ducelui de Modena au fost următoarele: Aldjest, Almás, Alsó-Csili, Alsó-Krokna cu Sára, Arok, Berendia, Berza, Bodjest, Bohány, Boros-Jenő cu Mokra, Bunczesgy, Buttyin, Csiger, Dézna, Diéts, Dombrovicza, Doncsén, Dulcs, Fenyés, Felső-Csily, Felső-Krokna, Govosdia, Grosch, Gurahoncz, Gurba, Illáncz, Hodos, Hold, **Járkos**, Járkostó, Józás, Józás hely, Ignesty, Kakaró, Kontrató, Kápolna, Velkanna, Kertes, Kis-India, Kujed, Kujersd, Láz, **Lugozó**, Lunka, Madrizesd, Mens, Minyád, Mézes, Monyásza, Monyoró, Mozesgy, Moszeszi, Nadalbesty, Nyágra, Ples, Plop, Prezesty, Revetis, Rosia, Szakács, Szelezsán, Szaturó, Sebes, Szerp, Szerény, **Silingyia**, Sikola, Szlatina, Solymos, Szuszán, Vallemére, Zemerzel, Zimbró, Zöldes și pustele: Asuka, Apatele, Gáp, Gyarak, Gecz, Monostor, Pipás, Pintlaka, Piskia, Rokszi, Tamásd, Társ și Telek⁷⁸.

⁷⁷ Fábrián Gábor, *Arad vármegye leírása történelmi, geographiai és statistikai tekintetben*, vol. 1, Budán, 1835, pp. 84, 85.

⁷⁸ *Ibidem*, pp. 209-210.

Anul 1746. Conscriptia satului Iarcoș în anul 1746

Nr. crt.	Numele capilor de familie	Persoane		Animale în proprietate					
		Iobagi cu pământ și casă	Iobagi cu casă fără pământ	Boi de jug	Vaci de muls	Cai cu căpăstru	Juninci	Capre	Porci
1	Iarkosan Mark	1	0	0	0	0	0	0	0
2	Iarkosan Ursz	1	0	0	1	0	2	0	1
3	Kott Andrej	1	0	0	2	1	0	0	2
4	Hara Gavrilla	1	0	0	2	1	0	0	1
5	Argyelan Gyerman	1	0	2	0	1	0	0	1
6	Krissan Togyer	1	0	0	0	0	0	0	0
7	Argyelan Juon	1	0	0	0	0	0	0	1
8	Iarkosan Gyorgy	1	0	2	0	0	1	0	1
9	Iarkosan Mikula	1	0	0	2	0	0	0	1
10	Iarkosan Toda	1	0	1	0	1	0	0	1
11	Iarkosan Gruja	1	1	0	0	0	1	5	2
12	Summa	11	1	5	7	4	4	5	11

Sursa: Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 188.

Informații economice privind unele sate din zona Șilindia în 1746:

Nr. crt.	Numele localității	Persoane		Semănături în teren propriu		Stupi de albine	Mori pe râu	Acovuri de țuică
		Iobagi cu casă și pământ	Zilieri fără avut propriu	Grâu	Porumb			
1	Văsoaia	23	2	$20\frac{4}{8}$	$5\frac{5}{8}$	101	0	1
2	Iercoșeni	11	2	$\frac{4}{8}$	$1\frac{6}{8}$	3	0	3
3	Șilindia	37	2	0	$6\frac{1}{8}$	12	2	4
4	Camna	17	2	0	$4\frac{6}{8}$	14	0	2
5	Luguzău	15	1	0	1	11	2	0
6	Cuied	50	0	$3\frac{4}{8}$	$15\frac{1}{8}$	8	0	8

7	Hodiș	22	1	5	$6\frac{5}{8}$	12	0	2
8	Mânerău	23	0	0	5	14	0	5
9	Bocsig	9	4	0	$2\frac{6}{8}$	1	0	0
10	Contratău	9	3	$\frac{4}{8}$	$1\frac{6}{8}$	0	0	0

Sursa: Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940.

Anul 1766. Conscriptia satelor comunei **Șilindia** în anul **1766**

Informații din conscripție	Satele comunei			
	Șilindia	Camna	Iercoșeni	Luguzău
Iobagi cu casă și pământ	48	27	11	16
Animale existente în proprietatea localnicilor pe sate				
Boi de jug	47	34	7	26
Cai cu căpăstru	15	5	1	4
Vaci de muls	46	20	12	18
Oi	-	26	-	-
Porci	109	86	57	39
Semănături pe teren propriu (în cubuli)				
Grâu	-	2	15	-
Orz	-	-	6	-
Ovăz	-	60	12	-
Porumb	255	118	75	85

Sursa: Complexul Muzeal Arad, *Conscripția dicală din anul 1766*, manuscris nenumărat.

Anul 1913. *Ujárkos* (Járkos). Tornovai járás. Területe 2802 kat. hold. Lakosái száma 594. Román közseg. A magyarság száma kevés. Fekszik erdőktől körülveve, mintegy eldugottan egy mély völgynek ölében. Szomszédos Zarándhódossal, Kávnával, Selénddel és Monyoróval. Földje jó. A lakosság földmiveléssel állattenyésztéssel és erdei munkával foglalkozik. Nagy erdősége lévén, régebben faszerszámot készítettek és kereskedtek vele. A rengetegben régebben sok farkas tanyázott.

Nevezetesebb határrészek: Csata (erdő), Cotu (mező), Reticăs (kaszáló), Selistie, Filipistie, La Hodja (szántók), Halgie, Erdő-tér.

A község rendetlen telepítésű. A házak szétszórtan állanak. Számuk 70. Nevezetesebb épülete nincs.

A községnek egyéb nevezetességei: Az erdőn megy keresztül Traján sánca; Kornis-völgye es Kornis-kútja, melyekről a hagyomány azt tartja, hogy azokat Dezna vára örökös ura, Kornis Zsigmond, birta s méneseit itt tartotta. A Dimpul de Comără nevé halomról a nép azt regéli, hogy Szalonta

lakói, a török elől menekülve, kincseiket e halom alá rejtették el. Babonás emberek össze-vissza ásták, de hiába, kincset nem találtak. A falu földesura a Szentviszlói Deseő-nemzetség volt.

A község régi neve Árkos (hagyomány szerint sok árok miatt) volt. 1553-ban Árkos a Losonczyake volt, 1732-hen Raynald modenai herceg kapta⁷⁹.

Traducerea textului maghiar

Iercoșeni (Újárkos, Járkos) aparține de plasa Târnova și are o suprafață de 2802 iugăre cadastrale. Numărul populației este de 594 locuitori. Comună românească. Maghiarii sunt puțini. Din cauza pădurilor din jur, pare ascunsă în brațele unei văi adânci. Vecinele sale sunt: Hodișul de Zărând, Camna, Șilindia și Mânerău. Locuitorii se ocupă cu agricultura, creșterea vitelor și cu lucrul la pădure. Întrucât are pădure bogată, în trecut au făcut obiecte din lemn pe care le comercializau. În pădurile dese din jur trăiesc mulți lupi. Locurile mai importante din hotarul satului: Coasta (pădure), Cotu (câmp), Reticăs (fâneată), Seliște, Filipiște. La Hojda (pădure – câmp).

Comuna are o așezare dezordonată. Casele sunt împrăștiate. Numărul lor este de 70. Nu are o construcție mai însemnată sau renumită. În schimb, satul are câteva locuri importante: prin păduri trece Șanțul sau Valul lui Traian; o vale și o fântână se numesc ale Kornișului, întrucât tradiția consideră că erau ale domnului dintotdeauna al cetății Deznei, Korniș Zsigmond, care a avut în posesie satul și a ținut aici herghelia.

Despre Dâmbul sau Dealul Comorii, oamenii spun că locuitorii din Salonta, când s-au refugiat din fața turcilor, au ascuns aici comori. Unii localnici mai superstițioși au săpat în toate direcțiile, dar în zadar, deoarece comori nu au găsit. Moșierul comunei era din neamul Szentviszlói Deseő. Numele vechi al satului a fost Árkos (după spuse, din cauza șanțurilor multe care există aici). În anul 1553 a intrat în posesia familiei Losonczy, iar în 1732 l-a primit prințul Rynaldo de Modena.

⁷⁹ Somogyi Gyula, *Arad vármegye es Arad, szab kir város*, Arad, 1913, pp. 232-233.

Statistici demografice

Anul 1966. Populația activă a satului **Iercoșeni** pe sexe și principalele ramuri ale economiei în anul 1966.

Nr. crt.	Populația activă pe ramuri ale economiei	Total	Sex masculin	Sex feminin
1.	Industrie	2	2	0
2.	Construcții	0	0	0
3.	Agricultură	161	79	82
4.	Circulația mărfurilor	0	0	0
5.	Învățământ, cultură și artă, sănătate	1	0	1
6.	Celelalte ramuri și neidentificați	0	0	0
7.	Populația activă	164	81	83
	Total populație	256	116	140

Sursa: Direcția Centrală de Statistică, 1967, *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966, Regiunea Crișana, vol. 1, Populație, p. 173.*

Populația activă a satului **Șilindia** pe sexe și principalele ramuri ale economiei în anul 1966.

Nr. crt.	Populația activă pe ramuri ale economiei	Total	Sex masculin	Sex feminin
1.	Industrie	12	11	1
2.	Construcții	11	6	5
3.	Agricultură	505	232	273
4.	Circulația mărfurilor	3	3	0
5.	Învățământ, cultură și artă, sănătate	18	101	8
6.	Celelalte ramuri și neidentificați	18	15	3
7.	Populația activă	567	277	290
	Total populație	848	392	456

Sursa: Direcția Centrală de Statistică, 1967, *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966, Regiunea Crișana, vol. 1, Populație, p. 173.*

Populația activă a satului **Luguzău** pe sexe și principalele ramuri ale economiei în anul 1966.

Nr. crt.	Populația activă pe ramuri ale economiei	Total	Sex masculin	Sex feminin
1.	Industrie	9	8	1
2.	Construcții	1	1	0
3.	Agricultură	238	108	130
4.	Circulația mărfurilor	1	0	1

5.	Învățământ, cultură și artă, sănătate	2	2	0
6.	Celelalte ramuri și neidentificați	0	0	0
7.	Populația activă	251	119	132
	Total populație	313	145	168

Sursa: Direcția Centrală de Statistică, 1967, *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966, Regiunea Crișana, vol. 1, Populație*, p. 173.

Populația activă a satului **Satu Mic** pe sexe și principalele ramuri ale economiei în anul 1966.

Nr. crt.	Populația activă pe ramuri ale economiei	Total	Sex masculin	Sex feminin
1.	Industrie	7	7	0
2.	Construcții	10	10	0
3.	Agricultură	314	158	156
4.	Circulația mărfurilor	2	2	0
5.	Învățământ, cultură și artă, sănătate	3	0	3
6.	Celelalte ramuri și neidentificați	2	2	0
7.	Populația activă	338	179	159
	Total populație	513	264	249

Sursa: Direcția Centrală de Statistică, 1967, *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966, Regiunea Crișana, vol. 1, Populație*, p. 173.

Anul 1852. Statistica Eparhiei Arad, 26 octombrie 1852, protopopiatul Buteni.

Protopopiatul Buteni cuprindea următoarele parohii: 1. Buteni, 2. Bârsa, 3. Aldești, 4. Mânerău, 5. Bocsig, 6. Șilindia, 7. Luguzău, 8. Camna, 9. Iercoșeni, 10. Hodiș, 11. Cuied, 12. Văsoaia, 13. Chisindia, 14. Cacărău, 15. Almaș, 16. Cil, 17. Bonțești, 18. Gurahonț, 19. Honțișor, 20. Iacobini, 21. Brazii, 22. Buceava-Șoimuș, 23. Mădrigești, 24. Secaș, 25. Mustești, 26. Bodești⁸⁰.

Anul 1869. Recensământul demografic al comunei Șilindia (1869)

Referința	Satul				
	Șilindia	Camna	Iercoșeni	Luguzău	Satu Mic
Case	213	110	60	73	81
Familii	261	125	81	82	118
Populație total	1028	520	297	365	497

⁸⁰ Vasile Popeangă, *Școala românească ... 1821-1867*, pp. 97-98.

- bărbați	509	266	160	189	263
- femei	519	254	137	176	234
Religia					
Ortodocși	885	504	297	365	2
Romano-catolici	111	8	-	-	494
Reformați	10	5	-	-	1
Izraeliți	20	3	-	-	-

Sursa: Traian Rotariu, Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Recensământul din 1869, Transilvania, Cluj, 2008, pp. 52-53.*

Anul 1894. Protopopiatul Buteni cuprindea în anul 1894 următoarele localități: 1. Aldești, 2. Almaș, 3. Bârsa, 4. Berindenii, 5. Bodești, 6. Bonțescu, 7. Bohani, 8. Buteni, 9. Căcăraș, **10. Camna**, 11. Chertiș, 12. Chisindia, 13. Cil, 14. Cuied, 15. Dezna, 16. Dieci, 17. Donceni, 18. Govoșdia, 19. Hodiș, **20. Iarcoș**, 21. Ignești-Mined, 22. Laz, **23. Luguzeu**, 24. Moneasa-Ravna, 25. Mustești, 26. Nadăș, 27. Neagra, 28. Păiușeni, 29. Prăjești-Donceni, 30. Revetiș, 31. Roșia, 32. Sebiș, 33. Selegeni, **34. Silinghia**, 35. Slatina, 36. Susani-Nădălbești, 37. Taut, 38. Văsoaia, 39. Voivodeni⁸¹.

Anul 1925. Conform Decretului Regal Nr. 2465/925, noua împărțire administrativă a Ardealului și Banatului a cuprins următoarele județe, plăși, comune urbane și comune rurale:

Nr. crt.	Județul	Plăși	Comune urbane	Comune rurale
1	Arad	10	2	194
2	Alba	7	4	139
3	Bihor	14	3	416
4	Brașov	4	1	48
5	Ciuc	4	2	54
6	Cluj	12	2	223
7	Făgăraș	4	1	75
8	Hunedoara	13	6	416
9	Maramureș	4	1	56
10	Mureș	11	2	237
11	Năsăud	6	2	106
12	Odorhei	6	1	140
13	Sălaj	10	3	267
14	Satu Mare	9	2	207

⁸¹ *Calendar pe 1894, pp. 29-31.*

15	Sibiu	6	2	87
16	Someș	8	3	266
17	Târnavă Mare	6	2	117
18	Târnavă Mică	6	3	135
19	Trei Scaune	5	2	97
20	Turda	6	1	128

Județul Arad avea arondate ca unități teritorial-administrative următoarele plăși, respectiv sate: Comuna urbană de reședință: Arad; plăși 10; comune urbane 2; comune rurale 194.

Plasa Arad: 1. Aradul Nou – reședința plășii, 2. Andrei Șaguna, 3. Cheresteș, 4. Curtici, 5. Engelsbrunn, 6. Glogovăț, 7. Guttenbrunn, 8. Livada, 9. Mândruloc, 10. Micalaca, 11. Murășel, 12. Sâmbăteni, 13. Sân-Nicolaul-Mic, 14. Șag, 15. Schondorf, 16. Sfântul-Paul, 17. Traunau, 18. Wiesenheid, 19. Zăbrani, 20. Zadarlac.

Plasa Chișineu: 1. Adea, 2. Chereluș, 3. Chișineu Criș – reședința plășii, 4. Cintei, 5. Grăniceri, 6. Iermata Neagră, 7. Luntreni, 8. Mișca, 9. Nădab, 10. Pădureni, 11. Pilul, 12. Șepreuș, 13. Șiclău, 14. Sinteia Mare, 15. Satu Nou, 16. Socodor, 17. Talpoș, 18. Țipari, 19. Vânători, 20. Vârșand, 21. Zerind.

Plasa Hălmațiu: 1. Aciuța, 2. Avram Iancu, 3. Bănești, 4. Bodești-Mărmești, 5. Bonțești, 6. Brusturesc, 7. Dumbrava, 8. Gurahonț, 9. Gura Văii, 10. Hălmăgel, 11. Hălmațiu – reședința plășii, 12. Iacobini, 13. Iosășel, 14. Leasa, 15. Lazuri, 16. Luncșoara, 17. Mădrigești, 18. Măgulicea, 19. Ochiuri, 20. Pleșcuța, 21. Poiana, 22. Poenari, 23. Secaș, 24. Țărmure, 25. Tisa, 26. Talagiu, 27. Vârfurile, 28. Valea Mare, 29. Zimbru.

Plasa Ineu: 1. Apateu, 2. Bârsa, 3. Berechiu, 4. Caragheorghievici, 5. Cermei, 6. Gurba, 7. Ineu – reședința plășii, 8. Iermata, 9. Mânerău, 10. Mocrea, 11. Moroda, 12. Regele Carol, 13. Șicula, 14. Șomoșcheș, 15. Voivodeni-Aldești.

Plasa Pecica: 1. Dorobanț, 2. Hodoș-Bodrog, 3. Iratoș, 4. Pecica, 5. Nădlac – comună urbană, 6. Peregul Mare, 7. Peregul Mic, 8. Rovine – reședința plășii, 9. Semlac, 10. Șeitin, 11. Turnu, 12. Variaș.

Plasa Radna: 1. Bârzava, 2. Bătuța, 3. Baia, 4. Conop, 5. Căpruța, 6. Cuiăș, 7. Corbești, 8. Cladova, 9. Dumbrăvița, 10. Gros, 11. Halaliș, 12. Ilteu, 13. Julița, 14. Lupești, 15. Miniș, 16. Milova, 17. Mocioni, 18. Obârșia, 19. Odhos, 20. Păuliș, 21. Petriș, 22. Pârnești, 23. Radna – reședința plășii, 24. Slatina de Mureș, 25. Săliște, 26. Săvârșin, 27. Șoimoș, 28. Stejar, 29. Toc, 30. Vărădia de Mureș.

Plasa Sebiș: 1. Almaș, 2. Berindia, 3. Buteni, 4. Buhani, 5. Cîl, 6. Chisindia, 7. Crocna, 8. Dezna, 9. Dieci, 10. Donceni, 11. Paulian, 12. Ignești, 13. Joia Mare, 14. Laz, 15. Moneasa, 16. Movila, 17. Mustești, 18. Nădălbești, 19. Neagra, 20. Păiușani, 21. Pescari, 22. Prunișor, 23. Prăjești, 24. Rănușa, 25. Rădești, 26. Revetiș, 27. Roșia, 28. Sălăgeni, 29. Sebiș – reședința plășii, 30. Slatina de Criș, 31. Văsoaia.

Plasa Sfânta Ana: 1. Caporal Alexa, 2. Comlăuș, 3. Macea, 4. Olari, 5. Sîn Martin, 6. Sfânta Ana – reședința plășii, 7. Sinteia Mică, 8. Șimandu de Jos, 9. Șimandu de Sus, 10. Zărand, 11. Zimandu Nou, 12. Zimand-Cuz.

Plasa Șiria: 1. Agriș, 2. Cetatea, 3. Cuvin, 4. Ghioroc, 5. Măderat, 6. Panatul Nou, 7. Pâncota, 8. Podgoria, 9. Seleuș, 10. Șiria – reședința plășii.

Plasa Spineni: 1. Arăneag, 2. Chier, 3. Drauț, 4. Dud, 5. Hodiș, **6. Iercoșeni**, **7. Luguzău**, 8. Minișel, 9. Minișu de Sus, 10. Nadăș, 11. Spineni (Târnova de astăzi) – reședința plășii, **12. Șilindia**, 13. Taut⁸².

Anul 1930. În 1930, provinciile istorice ale României erau următoarele: Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova, Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș.

Aceste provincii istorice cuprindeau următoarele județe:

1. Provincia Oltenia – județele Dolj, Gorj, Mehedinți, Romanați, Vâlcea.

2. Provincia Muntenia – județele Vlașca-Argeș, Brăila, Buzău, Dâmbovița, Ialomița, Ilfov, Muscel, Olt, Prahova, Râmnicu Sărat.

3. Provincia Dobrogea – județele Caliacra, Constanța, Durostor, Tulcea.

4. Provincia Moldova – județele Bacău, Baia, Botoșani, Covurlui, Dorohoi, Fălciu, Iași, Neamț, Putna, Roman, Tecuci, Tutova, Vaslui.

5. Provincia Basarabia – județele Bălți, Cahul, Cetatea Albă, Hotin, Ismail, Lăpușna, Orhei, Soroca, Thighina.

6. Provincia Bucovina – județele Câmpulung, Cernăuți, Rădăuți, Storojineț, Suceava.

7. Provincia Transilvania – județele Alba, Brașov, Ciuc, Cluj, Făgăraș, Hunedoara, Mureș, Năsăud, Odorhei, Sălaj, Sibiu, Someș, Târnavă Mare, Târnavă Mică, Trei Scaune, Turda.

8. Provincia Banat – județele Caraș, Severin, Timiș-Torontal

9. Provincia Crișana-Maramureș – județele Arad, Bihor, Maramureș, Satu Mare.

⁸² Nicolae Istrate, *Indicatorul comunelor din Ardeal și Banat*, Cluj, 1925, pp. 25-54.

În 1930, județul Arad din provincia Crișana-Maramureș cuprindea următoarele plăși cu numărul respectiv de sate:

1. Plasa Aradul Nou – 22 sate;
2. Plasa Chișineu-Criș – 19 sate;
3. Plasa Hălmagiu – 45 sate;
4. Plasa Ineu – 28 sate;
5. Plasa Pecica – 12 sate;
6. Plasa Radna – 36 sate;
7. Plasa Sfânta Ana (Sântana) – 12 sate;
8. Plasa Sebiș – 38 sate;
9. Plasa Șiria – 13 sate.

Plasa Sebiș avea în structura teritorial-administrativă următoarele sate: 1. Almaș, 2. Berindia, 3. Buhani, 4. Buteni, 5. Chisindia, 6. Cil, 7. Cociuba, 8. Crocna, 9. Cuied, 10. Dezna, 11. Dieci, 12. Donceni, 13. Feniș, 14. Hodiș, **15. Iercoșeni**, 16. Ignești, 17. Iosaș, 18. Joia Mare, 19. Laz, 20. Miniad, 21. Moneasa, 22. Mustești, 23. Nădălbesti, 24. Neagra, 25. Paulean, 26. Păiușeni, 27. Pescari, 28. Prăjești, 29. Prunișor, 30. Rădești, 31. Rănușa, 32. Revetiș, 33. Roșia, 34. Sălăgeni, 35. Slatina de Criș, 36. Susani, 37. Sebiș, 38. Văsoaia⁸³.

Anul 1930. Populația comunei Șilindia după religie în anul 1930

Religia	Satul comunei				
	Șilindia	Iercoșeni	Luguzău	Camna	Satu Mic
Ortodocși	911	382	332	317	119
Greco-catolici	15	1	38-	12	6
Romano-catolici	417	69	104	7	614
Reformați	13	6	-	2	1
Luterani	14	-	-	-	-
Advențiști	2	-	-	-	-
Bapțiști	6	5	38	8	1
Mozaici	17	-	-	-	-
Alte religii	1	-	-	-	-
Total populație	1396	463	474	346	741

Sursa: Sabin Mănuilă, *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. 2, part. 1, București 1938, pp. 526, 528.

⁸³ Sabin Mănuilă, *op. cit.*, pp. 6-9, pp. 268-271, pp. 530-533.

Populația comunei Șilindia după (neam) etnie în anul 1930

Etnie	Satul comunei				
	Șilindia	Iercoșeni	Luguzău	Camna	Satu Mic
Români	919	374	370	335	126
Unguri	413	78	104	9	603
Germani	37	-	-	-	10
Evrei	17	-	-	-	-
Ruși	1	-	-	2	-
Rromi	6	8	-	-	-
Slovaci	1	3	-	-	2
Alte etnii	2	1	-	-	-
Populația totală	1396	463	474	346	741

Sursa: Sabin Mănuilă, *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. 2, part. 1, București, 1938, pp. 10, 14.

Anul 1966. Populația comunei Șilindia pe grupe de vârste și sexe la Recensământul din 15 martie 1966

Grupa de vârstă		Satele comunei Șilindia				
		Șilindia	Luguzău	Iercoșeni	Satu Mic	Total comună
0 – 4 ani	M	14	6	8	13	41
	F	17	5	3	11	36
5 – 9 ani	M	32	11	5	16	64
	F	21	10	11	16	58
10 – 14 ani	M	36	7	9	32	84
	F	30	10	9	21	70
15 – 19 ani	M	20	13	13	21	67
	F	21	8	7	6	42
20 – 24 ani	M	7	4	1	9	21
	F	13	1	8	12	34
25 – 29 ani	M	27	8	10	12	57
	F	26	14	10	8	68
30 – 34 ani	M	15	8	9	23	55
	F	26	5	10	17	58
35 – 39 ani	M	32	8	5	21	66
	F	42	10	8	33	93
40 – 44 ani	M	41	13	12	26	92
	F	35	18	12	22	87
45 – 49 ani	M	24	7	2	17	50
	F	23	5	6	10	44
50 – 54 ani	M	29	11	11	17	68
	F	37	15	15	20	87

55 – 59 ani	M	34	19	8	17	78
	F	48	19	10	19	96
60 – 64 ani	M	36	12	11	14	73
	F	38	18	17	11	84
65 ani și peste	M	44	18	12	26	100
	F	78	30	14	33	155
Total populație	M	392	145	116	264	917
	F	456	168	140	249	1013

Sursa: Direcția Județeană de Stat Arad, *Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966. Populație. Regiunea Crișana*, vol. 1, 1967, p. 51.

Evoluția demografică a satului Iercoșeni în perioada 1715 – 2022

Anul	Nr. locuitori	Familii (f), case (c)	Sursa informațională
1715	20	4 f	Faur, <i>Țara Zărandului</i>
1720	30	6 f	Faur, <i>Țara Zărandului</i>
1742	35	7 f	Kovach Geza, <i>Dicționar istoric</i>
1746	55	11 f	Ciuhandu
1747	55	11 f	Kovach Geza, <i>Dicționar istoric</i>
1755	60	12 c	Vesa, <i>Istoria Eparhiei Aradului</i>
1766	60	12 f	Conscripția 1766
1787	125	25 c	Conscripția Iozefină
1844	223		Lewald
1852	232		Popeangă (1821-1867)
1869	297		Recensământ 1869
1880	290		Varga; M.St. Közl; Pădureanu
1890	306		Varga; M.St. Közl; Pădureanu
1900	433		Recensământ 1900, M.St. Közl
1910	594		Recensământ 1910, Transilvania
1913	594	70 c	Somogyi
1918	326		Popeangă (1867 - 1918)
1920	386		Dicționar Transilvania; Varga
1930	463		Recensământ 1930; Varga
1941	444		Recensământ 1941; Varga
1956	407		Recensământ 1956; Arhiva Bisericii
1966	256		Recensământ 1966; Varga
1977	159		Recensământ 1977; Varga
1982	122	48f	Arhiva Bisericii
1992	71		Recensământ 1992; Varga
2002	58		Recensământ 2002; Varga
2022	23		Primăria Șilindia

Populația satelor comunei **Șilindia** pe sexe și stare civilă în anul **1966**

Satul	Sexul	Stare civilă			
		Necăsătorii (e)	Căsătorii (e)	Văduvi (e)	Divorțați (e)
Șilindia	M	121	246	19	5
	F	85	263	104	4
Iercoșeni	M	38	75	2	1
	F	28	84	24	6
Luguzău	M	44	93	8	-
	F	30	100	34	4
Satu Mic	M	94	155	12	3
	F	56	155	36	2
Total sate	M	297	569	41	9
	F	199	602	198	14

Sursa: Direcția Centrală de Statistică. *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Regiunea Crișana, vol. 1, Populație, 1967, p. 80.*

Anul 1977. În anul 1977, Republica Socialistă România era împărțită în 39 de județe și municipiul București, păstrându-și împărțirea administrativă din anul 1966.

Județul Arad avea un municipiu (Arad) cu patru comune urbane: Fântânele, Livada, Șofronea, Vladimirescu și următoarele orașe: Arad, Chișineu Criș, Curtici, Ineu, Lipova, Nădlac, Pâncota și Sebiș.

Comunele județului Arad cu numărul total de gospodării și persoane au fost următoarele:

Nr. crt.	Comuna	Total gospodării	Total persoane
1	Almaș	971	3535
2	Apateu	1439	4854
3	Archiș	613	2271
4	Bata	682	1886
5	Beliu	1287	4427
6	Birchiș	823	2891
7	Bârsa	813	2492
8	Bârzava	1260	4094
9	Bocsig	1447	4595
10	Brazi	555	1815
11	Buteni	1411	4299
12	Cărand	532	1696
13	Cermei	1322	3917
14	Chisindia	750	2401

15	Conop	953	3070
16	Covăsânt	910	2903
17	Craiva	1557	5181
18	Dezna	638	2076
19	Dieci	809	2591
20	Dorgoș	601	2015
21	Felnac	1745	5546
22	Ghioroc	1580	4697
23	Grăniceri	1199	3359
24	Gurahonț	1702	5514
25	Hălmagiu	1291	4783
26	Hălmăgel	679	2648
27	Hășmaș	608	2130
28	Ignești	297	1029
29	Iratoș	950	2866
30	Macea	2463	7357
31	Mâsca	1720	4689
32	Moneasa	345	1226
33	Olari	927	2482
34	Păuliș	1517	4848
35	Pecica	5080	13852
36	Peregu Mare	909	2608
37	Petriș	796	2449
38	Pilu	901	2542
39	Pleșcuța	718	2526
40	Săvârșin	1390	4445
41	Secusigiu	2213	6343
42	Seleuș	1136	3911
43	Semlac	1579	4466
44	Sintea Mare	1595	4484
45	Sântana	4407	14906
46	Socodor	1022	3011
47	Șagu	1929	5165
48	Șeitin	1219	3037
49	Șepreuș	998	3396
50	Șicula	1871	6129
51	Șilindia	638	1575
52	Șimand	1508	4668
53	Șiria	2934	8981
54	Șiștarovăț	319	887
55	Tauț	1348	3912
56	Târnova	1692	8003

57	Vărădia de Mureș	873	2825
58	Vinga	2593	7523
59	Vârfurile	1177	4556
60	Zăbrani	1752	5194
61	Zărand	1087	3609
62	Zerind	883	2299
63	Zimandul Nou	1538	4942

Sursa: *Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977, vol. 3, Clădiri, locuințe, gospodării, 1981, pp. 600-602.*

Populația în vârstă de 12 ani și peste după nivelul școlii absolvite, pe sexe, în anul 1966 privind satul **Iercoșeni**

Nr. crt.	Nivelul școlii absolvite	Total	S. masculin	S. feminin
1	Învățământ superior	-	-	-
2	Școli medii de cultură generală (licee)	-	-	-
3	Școli medii tehnice și de specialitate	-	-	-
4	Școli profesionale și de meserii	-	-	-
5	Școli generale de 7 sau 8 clase	9	6	3
6	Școli primare	213	93	120
7	Total absolvenți	222	99	123

Sursa: Direcția Centrală de Statistică, *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Regiunea Crișana, vol. 1, Populație, 1967, p. 138.*

Locuitorii satului **Iercoșeni** după religie în intervalul anilor 1869-2002.

Anul	Populație total	Ortodocși	Romano-catolici	Reformați	Evanghelici	Alte religii
1869	297	297	-	-	-	-
1880	290	287	3	-	-	-
1890	306	292	14	-	-	-
1900	436	345	57	24	9	-
1910	594	444	119	20	10	-
1930	463	382	70	6	-	5
1992	71	71	-	-	-	-
2002	58	58	-	-	-	-

Sursa: Varga E. Arpád, *Arad megye telepuleseinek felekezeti adatai, 1869-2002, p. 52.*

Locuitorii satului **Iercoșeni** după (etnie) neam în anii 1880-2002.

Anul	Populație total	Români	Unguri	Germani	Alte nații
1880	290	287	-	2	1
1890	306	288	10	5	3
1900	436	332	89	6	9
1910	594	437	130	19	8
1920	386	327	59	-	-
1930	463	386	77	-	-
1941	444	349	78	3	14
1956	407	407	-	-	-
1966	256	228	28	-	-
1977	159	148	6	-	5
1992	71	71	-	-	-
2002	58	58	-	-	-

Sursa: Varga E. Arpád, *Arad megye telepuleseinek etnikai adatai, 1880-2002*, p. 89.

BIBLIOGRAFIE

- Arhiva Arhiepiscopiei Arad.
 Arhiva Bisericii Iercoșeni.
 Arhiva Primăriei Șilindia.
 Complexul Muzeal Arad, *Conscripția dicală din 1766*, manuscris nenumerotat.
Hotarul (Arad), nr. 7/1933.
 Aloysium Reesch de Lewald, *Universalis schematismus ecclesiasticus*, Budae, 1843/1844.
Aradul, permanență în istoria patriei, București, 1978.
 Botiș, Teodor, *Istoria Școlii normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, 1922.
 Ciuhandu, Gheorghe, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940.
Clădiri. Locuințe. Gospodării, vol. 3, 1981 (Recensământ 1977).
 Conor, Remer Marta, *Germans & Hungarians 1828, Hungarian land census Arad counti*, Las Vegas, 1998.
 Demșea, Dan, „Biografia longevivului avocat român arădean Ioan Arcoși, (1797-1883)”, în *Mit, legendă și istorie pe văile Crișurilor*, Arad, 2014.
 Direcția Generală de Statistică București, *Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977. Clădiri. Locuințe. Gospodării*, vol. 3, 1981.

- Idem, *Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977*.
- Direcția Județeană de Statistică Arad, *Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966. Populație. Regiunea Crișana*, vol. 1, 1967.
- Idem, *Recensământul populației și al locuințelor din 7 ianuarie 1992. Populație. Structura demografică*, vol. 1, 1994.
- Idem, *Recensământul populației și al locuințelor 2002*, format electronic.
- Idem, *Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966. Populație*.
- Idem, *Recensământul populației și al locuințelor din 7 ianuarie 1992. Populație. Structura demografică*, vol. 1, 1994.
- Idem, *Recensământul populației și al locuințelor 2002*, format electronic.
- Dudaș, Florian, „Lotrii Zărandului”, în *Magazin istoric* (București), nr. 3, martie, 1973.
- Idem, „Repertoriul arheologic al Țării Zărandului în lumina ultimelor descoperiri”, în *Revista Muzeelor* (București), nr. 4, 1970.
- Fábián Gábor, *Arad varmegye leirása históriai, geographiai és statistikai tekintetben*, vol. 1, Buda, 1835.
- Faur, Vasile, *Țara Zărandului. Conscripții. Cronică. Documente. Imagini*, Arad, 2016.
- Fényes Elek, *Magyarország leirása*, vol. 2, Pesten, 1847.
- Frențiu, Vasile, *Arhiva Bisericii Iercoșeni*.
- Istrate, Nicolae, *Indicatorul comunelor din Ardeal și Banat*, Cluj, 1925.
- Kovách Géza, „Conscripția satelor arădene în 1828”, în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI.
- Lupșa Ștefan, Lițiu Gheorghe, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. 2, fascicola 1, mss. dactilografiat.
- Magyar Statisztikai Közlemények*, vol. 41, Budapesta, 1913 (*Analele statistice maghiare*).
- Manuilă, Sabin, *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. II, part. 1, București, 1938.
- Márki, Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad király város története*, vol. 1-2, Arad, 1892, 1895.
- Martinovici, C., Istrati, N., *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921.
- Pădureanu, Corneliu, *Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Arad, 2003.

- Popeangă, Vasile, „Rețeaua școlară din zona Ineu-Buteni”, în *Catedra. Culegere de studii* (Arad), 1976.
- Idem, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976.
- Idem, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-1867)*, Arad, 1979.
- Idem, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului (1721-1821)*, Arad, 1974.
- Popp, M. N., *Crișana și Maramureșul în Conscripția iosefină*, București, 1947.
- Regiunea Crișana*, vol. 1, 1967 (Recensământ 1966).
- Rotariu Traian (coord.), *Recensământul din 1869, Transilvania*, Cluj-Napoca, 2008.
- Idem, *Recensământul din 1900, Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999.
- Idem, *Recensământul din 1910, Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999.
- Idem, *Recensământul din 1941, Transilvania*, Cluj-Napoca, 2002.
- Roz Alexandru, Kovách Géza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, 1997.
- Somogyi Gyula, *Arad szabad királyi város és Arad vármegye hözségeinek leirása*, Arad, 1913.
- Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. 1-2, București, 1967.
- Tripa, Pavel, *Trecutul orașului Ineu și al cetății Ienopolei*, Deva, 2007.
- Uiuiu, Teodor, *5 poeți țărani din județul Arad*, Arad, 1972.
- Varga E. Arpád, *Arad megye településeinek etnikai megoszlása*
- Vesa, Pavel, *Eparhia Aradului în timpul episcopului Sinesie Jivanovici (1751-1768)*, Arad, 2013.
- Idem, *Episcopia Aradului. Istoric. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006.

**Nădlac, jud. Arad – sub lupa istoriei:
societatea nădlăcană la mijloc de secol XIX**

**Nădlac, Arad County – Under the Magnifying Glass of
History: Nădlac Society in the Mid-19th Century**

*Dr. Gabriela Adina MARCO
Complexul Muzeal Arad*

Abstract

The present study aims to analyse of the multi-ethnic and multi-confessional society of the town of Nădlac, from the former Cenad County, the current Arad County, during the years of the 1848-1849 Revolution.

In the mid-19th Century, Romanians, Serbs, Slovaks lived in relative harmony in Nădlac, alongside Hungarians, Jews and representatives of other ethnic groups. From a confessional point of view, the inhabitants belonged to the Orthodox, Greek-Catholic, Roman-Catholic and Evangelical denominations.

A strong community of Evangelical-Lutheran Slovaks settled in Nădlac at the beginning of the 19th century (1802-1805). Until now, this community represents the largest and most powerful ethnic group of Slovak origin on the current territory of Romania.

The author aims to evoke the local elites from the middle of the 19th century, priests and teachers, those who led the destinies of the confessional communities, regardless of the religious denomination.

Although the echoes of the 1848 Revolution were weak in the region of the Mureș Inferior valley, on the current border of Romania with Hungary, those years were not without turmoil. The course of action was confessional, there were dissensions between the Romanian and Serbian Orthodox, regarding, mainly, the language of worship. The Church of Rome took advantage of these differences, which resorted to the formation of new Greek-Catholic communities in the neighbouring area of Nădlac.

Keywords: *Nădlac, priests, teachers, statistics, society, Romanians, Serbians, Slovaks, Orthodox, Greek-Catholics, Evangelicals.*

Localitatea Nădlac din județul Arad se caracterizează din punct de vedere demografic ca un adevărat „evantai” de etnii și confesiuni. Deși se constată o puternică interacțiune între culturi diferite, acest lucru nu a determinat puternice conflicte interetnice sau interconfesionale. La mijlocul secolului al XIX-lea, la Nădlac trăiau în relativă armonie români, sârbi, slovaci, alături de unguri, evrei și reprezentanți ai altor grupuri etnice. Din

punct de vedere confesional, locuitorii aparțineau confesiunilor ortodoxă, greco-catolică, romano-catolică și evanghelică.

Deși ecourile revoluției pașoptiste au fost slabe în regiunea de pe valea Mureșului Inferior, de la actuala graniță a României cu Ungaria, totuși, acei ani nu au fost lipsiți de frământări. Direcția de acțiune a fost una confesională, existând disensiuni între ortodocșii români și sârbi, privind, în principal, limba de cult. De aceste diferențe a profitat Biserica Romei, care a recurs la înființarea de noi comunități greco-catolice în localitățile din zona învecinată Nădlacului.

Repere demografice

Tabelul nr. 1. Situația confesională a Nădlacului la mijlocul secolului al XIX-lea

	Ortodocși	Romano-catolici	Greco-catolici	Evanghelicilor luterani	Reformați calvini	Iudei	Total
1845	3130	600	120	6700	90	60	10700
1850	2909	599	794	4733	115	203	9353
1851 ¹	2900	567	783	4908	97	198	9453

Informații referitoare la numărul populației Nădlacului regăsim în anul 1845, când au fost recenzați doar reprezentanții diferitelor confesiuni. Astfel, după 21 de ani de la precedentul recensământ (din anul 1824), se constată că numărul evanghelicilor-luterani s-a triplat (6700 persoane – 62,62%), iar cel al ortodocșilor s-a dublat (3130 persoane – 29,25%). Se constată și o creștere destul de însemnată a reprezentanților confesiunii romano-catolice de la 37 de persoane în 1824 (0,95%) la 600 de enoriași în 1845 (5,60%). Tot în această perioadă (1847), la Nădlac ia ființă confesiunea greco-catolică sau unită. În 1845 erau 120 uniți, iar peste doar 5 ani, în 1850, numărul lor ajunge la aproape 800 de persoane.

Primul recensământ în care s-a recenzat populația atât din punct de vedere etnic, cât și confesional a avut loc în anul 1850, când s-a constatat o scădere a numărului reprezentanților diverselor confesiuni religioase față de numărătoarea efectuată cu doar 5 ani în urmă. În anul 1850, evanghelicilor-luterani erau 4733 persoane (50,60%), iar ortodocșii numărau 2909 enoriași (31,10%). În ceea ce privește confesiunea greco-catolică, acesta s-a întărit semnificativ, ajungând la 794 de credincioși (8,49%). În acel an la Nădlac, comunitatea izraelită era mult mai numeroasă față de anii anteriori (203

¹ *Schematismus Diocesis Csanadiensis sede episcopali vacante ad annum 1851 editus*, p. 137.

persoane în 1850 – 2,17%, față de 16 persoane în 1824 – 0,41% și 60 persoane în 1845 – 0,56%). Din punct de vedere etnic se constată că la Nădlac, slovacii au fost cel mai numeros grup etnic (4877 persoane – 52,14%), urmați de români (3390 persoane – 36,25%) și de unguri (471 persoane – 5,04%).

Cronologia preoților ortodocși din Nădlac:

- **Mihai Cervencovici** (1829-1867),
- **Petru Varga** (1834-1858)²,
- **George Șerban** (1838-1895)³,
- **Iacob Varga** (septembrie 1843),
- **David de Luțai** (martie 1844-1857)⁴.

Școala confesională centrală⁵ se află în imediata apropiere a bisericii. Aceasta avea două săli de învățământ, una destinată școlii inferioare (clasele I, II, III) și cealaltă destinată școlii superioare (clasele IV, V, VI). De la sfârșitul secolului al XIX-lea aici a funcționat și școala de fete. Prima mențiune a existenței școlii centrale datează din anul 1840. Clădirea găzduia, pe lângă școală, locuința unui învățător, sala de consfătuire a comitetului parohial, precum și sala de joc, unde se întruneau tinerii ortodocși duminică și în zi de sărbătoare.

- **Iosif Cotoraci** (1842-1844),
- **Ioan Cotoraci** (1847-1851),
- **Vasile Simeonovici (Szimonovits) Brădean** (1852-1854).

Lista preoților evanghelicilor slovaci care au slujit la Nădlac:

- **Samuel Kristoffy** (1825-1848);
- **Daniel Zajac** (1839-1870);
- **Ludovít Haan** (1849-1855).

² Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, Edit. Gutenberg Univers, 2008, pp. 107-109.

³ Gabriela Adina Marco, „Familia Șerban – generații peste timp”, în *Administrație românească arădeană, studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. V, coordonatori Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2012, pp. 110-122.

⁴ Idem, „Preoți nădlăcani proveniți din familii nobile”, în *Ecclesia* (Nădlac), anul XI, nr. 5 (46), decembrie 2010, p. 2-3.

⁵ Idem, „Reuniunea învățătorilor arădeni. Ședința de la Nădlac din 1910”, în *Administrație românească arădeană, studii și comunicări din Banat-Crișana, 95 de ani*, vol. VIII, coordonatori Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2014, pp. 567-577.

Pe parcursul secolului al XIX-lea, la Nădlac au activat următorii **învățători confesionali slovaci**⁶:

La școala I centrală: **Pavel Bartholomeides** (1822-1866).

La școala II centrală: **Jozef Tvrdoň** (1844-1847), **Ján Bartholomeides** (1847-1861).

La școala III (situată „pe drumul Paluții”): **Pavel Jankovič** (1845-1846), **Ján Bartholomeides** (1846-1848), **Juraj Molnar** (1848-1861).

Dispute confesionale româno-sârbe și înființarea cultului greco-catolic

În localitățile de pe Valea Mureșului Inferior, propaganda sau „urgia” greco-catolică⁷ (cum o numește istoricul arădean Gheorghe Ciuhandu) și-a făcut apariția în anii premergători revoluției pașoptiste. Deși în alte zone ale Transilvaniei, inclusiv pe teritoriul Episcopiei Aradului, se constată numeroase cazuri de „unire a credinței”⁸, respectiv de revenire a comunităților de greco-catolici în sânul ortodoxiei strămoșești, în zona Văii Mureșului Inferior abia acum se manifestă o perioadă de „înflorire” a confesiunii greco-catolice.

În localitățile din vecinătatea Nădlacului, fricțiunile dintre români și sârbi apar la mijlocul secolului al XIX-lea (1847), situație de care au profitat adeptii Unirii cu Biserica Romei. Propagandiștii catolici au speculat momentele când situația socială sau economică era precară. În părțile vestice ale actualului județ Arad, anul 1847 și cei anteriori au fost slabi din

⁶ Ivan Bujna, „Strucny nastin. Dejín cirkve evanjelickey a. v. v Nadlaku od roku 1853 do roku 1912” [= Scurtă schiță. Istoria Bisericii Evanghelice a. v. din Nădlac din 1853 până în 1912], în Ivan Bujna, *Spisy* [= Scrieri], Nadlak, vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 2000, pp. 70-74.

⁷ Ceea ce Gheorghe Ciuhandu numea „urgia” greco-catolică a fost percepută drept o acțiune negativă de către elita ortodoxă a timpului. Impunerea cultului greco-catolic era considerată o ruptură de credința strămoșească și o scădere a ortodoxiei, cel puțin din punct de vedere financiar, prin desprinderea unor credincioși din masa ortodocșilor și trecerea la noua confesiune. Acest fenomen a fost perceput în mod negativ de către elita ortodoxă, micșorându-se, astfel, „turma” credincioșilor și, implicit, scăzând sursele de venit ale Bisericii Ortodoxe. Evenimentele și analizele ulterioare au demonstrat contrariul: unirea religioasă a unor ortodocși cu Biserica Romei a adus numeroase beneficii pentru națiunea română pe plan economic, social, cultural și național.

⁸ Detalii vezi la Gelu Neamțu, „Unitatea religioasă numită în epocă «religia românilor» – aspirație majoră a românilor din Transilvania în timpul Revoluției de la 1848”, în Gelu Neamțu, *„Religia română” în Transilvania 1848-1918*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2010, pp. 96-124.

punct de vedere agricol⁹. Informații referitoare la situația dificilă din Nădlac sunt consemnate într-o însemnare olografă pe cartea *Adunarea cazaniilor*, care a fost publicată la Viena, în anul 1793, și care, după ce nu a mai fost utilizată în biserica nădlăcană, a fost donată Parohiei Ortodoxe Române din Galșa. Astăzi, cartea se păstrează la Muzeul de Artă Bisericească găzduit de Mănăstirea Arad-Gai¹⁰. Însemnarea sus-menționată redă următoarele informații:

„În anul 1840 au început a ninge în 20-lea octombrie și au ținut neaua până în 2 zile martie [1]841.

[1]841, în săptămâna nainte de Florii, așa a crescut apa Murășului de mare cât de au scăpat orășenii de vărsare[a] ei și de înecarea [a] tot orașul și așa într-acest an s-or rădicat dolmele. În larma aceia s-or spart și un clopot de la biserică. În anul acesta mulți feciori căzând soartea pe ei s-or mers întră cătănie. Scumpete de bucate: grăul cu 16 fl., orzul cu 7. Pe la Rusalii s-or hărănit marhăle la câmp.

[1]842: În anul acesta au fost bucate multe așa cât era grăul cu 4 fl. v. Înainte cu o zi de Sf. Procopie¹¹ așa vânt mare fără ploaie au fost de (...) orzu[l] iar s-au îmburdat, făcând mare pagubă (...).

[1]843 (...) în luna lui noiembrie, de la casa orașului până la amândouă bisericile, Șandor Flore birău fiind, au pus pălănci de brad pe uliță ca să umble oamenii pe ele.”

Din cauza situației materiale precare, „stolele”¹² datorate către stat și către preoți au fost considerate de credincioși prea ridicate. Drept urmare, în data de 24 februarie 1847, se trimite o jalbă la Oradea cu plângeri contra birurilor apăsătoare¹³, precizându-se, totodată, și faptul că preotul greco-catolic de la Igrîș, Ioan Crețu, a semănat „sămânța întru norodul nostru prin unele cărți hulitoare de legea noastră”, ademenindu-i pe credincioșii ortodocși din Nădlac că „de se vor uni nu vor da bir”. O nouă jalbă îi este adresată episcopului greco-catolic din Oradea, la data de 12 martie 1847, document în care nădlăcanii se plâng de dările mari și de faptul că preoții ortodocși nu țin predici. În acel an, un număr de 625 de ortodocși nădlăcani solicită să fie primite în rândurile greco-catolicilor.

⁹ Gheorghe Ciuhandu, *Propaganda catolică-maghiară de la Macău în coasta diecezei ortodoxe a Aradului (1815-1864)*. Cercetări istorice, Arad, Tipografia Diecezană, 1926, p. 18.

¹⁰ Florian Dudaș, *Memoria vechilor cărți românești. Însemnări de demult*, Oradea, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, 1990, pp. 330-331.

¹¹ Sf. Procopie este prăznuit de Biserica Ortodoxă Română la data de 8 iulie.

¹² „Stole” = impozite, dări bisericești.

¹³ Gheorghe Ciuhandu, *op. cit.*, p. 19.

Alternativa facilă ce s-a arătat ortodocșilor i-a atras pe mulți nădlăcani, în special pe cei mai săraci, bucuroși că nu vor mai trebui să plătească atâtea dări. Însă, alertați de perspectiva pierderii unui număr însemnat de credincioși în favoarea greco-catolicismului, preoții ortodocși de la Nădlac au convocat o ședință a sinodului parohial la data de 21 februarie 1847, discutându-se posibilitatea scăderii dărilor pentru biserică. Pentru a verifica cele aflate din reclamația primită din partea nădlăcanilor, episcopul Aradului, Gherasim Raț (1835-1850), a decis să trimită o comisie formată din protopopul Aradului, Ioan Raț, protopopul de Șiria, Teodor Popovici, un asesor consistorial și notarul consistoriului¹⁴. La Nădlac, comisia a întâlnit o stare destul de tensionată și de contradictorie¹⁵, constatând că, într-adevăr, preotul Petru Varga percepe taxe mai mari decât cele stabilite de episcopie. S-a observat, de asemenea, că preoții nădlăcani nu au o atitudine potrivită față de popor, dând astfel naștere multor nemulțumiri. După analiza faptelor descoperite la fața locului, comisia a dedus că însuși preotul ortodox Petru Varga a „ajutat” la răspândirea ideilor referitoare la unirea religioasă: credincioșii nemulțumiți erau trimiși de acesta să ceară sfatul preotului greco-catolic, tot el reclamând, ulterior, la episcopie că, în data de 7/19 martie 1847, s-a sfințit o casă care ținea locul unui lăcaș de închinăciune pentru cei trecuți la noua confesiune. Deși comisia trimisă de la Arad a pledat insistent pentru împăcarea credincioșilor cu păstoriile lor sufletești, aceasta nu s-a realizat. După o cercetare detaliată, comisia trimisă de Episcopia arădeană îl găsește ca principal vinovat pe preotul Petru Varga, deoarece a dat „prilej de uniație” prin mărirea stolelor. În consecință, în mai 1847, preotul ortodox este sancționat¹⁶.

Pentru a preveni ulterioara trecere la noua confesiune și a altor credincioși, în data de 30 aprilie 1847, preoții nădlăcani Petru Varga, George Șerban și capelanul David Luțai „se obligă” în fața conducătorului oficiului parohial, preotul Mihail Cervencovici, că vor respecta cuantumul stolelor stabilit în perioada 1775-1777¹⁷.

O altă cauză a îmbrățișării confesiunii greco-catolice de către ortodocșii nădlăcani a fost limba liturgică. La Nădlac, trăiau și se rugau împreună ortodocși români și sârbi. Prin lege și prin tradiție, limba liturgică era cea slavonă. Deși în număr mic în comparație cu românii, sârbii doreau să păstreze neschimbată limba liturgică. Românii, majoritari, doreau ca limba utilizată la slujbele religioase să fie cea română, deoarece nu

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 20.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 21, nota 1.

înțelegeau slavona. Din această cauză, unii credincioși își leapădă credința strămoșească, „ispovăduindu-se și cuminecându-se la Crețu”, preotul greco-catolic, doar pentru faptul că acesta slujea în limba română.

În data de 14/26 martie 1847, preotul Ioan Crețu din Igrăș îi înmânează preotului Petru Varga o primă listă, care conținea un număr de 86 de familii care au trecut la greco-catolicism, cu scopul a fi înlăturate din evidența comunității ortodoxe din Nădlac.

În data de 24 iunie 1847, credincioșii ortodocși din Nădlac concep un memoriu trimis la Carloviț prin care solicită: revenirea la normativul stolar din 1775-1777, dorința ca preoții să fie sfătuiți a predica în limba română sau sârbă proporțional cu ponderea etnică de la Nădlac. Nădlăcanii propuneau ca limba liturgică să fie utilizată pe criteriul proporționalității caselor (48 sârbești și 552 românești) și conform numărului de credincioși români și sârbi: pentru cele 414 familii românești cu case și cu pământ să se officieze servicii religioase și predici în limba română timp de 8 săptămâni consecutiv, iar în a noua săptămână, slujbele să se officieze în limba sârbă, pentru cele 48 de gospodării ale sârbilor. De asemenea, ortodocșii solicită ca lăcașul de cult, ridicat între anii 1822-1829, să fie sfințit de episcop fără nicio taxă și să se reducă cuantumul birului episcopesc¹⁸.

În data de 15 iulie 1847, ortodocșii români din Nădlac îi adresează o scrisoare episcopului din Arad, Gherasim Raț, în care precizează că tulburările legate de limba liturgică continuă, sârbii nefiind de acord cu propunerile românilor. Consecința acestor solicitări a fost adoptarea limbii române ca limbă liturgică timp de 8 săptămâni, iar a noua se slujea în limba sârbă. Această situație a durat până în anul 1872, când cele două comunități se despart în mod oficial.

Concluzii

Încă de la stabilirea la Nădlac a comunității slovace, aceasta a reprezentat o majoritate în această localitate. Pe parcursul secolului al XIX-lea între reprezentanții comunităților slovace, române și sârbe au existat momente de colaborare pașnică, mai ales în ceea ce privește bunăstarea comună a locuitorilor.

Prin viața exemplară pe care au dus-o, prin activitatea desfășurată în folosul comunității din care au făcut parte, intelectualii din Nădlac au reușit să contribuie la dezvoltarea localității, predând „ștafeta” generațiilor următoare. Prin viața și prin activitatea lor au reprezentat un adevărat exemplu al conviețuirii identitare pentru întreaga societate.

¹⁸ *Ibidem*, p. 28.

ANEXE

Anexa nr. 1. Situația botezurilor, a cununiilor și a deceselor în cadrul comunității ortodoxe române din Nădlac (1840-1860)¹⁹.

ANUL	BOTEZAȚI	CUNUNAȚI	DECEDAȚI
1840	81 băieți și 82 fete	52	85 bărbați și 76 femei
1841	110 băieți și 99 fete	55	65 bărbați și 76 femei
1842	93 băieți și 96 fete	30	203 bărbați și 171 femei
1843	99 băieți și 114 fete	51	73 bărbați și 70 femei
1844	107 băieți și 121 fete	66	58 bărbați și 82 femei
1845	118 băieți și 116 fete	43	82 bărbați și 92 femei
1846	107 băieți și 101 fete	42	134 bărbați și 94 femei
1847	88 băieți și 72 fete	29	92 bărbați și 82 femei
1848	78 băieți și 68 fete	52	75 bărbați și 81 femei
1849	82 băieți și 78 fete	31	138 bărbați și 114 femei
1850	86 băieți și 94 fete	31	39 bărbați și 40 femei
1851	63 băieți și 97 fete	31	56 bărbați și 68 femei
1852	88 băieți și 97 fete	30	41 femei și 54 bărbați
1853	74 băieți și 68 fete	27	87 bărbați și 57 femei
1854	85 băieți și 82 fete	16	61 bărbați și 41 femei
1855	72 băieți și 54 fete	12	53 bărbați și 105 femei
1856	75 băieți și 56 fete	16	65 bărbați și 99 femei
1857	67 băieți și 76 fete	13	70 bărbați și 50 femei
1858	87 băieți și 64 fete	30	70 bărbați și 54 femei
1859	85 băieți și 52 fete	11	83 bărbați și 52 femei
1860	75 băieți și 66 fete	12	62 bărbați și 64 femei

¹⁹ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad., Colecția Registrelor de stare civilă, Oficiul Parohial Ortodox Român Nădlac, registrul nr. 26/1839-1844, botezați; registrul nr. 27/1845-1852, botezați; registrul nr. 28/1845-1851, botezați; registrul nr. 29/1853-1865, botezați; registrul nr. 36/1834-1844, cununați; registrul nr. 37/1845-1851, cununați; registrul nr. 38/1852, cununați; registrul nr. 39/1853-1886, cununați; registrul nr. 46/1837-1842, răposați; registrul nr. 47/1842-1852, răposați; registrul nr. 48/1845-1851, răposați; registrul nr. 49/1853-1865, răposați.

Anexa nr. 2. Situația botezurilor, a cununiilor și a deceselor în cadrul comunității evanghelice slovace din Nădlac (1840-1860)²⁰.

ANUL	BOTEZAȚI	CUNUNAȚI	DECEDAȚI
1840	109 băieți și 115 fete	69	91 bărbați și 88 femei
1841	154 băieți și 148 fete	83	133 bărbați și 118 femei
1842	155 băieți și 124 fete	56	197 bărbați și 212 femei
1843	163 băieți și 129 fete	64	121 bărbați și 94 femei
1844	154 băieți și 151 fete	91	109 bărbați și 109 femei
1845	142 băieți și 130 fete	51	115 bărbați și 108 femei
1846	148 băieți și 158 fete	81	165 bărbați și 161 femei
1847	144 băieți și 136 fete	64	219 bărbați și 194 femei
1848	137 băieți și 137 fete	64	200 bărbați și 198 femei
1849	166 băieți și 166 fete	84	293 bărbați și 278 femei ²¹
1850	164 băieți și 166 fete	80	107 bărbați și 107 femei
1851	137 băieți și 135 fete	93	108 bărbați și 107 femei
1852	220 băieți și 163 fete	53	94 femei și 99 bărbați
1853	155 băieți și 133 fete	37	152 bărbați și 158 femei
1854	163 băieți și 155 fete	65	102 bărbați și 128 femei
1855	146 băieți și 143 fete	104	306 bărbați și 300 femei ²²
1856	128 băieți și 148 fete	65	181 bărbați și 171 femei
1857	112 băieți și 136 fete	53	143 bărbați și 125 femei
1858	160 băieți și 126 fete	57	131 bărbați și 125 femei
1859	131 băieți și 148 fete	33	109 bărbați și 108 femei
1860	135 băieți și 123 fete	49	131 bărbați și 151 femei

Anexa nr. 3. Situația botezurilor, a cununiilor și a deceselor în cadrul comunității greco-catolice din Nădlac (1847-1860)²³

ANUL	BOTEZAȚI	CUNUNAȚI	DECEDAȚI
1847	22	8	7
1848	44	19	48
1849	42	28	82
1850	39	21	52

²⁰ *Ibidem*, Oficiul Parohial Evanghelic Nădlac, registrul nr. 1/1802-1852, botezați, cununați, răposăți; registrul nr. 2/1823-1852, botezați; registrul nr. 3/1853-1872, botezați; registrul nr. 6/1853-1885, cununați; registrul nr. 8/1831-1852, răposăți; registrul nr. 9/1853-1872, răposăți.

²¹ 165 persoane au murit de holeră.

²² Epidemie de holeră.

²³ *Ibidem*, Oficiul Parohial Greco-Catolic Nădlac, registrul nr. 12/1846-1860, botezați, cununați, răposăți; registrul nr. 13/1860-1880, botezați; registrul nr. 15/1860-1880, răposăți.

1851	37	28	40
1852	28 băieți și 29 fete	26	24 bărbați și 17 femei
1853	44 băieți și 36 fete	36	56 bărbați și 73 femei
1854	36 băieți și 38 fete	39	34 bărbați și 26 femei
1855	47 băieți și 41 fete	37	39 bărbați și 55 femei
1856	46 băieți și 30 fete	34	63 bărbați și 49 femei
1857	52 băieți și 38 fete	31	52 bărbați și 45 femei
1858	40 băieți și 35 fete	26	48 bărbați și 40 femei
1859	46 băieți și 35 fete	9	48 bărbați și 21 femei
1860	35 băieți și 29 fete	18	46 bărbați și 41 femei

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad., Colecția Registrelor de stare civilă:

- Oficiul Parohial Evanghelic Nădlac;
- Oficiul Parohial Greco-Catolic Nădlac;
- Oficiul Parohial Ortodox Român Nădlac;

Bujna, Ivan, „Strucny nastin. Dejin cirkve evanjelickey a. v. v Nadlaku od roku 1853 do roku 1912” [= Scurtă schiță. Istoria Bisericii Evanghelice a. v. din Nădlac din 1853 până în 1912], în Ivan Bujna, *Spisy* [= Scrieri], Nadlak, vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 2000.

Ciuhandu, Gheorghe, *Propaganda catolică-maghiară de la Macău în coasta diezezei ortodoxe a Aradului (1815-1864). Cercetări istorice*, Arad, Tipografia Diecezană, 1926.

Dudaș, Florian, *Memoria vechilor cărți românești. Însemnări de demult*, Oradea, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Orădiei, 1990, pp. 330-331.

Marco, Gabriela Adina, „Familia Șerban – generații peste timp”, în *Administrație românească arădeană, studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. V, coordonatori Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2012, pp. 110-122.

Idem, „Preoți nădlăcani proveniți din familii nobiliare”, în *Ecclesia* (Nădlac), anul XI, nr. 5 (46), decembrie 2010, p. 2-3.

Idem, „Reuniunea învățătorilor arădeni. Ședința de la Nădlac din 1910”, în *Administrație românească arădeană, studii și comunicări din Banat-Crișana, 95 de ani*, vol. VIII, coordonatori Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2014, pp. 567-577.

Neamțu, Gelu, „Unitatea religioasă numită în epocă «religia românilor» – aspirație majoră a românilor din Transilvania în timpul Revoluției de la 1848”, în Gelu Neamțu, „*Religia română*” în *Transilvania 1848-1918*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2010, pp. 96-124.

Schematismus Diocesis Csanadiensis sede episcopali vacante ad annum 1851 editus.

Vesa, Pavel, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, Edit. Gutenberg Univers, 2008.

Povestea căii de fier din câmpia Aradului

The Story of the Railroad in the Plains of Arad

*Dănuț MORODAN
Colectivul monografic Arad*

Abstract

A plain settlement, Curtici, located north of the River Mureș and the municipality of Arad and which also bore, among many other names, that of Kurtics, respectively Kürtös, would become a fast-developing town after the construction of the railway. Wheat, corn and tobacco growers in the region, along with pig and horse breeders, benefited to the full from the facilities provided by the railway transport. Vegetable and animal products reached the markets of Vienna and Budapest, being highly appreciated. It can be said that the facilities provided by the railway for the residents, after the construction of the station, positively boosted the economic development of the region in all aspects.

Keywords: *settlement, Austria-Hungary, plain, railway, Curtici, railway station, Kurtics, Kürtös, rail transport.*

La mijlocul secolului al XIX-lea, notabilitățile comitatului Arad¹, cu trei ani înainte de construirea primei linii de cale ferată în Ungaria (1843), au solicitat omologilor din conducerea comitatului Békés susținere pentru construirea unei linii de cale ferată care să lege Aradul și Békéscsaba de Budapesta. Astfel că, în anul 1847, reprezentanții celor două comitate au fost trimiși în parlamentul de la Pojon (Bratislava) unde au avut loc discuții cu privire la proiectarea direcțiilor principale ale viitoarelor trasee feroviare de transport.

O variantă de construcție propusă pentru un traseu considerat principal a fost: Szolnok – Békéscsaba – Gyula – Elek – Otlaka – Macsa – Kurtics (Kürtös, Curtici) – Arad. Această variantă nu s-a realizat pentru că planurile de construcție au fost revizuite ulterior, cauza principală pentru care s-a renunțat fiind inundațiile dese ale râului Crișul Alb, în special în zona localității Gyula, astfel că localitățile Gyula și Elek au fost ocolite pe la vest. Se pare că nici aleșii celor două localități amintite nu au fost foarte interesați de construcția căii ferate peste terenurile agricole

¹ Rapajkó Tibor, *Egy kép egy esemény az eleki vasútvonal történetéből*, Eleki krónika-2. évf. 7. (20.) sz. (1998. július), p. 8.

productive pe care le aveau în posesie locuitorii acestor două așezări. Cert este că linia ferată a fost construită fără ca ea să atingă localitățile Gyula și Elek.

„Societatea Căilor Ferate din jurul Tisei” a început construcția² căii ferate Szajol – Curtici – Arad (143 km) în anul 1856, pentru ca în numai doi ani aceasta să fie finalizată. Secțiunea de calea ferată Curtici – Arad, fiind o linie de cale ferată construită în câmpie, are declivități ușoare și raze de curbură mari în urcare până în stația Arad. La data inaugurării, ziua de 25.10.1858, în gară erau construite trei linii de cale ferată³ pentru gararea trenurilor, fiecare cu o lungime de 250 metri.

Inaugurarea⁴ căii ferate a avut loc în data de 11 octombrie 1858, la ora trei după-amiază, când Comisia consiliului de administrație a „Societății Căilor Ferate din jurul Tisei” a ajuns în stația de cale ferată Arad care era frumos decorată și în jurul căreia era adunată o mulțime de oameni. Comisia, sosită cu scopul de a preda calea ferată construită, a fost primită de către prefectul comitatului și de multe dintre notabilitățile orașului. În urma probelor care au fost efectuate s-a decis deschiderea căii ferate pentru publicul călător în data de 13 octombrie 1858 (stil vechi). În ziua deschiderii căii ferate pentru călători, la ora patru după masă, a sosit în uralele mulțimii în gara Arad, venind de la Viena⁵, primul tren cu pasageri.

După deschiderea căii ferate Szolnok – Arad, pentru remorcarea trenurilor mixte la începuturile transporturilor de marfă și pasageri pe calea ferată, au fost folosite locomotive de tipul 2-A⁶ construite în anul 1856 la Fabrica J. Maier Mulhause (Franța) și care au aparținut de depoul din Békéscsaba, pentru întreținere și reparații.

Pentru liniile de cale ferată care au aparținut „Societății Căilor Ferate din jurul Tisei”, în consecință, și pentru linia de cale ferată din Câmpia Aradului, fabrica de locomotive a Societății StEG⁷ a construit între anii 1857-1858 un număr de 15 locomotive de tipul 1-B cu cabină

² Valentin Ivănescu, *Complexul Feroviar Arad – Călătorie în timp*, Arad, Editura Tiparnița, 2015.

³ Radu Bellu, *Mică monografie a căilor ferate din România*, vol. III, București, Editura Filaret, 1997, p. 33.

⁴ „Arad 18 octovr.”, în *Telegraful român* (Sibiu), anul VI, 1858, nr. 43.

⁵ Nicolae Kiss, „1858 – Primul tren sosește în gara Arad”, în *Flacăra roșie* (Arad), anul XXXI, 9 februarie 1974, nr. 9152.

⁶ Radu Bellu, *op. cit.*, p. 34.

⁷ *kk landesbefugte Maschinen-Fabrik in Wien der privilegirten österreichisch-ungarischen Staats-Eisenbahn-Gesellschaft*, fabrică de locomotive, sursa: https://en.wikipedia.org/wiki/Lokomotivfabrik_der_StEG, accesat la 15.01.2021.

descoperită care au fost utilizate pentru remorcare. După deschiderea circulației feroviare, între Arad și Viena se putea călători între cele două orașe de două ori pe săptămână. S-a deschis astfel atât pentru arădeni, cât și pentru locuitorii din Transilvania, cea mai mare facilitate pentru transporturile de marfă și călători, mai ales că durata călătoriei era de 22 – 24 de ore. Încă de la început, pe calea ferată dintre Arad și Viena s-a transportat mai mult marfă și mai puțin călători, întrucât transportul de persoane era încă scump și circulau numai cei înstăriți. Vagoanele de călători se deosebeau între ele prin culori. Cele de clasa I erau de culoare galbenă, cele de clasa a II-a aveau culoarea verde, iar cele de clasa a III-a erau roșii. Pe perioada iernii, datorită ninsorilor și a vântului, circulația a fost întreruptă.

Denumirea⁸ de Curtici este azi atât cea a localității, cât și cea a stației de cale ferată, dar lucrurile nu au stat din totdeauna așa, pentru că localitatea, în decursul timpului, s-a mai numit Kurtits, Kurtics în limba germană, iar în limba maghiară s-a numit câțiva ani Kürtös.

După 1 Decembrie 1918, o porțiune din această linie a rămas pe teritoriul național actual, anume segmentul Arad – Curtici – frontieră.

Transferul⁹ activelor între cele două companii naționale de cale ferată a început în anul care a urmat Marii Uniri. La Brașov, a fost înființată „Comanda Liniilor Ferate Ocupate”, prima structură românească de organizare a circulației trenurilor pe teritoriul Transilvaniei. La data de 7 februarie 1919, întreaga rețea feroviară a României, în lungime de 11.678 km, a fost dată în administrare și exploatare celor patru „Direcțiuni Regionale” înființate, care au avut sediile la Arad, București, Cluj și Iași. Evenimentele istorice ulterioare, cele din primăvara anului 1919, au încetinit transferul, îngreunând foarte mult instalarea administrației române.

Introducerea limbii române ca unică limbă de comunicare în cadrul noilor direcțiuni regionale s-a făcut foarte greu. Un prim pas a fost făcut în vara anului 1919, odată cu emiterea Ordinului nr. 3799, publicat în *Foaia Oficială a Căilor Ferate din Transilvania*, nr. 10/27 iulie 1919, prin care s-a dispus schimbarea inscripțiilor și a ștampilelor ungurești cu acelea românești. Prin Ordinul nr. 4771, publicat în *Foaia Oficială a Căilor Ferate din Transilvania*, nr. 11/10 august 1919, s-a cerut în mod imperativ tuturor funcționarilor care făceau parte din personalul feroviar activ de pe

⁸ Valentin Ivănescu *Căile ferate din Banat un simbol în pericol*, Arad, Editura Tiparnița, 2012.

⁹ <https://www.etnosfera.ro/wp-content/uploads/2019/09/II-2013-04.pdf>, accesat la 13.01.2021.

teritoriul Transilvaniei să înceapă să învețe limba română, ea devenind limba oficială a căilor ferate române. Un alt pas mare către instalarea deplină a administrației feroviare române în noile teritorii a fost făcut la finalul anului 1919, când prin Ordinul nr. 11341, publicat în *Foia Oficială a Căilor Ferate din Transilvania*, nr. 19/26 noiembrie 1919, când întregului personal al Căilor Ferate Române i s-a cerut să depună jurământul de credință față de noile autorități.

Colecția: Mihai Vicol – Arad

Mult mai târziu, la 21 septembrie 1920, în baza Legii de ratificare a prevederilor Tratatului de Pace de la Trianon, document publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 136, toate liniile din Banat și Transilvania care au fost anterior sub conducerea și exploatarea Societății Căilor Ferate Ungare de Stat – M.Á.V. – au trecut în proprietatea statului român. Calea ferată Curtici – frontieră a fost intabulată¹⁰ în Cartea Funciară Centrală de la Cluj ca proprietate a statului român, preluată de M.Á.V., în conformitate cu dispozițiile Tratatului de la Trianon ratificat prin Legea din 20 septembrie 1920 publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 136 din 21 septembrie 1920.

¹⁰ Radu Bellu, *op. cit.*, p. 31.

Tratatul¹¹ final a avut loc la Direcțiunea regională din Arad în 13 iulie 1921, o nouă rundă de negocieri la care au participat delegații ale Căilor ferate ungare și Căilor ferate române, în vederea reglementării circulației trenurilor personale și de mărfuri între cele două țări prin punctul de frontieră Curtici – Lőkösháza. Delegația maghiară, cu un total de 22 participanți, s-a aflat sub conducerea consilierului ministerial și director al Căilor ferate ungare, Antal Pasztaczyk, și a ajuns la Arad pe data de 12 iulie. Din partea Direcțiunii Căilor ferate române a fost însărcinat cu conducerea tratatului dr. Demetriu Frâncu, fostul director al regiunii Căilor ferate Arad. Delegații Căilor ferate ungare au acceptat punctul de vedere al delegației Căilor ferate române în ceea ce privește stabilirea gărilor de la frontieră la Curtici, respectiv la Lőkösháza. După ce s-a convenit asupra gărilor de frontieră, s-au ales comisiile în care să se discute problemele de detaliu referitoare la calea ferată, vamă, poștă, poliție și altele. S-a propus efectuarea de lucrări de lărgire și completare a gării din Curtici pentru a satisface nevoile traficului de frontieră.

Încheierea tratatului¹² s-a făcut în ședința plenară din 16 iulie 1921 a Comisiilor celor două delegații feroviare, unde s-au luat hotărâri în baza lucrărilor subcomisiilor privind traficul pe calea ferată în punctul de frontieră româno-ungar, Curtici – Lőkösháza. Au fost redactate și încheiate procesele verbale cu hotărârile primite în ședințele plenare care urmau să fie înaintate guvernelor celor două țări spre aprobare. În cadrul tratatului dintre delegații români și unguri s-a ajuns la consens în mai multe probleme legate de traficul trenurilor între România și Ungaria prin punctul de frontieră Curtici – Lőkösháza, urmând ca după ce hotărârile luate vor fi aprobate de cele două guverne, să înceapă circulația normală a trenurilor de persoane și de marfă, precum și a circulației poștale. Au mai fost luate și alte hotărâri de ordin administrativ și de mișcare a trenurilor, astfel că la frontieră trenurile vor staționa în gară două ore la intrarea în țară și o oră la ieșirea din țară pentru controlul de frontieră, timp în care trebuia efectuat controlul vamal și cel al persoanelor. Trenurile internaționale, până la finalizarea lucrărilor din gara Curtici, urmau să respecte mersul trenurilor aflate în vigoare în acel moment.

¹¹ „Tratative pentru regularea traficului la frontiera româno-ungară”, în *Gazeta Aradului* (Arad), anul I, 14 iulie 1921, nr. 17.

¹² „Încheierea tratatului în chestia comunicațiilor trenurilor între Ungaria și România”, în *Gazeta Aradului* (Arad), anul I, 17 iulie 1921, nr. 20.

În anul 1928¹³, „Societatea Arhitectura Arad” a început construirea clădirii de călători din Curtici după un plan corespunzător mișcării considerabile de mărfuri și călători din acest punct de frontieră. Lucrarea urma să se execute din materialele obișnuite aflate în regiune. Planul construcției prezenta un maxim de confort și de simplitate, însă lucrurile nu au fost ușor de realizat, deoarece, printre alte întâmplări neprevăzute, cu ocazia săpăturilor pentru construcția radierului din camera cazanelor, s-a dat peste un strat de nisip fugitiv la adâncimea de 2,60 m, care a amenințat stabilitatea zidurilor executate. După directivele directorului Hălăceanu, inginerii Cosminski și Mavrodin au izolat apa și nisipul prin palplanșe de 10X20, cu piloți de 0,25X0,25X5,50 la circa 2,0 m din ax în ax și clești de 15X15. Radierul sub 3,80 m adâncime s-a executat izolând apă cu plăci de plumb de 0,6 mm grosime. Lucrările recepționate la sfârșitul primei perioade au fost în valoare de 11.412.000 lei, din care 9.681.000 lei construcția și 1.731.000 lei instalațiile aferente.

Stagnarea importului și exportului, precum și vremurile grele determinate de criza economică, au făcut ca lucrările să fie oprite timp de 3 ani. Însă, la data de 8 august 1932, în urma inspecției făcute de generalul Ionescu, s-a început executarea părții a doua a lucrărilor. Din lipsă de fonduri, s-a construit doar o suprafață de 1622 metri pătrați în loc de 1750 metri pătrați, cât prevedea proiectul inițial, valoarea totală a lucrărilor ridicându-se la suma de 15.370.000 lei.

Au fost finalizate lucrările la construcțiile anexe: trotuare, pavaje, puțuri absorbante, decantor, bazin de apă etc., iar ultimele lucrări importante de construcție au fost executate în primăvara anului 1933, ele fiind opera serviciului de construcție al Direcției Lucrărilor și Întreținerii. Clădirea¹⁴ de călători a stației de frontieră Decebal (Curtici) a fost complet terminată la 15 octombrie 1933, serviciile de cale ferată au fost instalate și stația dată în exploatare.

¹³ L.R.M., „Recenzie – Clădirea de călători din Decebal de Arch. Maria Irineu”, în *Urbanismul* (București), anul XI (III), nr. 1-2, pp. 67-68.

¹⁴ „Noua gară de la frontieră Decebal (Curtici)”, în *Adevărul* (București), anul 46, 20 octombrie 1933, nr. 15274.

Personalul feroviar din gara Curtici în perioada interbelică.
Colecția prof. Cornelia Șiclovan – Curtici

Lucrarea de construcție și modernizare a stației de cale ferată s-a încheiat după 5 ani de la începerea ei. Clădirea¹⁵ de călători a stației de frontieră a fost complet terminată la 15 octombrie 1933, serviciile de cale ferată au fost instalate și stația dată în exploatare. Noua gară de frontieră a fost construită după toate cerințele moderne și a fost înzestrată cu tot utilajul necesar unei perfecte exploatare. În timpul lucrărilor de construcție, Regia căilor ferate a schimbat numele stației de frontieră Curtici în acela de „Decebal”, schimbarea intrând în vigoare începând de la data de 1 octombrie 1932¹⁶.

S-a încercat și schimbarea denumirii localității, intenție anunțată prin presă într-un articol¹⁷, din *Curtici* în *Decebal*, însă nu s-a reușit acest lucru, cu toate că cererea de schimbare a denumirii a plecat de la Ministerul afacerilor interne, ca urmare a revizuirii unor denumiri de localități, când s-a propus pentru județul Arad următoarele schimbări: *Chișineu-Criș* în *Crișul Alb*, *Curtici* în *Decebal* și *Radna* în *Puntea*. Nu s-a reușit acest

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ „Schimbarea numelui stației Curtici”, în *Adevărul* (București), anul 46, 21 septembrie 1932, nr. 14942.

¹⁷ „Informațiuni”, în *Gazeta municipală* (București), în anul XII, 21 martie 1943, nr. 563.

lucru. Mai mult, comuna Curtici¹⁸, ca localitate de frontieră, era cunoscută de mult în toate itinerariile internaționale cu denumirea *Curtici*. Deoarece noul nume de botez *Decebal*, dat în amintirea regelui străbun, nu a prins și nici nu a rezistat, s-a revenit la denumirea de *Curtici*.

Azi, la mai bine de 30 de ani de la Revoluția din decembrie 1989, lucrurile stau altfel. De la 1 ianuarie 2007, România a aderat la Uniunea Europeană și a trebuit să-și deschidă piața transporturilor, inclusiv piața de transport feroviar, operatorilor străini. Primul operator străin de transport feroviar prezent în România după aderare a fost Rail Cargo Austria (RCA), care la 24 iunie 2009 a lansat un serviciu de transport feroviar de marfă pe ruta Curtici – București – Constanța.

În 2012¹⁹, consorțiul format din cinci companii și coordonat de Alstom a început reabilitarea completă a tronsonului frontieră – Curtici – Arad – Km 614, cu o lungime de 41,185 km de linie dublă de cale ferată. Au fost executate lucrări complexe de reabilitare a infrastructurii și suprastructurii feroviare. Au fost executate, de asemenea, lucrări de instalații de electrificare, lucrări de instalații semnalizări și telecomunicații, inclusiv GSM-R, precum și construcții civile.

Tot compania Alstom a supravegheat și coordonat proiectarea și implementarea lucrărilor legate de centrul de control al traficului, sistemul european de semnalizare feroviară ERTMS Nivelul 2, centralizarea electronică, sistemele de informare a pasagerilor și modernizarea sistemului de electrificare a căii ferate prin substații de tracțiune electrică.

BIBLIOGRAFIE

Adevărul (București), 1932, 1933.

Flacăra roșie (Arad), 1974.

Gazeta Aradului (Arad), 1921.

Gazeta municipală (București), 1943.

Societatea de Mâine (București), 1942.

Telegraful român (Sibiu), 1858.

Urbanismul, (București), 1934.

Bellu, Radu, *Mică monografie a căilor ferate din România*, vol. III, București, Editura Filaret, 1997.

¹⁸ Horia Trandafir, „Note fugare dintr-o excursie la Curtici-Arad”, în *Societatea de Mâine* (București), anul 19, mai 1942, nr. 5.

¹⁹ <https://clubferoviar.ro/alstom-anunta-intrarea-in-operare-a-primului-centru-modern-de-control-al-traficului-din-romania-in-gara-arad/>, accesat la 15.01.2021.

Bulboacă, Sorin (coord.), *Curtici oraș european*, Arad, Editura Gutenberg, 2018.

Ivănescu, Valentin, *Căile ferate din Banat un simbol în pericol*, Arad, Editura Tiparnița, 2012.

Idem, *Complexul Feroviar Arad – Călătorie în timp*, Arad, Editura Tiparnița, 2015.

Idem, *Cronica Ilustrată a Regionalei de Căi Ferate Timișoara*, Timișoara, Editura Marineasa, 2009.

Rapajkó, Tibor, *Egy kép egy esemény az eleki vasútvonal történetéből*, Eleki krónika-2. évf. 7. (20.) sz. (1998. július).

Stația Arad – Un centru feroviar ultramodern, într-o infrastructură refăcută la standarde europene, 2015.

http://epa.oszk.hu/02700/02734/00003/pdf/EPA02734_eleki_kronika_1998_07.pdf, accesat la 14.01.2021.

<https://www.etnosfera.ro/wp-content/uploads/2019/09/II-2013-04.pdf>, accesat la 13.01.2021.

https://en.wikipedia.org/wiki/Lokomotivfabrik_der_StEG, accesat la 15.01.2021.

<https://clubferoviar.ro/alstom-anunta-intrarea-in-operare-a-primului-centru-modern-de-control-al-traficului-din-romania-in-gara-arad/>, accesat la 15.01.2021.

<http://romrail.blogspot.com/2012/03/calator-prin-garile-transilvaniei-arad.html>, accesat la 16.01.2021.

Inundații pe valea Crișului Alb la Ineu din 1925 și 1939

The Crișul Alb Floods in Ineu from 1925 and 1939

Aurel DRAGOȘ

Colectivul monografic Arad

Abstract

The biggest floods recorded in the historical documents were due to an enormous volume of water collected from the Codru Moma Mountains to the north and the Zărandului Mountains to the south, overflowing in the far too small Crișului Alb River bed.

The 1925 flood records describe the floods on the Crișului Alb Valley as having the highest levels, even on Christmas Day (December 25).

Another flood was the one in 1939.

Keywords: *flood, damage, destructions, river, Military Unit.*

Cele mai mari viituri consemnate în documentele vremii sunt datorate unui volum enorm de apă adunat din Munții Codru Moma la nord și Munții Zărandului la sud, preluată în albia Crișului Alb, care a fost mult prea neîncăpătoare.

Actele de constatare a inundațiilor din anul 1925, descriu viiturile de pe Valea Crișului Alb, ca având cele mai înalte cote, chiar în ziua de Crăciun (25 decembrie).

Priza de captare a apei din albia Crișului Alb este situată la cca. 1,5 km în amonte de localitatea Buteni. Apa din albia Crișului, pentru a fi transvazată în Canalul Morilor, a fost construit un prag de captare a apei (dig), din bârnă de lemn care a fost măturat de marea viitură (1925).

Poziționarea Prizei de captare la Zugău – așa se numește locul unde s-a construit Priza de captare –, apa din albia Crișului Alb scapă din strânsoarea munților, relieful se lărgeste, panta terenului fiind joasă, apele eliberate din zăgazul munților se liniștesc, iar curgerea este domoală.

Președintele Sindicatului Canalului Morilor din județul Arad, la acea vreme, avocat dr. Vasile Avramescu, cerea într-un raport înaintat Ministerului Agriculturii și Domeniilor – Direcțiunea Bunurilor – București, sprijinul financiar și aprobarea reconstituirii unui zăgaz modern, motivând următoarele: „aprobarea propunerii nu poate să fie respinsă de către Minister, deoarece amânarea, eventual suspendarea acestor construcții ar

*atrage după sine sistarea definitivă a unui ram industrial de mare importanță, din județul Arad*¹.

La Buteni, terenurile agricole adiacente malurilor Crișului Alb au fost inundate, iar apele viiturii au ajuns până la marginea localității. Iată și raportul întocmit de notarul Primăriei Buteni, transmis Prefecturii Arad.

„D-lui Prefect,

Raportăm, că în hotarul comunei Buteni cu ocazia revărsării Crișului s-au inundat un număr de 305 jug. cad. loc arător.

A fost distrusă șoseaua județeană Micalaca între km 81-83 (Cuied-Buteni).

Ca lucrări de artă a fost distrus podul de pe șoseaua Sebiș-Buteni cum și șoseaua pe distanță de 1 km.

Stăvilarul de la canalul de moară proprietatea Sindicatului Canalului de Mori, a fost distrus.

Pagubele nu se pot evalua pentru că, lășăturile în unele locuri se găsesc în apă.

Însă cu oarecare aproximație ar fi între 8-10 milioane.

După retragerea apelor vom raporta în mod detaliat pagubele.

Buteni în 26 Dec. 1925

*Bartha, notar*²

La acea vreme – 1925 – malurile Crișului Alb erau îndiguite, dar fără a fi consolidate și înălțate, iar volumul imens al apei la viitura de Crăciun – 1925 – a inundat terenurile de pe ambele maluri ale Crișului Alb.

În curgerea involburată, viiturile au inundat toate terenurile agricole limitrofe văii Crișului Alb, de la Buteni și până la Ineu și mai departe până la Vărșand.

Zona Ineului (UAT-ul) de azi, este delimitată de Canalul Morilor – în aval de terenul comunei Bocsig. Vechiul drum folosea un pod numit „podul sucit”, datorită construcției lui într-o curbă, chiar și el seamănă cu o paranteză. Acest podeț asigura trecerea peste Canalul de refulare ce preia apa din albia Canalului matcă, când nivelul apei depășește o anumită cotă, printr-un deversor și este vărsată în Crișul Alb.

¹ Aurel Dragoș, *Istoricul „Canalul Morilor Palatinul József” al Crișului Alb din Comitatul Arad*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011, p. 79.

² *Ibidem.*

Acest canal colector, la creșteri mari ale cotei apelor din albia Crișului, având o adâncime de 3 m și o deschidere mică, va prelua apa din Criș și o deversează – la pod – peste terenurile agricole.

În 1925, digurile de apărare contra inundațiilor nu erau consolidate și înălțate ca astăzi, iar podul sucit este scos din circulație.

Inundațiile din 1939, reflectate în anchetele organelor M.A.N.

În rapoartele prezentate Subsecretariatului de Stat al Armatei de Uscat, de către personalități – chiar de rang superior – se notează că în anul 1927 a fost ultima mare inundație a viiturilor pe Crișul Alb. Am făcut cercetări atât în arhiva Primăriei Ineu, cât și la Serviciul județean al Arhivelor Statului Arad, fără să găsesc informații sau vreo referire la inundațiile produse în anul 1927, doar la anul 1925.

În observațiile făcute de-a lungul anilor – circa două secole – a Oficiului apelor maghiare, a reieșit că aceste inundații sunt ciclice, odată la trei ani și complementare cu inundațiile provocate de apele Crișului Negru. Diferența o face timpul. Apele învolburate ale Crișului Alb sunt mai grăbite cu circa 7 zile față de cele transportate de albia Crișului Negru.

Concluziile anchetelor desfășurate în perioada anilor 1941-1942, și chiar mai devreme, după retragerea apelor de la inundații, le vom parcurge împreună.

Ne întoarcem în timp, pentru a avea un tablou complet al evenimentelor, așa cum sunt consemnate în documentele vremii.

Zăngănitul armelor în Europa – deceniul 4 – prevesteau o viitoare conflagrație. În aceste condiții, statul român a trecut la securizarea frontierei de vest a României. Așa se explică construcția viitoarelor cazărmi de la Ineu și Lipova.

Ordinul Ministerului Apărării Naționale nr. 12.348 din 15 ianuarie 1936, cerea executarea ridicării de pavilioane și toată infrastructura necesară unei Unități Militare în comuna Ineu. Ordinul a fost transmis Corpului 6 Armată, Serviciul Construcțiilor și Domeniilor Militare, care a raportat cu adresa nr. 115.101, găsirea locației, cu teren foarte bun pentru construcție, cu acces la șoseaua națională și în vecinătatea gării Ineu³.

Locația de la punctul 2 al adresei – comuna Ineu – a întrunit condițiile prin situarea ei pe harta geografică a țării și din punct de vedere militar, operativ și de apărare. Mai mult, Ineu dispunea de terenul pe care să fie ridicate viitoarele pavilioane și anexe ale U.M.

³ Arhivele Naționale Militare, Cabinetul Ministrului (A.N.M. în continuare), dosarul nr. 3/1941-1942, inventariat sub nr. 769, f. 11.

Pentru a respecta adevărul istoric, Comuna Ineu pune la dispoziția Armatei 8 ha de teren pentru construirea cazărmii, din suprafața de 600 jug. cad. a pășunii comunale. În realitate, acest teren era proprietatea baronului Tibor (Tiberiu) Solymassy, care stăpânea Ineul. În cele din urmă, cele 8 ha s-au extins până la 25 ha pe care baronul le-a cedat Armatei în mod gratuit⁴. *El a cerut să i se păstreze anonimatul.*

În 16 mai 1936, căpitanul inginer Săceanu Vasile înaintează raportul nr. 14/16 mai către M.A.N. Direcția Domeniilor Militare, în urma deplasării la Ineu în zilele de 9-11 mai 1936 și constată următoarele:

- terenul are o suprafață plană, iar nivelul terenului este cu 1,5 m mai jos de al șoselei;
- fântâna din locație are nivelul apei la 3,5 m adâncime față de suprafața terenului;
- la pct. 4, ing. Săceanu Vasile arată că a schițat două planuri de situație, cu rugămintea de a da avizul.

În seara zilei de 17 mai 1936, urma să se înapoieze pe șantierul de la Ineu⁵.

Lucrările la construcția U.M. de la Ineu încep în 17 mai 1936. În 5 iunie, vine pe teren să ia contact cu locația unde începuseră lucrările, Generalul Ion Țonea, care modifică amplasamentul pavilioanelor de comun acord cu cpt. ing. Săceanu și continuarea lucrărilor⁶.

Modificarea constă în poziționarea pavilioanelor perpendicular pe șosea și nu paralele cu șoseaua Ineu-Arad.

În urma inundațiilor ce au avut loc la Ineu, cazarma nou construită a fost inundată, iar cpt. (ing.) V. Săceanu întocmește un referat datat 21 aprilie 1939, în care prezintă situația din teren, în urma retragerii apelor.

Întâi de toate, viitura a rupt digurile în partea de est a localității Ineu. Pârâul Gut nu a putut prelua enorma cantitate de apă, iar podul de sub șosea și cel de la calea ferată, având deschiderea mică, debitul de curgere a fost mic, iar pășunea a preluat apa până la nivelul șoselei de la gara C.F.R.

Apele nemaiavând locuri (guri) de scurgere, s-au revărsat spre localitate, inundând cazarma și o parte a Ineului, situată la sud de șosea.

Căpitanul (inginer) Săceanu Vasile face mai multe propuneri:

- viaducte de descărcare a apei;
- în jurul cazărmii să fie ridicat un dig de pământ, având o cotă superioară cu 30 cm peste cota apelor din anul 1939.

⁴ Aurel Dragoș, *Torță pe Cerul Ineului*, Arad, Editura Gutenberg, 2017, p. 171.

⁵ A.N.M., dosarul nr. 3/1941-1942, f. 12.

⁶ Generalul Țonea Ion, Directorul Direcției Domenii Militare, Corpul 6 Armată.

Căpitanul Săceanu notează și stricăciunile rămase în urma inundațiilor. Terenul din curtea cazărmii fiind jos și mlăștinios, curtea a fost impracticabilă. Pentru remedierea acestei lucrări, este necesar a se aproba fondul pentru procurarea în acest an a 5.000 mc pietriș și nisip. Regimentul a încercat acest lucru prin rechiziții, dar fără rezultat. Căpitanul V. Săceanu consemnează: „rog a se aproba Regimentului 4 Vânători devizul alăturat, pentru tasarea și amenajarea curții și repartițiunile de urgențe⁷.”

Viiturile au trecut. Stricăciunile au rămas, Regimentul 4 vânători a rămas să dreagă busuiocul. În urma muncii depuse de acest regiment au rămas faptele, care rememorate fac cinste Armatei române și localității, astăzi orașul Ineu.

Viitura din primăvara anului (martie) 1939 a scos în evidență stadiul real al construcției viitoarei cazărmii de la Ineu, care era departe de a fi finalizată (U.M. 01214).

În condițiile date, Marele Stat Major al Armatei Române a hotărât rechiziționarea clădirilor Fabricii de Mobilă „Mundus” Ineu, care producea mobilă curbată din anul 1877.

Desantul are loc în 6 aprilie 1939, la nici o lună de la inundații. Ziua de 6 aprilie este actul de naștere al Garnizoanei Ineu.

Pavilioanele Fabricii de Mobilă au fost rechiziționate de Regimentul 4 Grăniceri, comandat de Lt. Colonel Vasile Tatomirescu (comandant secund) al regimentului.

Date biografice ale carierei militare a Lt. Col. V. Tatomirescu

Prima întâlnire cu arma Grănicerilor se întâmplă la 1 octombrie 1922, când este mutat la Comandamentul Corpului Grănicerilor București, până la 1 aprilie 1924.

După 7 mai 1935, îl găsim transferat la Comandamentul Corpului de Grăniceri, în funcția de șef al serviciului de Armament și Munițiuni.

La cerere, este mutat la Regimentul 7 Grăniceri, având reședința la Chișineu-Criș, la 1 aprilie 1936, în cadrul Corpului Grănicerilor, încartiruit în zona de vest, comandat de generalul de divizie Cornici.

Din 1 aprilie 1937, este mutat în interes de serviciu la Regimentul 4 Grăniceri Deva.

Vasile Tatomirescu este înaintat la gradul de Lt. Colonel la 27 februarie 1939, iar rectificarea vechimii de Lt. Col. s-a făcut din 1 octombrie 1938 și nu cea din 27 februarie 1939.

⁷ A.N.M. dosarul nr. 3/1941-1942, f. 13.

În 20 februarie 1941, Regimentul 4 Grăniceri schimbă arma și va fi cunoscut ca Regimentul 85 Infanterie.

Militarii Regimentului 4 Grăniceri vor lucra zi de zi la finisarea construcțiilor și la îndepărtarea stricăciunilor de la viitura apelor în curtea Unității și subsolurile pavilioanelor. Aceste lucrări s-au întins până în primăvara anului 1941, când ultima companie a părăsit fabrica de mobilă și s-au retras în cazarma la care și-au adus obolul. Dimineața militarii făceau instrucție și pregătirea militară necesară pentru evenimentele care au urmat la scurtă vreme⁸.

Prin rechiziționarea Fabricii de Mobilă „Mundus” Ineu, producția de mobilă s-a diminuat, în plus au mai fost și deteriorări la pavilioane și motoare electrice.

Un înalt funcționar al firmei Industria de lemn „Mundus” Ineu și Mundus Borlova-Armeniș, Retzler Gheorghe, a depus un memoriu cu stricăciunile de la Fabrica de Mobilă pe perioada rechiziționării, în care sunt arătate pagubele inventariate.

Delegatul Fabricii de Mobilă a fost primit în audiență de Lt. Col. Tatomirescu Vasile, care i-a dat asigurări că va înainta organelor superioare acest memoriu pentru despăgubirea daunelor produse în răstimpul ocupării Pavilioanelor și Curții interioare de Regimentul 4 Grăniceri. Această întrevvedere a avut loc în 16 iunie 1941⁹. Culmea ironiei sau a sorții! După numai 6 zile, a izbucnit Al Doilea Război Mondial.

Ancheta referitoare la Construirea Cazărmilor de la Ineu și Lipova (1941-1942)

Președinția Consiliului de Miniștri cere o anchetă punctuală referitoare la „vina construirii cazărmilor de la Ineu și Lipova, într-un teren inundabil și care au stat toată toamna în apă (1939) și vor sta sigur și la primăvară”.

Ministerul Apărării Naționale îl desemnează pe generalul Aldea Aurel, prin adresa nr. 22269/01.02.1941, cu elucidarea faptelor. În urma cercetărilor efectuate, generalul de divizie Aldea înaintează Raportul cu nr. 22553/03.03.1941¹⁰:

- Responsabilitatea integrală pentru poziționarea acestor cazărmi pe terenurile actuale revine generalului Țonea Ioan, Directorul Direcției Domenii Militare;

⁸ Aurel Dragoș, *Torță pe Cerul Ineului...*, pp. 161-171.

⁹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Caraș-Severin, *fond Industria de Lemn „Mundus” Borlova-Armeniș*, dosarul nr. 203/1940-1941, f. 9.

¹⁰ *Ibidem*, f. 73.

- Tot el va trebui să răspundă și pentru neluarea la timp a măsurilor care să pună la adăpost cazărmile inundate.

Totuși, generalul Aldea Aurel aduce o serie de circumstanțe favorabile în apărarea generalului Țonea, în raportul depus (f. 71). El analizează punctual hotărârile luate la nivel de Direcția Domeniilor Militare, mai concret, Procesul Verbal nr. 3/26 februarie 1936 al Consiliului Comunal Ineu, care cedează terenul „prielnic pentru edificarea unei cazărmi”.

Se reia raportul prezentat de cpt. ing. Săceanu, cu toate datele despre terenul destinat construcției cazărmii Ineu. Cpt. Săceanu, întors de la Ineu în 17 mai 1936, a început săpăturile fundației la primul pavilion în 20 mai 1936. Aminteam într-o pagină anterioară vizita generalului Țonea care a călcat terenul construcțiilor aferente, în zilele de 5-6 iunie 1936. A sondat puțurile de apă și a modificat amplasamentul clădirilor pe direcția N-S.

Generalul Țonea a discutat cu cpt. Săceanu, adâncimea fundațiilor clădirilor în raport cu terenul pe care se vor construi pavilioanele.

Dezavantajele terenului, prezentate de cpt. Săceanu în raportul nr. 14/16 mai 1936 nu a determinat nicio ezitare sau amânare a lucrărilor la viitoarea cazarmă.

Generalul Țonea aprobă continuarea lucrărilor, asumându-și întreaga responsabilitate, în urma unor revărsări ale Crișului Alb sau viituri dinspre Sud (Dealul Mocrea). Când nivelul apei din Crișul Alb crește foarte mult, dar nu depășește cota de inundații, și se menține mai multe zile – există pericolul ca prin pânda freatică (principiul vaselor comunicante) subsolurile pavilioanelor să fie inundate.

Generalul Aldea a notat în raportul depus și argumentele din declarațiile generalului Țonea și a căpitanului ing. Săceanu¹¹.

Chiar generalul Țonea, comandantul Domeniilor Militare, și-a asumat „greșelile” pe parcursul construcției cazărmii Ineu, ordinul primit de la Marele Stat Major a fost scurt – continuarea construcției de noi pavilioane. România avea nevoie de U.M. la granița de vest.

Justificarea alegerii locului de poziționare a cazărmii din Ineu este depusă de generalul Țonea Ion – comandantul Serviciului Domeniilor Militare, C 7A. – în raportul înaintat M.A.N., cu număr de intrare 948/C, din 17 martie 1941¹².

„Avantajele și dezavantajele prezentate, sunt următoarele:

- *foarte aproape de gara CFR Ineu;*
- *alăturat șoselei Ineu-Arad și foarte aproape de localitate;*

¹¹ *Ibidem*, f. 81, f. 82.

¹² *Ibidem*, f. 69, f. 70.

- teren foarte sănătos, cu posibilități de alimentare cu apă, curent electric și canalizare;
- diferența de nivel între apele (în debitul lor normal) și nivelul cazărmii fiind de 6,60 m.

Timp de pierdut nu era și un alt teren mai bun nu s-a găsit, am construit cazărmile pe acel teren.

Pavilioanele sunt destul de impunătoare, au toate planșeele în beton armat, acoperișul în formă de terasă și nu au nimic incendiabil. Au curent, apă și canalizare.

Construcția cazărmii fiind solidă, nu a suferit nici o stricăciune în urma inundațiilor din 1939, băltirea apei s-a întins pe o distanță de 5 km.

Valoarea cazărmii (astăzi martie 1941) se ridică la 70.000.000 mil. lei, în comparație cu suma de 20.106.000 mil. lei, la finalul lucrărilor.

Orice lucrare omenească, oricât de perfectă ar fi realizată, totdeauna apar înțelepți care găsesc pata în soare și susțin că ar fi realizat ceva mai bun, însă alergând să realizeze perfecțiunea, nu realizează nimic, dar fac toată viața numai critici.

gl. I. Țonea”

Concluzii

În raportul prezentat de cpt. ing. Săceanu, ca urmare a deplasării la Ineu după retragerea apelor și prezentat M.A.N., face următoarele propuneri:

- să se facă un dig de pământ în jurul cazărmii, înalt de cel puțin 0,30 m;
- să se înalțe gardul de beton proiectat a se construi;
- să se facă noi viaducte de descărcare;
- să fie aprobat un deviz de 340.000 lei.

Generalul Țonea pune următoarea rezoluție: „Principial se va stabili traseul digului pe planul de situații și cubajul terasamentului”.

Referatul rămâne fără soluții și suma neaprobată. Construcția de noi pavilioane a continuat, planul cazărmii s-a modificat, iar digul și gardul nu s-au mai executat.

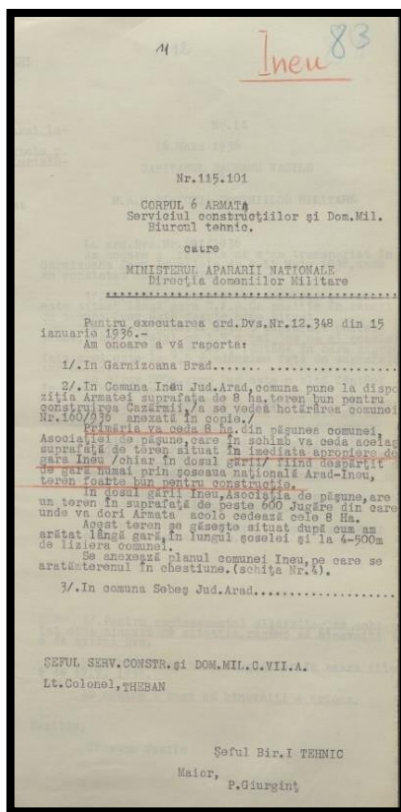
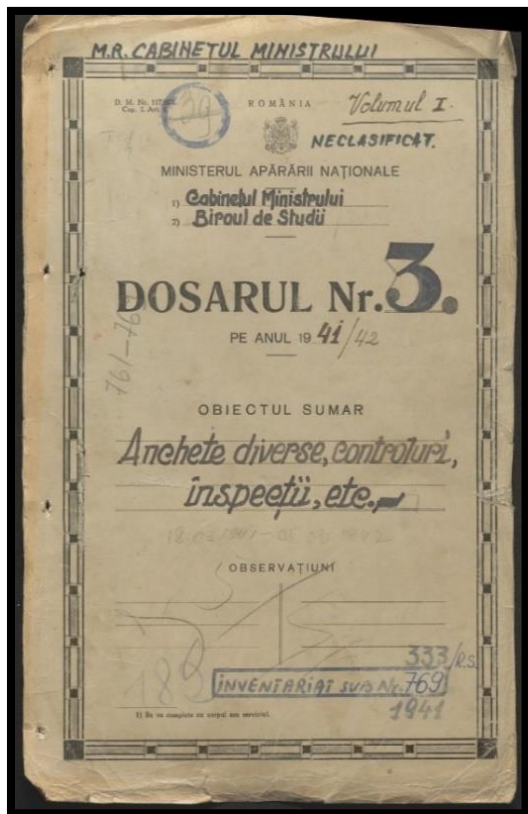
Subsecretarul de Stat al Armatei de Uscat – Cabinet – transmite cu adresa nr. 22667/15.04.1941, Serviciului Domeniilor Militare, decizia luată la nivel de guvern:

„Am onoarea de a vă aduce la cunoștință că: D-l Ministru al Apărării Naționale prezentând chestiunea Domnului General Ion Antonescu, Conducătorul Statului, s-a luat următoarea hotărâre”¹³.

„Direcția Domenii Militare va lua toate măsurile pentru a evita pe viitor inundarea cazărmilor, făcând amenajările necesare: diguri, drenaje etc.”

Discuțiile referitoare la inundarea cazărmilor 01214 Ineu au încetat, pentru că numai peste două luni (22 iunie 1941), s-a declanșat al Doilea Război Mondial.

ANEXE

¹³ *Ibidem*, f. 63, 14-IV-1941 nr. 22667.

Ineu 83

Nr.115.101

CORPUL 6 ARMATA
Serviciul construcțiilor și Dom.Mil.
Biroul tehnic.

ca tre

MINISTERUL APARARII NAȚIONALE
Direcția domeniilor Militare

Pentru executarea ord.Dvs.Nr.12.348 din 15
ianuarie 1936.-
Am onoare a vă raporta:

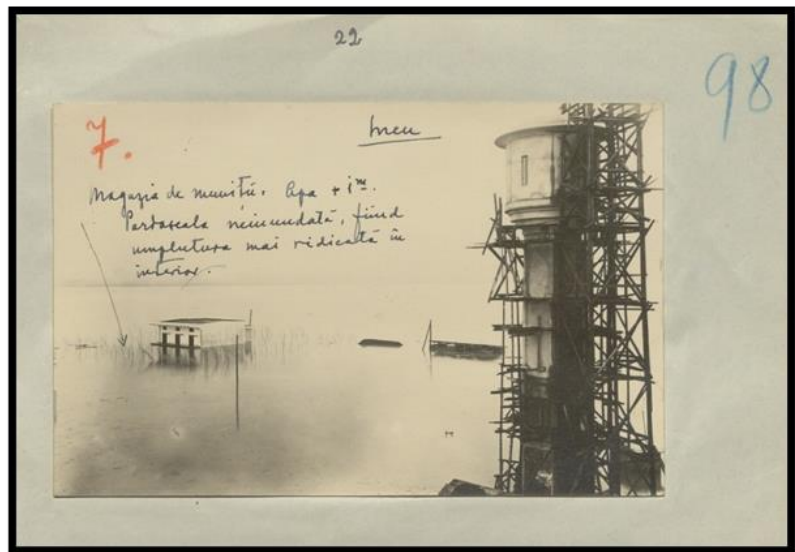
1/. In Garnizoana Brad.....

2/. In Comuna Ineu Jud.Arad, comuna pune la dispoziția Armatei suprafața de 8 ha. teren bun pentru construirea Cazarmii, a se vedea hotărârea comunei Nr.150/936 anexată în copie.
Primăria va ceda 8 ha. din pășunea comunei, Asociației de pășune, care în schimb va ceda aceleiași suprafață de teren situat în imediata apropiere de gara Ineu /chiar în domul garii/ fiind despartit de gară numai prin șoseaua națională Arad-Ineu, teren foarte bun pentru construcție.
In domul garii Ineu, Asociația de pășune, are un teren în suprafața de peste 900 jugăre din care unde va dori Armata acolo cedează cele 8 Ha.
Acest teren se găsește situat după cum am arătat lângă gară în lungul șoselei și la 4-500m de liziera comunei.
Se anexeză planul comunei Ineu, pe care se arată terenul în chestiune. (schița Nr.4).

3/. In comuna Sobeg Jud.Arad.....

ȘEFUL SERV.CONSTR.ȘI DOM.MIL.C.VII.A.
Lt.Colonel, THEBAN

Șeful Bir.I TEHNIC
Maior, P.Giurginț

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale Militare, Cabinetul Ministrului, dosarul nr. 3/1941-1942, inventariat sub nr. 769.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Caraș-Severin, *fond Industria de Lemn „Mundus” Borlova-Armeniș*, dosarul nr. 203/1940-1941.

Dragoș, Aurel, *Istoricul „Canalul Morilor Palatinul József” al Crișului Alb din Comitatul Arad*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011.

Idem, *Torță pe Cerul Ineului*, Arad, Editura Gutenberg, 2017.

**Probe și proiecte de monede și insigne din perioada statului
național-legionar(septembrie 1940 – ianuarie 1941)**

**Coins and Insignia Samples and Projects During the
National-Legionary State
(September 1940 – January 1941)**

*Puiu Emilian VALEA
Secția Arad – Societatea Numismatică Română*

Abstract

Each political regime manufactured a symbolic and ideological 'texture' that modified the traditional iconography, in the interest of personal or party propaganda.

The present study aims to mention the completed attempts or in draft status, made by the legionary movement that came to power, in connection with the issues of stamps and money from September 1940 - January 1941.

Keywords: *coins, pins, insignia, propaganda, legionary state, iconography.*

Lovitura de stat de la 10 februarie 1938 deschide în istoria contemporană a României o succesiune de regimuri autoritare, fundamental diferite, în care dictatura și partidul unic erau fie privite ca singurele soluții de guvernare a țării în anii premergători izbucnirii și, apoi, în timpul celei de-a doua conflagrații mondiale, fie impuse de Armata Roșie de ocupație, după model sovietic, într-un anumit sens, cel al procesului de erodare până la disoluție a democrației românești. Perioada, în ansamblu, are o primă caracteristică, și anume, aceea de impunere a unui nou tip de discurs politic și a unei mitologii proprii, menite a da sens și legitimitate noii puteri. Dacă „mitul este limbajul însuși al politicului definit ca ansamblul raporturilor umane în activitatea de fabricare a lumii”, atunci dictatorii și partidele totalitare se doresc a fi cei mai eficienți constructori de lumi noi. Aceasta nu înseamnă că nu sfârșesc prin a inventa și a reinventa o tradiție, care să le asigure continuitatea, prin inserarea propriei istorii. Așadar, este vorba nu numai de impunere, ci și de confiscare.

Pentru mai bine de jumătate de veac, fiecare regim a fabricat o „textură” simbolică și ideologică ce a modificat iconografia tradițională, în interesul propagandei personale sau de partid. „Dacă mitul este expresia

funcției simbolice – adică culturale – a comunicării, ideologia este patologia acestei funcții: este o boală a relației care constă în a îngheța simbolurile, în a le degrada în semne [...], golind limbajul de conținutul său. [...] Procesul ideologic urmează mișcarea inversă procesului mitologic. [...] Ideologia este un limbaj furat și pietrificat”. Analizând simbolurile și diversele scheme mitice, cu sprijinul metodologic al istoriei imaginarului, se poate releva mecanismul prin care mitologia naționalistă a glisat pe diverse structuri ideologice. Această situație se reflectă cel mai bine în cazul efectelor de stat: timbre, monede, bancnote, care – prin caracterul național al circulației lor – servesc în mod substanțial la propagarea ideologiei dominante.

Din perspectiva schițată mai sus se pot studia și încercările finalizate sau rămase în stare de proiect, făcute de mișcarea legionară ajunsă la putere, în legătură cu emisiunile de timbre și monedare din perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941.

După abdicarea lui Carol al II-lea și proclamarea regelui Mihai I la 6 septembrie 1940, urma să fie legiferată noua formulă politică și de guvernare. La 14 septembrie 1940, după discuții și tergiversări în cercurile politice românești, a fost proclamat Statul National-Legionar, în care singura forță politică recunoscută era mișcarea legionară. Generalul Ion Antonescu, care îndeplinea funcția de Președinte al Consiliului de Miniștri, devenea Conducătorul Statului Legionar și Șeful Regimului Legionar, iar Horia Sima, Conducătorul Mișcării Legionare. „Colaborarea cu Garda de Fier apăruse necesară Generalului – desigur – atât timp cât regimul cel nou avea nevoie de o mitologie populară pe care el n-o avea încă”. „Guvernul bicefal”, emanat de coaliția dintre General și Mișcare, era format din „două grupuri de consistență egală – unul – național – politicieni propuși de partidele istorice, tehnocrați și militari, – și unul legionar – conducătorii mișcării, ce controlau o serie de ministere sau îi secondau pe reprezentanții taberei antonesciene”. La Ministerul Finanțelor a fost numit George Cretzianu, neangajat pe plan politic, propus de liberali; acesta era dublat de doi subsecretari de stat legionari.

Alături de mijloacele de comunicare în masă, de editarea și reeditarea lucrărilor fruntașilor mișcării, de diversele conferințe și expoziții artistice, precum și de frecvențele procesiuni politico-religioase și funerare, o cale sigură de penetrare rapidă a propagandei legionare a fost aceea a emiterii unor timbre cu chipurile martirilor Legiunii.

În afara emisiunilor poștale, noul regim politic trebuia marcat și pe planurile monetare. Efigia regelui Mihai I reprezenta garanția autorității emitente, în timp ce simbolurile legionare ar fi marcat autoritatea mișcării conducătoare. Astfel, pentru cel mai mare nominal metalic al vremii a fost

pregătită o emisiune de 250 lei a cărei batere a început la 18 decembrie 1940. Această monedă se descrie astfel:

Fig. 1-2. Moneda de 250 lei, 1940

Av.: Efigia Regelui Mihai I, spre stânga. Legenda circulară: MIHAI I REGELE ROMANILOR. Sub efigie numele gravorului: H. IONESCU

Rv.: Sus, stema mică a țării, în centru, valoarea nominală. Jos anul 1940. Între 19 și 40 semn ornamental un „gard” (emblema Mișcării Legionare). Totul într-o ghirlandă circulară de grâu și ciorchini de struguri cu frunze de viță-de-vie.

Muchie: TOTUL PENTRU ȚARĂ

Datorită evenimentelor politice din 21-23 ianuarie 1941, emisiunea nu a mai fost pusă în circulație, iar monedele bătute au fost retopite. Totuși, câteva exemplare au ajuns în diferite colecții (pentru îmbogățirea diferitelor colecții măcar cu copii, în Germania au fost realizate galvanoplastii, care sunt însemnate ca atare).

Emisiunea de 250 de Lei 1941 Mihai I (MBR 124a), pusă în circulație pentru a înlocui monedele similare cu efigia lui Carol al II-lea, nu mai prezenta pe revers semnul Gărzii de Fier, în mod paradoxal, însă, acesta era conservat împreună cu inscripția de pe muchie: TOTUL PENTRU ȚARĂ, deși – după rebeliunea din 21-23 ianuarie – mișcarea a fost înlăturată de la conducere, iar Statul National-Legionar a fost desființat *de facto*, fiind dizolvat *de jure* la 14 februarie 1941, exact la aceeași dată la care, în urmă cu cinci luni, fusese proclamat. Acest nou nominal – autorizat a se bate într-un tiraj de 14.800.000 de piese, adică 3.700.000.000 de lei – aprobat la 1 martie 1941 prin decret regal, a fost pus în circulație abia după 19 martie. Prima tranșă avea un quantum de 500.000.000 de lei, bani care au fost retrași după două luni, în proporție de 94%. Este de remarcat tergiversarea punerii în circulație a monedei, de la 20 februarie (raportul ministrului de finanțe) la 19 martie (punerea propriu-zisă în circulație). Cu

siguranță că discuțiile în legătură cu menținerea legendei de pe muchie au dus la această întârziere. Pentru a elimina suspiciunile și a opri comentariile sarcastice ale opiniei publice, bucureștene mai ales, care transpar de multe ori în presă, noua emisiune monetară va purta deviza Casei regale: NIHIL SINE DEO, care apare astfel pentru prima oară ca inscripție pe muchia unei monede. În laconicul raport al ministrului de finanțe, generalul N. Stoenescu, din 3 iunie 1941, se precizau următoarele: „deoarece noile monede au același diametru cu cele vechi, pentru a preîntâmpina orice confuzie la schimb, am găsit că este necesar ca pe reversul monedei să introducem un semn distinctiv, sub forma unor liniuțe frânte, în dreapta și în stânga anului de batere. De asemenea, pentru a nu exista nici un fel de posibilitate de interpretare a inscripției de pe muchia monedei, am găsit necesar să modificăm textul fixat și să înlocuim această inscripție cu deviza «Nihil sine Deo»”. Emisiunea monetară de 250 de lei 1941 Mihai I (MBR 124) a început să fie pusă în circulație între 5-7 iunie, imediat după publicarea decretului-lege în Monitorul Oficial. Astfel, în procesul de delimitări succesive de „vechiul regim”, în condițiile unor relații dificile și adesea tensionate dintre generalul Ion Antonescu și regele Mihai I, în vara anului 1941, a fost reafirmat nu numai iconografic (efigie regală, coroana), ci și lingvistic (deviza), dreptul regal de a bate monedă.

Pe lângă și, cu siguranță, înaintea emisiunii din 18 decembrie 1940, cu semnul Gărzii de Fier desenat în miniatură, emisiune acceptată de generalul Antonescu, reprezentanții mișcării legionare din Ministerul de Finanțe aveau în intenție să emită și alte monede. Astfel, a fost comandată Monetăriei Naționale o serie de proiecte monetare, care urmau să constituie adevărate „monede de stat”, monede ale Statului Național-Legionar.

Cabinetul Numismatic al Muzeului Național de Istorie a României ne-a oferit spre cercetare un număr de șase desene în creion și cărbune (guașă albă, doar la nr. 3) pe hârtie de desen gri, colorată în verde deschis. După cum arată și ștampila de culoare roșie, provin din colecția Muzeului Saint-Georges. Aceste desene sunt semnate și datate în creion, în dreapta jos, Gh. Stănescu/1940. Sculptor medalist reputat, angajat al Monetăriei Naționale, Gheorghe Stănescu este cunoscut mai ales ca gravor de medalii, domeniu în care a lucrat încă din anul 1925, ultima comandă fiind semnalată în catalogul de specialitate în 1959. Proiectele inedite pe care le vom prezenta în continuare sunt, din ceea ce cunoaștem până acum, singurele încercări în domeniul monetar ale acestui gravor.

Fig. 3. Dimensiuni: 252 x 240

Primul desen (fig. 3) ar putea fi proiectul unui avers, întrucât nu conține valoarea nominală, iar ca simbol al garanției autorității emitente, prezintă Coroana de Oțel a României. Se descrie astfel: REGATUL ROMÂNIEI sus, semicircular; în centru: acvila pe culmi muntoase, cu zborul deschis, surmontată de Coroana regală; în fundal, raze de soare. Jos: semnul Gărzii, între ramuri de stejar în dreapta, și de laur în stânga.

Reversuri:

Fig. 4. Dimensiuni: 261 x 243

REGATUL ROMÂNIEI sus, semicircular. Central: sus, Coroana regală deasupra munților, din spatele cărora răsare soarele. Jos, semnul Gărzii, încadrat de nominal 10 – LEI. Dedesubt, în semicunună, două spice de grâu. Totul în cerc perlat.

Fig. 5. Dimensiuni: 245 x 242

ROMÂNIA sus, semicircular. În centru: semnul Gărzii, încadrat de nominal 20 – LEI. Deasupra Coroana României și dedesubt milesimul 1940. Totul în semicunună de laur.

Fig. 6. Dimensiuni: 253 x 244

REGATUL ROMÂNIEI sus, semicircular. În câmp, semnul Gărzii în interiorul unui lanț circular, surmontat de Coroana României. Între gratii, milesimul scris 1-9-4-0. Dedesubt, nominalul 50 LEI între frunze de laur.

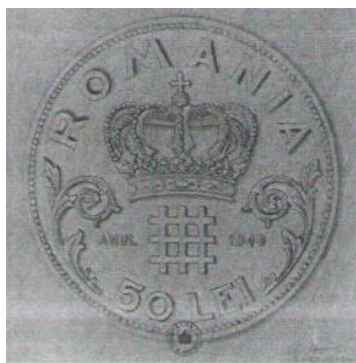

Fig. 7. Dimensiuni: 245 x 260

ROMÂNIA sus, semicircular. În câmp, Coroana regală surmontând semnul Gărzii, încadrat de milesimul scris ANUL – 1940. Dedesubt, valoarea nominală 50 LEI între două vrejuri de acant. Totul în cerc perlat.

Fig. 6 (Dimensiuni: 250 x 238)

REGATUL ROMÂNIEI sus, semicircular. În centru, semnul Gărzii surmontat de Coroana României, în semicunună de frunze de stejar, la dreapta, și de laur, la stânga. Dedesubt, nominalul 100 LEI. Totul în cerc perlat.

După cum se observă și din descriere, în ceea ce privește legenda, se folosește alături de denumirea oficială a statului, „România” și denumirea de „Regatul României”, foarte rar uzitată pentru emisiunile monetare. Anterior acestor proiecte, apare doar pe aversul probelor monetare din vremea lui Carol al II-lea: 1 leu 1937 (MBR-233). 2 Lei 1937 (MBR-234), 1 leu 1937 (MBR-235) și 2 Lei (1937?) (MBR-236). În cazul monedelor puse ulterior în circulație, legenda „Regatul României” se află pe aversul pieselor

emise de Minai I, și anume: 2 lei 1941 (MBR.-115), 5 lei 1942 (MBR-116), 20 Lei 1942/1943/1944 (MBR 117-119).

Analizând structura figurativă a celor cinci proiecte menționate (Reversuri), observăm că aceasta cuprinde cel puțin două reprezentări inedite pentru semiotică monetară românească – fiind specifice noii ideologii – și anume, lanțul și simbolul Gărzii.

Primul element, lanțul, este des folosit în scrierile istorice și politice cu accente naționaliste, pentru a caracteriza starea națiunii române „înlănțuite” într-o istorie a suferinței.

Al doilea element comportă o arie mai vastă de interpretări. Ca simbol distinctiv al mișcării legionare, gratiile sau gardul de fier sunt interpretate în diferite moduri: fie ca o reprezentare stilizată a semnului crucii, specific creștinismului timpuriu din catacombele Romei – tip denumit heraldic „cruce de Ierusalim” –, fie ca o zvastică ocultă, fie, mai direct, drept gratiile celulelor în care a stat închis Corneliu Zelea-Codreanu.

Un alt element pe care l-am circumscris aceleiași caracteristici de noutate, îl reprezintă soarele ce apare de după culmi muntoase, ca semn al epocii nou începute. Unica reprezentare de acest gen, anterior proiectelor monetare legionare, se află pe reversul Galbenului Mare 1940 Carol al II-lea. Această monedă jubiliară de podoabă reprezintă momentul descinderii din avion a regelui, la revenirea în țară, în 1930. În prim-planul gravurii, Carol al II-lea primește ulciorul cu apă pe care i-l întinde țărancă Modura: în fundal, sunt vag sugerate razele soarelui, în spatele dealurilor din depărtare, simbolizând începutul noii domnii.

Cert este un lucru: această emblemă a fost aleasă ca semn electoral de către Corneliu Zelea-Codreanu pentru mișcarea legionară participantă la alegerile de la 1 iunie 1931, sub denumirea de „Gruparea C. Z. Codreanu”, după – cum el însuși menționează – fără a preciza semnificația simbolului.

„Cariera” soarelui în iconografia de stat începe abia odată cu extinderea „luminii de la răsărit”. Sacralitatea discului solar este degradată prin excesivă politizare și ideologizare a simbolului: „Votați Soarele”, sloganul coaliției B.P.D. (Blocul Partidelor Democratice) în alegerile din 1946; soarele răsărind din spatele munților ca simbol al socialismului victorios, pe stema R.P.R./R.S.R., ca și pe cele două noi compoziții succesive ale etalonului monetar: 1 leu 1949 / 1950 / 1951 / 1952 (MBR 138-142) și 1 leu 1963 / 1966 (MBR 177, 182).

În ceea ce privește datarea proiectelor, considerăm că acestea puteau fi comandate Monetăriei Naționale după proclamarea Statului Național-Legionar și până la adoptarea primelor măsuri anti-legionare, luate de mareșalul Ion Antonescu, conducătorul Statului, adică între mijlocul lunii

septembrie și sfârșitul lunii noiembrie 1940. Aceste proiecte nu au fost acceptate, fiind pregătită emisiunea din 18 decembrie 1940, pe care am prezentat-o inițial (cea de 250 lei).

De menționat faptul că aceste monede trebuiau să se bată la Arad, la firma „Albert”, firmă care a fost furnizoarea Curții Regale a României, dar proiectul a eșuat din motive care nu se cunosc.

Informația am primit-o de la Secretarul Camerei al Societății Numismatice Române în 1976, acesta fiind angajatul Băncii Naționale a României în acea perioadă.

De asemenea, este foarte important că insignele legionare au fost bătute în mare parte la firma „Albert” din Arad și în mică parte la ateliere mici de gravură din București.

Rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941, înăbușită de mareșalul Ion Antonescu cu ajutorul armatei, a dus la interzicerea Mișcării Legionare și, totodată, la distrugerea aproape totală a monedelor acestora.

Piesa din stânga are stanțat numărul 1 deasupra anului. Legenda spune că în 1945 Haralamb Ionescu, gravorul monedei, a bătut un al doilea tiraj, de doar 10 sau 12 exemplare, pe care le-a numerotat.

O altă legendă, care nu o infirmă însă pe prima, afirmă că prin 1998 s-ar fi bătut cu matrițele originale încă un număr de piese. Acestea au inscripția de pe muchie imprimată defectuos, deoarece stanța folosită inițial pentru baterea devizei n-a mai fost găsită. Semnul legionar de pe muchie este realizat cu o stanță specială. Marginea monedei este dreaptă, la piesele originale fiind un pic teșită. Câteva piese din acest ultim tiraj au apărut la vânzare în ultimii ani (1976-2000).

Acest proiect a fost un proiect eșuat parțial.

În anul 1976, moneda de 250 lei cu grătar i-a fost oferită spre cumpărare autorului acestui studiu, de un mare cercetător a Societății Numismatice Române, Octavian Iliescu, pentru suma de 5000 lei.

BIBLIOGRAFIE

Erwin Schaffer, Bogdan Stambuliu, *România – Proiect, probe Monetare și Catalogul Monedelor emise*, vol. I, București, 2009.

Agricultura curticeană în bazinul legumicol Curtici-Macea-Dorobanți, în secolul al XX-lea

Local Agriculture in the Curtici-Macea-Dorobanți Area in the 20th Century

Dănuț MORODAN
Colectivul monografic Arad

Abstract

Growing vegetables in the Curtici-Macea-Dorobanți area began systematically after the creation of the agricultural cooperative. This was the first stage. The second stage, much harder, meant the voluntary association of farmers and putting together their lands. Then came along the technological development in the seedling production, planting, growing and harvesting the tomatoes. The final part, making profit, was and always remained in the state's hands.

Keywords: agriculture, vegetables, tomatoes, agricultural associations, vegetable basin, Curtici.

Tomatele, denumite științific *Solanum lycopersicum*, au fost aduse în Europa de pe continentul american încă din secolul XVI, ele fiind originare din Peru. Surprinzător, în anul 2001, Uniunea Europeană a decis oficial că tomatele sunt fructe¹ și nu legume. Tomatele sau roșiile, așa cum vor fi denumite în text pe mai departe, au fost descrise încă din anul 1561 într-o lucrare de specialitate a botanistului italian Luigi Anguillara², pe care a denumit-o *Pomi d'Oro* sau *Pomi del Peru* (*Licopersico di Galeno*), alături de alte 1.540 plante.

O primă consemnare privind cultura roșiilor a fost identificată în ziarul *Aurora română*³, care a publicat un articol referitor la expoziția de

¹ «Council Directive 2001/113/EC of 20 December 2001 relating to fruit jams, jellies and marmalades and sweetened chestnut purée intended for human consumption», Annex III, <https://ro.wikipedia.org/wiki/Ro%C8%99ie> (accesat la 02.08.2020).

² Luigi Anguillara, *Semplici dell' eccellente ... liquali in piu pareri a divers nobili huomini scrisi appaiono, et nuovamente da m. Giovanni Marinello mandati in luce*, Veneția 1561 sursa: https://en.wikipedia.org/wiki/Luigi_Anguillara (accesat la 02.08.2020).

³ S. Munténu, „Espusețiunea de horticultură în București, în an. 1864”, în *Auror'a romana* (Pest'a), anul II, nr. 22, 17/27 novembre 1864.

horticultură de la București, în care descrie legumele expuse, printre care și paradize (roșiile), care în anul 1864 se cultivau deja. După aproape 100 de ani, cultivarea tomatelor⁴ în bazinul legumicol Curtici va însemna pentru curticeni, dar și pentru agricultorii din localitățile Macea, Sînmartin, Dorobanți și Șofronea mult mai mult decât orice altă cultură legumicolă. Această cultură a adus mari beneficii bănești atât cultivatorilor agricoli din cadrul cooperativelor agricole de producție, cât și celor din așa numitul sector de producție individual, dar numai după ce s-a trecut la cooperativizarea agriculturii în România, începută după Plenara din 3-5 martie 1949, care a definit căile care trebuiau urmate în realizarea acestui scop. Motivele politice și economice sunt bine-cunoscute.

La Curtici, la înființarea Gospodăriei Agricole Colective „Lumea Nouă”⁵, asocierea țăranilor s-a făcut destul de greu. S-au înscris, în cursul anului 1950, un număr de 67 de familii cu un total de 269 hectare. Ritmul înscrierii în asociația deținătorilor de teren agricol a fost lent între anii 1950 și 1958 și abia după 1959, mai mult forțați de împrejurări decât din convingere, tot mai mulți deținători de teren agricol se vor înscrie în „colectiv”. Fiecare dintre agricultorii a trebuit să solicite în scris primirea în gospodăria agricolă⁶. După anul 1960, numai cei veniți din alte localități, ca urmare a întemeierii de noi familii, au mai cerut primirea în cadrul gospodăriei înființate. Anul 1960 a marcat la Curtici sfârșitul cooperativizării agriculturii, eveniment important în viața comunei de atunci, cu doi ani mai devreme decât s-a încheiat cooperativizarea pe țară. Suprafața totală de teren agricol rezultată în urma încheierii colectivizării a ajuns la un total de 6.683 ha, suprafață mult prea mare pentru a putea fi lucrată eficient de către cooperatorii Gospodăriei Agricole Colective „Lumea Nouă”.

La înființare, Gospodăria Agricolă Colectivă „23 August”⁷ a preluat 3.109 ha de teren de la Gospodăria Agricolă Colectivă „Lumea Nouă”, acesteia rămânându-i o suprafață de 3.574 ha teren agricol. După ce terenurile agricole au fost comasate în urma colectivizării, cele două gospodării au trecut la planificarea producțiilor și executarea lucrărilor agricole. În ce privește modul de folosire a terenului, s-a stabilit că cea mai mare parte a terenului agricol să fie destinat culturii cerealelor, astfel că C.A.P. „Lumea Nouă” a însămânțat cu cereale 1.800 ha, din care 821 ha cu grâu, 880 ha porumb, iar C.A.P. „23 August” a însămânțat cu cereale 2.000

⁴ *Monografie Curtici*, 1968, exemplar cu text dactilografiat, colecția personală, p. 25.

⁵ Data înființării: 20 august 1950.

⁶ Primăria orașului Curtici, arhiva registrului agricol

⁷ Data înființării: 1 ianuarie 1962.

ha, din care 960 ha cu grâu, 912 ha cu porumb, 100 ha cu orz, 160 ha cu cânepă, floarea-soarelui s-a semănat pe 220 ha, iar sfecla de zahăr pe 200 ha. Pe suprafețe mult mai mici s-au cultivat: mazăre 30 ha, fasole 4 ha, cartofi 2 ha, pepeni verzi și galbeni, ceapă și alte leguminoase. Cert este că abia din anul 1959 se poate vorbi în bazinul legumicol Curtici de cultivarea roșiilor pe suprafețe însemnate. Până la sfârșitul anilor 1949, roșiile au fost cultivate pe suprafețe foarte mici, cu un total de 2-3 ha pentru întreaga localitate, de regulă la capătul loturilor de teren, unde se cultiva pentru familie pepenele verde și cel galben și numai pentru nevoile proprii. A urmat o perioadă de tatonare, când suprafața cultivată ajunge undeva în jurul a 60 ha pentru ca începând cu anul 1960, suprafețele cultivate să sporească semnificativ, dar mai ales să crească în mod deosebit cantitatea recoltată. Spre exemplu, datele statistice⁸ arată că la C.A.P. „Lumea Nouă” dacă în anul 1959 producția la roșii de câmp a fost de 6.805 kg/ha, în anul următor s-au obținut 16.223 kg/ha. Producții bune au fost obținute și în anii care au urmat, respectiv în anul 1961 s-au obținut 12.360 kg/ha, în anul 1962 s-au obținut 17.776 kg/ha, în anul 1963 s-au obținut 15.255 kg/ha, în anul 1964 s-au obținut 20.118 kg/ha, în anul 1965 s-au obținut 25.131 kg/ha, în anul 1966 producția de roșii s-a ridicat la 23.763 kg/ha. La C.A.P. „23 August”, încă din primul an, producția de roșii s-a ridicat la 14.910 kg/ha, pentru ca în anul următor producția să ajungă la 17.065 kg/ha. În anii care au urmat au fost obținute 20.370 kg/ha în 1964, 19.907 kg/ha în anul 1965, respectiv în anul 1966 s-a ajuns la o producție de 27.513 kg/ha. Din întreaga suprafață rezervată pentru cultura legumelor, în cele două unități agricole, în fiecare an, un procent de 25% din suprafață era rezervată pentru cultura roșiilor de toamnă cu o producție medie de circa 20.000 kg/ha.

Tomatele sau roșiile, denumite local „părădăici”, au fost cultivate la începutul anilor 1960, în mod aproape constant, pe câte 130 ha de către cele două unități agricole, dar cultura roșiilor de câmp nu ar fi putut fi realizată fără irigații și de aceea, au fost făcute investiții mari în sistemul de irigații pentru legumicultură. În urma acestor investiții, s-a ajuns la o suprafață totală 141 ha, din care la C.A.P. „Lumea Nouă” 100 ha, iar la C.A.P. „23 August” 41 ha.

Pe loturile individuale ale cooperativelor, primite în folosință de la cooperativele agricole, aproape toate familiile de agricultori au cultivat roșii timpurii sau pepeni verzi în bazinul legumicol Curtici. Producțiile mari la hectar și prețurile avantajoase oferite de stat pentru cele două culturi au făcut ca veniturile realizate să fie foarte mari în toate localitățile arătate mai

⁸ *Monografie...*, pp. 29-30.

sus. Roșiile timpurii calitatea „extra” și „calitatea I” erau trimise la export, primele în țările capitaliste, iar cele de a doua calitate în țările membre al Pactului de la Varșovia (14 mai 1955 – 1 iulie 1991)⁹. Agricultorii din bazinul legumicol Curtici¹⁰ au fost adevărați specialiști în obținerea de recolte timpurii de roșii din soiurile Bizon, Delicates, Export I sau Export II. Lista oficială¹¹ a soiurilor de tomate (hibrizilor) din România pentru anul 1994 din 24.11.1993, text publicat în *Monitorul Oficial. Partea I*, nr. 299 din 20 decembrie 1993, nu mai conține soiul românesc de tomate pentru consum în stare proaspătă Export II (SI) creat în 1970. Acest soi românesc a fost radiat în anul 1994 și oficial nu a mai fost cultivat.

Cultivarea roșiilor timpurii, o cultură pretențioasă, începea încă din prima decadă a lunii martie cu primele transporturi efectuate cu căruțele asociației care aduceau gunoiul de grajd și mranita pentru a fi descărcate în pepiniera de legume. Răsadnițele calde necesare creșterii răsadului erau construite din gunoiul cald de grajd, care se întindea sub formă de pat, iar peste acest pat se așezau tocurile din lemn din scânduri late de brad și care împreună cu patul de gunoi constituia răsadnița. În răsadniță se întindea un strat uniform de mranită care se presa ușor cu o scândură lată și astfel răsadnița era gata pregătită pentru semănat. Semănatul începea cu marcatoare lungi din lemn care însemnau locurile unde urmau să fie semănte de roșii, pe urmele marcatorului în mranita amestecată cu pământ moale și cald. La semănat participau cel mai adesea femeile care puneau semințele de roșii în urmele lăsate de marcator, acestea fiind mai îndemânate decât bărbații. La sfârșitul operațiunii, semințele erau acoperite cu mranită amestecată cu nisip și se tasau ușor cu o scândură. După încheierea semănatului, răsadnițele erau acoperite cu rame de sticlă peste care se așezau rogojini și peste acestea o folie de polietilenă, pentru a le proteja de ploaie. De regulă, după 5-6 zile, semințele aflate la căldură și cu umiditate potrivită încolțeau și apăreau primele plante de roșii.

După tratamente fito-sanitare, plantele tinere se repicau în cuburi nutritive și se mutau în răsadnițe reci pentru ca acestea să se dezvolte. La începutul lunii mai, plantele de roșii timpurii erau scoase și plantate în câmp. La început, cultivarea roșiilor s-a făcut direct pe sol, iar mai târziu pe araci, pe pari – cum spun curticienii și măcenii – modalitatea de cultivare fiind mult mai eficientă din punct de vedere a recoltării producției. Ulterior, cultivarea roșiilor timpurii pe rânduri de araci și legate pe sârmă s-a

⁹ Statele comuniste ale Europei Răsăritene au semnat acest pact, cu excepția Iugoslaviei.

¹⁰ Localitățile Curtici, Macea, Sinmartin, Dorobanți, Șofronea.

¹¹ *lista-oficiala-a-soiurilor-hibrizilor-de-plante-de-cultura-din-romania-pentru-anul-1994-din-24111993*, <https://lege5.ro/gratuit/gu4donjy>, (accesat la 29.07.2020).

generalizat în tot bazinul legumicol al Curticiului. Cu mult înainte de recoltarea roșiilor, „Aprozar”-ul (Anexa 2) și „Fructexport”-ul (Anexa 3) contractau producția pe anul în curs cu producătorii agricoli. La recoltarea roșiilor cultivate individual sau în întovărășire participa de regulă întreaga familie, după care acestea erau încărcate în căruțe și transportate către subcentrele de colectare unde descărcau lăzile din căruțe direct pe cântar. După cântărire, roșiile erau sortate, ambalate în lăzi personalizate cu înscrisul „România” și încărcate în vagoane pentru a fi exportate sau expediate în țară. În comunele Curtici și Macea, în anul 1958, au existat nu mai puțin de 12 subcentre de colectare, unde lucrătoarele îmbrăcate în halate albe sortau și ambalau roșiile în lăzi, fiecare lucrătoare aranja cel puțin 25 de lăzi. De la aceste subcentre, autocamioanele asociației și căruțele producătorilor individuali transportau, în perioada de vârf a recoltării roșiilor, zeci de tone, ce au fost încărcate la rampa Magaziei de mărfuri din gara Curtici, de unde au plecat, în fiecare an, sute de vagoane spre consumatori. Producția de roșii timpurii a adus faimă în țară și străinătate cultivatorilor din bazinul legumicol Curtici-Macea-Dorobanți, bazinul legumicol a devenit pentru următorii 30 de ani unul din cele mai mari centre din țară pentru exportul roșiilor. Mulți dintre acești legumicultori au avut amenajări speciale, răsadnițe calde pentru a obține răsaduri timpurii, mașină pentru făcut cuburi, sobe pentru încălzit, ori răsadnițe reci. Au fost legumicultori care, pentru a obține răsaduri de roșii cât de timpurii, au avut construite acasă mici sere încălzite cu produse petroliere, pentru ca mai târziu să treacă pe combustia cu lemne, iar ulterior, pe cea cu rumeguș care încă se păstrează. La începutul anilor 1970, a luat o amploare mare plantarea roșiilor timpurii de câmp sub folii de polietilenă – așa numitele baterii – pentru ca după 1980, să fie construite foarte multe solarii acoperite cu polietilenă.

Deceniile '60 și '70 au adus, pentru locuitorii din bazinul legumicol Curtici, un nivel de trai mult mai ridicat decât în alte localități, nivel de trai determinat în cea mai mare parte de posibilitățile oferite de sectorul agricol cooperatist și de cel individual, care au coexistat până la sfârșitul anului 1991. Veniturile ridicate obținute de locuitorii din Curtici s-au evidențiat în acei ani de dezvoltare în numărul de case noi construite sau transformate între 1960-1967, care a ajuns la 770. Putem spune că sectorul agricol, între anii 1948-1968, a reprezentat ramura de bază în economia localității, iar în cadrul acestei ramuri a predominat cultura plantelor cerealiere, cultura plantelor tehnice – sfecla de zahăr, floarea-soarelui și cânepa pentru fuior.

În agricultura comunei a apărut, însă, în decursul celor 30 de ani, o specializare legată direct de cultura legumelor, și anume cultivarea de roșii

timpurii, activitate foarte rentabilă, dar care a presupus un volum foarte mare de muncă și îl presupune și în prezent.

Azi, se mai cultivă roșii, dar nu timpurii și nu în câmp, ci în sere sau solarii de către tot mai puțini cultivatori.

Pentru cultura roșiilor viitorul este destul de incert.

BIBLIOGRAFIE:

Anguillara, Luigi, *Semplici dell 'eccellente ... liquali in piu pareri a divers nobili huomini scrisi appaiono, et nuovamente da m. Giovanni Marinello mandati in luce*, Veneția, 1561.

Ghițulescu, V., Niss, M., „Se valorifică o recoltă bogată”, în *Flacăra roșie* (Arad), anul XV, nr. 4345, vineri, 1 august 1958.

Graner, D., „Prin contribuție voluntară”, în *Flacăra roșie* (Arad), anul XVII, nr. 4840, vineri, 11 martie 1960.

„Hărnicia țăranilor muncitori din Curtici”, în *Flacăra roșie* (Arad), anul XIV, nr. 3905, miercuri, 27 februarie 1956.

Monografie Curtici, 1968, exemplar cu textul dactilografiat.

Munténu, S., „Espusetiunea de horticultură în Bucuresci, in an. 1864”, în *Auror'a romana* (Pest'a), anul II, nr. 22, 17/27 novembre 1864.

„Pe ogoarele raionului –Valorifică legume timpurii”, în *Flacăra roșie* (Arad), anul XVII, nr. 4867, marți, 12 aprilie 1960.

„Premii speciale pentru producții record în agricultură”, în *Flacăra roșie* (Arad), anul XVI, nr. 4497, miercuri, 30 ianuarie 1959.

„Vești din comuna Curtici”, în *Flacăra roșie* (Arad), anul XIV, nr. 4678, miercuri, 2 septembrie 1959.

«Council Directive 2001/113/EC of 20 December 2001 relating to fruit jams, jellies and marmalades and sweetened chestnut purée intended for human consumption», Annex III, <https://ro.wikipedia.org/wiki/Ro%C8%99ie>, (accesat la 02.08.2020)

Lista-oficiala-a-soiurilor-hibrizilor-de-plante-de-cultura-din-romania-pentru-anul-1994-din-24111993, <https://lege5.ro/gratuit/gu4donjy>, (accesat la 29.07.2020).

**ANEXA 1: Cereri pentru primirea în rândul membrilor Gospodăriei Agricole Colective „Lumea Nouă” din comuna Curtici, din anul 1960.
(Arhiva Primăriei orașului Curtici)**

Către
G.A.C. „Lumea Nouă”
Curtici

Subsemnata Iuciu Maria domiciliată în
Comuna Curtici, Str. Crișan Nr. 35
Vă rog să liuească a mea cerere
membru în G.A.C. „Lumea Nouă” Curtici
cu suprafața de pământ arabil
115 ha.
Sun sperantă că cererea mea va fi
favorabilă.

Iuciu Maria
Curtici la 24/II 1960.

153

Către
Gospodăria Agricolă Colectivă
„Lumea Nouă”
Curtici.

Subsemnatul Mărcuș Ioan domiciliat în
Comuna Curtici Str. Vlad Tepeș Nr. 106
La o adunare generală a G.A.C. Curtici
am primit să fiu primit ca membru în
această gospodărie. Posed 357 Ha pământ
subsemnatul sunt în firmă rog a mi se da
un număr pe care pot eu să-l protej, iar
sotia Elena în vârstă de 52 ani va proteja
toată marea.
Am un mic inventar agricol.

Mărcuș R.P.R.
Curtici 25 II 1960
Mărcuș Ioan

ANEXA 2: Contract pentru cultura și livrarea legumelor și fructelor încheiat între O.C.L. Aprozor cu sediul în Arad și Mariș Simion din comuna Curtici, la data de 15 februarie 1960. (Colecția familiei Florica Tăucean-Mariș)

CONTRACT Nr. 232
pentru cultura și livrarea de legume și fructe

Între subșansați:

Unitatea O.C.L. Aprozor cu sediul în comuna Arad județul Arad reprezentată prin Florica F. Florica pe baza împuternicirii nr. 823 pe data 15.02.60 și
 Producătorul *) Mariș Simion din comuna Curtici județul Timișoara nr. 98. Def. 7100 în calitate de reprezentant prin Florica F. Florica de data 15.02.60

s-a încheiat prezentul contract pentru cultura și livrarea produselor specificate în tabel pe anul 1960 în următoarele condiții:

I. - OBLIGAȚIUNILE UNITĂȚII

- 1) Să sprijine producătorul în obținerea de documente de la Banca Agrară și în procurarea contra cost a semenților, materialelor, îngrășămintelor chimice, tehnice, băștănelor, corticosteroidilor și tuberculizantilor necesari producției.
- 2) Să pună la dispoziția producătorilor materialele necesare, la timp și în cantitățile necesare.
- 3) Să prelucere semințele stabilite prin producătorii materiei, corespunzător stațiilor sau stațiilor de selecție care vor fi aduse la stadiul de selecție necesar al semințelor.
- 4) Să plătească produsele, contractate și procurate pe seama și mijlocii statului:
 - pentru produsele produse în cantități mici, prețurile legale în vigoare la data prezentului contract;
 - pentru produsele produse direct în cantități de destinație (depozit, preț) prețului de destinație cu amendamentul stabilit în momentul producerii, mai puțin taxa de rabat în vigoare;
 - C.A. Costului și amplasamentului agricole de producție și se vor plăti un spor de preț de până la 10%, iar întovărișitorul de până la 2%;
 - producătorilor care aduc produsele contractate la centrale de selecție de la o distanță de depășire a km. și se vor plăti costul transportului, condorm tehnicilor în vigoare;
 - pentru produsele livrate în condițiile contractului pentru export, se vor acorda prime de valoare conform dispozițiilor în vigoare.
- 5) Se va ține decontarea C.A.C., corespunzător activității de producție, întreprinderii agricole, societății de producție sau filialei producătorului individual. La contractele cu asociațiile de producători se va completa tabelul anexă și se va ține decontarea de către fiecare asociat.

- 14) Unitatea contractantă, prin organele sale, împreună cu organele comiterului cercului și stațiilor populare comunale, va face verificarea suprafeței înălțății prin măsurători la locul de cultură sau la samplare. Unitatea, prin organele sale, va controla aplicarea hotărârii de întreprindere, recoltare și selecționare, plus la producția produselor.
- 15) Termenul de livrare pe el mediatul de unitatea contractantă de către producătorul se va scrie cu amănunțime la materialul de contract.
- 16) Respectarea condițiilor contractuale este obligatorie pentru ambii părți. Nerespectarea se va strige după lege și sancționare potrivit legii în vigoare.

Contractul este încheiat astăzi la data 15. II. 1960 în două exemplare

UNITATEA
Arad

PRODUCĂTOR
Mariș

Data 15.02.60 Nr. înscris 421696

Eliberat de _____

Se certifica de noi, Președintele Comitetului Executiv al Stației Populare din comuna Curtici județul Arad regiunea Timișoara și livrătorul Mariș Simion domiciliat în comuna Curtici județul Timișoara județul Arad județul Timișoara pe baza prezentului contract și să în baza contractului și să se obliga să execute cele cuprinse în prezentul contract.

PREȘEDINTE
[Signature]

Nr. _____ data _____

ANEXA 3: Contract de livrare-preluare de legume pe anul 1965 încheiat între Întreprinderea Fructexport Arad cu sediul în Curtici și Moș Dumitru din comuna Curtici, strada Hașdeu, nr. 1. (Colecția autorului)

Contract nr. 324
de cultură și livrare — preluare de legume pe anul 1965

Între: Producătorul: Moș Dumitru Buletin identitate nr. 804/1354
 Municipiul de domiciliu: Curtici Regiunea: V. Teșeu nr. 55 raional
 Arad, județul: Banat
 Întreprinderea: Fructexport Arad cu sediul în Com. Curtici str.
Hașdeu nr. 1 raional: Arad Regiunea: Banat
 Nr. 22 adresa telegrafică: reprezentant: Pova
 în calitate de: șef de secție pe baza Deciziei nr. 429/1964

Însumată pe scurt, conținutul contractului este următorul:

1. Producătorul și-a obligat să cultive și să livreze următoarele cantități de legume:

SOCIUL	No	Cantitate	PARTICULARITATEA DE LIVERARE												
			Iunie						Iulie						
			1-10	11-20	21-31	1-10	11-20	21-31	1-10	11-20	21-31	1-10	11-20	21-31	
Roșii timpuri		620													
din care: Banat		224													
			Auzant						Cortina						
			1-10	11-20	21-31	1-10	11-20	21-31	1-10	11-20	21-31	1-10	11-20	21-31	
Industria		4.200	6.600	6.600	6.600										

2. Pentru realizarea producției contractate, producătorul se obligă:
 — să execute la timp și în bune condiții toate lucrările necesare realizării producției contractate respectând perioadele de livrare prevăzute la pct. 1. urmând condițiile de calitate stabilite în anexa sau în cele de circulație.
 — să asigure, în cazul unor atacuri de dăunători sau calamități naturale care periclită realizarea contractului, în maximum 24 ore de la izbucnirea, organelor statului popular local și unității beneficiare pentru ambalarea și marcat ambalajelor corespunzătoare.
 — să asigure cu mănușă, în zilele de lucru de la începutul sezonului, muncitorii cantității de produse cerute pe cele stabilite în planul de producție contractat.
 3. Producătorul se obligă să livreze, în unități beneficiare și să prezinte condițiile contractate pe sorturi și ambalaje, în termenul și în cantitățile stabilite în graficul de livrare și conform normelor de calitate prevăzute în anexa sau în condițiile de circulație, pe care unitățile beneficiare le va aduce la comunitățile producătorilor.
 4. Ambalajarea va să facă potrivit normelor tehnice, astfel ca fiecare unitate de ambalaj să cuprindă numai produse din același sort și calitate.
 5. Producătorul se obligă să prezinte la controlul de recepție din partea unității beneficiare:

6. Graficile de livrare se întocmesc la centrala de recepție de către com. arad, cu cel puțin 5 zile înainte de începerea lucrului decedat și vor cuprinde cantitățile de produse pe zile calendaristice.
 În cazul în care nu se întocmește graficul decedat și zile, în condițiile de mai sus, se consideră de ambalaj parte drept gratis, acolo precizat la pct. 1 din contract, împărțit proporțional pe zile respective.
 7. Unitățile beneficiare, în ceea ce privește producătorul, este obligat să asigure cu cel puțin 2 zile înainte de începerea lucrului respectiv, cantitățile necesare de ambalaje la centrala de recepție.
 Producătorul este obligat să transporte ambalajele pe secunda sa, să le păstreze în bune condiții și să le întoarcă muncii pentru ambalarea și transportul produselor contractate de unitățile beneficiare.
 8. Ambalajele rămân proprietate de producător, în cazul în care realizarea de produse în secunda sa în centrul de recepție, în termen de 10 zile de la expirarea termenului de livrare a stingerii cantității de produse contractate.
 9. Păstrarea de contractare a producătorului legumele sunt cele în vigoare la data recepției stabilite de organele statului popular regional (respectiv oraș, district și comitat).
 Pentru respectarea termenului și recepția în condițiile stabilite pentru aspect, unitățile beneficiare va plăti prețurile de calitate stabilite conform dispozițiilor legii 50/1964.
 10. Plata se va face la centrala de recepție.
 11. Pentru necesitățile ambalajelor în stare în care să fie putute, după expirarea termenului de preluare a cantității de legume contractate, producătorul va plăti valoarea ambalajelor acestuia la valoarea lor actuală de înlocuire.
 12. Cămbășarea, compensarea și întinerirea ambalajelor și condiții atmosferice care fac imposibilă reculivă în condiții care să asigure calitatea și transportul de comitat pe proces-verbal încheiat de statul popular local împreună cu delegații primilor contractatori.
 Procedura termenului de raportare va fi conformitatea de Comitetul executiv al Arad.
 13. Respectarea condițiilor contractate este de interes pentru ambele părți și neapăsătoare în orice caz și în condițiile prevăzute în dispozițiile legale în vigoare.
 Încheiat în două exemplare, unul:

1965

Delegația nr. 804/1354 din 26.04.1965 Bul. Ident. nr. 804/1354 elaborat de M.R. ARAD

PRODUCĂTORUL: Moș Dumitru

Se certifica de noi, președintele comitetului executiv al statului popular din orașul Arad, raional Arad, regiunea Banat, că producătorul Moș Dumitru, domiciliat în Curtici, raional Arad, regiunea Banat, posedă învalul necesar și că în fața noastră a scutit și știe în obligația sa creșterea celor cuprinse în prezentul contract.

Nr. Data

PREȘEDINTE

IPBA 3068—10

Steagul comunei Socodor, județul Arad

The Flag of Socodor Commune, Arad County

Dr. Augustin MUREȘAN

Societatea Română de Vexilologie, membru fondator

Ioan POPOVICI

Societatea Română de Vexilologie, membru fondator

Abstract

Officially, the commune of Socodor has a flag. The study describes the main characteristics of the flag of Socodor commune, Arad County. The flag has a rectangular shape with a ratio of 2/3. The Socodor commune coat of arms is composed of a shield with rounded edges, quartered. On the upper right side, on a blue background, there is a silver fallow stag. On the upper left side, on a red field, there is a branch with elderberry flowers and five leaves, all golden. On the lower right side, on a red field, there is a golden cabbage. On the lower left side, on a blue field, a silver caduceus is flanked by two golden wheat ears. The shield is stamped by a silver mural crown with a crenelated tower. The fallow stag represents the rich activity of hunting wild animals or game in the area. The elderberry flower alludes to the name of the locality. The cabbage and the wheat ears symbolize the main occupations of the inhabitants, growing vegetables and agriculture. The caduceus represents the commerce which is carried out by the inhabitants of this commune, located 12 km away from the border with Hungary. The mural crown with a crenelated tower signifies the fact that the locality holds the rank of commune. Both sides of the flag are identical.

Keywords: *Arad County, Socodor, commune, flag, rectangular, coat of arms.*

Conform *Legii nr. 141¹ din 10 iunie 2015*, fiecare județ și localitate din România își poate adopta steagul propriu. Potrivit prevederilor legale, „fiecare unitate administrativ-teritorială poate supune aprobării Guvernului steagul propriu și unic pe baza hotărârii autorității deliberative”².

¹ „Legea nr. 141 din 10 iunie 2015”, publicată în *Monitorul Oficial al României, Partea I* (București), nr. 412 din 11 iunie 2015, reglementează condițiile privind aprobarea, arborarea și folosirea de către unitățile administrativ-teritoriale ale steagurilor proprii, ca simbol local.

² *Legea nr. 141 din 10 iunie 2015*, art. 1, alin. (2).

Prezentăm mai jos steagul comunei Socodor³, județul Arad, însemn vexilologic-heraldic oficializat⁴.

Steagul comunei Socodor⁵ este alcătuit din *pânza steagului⁶* (flamura) și *hampă⁷*. *Pânza steagului* (Fig. 1) are un format dreptunghiular cu proporția între lățimea și lungimea însemnului de 2/3⁸. Câmpul flamurii este tăiat (bicolor orizontal)⁹ având fâșia¹⁰ din partea superioară de culoare albastră, iar cea inferioară galbenă, cu stema comunei Socodor¹¹, trecând peste tăiere. În partea de sus este inscripționat statutul localității

³ Proiectul privind însușirea variantei finale a modelului de steag al comunei Socodor, județul Arad, a fost aprobat prin *Hotărârea Consiliului Local, nr. 52/11 mai 2017*. Prefectul județului Arad și-a exercitat controlul de legalitate. Modelul de steag însoțit de un memoriu justificativ a fost avizat favorabil de Comisia Națională de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, conform adresei nr. 10/30.01.2018.

⁴ *Vexilologia* este o ramură a cercetării istorice care se ocupă cu studiul steagurilor din diferite epoci și țări. Denumirea provine de la termenul latin, *vexillum* (steag, drapel). Ea se interferează cu celelalte științe auxiliare ale istoriei, în special cu heraldica, sigilografia, numismatica, medalistica, faleristica etc. Datorită necesității de analizare a simbolisticii reprezentărilor de pe steaguri, în cadrul vexilologiei propriu-zise s-a conturat și existența unui subdomeniu, cel al vexilologiei heraldice. Cercetarea fenomenului vexilologic în ansamblu său pe teritoriul României, a istoriei drapelului național, se face din anul 1998, sub auspiciile Societății Române de Vexilologie, vezi Dumitru Țeicu, „Vexilologia – o ramură a cercetării istorice”, în *Din istoria vexilologiei bănățene*, Reșița, 2007, p. 2 (Proiectul expoziției și al catalogului: dr. Dumitru Țeicu; Fotografii: dr. Mircea Taban; Texte redactate de: dr. Mircea Taban, Augustin Mureșan, M-Kiss Hedy).

⁵ Modelul steagului comunei Socodor, județul Arad a fost aprobat prin Hotărârea de Guvern, nr. 42 din 30.01.2019 și publicat în *Monitorul Oficial al României, Partea I* (București), nr. 90 din 5 februarie 2019.

⁶ Pânza steagului = o țesătură realizată din fire de mătase, bumbac, damasc etc. prinsă de hampă pe una din laturi; Alexandru Daneș, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010, p. 7.

⁷ Hampă = suport lung și subțire de lemn de care se prinde pânza steagului, iar la extremitatea superioară pajura sau vârful hampei; *sinonim*, lance, prăjină, *Ibidem*, p. 5.

⁸ Forma și dimensiunile modelului de steag al unității administrativ-teritoriale sunt cele stabilite, în condițiile legii, pentru drapelul României *Legea nr. 141* din 10 iunie 2015, Cap. I, art. 2, alin. (1). Steagul propriu al unității administrativ-teritoriale nu va depăși în dimensiuni și număr de exemplare drapelul României și drapelul Uniunii Europene și va fi amplasat la același nivel cu acestea (Cap. II, art. 4, alin (3)). Dimensiunile standard aprobate pentru steagurile unităților administrativ-teritoriale sunt de: 135 cm X 90 cm.

⁹ Bicolor orizontal= vezi Alexandru Daneș, *op. cit.*, Pl. I, p. 11.

¹⁰ Fâșie= zonă a pânzei de steag care are o culoare distinctă față de cele învecinate, *Ibidem*, p. 4.

¹¹ În conformitate cu prevederile art. 2 alin. (4), cap. I din *Legea nr. 141/2015*: „Pe steagurile unităților administrativ-teritoriale, pot fi reproduse și stemele unităților administrativ-teritoriale, aprobate conform legii”. Stema comunei Socodor a fost aprobată prin Hotărârea de Guvern nr. 199 din 23. 04. 2013 și publicată în *Monitorul Oficial al României, Partea I* (București), nr. 257 din 9 mai 2013.

„COMUNA” semicircular cu litere majuscule de culoare galbenă, iar jos denumirea „SOCODOR”, de asemenea, circular cu aceleași tip de litere, dar de culoare albastră.

Stema comunei Socodor se compune dintr-un scut¹² triunghiular cu marginile rotunjite, scartelat¹³. În partea dreaptă superioară, în câmp albastru, este reprezentat un cerb lopătar de argint. În partea stângă superioară, în câmp roșu, este reprezentată o crenguță de soc cu cinci frunze și cu floare, totul de aur. În partea dreaptă inferioară, în câmp roșu, este redată o căpățână de varză de aur. În partea stângă inferioară, în câmp albastru, este reprezentat un caduceu de argint flancat de două spice de grâu de aur. Scutul este timbrat cu o coroană murală, de argint cu un turn crenelat.

Semnificațiile elementelor însumate:

Cerbul lopătar reprezintă bogăția cinegetică a zonei. Crenguța de soc cu floarea (inflorescența) este, în cazul de față, *armă vorbitoare*¹⁴, dând denumirea localității. Varza și spicele de grâu simbolizează principalele ocupații ale locuitorilor, legumicultura și agricultura. Caduceul semnifică comerțul practicat de locuitorii acestei comune, aflată la 12 km de frontiera cu Ungaria. Coroana murală cu un turn crenelat semnifică rangul de comună al unității administrativ-teritoriale¹⁵.

Ambele fețe¹⁶ ale flamurii steagului sunt identice. Steagul se fixează pe hampă în partea stângă, pe lățime.

Semnificațiile culorilor steagului:

Albastru ca cerul (sau azur), reprezintă apa, dar și aerul și este simbolul blândeții, frumuseții, nobleței și a bunei-credințe¹⁷.

¹² Scut = partea centrală a unei steme, simbolizând arma de apărare a cavalerilor medievali, pe care aceștia își reprezentau blazonul. Scutul are forme variate după epoca și aria geografică în care a apărut. După formă, poate fi triunghiular, rotunjit, dreptunghiular, rococo (cu marginile neregulate) etc.; vezi *Dicționar al științelor speciale ale istoriei, Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 211.

¹³ Scartelat = suprafață împărțită în patru cartiere printr-o linie verticală și una orizontală, *Ibidem*, p. 205.

¹⁴ Arme vorbitoare = exprimă sau fac aluzie la numele posesorului, *Ibidem*, p. 47.

¹⁵ Augustin Mureșan, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, „Stema comunei Socodor”, în Sorin Bulboacă, Doru Sinaci (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, vol. III, Comunele Județului Arad*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021, p. 96; Augustin Mureșan, Ioan Popovici, *Heraldică teritorială arădeană (1999-2021)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022, pp. 66-67.

¹⁶ Față = una din cele două suprafețe ale pânzei steagului (Alexandru Daneș, *op. cit.*, p. 4).

¹⁷ Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica, Tratat tehnic*, București, Editura Științifică, 1974, p. 40; Maria Dogaru, *Din heraldica României*, București, Editura JIF, 1994, p. 30.

Galben (sau aur) înseamnă mărire, măreție, forță, putere, fast, bogăție și curățenie¹⁸.

Astfel și comuna Socodor, județul Arad are aprobat oficial steag propriu. El este un însemn vexilologic-heraldic care prin cromatică flamurii¹⁹ și simbolul său specific – stema proprie – aplicată în centru acesteia, individualizează această comună. Stema reprezentată pe flamură prin elementul ei, coroana murală cu un turn crenelat și inscripțiile sale ne indică faptul că steagul aparține unei comune, în acest caz comuna Socodor.

Fig. 1. Steagul comunei Socodor, județul Arad.

BIBLIOGRAFIE

Daneș, Alexandru, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010.

Dicționar al științelor speciale ale istoriei, Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.

¹⁸ Vezi Marcel Sturdza-Săucești, *op. cit.*, p. 40; Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 30.

¹⁹ Acest însemn vexilologic are flamura alcătuită din două fâșii orizontale de dimensiuni egale, în culorile albastru în partea superioară și galben în partea inferioară.

- Dogaru, Maria, *Din heraldica României*, București, Editura JIF, 1994.
- Hotărârea de Guvern nr. 199 din 23.04.2013.
- „Legea nr. 141 din 10 iunie 2015”, în *Monitorul Oficial al României, Partea I* (București), nr. 412 din 11 iunie 2015.
- Monitorul Oficial al României, Partea I* (București), nr. 90 din 5 februarie 2019.
- Monitorul Oficial al României, Partea I* (București), nr. 257 din 9 mai 2013.
- Mureșan, Augustin, Szemkovics, Laurențiu-Ștefan, „Stema comunei Socodor”, în Sorin Bulboacă, Doru Sinaci (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, vol. III, Comunele Județului Arad*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021.
- Mureșan, Augustin, Popovici, Ioan, *Heraldică teritorială arădeană (1999-2021)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022.
- Săucești-Sturdza, Marcel, *Heraldica, Tratat tehnic*, București, Editura Științifică, 1974.
- Țeicu, Dumitru, „Vexilologia – o ramură a cercetării istorice”, în *Din istoria vexilologiei bănățene*, Reșița, 2007.

II. BISERICA ȘI ȘCOALA THE CHURCH AND THE SCHOOL

Hotărâri ale autorităților de stat și bisericești privind implicarea clerului ortodox în armată și politică

State and Church Decisions Concerning the Involvement of the Orthodox Clergy in the Army and Politics

*Preot dr. Cosmin PANȚURU
Universitatea de Vest Timișoara*

Abstract

The pastoral and missionary activity of the clerics of the Romanian Orthodox Church was and is identified with that of the Church and implicitly with its believers. By their mission, some of the canons of the universal Church forbid hierarchs, priests, deacons and even monks to deal with 'worldly rulers'. The army and politics are part of this category. On the other hand, as a distinct study, the status of the military priest is legislated by the older and newer norms of the state, as well as by the internal religious rules. Moreover, the cleric is exempted from military service, even his political activity is prohibited. The study analyses the norms according to which the authorities understood to put into practice the matters in question.

Keywords: *State, Orthodox Church, army, politics, status.*

Activitatea pastoral-misionară a clericilor Bisericii Ortodoxe Române s-a identificat și se identifică cu cea Bisericii și implicit cu a păstoriților săi. Prin misiunea care le este încredințată, unele dintre canoanele¹ Bisericii universale interzic ierarhilor, preoților, diaconilor și chiar monahilor să se îndeletnicească cu „dregătorii lumești”. Armata și politica, după cum vom vedea, fac parte din această categorie. Pe de altă parte, ca un studiu aparte, statutul preotului militar este legiferat de normele mai vechi și mai noi ale statului, precum și de cele interne bisericești. De altfel, clericul este scutit de îndeplinirea serviciului militar, interzicându-i-se

¹ Despre textul tuturor canoanelor invocate în studiul de față, a se vedea Ioan N. Flocă, *Canoanele Bisericii Ortodoxe Române*, 1991.

chiar activitatea politică. În cele ce urmează le vom analiza în baza acestor norme după care autoritățile au înțeles să pună în practică chestiunile în cauză.

Canoanele ca principii ale actualelor norme bisericești

Canonul 6 apostolic interzice episcopului sau presbiterului sau diaconului „să nu ia asupra sa purtări de grijă lumești; iar de nu, să se caterisească” (can. 20, 81, 83 ap.; can. 3, 7IV ec.; can. 10 VII ec.; can. 16 Cartagina; can. 11 sin. I-II).

Canonul 81 apostolic amintește „că nu se cuvine ca episcopul sau presbiterul să se pogoare pe sine în ocârmuiri obștești (publice), ci să se hărăzească (dedice) nevoilor (treburilor) bisericești. Deci ori să se supună a nu face aceasta, ori să se caterisească, căci, după povățuirea Domnească (a Domnului), nimeni nu poate sluji la doi domni (Matei 6, 24)”.

Canoanele sinoadelor ecumenice prevăd aceleași incompatibilități. Canonul 3 al Sinodului IV ecumenic arată că „a venit la Sfântul Sinod (la cunoștința Sfântului Sinod)că oarecari dintre cei cuprinși (incluși) în cler se fac arendași ai averilor străine pentru câștig rușinos și se îndeletnicesc cu treburi (afaceri) lumești, apoi, lenevindu-se în slujirea lui Dumnezeu și alergând prin casele oamenilor, din iubire de argint iau asupra lor și mânuirea (administrarea) de averi. De aceea, sfântul și marele sinod a orânduit (hotărât) ca de acum înainte nimeni, nici episcopul, nici clericul, nici monahul, să nu ia în arendă averi, nici să se vâre (amestece) pe sine în chivernisirea (administrarea) lucrurilor lumești, afară numai dacă ar fi chemat cumva după legi la epitropia de neînlăturat (obligatorie) a nevârșnicilor (minorilor) sau dacă episcopul cetății l-ar rândui să poarte grija lucrurilor bisericești sau a orfanilor sau a văduvelor neajutorate sau a persoanelor care mai ales au trebuință de ajutor bisericesc pentru frica lui Dumnezeu. Iar dacă cineva de acum înainte ar încerca să calce cele orânduite (hotărâte), unul ca acela să se supună pedepselor bisericești”.

Sinodul IV ecumenic prin canonul 7 hotărăște „ca cei ce au fost rostuiți (așezați) odată în cler, precum și monahii, să nu intre nici în oaste, nici în dregătorie lumească; iar dacă ar îndrăzni aceasta și nu s-ar pocăi, încât să se reîntoarcă la aceea ce mai întâi au ales pentru Dumnezeu, să fie dați anatemei” (can. 6, 20, 81, 83 ap.; can. 3, 16 IV ec.; can. 21 Trulan; can. 10 VII ec.; can.16 Cartag.; can. 11 Sin. I-II).

Totuși, în anul 787, canonul 10 al Sinodului VII ecumenic constată că aceste prevederi au fost chiar încălcate. Textul canonului este grăitor în acest sens: „De vreme ce unii dintre clerici, nesocotind rânduiala canonică, părăsindu-și parohia lor, alegă la altă parohie, și mai cu seamă în această de

Dumnezeu păzită și împărătească cetate, și stau (se stabilesc) la dregători lumești, săvârșind sfintele slujbe (liturghii) în paraclisele (capelele) lor, pe aceștia nu este îngăduit a-i primi în nici un fel de casă sau biserică, fără voia episcopului propriu și a episcopului Constantinopolului. Iar dacă va face cineva și ar stăruî (în ceea ce a făcut), să se caterisească. Câți însă fac lucrul acesta cu știrea mai înainte pomeniților preoți (vlădici), nu le este îngăduit a lua asupra lor purtări de grijă lumești și de ale vieții, ca fiind oprîți de către dumnezeieștile canoane a face aceasta. Iar dacă cineva s-ar prinde având asupra-și o sarcină mai mare decât cele zise, ori să înceteze, ori să se caterisească. Așadar, mai bine să se ducă (preotul) spre învățarea copiilor și a casnicilor (sclavilor), cetindu-le lor cu stăruință Scripturile, căci spre aceasta a și luat moștenire preoția”.

Canonul 11 al Sinodului local I-II de la Constantinopol (861) reamintește că „dumnezeieștile și sfintele canoane supun caterisirii pe presbiterii ori diaconii care primesc asupra-le dregătorii sau îndeletniciri lumești, sau cele ce se zic purtări de grijă în casele dregătorilor. Deci și noi, întărind aceasta, hotărâm și în privința celorlalți care se numără în cler: că dacă vreunul dintre ei s-ar îndeletnici cu dregătorii lumești sau ar primi asupra-și cele ce se zic purtări de grijă în casele sau moșiile dregătorilor, acela să se alunge din clerul său; căci nimeni nu poate sluji la doi domni, după cuvântul nemincinos al lui Hristos, adevăratul nostru Dumnezeu (Matei 6, 24)”.

Aceste principii se regăsesc și în alte canoane (can. 15, 20, 58, 81, 83 ap.; can. 2, 15, 16 I ec; can. 3, 4, 5, 7, 8, 10, 20, 23 IV ec; can. 17-20, 31, 59, 64 Trulan; can. 3, 13, 16, 21 Antioh.; can. 19 Laod.; can. 1, 2, 3, 12, 15, 16 Sard.; can. 16, 34, 48, 65, 71, 80, 90, 121, 123 Cartag.; can. 11 Sin. I-II Constantinopol).

Statutul preotului militar în legislația Bisericii Ortodoxe și a statului român

Textul canonului 83 apostolic arată că în cazul în care „episcopul, presbiterul sau diaconul, ocupându-se cu oastea (exercitând o funcție militară), și voind să le ție pe amândouă, dregătoria de stat și cârmuirea preoțească, să se caterisească”. Așadar, „între ocupațiile incompatibile cu preoția din categoria celor publice, se numără funcțiunile militare, fie ele de combatanți, fie administrative. Deținerea unor astfel de funcțiuni de către clerici se pedepsește cu caterisirea. Cu toate acestea, sunt nenumărate mărturiile despre îndeletnicirile militare ale clericilor în timpuri de grea încercare pentru Biserică sau pentru țările în care aceștia au trăit, fără ca

Biserica să ridice obiecțiuni”². Dacă examinăm îndeaproape acest canon, putem observa că preotul în cauză nu exercită de fapt o funcție militară, ci doar pe cea de preot, îndeplinindu-și atribuțiile ce-i revin în unitatea militară în care este încadrat.

Cu toate că textul canonului 1 al Sf. Atanasie cel Mare amintește în epistola sa către Amun că „precum a ucide nu este îngăduit, dar în război a desființa pe vrăjmaș este și legiuit și vrednic de laudă”, canonul 13 al Sf. Vasile cel Mare oprește de la împărțășanie pe timp de 3 ani pe cei „ce luptă pentru bunacuvință și dreapta cinstire de Dumnezeu”, săvârșind „ucidere în războaie”. Referindu-se la aceste două canoane, „comentatorii Zonara și Valsamon fac precizarea că în practica vieții bisericești se observă că nu s-a respectat sfatul Sf. Vasile cel Mare, ci cel al Sf. Atanasie cel Mare, citând cazurile de preoți care participând la războaie au comis infrațiunea de ucidere a inamicului”³, s-au învrednicit de laudă.

Mergând pe aceeași linie, Sf. Vasile cel Mare, prin canonul 55, oprește de la împărțășanie chiar și pe laicii care luptă „împotriva tâlharilor”, iar clericilor implicați în astfel de acțiuni li se aplică pedeapsa caterisirii.

Analizând momentele de seamă din istoria țării și a Bisericii noastre, observăm că chiar și atunci când nu exista o legiferare specială în ceea ce privește participarea clerului la momentele de cumpănă ale poporului, ei au fost alături de păstoriții lor. Astfel, îi întâlnim în mișcările populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, precum și în Primul Război Mondial (1916-1918)⁴. Înainte ca România să intre în această primă conflagrație „Biserica Ortodoxă Română l-a numit pe preotul Constantin Nazarie în funcția de protopop pentru preoții militari, precum și pentru cei mobilizați în armată, din anul 1916 devenind șef al Serviciului religios de pe lângă Marele Cartier general al Armatei Române”⁵. Unii dintre clerici au activat în serviciile sanitare ale Armatei Române, primind „misiuni de confesori militari în diferite spitale din țară”⁶.

După cel Dintâi Război Mondial, mitropolitul Pimen Georgescu al Moldovei (1909-1934) și-a exprimat opinia referitoare la instituirea unui

² A se vedea comentariul arhidiaconului Ioan N. Floca la acest canon, în *op. cit.*, p. 47.

³ *Ibidem*, p. 331.

⁴ *Ibidem*, p. 554.

⁵ Mircea Păcurariu, „Contribuția Bisericii la realizarea actului unirii de la 1 Decembrie 1918”, în *Biserica Ortodoxă Română* (București), anul CXVI, 1978, nr.11-12, p. 1251, la Alexandru Moraru, „Opera de caritate a Bisericii Ortodoxe Române”, în *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserica. Națiune. Cultură, Vol. III, Tom. I*, București, 2006, pp. 555-556.

⁶ Al. Moraru, *op. cit.*, p. 558.

serviciu religios: „...este absolut necesar să se organizeze un serviciu preoțesc permanent al armatei; este vorba de a i se da soldatului român și o educație sufletească, ca el să devină un bun cetățean, în ce privește respectul legilor, ordinea publică și iubirea neamului și țării”⁷.

Astfel, în anul 1921, prin *Legea privitoare la organizarea clerului militar și prin Regulamentul pentru organizarea clerului militar*⁸, precum și prin hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, a fost posibilă înființarea unei Episcopii a Armatei Române. Episcopul era ales și numit prin decret regal dintre candidații propuși de Sfântul Sinod, urmând să devină membru al aceluiași for ecleziastic, dar asimilat cu gradul de general. El a ajuns conducătorul clerului militar ortodox, dar și al celorlalte culte, inclusiv al rabinilor și imamilor. Titulatura sa era de „episcop al Alba-Iuliei”. În anul 1928, a fost emis *Regulamentul pentru serviciul religios în timp de pace și companie*⁹, iar în anul 1929, a fost emisă *Legea pentru organizarea ministerelor*¹⁰. În anul 1932, a apărut *Legea pentru organizarea clerului militar*¹¹, rămasă în vigoare până în anul 1948.

Conform acestei structuri, primul titular al scaunului de episcop al armatei a fost Nicolae Teculescu (1865-1932; episcop până în 1924), cu reședința într-o cazarmă din Alba-Iulia. I-a succedat dr. Ioan Stroia (1865-1937, numit episcop al Armatei la 20 mai 1925) care a stabilit reședința episcopiei în incinta Catedralei Încoronării¹². Urmașul lui a fost Partenie Ciopron¹³ (1896-1980; la 17 iunie 1937 ales episcop și înscăunat la 10 octombrie același an). A păstorit această Episcopie până în anul 1948. A participat în calitate de preot militar la luptele din Primul Război Mondial, fiind rănit la Cașin în 12 octombrie 1917. Ca păstor al Armatei române a desfășurat o activitate intensă în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial

⁷ Ștefan Pâslaru, „23 aprilie 1921. Legiferarea organizării clerului militar”, în *RIM* (București), 1993, nr. 3, p. 38, la Al. Moraru, *op. cit.*, pp. 584-585.

⁸ „Legea privitoare la organizarea clerului militar” și „Regulamentul pentru organizarea clerului militar”, publicate în *Monitorul Oficial al României* (București), nr. 115 din 29 mai 1924.

⁹ Arhivele Militare Române (A.M.R.), *fond Inspectoratul Cercului Militar*, dosarul nr. 9/1928, la Al. Moraru, *op. cit.*, p. 585.

¹⁰ A.M.R., dosarul nr. 4/1929, la Al. Moraru, *op. cit.*, p. 585.

¹¹ „Legea pentru organizarea clerului militar”, publicată în *Monitorul Oficial al României* (București), nr. 132 din 8 iunie 1932.

¹² Despre Episcopia Armatei Române a se vedea Gheorghe Anghel, *De la vechea Mitropolie Ortodoxă a Transilvaniei la Episcopia de Alba Iulia*, Alba Iulia Editura Episcopiei Ortodoxe de Alba Iulia, 1993, pp. 151-155.

¹³ Amănunte despre viața și activitatea sa la Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Ediția a II-a, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 101.

(1941-1945) atât pe frontul din vest, cât și pe cel din est. Episcopia Armatei și instituția clerului militar au fost desființate prin *Decretul nr. 177/1948*.

Actuala *Constituție* a țării noastre, prin art. 29, al. (5), arată că toate cultele se bucură de sprijinul statului, „inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată”. Pe baza acestui articol, *Legea nr. 195 din 6 noiembrie 2000 privind constituirea și organizarea clerului militar*¹⁴ prevede că „clerul militar se constituie din preoții militari care își desfășoară activitatea în structurile forțelor armate” (art. 1, al. (1) din *Legea nr. 195/2001*). Aceste structuri ale forțelor armate sunt: „Ministerul Apărării Naționale, Ministerul de Interne, Serviciul Român de Informații, Serviciul de Informații Externe, Serviciul de Protecție și Pază, Serviciul de Telecomunicații Speciale și Ministerul Justiției – Direcția Generală a Penitenciarelor” (art. 1, al. (2) din *Legea nr. 195/2001*). Recrutarea preoților militari se face de către aceste forțe „din rândul personalului hirotonit sau ordonat care are numai cetățenie română, recomandat de un cult legal constituit, licențiat în Teologie pastorală și având doi ani de activitate bisericească” (art. 9, al. (1) din *Legea nr. 195/2001*). Pentru anumite fapte pozitive din cadrul serviciului, preoților militari „li se pot conferi decorațiuni și titluri de onoare pentru acte de eroism, curaj și devotament în executarea unor misiuni, precum și pentru merite deosebite în îndeplinirea atribuțiilor ce le revin” (art. 19, al. (1) din *Legea nr. 195/2001*); pentru vechime în activitate și rezultate meritorii „li se conferă medalii și ordine militare, iar pe linie bisericească, ranguri și distincții” (art. 19, al. (2) din *Legea nr. 195/2001*); iar „pentru îndeplinirea exemplară a atribuțiilor de serviciu li se pot da recompense morale și materiale, potrivit regulamentelor militare” (art. 19, al. (3) din *Legea nr. 195/2001*).

În funcție de categoria garnizoanei unde își desfășoară activitatea pastorală, preoții militari sunt asimilați corpului ofițerilor ca: maior, locotenent-colonel, colonel, general de brigadă (art. 15, lit. a-d) din *Legea nr. 195/2001*).

Prin art. 18 din *Legea nr. 195/2001* li se restrânge însă exercitarea unor drepturi și libertăți: „căsătoria cu o persoană apatridă sau care nu are exclusiv cetățenie română este condiționată de obținerea aprobării prealabile

¹⁴ „Legea nr. 195 din 6 noiembrie 2000 privind constituirea și organizarea clerului militar”, publicată în *Monitorul Oficial al României* (București), nr. 561 din 13 noiembrie 2000. Această lege abrogă „O. G. nr. 106/2000 privind constituirea și organizarea clerului militar”, publicată în *Monitorul Oficial al României* (București), nr. 436 din 3 septembrie 2000, având la bază „Proiectul Legii clerului militar”, aprobat în ședința Sf. Sinod din 25-26 iulie 1997 sub nr. 5074/1997, publicat în *Biserica Ortodoxă Română* (București), 1997, nr. 3-4, p. 236.

a conducătorilor instituțiilor în care sunt încadrați”; „participarea la mitinguri, demonstrații, întruniri cu caracter politic ori sindical este interzisă”; deplasarea în străinătate este permisă, însă condiționată de „ordine și dispoziții cu caracter intern”; „opiniile politice pot fi exprimate numai în afara serviciului, însă nu în fața militarilor păstoriți”; „constituirea în diferite forme de asociere cu caracter profesional, tehnico-științific, cultural și sportiv-recreativ, cu excepția celor sindicale (...) este permisă în condițiile stabilite prin regulamente”, iar „preoții militari permanenți nu pot funcționa ca preoți de parohie” (art. 18, lit. a)-f) din *Legea nr. 195/2001*) decât în două cazuri: după „încetarea activității în rândul clerului militar” și dacă sunt încadrați pe baza unor convenții civile de prestări servicii „pentru acoperirea unor nevoi de asistență religioasă” (art. 18, al. (1) din *Legea nr. 195/2001*). În acest ultim caz, funcția de bază este la parohie și nu în rândul forțelor armate.

Din punct de vedere al subordonării, preotul militar are o dublă subordonare: una față de „șefii structurilor militare în care sunt încadrați” și o a doua spiritual-canonică față de „ierarhia bisericească care l-a recomandat” (art. 14 din *Legea nr. 195/2000*).

Având ca temei hotărârile sinodale amintite, *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*¹⁵ se ocupă în mod special de acest tip de pastorație în art. 135-136. Astfel, „Biserica Ortodoxă Română prin eparhiile sale are responsabilitatea asigurării asistenței religioase și a personalului bisericesc aferent desfășurării acesteia în parohii, în armată (...)”. „Normele generale de asistență religioasă în aceste unități, cu caracter unitar se aprobă de către Sfântul Sinod cu respectarea condițiilor prevăzute de lege”. Personalul clerical din armată „se recrutează cu acordul chiriarhului locului dintre doctorii, absolvenții de masterat, licențiații în teologie, cu respectarea prevederilor statutare și regulamentare bisericești, în condițiile legii”. „Îndrumarea pastoral-misionară și jurisdicția canonic-disciplinară a personalului clerical din aceste unități, aparține în exclusivitate Eparhiilor pe raza cărora activează preoții respectivi” (art. 136, al. (1)-(4) din *Statut B.O.R.*). „Numirea, transferarea și revocarea personalului clerical care asigură asistența religioasă în unitățile respective se face cu acordul comun al Eparhiei și al unității angajatoare, cu respectarea prevederilor statutare și regulamentare bisericești, în condițiile

¹⁵ *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române* a fost aprobat de Sfântul Sinod prin Hotărârea 4768/28 noiembrie 2007, recunoscut de Guvernul României prin „H.G. nr.53/16 ianuarie 2008”, publicat în *Monitorul Oficial al României*, Partea I (București), nr. 50 din 22 ianuarie 2008, în vigoare cu toate amendamentele aduse de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

prevăzute de lege”. Pe de altă parte, „preoții, diaconii și cântăreții bisericești de la parohii au îndatorirea de a acorda asistența religioasă tuturor categoriilor de credincioși din aceste unități ori de câte ori li se va solicita” (art. 136, al. (1)-(2) din *Statut B.O.R.*)

Referitor la unele incompatibilități ale acestui tip de pastorație, textul canonului 83 apostolic arată: „Episcopul, presbiterul sau diaconul, ocupându-se cu oastea (exercitând o funcție militară), și voind să le ție pe amândouă, dregătoria de stat și cârmuirea preotească, să se caterisească”. Așadar, „între ocupațiile incompatibile cu preoția din categoria celor publice, se numără funcțiunile militare, fie ele de combatanți, fie administrative. Deținerea unor astfel de funcțiuni de către clerici se pedepsește cu caterisirea. Cu toate acestea, sunt nenumărate mărturiile despre îndeletnicirile militare ale clericilor în timpuri de grea încercare pentru Biserică sau pentru țările în care aceștia au trăit, fără ca Biserica să ridice obiecțiuni”¹⁶. Dacă examinăm îndeaproape acest canon, putem observa că preotul cu acest statut aparține nu exercită o funcție militară, ci doar pe cea de preot, îndeplinindu-și atribuțiile ce-i revin în unitatea militară în care este încadrat.

Canonul 1 al Sf. Atanasie cel Mare amintește în epistola sa către Amun: „Precum a ucide nu este îngăduit, dar în război a desființa pe vrăjmaș este și legiuit și vrednic de laudă”; totuși canonul 13 al Sf. Vasile cel Mare oprește de la împărtașanie pe timp de 3 ani pe cei „ce luptă pentru bunacuviință și dreapta cinstire de Dumnezeu”, săvârșind „ucideri în războaie”. Referindu-se la aceste două canoane, „comentarii Zonara și Valsamon fac precizarea că în practica vieții bisericești se observă că nu s-a respectat sfatul Sf. Vasile cel Mare, ci cel al Sf. Atanasie cel Mare, citând cazurile de preoți care participând la războaie au comis infracțiunea deucidere a inamicului”¹⁷, s-au învrednicit de laudă.

Canonul 55 al Sf. Vasile cel Mare oprește de la împărtașanie chiar și pe laicii care luptă „împotriva tâlharilor”, iar clericilor implicați în astfel de acțiuni li se aplică pedeapsa caterisirii.

Până la adoptarea *Legii nr. 195/2001*, personalul clerical din unitățile amintite a funcționat ca urmare a protocolului pe care Biserica Ortodoxă Română le-a încheiat cu Ministerul Apărării Naționale¹⁸. O parte din prevederile sale au fost incluse în *Legea clericului militar*.

¹⁶ A se vedea comentariul arhidiaconului Ioan N. Floca la acest canon, în *op. cit.*, p. 47.

¹⁷ *Ibidem*, p. 331.

¹⁸ *Protocol nr.7242/1995 cu privire la acordarea asistenței religioase în armata României încheiat între Ministerul Apărării Naționale (A.4868/11.10.1995) și Patriarhia Română*

Scutirea de îndeplinirea serviciului militar a clericilor Bisericii Ortodoxe Române

Deși statutul clerului militar este legiferat de legea amintită, *Legea nr. 46/1996 privind pregătirea populației pentru apărare*¹⁹ oferă posibilitatea cetățenilor „care din motive religioase refuză să îndeplinească serviciul militar sub arme să execute serviciul militar alternativ” (art. 4 din *Legea nr. 46/1996*), scutind de îndeplinirea acestui serviciu – printre alții – „personalul hirotonit sau ordonat care aparține cultelor religioase recunoscute prin lege” (art. 6, lit. c) din *Legea nr. 46/1996*).

Aceeași prevedere o găsim cuprinsă în art. 25 din *Legea nr. 489/2006*²⁰ prin care se specifică în mod clar că „personalul clerical și cel asimilat, precum și personalul monahal aparținând cultelor recunoscute este scutit de îndeplinirea serviciului militar”.

Prin aceste prevederi legale se poate observa că din punct de vedere profesional, persoanele hirotonite sau ordinate, precum și cele asimilate sunt scutite de acest serviciu obligatoriu pentru „toți cetățenii țării care au dreptul și obligația să apere România” (art. 1 și 3 din *Legea nr. 46/1996*). Aceste scutiri, așadar, nu implică neîncadrarea personalului clerical în structurile forțelor armate ca preoți militari activi, ci scutirea personalului hirotonit, care nu a satisfăcut stagiul militar înainte de hirotonie. Prevederile nu se extind și asupra absolvenților sau licențiaților Facultăților de Teologie, ei fiind obligați la satisfacerea serviciului militar „ca militari în termen redus” (art. 3, lit. b) din *Legea nr. 46/1996*) și ca „cetățeni români”.

Participarea clericilor la viața politică a țării

Prevederile și tradiția canonică bizantină în problema implicării clerului și împăratului în treburile interne au pătruns și în Țările Române, unde locul împăratului este luat de domnitor. „Este caracteristică distincția pe care vechii cărturari de inspirație ortodoxă au făcut-o între *lumea dinafară* și *lumea dinăuntru*.(...) Distincția s-a păstrat neschimbată în lumea

(7242/11.10.1995), adoptat în Ședința Sfântului Sinod din 24-25 octombrie 1995, publicat în *Biserica Ortodoxă Română* (București), 1995, nr. 7-12, p. 56.

¹⁹ „Legea nr.46/1996 privind pregătirea populației pentru apărare”, publicată în *Monitorul Oficial al României* (București), nr. 120 din 11 iunie 1996.

²⁰ „Legea nr.489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor” a fost publicată în *Monitorul Oficial al României* (București), nr. 11 din 8 ianuarie 2007.

clericilor și a principilor din sud-estul european, mai ales datorită faptului că aceste societăți nu și-au schimbat structurile”²¹.

Este exemplificativă ideea episcopului de Râmnic, Climent, care în anul 1746 conturează dubla față a puterii din gândirea bizantină mai sus pomenită: „Marele împărat Constantin, ospătând pe oarecari episcopi, precum Eusebiu (de Cezareea – n.n.) scrie, n-a vrut să se laude de coroană și de diadimă și de înălțimea împărăției și de biruințele războaielor, ci se lauda către aceia și se bucura căci se află împreună cu apostolii lucrător la Evanghelia lui Hristos. Pentru aceea a zis: *Voi sunteți episcopi creștinilor pe taină lucrând, iar eu însumi sunt episcop lucrând cele din afară înnoind și ajutând bisericilor și odihnind ceata preoților, ca mai mult cuvântul lui Dumnezeu să se laude și să se lățească și să se înmulțească spre noroade*”²².

Hotărârile mai noi sinodale, reiterând aceste prevederi, interzic clericilor „să facă politică partinică, să fie membri ai unui partid politic, să participe la campanii electorale, să candideze și să ocupe funcții în administrația publică”.

În România modernă și înainte de anul 1948, ierarhii cultelor recunoscute erau, conform prevederilor legale, membri de drept în Senat, ca oameni ai Bisericii. Inclusiv Patriarhul Elie Miron Cristea, în perioada 20 iulie 1927 – 8 iunie 1930 a făcut parte din Regența României, iar între 10 februarie 1938 și 6 martie 1939 a fost prim-ministru al țării.

Situația s-a schimbat în perioada cuprinsă între 1948 și 1989, iar în anul 1996, Sf. Sinod a emis hotărârea nr. 1066²³, prin care se arată că, „în conformitate cu sfintele canoane, episcopii, preoții și diaconii, ca părinți duhovnicești ai tuturor credincioșilor, se vor abține de a candida la alegeri pentru a deveni deputați sau senatori. Clericii, precum și monahii sunt chemați să îndeplinească misiunea lor spirituală specifică, iar aceasta nu este compatibilă cu angajamentul politic sistematic, partizan sau partinic.

Fidelă acestui principiu canonic de neutralitate politică și în respect față de dreptul de opțiune politică, pe care-l are fiecare credincios al său și cetățean al României, Biserica Ortodoxă Română se abține să îndemne sau

²¹ Alexandru Duțu, „Identitate națională și construcție politică”, în *Sfera Politicii* (București), 1995, nr. 29-30, p. 16, cf. http://www.sferapoliticii.ro/sfera/pdf-1/Sfera_29-30.pdf (accesat 12.05.2018).

²² *Ibidem*.

²³ Hotărârea Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a fost aprobată în ședința sa din 13-14 februarie 1996, publicată în *Biserica Ortodoxă Română* (București), 1996, nr. 1-6, pp. 384-385 și republicată în *Hotărâri ale Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române referitoare la activitatea bisericească (1986-2002)*, Galați, Editura Episcopiei Dunării de Jos, 2003.

să recomande alegerea sau sprijinirea vreunui partid sau a unor persoane angajate în confruntarea electorală. (...) În acest sens, trebuie să respingem orice formă de totalitarism comunist ateu, precum și orice formă de extremism. (...) În lumina celor spuse și cu nădejdea în Dumnezeu, chemăm pe toți slujitorii sfințelor altare și pe toți credincioșii Bisericii Ortodoxe Române să-și exercite dreptul de vot în duhul credinței, al iubirii de Biserică și neam și al responsabilității față de prezentul și viitorul României”.

Patru ani mai târziu, hotărârea Sf. Sinod nr. 46 din 25 februarie 2000²⁴ permite, totuși, clericilor de a „candida (condiționat – n. n.) numai ca independenți și numai cu aprobarea chiriarhului pentru un loc în consiliile locale atât în mediul urban, cât și în mediul rural. Nefiindu-i indiferente binele, libertatea, demnitatea și prosperitatea spirituală și materială a țării și a poporului român, Biserica Ortodoxă Română recomandă clerului său să sfătuiască pe credincioșii mireni din adunările parohiale – care de fapt le reprezintă în consiliile parohiale, consiliile eparhiale și adunările eparhiale – și care sunt capabili, activi și cunoscători ai problemelor bisericești și vieții sociale și politice românești, să candideze pentru forurile legislative sau administrative locale sau centrale. Clericii care în pofida acestor recomandări vor candida și vor ocupa chiar ca independenți funcții în administrația de stat (primar, prefect etc.) sau mandate în Parlament vor fi suspendați din activitatea preoțească pe durata mandatului”.

Hotărârea Sfântului Sinod nr. 410 din 10 februarie 2004²⁵ privind problema implicării preoților în politică „înnoiește punctele de vedere și recomandările din cele două hotărâri anterioare și, în lumina acestora, dispune: În calitatea sa de cetățean al Patriei și de părinte duhovnicesc al tuturor enoriașilor săi, indiferent de orientarea lor politică, preotul are libertatea, binecuvântarea și îndatorirea ca, de pe poziția și prin mijloacele care-i sunt specifice, să participe la viața cetății, sprijinind activitățile menite să promoveze binele obștesc și împotrivindu-se oricăror măsuri sau activități care se dovedesc a fi în contradicție cu învățătura și morala creștină ortodoxă. Opțiunea sa politică se exprimă prin vot (pct. 1). În conformitate cu Sfintele Canoane ale Bisericii Universale (6 Apostolic, 7 Sinodul IV

²⁴ Hotărârea nr. 46 a Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a fost aprobată în ședința sa din 10 februarie 2004, fiind publicată în *Biserica Ortodoxă Română* (București), 2004, nr. 1-4, p. 340-341 și republicată în *Hotărâri ale Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române referitoare la activitatea bisericească (2003-2006)*, vol. II, Galați, Editura Episcopiei Dunării de Jos, 2003, pp. 73-74.

²⁵ Hotărârea Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a fost aprobată în ședința sa din 13-14 februarie 1996, publicată în *Biserica Ortodoxă Română* (București), 1996, nr. 1-6, pp. 384-385 și republicată în *Hotărâri ale Sfântului Sinod ...*, 2003.

Ecumenic, 10 Sinodul VII Ecumenic, 11 Sinodul local Cartagina), care stipulează că printre îndeletnicirile incompatibile cu slujirea și demnitatea clericului se numără și aceea de „a primi asupra sa dregătorii sau îndeletniciri lumești”, arhierelui, preotului, diaconului și monahului îi este interzis să facă politică partinică, să fie membru al unui partid politic, să participe la campanii electorale, să candideze și să devină membru al Parlamentului sau consiliilor locale, primar, viceprimar sau să ocupe funcții în administrația publică centrală și locală. Cel care va încălca aceste reguli, precum și legământul depus la hirotonie, se încadrează în prevederile art. 3, lit. «d» și «e» din *Regulamentul de procedură al instanțelor disciplinare și de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române*, având de ales între cariera politică și misiunea preoțească, pentru totdeauna, fără drept de revenire în cler. Abaterile de acest fel vor fi judecate în Consistoriile eparhiale (pct. 2). În același timp, Sfântul Sinod face un călduros apel către liderii partidelor politice din România să nu permită recrutarea de membri din rândurile clerului și nici folosirea în scopuri politice a persoanelor, spațiilor, slujbelor și însemnelor bisericești. Sfântul Sinod îi asigură că Biserica – păstrându-și echidistanța față de partide – va continua să se implice în politica generală a țării, contribuind – prin mijloace specifice – la apărarea democrației, a libertății, a credinței în Dumnezeu, a independenței și integrității Patriei, respingând orice formă de totalitarism comunist ateu, precum și orice formă de extremism” (pct. 3).

Hotărârea Sfântului Sinod nr. 1676 din 5-7 martie 2008²⁶, „constatând, însă, necesitatea disocierii angajamentului preotului în politica partinică, de prelungire a activității sale pastoral-sociale în viața comunității locale, în calitate de consilier local sau consilier județean independent, având aprobarea chiriarhului său, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărât să mențină hotărârea nr. 410/2004 privind interzicerea implicării clericului în politică” (pct. 1). Totuși, „aplicând principiul economiei (pogorământ, dispensă), Sfântul Sinod hotărăște ca, de la caz la caz, preoții care își exprimă, în scris, dorința de a candida numai ca independenți și numai pentru consiliile locale și consiliile județene să primească aprobarea chiriarhilor lor. Aprobarea va fi acordată în urma analizei solicitărilor preoților respectivi, într-o ședință a Permanenței Consiliului Eparhial și numai aceluia considerat capabil să promoveze interesele comunității în consiliile locale și în consiliile județene. Dacă, însă,

²⁶ Hotărârea Sfântului Sinod nr. 1676 din 5-7 martie 2008 cu referire la *Reexaminarea hotărârii Sfântului Sinod nr. 410/2004 privind problema implicării preoților în politică*, în <http://patriarhia.ro/hotararea-sfantului-sinod-nr-1676-din-5-7-martie-2008-2837.html> (accesat 12.05.2018).

se dovedește că preotul nu corespunde cerințelor mandatului încredințat, de a lucra și apăra interesele comunității locale, atunci i se va retrage aprobarea” (pct. 2). „Această hotărâre adoptată de Sfântul Sinod este aplicabilă numai până când se vor găsi membri ai laicatulului ortodox, bine pregătiți, pentru a reprezenta interesele comunităților locale în care se află și ortodocși” (pct. 3).

Hotărârea Sf. Sinod nr. 5099 din 26 mai 2014, invocând temeiurile canonice și sinodale anterioare, arată că Biserica Ortodoxă Română, „neutră din punct de vedere politic, dar nu indiferentă față de problemele societății românești, va continua să se implice în politica generală a țării, contribuind – prin mijloace specifice – la apărarea credinței în Dumnezeu, a libertății, democrației, independenței, integrității, prosperității spirituale și materiale a Țării și poporului român, respingând orice formă de ideologie atee, precum și orice formă de extremism.

În perspectiva alegerilor europarlamentare din România din ziua de 25 mai 2014, Biserica Ortodoxă Română recomandă clerului și credincioșilor ortodocși ca, în calitate de cetățeni europeni, să participe la alegerile europarlamentare și să susțină pe acei candidați care fac dovada că pot apăra și promova valorile creștine, în special familia tradițională, viața și demnitatea umană”.

Din cele expuse se poate concluziona că există un statut special al clericilor Bisericii Ortodoxe Române în privința implicării lor în viața „din afară” a cetății, care a fost exprimat de către autoritatea bisericească în concordanță cu cea de stat, ținând seama de contextul istoric. Respectând ambele legislații, personalul hirotonit poate să-și aducă contribuția sa la „binele comun” al credincioșilor păstoriți, în limita prevederilor legislative, canonice și sinodale actualizate de la un timp la altul.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Militare Române, *fond Inspectoratul Cercului Militar*:

- dosarul nr. 9/1928,

- dosarul nr. 4/1929.

Biserica Ortodoxă Română (București), 1995, 1996, 1997, 2004, 2007.

Monitorul Oficial al României (București), 1924, 1932, 1996, 2000, 2008.

Anghel, Gheorghe, *De la vechea Mitropolie Ortodoxă a Transilvaniei la Episcopia de Alba Iulia*, Alba Iulia Editura Episcopiei Ortodoxe de Alba Iulia, 1993.

Floca, Ioan N., *Canoanele Bisericii Ortodoxe Române*, 1991.

Hotărâri ale Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române referitoare la activitatea bisericească (1986-2002), Galați, Editura Episcopiei Dunării de Jos, 2003.

Hotărâri ale Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române referitoare la activitatea bisericească (2003-2006), vol. II, Galați, Editura Episcopiei Dunării de Jos, 2003.

Moraru, Alexandru, „Opera de caritate a Bisericii Ortodoxe Române”, în *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserica. Națiune. Cultură, Vol. III, Tom. I*, București, 2006.

Păcurariu, Mircea, „Contribuția Bisericii la realizarea actului unirii de la 1 Decembrie 1918”, în *Biserica Ortodoxă Română* (București), anul CXVI, 1978, nr.11-12.

Idem, *Dicționarul teologilor români*, Ediția a II-a, București, Editura Enciclopedică, 2002.

Pâslaru, Ștefan, „23 aprilie 1921. Legiferarea organizării clerului militar”, în *RIM* (București), 1993, nr. 3.

Duțu, Alexandru, „Identitate națională și construcție politică”, în *Sfera Politicii* (București), 1995, nr. 29-30, p. 16, cf. http://www.sferapoliticii.ro/sfera/pdf-1/Sfera_29-30.pdf (accesat 12.05.2018).

<http://patriarhia.ro/hotararea-sfantului-sinod-nr-1676-din-5-7-martie-2008-2837.html> (accesat 12.05.2018).

Ioachim Miloia și legătura sa cu Mănăstirea Săraca

Ioachim Miloia and His Connection with Săraca Monastery

Ioan TRAI

Muzeul Satului Bănățean Timișoara

Abstract

Ioachim Miloia (1897-1940) was born on May 3, 1897, in a family of teachers from the Ferendia (Timiș County). After high school studies, he graduated the theological studies in Caransebeș in 1919. He attended arts history in Bucharest. Miloia's research on the ecclesiastical constructions was made public in different scientific symposiums and published in academic journals.

During his frequent trips to the Banat area, Miloia saw the deplorable state of the Banat monasteries, which made him concentrate his activity on remedying the state of affairs. He personally focused in their restoration and conservation, as was the case in Săraca, Partoș and Lipova, or started different project to support the restoration of other monasteries.

Miloia thought that the Săraca Monastery is the most important art monument in Banat, both for the age of the construction and for the painting that presents us with the highest synthesis of art from the beginning of the 18th century.

Keywords: *arts, history, monasteries, restoration, conservation.*

Biserica mănăstirii dinspre sud-vest, 1930

Vechiul iconostas al bisericii, 1930

Ioachim Miloia (1897-1940) s-a născut la 3 mai 1897, într-o familie de învățători din comuna Ferendia (jud. Timiș). A urmat la Caransebeș studii liceale, apoi teologice, încheiate cu licența din 1919. La București a frecventat cursuri de istoria artelor plastice, fiind înscris la Facultatea de Litere. A continuat la Roma unde, în 1922, și-a susținut licența la Academia de Arte Frumoase. În 1924 și-a susținut teza de doctorat în istoria artelor, la Universitatea din Roma / Facultatea de Litere, cu lucrarea: *Curentul goticului internațional și frații Lorenzo și Jacopo Salimbeni din Sanserezino*, iar în 1927 a primit titlul de doctor în litere și filosofie, cu teza: *Legenda Crucii în literatura și arta medievală*, la aceeași instituție de învățământ.

Reîntors acasă, în 1927 a ocupat postul de profesor suplinitor la școala Normală din Timișoara. Din ianuarie 1928 și până la sfârșitul vieții a fost directorul Muzeului Bănățean. În paralel, a fost asistent la catedra de geometrie descriptivă a Politehnicii din Timișoara. A avut diferite responsabilități în cadrul unor societăți culturale. A restaurat și pictat biserici. Preocupările științifice au vizat domeniul artei, al arheologiei, al istoriei și etnografiei. Cercetările sale s-au finalizat cu studii sau articole publicate în *Analele Banatului* și în revista *Luceafărul*. Demne de semnalat sunt și preocupările muzeografice. A făcut muncă de pionierat în organizarea colecțiilor pe criterii științifice. Deosebit de implicat a fost în politica de achiziții muzeale. S-a stins din viață, din pricina bolii, în martie 1940¹.

¹ Adriana Pantazi, „Studiu de istoria artei și cronică plastică în publicistica timișoreană interbelică,” în *Analele Banatului, SN., Arheologie-istorie* (Timișoara), 2008, nr. XVI, p. 450.

Rezultatul cercetărilor asupra construcțiilor eclesiastice Miloia le-a valorificat prin publicarea de studii, dar și prin participarea la sesiuni de comunicări științifice². Mănăstirea Săraca și biserica ortodoxă din Lipova sunt subiectele a două astfel de studii, cât se poate de documentate pentru acea perioadă. Cadrul istoric, evenimentele social-politice sau imixtiunea confesională care au determinat, respectiv marcat, istoria acestor lăcașe de cult, sunt punctate în partea introductivă a textului. Pentru mănăstirea Săraca, a respectat structura unei monografii: cadrul istoric, situația topografică, arhitectura externă, planul, pictura, altarul și turla, stilul picturii, pictorii, icoane mobile în biserica mănăstirii Săraca, epoca zidirii, călugării de la 1775, istoria mai nouă, inventarul de la 1771, stăpânirea laică, rezumat – sunt scurte capitole care dezvoltă titlul. La sfârșit a făcut trimiteri la bibliografia consultată în limbile maghiară și sârbă³.

Preocuparea pentru cercetarea și protejarea monumentelor istorice ale Banatului a fost un obiectiv conștient și bine precizat de înainta și bănașeni. Astfel, în ziarul lugojan *Drapelul* din 19 decembrie 1902, condus de Valeriu Braniște, citim: „*Monumentele de artă și istorie ale unui popor sunt izvoare de putere și de entuziasm pentru generațiile următoare, sunt*

² *Ibidem*, p. 454.

³ *Ibidem*.

stâlpi gigantici pe care se înalță conștiința națională a unui popor. Noi românii suntem un popor sărac în monumente de artă. Restriștea vremurilor noastre în continuă luptă între viață și moarte, nu a oferit generațiilor trecute răgaz ca să se dedice vieții artistice pe măsura capacității, gustului fin și ingeniozității proprii firei românești. Din puținul care s-a creat, și mai puțin ne-a rămas [...] Mai bogați suntem în tezaurul popular, în creațiunile poetice, care ascunse în sufletul românului, au rezistat timpurilor vitrege”.

Parcurgând etape, într-o vizibilă creștere valorică, concepția înaintașilor de bună păstrare și ocrotire a patrimoniului cultural câștigă teren și ajunge să fie obiectiv deliberat în gândirea fruntașilor bănățeni. Imediat după realizarea statului unitar român în noul climat spiritual și intelectual general, una din sarcinile ce se impuneau cu acuitate era aceea de a se valorifica tezaurul culturii noastre istorice naționale. Era de îndreptat o moștenire tristă lăsată de vechiul regim austro-ungar.

Lucrul pregătit astfel pe planul conștiinței se va materializa imediat după Unire prin rezolvarea problemelor de ordin organizatoric și declanșarea sistemului ocrotirii de stat. Pentru acest motiv una din primele legi votate după realizarea Unirii a fost aceea care viza conservarea și restaurare monumentelor istorice⁴. Un astfel de articol important al legii legiferează înființarea de secții regionale ale Comisiei Monumentelor Istorice în toate provinciile românești⁵. Pentru Banatul reîntregit a fost înființată în 1921, *Secția Regională pentru Banat a Comisiunii Monumentelor Istorice*, care și-a avut sediul inițial în orașul Lugoj până în anul 1929, când se va muta la Timișoara. Primul președinte al Comisiunii a fost generalul Nicolae Cena, iar după moartea sa în 1922, președinția a fost preluată de Valeriu Braniște, una din personalitățile de seamă ale actului Unirii din 1918. A fost luptător pentru cauza românilor pe care marele Sfat Național ales la Alba Iulia îl numește șef al resortului de învățământ în Consiliul Dirigent și pe care Academia Română îl proclamă membru de onoare pentru bogata sa activitate publicistică în domeniul istoriei. George Popovici, protopop al Lugojudului, a fost o altă personalitate care a deținut la sfârșitul anului 1927 președinția Comisiei, care era, de asemenea, un nume care-și câștigase faima atât prin tumultoasa sa activitate politico-națională pentru realizarea definitivă a actului Unirii, cât și pentru bogata sa operă istorică bănățeană. Din anul 1927, președinția este preluată de canonicul greco-catolic Ioan Boroș, om de o vastă cultură istorică și cu deosebire

⁴ „Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice”, publicată în *Monitorul Oficial* (București), nr. 82, 29 iunie 1919.

⁵ *Ibidem*, art. 10, p. 11.

specialist în filologie clasică, calități completate fericit de o mare ambiție și de un real simț organizatoric. Unor asemenea personalități ale vieții politice și culturale bănățene le succede Ioachim Miloia în anul 1929, în organismul conducător al Comisiunii. Deși prin decretul regal președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice filiala Banat rămâne în continuare arhiereul Ioan Boroș, Miloia, ca vicepreședinte, va fi adevăratul conducător și animator al comisiunii, asta datorită vârstei înaintate a episcopului, dar și faptului că Comisiunea funcționează în cadrul Muzeului Bănățean.

Din întreita responsabilitate a lui I. Miloia de conducător al Muzeului Bănățean, de vicepreședinte al Comisiunii Monumentelor Istorice filiala Banat și de președinte al Societății de Istorie și Arheologie Timișoara, reies și obiectivele pe care și le fixează în activitatea sa. În primul rând, reorganizarea activității muzeale bănățene, apoi de protejare, conservare și restaurare a monumentelor istorice și, nu în ultimul rând, activități ce vizau sondaje, investigații și săpături arheologice. Simpla enumerare a tuturor acestor obiective impresionează prin curajul și fervearea acțiunilor declanșate, prin cutezanța perspectivelor propuse într-un interval de timp atât de limitat. La toate aceste obiective, Miloia a participat personal prin expediții de cunoaștere, investigații și valorificare a patrimoniului național din Banat. Menirea acestui capitol este de a reliefa activitatea de protejare, conservare și cercetare a monumentelor istorice depusă de Miloia și, de aceea, ne vom concentra doar pe acest aspect din prodigioasa sa strădanie, căutând să scot în evidență, datorită și caracterului limitat al acestei lucrări, doar câteva dintre cele mai semnificative înfăptuiri⁶.

⁶ Mircea Miloia, Aurel Turcuș, Gheorghe Mudura, Nicolae Secară, *Ioachim Miloia un erudit cărturar*, Timișoara, Editura Mirton, 1997, p. 98.

Biserica mănăstirii Săraca – 2018

Venit la conducerea Muzeului Bănățean în ianuarie 1928, prima grijă a sa a fost să publice și să difuzeze în toate localitățile bănățene un cuprinzător „*Chestionar istorico-arheologic al Muzeului Bănățean*”, aceasta pentru a cunoaște potențialul virtual la scara întregului areal al Banatului. Întrebările se refereau la istoricul comunei, biserica, școala, asociațiile culturale, antichități, etnografie, cele privitoare la monumente și locuri istorice ocupă în acest „*Chestionar*” un loc proeminent⁷.

Miloia era conștient că în cercetarea culturii poporului român un rol deosebit de important îl ocupă fondurile documentare constituite ca urmare a utilizării chestionarelor ca metodă de cercetare. Chiar dacă această metodă prezintă o serie de deficiențe, legate de faptul că informațiile documentare adunate depind în mare măsură de pregătirea și conștiinciozitatea celor care redactează răspunsurile, ea are enormul avantaj de-a surprinde fenomenele de cultură materială și spirituală dintr-un mare număr de localități. Acest lucru este aproape imposibil de realizat prin metoda cercetării directe, atât din cauza folosirii unui număr mare de specialiști, cât mai ales a cheltuielilor materiale pe care le presupune o astfel de investigație. Cu toate că răspunsurile primite nu sunt egale în ce privește cantitatea și mai ales calitatea informațiilor transmise, unele dintre ele fiind redactate cu o scrupulozitate demnă de a servi model, în timp ce altele au fost întocmite superficial, ele reprezintă un fond documentar deosebit de valoros fără consultarea căruia nu se poate face o cercetare serioasă. S-au adunat în total 600 de răspunsuri din tot atâtea așezări bănățene, cele mai reușite și

⁷ *Ibidem*, p. 99.

complete le-a publicat ca și informație primară în excepționala revistă a muzeului, „*Analele Banatului*”, pe care a inițiat-o, a scris-o în mare parte și a susținut-o prin eforturi supraomenești. Așa au văzut lumina tiparului răspunsurile primite din localitățile: Vărădia, Satchinez, Chesinț, Soceni, răspunsuri completate de funcționarii și intelectualii satelor respective: preoți, dascăli, notari, primari. De aici reiese un aspect interesant, și anume că acest chestionar a contribuit și la trezirea interesului unei anumite categorii de intelectuali, îndeosebi a acelor de la sate, față de cultura românească. În concluzie, chestionarul a realizat și începutul unui obiectiv de pedagogie națională. În chip logic, Miloia a disjuns într-un caiet-manuscris organizat în ordine alfabetică informațiile privitoare la documentele în speță, bisericile din localitățile bănățene, marcând anul construcției și eventuale renovări, apoi data și, eventual, meșterii zugrăvi cunoscuți ai pictării lor, vechimea materialelor parohiale, obiecte și cărți de cult vechi⁸.

Abia după alcătuirea și analiza acestui instrument de lucru preparator, absolut indispensabil unei cercetări moderne, Miloia a purces la studierea mai profundă a monumentelor bănățene. Demersul său științific s-a canalizat pe trei direcții distincte: studierea vechilor mănăstiri ortodoxe bănățene, dezvelirea prin săpături a unor vechi locașuri de cult ruinate și studierea bisericilor de lemn ale Banatului⁹.

Cu ocazia deselor sale călătorii în ținutul Banatului, Miloia a văzut starea jalnică a mănăstirilor bănățene, ceea ce-l face să-și concentreze activitatea pentru remediere stării de lucruri. Astfel, efectuează cercetări directe, măsoară, desenează, face relevee, face demersuri pentru recunoașterea lor ca monumente istorice pentru a putea primi subvenții din partea Comisiei Monumentelor Istorice, se implică personal în restaurarea și conservarea lor cum a fost cazul la Săraca, Partoș și Lipova sau face demersuri susținând restaurarea altora, cum s-a întâmplat la Hodoș-Bodrog, Baziaș sau Vărădia. Pe acest tărâm, Miloia nu a făcut nicio discriminare studiind cu aceeași conștiinciozitate și mănăstirile sârbești: Bezdin, Sfântul Gheorghe și Baziaș. A întocmit și pentru acestea, la fel ca și pentru mănăstirile românești, analize complete privind starea construcțiilor, starea și calitatea picturii, inventarierea icoanelor și a altor obiecte liturgice, mobilier și cărți vechi de cult¹⁰.

⁸ Arhiva Muzeului Banatului, Ioachim Miloia, *Biserici din Banat*, date culese din răspunsurile la chestionarul muzeului și din alte izvoare, manuscris fără dată.

⁹ Mircea Miloia, Aurel Turcuș, Gheorghe Mudura, Nicolae Secară, *op. cit.*, p. 99.

¹⁰ *Ibidem*, p. 100.

Maica Domnului cu Iisus în brațe

Mănăstirea Săraca

Născut fiind la Ferendia, în imediata apropiere a mănăstirii Săraca din Șemlacul-Mic, Ioachim Miloia a ascultat din copilărie toate legendele populare ce circulau pe seama acestei mănăstiri, iar tatăl său, învățătorul Achim Miloia, a menținut trează în mintea copilului conștiința importanței acestui lăcaș religios și cultural. Așa se face că în 1928, devenind director al Muzeului Bănățean, Miloia face imediat o cercetare la mănăstire; ce a găsit acolo l-a îngrozit, încât nu pregetă să facă pe loc un plan de acțiune.

„Mănăstirea Săraca este caracterizată cum nu se poate mai bine de popor, adevărat săracă, uitată de lume. Nesprrijinit de nimeni, stingher într-o ușoară vale, stă astăzi cel mai important monument de artă al Banatului. Din vechea așezare călugărească azi n-a mai rămas decât numai biserica propriu-zisă căreia pietatea populară îi mai aduce prinosul său de tradițională închinare odată pe an cu ocazia pelerinajului. Mâine-zi după încheierea acestui prohod un scrâșnet ruginit al cheii acoperă cu un lișolliu de uitare pe un an bisericuța din Șemlacul-Mic. Acest monument este astăzi cripta familială a proprietarului Ostoich din localitate, iar veniturile mănoase încasate cu ocazia pelerinajului le administrează parohia română din Șemlacul-Mare, care îngrijește așa de bine de această biserică încât

plouă în ea. Figura Pantocratorului din cupolă dispare încetul cu încetul din această cauză, iar crăpăturile în zid se înmulțesc și se lărgesc pe zi ce trece. Se impune în primul rând clarificarea situației legale a acestei biserici. Cui aparține și cine trebuie să se îngrijească de ea? Comisia Monumentelor Istorice va trebui să se sesizeze să-i clarifice situația expropriind-o împreună cu puțin teren pe care să se construiască un modest lăcaș câtorva călugări care s-o aibă în grijă. În al doilea rând va trebui să se ia toate măsurile de restaurare ca monument istoric, „Mănăstirea Săraca” pusă în lumina ei adevărată să fie unul dintre monumentele cele mai importante ale Banatului. Construită în stil bizantin această biserică, scăpată ca prin minune de urgia turcilor și de cea a restauratorilor habsburgi, stă azi mărturie a unor vremuri de pronunțat gust artistic și de mare credință strămoșească”¹¹.

Faptul că a căzut departe de centrele ce câștigaseră importanță economică și religioasă după izgonirea turcilor a fost norocul acestui giuvaier de artă bănățeană, astfel ascunsă între colinele Muravei „Mănăstirea Săraca” a scăpat de renovarea barocă¹².

În toamna anului 1929 revine ca să constate reparațiile pe care le-a făcut parohia fără să anunțe Comisia Monumentelor Istorice. „Am crezut de bine a vedea felul cum s-au executat aceste renovări. Și aici vor trebui luate măsuri ca mortarul și varul ce s-a dat în repetate rânduri deasupra unor picturi de pe peretele intrării să fie îndepărtat, iar pictura dinlăuntru, cea mai frumoasă podoabă cunoscută, până acum, a Banatului să fie curățită și restaurată. În acest sens vom face pașii necesari în primăvară”¹³. Pe baza cercetărilor întreprinse la „Mănăstirea Săraca”, Miloia a publicat un studiu cuprinzător în „Analele Banatului” (nr. IV, 1931), sub titlul „Mănăstirea Săraca centru de cultură și artă bănățeană” și tot cu același titlu, o bogată monografie apărută la Tipografia românească din Timișoara, în anul 1932.

Miloia datează construirea mănăstirii înainte de ocuparea de turci a Banatului, în secolul al XV-lea, probabil de către despotul George Brancovici sau de urmașii acestuia, presupune el. A ars și s-a stricat în decursul ocupației turcești, încât în a treia decadă a secolului al XVIII-lea, Giuricico, fiul lui Alexa, a restaurat-o. Atunci a fost pictată în întregime de echipa maestrului Andrei, ajutat fiind și de fiul său. Pictura s-a terminat în 1730. Până în anul 1776, aici au trăit mai mulți călugări. Conducătorul, egumenul, era român, iar școala era condusă tot de un român. Mănăstirea a

¹¹ Ioachim Miloia, „Din activitatea Muzeului”, în *Analele Banatului* (Timișoara), 1928, nr. I, p. 130.

¹² *Ibidem*.

¹³ Idem, „Din activitatea Muzeului”, în *Analele Banatului* (Timișoara), 1929, nr. 3, p. 68.

fost desființată prin ordin împărătesc la 1776, și școala mănăstirească se transformă în școala laică și rămâne în ființă aici până la 1805. „Înainte de desființării, mănăstirea a fost în floare, având un efectiv de 8 călugări și bunuri destul de apreciable. Dar un pericol amenința toate mănăstirile ortodoxe din Banat. Curtea imperială caută să împiedice prin toate mijloacele dezvoltarea lor și când putea le desființa. Scuză se găsește întotdeauna, la fel va fi găsit scuze destule, impregnate întotdeauna de părinteasca oblăduire a Curții Cesaro-crăiești. Pe la 1768 calea cea mai bună pentru a lovi în existența mănăstirilor ortodoxe din Banat a fost «temerea» – și acum părintească – a curții ca nu cumva mănăstirile să sufere din cauza numărului lor prea mare. Parcă și-a luat pe suflet bunul trai al bieților călugări. Și atunci a dat ordin în care se spune că numai acele mănăstiri vor mai putea exista care pot arăta un venit anual de 4 mii de florini, mare sumă și greu de realizat prin timpurile acelea. În cazul în care mănăstirile ar avea un venit inferior sumei amintite să se contopească mai multe formând astfel din două-trei cu bunurile lor comune, una singură. Pentru ca să poată hotărî în merit, curtea împărătească cere un tablou al tuturor mănăstirilor în care urma să se arate starea lor materială precum și numărul călugărilor. Se răspunde în 1771 apoi la 1775. Din aceste două tablouri publicate de d-l Radoslav Gruici profesor la Universitatea din Scoplie, iar celălalt de învățătorul arhivar al Mitropoliei din Carlovăț, Dimitrie Ruvarat foarte prețioase pentru noi ne putem face o icoană clară asupra rolului ce îl îndeplinea această mănăstire în secolul al XVIII-lea”¹⁴. Ca urmare, mănăstirea este desființată, iar în anul 1782, au fost scoase la licitație mai multe proprietăți ale erariului și între acestea și Șemlacul Mic. Această proprietate a fost cumpărată pe un preț de batjocură de către funcționarul județului Timiș, Ioan Ostoich. A fost vândută și mănăstirea ca simplu obiect de inventar. Vicarul Mănăstirii Mesici a încercat în zadar să protesteze în contra înstrăinării acestor bunuri către un proprietar lumesc. Mănăstirea și terenul din jur au rămas până azi în proprietatea familiei Ostoich, care și-a făcut mausoleu din falnica biserică de odinioară¹⁵.

Miloia consideră că mănăstirea aceasta este cel mai important monument de artă din Banat, atât pentru vechimea construcției prea puțin alterată, cât și pentru pictura ce ne prezintă sinteza cea mai înaltă a artei de la începutul secolului al XVIII-lea, sinteză ce servește ca punct de plecare pentru cunoașterea formelor de artă de mai târziu și de unde pleacă probabil

¹⁴ Idem, *Mănăstirea Săraca – centru de cultură și artă bănățeană*, Timișoara, Tipografia Românească, 1932, p. 17.

¹⁵ *Ibidem*, p. 21.

și zugravul Nedelcu. Această pictură este strălucit reprezentată și cu un autentic simț artistic în bogata sa monografie închinată mănăstirii. Totodată, mănăstirea are o netăgăduită importanță în istoria învățământului românesc din Banat, ca un centru unde găsim una dintre primele școli dovedite cu documente în ținutul nostru. Cunoscând, datorită înaltei sale pregătiri istorice și artistice, importanța acestui lăcaș, valoarea sa, simțindu-se legat sentimental de aceste locuri, Miloia se străduiește înfruntând mari greutăți și după multe intervenții reușește să-l convingă pe proprietarul Ostoich în 1934 să cedeze biserica contra sumei de 150.000 lei acordați de Ministerul Artelor prin Comisiunea Monumentelor Istorice¹⁶.

Cu o perseverență demnă de invidiat, Miloia a determinat repartizarea mănăstirii spre administrare Episcopiei ortodoxe a Caransebeșului, înscrierea sa cu prioritate pe lista monumentelor istorice, renovarea clădirii și conservarea splendidului ansamblu de pictură datorată meșterului zugrav Andrei și echipei sale din vremea unei renovări din 1730¹⁷.

Astăzi, mănăstirea Săraca, declarată monument de artă, restaurată, rămâne pe mai departe obiectul unor viitoare cercetări de istorie și artă, pentru că subiectului ei nu s-a epuizat. Mănăstirea Săraca stă mărturie pentru vremurile care au trecut și va rămâne pentru viitoare generații modestul muzeu spiritual al tradiției românești. Bisericile din lemn constituie una din cele mai importante componente ale patrimoniului cultural al Banatului, iar cercetarea și conservarea lor reprezintă o necesitate majoră știind că ele sunt cele mai expuse pieirii¹⁸.

¹⁶ Atanase Popa, *Mănăstirea Săraca*, Timișoara, 1943, p. 8.

¹⁷ Mircea Miloia, Aurel Turcuș, Gheorghe Mudura, Nicolae Secară, *op. cit.*, p. 100.

¹⁸ Ioan Traia, *Ioachim Miloia o personalitate marcantă a culturii bănățene*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2002, p. 51.

Comunitatea creștinilor ortodocși români

Mănăstirea Săraca mărturisește despre sine și despre noi. Despre noi, oamenii care, cunoscându-i istoria și vredniciile, încercăm să redescoperim sensul vertical al existenței, pierdut, uitat, ignorat în ternul chinuit al orizontalei vieții noastre.

Prima mărturie despre existența mănăstirii vine dintr-un document din secolul al XIII-lea, prin care regele Ștefan al V-lea dăruiește așezământului o moară cumpărată de la iobagul Vlăduceanu. Un act papal din 1204 arată că în părțile Șemlacului existau numeroase mănăstiri „grecești” (ortodoxe, n.n.) și numai una catolică. În timp, mănăstirea a purtat mai multe denumiri: Șumig, Șemliug, Șemlag, iar în final, Săraca. Pe la 1400, călugării franciscani o numeau „pepinieră de schismatici”, adică centru de rezistență la încercările de catolicizare a creștinilor din Banat. În 1443, biserica mănăstirii este rezidită din piatră și cărămidă de către călugărul Macarie de la Tismana, ucenic al Sfântului Nicodim, și împodobită cu pictură. În 1730, în urma unui incendiu provocat de turci, biserica este restaurată, refăcându-se și pictura, prin osârdua egumenului Simion și a ctitorilor Giuriciko Lazarevici cu fiii săi, Nicolae și Jivan, fresca fiind executată de zugravul Andrei, cu fiul său Andrei, împreună cu Iovan și Chiriac, toți din Țara Românească, școliți la Horezu. Ei au lucrat după erminia bizantină, cu tradiția venită de la Sfântul Munte Athos. Din pictura originală se mai păstrează câteva scene în pridvorul mănăstirii. Alte repere istorice conturează adânc existența jertfelnică a mănăstirii: anul 1778, când

împăratul Iosif al II-lea o închide, socotind-o prea săracă, și o comasează cu Mănăstirea Mesici, din Serbia de astăzi, unde îi sunt transferate bunurile și documentele; 1802, când este desființată, biserica dată în folosință credincioșilor din Butin, iar clădirile, transformate în școală; 1803, când mănăstirea, cu toate bunurile ei, trece împreună cu satele din împrejurimi în proprietatea lui Ioan Ostoici, un dregător bogat din Timișoara, care interzice credincioșilor din Butin să mai folosească biserica și școala; 1838, când Ostoici transformă biserica în mausoleu familial. În 1934, omul de cultură bănățean Ioachim Miloia, cu sprijinul credincioșilor din Țara Românească, răscumpără mănăstirea cu 150.000 lei și o trece sub oblăduirea Episcopiei Caransebeșului; în 1959, în urma decretului comunist, este din nou desființată. Până în 1989, mănăstirea a funcționat ca biserică a Parohiei Șemlacul Mic; între 1970 și 1980, prin purtarea de grijă a vrednicului de pomenire Nicolae, Mitropolitul Banatului, sunt restaurate biserica și pictura, iar în 1989, mănăstirea se redeschide, urmând un amplu proces de refacere și dezvoltare, prin ridicarea unui corp nou de chilii, o gospodărie anexă, Paraclisul „Buna Vestire”, trapeza și foisorul din curte. În prezent, obștea mănăstirii este formată din doi ieromonahi, doi monahi și doi frați¹⁹.

Hramul „Schimbarea la față”, 6 august 2018

¹⁹ <https://ziarullumina.ro/societate/reportaj/saraca-manastirea-de-unde-te-intorci-imbogatit-110556.html> (accesare 15.03.2023).

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Muzeului Banatului, Ioachim Miloia, *Biserici din Banat*, date culese din răspunsurile la chestionarul muzeului și din alte izvoare, manuscris fără dată.

„Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice”, publicată în *Monitorul Oficial* (București), nr. 82, 29 iunie 1919.

Miloia, Ioachim, „Din activitatea Muzeului”, în *Analele Banatului* (Timișoara), 1928, nr. I.

Idem, „Din activitatea Muzeului”, în *Analele Banatului* (Timișoara), 1929, nr. 3.

Idem, *Mănăstirea Săraca – centru de cultură și artă bănățeană*, Timișoara, Tipografia Românească, 1932.

Miloia, Mircea, Turcuș, Aurel, Mudura, Gheorghe, Secară, Nicolae, *Ioachim Miloia un erudit cărturar*, Timișoara, Editura Mirton, 1997.

Pantazi, Adriana, „Studiu de istoria artei și cronică plastică în publicistica timișoreană interbelică,” în *Analele Banatului, SN., Arheologie-istorie* (Timișoara), 2008, nr. XVI.

Popa, Atanase, *Mănăstirea Săraca*, Timișoara, 1943.

Traia, Ioan, *Ioachim Miloia o personalitate marcantă a culturii bănățene*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2002.

<https://ziarullumina.ro/societate/reportaj/saraca-manastirea-de-unde-te-intorci-imbogatit-110556.html> (accesare 15.03.2023).

Protosinghelul Justin Șerbănescu (1867-1942)

Protosyncellus Justin Șerbănescu (1867-1942)

Vlad Alexandru MOȚ

Masterand Universitatea București

Facultatea de Istorie

Secția de Istorie și politică militară românească în secolele XIX-XXI

Abstract

Protosyncellus Justin Șerbănescu was born on October 26, 1867, in the town of Obileștii Noi in Ilfov County.

There is not much information about him from the first period of his life, but it is certain that he attended the primary school in his native town. From a very young age he made contact with the army, becoming part of the 21st Infantry Regiment.

Keywords: *priest, studies, contact, army, infantry.*

Protosinghelul Justin Șerbănescu¹ a văzut pentru prima dată lumina zilei la data de 26 octombrie 1867, în localitatea Obileștii Noi, județul Ilfov.

Nu există foarte multe date despre acesta din prima perioadă a vieții sale, însă este cert faptul că a urmat școala primară din localitatea sa. De la o vârstă foarte fragedă a luat contact cu armata, devenind copil de trupă în componența Regimentului 21 Infanterie. Această întâmplare a avut loc, cel mai probabil, după trecerea la cele veșnice a tatălui său, Șerban Șerbănescu, având parte de greutăți financiare. În conformitatea cu Foaia sa Matricolă, educația sa s-a desfășurat în paralel cu instrucția militară².

După împlinirea stagiului obligatoriu a fost angajat Sergent în componența aceluiași regiment, respectiv Regimentul 21 Infanterie. A servit în acest post timp de 13 ani, moment în care a hotărât să se călugărească.

¹ Gheorghe Dobrescu, „Un erou în sutană. Protosinghel Justin Șerbănescu”, în *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române* (București), 2008, nr. 40 / (2), pp. 56-63; Ioan Opreș, „Un stareț cernican – erou de război”, în *Buletinul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”* (București), 2006, nr. 4, pp. 255-259; Gabriel George Pătrașcu, „Protosinghelul Justin Șerbănescu – Singurul Preot Militar Cavalier al Ordinului Militar de Război «Mihai Viteazul»”, în *Misiunea* (București), anul I, 2014, nr. 1, pp. 81-83.

² Gheorghe Dobrescu, *op. cit.*, p. 56.

Pentru a îmbrăca haina preoțească, Justin Șerbănescu a mers la Mănăstirea Cernica, unde s-a călugărit, urcând mai apoi toate gradele călugărești, rând pe rând, de la frate, la călugăr, la arhimandrit și, în final, la stareț. Este interesant de menționat faptul că s-a făcut remarcat între frații de la mănăstire, ajungând să dobândească în anul 1901 „Medalia Serviciu Credincios”, iar în anul 1906 „Medalia Jubiliară a celor 40 de ani de Domnie a Regelui Carol I”³. Nici din poziția de la mănăstire nu și-a uitat camarazii din Regimentul 21 Infanterie, continuând să păstreze o strânsă legătură cu aceștia. În mod gratuit, a oficiat în praznicele de sărbătoare slujbe și rugăciuni pentru foștii săi camarazi. Având în vedere legătura strânsă care s-a păstrat între călugăr și regiment, comandantul Regimentului 21 Infanterie a fost determinat să îi ceară mitropolitului numirea sa în calitate de confesor militar al regimentului. Cererea a fost aprobată favorabil, astfel, începând cu anul 1912, Justin Șerbănescu a îndeplinit această funcție.

A participat alături de regimentul său la Campania de la Sudul Dunării din anul 1913, îmbărbătând ostașii din linia întâi, fără frică de moarte și cu mult har. Pentru a răsplăti curajul său și dedicarea cu care și-a îndeplinit sarcinile de confesor, a fost distins cu „Medalia Răsplata Muncii pentru Biserică” clasa I și „Medalia Avântul Țării”, care a fost acordată tuturor participanților la ostilități⁴.

Din data de 5 Septembrie a anului 1915 ne-a rămas dovada faptului că Justin Șerbănescu a fost iubit de camarazii săi, acest lucru reieșind din cuvintele Comandantului Regimentului 21 Infanterie care spunea: „*Pentru dragostea și devotamentul ce le arăta Regimentului 4 Ilfov Nr. 21 Protosinghelul Justin Șerbănescu a ajuns să fie foarte iubit de trupa și ofițerii acestui corp, iar regimentul ca o amintire, i-a oferit anul trecut un baston preoțesc în valoarea de lei 120*”⁵.

Anul 1915 l-a găsit pe Protosinghelul Justin Șerbănescu într-o situație relativ delicată, deoarece, contrar apropierii sufletești pe care o avea de regimentul său, datorită vârstei sale⁶, care era de 48 de ani la acel moment, nu a fost cuprins de către autoritățile bisericești însărcinate pe listele de preoți care urmau să fie mobilizați și să urmeze unitățile în momentul intrării în război. Dorind să fie el cel care urmează unitatea pe

³ Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 255.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Gheorghe Dobrescu, *op. cit.*, p. 56.

⁶ *Ibidem*, p. 63. (Conform deciziei Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, adoptată în Ședința din 15 mai 1915, vârsta pe care trebuia să o aibă un preot mobilizat se situa în intervalul 30-45 de ani).

front, datorită relației pe care o avea cu acest regiment de ani și ani de zile, Justin Șerbănescu s-a adresat comandantului Regimentului, colonelul adjutant Berindei, cerându-i să i se ofere posibilitatea de a lua locul preotului numit în această funcție. Colonelul Berindei s-a adresat pe cale ierarhică în primul rând comandantului Diviziei 4 Infanterie, iar apoi comandantului Corpului 2 Armată, reușind într-un final să realizeze înlocuirea preotului numit cu Justin Șerbănescu.

Așadar, în ziua mobilizării generale, iconomul mănăstirii Cernica, Justin Șerbănescu, s-a prezentat la Regimentul 21 Infanterie spre a fi încorporat ca preot mobilizat, având gradul asimilat de locotenent. Este important de menționat faptul că asimilarea gradului de locotenent a venit pe filiera gradelor călugărești, Justin Șerbănescu fiind protosinghel⁷.

La data de 16 august 1916, acesta, împreună cu regimentul în componența căruia se afla, au pornit spre linia frontului, pentru a începe misiunea primită. La data de 19 august, ajunși în gara Filaret, au plecat spre Predeal, unde vor ajunge în ziua următoare, la data de 20 august. Pe data de 21 august, au ajuns în Brașov, pe 22 august în Feldioara, iar pe data de 4 septembrie, urma să ajungă în Făgăraș, unde se stabilise linia frontului. Înaintarea a fost facilitată de faptul că nu aceștia (Regimentul 21 Infanterie) erau cei care deschideau linia frontului, ci fuseseră alte trupe care au trecut prin punctele respective înaintea lor⁸. Botezul focului a avut loc la data de 5 septembrie. Timp de 3 zile, au purtat lupte cu două batalioane inamice, iar ulterior, la data de 9 septembrie, au ajuns la Perșani, unde, conform surselor⁹, au rămas timp de o săptămână. Privitor la momentul respectiv, s-au păstrat însemnările Protosinghelului Justin Șerbănescu, care nota: „*Trupa lucra la tranșee, eu făceam sfinte rugăciuni dimineața, iar după-amiaza mă duceam unde lucrau ostașii, le împărțeam țigări și altele, îmbărbătându-i la lucru*”¹⁰.

Faptele sale (ale lui Justin Șerbănescu) de arme se desprind și din relatările comandantului Batalionului Nr. 2 din Regimentul 21 Infanterie (comandantul său direct), maiorul Marinescu Ilie care nota: „*Întotdeauna a fost în primele linii de tranșee și a locuit la un loc cu soldații. Unde era*

⁷ PROTOSÍNGHEL, protosingheli, s. m. Grad monahal superior singhelului și inferior arhimandritului; monah care are acest grad. – Din ngr. *protosínghellos*. – sursa: *Dicționarul explicativ al limbii române*, coord.: Ion Coteanu, Lucreția Mareș, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Academia Română, Institutul de Lingvistică / Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

⁸ Gheorghe Dobrescu *op. cit.*, pp. 56-57.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 57.

bombardamentul mai mare, acolo era și preotul Justin Șerbănescu și încuraja soldații... Din solda ce primea, întotdeauna cumpăra alimente, tutun etc. pe care le distribuia soldaților din regiment”¹¹.

Faptul că era mereu în apropierea camarazilor săi și îi sprijinea, prin puterile sale, cu alimente, țigări, dar și cu vorbe bune, cu suportul moral și spiritual, îl făcea pe protosinghelul Justin Șerbănescu, un adevărat erou în sutană a liniei întâi a frontului. Având în vedere situația deosebit de tensionată a momentului, greutățile și chinurile îndurate de fiecare brav ostaș care își servea cu credință Patria, era deosebit de important să aibă posibilitatea de a găsi liniștea și căldura la cel care servea drept confesor al unității, la un preot, un om care era perceput drept o figură părintească. Iar dată fiind lungă istorie scrisă între protosinghelul Șerbănescu și Regimentul 21 Infanterie, se poate menționa faptul că era, în conformitate cu relatările contemporane momentului, acesta era foarte apreciat de camarazi.

Cu privire la perioada imediat următoare, se păstrează relatarea preotului, care spunea, la data de 17 septembrie, din tabăra de la Arpașu: *„Ne-am odihnit puțin, apoi am făcut sfințirea apei, am botezat ostașii, am luat o mică gustare și la ora 10 ½ dimineața ne-am pus pe luptă cu inamicul care ne bombardea cu artileria grea”¹².*

Luptele despre care relatează protosinghelul Șerbănescu în fragmentul de jurnal prezentat mai sus s-au soldat cu multe pierderi de vieți omenești, forțându-i să se retragă. Astfel, în noaptea de 17-18 septembrie au început retragerea, stabilindu-și tabăra în localitatea Porumbacu, unde urma să înfrunte din nou inamicul. Conform surselor citate, în timpul acestei bătălii (de la Porumbacu), Justin Șerbănescu a fost rănit la cap de o schijă, însă nu a fost vorba despre motive serioase de îngrijorare. Rănit fiind, a fost dus la Punctul Sanitar, astfel s-a pierdut pentru scurt timp de regimentul său. În jurnalul său, acesta noua următoare secvență referitoare la momentul reîntâlnirii cu regimentul: *„Dimineața, 19, era duminică, după ce mi-am făcut rugăciunile cuvenite, m-am împărtășit cu Sfintele Taine, apoi și pe răniți, cărora le-am cumpărat lapte dulce și le-am dat de băut, și apoi am plecat la drum, însoțit de ordonanța mea, și în satul Voila am dat peste regiment”¹³.*

La data de 22 septembrie, acesta a fost rănit din nou, la Perișani, fiind îngropat în pământ în urma exploziei unui obuz, însă a scăpat fără răni grave și de această dată. Suferind pierderi grave, Regimentul 21 Infanterie a

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

fost silit să se retragă, urmând aceeași traiectorie de pe Valea Timișului pe care o urmaseră în timpul ofensivei din luna august. Legat de aceste momente grele, preotul nota în jurnalul său: „[inamicul] *ce ne urmărea, și din toate părțile ne bătea cu artileria grea(...)[Valea Timișului]nu se mai părea frumoasă ca înainte, ci tristă; mormintele eroilor pe ale căror cruci se aflau coroanele de flori, și care încă nu se veștejiseră, păreau de asemenea jalnice*”¹⁴.

Pe lângă rănilor pe care le căpătase în ultimele zile, în momentul în care ajunsese la mănăstirea Predeal, la data de 25 septembrie, protosinghelul Șerbănescu a fost diagnosticat și cu dizenterie. Însă, deși aflat în suferință, acesta și-a îndeplinit datoria cu demnitate și abnegație, notând ulterior despre momentul respectiv: „[Bolnav] *de dizenterie și cu rănilor pe mine, nu m-am lăsat învins, ci am îngropat pe toți eroii ce-i adunaseră ambulanțele de pe câmpul de luptă, am făcut Sfânta Liturghie, Tedeum-uri și parastas*”¹⁵.

Devotamentul cu care preotul își îndeplinea îndatoririle era demn de toată lauda, iar faptele sale sunt susținute ca fiind veridice și din relatările celorlalte persoane care se aflau în proximitatea sa (spre exemplu comandantul Batalionului 2 din care acesta făcea parte). La data de 27 septembrie, regimentul său a ajuns în localitatea Băicoi, de unde urma să fie trimiși pentru refacere la Florești, timp de o săptămână.

În conformitate cu sursele și documentația aferentă, acesta este momentul în care, protosinghelul Șerbănescu a fost propus de către colonelul Vernescu spre a fi decorat cu „Ordinul Coroana României cu spade în grad de Cavaler”, în vederea recompensării faptelor mari de arme și de onoare săvârșite de acesta pe câmpul de luptă, devotamentul față de Patrie și ideal și modul de îmbărbătare și susținere morală a camarazilor din linia întâi¹⁶.

Regimentul 21 Infanterie s-a întors în linia întâi după perioada de refacere, la Azuga, pe data de 3 octombrie, cu forțe proaspete și gata să dea piept cu inamicul. Unitatea din care făcea parte protosinghelul Șerbănescu și-a stabilit poziția în munți, însă acesta (Șerbănescu) a fost nevoit să rămână pentru o perioadă de câteva zile la Azuga, urmând să se întoarcă ulterior la unitatea sa. După două săptămâni, la data de 18 octombrie, Justin Șerbănescu și-a încheiat misiunea din Azuga, îndreptându-se înapoi la regimentul său. Aflat în căutarea acestuia (a regimentului), a nimerit în

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ *Ibidem.*

mijlocul unui puternic atac al artileriei inamice, fiind nevoit să urce pe Clăbucetul Taurului. În încercarea sa de a urca pe versant, s-a întâlnit cu Regimentul Feldioara, care se afla în retragere. Văzând că ostașii se retrăgeau în dezordine, iar ofițerii regimentului erau răniți și în incapacitate de a comanda, protosinghelul Justin Șerbănescu împreună cu locotenentul medic Pop¹⁷, au adunat sergenții unității și au preluat comanda acesteia. Au reorganizat în cel mai scurt și eficient mod posibil, bineînțeles, raportându-ne la limitele momentului și la presiunea ofensivei inamice. În urma reorganizării, aceștia au întâmpinat în zonele abrupte inamicul, cu foc puternic. Au izbândit să respingă atacul inamic și să îl împingă pe acesta (pe inamic) până în poziția de pe Muntele Susai. Privitor la acest moment, preotul notează în jurnalul său: „*Toată ziua în luptă, noaptea de asemenea, până l-am respins tocmai pe Muntele Susai*”¹⁸.

Acesta a fost momentul în care protosinghelul Justin Șerbănescu a arătat în primul rând un nivel deosebit de ridicat al curajului și al responsabilității militare, executând o misiune voluntară atât de riscantă, cu atât dispreț de moarte și credință în cauza pentru care lupta. În vederea recompensării faptelor sale de arme extraordinare, acesta a fost propus de către generalul Boureanu, comandant al diviziei din care (Șerbănescu) făcea parte, spre a fi distins cu cea mai înaltă decorație militară, Ordinul Militar de Război „Mihai Viteazul” clasa a III-a¹⁹.

¹⁷ Este foarte important de menționat faptul că și acesta – locotenentul medic Pop – a fost decorat cu Ordinul Militar de Război „Mihai Viteazul” clasa a III-a, asemeni protosinghelului Șerbănescu, pentru modul excepțional în care și-a făcut datoria, cu dispreț de moarte și multă iubire de patrie. Decorarea acestuia a avut loc prin Înaltul Decret Regal nr. 547 din data de 7 iunie 1917, ale cărui rânduri am să le prezint și eu în cele ce urmează:

Înalt Decret nr. 547 din 7.VI.1917

Decorați cu Ordinul „Mihai Viteazul” clasa a III-a

2. Locotenent în rezervă medic Pop Constantin de la serviciul de triaj din gara Iași
„Pentru vitejia ce a arătat pe câmpul de luptă la Predeal în 1916 când văzând că la o companie au căzut toți ofițerii, a luat din proprie inițiativă comanda ei și a condus-o cu energie la asalt. De asemeni, a desfășurat cu mare zel munca de combatere a bolilor contagioase din iarna anului 1916-1917”.

Acest moment a rămas în istorie ca fiind într-adevăr unul memorabil, deoarece un medic și un preot au preluat comanda unei unități aflate în retragere și au reușit să facă față ofensivei inamice, izbândind într-un final să cucerească Cota pentru care se luptau. Tot prin intermediul acestui eveniment, se conturează clar faptul că pe timp de război, orice tip de profesie ai fi avut în civilie, datoria militară trebuia pusă înaintea oricărui alt fapt, luptând cu dispreț de moarte până la final.

¹⁸ Gheorghe Dobrescu, *op. cit.*, p. 57.

¹⁹ *Ibidem.*

În vederea adevăririi faptelor de arme ale protosinghelului, s-au strâns dovezi ale celor care au fost martori ai momentului. Privitor la momentul respectiv, generalul Boureau, cel care făcuse propunerea de decorare, a relatat: „*La Azuga a făcut parte din cei patru care au întors la atac trupele ce se retrăgeau de pe Clăbucetul Taurului și punându-se în fruntea lor au reușit, alungând inamicul, să câștige Cota 1102*”²⁰.

De asemenea, maiorul Marinescu Ilie a fost unul dintre cei care au relatat amănunțit cele întâmplate, confirmând faptele de adevărat eroism de care a dat dovadă cel care era preot al unității. În relatările sale, maiorul Marinescu Ilie spunea: „*La finele lui octombrie se găsea în satul Azuga, lângă Postul de Comandă al Brigăzii Feldioara, când Regimentul Feldioara fusese respins și inamicul intră în sat. Acest preot, împreună cu medicul locotenent Pop, a adunat o parte din oamenii coloanei de brancardieri și câțiva gorniști, i-a pus să sune atacul și să strige ura, prin acest gest inamicul crezând că este contraatacat de trupele noastre în flanc și-a oprit înaintarea sa și Regimentul Feldioara a putut să ocupe poziție*”²¹.

La data de 19 octombrie, respectiv în ziua următoare, preotul a dorit să le mulțumească bravilor ostași alături de care luptase, ținând o frumoasă cuvântare și binecuvântându-i la final. Ulterior acestui moment, a plecat înapoi spre locul unde regimentul său își stabilise poziția, la Bușteni. În acest punct urma să rămână cantonați pentru următoarele 9 zile, până pe data de 23 octombrie (9 zile din data de 14 octombrie, momentul în care Regimentul ajunsese în poziție). În acest interval de timp, au participat la acțiuni de sprijinire a trupelor diviziei aflate în primejdie sau incapacitate, în zonele Văii Cerbului, Munților Sorica sau a Munților Diham. Preotul Șerbănescu s-a îngrijit de culegerea trupurilor neînsuflețite de pe câmpul de onoare și aducerea acestora în zonele în care urmau să fie înmormântați și de identificarea ostașilor răniți și aducerea lor la punctele de triaj.

În timp ce executa aceste misiuni de salvare a camarazilor săi și de recuperare a celor care și-au dăruit viața pentru a fi posibilă realizare idealului suprem, preotul s-a întâlnit cu un batalion care se retrăgea în dezordine, lipsiți fiind de comandant (acesta căzuse pe câmpul de onoare). A preluat imediat comanda unității și a rezistat eroic atacului inamic de pe Muntele Baiului. Acțiunea protosinghelului a fost un triumf de răsunet, reușind să oprească ofensiva inamicului și să încheie misiunea fără nicio pierdere de partea trupelor române. În seara zilei respective, ziua de 22 octombrie, a predat unitatea colonelului Basarabeanu care îndeplinea funcția

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem.*

de comandant al Sectorului Bușteni. Acesta din urmă l-a propus pe protosinghelul Justin Șerbănescu în vederea recunoașterii și recompensării sale pentru faptele de arme deosebite și pentru curajul extraordinar de care a dat dovadă, spre a fi decorat cu Ordinul Steaua României cu spade în grad de Ofițer²².

La data de 23 octombrie, Regimentul 21 Infanterie a fost dislocat pe Muntele Sorica, unde urma să rămână până la data de 22 noiembrie, în conformitate cu sursele citate. În acest interval de timp de aproape o lună de zile, regimentul a luat parte la lupte de uzură, menținându-se cu pierderi foarte mari pozițiile. Se lucra zi și noapte la tranșee care erau distruse constant de bombardamentele artileriei inamice, iar în conformitate cu sursele, cele mai mari stricăciuni erau provocate de artileria de pe trenul inamic blindat care făcea naveta între localitățile Azuga și Predeal. Privitor la activitatea protosinghelului Șerbănescu, generalul Boureau nota următoarele: „În neconținutele incursiuni ce le făceau trupele noastre de pe Sorica în Valea Azugăi, și în special noaptea, în ciocnirile patrulelor din satul Azuga, Preotul Justin Șerbănescu era nelipsit. În faptul zilei își îndeplinea oficiul său către cei muribunzi și rânduia scurgerea celor răniți. În una din aceste preocupări ale Sfinției Sale a fost amenințat cu împușcarea din tranșeele de la parc. Atunci, Sfinția Sa, într-un gest ce egala inspirațiile martirilor, a ridicat ochii spre cer, însoțindu-l de un gest din care se înțelegea că nu poate la durere să-și părăsească păstoriții. A fost cruțat atunci, dar i s-a strigat din tranșee «graba, popa, graba»”²³.

Privitor la întâmplările și faptele protosinghelului din perioada respectivă, face referire și maiorul Ion Roiu, care spunea: „[Protosinghelul Justin Șerbănescu] a fost printre noi tot timpul, nici bombardamentul de artilerie, nici gloanțele infanteriei nu l-au făcut să se depărteze de noi. Îngrijirea și dragostea părintelui Justin nu s-au mărginit numai la ostașii din Regimentul 21, în timpul când ocupam poziția după Muntele Sorica. Sfinția Sa se ducea și la trupele vecine, îmbărbătându-i și făcând slujba în tranșee. Personal, sunt recunoscător Preotului Justin pentru dragostea ce mi-a arătat cu ocazia rănirii mele, în ziua de 21 Noiembrie, când a venit să mă vadă parcurgând distanța de 800 de metri sub un bombardament extrem de violent al artileriei inamice. Îmbărbăta pe fiecare soldat în parte cât și pe ofițerii regimentului, zicându-ne că Dumnezeu, prin dânsul, va fi cu noi. Aceasta s-a adevărit cu ocazia luptelor din Transilvania și pe Valea Azugei, când înainte de începerea luptelor împărțăsea trupa și ofițerii; în timpul

²² *Ibidem.*

²³ *Ibidem.*

luptei făcea rugăciuni în punctele cele mai periculoase, acolo unde era baraj de artilerie și în același timp aduna pe cei răătăciți în luptă ducându-i acolo unde cerea nevoia, așezându-i pe poziție ca cel mai bun comandant. După luptă, din proprie inițiativă se ducea să adune răniții, pe care îi împărțea dându-le câte ceva, întărindu-i în credința că vor scăpa; căuta morți în liniile inamice, pe care îi lua în spate târându-se cu ei, pentru a-i îngropa ca pe niște eroi. În Azuga, după lupta din 19 Octombrie, cu o roabă ce o găsisse, umbla să adune morții și să strângă tot ce era mai necesar: arme și cartușe”²⁴.

Din aceste relatări reiese în primul rând faptul că preotul Șerbănescu reușea să îmbine îndatoririle hainei preotești cu cele ale hainei militare, dând dovadă de foarte mult curaj și dedicare pentru cauza pentru care lupta.

La data de 17 noiembrie a fost rănit la picior de o schijă, însă în ciuda acestui fapt, a refuzat să își părăsească dragii camarazi pentru a putea fi transportat în spatele frontului în vederea îngrijirii corespunzătoare. Iar trei zile mai târziu, la data de 20 noiembrie, deși era rănit și foarte slăbit de puteri, preotul Șerbănescu a ținut slujba și a săvârșit un parastas, conform surselor.

În perioada următoare, a urmat retragerea din pozițiile respective, fiind forțați să se îndrepte spre Șercaia, unde au cantonat la data de 23 noiembrie, iar apoi spre Cocorăști-Mislea. Referitor la acest moment, preotul Șerbănescu nota, descriind situația incertitudinii în care se aflau: „Venise ordinul de la Brigada a 8-a Infanterie, ca să traversăm Muntele Cosmina. S-a executat și am ajuns la poalele muntelui și vine ordin a ne înapoia tot pe șoseaua Cocorăști-Mislea. Am trecut satul Recea și iarăși s-a ordonat trecerea Muntelui Cosmina”²⁵.

Data de 26 noiembrie, i-a adus pe cei din unitatea preotului, respectiv din Batalionul 2, într-o postură foarte delicată, fiind încercuiți de inamic. Având în vedere moralul scăzut al trupei, rănilor, condițiile meteorologice precare și foamea care a cuprins unitatea, șansele de a scăpa din încercuire au fost minime. Așadar, în jurul orei 16, în urma încercuirii complete, aceștia s-au predat. Jurnalul preotului păstrează mențiuni valoroase asupra momentului respectiv, acesta notând: „Îngrozit, sar din căruță, trec râul Doftana și urc pe munte. Dar fatalitate, când mă uit înapoi, toată valea era în dezordine: strigăte, plânsete, caii nechezau și fugeau toți în toate părțile; artileriștii de la 22 Chesioane săreau cu caii peste soldați. Era un iad. În acest timp mă pomenesc cu 4 turci [legat de

²⁴ *Ibidem*, p. 58.

²⁵ *Ibidem*.

numărul acestora nu se cunoaște cu exactitate realitatea, deoarece într-o altă relatare, preotul a descris întâmplarea menționând apariția a doi turci] *care mă înconjoară, mă lovesc cu paturile de armă și mă trântesc jos spunându-mi – predai*²⁶.

Acesta a fost, practic, momentul în care protosinghelul Justin Șerbănescu avea să își înceapă perioada din viață pe care a petrecut-o în prizonierat. A ajuns la data de 27 noiembrie la Târgoviște, unde i-au fost confiscate toate lucrurile pe care le avea în posesia sa la acel moment. Ulterior, a fost internat în spital, fiind rănit la picior, la spitalul de campanie din spațiul fostei Școli de Cavalerie din Târgoviște, de unde a fost transferat la spitalul din Teiș. A petrecut 7 luni în lagărul de la Teiș, unde a fost închis după externare. În această perioadă, a ajutat medicii cu ceea ce a putut și a considerat a fi de bună credință și a jucat și rolul preoțesc, sprijinind moral prizonierii alături de care era închis. Deoarece, conform relatărilor sale ulterioare, dorea nespus de mult să se întoarcă la cei alături de care servise înainte de prizonierat, preotul Șerbănescu a decis să evadeze.

În vederea realizării planului de evadare, a început prin a cere învoirea de a părăsi lagărul, iar această cerere i-a fost în mod excepțional aprobată. Astfel, în jurul zilei de 20 iunie 1917 a plecat spre București, de unde a plecat spre mănăstirea Cernica. De acolo, a procurat o rasă²⁷ groasă de care urma să se folosească pe perioada încercării sale de a ajunge înapoi la unitatea sa. Pe data de 29 iunie, s-a întors în lagăr, urmând ca pe data de 30 iunie, a doua zi, să evadeze. După două săptămâni de pribegie, timp în care a străbătut zone aflate sub ocupație inamică, încercând să se furișeze fără să cadă pradă acestuia (inamicului), a ajuns în data de 14 iulie în Munții Vrancei, la mănăstirea Găvanu. Până la data de 27 iulie, a rămas ascuns la această mănăstire, fiind tratat de către călugări. Îndreptându-se spre linia frontului moldovenesc, a întâlnit alți 6 ostași români în zona Muntelui

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ RĂSĂ, rase, s. f. Haină de postav, largă și lungă până la călcâie, pe care o poartă călugării și călugărițele pe deasupra îmbrăcămintei. [Călugărul] mă privi smerit și sfios, strângându-și îngrijit, cu degete aspre... raso la piept. HOGAȘ, M. N. 112. Diaconul... îmbrăcat într-o rasă de satin... ieși din casă. CONTEMPORANUL, III 653. [Lăpușeanul] se văzu coperit cu o rasă. NEGRUZZI, S. I 160. 1) răsă f., pl. e (vsl. raso, haină, haină călugărească, bg. sîrb. pol. rut. raso, rus. rěasa, haină preuțească sau călugărească, it. sp. raso, o stofă de mătase lustruită, mgr. ráson, haină rasă, adică uzată de purtare, haină călugărească, d. lat. raso, raso, ras, rasă. Haină lungă pe care o poartă pe deasupra călugării și preuții (giubea). V. rantie. – Sursele: *Dicționarul limbii române literare contemporane*, coord.: Dimitrie Macrea, Emil Petrovici, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955-1957 și August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, București, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.

Alunișu, alături de care a început să facă recunoașterile necesare ale terenului. Pe data de 31 iulie a avut loc prima tentativă de trecere a liniilor frontului, însă s-a dovedit a fi un eșec. Ulterior acestui moment, s-au adunat pe Muntele Coza, căutând o nouă soluție. Aici aveau să se adune în jurul preotului în jur de 70 de prizonieri evadați care aveau aceeași dorință: de a trece în Moldova. În conformitate cu relatările acestuia, a urmat o perioadă crâncenă de două luni de zile care s-au caracterizat prin foamete și primejdie, fiind vânați de către inamic și nevoiți să mănânce fructe de pădure, bureți și iarbă. Șerbănescu s-a auto-convins că reușita misiunii de a trece frontiera ar putea să fie mult ușurată dacă ar încerca să o treacă în grupuri restrânse, mult mai greu observabile. La data de 9 septembrie, a hotărât să încerce singur trecerea frontierei. De aici urma să se nască o întreagă serie de probleme pentru preot.

A coborât de pe Muntele Coza, a trecut râul Putna și la data de 12 septembrie, a încercat să treacă printr-un sector ungiuresc, însă a fost observat și capturat. A fost cercetat și bătut, iar în urma cercetărilor a fost declarat spion. A fost trimis la Brașov pentru judecată, unde a fost interogat de către o Curte Marțială timp de două zile, în conformitate cu sursele care se bazează pe fragmente din relatările ulterioare ale acestuia. Într-un final, a fost declarat spion și condamnat la pedeapsa capitală, care se aplica în cazurile de spionaj, respectiv, moartea. A fost bătut crâncen din nou și trimis alături de un convoi de prizonieri, în Ungaria, însă a fost lăsat în grija comandantului Garnizoanei de la Feldioara, deoarece nu mai putea merge din cauza rănilor. După două zile, reușește să evadeze cu ajutorul comandantului închisorii. Odată ajuns în Feldioara, s-a îndreptat spre casa unui sas bogat, conform relatărilor sale și ale surselor, pe care îl ajutase în timpul campaniei din 1916. Sasul l-a ajutat să se ascundă, oferindu-i mâncare și adăpost timp de două săptămâni. A primit merinde de la acesta și tot cu ajutorul său s-a reîntors pe Muntele Coza, acolo unde se adăpostise înainte alături de ceilalți prizonieri²⁸.

Dintre cei 20 de prizonieri rămași în tabăra de pe Muntele Coza, preotul a format o echipă de patru, alături de care să se retragă în munte. Aceștia au construit o colibă într-o zonă protejată și greu accesibilă, în care au locuit în așteptarea momentului oportun pentru a trece frontul. Acestora li s-au alăturat alți patru prizonieri evadați dintr-un spital din București, în jurul zilei de 19 noiembrie. Au hotărât la data de 21 noiembrie să facă o nouă încercare, așadar au coborât în vale, ajungând la data de 22 noiembrie în spatele liniilor inamice, la Soveja. O parte dintre prizonierii care erau

²⁸ Gheorghe Dobrescu, *op. cit.*, p. 59.

împreună cu Șerbănescu au reușit să treacă, însă acesta a fost depistat de către germani și a fost silit să se retragă înapoi la coliba sa din munte. A urmat o perioadă nefastă pentru acesta, deoarece a avut de îndurat foamea, lipsurile și gerul, factori care l-au slăbit foarte mult, însă nu l-au făcut să își piardă credința sau dedicarea pentru ideal. Alături de acesta au început să se strângă în acea colibă și alți foști prizonieri.

Din relatările preotului reiese faptul că a locuit în coliba respectivă până în momentul în care au fost atacați de către primarul comunei Coza și de doi oameni ai acestuia, care l-au bătut și i-au alungat din zonă. Privitor la momentul respectiv, preotul Șerbănescu nota în jurnalul său: „*M-au luat pe mine și m-au bătut bine cu un ciomag, m-au dezbrăcat de tot și ne-au spus că plecăm de acolo că vin germanii și ne vor ridica*”²⁹.

Fiind situația dată, au fost nevoiți să părăsească zona, însă preotul era grav rănit, având piciorul fracturat în urma bătăii primite. S-au îndreptat spre mănăstirea Găvanu, iar pe drum, preotul a fost purtat pe sus de către ceilalți prizonieri, fiindu-i imposibilă deplasarea pedestră, fapt relatat de acesta, în conformitate cu sursele. La data de 3 decembrie, au sosit la mănăstire, unde a primit îngrijirea călugărilor. Timp de o lună și jumătate, până la data de 26 ianuarie a anului următor, 1918, a fost găzduit la mănăstire și îngrijit pentru a-și reveni. La data de 2 februarie, au hotărât să încerce din nou să treacă frontul, astfel, au plecat la drum. Drumul a fost foarte anevoios din cauza temperaturilor scăzute, a vântului și a ninsorii, ajungând la Negrileşti, pe data de 4 februarie, după două zile epuizante. Acolo au fost primiți de către moralul Dumitru Bota care i-a pus la curent cu situația trupelor inamice și a frontului. La data de 6 februarie, au părăsit Negrileştiul și s-au îndreptat spre linia frontului. La data de 8 februarie, protosinghelul Justin Șerbănescu a trecut frontul în sectorul Regimentului 22 Obuziere, conform surselor, întorcându-se în sectorul românesc după aproape 15 luni în prizonierat și în spatele liniilor inamice³⁰.

Odată trecut în liniile românești, a fost trimis la Cartierul General al Diviziei 12 Infanterie. Conform surselor, acesta este punctul în care a redactat primul său memoriu referitor la perioada 15 august 1916 – 8 februarie 1918, unde descria pas cu pas fiecare element întâmpinat în această perioadă, fiecare mișcare, persoană întâlnită și așa mai departe. Manuscrisul a fost datat 9 februarie și înaintat iconomului Constantin Nazarie, care era superiorul bisericesc al protosinghelului Șerbănescu la data de 21 februarie. Este interesant de menționat faptul că o copie

²⁹ *Ibidem*, p. 60.

³⁰ *Ibidem*.

dactilografiată a acestui memoriu a fost înaintată Majestății Sale Regelui Ferdinand I la data de 24 februarie. Deși nu exista o explicație ierarhică logică pentru adresarea acestui memoriu Regelui, putem să presupunem faptul că a dorit obținerea decorațiilor pentru care fusese propus, însă nu le primise fiind în prizonierat. Ulterior, au început cercetările condițiilor în care acesta a fost luat prizonier, în care a fost ținut în lagăre și a condițiilor în care a reușit să se reîntoarcă. Cercetările au fost efectuate de către militarii din Secția 2 Informații din Marele Cartier General. În timpul audierilor, a fost nevoit să redacteze un al doilea memoriu în care să descrie toate cele întâmplate, acesta fiind datat 14 februarie. Conform surselor, cercetarea acestuia era doar o formalitate la care trebuia supus, acesta fiind firul procedural al lucrurilor, însă era cunoscută activitatea din prizonierat a preotului de la alți foști prizonieri evadați³¹.

Raportul 886 din 17 februarie 1918 a fost înaintat de către colonelul Condeescu, șeful Secției 2 Informații a Marelui Cartier General, șeful Marelui Cartier General, generalul Constantin Prezan, conținând concluziile cercetărilor cu privire la protosinghelul Justin Șerbănescu. În rândurile care urmează am să prezint un fragment din acest raport: *„Protosinghelul Justin Șerbănescu a dat dovadă de un înalt patriotism și dragoste de țară. Cu toată vârsta sa înaintată a suferit timp de 8 luni rigorile vieții de pribegie în munți; a înfruntat cu curaj primejdia și expunându-și viața a reușit să treacă în rândurile noastre. [Se propunea] să se intervină a se acorda preotului Justin Șerbănescu o decorație de război, pentru a răsplăti purtarea sa vitejească, să fie citat pe Ordin de Zi ca să servească drept pildă; să fie recomandat pentru înaintarea în serviciul Bisericii și să i se dea un ajutor bănesc deoarece este lipsit de îmbrăcăminte iar bagajele sale au fost capturate de inamic”*³².

Sursele ne indică faptul că la data de 16 februarie, protosinghelul Justin Șerbănescu s-a prezentat în fața protopopului militar Constantin Nazarie, adresându-i cererea de a fi numit în funcția de confesor a Regimentului 21 Infanterie, regimentul său. Protopopul a înaintat cererea acestuia, iar pe data de 24 februarie 1918, Justin Șerbănescu s-a prezentat la regimentul său pentru a prelua postul de confesor al regimentului³³.

Deși această cerere a fost soluționată într-un timp relativ scurt, cererile sale din memoriile adresate, deși aprobate de către organele desemnate în vederea acestui fapt, nu au fost soluționate într-un interval de

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem.*

³³ *Ibidem.*

timp rezonabil. Astfel, la data de 6 mai, Justin Șerbănescu a hotărât să adreseze un memoriu Ministrului de Război. În rândurile memoriului respectiv, acesta își trecea în revistă întreaga activitate, iar apoi prezenta care sunt cerințele sale. În cele care urmează am să prezint un fragment din textul memoriului: *„Nici până în prezent nu s-a primit nici un rezultat, ceea ce mă face să cred că au rămas toate pe hârtie. [Cerea înaintarea la gradul de căpitan] odată cu vechimea celorlalți preoți de armată, să mi se confere decorațiile cu care am fost propus de șefii mei în campanie și anume: Coroana României, Mihai Viteazul și Steaua României. Aceste distincțiuni le reclam deoarece sunt meritele mele și câștigate pe câmpul de luptă cu sudorile și sângele meu. [Cerea să primească solda] pe tot timpul captivității, de la 1 Decembrie 1916 la 1 Martie 1918, deoarece nu am primit nimic de la inamic, refuzând și hrana. Am trăit din mila poporului și din economiile mele, având astfel ambiția de a nu fi cu nimic la cheremul inamicului meu. Să mi se dea o sumă bănească pentru haine, fiindcă și acum sunt gol. Toate acestea le reclam ca fiind drepturi ale mele și pe domnia voastră, prin înțelepciunea ce v-a dat-o Dumnezeu, vă rog să binevoiți a le aprecia și să le aprobați ca fiind juste pentru că, pe lângă datoria mea de preot, am muncit și în alte direcții pentru gloria și fericirea neamului nostru”*³⁴.

Generalul Hârjeu, Ministrul de Război de la acea vreme, a hotărât să se refacă cercetările cu privire la activitatea preotului și numai ulterior se va putea pronunța cu privire la cererile sale. În conformitate cu sursele citate, se presupune că acesta (generalul Hârjeu) nu avea la suflet preoții, iar acesta este motivul pentru care a îngreunat situația și mai tare. După mai bine de o lună de așteptare fără vreun răspuns, preotul Șerbănescu s-a adresat la data de 12 iunie conducerii armatei de la Iași printr-o telegramă care suna în felul următor: *„Rog comunicați rezultatul raportului 585 din 17 Aprilie, avansarea [la] căpitan [a] preot[ului] Justin, confesorul Regimentului Ilfov”*³⁵.

La data de 14 iunie a fost demobilizat, așadar, a hotărât să se îndrepte spre Iași, unde a fost găzduit la biserica „Bunavestire” și a îndeplinit în mod onorific serviciul de confesor al serviciului de triaj al răniților din gara Iași.

Neprimind un răspuns nici de această dată, a hotărât să se adreseze direct Majestății Sale Regelui Ferdinand I, la data de 15 iunie. În încheierea acestui memoriu, protosinghelul spune următoarele lucruri: *„Măhnit*

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ *Ibidem*, p. 61.

sufletește de aceste nedreptăți, vin cu cel mai profund respect a vă ruga să binevoiți ca luându-se în considerație faptele mele, să mi se răsplătească meritele câștigate pe câmpul de luptă cu sângele și sudoarea mea”³⁶.

Cu memoriul adresat Regelui Ferdinand I, preotul Șerbănescu a avut mai mulți sorți de izbândă, conform surselor, acesta fiind direcționat spre Biroul 7 Decorații a Statului Major Regal, care avea deja ancheta și cercetările efectuate în urmă cu puțin timp de către Secția 2 Informații. Așadar, la data de 25 iunie 1918, prin Înaltul Decret Regal nr. 1561 din 25 iunie 1918, protosinghelul Justin Șerbănescu a fost decorat cu ceea ce i se cuvenea încă din toamna anului 1916, cu cea mai înaltă distincție militară românească, Ordinul Militar de Război „Mihai Viteazul” clasa a III-a. În rândurile care urmează, am să prezint textul decretului prin care i se acorda această înaltă distincție:

**<Înalt Decret nr. 1561 din 25.VI.1918
Decorați cu Ordinul „Mihai Viteazul” clasa a III-a**

2. Protosinghel Șerbănescu Iustin din Regimentul 21 Infanterie

„Pentru destoinicia, bravura și iubirea de Patrie ce a arătat pe câmpul de onoare în 1916. Pe lângă îndeplinirea cu mare devotament a îndatoririlor cea avut ca și confesor al regimentului, a luat parte la toate luptele mergând cu Sfânta Cruce în mână în fruntea luptătorilor regimentului. Văzând că regimentul a pierdut în luptă aproape pe toți ofițerii și pe comandantul ce fusese rănit la Clăbucetul Taurului, a luat comanda unității și luptând o zi și o noapte a respins pe inamic până pe muntele Susai oprindu-l de a ocupa Azuga. În luptele de pe muntele Dihamului a condus un batalion de dispersați, iar la 17 noiembrie 1916, fiind a doua oară rănit a refuzat evacuarea pentru a nu se despărți de vitejii săi ostași”.>

Este foarte important de menționat faptul că protosinghelul Justin Șerbănescu a fost singurul preot care a fost decorat cu cea mai înaltă distincție militară a Statului Român, intrând astfel în istorie ca unul dintre cei mai bravi preoți pe care istoria României ni i-a dat.

Iar în baza memoriului adresat Regelui, a fost dispusă decorarea cu Ordinul Coroana României cu spade în grad de Cavaler prin Înaltul Decret Regal nr. 2130 din 17 august 1918. Textul acestui decret vorbește despre

³⁶ *Ibidem.*

faptul că acordarea a avut loc: „*Pentru credința și dragostea de țară ce a arătat în anul 1917*”³⁷.

Deși o parte a cerințelor sale au fost rezolvate, înaintarea în grad la cel de căpitan care i se cuvenea, conform vechimii și în baza înaintării celorlalți preoți militari, nu a fost realizată încă. Astfel, la data de 31 august s-a adresat din nou Ministrului de Război. Solicitarea acestuia a fost direcționată către Secretariatul General al Ministerului de Război.

În paralel cu demersurile efectuate de acesta în vederea căpătării drepturilor care i se cuveneau, și-a continuat cu multă dedicare activitatea de confesor al serviciului de triaj din gara Iași. Privitor la activitatea sa din această perioadă, nu există multă documentație păstrată, însă, se cunoaște faptul că pe data de 30 octombrie, Majestatea Sa Regina Maria a vizitat punctul de triaj din gară, întâlnindu-l atât pe protosinghel, cât și pe ceilalți ofițeri care activau în acest punct. La data de 31 octombrie, a fost propus pentru decorare cu Ordinul Crucea Regina Maria clasa a II-a, în vederea următorului fapt: „*Timp de șase luni a servit și servește în mod onorific ca, confesor, alinând durerile sufletești, tuturor ostașilor bolnavi, dând și bani pentru cantina triajului*”³⁸.

Decorarea protosinghelului a fost ratificată prin Înaltul Decret Regal nr. 225 din 16 ianuarie 1919, prin care i se acorda Ordinul Crucea Regina Maria clasa a II-a în vederea răsplătirii faptelor menționate anterior.

La data de 28 noiembrie 1918, a fost mobilizat din nou la cererea sa, fiind repartizat la ambulanța Diviziei 2 Vânători, unitate alături de care va participa la campania din 1919 în Transilvania. Însă, de această dată, în primul rând datorită vârstei (de aproape 52 de ani), acesta nu a mai participat efectiv la lupte, fiind dislocat în permanență în spatele frontului. Astfel, la data de 18 decembrie, se afla la Sibiu, alături de arhimandritul Roșca și un sobor de preoți, sfințind drapelul Legiunii Ardelene. Pe data de 20 ianuarie, a ținut o cuvântare la Sibiu, despre jertfele ostașilor din campania din 1916, aducând un omagiu prin vorbele sale pentru ostașii români și francezi căzuți pe câmpul de luptă. În cuvântarea sa, vorbea despre rolul Franței ca fiind unul crucial pentru noi, spunând: „*Aliata noastră Franța, sora cea mare, a fost cea mai aprigă și cea mai devotată nouă*”³⁹.

Astfel, la data de 7 februarie, protosinghelul Justin Șerbănescu a fost citat pe Ordin de Zi a Armatei Franceze, cel mai probabil plecând de la ceea

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ *Ibidem*, p. 62.

ce spusese despre rolul Franței în cuvântarea respectivă, în vederea recompensării faptelor sale de arme extraordinare⁴⁰: „*M. Șerbănescu, Justin, Aumônier Militaire du grande Lieutenant, Régiment d'Infanterie, IV Ilfov, no. 21, Armée Roumaine:*

A été fait prisonnier, s'est évadé au prix des plus grands efforts et des plus grands dangers, étayant rejoint son Régiment, y a servi comme simple soldat, faisant preuve d'un courage et d'un dévouement à toute preuve. Deux fois blessé, une fois le 6 Octobre dans l'exercice de son Ministère, un de deuxième fois au combat d'Azuga, le 17 Novembre 1916.

Pour le Président du Conseil Ministère de la Guerre et par son ordre Le Général Chef du Cabinet, MORDACQ.”⁴¹

Este important de menționat faptul că citarea pe Ordinul de Zi a Armatei Franceze a fost o onoare deosebit de mare și o recunoaștere importantă.

Conform relatărilor, a petrecut la Sibiu o perioadă destul de îndelungată de timp, plecând spre Alba Iulia la data de 2 februarie 1919.

Pe data de 3 februarie, a oficiat o slujbă acolo (la Alba Iulia), alături de protopopul Teculescu, iar la data de 10 februarie, a participat la depunerea jurământului unei unități de jandarmi ardeleni la Deva. Tot la data de 10 februarie, a oficiat o slujbă de comemorare a eroilor căzuți la Orăștie, iar pe data de 17 februarie, a participat tot la Orăștie la depunerea jurământului unor unități ardeleni. Pe lângă slujbele oficiale pe care le ținea în momente precum cele amintite anterior, preotul a căutat în continuare să fie alături de ostași și să îi îmbărbăteze, așa cum putea mai bine, ajutându-i să găsească prin rugăciune liniștea sufletului. De asemenea, acesta se ocupa de oficierea slujbelor de înmormântare.⁴²

În timp ce participa la Campania din 1919, a venit și răspunsul cererilor sale, fiindu-i recunoscut gradul de căpitan asimilat cu vechime din anul 1917, de când au fost înaintați în grad și ceilalți preoți.

La data de 30 martie 1920, a fost demobilizat și s-a îndreptat spre mănăstirea Cernica, unde va avea domiciliul până la trecerea la veșnicie. În

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ Traducerea documentului: „Domnului Șerbănescu, Justin, Preot militar echivalat Locotenent, Regimentul Infanterie, IV Ilfov, nr. 21, Armata Romană:

A fost luat prizonier, a scăpat cu prețul celor mai mari eforturi și al celor mai mari primejdii și, alăturându-se în regimentul său, a slujit acolo ca soldat, dând dovadă de curaj și devotament față de toate întreprinderile. Rănit de două ori o dată la 6 Octombrie în exercitarea misiunii sale, a doua oară, în bătălia de la Azuga, 17 noiembrie 1916.

Pentru Președintele Consiliului de Miniștri de Război și prin decretul acestuia, Șeful de Cabinet, MORDACQ”

⁴² Gheorghe Dobrescu, *op. cit.*, pp. 61-62.

momentul demobilizării, generalul Ioan Rățcanu, Ministru de Război la acel moment, a adresat următoarele cuvinte preotului: „*Acum când părăsiți oștirea în rândurile căreia ați avut fericirea să trăiți clipe de mare glorie și înălțare sufletească și căreia îi lăsați cea mai pioasă și mai sublimă amintire, nu mă pot opri din a nu aduce cuvântul meu cald de mulțumire rugându-vă să considerați aceste rânduri ca exprimarea sinceră a frumoaselor sentimente ce vă purtăm.*

Numele P. C. voastre legat pe veci de scumpa noastră oștire, va fi de aci înainte glorificat de generațiile viitoare de ostași.

Figura P. C. voastre așa expresivă și blândă în istoria Neamului va fi un simbol de glorie, credință și devotament.

Armata care știe să-și cinstească Eroii, prin mine, vă aduce prinosul ei de recunoștință și vă urează sănătate, pentru a putea lucra mai departe, cu aceeași credință și cu același avânt pentru scumpa noastră Patrie de care sunteți legat.”⁴³

Activitatea sa preoțească legată de cea militară nu urma să se încheie aici, deoarece în perioada următoare a primit postul de confesor diurnist la Pulberăria Armatei, apoi la Fabrica de Pulberi și Falmicoton Dudești și al Garnizoanei București. La data de 31 martie 1940, s-a retras din activitate, rămânând la mănăstirea Cernica.

În anul 1922, la data de 28 decembrie, Justin Șerbănescu a înaintat un memoriu Adunării Deputaților, înregistrat cu numărul 0439, prin care le cerea un venit de 500 de lei lunar și 25 de hectare de pământ, în speranța că va putea să se retragă la Azuga sau Mărășești. În acest memoriu spunea că dorea să se retragă acolo unde: „*Am luptat și am îngropat sute de eroi și acolo într-o modestă chiliuță pustnicească să-mi sfârșesc restul zilelor vieții mele în rugăciuni sfinte, pe mormintele acelora pe care i-am îmbărbătat și condus la luptă făcându-i mucenici ai neamului nostru românesc și căroro multora le-am închis ochișorii în clipele cele mai de pe urmă în locul unei mame duioase ce-și pierde pe fiul ei iubit.”⁴⁴*

La data de 21 decembrie 1922, a fost numit de către mitropolitul primat Miron Cristea, stareț al mănăstirii Cernica, ratificat prin adresa nr. 689 din 22 februarie 1922 către Ministrul Cultelor și Artelor, Constantin Banu⁴⁵.

Având în vedere legătura deosebit de strânsă pe care a legat-o cu Regimentul 21 Infanterie, la data de 1 ianuarie 1932, preotul Justin

⁴³ Ioan Opriș, *op. cit.*, pp. 256-257.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 257.

⁴⁵ *Ibidem*.

Șerbănescu a fost numit confesor onorific *ad vitam* al Regimentului 21 Infanterie. Prin această numire onorifică a sa i-a fost arătată recunoștința și respectul pentru faptele sale din timpul războiului. Tot în această perioadă, în vederea recompensării vechimii și a faptelor sale de arme, a fost înaintat la gradul de maior.

La data de 14 iunie 1937, arhimandritul Justin Șerbănescu s-a adresat directorului Casei Donației Oastei, înmânându-i o petiție și suma de 50.000 de lei, spunând: „*Ca fond cu care se va cumpăra cele mai bune efecte d-ale statului în valoare nominală de 100.000 de lei care să aducă un venit anual de 5000 de lei care să se dea anual ca premiu celor mai buni trăgători și unui furier⁴⁶ al cancelariei din Regimentul 21 Infanterie al cărui confesor sunt numit pe viață și cu care am luat parte la luptele cele mai grele din anul 1916, pentru care fapte vitejești și de eroism am fost cinstit cu Ordinul Mihai Viteazul. Legatul nominal de 100.000 de lei va purta numele meu – Arhimandritul Justin Șerbănescu, Maior, Cavaler al Ordinului Mihai Viteazul – și care nu se va micșora, nici ataca, niciodată.*”⁴⁷

Donația arhimandritului Șerbănescu a fost acceptată prin Înalțul Decret Regal nr. 3527 din 20 octombrie 1939, însă nu există date despre punerea în aplicare a decernării premiilor respective, după cum fusese menționat în petiția sa⁴⁸.

Arhimandritul Justin Șerbănescu a fost ceea ce se poate înțelege cel mai bine prin descrierea ideală a eroului român, un om al datoriei, dedicat cauzei pentru care și-a închinat întreaga viață, fiind un părinte spiritual al ostașilor, îndrumător în momente de restriște, dar și un demn și neînfricat militar, atunci când situația a fost de asemenea natură încât să o ceară. Toate aceste fapte sunt încununate cu frunze de lauri în paginile de istorie a Poporului Român, prin distingerea sa cu Ordinul Militar de Război „Mihai Viteazul”, fiind singurul preot care a fost distins vreodată cu această înaltă distincție.

De-a lungul glorioasei sale cariere a fost distins cu importante ordine și decorații, atât de către Statul Român cât și de către alte state, printre care:

1. Medalia Serviciul Credincios clasa a II-a

⁴⁶ FURIERISM [At: N. COSTIN, ap. LET. II, 73/18 / P: ~ri-er / Pl: ~i / E: fr fourrier] 1 (Iuz) Subofițer care avea sarcina de a încartirui soldații și de a distribui hrana. 2 Soldat care îndeplinește lucrări de birou într-o unitate sau o subunitate militară. Sursa: *Micul dicționar academic*, ediția a II-a, București, Academia Română, Institutul de Lingvistic / Editura Univers Enciclopedic, 2010.

⁴⁷ Gheorghe Dobrescu, *op. cit.*, p. 63.

⁴⁸ *Ibidem.*

2. Medalia Jubiliară Carol I 40 de ani de Domnie
3. Medalia Răsplata Muncii Pentru Biserică
4. Medalia Avântul Țării
5. Ordinul Militar de Război „Mihai Viteazul” clasa a III-a
6. Ordinul Coroana României cu spade în grad de Cavaler
7. Ordinul Crucea Regina Maria clasa a II-a
8. Ordinul Steaua României cu spade în grad de Ofițer
9. Crucea Comemorativă a Războiului 1916 – 1919
10. Medalia Peleş
11. Medalia Centenarul Regelui Carol I 1839 – 1939
12. Ordinul Virtutea Militară Polonă în grad de Cavaler
13. Ordinul Meritul Sanitar clasa I
14. Croix de Guerre cu frunze de lauri
15. Ordinul Coroana României în grad de Mare Cruce
16. Medalia Victoria.

BIBLIOGRAFIE

Dicționarul explicativ al limbii române, coord.: Ion Coteanu, Lucreția Mares, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Academia Română, Institutul de Lingvistică / Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

Dicționarul limbii române literare contemporane, coord.: Dimitrie Macrea, Emil Petrovici, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955-1957.

Dobrescu, Gheorghe, „Un erou în sutană. Protosinghel Justin Șerbănescu”, în *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române* (București), 2008, nr. 40 / (2), pp. 56-63.

Micul dicționar academic, ediția a II-a, București, Academia Română, Institutul de Lingvistică / Editura Univers Enciclopedic, 2010.

Opriș, Ioan, „Un stareț cernican – erou de război”, în *Buletinul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”* (București), 2006, nr. 4, pp. 255-259.

Pătrașcu, Gabriel George, „Protosinghelul Justin Șerbănescu – Singurul Preot Militar Cavaler al Ordinului Militar de Război «Mihai Viteazul»”, în *Misiunea* (București), anul I, 2014, nr. 1, pp. 81-83.

Scriban, August, *Dicționarul limbii românești*, București, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.

Preotul Zenobie Brădean (1891-1964) – ilustru slujitor al altarului și al culturii naționale

Priest Zenobie Brădean (1891-1964) – An Illustrious Servant Of The Altar And National Culture

*Ioan-Veniamin GEOLDEȘ
Dr. Prof. Liceul Tehnologic „Stefan Hell” Sântana
Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad*

Abstract

The study aims to present unique aspects from the life and activity of a distinguished scholar-cleric from Arad, less known but highly involved in all areas of community life under his pastoral care. He was a notable priest, teacher, diocesan missionary, and active promoter of national culture. Through this research, we will particularly utilize the parish archival resources from Comlăuș to highlight the administrative-pastoral and cultural-social activities carried out in the ‘leading parish of Comlăuș’ during the period of 1921-1933. Additionally, we will consider state archival resources and the contemporary press. It should also be noted that this study will see the light of print 60 years after the passing of priest Zenobie Brădean, serving as a modest homage to this worthy servant of the altar.

Keywords: *Zenobie Brădean, Scholarly cleric, teacher, diocesan missionary, man of culture, parish priest of Comlăuș.*

În parohia Comlăuș (localitate menționată încă din prima jumătate a secolului al XIV-lea, astăzi un cartier al orașului Sântana, jud. Arad) au slujit la altarul bisericii și al școlii în secolele XIX-XX, numeroși preoți de seamă, dintre care menționăm, selectiv, pe: preotul memorandist și inspector școlar Constantin Popovici (1862-1901)¹ – cel mai de seamă cleric cărturar care a slujit în parohia Comlăuș; Mihail Leucuția (1880-1911); Virgil Mihulin (1903-1919); Dimitrie I. Popa (1912-1920); Zenobie Brădean (1921-1933); Ioan Stana (martie 1922 – 1937), Gheorghe Mișu (1934-1953), Aurel Moise (1962-1978), Miron Bălan (1959-1994), Nicolae Porcolean (1978-2015) etc.

¹ Pentru o succintă biografie a preotul Constantin Popovici, a se vedea Ioan Veniamin Geoldeș, “Constantin Popovici (1823-1901)”, în vol. *Chipuri de absolvenți ai Institutului și Academiei Teologice din Arad*, coord. Protos Lect. univ. dr. Nicolae M. Tang, drd. Alin-Florin Ciotea, Marius-Gheorghe Danciu, Alexandru-Silviu Obrad, Editura Universității “Aurel Vlaicu”, Arad, 2022, pp. 61-63.

Un rol important în această galerie selectă de clerici îi revine preotului Zenobie Brădean, un distins cleric cărturar, dascăl, misionar eparhial și promotor al culturii în comunitățile în care a activat.

Prin cercetarea de față ne propunem să readucem în prim plan viața și bogata activitate desfășurată de preotul Zenobie Brădean, insistând, în mod special, asupra perioadei în care a slujit în parohia Comlăuș. Vom valorifica în acest sens, fondurile arhivistice ale parohiei Comlăuș, dar și cele existente la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad. De asemenea, informațiile vor fi întregite cu cele consemnate în presa vremii și în literatura de specialitate.

Zenobie Brădean s-a născut la data de 6 noiembrie 1891, în localitatea Beliu, județul Arad. După studii primare în localitatea natală, va urma studiile secundare de opt clase la Beiuș încununată cu bacalaureatul. Din toamna anului 1912² va urma cursurile *Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad*, secția teologică, figurând ca absolvent al acestei prestigioase instituții în anul 1915³.

² A se vedea conspectul elevilor pe anii școlari 1912-1915 în *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad*, anul școlar 1912-1913, redactat de Roman R. Ciorogariu, Tiparul Tipografiei Diecezane Ort. Rom. Arad, 1913, p. 120; *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad*, anul școlar 1913-1914, Arad, 1914, p. 154; *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad*, anul școlar 1914-1915, Arad, 1915, p. 53.

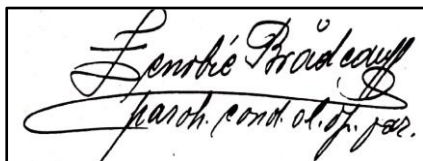
³ Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale (Preparandia) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, Editura Consistoriului, Arad, 1922, p. 725.

Conform unei notițe din *Biserica și Școala*, tânărul absolvent de teologie s-a logodit cu Veturia Mladin din Otlaca, la data de 14/27 octombrie 1918, și au avut trei fiice: Zoe, Cornelia și Lucia Brădean, toate căsătorindu-se cu absolvenți de teologie și viitori preoți. Pentru comunitatea săntăneană, cea mai cunoscută va fi fiica Cornelia Brădean, care s-a căsătorit cu Miron Bălan, viitor preot la Curtici, Seleuș și Comlăuș (1959-1994), părinții profesorului săntănean Mihai Bălan⁴, actualmente pensionar.

Zenobie Brădean a fost hirotonit preot abia la data de 10 ianuarie 1920 de către episcopul Aradului Ioan Ignatie Papp⁵. A fost administrator parohial la Gyula, și paroh la Macea, Comlăuș, Curtici și Seleuș.

„În fruntea comună Comlăuș” a ajuns încă de la începutul anului 1921, fiind ales preot cu majoritatea voturilor (197 de voturi pentru și 6 împotriva)⁶, însă instalarea propriu-zisă s-a realizat abia în luna decembrie același an.

A îndeplinit funcții importante în toate „corporațiunile” și organismele bisericesti de la nivelul parohiei și protopopiatelor Șiria (1921-1933) și Arad. În paralel cu activitatea clericală și la recomandarea primpretorului plasei Sfânta Ana, preotul Zenobie Brădean a fost numit „în mod

onorific” încă din toamna anului 1921 în funcția de „informator agricol” al teritoriului comunelor din jurul localității Sântana⁷. Această responsabilitate cerea ca părintele Brădean să raporteze periodic

Serviciului Regional de statistică din Cluj situația reală a semănăturilor de vară și de toamnă cu producția aferentă fiecărei culturi pentru suprafețele însămânțate din localitățile învecinate Sântanei. Impresionează faptul că pentru toată această muncă prestată părintele Brădean nu a fost remunerat.

Conform unei surse⁸, se pare că preotul Zenobie Brădean ar fi participat la încoronarea regelui Ferdinand și a reginei Maria la Alba Iulia la

⁴ Alese mulțumiri aducem pe această cale domnului profesor Mihai Bălan, atât pentru informațiile furnizate despre bunicul său, preotul Zenobie Brădean, cât și pentru fotografiile inedite păstrate în arhiva sa.

⁵ A se vedea Conscrierea preoțimii pe anul 1929 din parohia Comlăuș, protopopiatul Șiria, cf. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad (S.J.A.N. Arad), *Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria (1820-1950)*, dosarul nr. 222/1928-1931, f. 152-153.

⁶ *Biserica și Școala*, Arad, anul XLV, 21 februarie-6 martie 1921, nr. 8, p. 8.

⁷ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Comlăuș (A.P.O.R. Comlăuș), *Fond Oficiul Parohial Ortodox Român Comlăuș*, dosarul nr. 9/1921-1929, 1921 – f. 5.

⁸ Prof. Flavius Alexandru Lazăr, “Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Curtici”, în *Curtici: oraș european*, coord. Sorin Bulboacă, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2018, p. 97.

data de 15 octombrie 1922, cu toate că în foaia oficială *Biserica și Școala* din 1922 nu se regăsește menționat numele său.

O altă coordonată fundamentală a activității sale o reprezintă *dimensiunea didactică*. La începutul anului școlar 1922-1923, conform unui conspect elaborat de directorul Gimnaziului român de la Sântana, profesorul Mihai Pleșu, preotul Zenobie Brădean a îndeplinit și funcția de „catihet” pentru elevii înscriși la școala de ucenici industriali și comerciali de la Sântana. Conform însemnării directorului Pleșu, preotul Brădean avea în responsabilitate nu doar elevi ortodocși, ci și cinci elevi greco-catolici „care primesc instrucția religioasă a bisericii noastre”⁹. Această responsabilitate didactică a fost îndeplinită doar până la sfârșitul lunii noiembrie 1922, când din rațiuni încă necunoscute, preotul Brădean optează pentru o carieră didactică de religie ca profesor suplinitor la Oradea, părăsind parohia Comlăuș fără știrea și aprobarea Consistoriului arădean și fără a preda arhiva oficiului parohial, ceea ce va atrage ulterior cercetarea disciplinară a preotului Zenobie Brădean¹⁰.

În perioada 1924-1929, a fost profesor suplinitor la Gimnaziul român din Sântana, predând religie ortodoxă, iar pentru completarea normei didactice a fost responsabil și de predarea disciplinelor caligrafie, limba germană și științe naturale, fiind omul de încredere al directorului Mihai Pleșu și chiar responsabil cu „agendele directorale” în lipsa lui Pleșu¹¹. La examenele finale din disciplina religia ortodoxă de la gimnaziul sântănean, profesorul Brădean, cu toate că avea efective numeroase de elevi, avea rezultate bune. Luăm ca exemplu anul școlar 1925-1926, când preotul Brădean a avut de examinat 145 de elevi, distribuția pe clase fiind următoarea: clasa I – 42, clasa a II-a – 32; clasa a III-a – 37 și clasa a IV-a – 34. Conform preotului Ioan Stana, conducătorul de examen, elevii preotului Z. Brădean „au prestat examenul cu succes dovedind prin răspunsurile date că sunt stăpâni peste materialul propus”¹².

În întreaga perioadă în care a fost preot la Comlăuș, Zenobie Brădean a avut în responsabilitate și educația religioasă de la școlile primare din

⁹ S.J.A.N. Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria (1820-1950)*, dosarul nr. 210/1922, f. 41.

¹⁰ *Ibidem*, dosarul nr. 211/1922-1927, f. 61-62.

¹¹ S.J.A.N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 12/1928, f. 56; Ioan-Veniamin Geoldeș, “Învățământul secundar românesc din Sântana în perioada interbelică (1919-1938)”, în vol. *Centenarele României, Centenarele Aradului (1918/1919-2018/2019)*, coord. Corneliu Pădurean și Doru Sinaci, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2020, p. 403.

¹² S.J.A.N. Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria (1820-1950)*, dosarul nr. 215/1925-1927, f. 115.

localitate, alături de colegul său, preotul Ioan Stana. În anul școlar 1925-1926¹³, preotului Brădean i-a revenit catehizarea elevilor de la clasele III-VI, iar preotului Stana clasele I-II.

În plan gospodăresc, preotul Zenobie Brădean a militat pentru ca ambii preoți de la Comlăuș să beneficieze de aceleași condiții materiale: case parohiale, curți, grădini etc. Din această cauză, au apărut mici neînțelegeri între cei doi preoți locali, preotul Brădean simțindu-se nedreptățit în raport cu preotul Ioan Stana. De aceea, după multiple intervenții, Consistoriul arădean a acceptat cumpărarea unui nou imobil care să servească de casă parohială pentru al doilea preot din parohie. Soluția cea mai potrivită era cumpărarea casei lui Andrei Kemerle, în valoare de 99.000 lei¹⁴. În această casă a locuit preotul Zenobie Brădean cu familia. La scurt timp, a fost cumpărată și o grădină pentru părintele Brădean¹⁵, astfel încât, relațiile dintre cei doi preoți s-au îmbunătățit.

Bogata activitate desfășurată de preotul Zenobie are și o frumoasă *dimensiune culturală*. Fiind conștient de misiunea încredințată în parohie, a fost mereu preocupat de desăvârșirea morală și culturală a enoriașilor. Pe de o parte, dorea combaterea unor vicii sau moravuri sociale destul de înrădăcinate în lumea satului, iar pe de altă parte, se urmărea ridicarea nivelului cultural local. Conștient de aceste aspecte, preotul Brădean a propus înființarea unei societăți de lectură cu o bogată bibliotecă care va avea menirea de „a-i abate pe săteni de la răul obicei de a se strânge în crâșma satului”, propunându-li-se cursuri, conferințe, sfaturi „în toate ramurile de viață culturală, politică și economică”¹⁶. Demersurile preotului Brădean vor avea sorti de izbândă și la data de 26 iunie 1924 se va înființa Societatea „Casa Culturală” din Comlăuș care va funcționa pe baza statutului Asociației clerului „Andrei Șaguna” din Sibiu pentru casele culturale, preotul Zenobie Brădean fiind și primul ei președinte¹⁷. În luna august 1927, în urma multiplelor intervenții, se va obține și recunoașterea „ca persoană juridică” a Casei Culturale din Comlăuș.

Dintr-un raport redactat de preoții de la Comlăuș referitor la activitatea Casei Culturale pe anul 1930, rezultă că societatea cuprindea 78

¹³ *Ibidem*, dosarul nr. 215/1925-1927, f. 108 – Tabloul cateheților de la școlile primare pe anul 1925/1926 din protopopiatul Șiria.

¹⁴ *Ibidem*, dosarul nr. 213/1924-1925, f. 35.

¹⁵ *Ibidem*, dosarul nr. 211/1922-1927, f. 87-88.

¹⁶ S.J.A.N. Arad, *Fond Tribunalul Arad – secția III*, dosarul nr. 8/1919-1929, f. 5-6.

¹⁷ La împlinirea centenarului Casei de Cultură din Comlăuș (1924-2024) s-a reușit construcția unei frumoase Case de cultură a orașului Sântana, iar la data de 14 aprilie 2024 a avut loc slujba de sfințire a noului așezământ cultural sântănean

de membri și organiza periodic conferințe religioase, activități de lectură: ziare, reviste, cărți din biblioteca proprie, citiri din Sfânta Scriptură și cărțile liturgice. În urma inspecției realizate de protopopul de la Șiria, activitatea casei de cultură era considerată ca fiind una satisfăcătoare¹⁸.

Asemenea demersuri culturale vor fi realizate de către preotul Brădean și în noua parohie încredințată lui. Astfel, la Curtici s-a inaugurat în luna februarie 1935 o casă de cultură intitulată „Casa de cultură Episcopul Grigorie” pentru a răspunde nevoilor culturale și spirituale ale poporului creștin din Curtici¹⁹. Și aici, preotul Zenobie Brădean a devenit primul președinte al Casei de cultură.

Cu prilejul diferitelor alegeri pentru organismele bisericești de la nivelul Protopopiatului de la Șiria, preotul Zenobie Brădean era numit, de obicei, „mandatar protopopesc”. Astfel, în luna februarie 1932, preotul Brădean s-a ocupat de organizarea alegerilor în cadrul circumscripției Comlăuș-Sântana pentru desemnarea unui membru ordinar în Adunarea protopopească de la Șiria²⁰ pentru perioada 1932-1937. Tot un rol de seamă l-a avut parohul de la Comlăuș și în cadrul colegiului preoțesc al Protopopiatului Șiria convocat pentru a desemna opt clerici ca membri ordinari în Adunarea protopopească de la Șiria. În cadrul acestei ședințe, preotul Brădean este cel care „în numele colegiului preoțesc”²¹ a prezentat în plen o unică listă de candidați care a fost și votată. Printre cei aleși s-au numărat nume sonore: preotul Aurel Adamovici – administratorul protopopesc, preotul Emil Căpitan, preotul Zenobie Brădean etc.

În paralel cu activitatea administrativ-bisericească de la parohia Comlăuș, preotul Zenobie Brădean a fost desemnat să administreze pentru scurte perioade de timp și parohiile ortodoxe învecinate. Îl regăsim ca administrator parohial la Vârșandul-vechi²², astăzi Olari, în lunile martie-mai 1925 și la Sântana în perioada decembrie 1927-martie 1928²³.

¹⁸ S.J.A.N. Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria (1820-1950)*, dosarul nr. 221/1928-1931, f. 133.

¹⁹ [Redacția], „Inaugurarea «Casei Culturale» din Curtici”, în *Biserica și Școala*, anul LIX, 24 februarie 1935, nr. 8, p. 4.

²⁰ S.J.A.N. Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria (1820-1950)*, dosarul nr. 227/1932-1933, f. 25-27.

²¹ *Ibidem*, dosarul nr. 227/1932-1933, f. 69, 72.

²² S.J.A.N. Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria (1820-1950)*, dosarul nr. 215/1925-1927, f. 68.

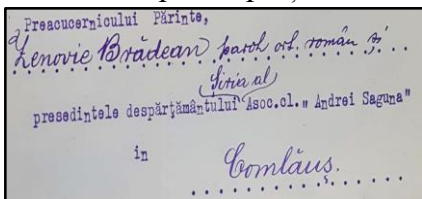
²³ *Ibidem*, dosarul nr. 217/1927, f. 217; A.P.O.R. Sântana, *Protocolul Răposașilor din comuna bisericească ort. rom. Sfânta-Ana*, p. 1.

În ceea ce privește *activitatea misionară*, ea se intensifică începând cu anul 1930. La începutul lunii decembrie 1929, preoții Zenobie Brădean de la Comlăuș și Nicolae Stan de la Caporal Alexa au fost anunțați de către protopopul Mihail Lucața de la Șiria că au fost numiți de către episcopul Grigorie Comșa în funcția onorifică de „misionari tractuali” ai Protopopiatului Șiria²⁴, iar prima misiune propriu-zisă la care vor lua parte va fi cea din Postul Paștilor a anului 1930, în parohia Arăneag (15-16 martie) și Măderat (29-30 martie). Programul standard cuprindea săvârșirea Vecerniei, a Utreniei și a Sfintei Liturghii, mărturisirea credincioșilor, predici și conferințe la casa culturală din localitate²⁵.

Fiind un foarte bun orator și un sacerdot de vocație, după un prim an de intensă activitate misionară la nivelul Protopopiatului Șiria, preotul Zenobie Brădean va primi o binemeritată recunoaștere și din partea episcopului Grigorie Comșa, fiind numit „misionar eparhial”, începând cu data de 15 februarie 1931. Această numire îi aducea preotul Brădean și o „retribuție lunară” de 3000 de lei²⁶.

În Postul Paștilor din anul 1931, preotul Zenobie Brădean va desfășura misiuni pastorale în parohiile Chier și Târnova, fiind însoțit de preotul Ioan Fofiu din Caporal Alexa. În parohia Chier va predica la Sf. Liturghie despre „iubirea creștinească” și va susține conferința „Originea cultului divin”²⁷.

Fiind un distins cleric, preotul Zenobie Brădean a fost implicat activ și în cadrul Asociației clerului „Andrei Șaguna”, despărțământul Șiriei, participând cu predici și dizertații la adunările ordinare ale asociației. Astfel, la data de 27 martie 1930, la Liturghia în sobor de la Șiria, preotul Brădean, în calitatea lui de misionar protopopesic, a fost delegat cu predicarea²⁸ de către Emilian Căpitan, președintele filialei clerului de la Șiria. La scurt timp, preotul Zenobie Brădean va deveni președintele Asociației clerului „Andrei Șaguna”, despărțământul Șiria, așa cum rezultă din corespondența cu preotul Ștefan Cioroian, președintele secției Arad a acestei asociații²⁹.

²⁴ A.P.O.R. Comlăuș, *O.P.O.R. Comlăuș*, dosar 9/1921-1929, 1929, f. 36.

²⁵ *Ibidem*, dosar 10/1930-1939, 1930, f. 3-4.

²⁶ S.J.A.N. Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria (1820-1950)*, dosarul nr. 222/1928-1931, f. 202.

²⁷ *Ibidem*, dosarul nr. 219/1928-1931, f. 399.

²⁸ A.P.O.R. Comlăuș, *O.P.O.R. Comlăuș*, dosar 10/1930-1939, 1930, f. 8.

²⁹ A.P.O.R. Comlăuș, *O.P.O.R. Comlăuș*, dosar 10/1930-1939, 1931, f. 8.

Două luni mai târziu, în luna mai 1930, părintele Brădean a fost ales ca delegat al preoțimii din Protopopiatul Șiria la ședința ordinară a Adunării generale a fondului preoțesc³⁰. Era o altă recunoaștere a prețurii de care se bucura în rândul preoților din tractul Șiria. În vara anului 1930, îl regăsim în comisia de analiză a dosarului de pensionare a preotul Filip Leuca de la Pâncota³¹. Fiind membru în comisia fondului preoțesc, este invitat la 17 decembrie 1930, a participa la o altă ședință a acestei comisii, convocată cu scopul de a „constata deficiența protopopului Mihail Lucuța”³² de la Șiria care a solicitat și el pensionarea anticipată.

Preotul Brădean a căutat mereu să insuflă credincioșilor iubirea față de Biserică și față de neam. Pentru a intensifica religiozitatea, preotul Brădean a participat aproape în fiecare an alături de credincioșii săi de la Comlăuș și de la Curtici la pelerinajul de la Mănăstirea Bodrog, la sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului. Remarcăm selectiv prezența în 1932, așa cum rezultă din raportul publicat în *Biserica și Școala*, cuvântarea preotul Brădean rostită la a doua oprire de pe „Drumul Crucii”³³, a fost elogiată, alături de meditațiile preotul Florea Codreanu. La sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului din 1936, preotul Brădean a fost, din nou, unul dintre cei patru preoți responsabili cu cuvântarea la cele 14 opriri din drumul crucii. Și tot părintele Brădean a fost însărcinat și cu consemnarea informațiilor în oficiosul *Biserica și Școala*³⁴.

Fiind misionar protopopesc, preotul Brădean era mandat uneori de către protopopul de la Șiria și cu sfințirea unor biserici din cuprinsul tractului. Menționăm prezența sa la actul sfințirii bisericii din Măsca din data de 18 decembrie 1932, preotul Brădean fiind trimisul preotului Aurel Adamovici, administratorul protopopesc al Șiriei³⁵.

Pentru toate aceste realizări în plan misionar, dar și în plan administrativ-gospodăresc, la sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci din 1932, preotul Zenobie Brădean a fost distins cu dreptul de a purta brâu roșu de către

³⁰ *Ibidem*, dosar 10/1930-1939, 1930, f. 12. Prezența sa va fi consemnată la adunările generale ale fondului preoțesc și în următorii ani. *Ibidem*, dosarul nr. 10/1930-1939, 1933, f. 8.

³¹ A.P.O.R. Comlăuș, *O.P.O.R. Comlăuș*, dosar 10/1930-1939, 1930, f. 17.

³² A.P.O.R. Comlăuș, *Fond Probleme economico-financiare*, dosar 58/1930-1939, 1930, f. 7.

³³ [Redacția], “Pelerinajul și misiunile religioase la Sfânta Mănăstire H. Bodrog”, în *Biserica și Școala*, anul LIV, 7 septembrie 1930, nr. 36, pp. 4-5; *Biserica și Școala*, anul LVI, 4 septembrie 1932, nr. 36, pp. 2-3;

³⁴ Zenobie Brădean, “Pelerinajul la Sf. Mănăstire H. Bodrog în 14-15 august”, în *Biserica și Școala*, anul LX, 30 august 1936, nr. 35, pp. 3-4.

³⁵ A.P.O.R. Comlăuș, *O.P.O.R. Comlăuș*, dosar 10/1930-1939, 1932, f. 24-25.

arhimandritul Policarp Morușca, ca împuternicit al episcopului Aradului Grigorie Comșa³⁶.

Din toamna anului 1933, părintele Zenobie Brădean s-a mutat la parohia Curtici, unde a desfășurat și aici o frumoasă și rodnică activitate.

Fiind misionar eparhial, preotul Brădean a avut posibilitatea de a participa alături de episcopul Grigorie Comșa la Congresul misionarilor ortodocși români din România întrunit la Chișinău (28 octombrie – 1 noiembrie 1933), având și intervenții notabile, așa cum rezultă din darea de seamă redactată chiar de preotul Zenobie și publicată în *Biserica și Școala*³⁷. Remarcăm prezența la acest mare eveniment a unor personalități de seamă ale teologiei românești: preotul Grigore Pișculescu (Gala Galaction), arhimandritul Iuliu Scriban, arhiepiscopul Tit Simezea, profesorii universitari Vasile Ispir, Ioan Gh. Savin, Nichifor Crainic etc. Fără îndoială, contactul nemijlocit cu aceste elite ale teologiei românești au lăsat urme adânci în mintea și sufletul preotului Z. Brădean, care concluziona atât de frumos: „am adus de la acel congres amintiri nepieritoare și dorul de a apăsa cât mai tare pe coarnele plugului și a răscoli brazde cât mai adânci în ogorul atât de întelenit al misionarismului”³⁸.

De asemenea, în parteneriat cu Camera de Agricultură a județului Arad, a fost preocupat și de organizarea unor cursuri de gospodărie casnică pentru doamnele și domnișoarele din Curtici, soția preotului Brădean, Veturia Brădean fiind responsabilă cu supravegherea cursurilor³⁹.

Însemnările din *Biserica și Școala* pun în lumină bogata sa activitate. Un moment însemnat în biografia sa l-a constituit delegarea la sfințirea bisericii ortodoxe române din Pusta Otlăcii, Ungaria, la data de 22 septembrie 1935. Actul sfințirii și predica solemnă i-au revenit preotului Zenobie Brădean⁴⁰, în calitate de „delegat al Sf. Mitropolii”. Ecouri ale acestui eveniment apar și în presa centrală, în ziarul *Universul*⁴¹.

În plan politic, preotul Brădean a fost adept al Partidului Național Țărănesc, ajungând să ocupe și funcția de consilier județean.

³⁶ [Redacția], “Mângâierea credincioșilor din Comlăuș”, în *Biserica și Școala*, anul LVI, Arad, 2 octombrie 1932, nr. 40, p. 8.

³⁷ Zenobie Brădean, “Congresul misionar la Chișinău”, în *Biserica și Școala*, anul LVII, 17 decembrie 1933, nr. 51, pp. 3-6; Idem, “Congresul preoților misionari din Chișinău”, în *Biserica și Școala*, anul LVIII, 21 ianuarie 1934, nr. 4, pp. 6-8;

³⁸ Idem, “Congresul preoților misionari din Chișinău”, în *Biserica și Școala*, anul LVIII, 21 ianuarie 1934, nr. 4, p. 8

³⁹ Zenobie Brădean, “Închiderea cursului de gospodărie casnică din Curtici”, în *Biserica și Școala*, anul LIX, 12 mai 1935, nr. 19, pp. 4-5.

⁴⁰ *Biserica și Școala*, anul LX, nr. 1-2, 12 ianuarie 1936, pp. 11-12

⁴¹ *Universul*, București, anul 52, 27 septembrie 1935, nr. 266, p. 12.

Nu putem să nu menționăm dimensiunea filantropică a activității preotul Zenobie Brădean. În toamna anului 1935, preotul Zenobie a înființat un comitet caritativ care a reușit cu ocazia sărbătorii Nașterii Domnului să „împartă îmbrăcăminte la 50 de băieți săraci și alimente la 90 de săraci”⁴².

La începutul anului 1938, au avut loc alegeri pentru deputații clerici și mireni ai Adunării eparhiale arădene pentru un nou mandat de 6 ani, 1938-1943. Cu acest prilej, preotul Z. Brădean a fost ales ca delegat al Consiliului eparhial pentru organizarea alegerilor deputaților mireni din circumscripția Curtici⁴³.

La scurt timp după izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial, îl regăsim pe preotul Zenobie Brădean la conferința catehetică a preoților din protopopiatul Arad⁴⁴. În luna noiembrie 1939 va iniția la Curtici o colectă de bani și alimente pentru „cei concentrați și săraci”⁴⁵, la apelul său răspunzând nu doar oamenii simpli, ci și „intelectualii funcționari” care au donat 5% din salariul lor pe trei luni pentru acest scop nobil.

În anii celui de-Al Doilea Război Mondial, participă activ la ședințele Asociației clerului „Andrei Șaguna”, secția Arad, la conferințele pastorale ale preoților din Protopopiatul Arad, dar și la misiunile religioase de la Macea, Curtici sau îl însoțește pe episcopul Andrei al Aradului în vizitele sale pastorale în diferite parohii, subliniind, într-un fel, faptul că într-un context istorico-politic extrem de dificil, singurul reper autentic rămâne Hristos și Evanghelia Sa.

Un alt moment de seamă din activitatea preotul Brădean l-a constituit cooptarea sa în delegația misionară a Episcopiei Aradului care, alături de alte delegații arhieresti din Transilvania, trebuiau să efectueze în perioada 1-15 septembrie 1941, misiuni misionar-pastorale în Basarabia și Transnistria⁴⁶.

Toamna anului 1945 aduce o nouă responsabilitate pentru părintele Brădean, fiind ales membru supleant⁴⁷ în cadrul Consistoriului Spiritual al Mitropoliei Ardealului, un organism cu atribuții disciplinare și judecătorești.

În 1947, în contextul aplicării legii funcționarului public și pentru personalul clerical, aflăm informații interesante și despre încadrarea preotului Brădean și salarizarea aferentă. Astfel, din comunicatul oficial al eparhiei

⁴² *Biserica și Școala*, anul LX, nr. 1-2, 12 ianuarie 1936, pp. 11-12.

⁴³ *Biserica și Școala*, anul LXII, 6 februarie 1938, nr. 6, p. 55.

⁴⁴ *Biserica și Școala*, anul LXIII, 15 octombrie 1939, nr. 42, p. 357.

⁴⁵ *Biserica și Școala*, anul LXIII, 5 noiembrie 1939, nr. 45, p. 382.

⁴⁶ *Biserica și Școala*, anul LXV, 7 septembrie 1941, nr. 36, pp. 298-299.

⁴⁷ *Biserica și Școala*, anul LXIX, 2-9 decembrie 1945, nr. 26-27, p. 196.

arădene rezultă că Zenobie Brădean, în luna martie 1947, era preot la Curtici, cu o vechime de 30 de ani, având un salariu de 298.000 lei⁴⁸.

Din anul 1953 preotul Zenobie Brădean va accepta să facă schimb de parohii cu ginerele său, preotul Miron Bălan de la Seleuș și va sluji la Seleuș încă cinci ani, până în 1958, când va intra în binemeritata pensie. A trecut la cele veșnice la data de 28 septembrie 1964 și va fi înmormântat în cimitirul din Curtici. Mormântul său, care încă se păstrează, cuprinde următorul text: „Aici odihnesc în Domnul, Pr. Zenobie Brădean și soția Veturia, născ. Mladin. Fie-le țărâna ușoară și memoria binecuvântată. Ridicată de fiice și gineri”.

În concluzie, considerăm că prin modesta noastră cercetare am reușit să surprindem, într-un mod succint, câteva frânturi din viața și activitatea acestui mare cleric cărturar, a preotul Zenobie Brădean. A rămas în amintirea credincioșilor din Sântana și Curtici ca un bun cântăreț, un mare orator, un profesor atașat de elevi și responsabil de misiunea sa, dar și un promotor al culturii și al credinței creștine. Înfăptuirile sale au rămas o pildă de urmat pentru clerul și laicul de astăzi.

BIBLIOGRAFIE

Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale:

- Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria (1820-1950)
- Fond Parohia Ortodoxă Română Comlăuș
- Fond Gimnaziul de Stat Sântana
- Fond Tribunalul Arad – secția III

Arhive Parohiale Ortodoxe Române

- Fond Oficiul Parohial Ortodox Român Comlăuș.
- Fond Oficiul Parohial Ortodox Român Sântana

Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad, anii școlari 1912-1913, 1913-1914, 1914-1915, redactat de Roman R. Ciorogariu, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane Ort. Rom. Arad.

Biserica și Școala (Arad), 1921, 1930, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1938, 1939, 1941, 1945, 1947.

Universul (București), 1935.

Botiș, Teodor, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922.

Geoldeș, Ioan Veniamin, „Constantin Popovici (1823-1901)”, în *Chipuri de absolvenți ai Institutului și Academiei Teologice din Arad*, coord.

⁴⁸ *Biserica și Școala*, anul LXXI, 30 martie 1947, nr. 14, p. 103.

Nicolae M. Tang, Alin-Florin Ciotea, Marius-Gheorghe Danciu, Alexandru-Silviu Obrad, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2022.

Idem, „Învățământul secundar românesc din Sântana în perioada interbelică (1919-1938)”, în *Centenarele României, Centenarele Aradului (1918/1919-2018/2019)*, coord. Corneliu Pădurean și Doru Sinaci, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2020.

Lazăr, Flavius Alexandru, „Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Curtici”, în *Curtici: oraș european*, coord. Sorin Bulboacă, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2018.

ANEXE

Preotul Zenobie Brădean

Sursa: Arhiva prof. Mihai Bălan din Sântana

Familia preotul Zenobie Brădean
Sursa: arhiva prof. Mihai Bălan din Sântana

Preotul Zenobie Brădean cu soția Veturia și
fiica Lucia cu soțul, preotul Aurel Leucean
Sursa: arhiva prof. Mihai Bălan din Sântana

Crucea funerară a preotul Zenobie Brădean și a soției Veturia
Cimitirul din Curtici

Preotul Zenobie Brădean în mijlocul elevilor. Gimnaziul Sântana (1929).
Arhiva preotul Liviu Pamfiloiu, Caporal Alexa

III. SOCIETATE, ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ȘI ETNOGRAFIE SOCIETY, CULTURAL ANTHROPOLOGY AND ETNOGRAPHY

Tribunismul arădean în contextul presei europene

The 'Tribuna' Journal of Arad in the Context of European Press

*Dr. Doru SINACI
Subprefect al Aradului*

Abstract

Starting from the 16th century, throughout Europe, the number of literate individuals had been steadily increasing alongside urban concentrations. Urban centres began to gather intellectuals, leading to unprecedented developments in major artistic, philosophical, and socio-political movements. Gradually, medieval institutions became obsolete, transforming former serfs into citizens increasingly aware of their importance in society.

In Hungary, the first independent liberal newspaper, 'Pesti Hirlap', founded by Lajos Kossuth, was authorized only in 1841.

In the 19th century, Romanians in the Habsburg Empire underwent an important phase of national awakening, similar to their Transylvanian counterparts, with the press becoming their primary media vehicle.

Starting in 1896, the journalist of the 'Tribuna' Journal who had clashed with the faction led by President Ioan Rațiu decided to leave the editorial board of Sibiu's 'Tribuna' journal and started a new political newspaper in Arad.

Keywords: *culture, Romanian press, Sibiu, Arad, 'Tribuna' newspaper.*

Marile curente europene, Umanismul, Reforma și Iluminismul vor schimba, în nici două sute de ani, întreaga arhitectură economică, social-politică și cultural-spirituală a bătrânului nostru continent. Încetul cu încetul, saloanele aristocratice în care se făceau și se desfășeau marile strategii politice continentale încep să-și piardă influența, la fel cum își pierdeau din privilegiile de odinioară și cabinete arhiepiscopale din subordinea Cetății Eterne. În același timp, de-a lungul și de-a latul Europei crește constant

numărul știutorilor de carte, după cum cresc și aglomerările urbane. Dacă spre sfârșitul secolului al XVIII-lea doar 2% dintre europeni locuiau în cele 20 de orașe care depășeau pragul de 100.000 de locuitori, în nici o sută de ani, 6 orașe europene săreau de impresionanta cifră de un milion de locuitori fiecare, 55 de aglomerări urbane depășeau numărul de 250.000 de locuitori, iar 180 de orașe treceau de suta de mii. În total, 15% dintre europeni locuiau în mediul urban¹.

Concentrările urbane vor aduna la un loc și un număr pe măsură de intelectuali, astfel că marile curente artistice, filosofice sau social-politice vor cunoaște o dezvoltare fără precedent. Revoluția Franceză și libertățile democratice desprinse de aici vor mătura, ca un tăvălug, întregul continent. Încet, dar sigur, instituțiile medievale devin vetuste, astfel că iobagii de odinioară se vor transforma în cetățeni, din ce în ce mai conștienți de importanța lor în societate. Dacă Franța napoleoniană cunoștea doar patru ziare, în doar trei decenii vor intra pe piață 25 de ziare, cu un număr de 180.000 de abonați. Cabaretele pariziene, la fel ca tavernele londoneze sau berăriile din Prusia devin veritabile spații de libertate, unde intelectualii se întâlnesc și dezbate marile probleme ale zilei. Nu același lucru se întâmplă în Imperiul Habsburgic, unde aproape că nu exista presă politică independentă înaintea Revoluției pașoptiste, iar în anul 1789, toate sălile de lectură fuseseră închise de teama propagării ideilor iacobine. În Ungaria, primul ziar liberal independent, *Pesti Hirlap*, fondat de către Lajos Kossuth, avea să fie autorizat abia în anul 1841, iar în scurtă vreme ziarul va atinge un tiraj de 5.000 de exemplare, cifră nemaiauzită pentru această țară². Peste tot în Europa intelectualii se așează în fruntea luptei politice, iar spațiile neconvenționale devin adevărate tribune de exprimare a noilor idei. La Pesta, tânăra generație radicală, condusă de către poetul Petőfi Sándor se întâlnește la cafeneaua *Pilvax* și promovează un program politic apropiat idealurilor revoluționare franceze. La Berlin, *Tinerii Hegelieni* – printre care Arnold Ruge, Ludwig Feuerbach, Moses Hess, Bruno și Edgar Bauer, Karl Marx – sunt excluși din mediile academice pentru ideile pe care le promovează și se vor întâlni prin berăriile studențești sau în redacțiile ziarelor, transformându-le în tribune publice de dezbateri politice și filosofice. Nici în Franța mediul academic nu este ocolit de opresivitatea puterii restauratoare, care fusese patentată încă din vremea Congresului de la Viena din anii 1814-1815, astfel că în preajma Revoluției pașoptiste

¹ Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. 4, Iași, Institutul European, 1998, p. 233.

² Deák János, *The Lawful Revolution: Lajos Kossuth and the Hungarians*, New York, Columbia U.P. 1979, p. 71.

profesorii Adam Mickiewicz, Jules Michelet și Edgar Quinet – supranumiți de către studenți „*cele trei catedre ale democrației*” – sun îndepărtați de la Collège de France, după cum fuseseră îndepărtați în Germania anului 1837 și „*cei șapte corifei de la Gottingen*”, respectiv istoricul Friedrich Christoph Dahlmann, juristul Wilhelm Eduard Albrecht, istoricul Georg Gottfried Gervinius, celebrii scriitori Iacob și Wilhelm Grimm, orientalistul Heinrich Georg August Ewald și fizicianul Wilhelm Eduard Weber.

În preajma Revoluției pașoptiste, numărul studenților europeni crescuse considerabil, numai în Ungaria vremii depășindu-se cifra de 10.000. Acest „*proletariat cu bacalaureat*”, cum îl denumea Bismarck, avea să constituie germenul viitoarelor schimbări în ceea ce privește politica europeană, democrația, liberalismul, socialismul, naționalismul, libertatea presei sau votul universal fiind câteva dintre argumentele tinerei generații.

În „*veacul principiului de naționalitate*” – cum avea să-l caracterizeze Octavian Goga³ – românii din Imperiul Habsburgic parcurgeau o etapă importantă a renașterii lor naționale, la fel ca și frații lor de peste munți. Transmiterea discursului politic de la elite, la popor, reprezenta astfel una dintre principalele preocupări ale intelectualilor români din spațiul bănățean și transilvănean, astfel că presa devenea principalul vehicul mediatic aflat la dispoziția lor. Implicarea intelectualilor în publicistica politică a vremii devenise deja o constantă în toată Europa, spre disperarea politicianilor proveniți din mediile aristocratice, mai puțin versați în mânăuirea condeiului.

Deși fusese una dintre prioritățile revendicărilor revoluționare pașoptiste, presa aparținând naționalităților nemaghiare din Ungaria întâmpina greutăți considerabile de funcționare. Cenzura politică era una cât se poate de viguroasă, „*delictul de opinie*” fiind sancționat penal sau administrativ, după caz. Pentru a putea funcționa, fiecare publicație trebuia să depună o garanție bănească deosebit de consistentă, din care se extrăgeau numeroasele amenzi stabilite în sarcina articolelor care aduceau atingere intereselor statului maghiar, care devenea astfel un stat opresiv, iar libertatea de opinie devenea o stare infracțională. Altfel spus, ziarul era pedepsit prin plata unei amenzi, iar ziaristul era condamnat la închisoare. Ca să se protejeze de aceste vicisitudini penale, fiecare redacție avea încadrat și un „*om de paie*”, care lua asupra sa paternitatea articolelor înscrinate și făcea luni bune de pușcărie în locul ziaristilor autentici. De cealaltă parte, redacția

³ Octavian Goga, „Fragmente autobiografice”, în *Discursuri*, București, Editura Cartea Românească, 1942, p. 13: „*Veacul al XIX-lea e veacul principiului de naționalitate. În veacul al XIX-lea s-a lansat ideea identificării granițelor etnice cu granițele politice; în veacul al XIX-lea s-a elaborat unitatea popoarelor...*”.

se obliga la plata unei sume de bani către familia „omului de paie”, pentru a putea supraviețui pe perioada detenției acestuia.

Tribunismul arădean începe la sfârșitul anului 1896, când președintele Partidului Național Român, avocatul Ioan Rațiu, confiscă ziarul *Tribuna* de la Sibiu, precum și Institutul Tipografic care îl edita în beneficiul structurilor de partid de la acea vreme. În perioada în care fruntașii memorandiști erau întemnițați la Vaț și la Seghedin, conducerea interimară a Partidului Național Român fusese asigurată de către protosincelul arădean Vasile Mangra, precum și de către arădenii Roman Ciorogariu și Nicolae Oncu. Aceștia, împreună cu ziaristul Gustav Augustini, se preocupaseră de organizarea Congresului naționalităților de la Budapesta din vara anului 1895. Pe lângă neînțelegerile firești cauzate de lipsa unei comunicări permanente între cei care asigurau interimatul conducerii Partidului Național Român și gruparea fruntașilor memorandiști întemnițați, între cele două centre de putere politică se manifestau și disensiuni de natură confesională. În vreme ce gruparea din jurul președintelui Ioan Rațiu era de confesiune greco-catolică, arădenii nu doar că erau ortodocși, dar în fruntea lor se găseau chiar două înalte fețe bisericești, respectiv protosincelul Vasile Mangra, viitorul mitropolit al Transilvaniei și părintele-profesor Roman Ciorogariu, viitorul episcop al Oradiei. Prezența clericilor în fruntea luptei politice în cazul românilor ortodocși din spațiul Banat-Crișana se justifica prin faptul că românii ortodocși luptaseră pentru separația ierarhică de sârbi, astfel că preoții și călugării au rămas în fruntea mișcării naționale. Cât despre disensiunile de ordin confesional, acestea nu reprezentau o noutate printre românii din Banat și Transilvania, ci răbufniseră imediat după Revoluția de la 1848 și au continuat chiar și după Marea Unire. Pentru a nuanța acest trist tablou inter-confesional, este suficient să cităm din scrisoarea trimisă de către Iosif Hodoș canonicului unit Liviu Andrei Pop de la Lugoj, în 24 februarie 1855: „*Atâta de stricat poporul nostru de aici prin Popi (preoți n.n.), cât ori cu care națiune străină mai bine simpatizează, și mai curând se fac amici, ca ei între sine, decă: ca uniții cu neuniții, și vice versa. Ba nice că se mai numesc unii pre alții români, ci neuniții îi numesc pe uniți papistași, și uniții pre neuniți muscali*”⁴.

Începând cu anul 1896, tribuniștii care intraseră în conflict cu gruparea președintelui Ioan Rațiu decid să părăsească redacția *Tribunei* sibiene și să deschidă la Arad un nou ziar politic. Erau sprijiniți de către însuși liderul liberalilor bucureșteni, Dimitrie A. Sturdza, la acea vreme

⁴ Enea Hodoș, *Din corespondența lui Simion Bărnuțiu și a contemporanilor săi*, Sibiu, 1944, pp. 52-53.

primul-ministru al Regatului România și de Eugen Brote, fostul patron al *Tribunei* de la Sibiu, refugiat la București din cauza procesului Memorandului. Liderul ziaristilor, în jurul căruia se va configura noua redacție a *Tribunei Poporului* de la Arad era chiar Ioan Russu Șirianu, nepotul întemeietorului tribunismului sibian la 1884, scriitorul Ioan Slavici. Fusese ales Aradul ca reședință a noului ziar, deoarece acest comitat era unul majoritar românesc, iar în orașul de pe Mureș exista încă din zorii secolului al XVIII-lea *Episcopia Ortodoxă a Aradului, Ienopolei, Hălmagiului, Orășii-Mari și părților adnexe din Banatul Timișan* – deci acoperirea întreaga parte vestică a spațiului etnic românesc – după cum tot la Arad funcționa și Preparandia și Institutul Teologic Ortodox, instituții care pregăteau dascăli și preoți români pentru întreg teritoriul menționat mai sus. Nu în ultimul rând, tot la Arad funcționa și banca populară românească „Victoria”, condusă de către Nicolae Oncu, la acea vreme a doua instituție de credit românească din Monarhia Austro-Ungară, după „Albina” de la Sibiu.

Numele ziarului arădean era, însă, cât se poate de sugestiv – *Tribuna Poporului*. Altfel spus, se dorea continuatorul *Tribunei* sibiene, dar fără a mai reprezenta interesele elitei din fruntea Partidului Național Român de la acea vreme. Tribuniștii arădeni își propuneau să transforme Partidul Național Român dintr-o formațiune politică de tip elitist, într-una de tip democratic, care să funcționeze după regulile moderne ale politicii europene din acel moment. După opt ani de la apariția primului număr al ziarului, Partidul Național Român adoptă în mod oficial hotărârea de a abandona tactica elitară a pasivismului politic și trecerea la activism. Tribuniștii arădeni se vor impune în fruntea luptei politice a românilor din Monarhia Austro-Ungară, iar în anul 1905, prim-redactorul Ioan Russu Șirianu este ales ca deputat în parlamentul de la Budapesta, din partea Partidului Național Român, ca reprezentant al cercului electoral Chișineu-Criș. Un an mai târziu, Vasile Goldiș – alt ziarist de calibru din redacția ziarului arădean – va fi ales deputat în Parlamentul de la Budapesta, pe listele Partidului Național Român, din partea cercului Radna.

Ca peste tot în Europa, redacția tribuniștilor arădeni cuprindea colaboratori din rândul oamenilor de cultură din întreg spațiul românesc. De la București, Ilarie Chendi – întâiul nostru critic literar, în sensul modern al cuvântului⁵ – se dovedea un polemist redutabil, făcând echipă cu poetul Octavian Goga. Ioan Slavici, Alexandru D. Xenopol, Ion Luca Caragiale și

⁵ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, pp.474-477.

alți mari scriitori publicau neconținut în paginile *Tribunei Poporului* de la Arad, prefigurând astfel, din perspectivă culturală și jurnalistică, unitatea politică ce avea să se realizeze la 1 Decembrie 1918.

BIBLIOGRAFIE

Berstein, Serge, Milza Pierre, *Istoria Europei*, vol. 4, Iași, Institutul European, 1998.

Deák, János, *The Lawful Revolution: Lajos Kossuth and the Hungarians*, New York, Columbia U.P. 1979.

Goga, Octavian, „Fragmente autobiografice”, în *Discursuri*, București, Editura Cartea Românească, 1942.

Hodoș, Enea, *Din corespondența lui Simion Bărnuțiu și a contemporanilor săi*, Sibiu, 1944.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.

Spațialitate și înfățișări geografice în creația lui Ioan Slavici

Spatiality and Geographical Appearances in the Creation of Ioan Slavici

Anton ILICA

Prof. univ. dr., UZPR, filiala „Ioan Slavici” Arad

Abstract

Starting from the belief that space determines the characters behaviour, the author identifies elements by which the narratives in ‘Pădureanca’, ‘Moara cu noroc’ and ‘Mara’ are influenced by the native belonging of the characters to a space. Changing the topos means assuming a dramatic condition. Migrant characters come into conflict with adaptation. Their narrative mistakes are equally the consequence of maladjustment.

Keywords: *topos, descriptions, rural spaces, toponymic influences.*

La 30 km de Arad, se află localitatea Șiria, așezată printre viile Podgoriei, în câmpia întinsă de la poalele unor dealuri străjuite de ruinele unei cetăți. Localitatea are o istorie îndelungată, fiind legată de cetatea din culmea dealului, înălțată în timpul romanilor. În centrul comunei, se află Casa memorială „Ioan Slavici”, în castelul Bohus, încadrat de statuile a trei scriitori români: Eminescu, Slavici și Ion Rusu Șirianu. Lui Slavici, primul i-a fost prieten, iar al doilea nepot. Aici, la Șiria, s-a născut întâiul scriitor transilvănean în ordinea valorii și importanței, în anul revoluției pașoptiste, **1848**, iar muzeul păstrează încă masa la care generalul Bem semnează capitularea armatei revoluționarilor maghiari. „*Am copilărit – mărturisește autorul în studiul **Români din Ardeal** – în Podgoria Aradului și-n valea Crișului, mi-am făcut studiile secundare la Arad și la Timișoara, mi-am dat diploma de maturitate la Sătmar, am trăit după terminarea studiilor timp îndelungat la Arad, la Oradea-Mare și la Sibiu, am luat parte la toate mișcările naționale și am călătorit foarte mult printre români mai ales pe jos, arareori călare ori cu căruța, totdeauna andelete și oprindu-mă mai ici, mai colo, ca să mă dumiresc în deplin. Băiet de liceu, îmi petreceam vacanțele cutreierând Banatul, câmpia Țării Ungurești și valea Crișului Alb până la Brad și până-n vârful Găina, totdeauna singur-singurel*”.

Toposul (gr. *topos* = loc) a modelat, a înzestrat și a subjugat comportamentul. Omul este total dependent de morfologia unui „orizont spațial” și, neignorând pulsuniile psihologice, râvnește spre un spațiu imaginar, refulat. Blaga confirmă aserțiunea altor gânduri (Frobenius, Spengler, dar și Jung) despre spațiu ca factor determinant al stilului existențial, bine observabil în manifestările sale culturale: „*sentimentele spațiale pătrund culturi întregi, determinându-le până la ultimele structuri*”¹. Felul de exprimare a unui suflet este determinat de un substrat simbolic spațial: „*Viziunea spațială ar urma să fie ... cel puțin ecoul diluat sau reproducerea schematică a peisajului în care apare cultura*”². Spațiul devine un element al angrenajului sufletesc, un posesiv inconștient, rezultat în urma unei „conviețuiri”. La nivelul poporului român, viziunea spațială care îl marchează pe locuitor este plaiul, adică „*spațiul cu anumite posibilități ritmice: un plan limitat, înalt, scurt în vale, cu zarea închisă, și dincolo de zare iarăși piept și vale la infinit*” (un infinit ondulat – n.n.)³. Continuă Lucian Blaga susținând că „*sufletul românesc, care se simte acasă numai pe plai, are un mers care-i aparține și-l diferențiază*”⁴. Am ajuns într-o ciudată încurcătură speculativă, din care încercăm a ieși cu sprijinul operei lui Ioan Slavici. Întrebarea este dacă orizontul spațial atât de intens prezent în creația slaviciană este un fapt inconștient, inalienabil sau o amintire nostalgică? Cu alte cuvinte, ne așezăm într-o mirare: toposul ardelenesc, atât de abundent „re-constituit”, a ajuns componentă a „propriei metrice stilistice”, care-i marchează în mod inconștient faptele spirituale sau rămâne un decor, un peisaj real aruncat de o năzuință conștientă?

Înțelegem prin „topos epic” un mod de exprimare textuală, care poate lua forma descrierii în vederea așezării narațiunii într-o atmosferă specifică. Într-un dicționar de termeni literari (1976), cuvântul „topos” este considerat sinonim cu „clișeu”, exprimând ideea de „loc comun, fapt respus, stereotipie”. Spațiul epic îl observăm în pasajele descriptive care dilată narațiunea și creează o atmosferă afectivă. Asemenea inserții ale naturii pot avea modele geografice reale sau pot fi inventate, literarizate. Funcțiile texturii descriptive ale spațiului literar slavician are surse identificabile geografic. Textele literare ale autorului *Morii cu noroc, Mara, Pădureanca* dispun de zone descriptive elegant integrate în narație, având modele reale.

¹ Lucian Blaga, „Orizont și stil”, în *Opere filosofice*, vol. 9, București, Editura Minerva, 1985, p. 104.

² *Ibidem*, p. 105.

³ *Ibidem*, p. 111.

⁴ *Ibidem*, p. 115.

Sintetizăm că, în opera lui Ioan Slavici, există spațiu geografic, spațiu narativ și topos existențial. Toposul, în studiul nostru, este spațiul locuirii, de la “bătătură” (vatra locuită) împlânzită până la mirajul împrejurimilor, acolo unde pământul la orizont se înfrățește cu cerul.

Toponimia arădeană

Slavici își conjugă plăcerea de a învăța călătorind. El observă peisaje, scrutează oameni, ascultă întâmplări, se interesează de vorbirea, istoria, cultura, obiceiurile diferitelor regiuni. Deși a hălăduit mult, colindând mai mult pe jos și singur, deși interesul adolescentului și adultului se exprimă deopotrivă față de realitățile pe care le vizita, principalele opere literare ale lui Ioan Slavici sunt susținute de personaje și întâmplări preluate din arealul arădean. Nuvela *Moara cu noroc* se desfășoară în jurul Ineului, nuvela *Pădureanca* are acțiune plasată în zona Curtici – Socodor – Șiria – Zimbru, iar romanul *Mara* se desfășoară la Radna – Lipova, Arad, Viena. Toate localitățile pomenite există cu aceste denumiri geografice, iar spațiul în care sunt rânduite este real și corect descris. De aceea, putem vorbi de un realism descriptiv, de un decor predominant autentic, alterat doar de câteva năzuințe imaginative. Autorul nu idealizează realitatea, o descrie așa cum o observă, adică a construit un univers care a generat comportamentul personajului.

Ieșirea personajelor din normalitate coincide cu o încălcare a legii pământului. Lumea este văzută și descrisă „așa cum este ea”, conturându-se într-un univers cunoscut aidoma celui pe care îl parcurge zilnic. Este o luciditate asumată a înfățișării concrete a peisajului, „gazdă pentru implicarea” conflictuală a personajelor. Între decor și personaje există o relație intimă. Omul s-a format într-un areal care-i marchează devenirea. Ieșirea din rațiunea acesteia, o formă de încălcare a hybris-ului, aduce personajul în conflict cu sine și cu alții. El aparține intim unei realități, iar ieșirea din „sfera” acesteia înseamnă înstrăinarea și excluderea. De aceea, peisajul principalelor creații slaviciene este tragic, sau este perceput astfel de cititori. El seamănă cu sălbăticia incurabilă pentru unii (cei sosiți și neadaptați) și firească pentru alții (cei crescuți sub protecția acestuia). În fond, e o formă de *mimesis* al realității: nu doar casa este „centrul lumii” (Luc Benoist), ci întreg arealul formativ al insului, adică zona geografică pe care o cutreieră dezinteresat. Oriunde ar fi acest loc, pentru om, el devine centrul, iar la Slavici centrul este zona Zărandului, cu podgoria arădeană, și nu doar „preajma unui orașel din Ardeal, într-un colț de lume” (G. Topârceanu). De altfel, funcția personajului nu are valoare descriptivă și

decorativă. Mediul are rolul de a justifica faptele și conduita personajelor⁵. Prin „topos” înțelegem o anumită realitate identificabilă într-o operă literară. El este exprimat sub forma descrierilor, a geografiei peisajelor. Poate proveni prin mimesis, dintr-o imitare fidelă a unui colț de natură, văzut în detaliu ori panoramic și explicat prin cuvinte. Poate constitui sursă de inspirație, în virtutea căreia autorul încropește din secvențe un peisaj, mozaicat, filtrat însă prin / cu imaginația sa. În creația lui Ioan Slavici, *toposul* își are sursa în ambele situații, dar valoarea estetică a construcției documentului descriptiv constă în viziune: „Opera lui Slavici nu e doar o copie a realității, cât mai exactă, cât mai adecvată, ci o viziune a ei”⁶. Poate/pare că o asemenea năzuință își află motivația în aspectul terapeutic al reconstrucției, prin amintire, a spațiului natural care i-a găzduit copilăria: “Reconstrucție în fictiv cu elemente ale concretului tinde să obțină nu reproducerea, ci o analogie a realului, alesh miraculos în care creatorul vrea mai ales să afle pentru sine, să se exprime și să se contemple, să dorească și să se vindece de dorință”⁷.

Topica narativă

Moara cu noroc – nuvelă cu subiect dens, de roman – a avut o carieră aleasă. A devenit clasică, fiind studiată în școli, acțiunea a fost regizată pe peliculă, a beneficiat de câteva analize textuale de excepție; niciun critic literar nu ignoră această nuvelă, vorbind despre Slavici și epoca sa. Nuvela este un model de text complex în care personajele se află într-un conflict evolutiv până ating limita și deci tragicul; evenimentele se precipită gradat spre deznodământ dramatic, iar decorul constituie o panoramă vie, mișcătoare, colorată, potrivită pentru solemnitatea desfășurării evenimentelor.

Un cititor grăbit ar (putea) considera că particularizarea peisajului prin câteva nume – Ineu, Șicula, Arad, Oradea – ar fi doar capriciu auctorial. Pe baza asemuirii dintre descrierile slaviciene și peisajul real din jurul Inelui, s-au căutat dovezi de identificare a reperelor de așezare a Morii cu noroc, a drumurilor și pădurilor din jur. Irelevanța locului este evidentă din moment ce *Moara a ars, a rămas fără noroc*, iar fosta așezare este acoperită cu cenușă. Amăgeala acribă a unor istorici literari a fost stimulată de textul

⁵ Celelalte texte literare, în care acțiunea nu se desfășoară în pusta arădeană, sunt considerate, din perspectiva timpului, cu o valoare artistică minoră: *Din bătrâni, Cel din urmă Armaș, Din păcat în păcat, Comoara* ș.a.

⁶ George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Minerva, 1982, p. 367.

⁷ *Ibidem*, p. 344.

slavician. *“De la Ineu drumul de țară o ia printre păduri și peste țarini, lăsând la dreapta și la stânga satele așezate prin colțurile viilor”*. Ineu era cea mai mare localitate din jur, avea jandarmerie și judecătorie. Apoi descrierea continuă: *“Timp de un ceas și jumătate drumul e bun; vine apoi un pripor pe care îl urci, și după ce ai coborât iar în vale, trebuie să faci popas, să adapi calul ori vita din jug și să le mai lași timp de răsuflare, fiindcă drumul a fost cam greu, iară mai departe locurile sunt rele”*.

Măsura talentului lui Ioan Slavici „explodează” în nuvela **Moara cu noroc**, pe care G. Călinescu o consideră ca având **subiect de roman**, iar Ion Rotaru o consideră chiar **un mic roman**. Acțiunea trepidantă, de factură polițistă, cu omoruri, furturi, înșelăciuni, urmăriri, se desfășoară în jurul Ineului. *„Dacă arunci privirea împrejur, scrie autorul, la dreapta și la stânga, vedeai, drumul de țară șerpuind spre culme, iară, la vale, de-a lungul râulețului cât străbate ochiul, până la câmpia nesfârșită, afară de câțiva arini ce străbăteau grămada din jos de pe podul de piatră nu zăreai decât iarbă și mărăcini (...). pe dealul de la dreapta stau răzlețe rămășițele încă nestârpite ale unei păduri, cioate, rădăcini, ieșite din pământ și tocmai sus pe culme, un trunchi înalt pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind de la deal înspre câmpie”* etc. Mediul este pastoral, iar *„marile crescătorii de porci în pusta arădeană și moravurile sălbatice ale porcarilor au ceva din grandoarea istoriilor americane cu imense preerii și cete de bizoni”*, cum afirma G. Călinescu. Iată descrierea drumului dintre Ineu și locul din vale unde se află Moara cu noroc: un drum șerpuitor printre copaci, cu pripor și coborâșuri în vale. Dar aici în vale se află popasul, adică hanul, pentru că *„ori sin ce parte a veni, drumetul se bucură când o zărește din culmea dealului pleșuv, căci, venind dinspre locurile rele, ea îl vestește că a scăpat norocos, iară mergând spre ele, la moară poate să găsească ori să aștepte alți drumeți, ca să nu plece singur mai departe”*. E un ciudat labirint ce duce spre moară, unde însă nu așteaptă minotaurul tragic, ci norocul. Locul poartă numele norocului, deși moara a rămas părăsită, căci, în apropiere, la câteva sute de pași de moară s-a zidit hanul, cârciuma. Ea ajunge acum în arenda lui Ghiță cel cu nevastă tânără și cu soacră bătrână. Deși ei primeau pe fiecare străin ca un prieten așteptat de multă vreme, locul rămâne la fel de înspăimântător și de pustiu: *„dacă aruncași privirea împrejur, la dreapta și la stânga, vedeau drumul de țară șerpuind spre culme, iară la vale, de-a lungul râulețului, cât străbate ochiul, până la câmpia nesfârșită, afară de câțiva arini ce stăteau grămadă din jos de podul de piatră, nu zăreai decât iarbă și mărăcini”*. Cârciuma lui Ghiță era un nod de așteptare - de noroc - între drumul ce ducea spre *„câmpia nesfârșită”* și cel ce *„șerpuia spre culme”*. Este un spațiu sălbatic,

nepopulat, „o regiune pustie la marginea unei lumi”. Toate par misterioase, așezate la margine de lume, amenințătoare; peisajul e arid, însemnat cu câteva reperi ciudate: cruci, arini, pod de piatră, în rest, iarbă și măracini. E „geografia unui western transilvan” pe care descrierea lui Slavici o confirmă: „de-a lungul râulețului se-ntind două șiruri de sălcii și de răchite...; pe culmea dealului de la stânga, spre Ineu, se ivește pe ici, pe colo marginea unei păduri de stejar, iară pe dealul de la dreapta stau răzlețe rămășițele încă nestârpite ale unei alte păduri, cioate, rădăcini, ieșite din pământ și, tocmai sus la culme, un trunchi înalt, pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind de la deal înspre câmpie”.

Peisajul înspăimântător este sugerat de semne ale pustietății: cioate, rădăcini, trunchi ars, crengi uscate, corbi croncănind. Abia în fundul văii, dincolo de crângul depărtat „iese turnul bisericii din Fundureni” apoi dealurile se grămădesc unul peste altul până la muntele Bihorului.

Lui Ghiță, locul i se pare frumos („se bucură de frumusețea locului”), doar uneori, noaptea, când vântul agită rămășițele părăsite ale morii, locul i se părea „străin și pustiicios”. Este recepția pe care o sesizează orice străin, chiar și Ana ori bătrâna soacră: „singurătate, pustietate, drumuri neumblate, poteci tainice”. Dar de când „Ghiță a venit la Moara cu noroc, locurile nu mai sunt primejdioase cale de o zi din împrejur”.

Alte descrieri punctuale ale locului nu există. Peisajul devine un simplu decor pentru faptele „rele” ale personajelor. Drumurile sunt tainice, iar pădurile se circumscriu obiceiurilor “porcarilor”, a crescătorilor de porci. Fixarea topografică a locului *Morii cu noroc*, prin denumiri reale ale localităților Ineu – Șicula – Fundureni, a determinat pe câțiva oameni de cultură arădeni (Vitalie Munteanu, Ioan Codău, Florian Dudaș, Horia Medeleanu ș.a.) să stabilească/găsească locul Morii cu noroc. Unii au identificat-o la Mocirla (Lunca Teuzului, azi Vasile Goldiș), alții la Bocsig, alții la Iercoșeni. Este dificil de a mula o realitate literară pe un desen care să se asemuiască cu un spațiu geografic. Scriitorul nu este motivat să respecte fidel sursa de inspirație și poate să amestece – dacă nu vrea să fantazeze – diferite secvențe într-un mozaic artistic. *Moara cu noroc* era, pe timpul arendării, părăsită; mai alături (200 m) se afla cârciuma; Slavici nu precizează cine arde în final – moara sau cârciuma. Cert este că locul descris seamănă cu cel real dintre Mocrea – Târnova – Chier – Iercoșeni, o depresiune amplă, încercuită de dealuri împădurite, vizibile panoramic de pe „paghina” cetății Siriei. Absorbția realității în nuvelă (cum o numește autorul, deși subiectul are amplitudine românească) se realizează fără fragmentarea structurilor narative, fără a epata prin discurs. Imaginea

sugerată prin câteva detalii de spațializare (forme de relief, denumiri geografice, atmosfera încifrată, păduri, miriști, cioate și albia râului ascunsă și umbrată de arini) îl determină pe criticul George Călinescu să metaforizeze: „*marile crescătorii de porci în pusta arădeană și moravurile sălbatice ale porcarilor au ceva din grandoarea istoriilor americane cu imense preerii și cete de bizoni*”⁸. De remarcat faptul că descrierile sunt destul de discrete, reușind totuși să spațializeze narațiunea fără a opri curgerea liniară a povestirii, fără a denivela textul, iar construcția subiectelor „e bine rostogolită”. Acest fapt a determinat pe unii critici (Tudor Vianu, Al. Philippide) să afirme că „*Slavici nu are stil frumos: nu știe să descrie un peisaj, e lipsit de orice pitoresc în zugrăvirea fizică a personajelor*”. Spațialitatea se constituie exclusiv un cadru pentru întâmplări, autorul creând un document geografic potrivit pentru întâmplări tragice. Se confirmă ideea că există un raport de coordonare, poate de tip conclusiv, între spațialitate și destinul personajelor, între spațiu și stil (“*peisajul este al doilea obraz al omului*”, spunea Lucian Blaga). Așezarea personajelor rele într-un loc rău, adâncirea conflictului dintre voința omului și spațialitate determină devălmășirea narațiunii spre zonele tragice ale cotloanelor existenței.

Pădureanca, „*nuvelă cu trunchi de roman*”, își întinde ramificațiile teritoriale în toate cele patru zone zărandene, locuite de crișeni, pădureni, luncani și podgoreni. Acțiunea de bază se desfășoară în unul din satele înstărite din câmpia arădeană – Curtici –, iar o parte din personaje provine dintr-un sat nevoiaș – pădurean – Zimbru.

Dacă marcăm cu repere geografice spațialitatea narațiunii, zona ar fi conturată de patru puncte: Curtici – Șiria – Zimbru – Socodor. Localitățile Curtici și Socodor sunt așezate în relief campestru, cu panorame liniștite topite în orizont; Zimbru se află la circa 10 km depărtare de Gurahonț, pe o vale, pe lângă care alunecă un drum pietruit, iar de o parte și alta se află imense păduri de foioase. De la Curtici, căruța lui Iorgovan – în drum după pădureni pentru seceriș – poate ajunge în șoseaua cea mare pe ruta Sântana – Pâncota, iar de acolo ar fi urmat localitățile Ineu – Sebiș – Gurahonț. Iorgovan ajunge totuși (într-o ascensiune inversă) la Șiria: „*Satul se-ntinde la poalele celui din urmă șir de dealuri. Din sus de sat, locurile sunt presărate cu vii, și mai sus creasta e acoperită cu târși, pe culmea plaiului se vede marginea pădurilor, iar într-un vârful ieșit înspre Câmpie, cel mai înalt dintre toate, se ridică zidurile părăsite ale Vilagoșului, o cetate veche,*

⁸ *Ibidem*, p. 389.

de unde ochiul străbate toată Câmpia cât pătrunde zarea de lumină". Descrierea pe care o înserează este identică realității. Perspectiva ținutului înfățișat este a lui Iorgovan (urmat de Șofron), cei care vin spre acest decor.

„*Tuguicul Vilagoșului*” a fost reper încă de la pornirea, în amurg, din Curtici, alunecând spre dealuri până la marginea câmpiei. De această dată, nu mai este vorba de „*geografia unui western transilvan*”, ci de un spațiu terapeutic, pe care autorul (prin intermediul lui Iorgovan) îl savurează, reconstituindu-i imaginea. Privit în amurg, decorul șirian, al ținutului natal, este descris „cu mare forță evocatoare”, cu lirism și simpatie: „*dealurile se ridicau ca niște ziduri întunecate*”, iar cetatea „*sătatea-n zarea roșiatică a unui foc mare ca o mogâldeață nemișcată*”.

Pentru că „*între pădurenii din bătătura Șiriei*” nu se afla Pădureanca din Zimbru, Iorgovan apucă drumul spre Măderat, Cil, Iosășel și Zimbru. De la Iosași începe „*țara minunilor nespuse*”, atâtea încât om „*crescut la câmpie, Iorgovan n-ar fi crezut niciodată că sunt cu puțință atâtea frumuseți îngrămădite la un loc*”. Repet: „*atâtea frumuseți îngrămădite la un loc*” confirmă beția peisajului care-l cuprinde pe campestru: „*Drumul apucă pe o vale mai strâmtă, țiindu-ne mereu pe țarmurii unui râuleț zgomotos, acum printre țarini și fânațe, mai departe printre livezi și rariști, iar mai departe prin păduri dese ori pe sub stânci ce atârnă greu pe coasta piezișă, presărată pe ici, pe colo cu câte un fir de mesteacăn*”. Estetica peisajului este animată ca într-un pastel coșbucian: „*Se albea de ziuă, și păsările începuseră a zbura din creangă în creangă: din când în când se auzea câte o gaiță ori câte un sturz, turturica gurăia, ciocănitorea bătea-n scoarța copacului, cocoșul – sălbatec cânta în zori, iar privighetoarea, care-l însoțește pe Iorgovan în tot drumul lui, speriată parcă de lumina ce începuse a se revărsa peste culmile dealurilor în vale, își urma cântecul cu îndoită patimă*”. Aleanul liric nu mai poate fi stăvilat, spațialitatea rece, geografică este încălzită de cântecul cârdurilor de păsări din pădure. În final, aici o regăsește pe Simina – pădureanca, cea de anul trecut, după care Iorgovan venise s-o ia la seceriș.

Expediția lui Iorgovan spre „*pădureni*” creează premisele unei drame. Simina trebui să devină o „*nepădureancă*”. Ea va fi „*desprinsă de locurile ... ei, având continua senzație a provizoratului*”. Tânăra pădureancă intră în conflict cu mediul, care se închide, mai ales după moartea tatălui; noul topos nu mai are aproape nimic din „*atâtea frumuseți îngrămădite la un loc*”: „*pusta și șesul în lung și în lat e (sic!) o pustie deșartă, închisă din toate părțile între valuri de apă, ridicate de arșița soarelui de miazăzi în văzduh. Pe ici, pe colo se ivesc, mai pe aproape, mai pe departe, câte un copac, câte o cumpănă de puț, câte o casă, câte un turn de biserică, năluciri*”.

neastâmpărate, cufundate acum în apă, întoarse apoi cu susul în jos și aruncate iar în aer, după cum se schimbă vântul și după cum se mută ochiul. Din când în când, vântoasele se dau vârtej, adună paie și frunze și prav, le ridică volbură înaltă în aer, și se duce, se duce stâlpul, frământându-se peste câmp și de-a lungul pravului de pe drum până ce nu se sparge de-i zboară fărâməturile în toate părțile". Este imaginea pustiului din drumul Aradului. Încântarea lui Iorgovan în toposul pădurenilor nu are pentru Simina aceeași coerență în toposul câmpenilor. Pădurea este înlocuită de doi trei copaci, dealurile de câte o cumpănă ori casă, cântul păsărelelor cu vântoase, iar susurul apei cu frământarea prafului învolburat în aer. De această dată, autorul nu „este un nedorit care savurează beția peisajului”⁹, ci unul care delimitează un decor antonimic, spre a-l releva pe altul. Privirea este acum mirată de o asemenea panoramă, pentru ea, ciudată și hâdă, respingătoare și neospitalieră. Spațialitatea are evident o valoare simbolică. Ea definește un comportament, un suflet, angajat într-un anumit stil de existență. Cum spunea Lucian Blaga, „peisajul este al doilea obraz al omului”, influențând conduita, temperamentul, vocația, năzuința, creativitatea, stilul de existență al oamenilor. Atât atitudinea simpatetică față de spațiu, cât și sfiala de spațiu sunt consecințe ale „matricei stilistice” în care se formează individul. Iorgovan vede în câmpie (de altfel și Simina) o frumusețe diluată într-o panoramă amplă, deschisă, lichidă; același Iorgovan se îmbată de frumusețea condensată, muzicală și colorată, naturală și însuflețită a pădurilor zimbrane. Dislocarea Siminei din estetica peisajului în care s-a format, determină alunecări sufletești spre zone tragice. Pierderea tatălui și a iubitului sunt pedepse pe care și le asumă cu vinovăție.

În concluzie, întreaga mișcare narativă, care angajează personaje cu nume fictive (busuioc, siminic, iorgovan, șofron), se derulează între și în funcție de două contururi spațiale: pădurean și campestru. Relevarea dimensiunii, proporția perspectivei spațiale din punctul de vedere al personajelor asigură descrierilor valori metaforice în textura nuvelei. Vizualizarea personajului așează o stare de suflet într-un alt con afectiv, cu care intră în relație de condescendență și/sau disjuncție, niciodată de indiferență.

Romanul *Mara* are plasată acțiunea într-un spațiu care poate fi hașurat pe o hartă. Precupeța e din Radna, iar Lipova se află peste Mureș; Aradul easte cale de două ceasuri, iar la târgul de lângă vestita mănăstire Maria Radna se adună mureșeni de la Săvârșin, Cuvin, Făget, Căpălnaș ori

⁹ Lucian Blaga, „Geneza metaforei și sensul culturii”, în *Opere filozofice*, vol. IX, București, Editura Minerva, 1988, p. 233.

Sân-Miclăuș. Prima descriere este a perspectivei deschise privirii din mănăstirea minoriților, așezată pe coasta unui deal de la dreapta Mureșului: *„Din turnurile bisericii mari și frumoase se văd pe Mureș, la deal ruinele acoperite cu mușchi ale cetății de la Șoimoș; în fața bisericii se întinde Radna cea frumoasă și peste Mureș e Lipova cu turnul sclipicios și plin de zorzoane ale bisericii românești, iar pe Mureș la vale se întinde șesul cel nefârșit al Țării Ungurești”*. Dacă pentru spațiul podgorean, cetatea Vilagoș era un reper central, un punct de referință față de care se orânduiau celelalte elemente ale cadrului, de această dată centrul este biserica minorită. Mai apoi, pe măsură ce alertarea faptelor alunecă spre complicitate, centrul descriptiv (mănăstirea Maria Radna) se convertește în centru narativ, care se multiplică și “se mișcă” în funcție de (dis)confortul familiei Persidei. Care este sensul acestei evoluții? Piruetele spațiale ale celor două personaje sunt punctate de câteva localități reale: Buteni, Arad, Timișoara, Viena. Buteni-ul se află așezat între Sebiș și Gurahonț, iar din centrul localității drumul se bifurcă spre Sebiș, înspre Ineu, și spre Cuied înspre Târnova, ca apoi să se reunească la Măderat, lângă Șiria. La Buteni, se afla preotul Codreanu care este „fulgerat” de frumusețea Persidei și ar fi dorit să o facă preoteasă. Chemat de ispitele dragostei, într-o noapte, Codreanu încalcă un buiestru, iar pe la Chisindia și Văsoaia trece înălțimile păduroase ale Zarandului până la Conop, iar de acolo până la Radna drumul mai ține jumătate de oră. El trece *„printre pădurile cu frunzișul pișcat de brumă, ici verde de stejar, colo galben de tei și apoi roșu ca sângele de taur”*. Este o imagine cromatică excelentă în care pădurea fascinează prin coloritul frunzelor, așa cum Iorgovan se încântă de zbenguitul păsărilor.

Mai apoi, Arad e reper de civilitate. Aradul este văzut în perioada unui târg de toamnă unde *„cojoace frumoase ca la Arad nicăieri nu se gădesc”*. Imaginea alcătuirii târgului arădean pare o procesiune de excepție: *„Timp de câteva săptămâni, drumurile de țară toate sunt pline cu care încărcate, care aduc bogății din șapte ținuturi, ca să le desfășoare prin piețele și pe ulițele Aradului și pe câmpia de din prejurul lui, unde s-adună care cu poame de pe Crișuri și din valea Mureșului, cu lemnărie din munții Abrudului și cu bucate de pe câmpia mănoasă, se-nșiră butoaiele cu vin din podgorie ori cu rachiu de pe Mureș și se îngrămădesc turme de oi venite din Ardeal, ciurde de porci aduse de pe lunci, herghelii de cai crescuți pe poienele munților și cirezi de vite mânate de jelepări umblați prin lume”*. Și continuă: *„E parcă aici e mijlocul pământului unde se întâlnesc toate neamurile”*. Se poate remarca bogăția din abundență a locurilor, a ținutului zărândeian dintre Mureș și Crișul Alb. Verbele folosite exprimă opulența (aduc, s-adună, se-nșiră, se îngrămădesc), iar substantivele cu formă de

plural așijderea (poame, lemnărie, bucate, butoaie, turme, ciurde, herghelii). Ca cititorul să recepteze imaginea târgului abundant, el are șansa de a însoți oricare dintre personaje sosind dinspre Radna: „*De la Radna înainte, spre apus, se întinde podgoria cea vestită a Aradului, un lung șir de dealuri acoperite cu vii. Cale de o zi bună, până la Măderat, la poalele dealurilor, sat se-nșiră de sat, iar printre vii sunt risipite cramele. Serile, viind dinspre Arad pe șesul neted, vezi în fața ta parcă un alt cer, un fel de negreață întinsă în fața ta și nenumărate lumini risipite pe ea - focurile ce ard la crame, prin paghini și pe fânețe...*”¹⁰. Din nou autorul se entuziasmează de feeria peisajului din jurul localității natale, descris în misterul expresionist al nopții. E parcă o nouă realitate, având atributele artei, cum ar spune artistul Brâncuși („*arta nu e o evadare din realitate, ci un zbor într-o nouă realitate, în singura realitate de aci înainte valabilă*”). Podgoria poate fi privită din drumul mare, dar scriitorul își invită cititorul să privească panorama dealurilor acoperite cu vii din drumul care se lipește ca o centură de piciorul plaiului, deși Calea Aradului e mai dreaptă, însoțind firul albiei Mureșului. Căci la Arad, de la Păuliș, se poate ajunge pe ruta Sâmbăteni – Mândruloc – Glogovăț (20 de km) sau pe traseul Miniș – Ghioroc – Cuvin – Covășanț – Șiria (45 de km), dar acesta alunecă pe sub poală de podgorie. Iată de ce Ioan Slavici l-a preferat.

Drumurile tinerei perechi ajung la Viena. Despre această capitală imperială, pe care autorul o cunoaște bine – stând aici câțiva ani în tinerețe – spune doar atât: „*Viena, orașul cel mare și zgomotos*”. Aici însă, frumoasa Persida îndrăgostită de estetic, fasonată la mănăstire, cu apucături subțiri și decente, ieșea zilnic să admire bisericile cele mari, iar serile le petrecea, împreună cu Națl, la teatru sau în localuri publice. Autorul își îngăduie câte o respirație epică, oprindu-se discret să admire scurt un peisaj, un personaj, o casă, o uliță, un obicei.

Toposul descriptiv (geografic)

În lucrările sale de istorie și sociologie popularizată (*Românii din Ardeal*, de pildă), Ioan Slavici pomenește despre locuitorii și însușirile de diferențiere ale acestora în funcție de spațiu. De exemplu: „*De la Radna se-ntinde pe la poalele dealurilor spre Șiria până la Ineu una din cele mai frumoase podgorii din Europa. Și aici au fost odată sârbi de-ai lui Brancovici, care încetul cu încetul au pierit. Au rămas însă nume de familii și de localități, obiceiuri, amănunte de port și particularități de limbă,*

¹⁰ Ioan Slavici, *Lumea prin care am trecut. Amintiri*, București, Editura Minerva, 1982, p. 39.

*precum și caractere tipice mai pronunțate decât la mureșeni. Cei mai mulți dintre podgoreni sunt veniți de pe Crișuri, din Hațeg, din Munții Apuseni și mai ales din Moldova și anume din județul Neamțului ... Podgoreni sunt oameni voinici, cu deosebire harnici, stăruitori și tari în hotărârile lor, în multe privințe mai presus de mărgineni și de bârsani. Ei se avântă însă mai ușor decât moșii, sunt oameni voioși și iubitori de petreceri, adeseori chiar ușuratici”¹¹. Apoi caracterizează, în același fel și comparativ, mureșenii, moșii, vidicanii, luncanii („îndrăzneți și năvalnici, oameni cu deosebire trupeși și chipeși ... Tipul luncanului m-am încercat să-l înfățoșez în Lică Sămădăul din **Moara cu noroc**”¹²).*

Spațiile geografice influențează și determină manifestările grupului, iar Ioan Slavici a sesizat, limpede, asemenea particularități. Șirianul a fost obsedat de valoarea toposului ca dimensiune existențială, lăsându-se nostalgiat de aleanurile sale orizontice. În opera lui Ioan Slavici, „relațiunea toposului se produce multiplu: spațial, temporal, psihologic, afectiv, existențial”¹³. Există o relație complementară între mediul spațial și caracteristicile umane, manifestată sub forma ei idilică: „viața idilică și evenimentele ei sunt inseparabile de acest colțișor spațial concret, unde au trăit părinții și bunicii ... Acest microunivers spațial este limitat și suficient sieși, nu este legat de alte locuri, cu restul lumii”¹⁴. Coexistența cu spațiul nativ se constituie în existența idilică, aserțiune susținută atât de hotărât de mama autorului:

„- Nu vă risipiți – ne zicea – nu vă înstrăinați, nu vă despărțiți de cei ce au copilărit cu voi, nu vă depărtați de vatra voastră, că n-are să vă primească pământul, dacă nu veți purta grijă de mormintele părinților voștri”¹⁵. Când însă spațiul devine neputincios în asigurarea existențelor vitale ale omului, iar omul n-are capacitatea de a-l schimba, atunci se declanșează un conflict antropologic. Scriitorul îl transferă în creație. În *Moara cu noroc* și *Pădureanca*, nuvele cu cel mai acut conflict narativ, personajele au intrat „în conflict” cu mediul geografic, fiind nevoie să-l părăsească. Ghiță vine la *Moara cu noroc* între „luncani” din „liniștea”

¹¹ *Ibidem*, p. 116.

¹² Idem, „Românii din Ardeal”, în *Opere*, vol. XIII, București, Editura Minerva, 1984, p. 286.

¹³ *Ibidem*, p. 287.

¹⁴ Alexandru Ruja, „Idealismul folcloric în nuvelistica lui Ioan Slavici”, în *Ioan Slavici și unitatea spirituală națională*, G. P. Hurezan și E. Șimăndan (coord.), Arad, Fundația „Ioan Slavici”, 1998, p. 91.

¹⁵ Virgil Vintilescu, „Idealismul folcloric în nuvelistica lui Ioan Slavici”, în *Ioan Slavici și unitatea ...*, p. 58.

colibei. El nu mai poate rămâne într-o asemenea „liniște”: „să rămânem aici, să cârlesc și mai departe cizmele oamenilor ... Iacă liniștea colibei!”. Bătrâna sa soacră insistă pentru un trai idilic și cu greu pricepe nemulțumirile celor tineri: „Mi-e greu să-mi părăsesc coliba în care mi-am petrecut viața și mi-am crescut copiii...”, rostește ea într-un moment de înțelepciune. Simina, din *Pădureanca*, părăsește Zimbrul, sat de munte moșesc de lângă Gurahonț, pentru un spațiu campestru, locuit de câmpeni. Inadaptarea nu este numai spațială, ci și una umană. Pare a se manifesta într-o altă lume, ale cărei gesturi cu greu le înțelege și le suportă. „Dacă părăsesc acest spațiu (nativ – n.n.), personajele reiterează gesturile «de acasă», gesturi care astfel capătă o valoare rituală, transplantând prin urmare atmosfera din «locul de baștină» într-un loc străin, devenit «replică» al celui dintâi”. Din această dramă mai degrabă mitică decât rituală, se amplifică sporul de adaptabilitate, susținut de voință, energie și putere.

Spațiu închis și spațiu deschis

În textele principale (dacă putem spune și așa) ale lui Ioan Slavici, spațiul de întâlnire a autorului cu personajele sale oscilează între deschidere și închidere. Spațiul amplu, deschis, ca o imensă scenă, este căutat (și textualizat, din unghiul de vedere al turistului „etnograf”). Autorul își sfătuiește cititorul, îl ghidează într-un decor geografic, cunoscând amănunte, toponime, istorie. Imaginea panoramică a Ardealului, bunăoară, este vizualizată prin verbalizarea unui perimetru geografic în care se îngrămădesc denumiri identificabile. Un asemenea spațiu concret, larg deschis, este locul de unde un personaj sau altul vine spre un spațiu închis. Particularizând, în *Moara cu noroc*, spațiul deschis ia configurația unui relief ondulat care duce spre un spațiu închis (moara): „De la Ineu, drumul de țară o ia printre păduri și peste țarini, lăsând la dreapta și la stânga satele așezate printre colțurile văilor. Timp de un ceas și jumătate drumul e bun; vine apoi un pripor, pe care îl urci, și după ce ai coborât iar la vale, trebuie să faci popas ..., fiindcă drumul a fost cam greu, însă mai departe locurile sunt rele”¹⁶. Drumul duce spre Moara cu noroc, iar drumețul se bucură că a scăpat norocos „din locuri rele”. Spațiul deschis se închide într-o binecuvântare. Moara devine un spațiu ocrotitor, până când „arendașul a zidit cârciuma la un loc mai potrivit, departe de câteva sute de pași de la râuleț, iară moara a rămas părăsită, cu lopețile rupte și cu

¹⁶ Mariana Neț, *O poetică a atmosferei. Rochia de maur*, București, Editura Minerva, 1989, pp. 68-69.

*acoperământul ciuruit de vremurile ce trecuseră peste dânsul*¹⁷. De această dată, moara devine un semn malefic, un spațiu închis care se topește, se integrează în decorul naturist. Locul a păstrat doar numele spațiului închis (al morii), care pierzându-și utilitatea, a ajuns un vetust spațiu tulburat. Pe lângă primul semn inconfortant (moara părăsită), aici se află „cinci cruci” înaintea morii: „toate acestea (cinci – n.n.) sunt semne care-l vestesc pe drumeț că aici locul e malefic”¹⁸. Cinci cruci pot alcătui un mic cimitir. Moara părăsită cu cinci cruci indică (anticipează?) o tragedie. Fantomele morților nu permit habitarea, iar moara (hanul) nu mai constituie un spațiu protector.

Un asemenea spațiu s-a durat însă, proprietarul zidind „o cârciumă la un loc mai potrivit”: „dar binecuvântat era locul acesta mai ales de când venise cârciumarul cel nou cu nevasta lui tânără”. La loc nou, oameni noi. Deja lumea – „drumeții mai umblați” – nu mai ziceau că fac popas „la Moara cu noroc”, ci la „cârciuma lui Ghiță”. Omul a obligat locul să se supună, împlânzindu-l și re-denumindu-l. Spațiul închis, acum, nu mai are potențialitatea deschiderii, pentru că e marcat de vraja cuvântului nou. O pustietate atât de sălbatică și rece („pe dealul de la dreapta stau răzlețe rămășițele încă nestârpite ale unei alte păduri, cioate, rădăcini ieșite din pământ și, tocmai sus la culme, un trunchi înalt, pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind ...”) nu se poate lăsa domesticit și agresiv, convertindu-i-se aspectul „în frumusețe”. Spațiul deschis intră în conflict cu spațiul închis, pentru că frumusețea relației dintre cele două devine imposibilă.

Spațiul închis nu se (mai) poate deschide (fiind deja particularizat prin denumire „la Ghiță”, iar spațiul deschis nu se (mai) poate închide. „Cârciuma lui Ghiță”, în această ecuație relațională este o monadă, care se manifestă ca un corp străin într-un organism.

Conflictul – determinat de gelozia celui puternic – precum și de incomoditatea malefică a morii părăsite – anticipează tragicul. Rivalitatea dintre spații determină premisele „luptei”, iar arderea confirmă sensul acesteia: „luni pe la prânz, focul era stins cu desăvârșire și zidurile afumate stăteau părăsite, privind cu tristețe la ziua senină și înveselitoare”¹⁹. Spațiul închis a fost reintegrat în peisaj. El a fost purificat, prin ardere, adică reajustat și recuperat în matca sa funciară („loc rău”): „din toate celelalte nu se alesese decât praful și cenușa: grinzi, acoperământ, dușumele, butoaie

¹⁷ Ioan Slavici, *Moara cu noroc*, începutul capitolului al II-lea.

¹⁸ *Ibidem*, vezi ediția D. Vatamaniuc (1980), p. 7.

¹⁹ *Ibidem*, p. 101.

din pivniță, toate erau cenușă, și numai pe ici, pe colo se mai vedea câte un cărbune stins, iară în fundul gropii, care fusese odinioară pivniță nu se mai vedeau decât oasele albe ieșind pe ici pe colo din cenușa groasă”²⁰. Noul spațiu nici nu mai permite semne ale morții („cruce”), bătrâna și copiii pleacă „mai departe” fără a se gândi măcar la binecuvântările morților. Revolta spațiilor nu menajează condiția umană.

Menționăm că lupta spațiilor nu se sfârșește întotdeauna cu „victoria” spațiului deschis asupra celui închis. „Arca lui Noe învinge potopul, calul troian supune cetatea, mănăstirea lui Manole se durează grațios într-un loc draconic”²¹.

Nuvela *Pădureanca* problematizează un alt tip de rivalitate spațială. De această dată, confruntarea între spațiul interior, psihologic al personajului principal – cel care dă titlul nuvelei – și spațiul exterior. Schimbarea spațiului exterior (cel montan cu cel campestru) are acute accente de descumpănire psihotopică. „Mișcarea” pădurenilor spre hotare campestre ar avea, și în acest an, pentru Simina, îndeletnicirea ciclică, desprinsă din spațialitatea transhumantei. După „sărbătoarea cea mare ce se ține în fiecare an o dată pentru împărțirea pâinii de toate zilele”²², pădurenii revin în habitatul lor, iar transmigrarea ar avea doar motivație economică: „Simțind apropierea timpului de secere, pădurile se pun în mișcare colibă cu colibă, sat cu sat se adună, văile pornesc întregi spre câmpia întinsă ...”²³. De această dată, Simina, pădureanca, pierzându-și tatăl, este nevoită să rămână aici, în pustă, unde „șesul în lung și în lat e o pustie deșartă”. Un spațiu deschis, asumat sufletește și transfuzat existențial, trebuie înlocuit cu alt spațiu deschis. Primul, cel montan, păduratic, cu atâtea frumuseți adunate la un loc, era protector, intim, purificator, metafizic. Dar noul spațiu campestru este insecutizant, provocator, misterios, respingător prin lipsa de frumuseți naturale. Simina n-are decât soluția adaptării, o formă de răsturnare spectaculoasă a matricei existențiale. Noul mediu geografic (și social) trebuie îndurat ca o suferință a incomodității. Iorgovan este cel care ar atenua locul adaptării. Dar fiul bogătoiului din Curtici este el însuși un produs al spațiului de pustă: diluat, nepasional, despersonalizat. Conflictul dintre Simina și Iorgovan este conflictul spațiilor, iar rivalitatea spațiilor generează rivalitatea produselor

²⁰ *Ibidem*, p. 100.

²¹ *Ibidem*, p. 111.

²² Valeriu Cristea, *Spațiul în literatură*, București, Editura Cartea Românească, 1979, pp. 7-10.

²³ Ioan Slavici, „Pădureanca”, în *Idem*, *Proză* (ed. D. Vatamaniuc), București, Editura Cartea Românească, 1980, p. 102.

lor. Din nou focul din moară – ca și în cealaltă deplină nuvelă – topește contrariile. Iorgovan, simbolul matricei campestre, arde, iar, după ce oamenii îl aduseră pe Iorgovan acasă, „*nimeni nu se mai gândea să alerge la focul ce ardea la marginea satului, mistuind moara*”²⁴. Pădureanca Simina se va căsători cu pădureanul Sofron. Osmoza spațiilor diferite nu s-a produs, dar două produse ale unui spațiu pot sau nu pot (acum au posibilitatea re-venirii în spațiul păduristic) coabita/ coexista. Abia acum Simina și Sofron pot intra în dialog cu mediul.

Celălalt text literar construit topic în spațiul arădean este *Mara*. Spațiul-matrice este Radna – Lipova, localități despărțite de apa Mureșului și unite printr-un pod pe care-l „exploatează” Mara. Aici „*Mara-și scoate șatra și coșurile pline în piața de pe țarmurile drept al Murășului, unde se adună la târg de săptămână murășenii până de pe la Săvârșin și Soboteliu și podgoreni până de pe la Cuvin! La sfârșit de săptămână, Mara întinde șatra pe malul stâng al Mureșului “unde se adună bănățenii până de pe la Făget, Căpâlnaș și Sân-Miclăuș*”²⁵. În jurul podului este axul existențial al personajelor din roman. El are funcție de coagulare a conflictelor, de relaționare a spațiilor afective. Romanul *Mara* este al Persidei, care ajunge în mănăstire, fără a avea vocația spațiului închis. Uităndu-se pe fereastră, Persida ignoră totalmente pedagogia maicii Aegidia și se lasă în voia aleanului pasional. Spațiul închis se deschide asemeni unei beții intime. Băiatul lui Hubăr ademenește, cu privirea insistentă, vâzul însetat de aventura spațială a Persidei. Nimic nu mai poate fi ca înainte. Zăbrelile „*castelului de la marginea mării*”²⁶ al lucifericei fete de împărat nu mai au nici o putere restrictivă. Persida își caută ocrotirea în alt spațiu, de maximă voluptate. Primejdiile sunt ignorate în acest spațiu al cuplului fericit. Piruetele labirintice duc la Arad, la Viena, unde se diluează și se decantează ambiguitățile. Reîntoarcerea în spațiul nativ găsește ușa deschisă pentru a-i primi. Celelalte aspecte narrative sunt tentații ale măreției și mizeriei personajelor.

Cel puțin în cazul lui Ioan Slavici, „criteriul spațial devine indispensabil”²⁷ în interpretarea creației sale. Toposurile limitează spațiul, fixându-i reperele. Reperele conturează un anumit „tip cultural al regiunii”²⁸, care se multiplică în personaje. Semnificațiile faptelor și motivarea acțiunilor sunt esențialmente corelate cu matricea topografică

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 199.

²⁶ Ioan Slavici, „Mara”, în Idem, *Proză...*, p. 284.

²⁷ V. Cristea, *op. cit.*, p. 12.

²⁸ *Ibidem*, p. 199.

existențială. Descrierile lui Ioan Slavici n-au funcții decorative, ci de caracterizare a personajelor ori justificare a vieții acestora. Spațialitatea se conotează unei dimensiuni estetice.

Este extrem de interesantă identificarea unui înțeles estetic pentru spațiu geografic, folosit de scriitorul Ioan Slavici în creațiile sale beletristice sau descrierile științifice. Activitatea prolifică și variată a șirianului l-a determinat pe acesta să dea spațiului semnificații dintre cele interesante. De la nașterea pe plaiurile arădene până la înhumarea în pământ vasluian, Ioan Slavici a parcurs un spațiu extrem de variat. De aceea, faptul că mai multe spații îi revendică mutarea mormântului confirmă întinsul spațiu de mișcare a omului Ioan Slavici, între care amintim Arad, Timișoara, Măgurele, București și Șiria. Încă arădenii mai speră ca osemintele lui Slavici să fie aduse la Șiria, acolo unde s-a născut, adică să fie aduse „la obârșie, la izvor”. Deocamdată, o groapă de mărimea unui mormânt este umplută cu pământ adus de la Schitu Brazi, unde *cică* ar găzdui osemintele scriitorului din Șiria, Ioan Slavici. Cică...?

BIBLIOGRAFIE

Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, București, Editura Minerva, 1982.

Cristea, Valeriu, *Spațiul în literatură*, București, Editura Cartea Românească, 1979.

Hurezan, George Pascu, Șimăndan, Emil (coord.), *Ioan Slavici și unitatea spirituală națională*, Arad, Fundația culturală „Ioan Slavici”, 1998.

Ilica, Anton, Monica Nan, *Ioan Slavici – 75*, Arad, Fundația „Ioan Slavici”, 2001.

Ioan Slavici – Opera, 13 volume, cu imagini din filmele după opera scriitorului, material iconografic, București, Editor Nemira, 2003.

Neț, Mariana, *O poetică a atmosferei*, București, Editura Univers, 1989.

Pamfil, Alina, *Spațialitate și temporalitate*, Cluj-Napoca, Editura Dacopress, 1993.

Popa, Mircea, *Spații literare*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1974.

Popescu, Magdalena, *Slavici*, București, Editura Cartea Românească, 1977.

Slavici, Eleonora, *Jurnal*, Timișoara, Editura Facla, 1969.

Slavici, Ioan, *Opere* (vol. 1-14), îngrijită de Iosif Pervain (vol. I), Teofil Teaha (vol. II-V), Ion Dodu Bălan (vol. VI) și Constantin Mohanu (vol. VII-XIV), București, Editura Pentru Literatură, 1967-1987.

Idem, *Opere esențiale. Vol. 1-5*, ediția I. Soare, București, Editura Fortuna, 2003.

Idem, *Proză, povești, nuvele*, București, Editura Univers enciclopedic, 2001.

Ungureanu, Cornel, *Ioan Slavici – monografie, antologie comentată. Receptare critică*, Timișoara, Editura AULA, 2002.

Zaciu, Mircea, *Ca o imensă scenă, Transilvania*, București, Editura Fundația culturală română, 1996.

Racla din bronz cu osemintele capului lui Mihai Viteazul de la Mănăstirea Dealu

The Bronze Reliquary with Mihai Viteazul's Skull, From the Dealu Monastery

Puiu Emilian VALEA

Secția Arad – Societatea Numismatică Română

Abstract

The most significant event in the feudal history of the Romanian people, from the end of the 16th century, is the First Political Union of the Romanian countries, carried out under the conditions of the victorious war of liberation from Ottoman domination, being linked to the name of Mihai Viteazul. The news of his deeds spread quickly throughout Europe.

On August 9/19, 1601, at dawn on a Sunday, on Turzii Plain, Michael the Brave was assassinated by order of General Basta. Later, the head of Mihai Viteazul was buried at the Dealu monastery near Târgoviște.

The bronze reliquary with Mihai Viteazul's skull was kept remained in the high school chancellery at the Dealu monastery until 1967, when it was brought and exhibited at the Central Military Museum.

Keywords: *The First Union, Mihai Viteazul, anti-Ottoman fight, beheading, Dealu Monastery, Turzii Plain, Șoimoș.*

Evenimentul cel mai de seamă din istoria feudală a poporului nostru, de la sfârșitul veacului al XVI-lea, Prima Unire politică a Țărilor Române în condițiile desfășurării victorioase a războiului de eliberare de sub dominația otomană, este legat de numele celui care, după Nicolae Iorga, a fost „...înainte de toate, un ostaș, în cel mai deplin și frumos înțeles al cuvântului”, Mihai Viteazul.

Exprimând năzuințele poporului de a înlătura apăsătorul jug turcesc, în anul 1594, Mihai Viteazul a angajat Țara Românească, alături de Transilvania și Moldova, în coaliția antiotomană care se constituise în Europa sub conducerea Imperiului Habsburgic.

În fruntea unei armate puternice, organizate, care a înfruntat cu eroism și vitejie ostile dușmane, mult mai numeroase, Mihai Viteazul, începând din 1593, avusese în fiecare an lupte cu turcii. Dovada geniului său

militar dublat de un curaj neasemuit a dat-o în memorabila bătălie de la Călugăreni din ziua de 13/23 august 1595.

După alungarea trupelor otomane de pe teritoriul Țării Românești, restabilirea și fixarea hotarului pe linia Dunării, Mihai Viteazul a început cea de-a doua mare acțiune a sa, unificarea teritoriului românesc.

La 1 noiembrie 1599, trei zile după glorioasa bătălie de la Șelimbăr, Mihai intră triumfător în Alba Iulia, iar în primăvara anului 1600, în Moldova, intitulându-se, în hrisovul dat din Iași la 27 mai 1600, „Io, Mihai Voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Românești, al Ardealului și a toata țara Moldovei”.

De asemenea, în anul 1599, Cetatea Lipovei este ocupată de Mihai Viteazul, avându-l căpitan de oști pe Baba Novac. În anul 1602, Cetatea Șoimoș a fost predată turcilor, iar Cetatea Lipovei a rămas parte din Principatul Transilvaniei, dar în urma mai multor atacuri, în ziua de 14 iunie 1616, otomanii o câștigă.

Harta cu teritoriul stăpânit de Mihai Viteazul (1593-1601)

Vestea faptelor lui s-a răspândit repede în întreaga Europă. Publicațiile vremii i-au descris faptele cu cuvinte elogioase.

Dar, la scurtă vreme după aceasta, a urmat Mirăslăul, pribegia la Viena și Praga, împăcarea cu generalul Basta și victoria de la Gurăslău.

Izbânda lui Mihai primejduia stăpânirea de către împăratul Rudolf al II-lea, a Ardealului, pe care îl viza ca posesiune a propriului său imperiu.

Cu această scurtă înșiruire de fapte ale mărețului domn ne propunem să argumentăm cele două aspecte pe care încercăm să le ilustreze rândurile care urmează și anume: prezentarea unor momente de cinstire a memoriei lui Mihai Viteazul și o privire mai atentă asupra unei dovezi materiale a acestei cinstiri.

Împotriva a ceea ce reprezenta Mihai Viteazul s-au unit la 9/19 august 1601 interesele cele mai divergente, iar în zorii unei zile de duminică, pe Câmpia Turzii, capul lui Mihai Viteazul, asasinat mișelește din ordinul generalului Basta s-a rostogolit în pulbere. Cu multă durere consemnează autorul muntean anonim al „Istoriei lui Mihai Vodă” cuvintele vistierului Stavrinov „Și căzu trupul lui cel frumos ca un copaciu... și ramaseră creștinii și mai vârtos Țara Românească săraci de dânsul...”. În urma odiosului act de pe Câmpia Turzii atât capul, cât și corpul eroului de la Călugăreni au avut trista lor istorie.

Capul lui Mihai Viteazul a fost înmormântat la mănăstirea Dealu de lângă Târgoviște, dar asupra persoanei care l-a adus acolo știrile au fost nesigure și de aceea și părerile au fost împărțite, ba chiar contradictorii. Versiunilor potrivit cărora faptul acesta era atribuit lui Radu Buzescu sau comisului Radu Florescu, aceleia după care trupul împreună cu capul au fost îngropate cu îngăduința lui Basta chiar la Câmpia Turzii și apoi, pe ascuns, în mitropolia românească întemeiată de Mihai la Alba Iulia sau, în sfârșit, alteia care îl arată pe generalul Basta ca fiind cel care însuși ar fi trimis capul la Târgoviște printr-un „iuzbașa”, le-a răspuns fără puțință de tăgadă documentul emis de Radu Mihnea, din Târgoviște, la 7 decembrie 1612.

Interpretarea atentă a documentului lui Radu Mihnea dovedește că omul care a adus capul lui Mihai la Târgoviște, fără consimțământul lui Basta și curând după asasinat, a fost paharnicul Turturea.

Mai târziu, Radu Buzescu și soția lui, Preda (al cărei tată, banul Mihalcea, fusese asasinat odată cu Mihai) au așezat peste micul mormânt o lespede funerară scrisă într-o limbă românească clară și frumoasă și care amintea urmașilor că: „Aici zace cinstitul și răposatul capul creștinului M; cinstitul trup zace în câmpii Tordei; și când l-au ucis nemți(i) an au fost 7109 (1601), în luna lui av(gust) 8 zil(e). Această piatră o au pus jupan Radu Buz(escu) i jupan(i)ța eg(o) Preda...”, fără să-și atribuie ei actul înmormântării. Destinul acestui cap nu s-a oprit aici sub mica lespede așezată de Radu Buzescu.

Avers

Revers

Taler de argint bătut de Mihai Viteazul (1600), diametrul de 26,2 mm și greutatea de 26 gr (piesă foarte rară)

Mihai Viteazul (1593-1601) după o stampă contemporană din albumul Academiei Române, Nicolae Iorga (1935)

Vitregiile timpurilor și dese cutremure care au încercat zona mănăstirii Dealu au făcut ca lespezile mormintelor aflate în biserică să mai fie ridicate.

Renovând biserică în anul 1847, Bibescu Vodă a pus să se deschidă mormintele lui Radu cel Mare și al lui Mihai Viteazul și să li se așeze capetele în două racle de sticlă în fața cărora a venit să se închine înveșmântat în costumul lui Mihai Viteazul. Au rămas expuse astfel timp de peste o jumătate de veac.

Au urmat, în ani, o serie de propuneri menite să așeze pe locul cuvenit personalitatea lui Mihai Viteazul.

În anul 1864, poetul Dimitrie Bolintineanu, ministru al cultelor și instrucțiunii publice, a supus votului Camerei legiuitoare proiectul pentru ridicarea statuii eroului precum și a unui Pantheon național în București în care să fie depusă racla cu craniul voievodului. Proiectul a fost votat, dar a rămas pe hârtie. Peste doi ani, maiorul Dimitrie Papazoglu a revenit cu propunerea, lansând o campanie pentru transformarea bisericii Mihai Vodă, ctitorie a lui Mihai Viteazul, într-o „citadelă a invalizilor”, unde să fie adusă racla de la Târgoviște, cu o procesiune impunătoare, după un itinerar și un program stabilit amănunțit de autorul propunerii.

În anul 1904, tinerimea universitară, la îndemnul și prin străduințele profesorului Grigore Tocilescu, a rânduit, potrivit inscripției după postamentul de marmură „eroului creștinătății lui Mihai Vodă Viteazul Domnul Țării Românești, Ardealului și Moldovei”, un nou lăcaș. În fapt, racla de sticlă a fost înlocuită cu un chivot din bronz.

Din inițiativa lui N. Iorga și cu aprobarea ministrului de război, Nicolae Filipescu, sculptorul Eugen Storck a executat două sarcofage de marmură pentru înhumarea rămășițelor pământești ale lui Radu cel Mare și Mihai Viteazul. Dar pentru cel din urmă domn „...pare-se că o putere misterioasă împiedica punerea în mormânt”, după părerea lui Nicolae Iorga. Era, de fapt, situația din anii premergători și din timpul Primului Război Mondial.

Evenimentele care au urmat au făcut ca peregrinările prețioasei relicve să nu ia sfârșit decât în luna august a anului 1920. Ceremonialul care a avut loc cu acest prilej a durat, pe parcursul de la Iași la Târgoviște, câteva zile și a culminat cu solemnitatea de la mănăstirea Dealu din ziua de 26 august 1920.

Racla de bronz în care au fost păstrate osemintele capului lui Mihai Viteazul a rămas în cancelaria liceului de la mănăstirea Dealu până în anul 1967, când a fost adusă de către colonel Eugen Crintea la Muzeul militar central. Obiectul a intrat în patrimoniul muzeului cu numărul de inventar

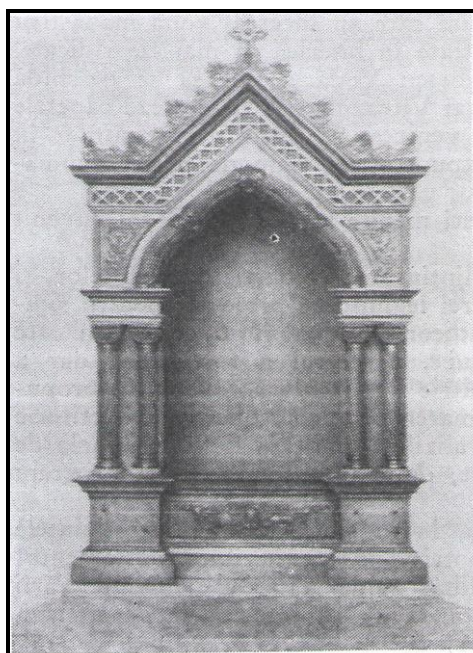
28.213. De atunci, racla se află expusă în sala închinată personalității lui Mihai Viteazul.

Generalul George Basta (1550-1607)

Împăratul Rudolf II (1572-1608)

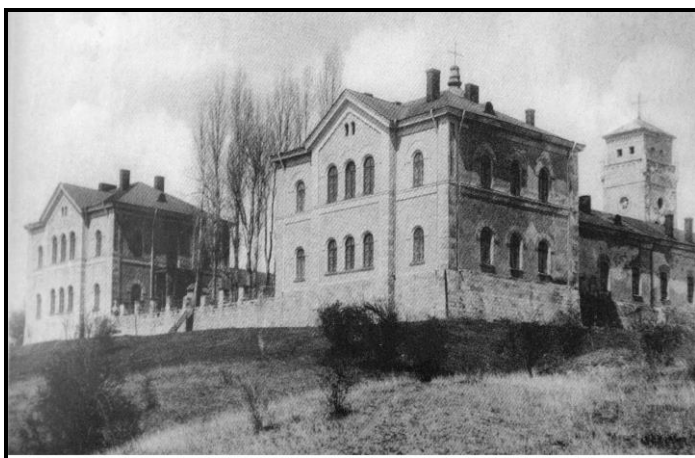

Racla din bronz în care s-au păstrat osemintele capului lui Mihai Viteazul, la mănăstirea Dealu

Racla este confecționată din bronz, având forma unui turn cu următoarele dimensiuni: înălțimea între 59-76 cm, lățimea 42 cm și adâncimea de 32 cm. Fațada raclei este ornamentată, ceilalți trei pereți și interiorul având suprafața lisă. Pe trei laturi, în partea de sus a raclei, se află o ghirlandă cu motive florale.

Ornamentația fațadei este alcătuită din mai multe motive dispuse pe registre. Imediat, sub ghirlanda cu motive florale este încrustat un brâu, trunchiat în direcția înălțimii, cu motive geometrice.

Registrul următor este format din arcada deschiderii raclei și două suprafețe ornamentate, toate cu motive florale. Deschiderea raclei este mărginită cu câte două colonete canelate. În sfârșit, registrul de la bază este compus din două suprafețe dreptunghiulare, dispuse lateral pe care se văd urmele unor nituri cu care au fost prinse, probabil, plăcuțe cu inscripții. Acestea, ca și ușița care apare în fotografia mai veche ale obiectului, nu se mai păstrează. Revenind la ornamentația principală, de la baza raclei, aceasta este alcătuită din motive evocatoare ale unor arme, sub formă de trofee, având ca bază o țeavă de tun peste care se suprapune un coif de tip oriental. Sub acesta, se încrucișează o secure și un tromblon de țeavă, deasupra căruia atârnă două bice de luptă. Sub cască se mai află un arc dublu acoladat în partea dreaptă, o sabie în stânga peste un scut, iar sub țeava de tun, două tuiuri încrucișate. Lucrate în stilul epocii, toate aceste arme simbolizează capacitățile militare ale viteazului domn și reprezintă elogiul adus de urmași geniului militar și politic întruchipat de Mihai Viteazul. Proiectantul, probabil și executantul raclei, a semnat în partea din dreapta, jos, „A. Zemle”.

Mănăstirea Dealu, locul unde se afla racla cu capul lui Mihai Viteazul
(fotografie de la începutul secolului XX)

La vremea sa, Nicolae Iorga, descriind obiectul ca „...un ieftin turnuleț de metal purtând pe el în medalion de cromolitografie chipul lui Mihai”, îl consideră necorespunzător pentru a adăposti o atât de prețioasă relicvă.

Înaintașii noștri au păstrat însă cu sfințenie atât relicva, cât și racla care, după ceremonialul înmormântării din anul 1920, a devenit obiect de muzeu.

În noua formă expozițională, sala închinată personalității politice și militare a lui Mihai Viteazul de la Muzeul militar central s-a bucurat de o tratare muzeografică deosebită.

Organizarea militară, luptele purtate sub conducerea lui Mihai Viteazul pentru recucerirea independenței și pentru unirea Țărilor Române într-un singur stat sunt ilustrate în sală prin documente, scheme de luptă, gravuri, ziare contemporane, picturi, echipamentul și armamentul folosite de oștile viteazului domn.

La marile realizări ale domniei, sfârșitul tragic al domnului este amintit în sală printr-un obiect unic prin menirea lui, aceea de a consolida în mintea și inima vizitatorului simțăminte de cinstire a memoriei marelui domn al românilor.

Sunt actuale cuvintele lui Nicolae Iorga privind „obligația... de a lucra și mai departe pentru a face din amintirea lui una din comorile veșnice din care se înprospătează, generație după generație, energiile unui neam”.

BIBLIOGRAFIE

- Actul de primire nr. A 478768 din 28 noiembrie 1967, primirea 184.
Dumitrescu, Col. (rez.) Ilie, *Fotografii rare*, 1915.
Giurescu, C., *Istoria Românilor*, București, 1937.
Iorga, Nicolae, *Soarta rămășițelor pământești ale lui Mihai Viteazul*, București, 1920.
Magazin Istoric (București), nr. 6/1969.
Popazoglu, D. D., *Monumentul lui Mihai Viteazul*, București, 1866.

Memoria trecutului: ceremonia de dezvelire a bustului profesorul preparandial Teodor Ceontea (1912)

The Memory of the Past: The Unveiling Ceremony of the Bust of Preparatory Teacher Teodor Ceontea (1912)

Drd. Ioana NISTOR

Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad

Abstract

The bust of Teodor Ceontea was unveiled during ‘the beautiful cultural celebrations’ of the Arad Teachers’ Reunion on October 1, 1912. The sculpture, crafted by Albert Andor, was unveiled by Iosif Moldovan, the president of the Romanian Teachers’ Reunion, and entrusted to the care of Roman Ciorogariu, the dean of the Pedagogical-Theological Institute, Arhimandrite Augustin Hamsea delivered gratitude for Ceontea’s contribution to education in Arad, praising his dedication to teaching and the significant increase in educational infrastructure during his tenure. The speech highlighted Ceontea’s punctuality, diligence, and paternal care towards his students, emphasizing his role in shaping generations of teachers. The event also included speeches from Vasile Goldiș, Iuliu Vuia, and other professors, with Bishop Roman Ciorogariu concluding by entrusting the bust to future generations as a symbol of love for education.

Keywords: *Teodor Ceontea, Arad Teachers’ Reunion, 1912, Albert Andor, Iosif Moldovan, Roman Ciorogariu, Arhimandrite Augustin Hamsea.*

Cu prilejul „frumoaselor serbări culturale” ale Reuniunii Învățătorilor Arădani¹, la 1 octombrie 1912, „o zi frumoasă de toamnă”², în grădina seminarială a avut loc un eveniment cultural, respectiv dezvelirea bustului „acelui bărbat neuitat de noi, a preaiubitului nostru fost profesor și mare dascăl”³ Teodor Ceontea, „un semn foarte frumos din partea dascălilor români, care semn arată destul de evident iubirea, grațitudinea lor față de profesorii lor cari pentru educarea și luminarea neamului nu cruță sudoare și oboseală”⁴.

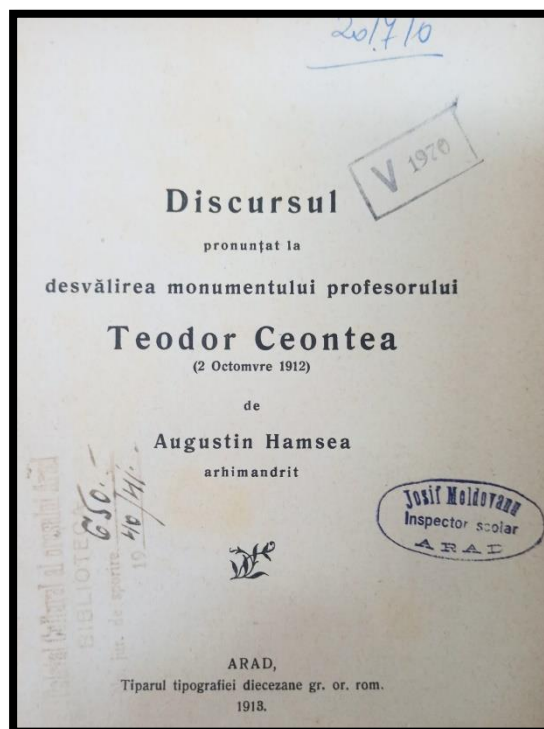
¹ *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXXV, 27 septembrie/10 octombrie 1912, nr. 212, p. 3.

² *Biserica și Școala* (Arad), anul XXXVI, 23 septembrie/6 octombrie 1912, nr. 39, pp. 2-4.

³ *Biserica și Școala* (Arad), anul XXXVI, 16/29 septembrie 1912, nr. 38, p. 7.

⁴ *Biserica și Școala* (Arad), anul XXXVI, 23 septembrie/6 octombrie 1912, nr. 39, pp. 2-4.

Festivitatea a început „pe la orele 1 după amiazi”. Pe soclul de „marmură surie, ce poartă inscripția: «Profesorului Teodor Ceontea 1847-1906. Învățătorii români 1912»” era amplasat bustul „lucrat artistic de Albert Andor”, care a fost dezvelit de Iosif Moldovan, președintele Reuniunii învățătorilor români gr.-or. din protopopiatele aradane, și încredințat „spre păstrare” directorului Institutului Pedagogic-Teologic, Roman Ciorogariu⁵.

În cuvântul său, arhimandritul Augustin Hamsea, „stând în fața acestui monument, ridicat de sentimentul de stimă și iubire al elevilor”⁶, aduce cuvinte de recunoștință pentru activitatea profesorului arădean, care și-a adus aportul la „acea frumoasă epocă din viața și dezvoltarea vechei noastre preparandii din Arad”, când „dorul de carte al poporului nostru din eparhia gr.-or. a Aradului s-a potențat în o măsură nevăzută până atunci”,

⁵ *Ibidem.*

⁶ Augustin Hamsea, *Discursul pronunțat la desvălirea monumentului profesorului Teodor Ceontea (2 octombrie 1912) de arhimandritul*, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane gr. or. rom., 1913, pp. 1-14.

numărul școlilor „elementare” dublându-se, la fel ca și numărul cadrelor didactice de la Preparandia arădeană, instituindu-se „un curs pregător” care a format „mulți învățători vrednici în serviciul sfintei noastre biserici și al educațiunii poporului”. Au fost înființate două internate, iar „vechea noastră preparandie, carea până la anul 1876 fusese adăpostită într-un local vechiu și necorăspunzător s-a strămutat mai întâi în edificiul zidit anume spre acest scop pe teritoriul din dreapta sfintei biserici catedrale, ear mai târziu în acest palat seminarial”.

Augustin Hamsea elogiază activitatea la catedră a profesorului Teodor Ceontea, subliniind faptul că generații de învățători și-au însușit educația și modelul său de viață, remarcabil prin: „a) o punctualitatea neîntrecută în ținerea prelegerilor și preste tot în împlinirea chemării sale; b) o sânguință și activitate neobosită spre a înlesni elevilor săi înmulțirea cunoștințelor atât prin prelegerile sale, cât și prin manualele scrise de dânsul; și c) o îngrijire și iubire adevărat părintească față de elevi”. Fost președinte al Reuniunii învățătorilor, Teodor Ceontea a contribuit la transformarea acesteia într-o „școală practică pentru chestiunile didactice și metodice”, iar ca profesor de geografie, fizică și matematică, a inclus în prelegerile sale, „cei doi factori, dela cari depinde bunăstarea și mulțămirea, ce o poate ajunge omul pe pământ, și anume: a) darul și ajutorul lui Dumnezeu, și b) tendința și stăruința omului de a duce o vieță în conformitate cu doctrina evangheliei și a sfintei bisericii Domnului”.

Arhimandritul Augustin Hamsea realizează în continuare o dezvoltată și sistematică prezentare privind viața sufletească a poporului român, expozeu ce poate fi lecturat în volumul aflat în colecțiile Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad, cu numărul de inventar 201710: „*Discursul pronunțat la desvălierea monumentului profesorului Teodor Ceontea (2 octombrie 1912)*”, de arhimandritul Augustin Hamsea, apărut la Tiparul Tipografiei Diecezane gr. or. rom., în anul 1913.

La ceremonie au mai luat cuvântul: Vasile Goldiș, în numele „Asociațiunilor”: învățătorul Ceontea, nepot al profesorului arădean; Iuliu Vuia, din Timișoara, în numele „apostolilor cauzei noastre naționale”; învățătorii Crăciun (Caransebeș) și Cloambeș (Bihor), acesta din urmă propunând ca „tot ce a publicat profesorul Ceontea prin ziare și reviste” să alcătuiască un volum cu titlul „Cuvinte de aur”, devenind astfel un „al doilea monument de mărgăritare”.

În cuvântul de încheiere, episcopul vicar de la Oradea, Roman Ciorogariu, evidențiind faptul că învățătorii sunt cei care sunt meniți „a devenii mareșalii culturii naționale românești, când vremile vor cere”, primește „cu onorul cuvenit în pază și păstrare bustul profesorului Teodor

Ceontea”, cu promisiunea de a-l lăsa generației viitoare „ca pe un simbol al iubirei de școală”.

Astăzi, bustul lui Teodor Ceontea poate fi admirat în curtea Turnului de Apă din Arad.

BIBLIOGRAFIE

Biserica și Școala (Arad), 1912.

Gazeta Transilvaniei (Brașov), 1912.

Hamsea Augustin, *Discursul pronunțat la desvălierea monumentului profesorului Teodor Ceontea (2 octombrie 1912) de arhimandritul*, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane gr. or. rom., 1913.

Puterea cuvintelor. Patimi. Neliniști

The Power of Words. Grieve. Concerns

Florica R. CÂNDEA

UZPR, filiala „Ioan Slavici” Arad

Abstract

At the beginning of the 20th century, poetry represented an emotional experience difficult to bear. These experiences were intertwined with the rhythmicity of the verses and the expression of themes or special messages.

There are three names in female literature (of Romanian origin), that were valued in the French literary sphere, both by participating in bohemian salons and by degrees of kinship (which, however, did not prevent them from living cordially or in slight dissonances) namely: Ana de Noailles, Martha Bibescu, Elena Văcărescu (cousins).

Keywords: *poetry, Romanian poets, literature, women.*

Puterea cuvintelor (scurte note)

La începutul secolului al XX-lea, poezia reprezenta o trăire a emoțiilor greu de suportat. Aceste trăiri se împleteau cu ritmicitatea versurilor și exprimarea temelor, ori a mesajelor aparte.

În literatura feminină (de origine română), trei sunt numele care au fost prețuite în spațiul francez, atât prin participarea la saloanele boeme, cât și prin gradele de rudenie (care, însă nu le-a împiedicat să trăiască în mod cordial ori în ușoare discordii) și anume: Ana de Noailles, Martha Bibescu, Elena Văcărescu (verișoare).

Onorând două culturi, numele lor va străluci în așa-zisa „grupare” pe care au format-o în spațiul cultural francez, ca adevărate faruri ale începutului de veac. Dacă în timpul vieții au cunoscut celebritatea, postum, au suferit umbrele unei dureroase uitări. Toate cele trei au trăit (și) pentru a își povesti viața (prin scris) în locul unei celebrități, scrisul confesional fiindu-le balsam al rănilor ascunse.

Cele trei verișoare își joacă rolul nu numai pe scena liricului confesional eseistic, ci și pe scena istoricului, bătut de controverse politice. De aceea, nu au convenit să ofere întregii lumi spiritul de românism în peregrinările universale de care s-au bucurat îndeobște.

Patimi. Neliniști.

În cele ce urmează, vom prezenta, fragmentar, frânturi de vieții (trei) și o singură idilă (regele Ferdinand):

Elena Văcărescu (1864-1947) – nepoată în linie directă cu Ienăchiță Văcărescu (autorul primului Testament poetic pentru cinstirea Limbii române).

Martha Bibescu (1886-1973).

Anna de Noailles (1876-1933).

Aceste trei femei, de o mare noblețe, și cu o mare prezență de suflet, au fost dominate de puterea cuvintelor și de înțelesul acestora. Nu vom pomeni în niciun caz despre aventuri sau frânturi de amor, ci vom schița patimi mai mult sau mai puțin ascunse, neliniști care le-au scormonit destinele.

Referitor la opera poetică a acestora, vom puncta câteva titluri: Elena Văcărescu (laureată cu Premiul Academiei franceze) a scris (dar a și tradus din Eminescu, Goga, Ion Vinea, Topîrceanu, Blaga, Minulescu ș.a.), supranumită „poeta neliniștii divine”: *Chants d'Aurore*, *Rapsodia Dâmboviței*, *Amor vincit*, *Vraja*, *Regi*, regine pe care le-am cunoscut, *Le roman de ma vie* ș.a.

Martha Bibescu a excelat în liric, dar și în memorialistic. Câteva titluri: *Les huit parodies*, *Isvoru*, *Țara sălciilor*, *La bal cu Marcel Proust*, *Viața unei prietenii* ș.a.

Anna de Noailles, contesa (care și-a dedicat viața de la Paris unui strălucitor salon literar și care era formidabil de prețuită de Nicolae Iorga), la origini, Ana Brâncoveanu, a scris: *Le coeur innombrable*, *Le livre de ma vie*, *Poeme de l'amour*, *L'offrande* ș.a (titlurile în limba franceză denotă dezicerea totală de a aparține României).

Scurte note în concluzii

Interesante sunt la aceste trei femei operele în care se confesează și în care își aștern viața, deloc simplă, dar plină de patos și șarm.

Interesantă este viața lor alături de regele Ferdinand, o luptă dureros de dulce cu o dragoste interzisă. Din aceste povești care le-au zguduit sufletele au rămas cuvintele cu puterea lor:

Martha Bibescu, o frumoasă poetesă, răpitor de seducătoare și o aristocrată de la Palatul Mogoșoaia va scrie: „Ceea ce îi era drag la mine (n.n. regelui Ferdinand) era copilăria” (*Povestea vieții mele*).

La Elena Văcărescu povestea de dragoste cu regele Ferdinand trece granițele unei literaturi pure, pe cât de tristă, pe atât de pătimașă. Logodna

dintre cei doi, la Salonul poetei, a fost consacrată de Carmen Sylva și a durat un an.

„Ce mult te-am iubit, Ferdinand scump, sunt năucită, zdrobită de durere”.

Îi va scrie mai târziu: „Se spune că ți-am sucit mințile, dar această puternică pasiune căreia am rezistat, mi-a luat totul. Te iubesc (Helene)”

„Eu te-am iubit întotdeauna

Din liniștitul început

Și până-n ceasul de acuma

Mai sumbru și mai învrăjbit”. (Elena Văcărescu)

„Va veni o vreme când acest popor care n-a fost cunoscut până acuma, va fi luat în seamă.” (Martha Bibescu)

„E mult prea puțină dragoste în lume.” (Martha Bibescu, *Jurnal*).

„Nu trebuie să așteptăm fericirea ca pe un premiu, doar tu știi, iubite, ce singură-s pe lume.” (Anna de Noailles)

Așadar, cine ar fi crezut că regele Ferdinand a fost un personaj-cheie al marilor sale iubiri? O fire retrasă și timidă a reușit să atragă unele dintre cele mai delicate și cunoscute femei din România timpului său.

BIBLIOGRAFIE

Adevărul de weekend (2017).

Historia (2017-2018).

Luceafărul de dimineață (2018).

Atanasiu, Ioana, *Elena Văcărescu*, Iași, 2022.

Pavelescu, Alina, *Martha Bibescu și vocile Europei*, București, Editura Corint, 2017.

Troițele și monumentele de pe Valea Mureșului: mărturii ale curajului celor căzuți în lupte

Wayside Crosses and Monuments on the Mureș Valley: Testimonies of the Courage of Those Who Fell in Battles

*Prof. Carina A. BABA
Liceul Special „Sfânta Maria” Arad*

Abstract

In the churchyards or in the villages on both banks of the Mureș, from Arad to Săvârșin, and even further, marble monuments or wayside crosses carved in wood were built to remind us of the fallen heroes in the two World Wars. This way people will remember their forefathers, who sacrificed their lives for the benefit of their descendants.

Keywords: *wayside cross, monuments, heroes, war, memory.*

Ne vom referi în cele ce urmează la un segment al Văii Mureșului, anume la acea parte a Mureșului care străbate localitățile județului Arad. Pornind din municipiul Arad, pe marginea râului Mureș, apar înșiruite sate mai mici sau mai mari. Toate acestea au oameni gospodari, precum încă un element comun: în centrul lor, ca o axă care leagă pământul de cer, se află o biserică, iar în curtea fiecărei biserici se află o troiță... un semn de aducere aminte că poporul român este creștin, dar și un semn de aducere aminte că suntem ceea ce suntem datorită celor care au murit pe front, în prima jumătate de secol XX. A ne aminti numele și poveștile lor, ale eroilor, reprezintă o datorie de onoare, iar ardelenii de pe partea stângă a Mureșului, precum și bănățenii de pe partea dreaptă a acestuia știu foarte bine acest lucru, dovadă troițele și monumentele construite în cinstea eroilor căzuți în cele două războaie mondiale, dar și monografiile satelor, în care numele eroilor rămâne înscris pentru totdeauna.

Evidențiem prin acest studiu doar câteva troițe, câteva monumente, câteva monografii, aleatoriu, deși în fiecare localitate există troițe, monumente, eroi. Astfel, pornind din municipiul Arad, pe DN 7, prima oprire o facem la Păuliș, unde se află un monument realizat de arhitectul Miloș Cristea, în colaborare cu sculptorii Emil Vitroel și Ionel Muntean, monument închinat eroilor care au căzut în lupta de la Păuliș din septembrie

1944. Răsfoim și volumul semnat de Ioan S. Mureșan, *Defileul Mureșului – Epopeea Păulișului*, volum în care sunt prezentați toți cei care și-au pierdut viața în septembrie 1944¹.

Următoarea oprire va fi la Cimitirul eroilor de la Radna, loc în care, an de an, elevii de la școala din vecinătate îi omagiază pe eroi. Acolo se află un monument închinat căpitanului Ioan Fătu, aflat în septembrie 1944 în fruntea unei companii a Școlii de subofițeri de infanterie în rezervă de la Radna².

În curtea Bisericii Ortodoxe din Șoimoș se află o troiță, pe care sunt înscrise 15 nume de eroi, oameni ai locului, care au luptat în cel de-Al Doilea Război Mondial.

Monumentul din Conop ne întâmpină cu un citat din opera lui Nicolae Iorga și altul cu un citat din opera poetului George Coșbuc. Prin cuvintele celor doi vorbesc cei 10 eroi ale căror nume este încrustat în piatra albă ca un giulgiu.

Sat mic, dar cu oameni patrioți, Căpruța a ridicat o troiță atât cu eroii din Primul Război Mondial, cât și cu cei din Al Doilea Război Mondial. Văzând numele eroilor, constatăm că atât bunicii, cât și tații au avut același destin, de eroi ai românilor.

Ne continuăm drumul până la Săvârșin, unde vom trece podul spre Valea Mare, dar înainte ne vom opri pentru câteva clipe. Deschidem monografia semnată de Emil Murgu, *Comuna Petriș. Trecut și prezent*³. La pagina 150 sunt notate numele celor care au luptat pentru „o Românie mare și veșnică”.

Ajungem în comuna Birchiș, unde vom găsi o bucată de marmură neagră, plină de nume... plină de eroi. Am numărat 57 de eroi căzuți în Primul Război Mondial și 24 de eroi căzuți în cel de-Al Doilea Război Mondial. Din nou... bunici și tați, veri și frați, de parcă ar exista un destin al sângelui, astfel că toți dintr-un neam trebuie să urmeze același drum, același fir al sorții...

Troița din curtea Bisericii Ortodoxe din Țela îi păstrează, de asemenea, în carnea ei de piatră pe cei dispăruți în ambele războaie. Tot așa și troița din curtea Bisericii din Bata, donată de Ioan Miculescu, în 2002. Pe două table de piatră albă, vrând parcă să ne aducă aminte de tablele legii,

¹ Ioan S. Mureșan, *Defileul Mureșului – Epopeea Păulișului*, Timișoara, Editura Helicon, 1994.

² Dorin Ocneriu, „Cinstire eroilor Detașamentului Păuliș”, în *Revista Forțelor Terestre*, nr. 4/2013.

³ Emil Murgu, *Comuna Petriș – Trecut și prezent – Contribuție monografică*, Arad, Editura Mirador, 2009.

sunt încrustate nume de eroi bățani, multe dintre ele regăsindu-se pe ambele table, fiindcă, asemenea celor din celelalte sate amintite, și bățanii au luptat generație după generație pentru libertate, pentru dreptul de a spune, alături de Nichita Stănescu, „Limba română este patria mea!”.

Ultima oprire este la Lipova. Din nou la Lipova, în acest orașel încărcat de istorie, plin de cicatrici, în care există cruci pe care scrie: „erou necunoscut”.

Nu îi uităm pe cei căzuți pe front, le lăsăm câte un loc liber la masă (Nichita Stănescu, *Nu-l uitați*), dar ne dăm seama că există pe aceste meleaguri eroi cărora nu le cunoaștem numele, numai Dumnezeu le mai știe numele și povestea și tocmai din acest motiv trebuie „să lăsăm să cadă vin pe pământ” și să înțelegem rostul *Vohodului Mare* din cadrul Sfintei Liturghii: „Pe fericiții întru adormire eroi, ostași și luptători români din toate timpurile și din toate locurile, care s-au jertfit pe câmpurile de luptă, în lagăre și în închisori pentru apărarea patriei și a credinței noastre ortodoxe strămoșești, pentru întregirea neamului și pentru libertatea și demnitatea poporului român, să-i pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăția Sa!”⁴.

ANEXE

Birchiș, jud. Arad

⁴ *Liturghier*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2012.

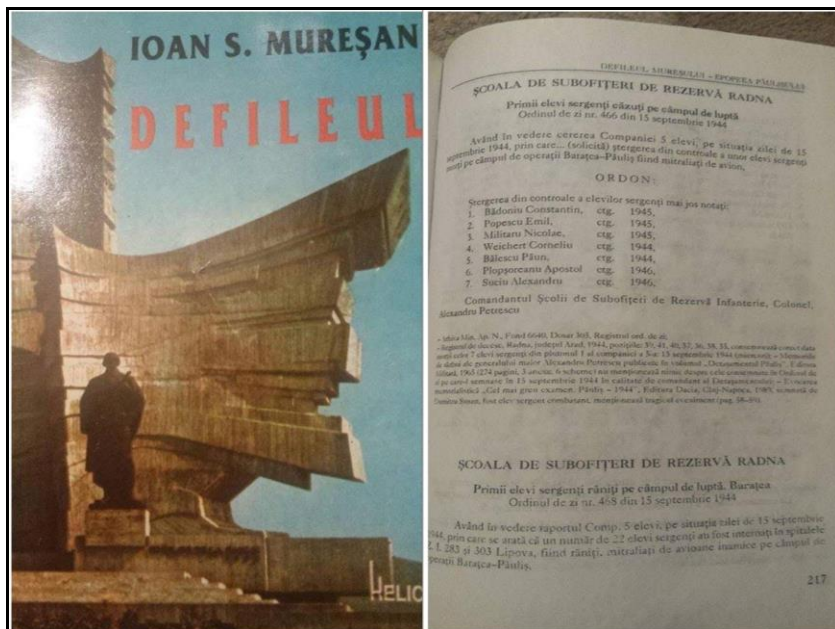
Căpruța, jud. Arad

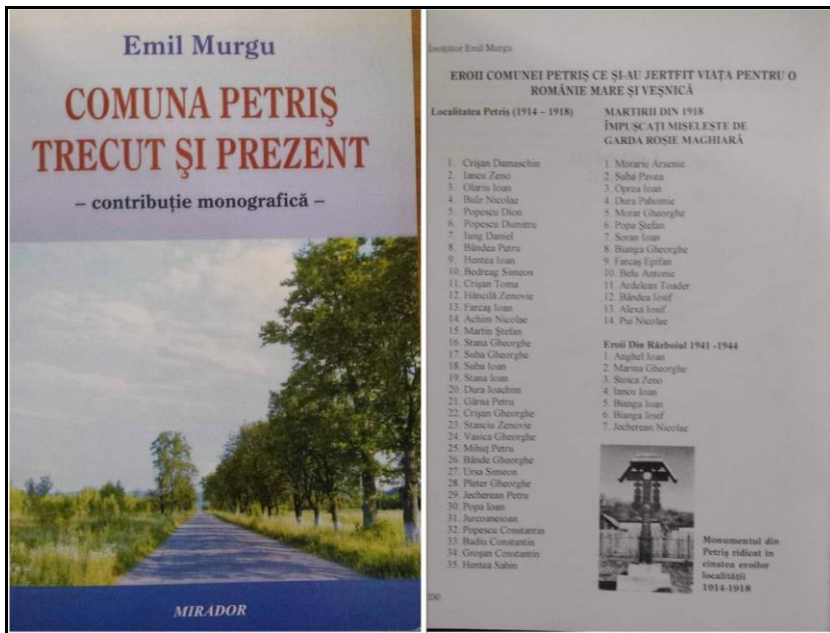
Conop, jud. Arad

Lipova, jud. Arad

Păuliș, jud. Arad

Petriș, jud. Arad

Radna, jud. Arad

Șoimoș, jud. Arad

Țela, jud. Arad

BIBLIOGRAFIE

Liturghier, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2012.

Mureșan, Ioan S., *Defileul Mureșului – Epopeea Păulișului*, Timișoara, Editura Helicon, 1994.

Murgu, Emil, *Comuna Petriș – Trecut și prezent – Contribuție monografică*, Arad, Editura Mirador, 2009.

Ocneriu, Dorin, „Cinstire eroilor Detașamentului Păuliș”, în *Revista Forțelor Terestre*, nr. 4/2013.

Amintiri din Nădlac, anii 1970

Remember Nădlac in the 1970's

*Prof. Vasile Alexandru NICA
Grup Școlar „Josef Gregor Tajovsky” Nădlac*

Abstract

Oral history reports allow the recovery of collective memory. The study focusses on Nădlac and the memories of everyday life in the '70s, when the subjects were pupils or young workers. The questions were focused on school memories, membership in the Romanian Communist Party, local wedding customs, free time and the Mureșul flood of '70s, which also affected Nădlac.

Keywords: *memories, stories, local customs, communist era, school.*

Într-o vreme nu tocmai îndepărtată, anii 1970, regimul comunist era la apogeu. La nivel național, decada se caracterizează printr-o relativă relaxare economică și culturală și o deschidere a țării spre Occident, punctul culminant fiind numirea lui Nicolae Ceaușescu în funcția de președinte al Republicii Socialiste România, în data de 28 martie 1974. Pe plan local, la Nădlac, viața, cu bune, cu rele, își urmează cursul firesc. Cei mai în vârstă locuitori din Nădlac își amintesc cu plăcere de anii de școală sau de anii tinereții, de nunțile ca-n povești sau alte evenimente care au avut loc în acei ani.

Relatările de istorie orală permit recuperarea memoriei colective a localității Nădlac. Este vorba de ‘amintiri’ privind viața cotidiană a anilor 1970, când respondenții erau încă elevi (la începutul perioadei) sau tineri proaspăt încadrați în câmpul muncii. Întrebările s-au focusat pe amintiri privind anii de școală, apartenența la Partidul Comunist Român, obiceiuri locale de nuntă, petrecerea timpului liber și inundațiile Mureșului din anii 1970, care au afectat și localitatea Nădlac.

Anii de școală sunt cei mai plăcuți, deoarece grijile zilei de mâine nu ating decât în mică măsură pe cei mici. T. L. (73 ani) își amintește cu nostalgie de acei minunați ani ai copilăriei: *„Îmi amintesc cu multă plăcere de anii de școală, de începutul școlii. Părerea mea este că față de ce este acum, școala la vremea respectivă a fost puțin mai dură, în sensul respectării disciplinei și a învățământului, pentru că dacă nu îți dădeai*

silința să înveți, erai nu torturat, dar erai oarecum prima dată lămurit ca să te pui să înveți, după care urmau sancțiunile cu note slabe, cu comportări criticate în timpul pauzelor în cancelarie de față cu profesorii. Dar, în schimb, ceea ce mi-a plăcut foarte mult a fost faptul că disciplina a fost respectată și nu am putut să zic că am suferit anumite represalii (dacă ai fost de treabă și ți-ai văzut de lungul nasului, n-ai avut ce să ai frică de ceilalți colegi, dacă ai fost bun la învățătură, pentru ca așa ceva nu exista).

În perioada de școală, îi vorba de primii ani de școală, materiile nu au fost atât de încărcate ca în ciclul II, dar au fost orele bine chibzuite, au fost zile cu 4 ore, zile cu 5 ore în anii claselor mici, ca după aia, când am ajuns în ciclul doi (gimnaziu) au fost 5 și 6 ore și au fost materii care ne-or fost benefice pe tot parcursul vieții noastre. A fost istorie, mie mi-a plăcut cel mai geografia, mi-a plăcut limba română și mi-a plăcut și fizica. Mi-a plăcut fizica pentru că, de exemplu, și la ora actuală am nevoie de ea.

Și referitor la comportamentul profesorilor, eu pot să zic că nu am avut cu nimeni nimic și mi-a plăcut comportamentul profesorilor pentru că dacă nu știu copiii de frica nimănui, atunci e bai. Aveam un director adjunct al școlii care era dur. Îmi aduc aminte de o întâmplare, care a fost foarte semnificativă pentru toată școala. S-a întâmplat că un copil i-a furat unui coleg un stilou. Și într-o pauză, păgubitul declară dirigintelui clasei lipsa stiloului. Ultima oră era chiar dirigenție. Înainte de a începe dirigenția, declară „tovarășul diriginte mi s-a furat stiloul”. A zis dirigintele să lăsăm joaca și să îi dăm colegului (Dimitrie Șomândan, că așa îl chema) stiloul, dar nu i l-a dat nimeni. Înainte cu 10 minute de a se termina ora, s-a dus dirigintele până în cancelarie și a revenit. Și când a revenit, imediat a sunat adunare generală (careu) în mijlocul curții. S-au încuiat ușile la școală și noi ne-am adunat în careu toate clasele. Și a venit directorul adjunct, care era foarte dur și a zis: „aveți 5 minute ca să iasă stiloul, pentru că de la furtul stiloului și până acum, uși nu au fost deschise la școală, deci stiloul trebuie să fie în interiorul școlii”. Și am stat aproape 5 minute, după care a ieșit un băiat și a zis: „la mine e stiloul”. Așa ceva n-am văzut când i-a „mușcat” un dos de palmă, când a căzut ăla jos. Și următoarea fază a fost când l-a prins de piept și l-a pus în picioare.

Și de acoale în colo (nici până atunci nu pot să zic că au fost furturi) nu am mai auzit de ceva, să se fure, nu a mai pus nimeni mâna pe ce nu era al lui.

Am avut în cadrul școlii, și în școala primară și în ciclul 2, cadre didactice în plină vogă pe doamna înv. Chicin Luiza și Chicin Iulian și ulterior la ciclul 2 s-a mărit numărul de profesori, după părerea mea, am avut profesori de elită cum a fost domnul prof. Bătăran, d-na prof. Lucea

Stela, d-nul prof. Noghiu, domnul prof. diriginte Chișa Dimitrie, oameni cu o ținută profesională. Pentru mine erau niște exemple.

Director adjunct era domnul Lucea, soțul doamnei Lucea Stela, el era venit aici din altă parte, pus director adjunct pe temeuri politice, pentru că era puternic cu partidul și ce nu mi-a plăcut de el, fiindcă în Vinerea Mare, în Vinerea Patimilor, ne scotea în Parcul Mare să curățim florile și rondurile din parc și câte unul, ca și copiii, mai fugea să bată toaca sus în turnul bisericii. Și atunci el se uita cu binoclul de pe digul care separă parcul mare de oraș, să vadă cine a îndrăznit să fugă din turmă să bată toaca. Și atunci îl vedea și mâine zî, sâmbăta, îi scădea nota la purtare la 4 sau la 5 pentru chestia asta. Asta de exemplu nu pot să o laud, dar și el a fost supus ordinelor de sus. Așa a fost sistemul.”

Același laitmotiv, cel al datorinței de a învăța cât mai bine, se deduce și din scurta poveste a lui M. I. (73 ani): „În anii de școală (primară și gimnaziu) a fost bine. Trebuia învățat, că altfel nu puteai să mergi mai departe la o școală. Învățătorii și profesorii au fost foarte stricți cu noi. Dacă nu știam lecția mai primeam și cu bățul la palmă sau stăteam la colț, iar colegii râdeau de tine. Ne străduiam să învățăm și să nu-i supărăm pe părinți.”

Tot despre frumoșii, dar stricții ani de școală își amintește și M. M. (68 ani): „Anii de școală au fost frumoși, doar că orele se desfășurau 6 zile pe săptămână, adică și sâmbăta. Uneori, duminica, ne chemau la activități: jocuri distractive, concursuri etc., doar înainte de masă. Motivul era ca să nu cumva să mergem la biserică. Părinții, pe unii, nu ne lăsau și ne duceau la biserică, dar riscam să avem nota scăzută la purtare, ceea ce se întâmpla de multe ori. Acestea erau amintiri din anii de școală primară. Din gimnaziu, alte amintiri... de exemplu, nu aveam voie seara pe stradă doar până la ora 7-8, nu aveam voie cu băieți.

La școala din Arad au fost alte reguli: ieșeam în oraș doar cu bilet de voie, 2-3 ore, în grup, cu uniformă și ecuson la vedere (dacă făceam ceva, să se știe ce elevi au făcut năzbătii). Totul era la ore fixe, cu portar la poartă, să nu poți ieși afară din școală.”

Inerent, nădlăcanii au fost membri de partid (este vorba de PCR, bineînțeles), deoarece aceasta era una dintre condițiile de bază de a avea un serviciu. Dar existau și excepții. Plin de amuzament, T. L. (73 ani) ne relatează cum a fost făcut U.T.C.-ist¹ de mai multe ori, dar nu a ajuns membru de partid: „Păi, haide să o luam de la capăt. La începutul începutului, când eram copil, n-am fost bine văzut de cei din conducerea

¹ U.T.C. = Uniunea Tineretului Comunist.

școlii, începând de la perioada când au vrut să mă facă UTM-ist, că la început era Uniunea Tineretului Muncitoresc și înainte de a mă face UTM-ist, la școala primară nu m-au făcut pionier, pentru că eram fiu de chiabur. Tatăl meu cu mai multe hectare de pământ era văzut de comuniști ca un rău făcător al neamului și pe mine n-au vrut să mă facă (dar nici nu m-am împins, să mă hazardez, vezi Doamne dacă nu mă faceți mă dau de pământ, mi-a părut bine că nu m-au făcut). Când am ajuns în clasele mai mari, se transformase UTM în UTC și când am terminat anul I din școala profesională, ni s-a spus că dacă nu ne facem UTC-iști, membri UTC, ne elimină din școală și nu ne mai lasă la examen, deci nu vom intra în examenul de final de an. Ei, eu cu încă un coleg, care e aici în Nădlac, nu am vrut să ne facem și după două zile de tatonări ne-au luat și ne-au dus la raionul de partid, care era la Pecica, și ne-a ținut o zi și o noapte acolo. Dimineața, după noaptea petrecută acolo (n-am avut paturi, n-am avut nimic, pe scaune am stat), a venit directoarea școlii înainte de a începe programul acolo la raionul de partid, a venit și ne-a spus așa: „Măi copii, ascultați-mă, că nu vă vreau răul. Voi o să ajungeți rău și familiile voastre dacă nu vă faceți membri UTC, pentru că este posibil să fiți și ridicați” (noi pe vremea aia nu înțelegeam ce înseamnă că ne ridică și ne duce undeva, pentru că nu am mai auzit) și știind-o și cunoscând-o după un an de studiu fiindcă ne preda agronomie, am zis „hai să ne facem” și ne-am făcut obligatoriu, ne-am făcut UTC-iști.

Când am mers în câmpul muncii, se „rupsesse” SMA-ul în două. De la centrul Pecica, s-a mai făcut un SMA la Nădlac și atunci aici a fost altă conducere, altă treabă. Și ne trezim că vine unul care ne întreabă „care sunteți UTC-iști?” Eu am zis ca nu m-is, ca să scap de ei. El a zis că „dacă nu ești, te facem!” și m-a făcut din nou UTC-ist.

Am terminat cu serviciul, fiindcă am făcut stagiul militar. M-am dus acolo în armată, și când am ajuns acolo, am fost întrebat iar dacă am fost UTC-ist. Și le-am spus că nu sunt, iarăși ca să scap de ședințe și de treburile astea. Și ei au zis că nu e bai, dacă nu ești te facem. Faceți-mă, fraților, că aveți pe cine. Și m-au făcut UTC-ist și într-o bună noapte, fiind de servici într-o stație, a venit șeful de Stat Major a divizionului, care era și secretar de partid pe unitate și m-a luat la întrebări dacă nu vreau să mă fac membru de partid. Eu chiar citeam Statutul Partidului Comunist Român, pentru că nu aveam ce citi. Ăla l-am găsit acolo, în ceva dulapuri în stație și m-am apucat să-l citesc. Și ce să vezi, el văzându-mă că sunt sârguincios și că mă interesează Statutul Partidului Comunist, o propus să mă fac membru de partid. Și a zis „lasă, mai vorbim noi mâine zî, poimâine zî”. Mâine zî, au venit și m-au dus la el în birou. Acolo, prima dată m-a pus să stau cu

fața la el pe scaun și mi-au dat și o țigară să-mi aprind și au început să mă laude, ca pe proști în față cât îs de bun, cât îs de frumos, cât îs de deștept, cât îs de ... așa. Și la urmă hop, să îmi spună că vor să mă facă membru de partid. (Eu fac o paranteză acuma, îmi plăcea să lucrez la popotă, la bucătărie cu carnea și pe mine mă chemau să o tranșez, să o separ, mușchii, oasele pentru a o pregăti pentru fiert. Și totdeauna acest secretar venea și îmi dădea cheile de la mașină, să duc câte un pachet de carne de 5 kg în mașină la tovarășul secretar de acolo pe divizion.)

Și când am fost acolo în fața lui și a început să-mi vorbească, parcă mi-a pus Dumnezeu mâna în cap, că nu știam ce să îi spun, dacă spuneam că nu mă lasă părinții, le cream probleme lor. Dă spuneam că nu vreau eu, de ce nu vrei, trebuia să dau explicații de ce nu vreau. Și parcă mi-a pus Dumnezeu mâna în cap și i-am spus următorul cuvânt: „tovarășe locotenent-colonel, eu consider că încă nu merit să intru în rândurile organizației ca membru de partid pentru că știți că mie îmi place să mă învârt pe aici pe lângă bucătărie și veselarul este un arădean de-al meu. Și seara când nu mă satur cu porția pe care o primește toată trupa, merg la el, îi dau o mână de ajutor să o aranjeze la loc, și eu mai primesc o porție de mâncare că îmi place să trăiesc ca lumea (bine)” și mă frecam pe burtă. Și ce să vezi, că eu când i-am spus că nu merit să intru în rândurile organizației, el imediat a realizat unde vreau eu să bat aproape-ul, faptul că eu furam carne și îi duceam în mașină – la ordinul lui, nu că furam eu din inițiativa mea. Și atunci a pus mâinile pe masă, m-a scuipat în față și a zis „ieși afară, porcule!” și am ieșit. Și ieșit am fost și în zi de astăzi, că nu am mai vrut să mă fac membru de partid.

Dar se repetă situația, când am revenit în câmpul muncii, în civilie, un director de instituție m-a pus în temă, să mă facă împreună de colegi membru de partid. Și eu m-am ridicat, fiindcă chiar reparam ambreiajul la un cetățean la un tractor, și i-am zis: „domnul director, dacă ție îți place de mine așa ca pălmaș, ca muncitor cum sunt, te rog frumos să îmi dai pace. Și dacă nu îți place și crezi că o să duci represalii asupra mea datorită faptului că nu vreau să mă fac membru de partid, spune-mi, că acuma plec de aici”. „Nu, nu, nu – spune el, stai jos liniștit și lucrează, stai și lucrează, că nu-ți am baiul”. Și așa s-a încheiat pentru mine citatul „a fi sau a nu fi membru de partid”.

A fi membru de partid, însemna și a participa la epuizantele defilări de 1 Mai, Ziua Internațională a Muncii sau de 23 August, care era Ziua Națională a României. Iată ce ne relatează M. M. (68 ani): „Nu am fost membru de partid, doar UTC-istă. Erau ședințe în cadrul școlii și se primeau noi membri. Defilările aveau loc anual de două ori: la 1 Mai și la

23 August. Erau mii de oameni de la toate întreprinderile din Arad. Trebuia să mergi la ora 8 dimineața, să stai cu colegii în grup pe străzi lăturalnice până îți vine rândul să treci prin fața tovarășilor din Partid, să aplauzi și să ovaționezi „trăiască Partidul și conducătorul!”. Stăteai 3-4 ore până îți venea rândul; uneori ploua, alteori era frig și nu aveai voie să-ți părăsești rândul. Fiecare colț de stradă era păzit de miliție.”

Printre cele mai triste evenimente, care au pus la grea încercare spiritul de compasiune, solidaritate și întrajutorare, s-a numărat inundația din anul 1970. Iată ce își amintește T. L. (73 ani) despre situația de la Nădlac: „La prima inundație serioasă din 70, eram în cadrul armatei când s-a întâmplat la Nădlac, iar seara la buletinele de știri de la ora 7, arăta inundațiile care erau în județul Arad. Pe mine, care mă interesa, ca locuitor al Nădlacului, am văzut o filmare făcută de pe matca râului Mureș spre Nădlac și se vedea apa, pomii și vârful caselor. Eu mi-am imaginat că apa a trecut în Nădlac și că am fost inundați. Cu gândul la părinți și la cei de acasă care după ceea ce se vedea la televizor părea că a intrat apa în Nădlac. Și atunci vine un ofițer și spune Totorean, tonul la cântec! Da, zic eu către el „țara arde și baba se piaptână”. Și m-a luat și m-a dus la comandant, care era șef de tură pe divizion și mă raportează că ce am făcut. Și ăla era omul cu care eu lucram. Și zice „ce ai pățit”. Și îi spun că am văzut o secvență la televizor și am văzut că apa a intrat în Nădlac. A zis că o întreabă pe nevastă-sa, care era centralistă la Brașov la o centrală telefonică. Și îi dă telefon și îi spune să întrebe primăria din Nădlac dacă a intrat apa în Nădlac sau nu a intrat. Ea a făcut imediat legătura cu primăria din Nădlac, chiar cu primarul pe care îl întreabă dacă a intrat apa în Nădlac și îi răspunde că nu a intrat apa în Nădlac, că a trecut punctul critic ieri peste zona Nădlacului și apele bat încet în retragere și va dura câteva zile până se duce. Atunci m-am liniștit, pentru că eu ceea ce văzusem era că a intrat apa în localitate.

Pe urmă am participat, ca angajat la inundația din 75 care iar era periculoasă pentru zona Nădlacului, pentru că aici este o bucată de teren unde apa pe râul Mureș trece doar împinsă de cea din amonte, pentru că e o bucată a râului care nu are pantă de scurgere.”

Același eveniment este relatat de către o elevă din acele vremuri, M. M. (68 ani): „În 1970 la Nădlac a crescut Mureșul și a ieșit din matcă și s-a revărsat peste nimașul² igrișenilor³, apoi a inundat Pădurița și a ajuns până

² Nimaș = teren agricol. Este un toponim specific în zona Nădlac, „la nimaș”.

³ Igrișeni = locuitori ai satului Igriș, care se află în vecinătatea Nădlacului, la sud de Mureș, în jud. Timiș.

la Dolmă⁴. Erau compromise casele din împrejurimi (ele, de fapt, s-au și înmuiat la pereți, fiind construite din pământ bătătorit), dar și tot Nădlacul. Bărbații satului, armata au fost pe baricade zi și noapte. Au umplut saci cu nisip și au înălțat Dolma să nu treacă apa. Toată populația (copii, bătrâni, femei) a fost dusă afară din sat, pe la sălașe și brigăzi. Au dormit pe jos, pe bonzi⁵, cum au putut. Unii au dus și animalele cu tractoarele, în remorci (pui, găini, porci). În Arad (eu eram elevă pe atunci) au dus elevii din școli la muzeu și la biblioteca județeană să salveze tablouri, cărți de valoare, obiecte etc. Pe toate le-am cărat de la subsol și parter la etaje. Apa era foarte mare și în Arad, iar muzeul era pe malul Mureșului.”

Dar viața merge înainte, tinerii își trăiesc viața cu inocența vârstei. M. M. (68 ani) își amintește: „Ziua de duminică ne-o petreceam dimineața mergând la biserică, iar după masa găteam și ne odihneam, uneori mai ieșeam la plimbare în parc.”. Dar cel mai interesant era participarea la nuntă. Spre deosebire de zilele noastre, acum 50 de ani, nunțile se desfășurau acasă, „în șatră”.

T. L. (73 ani) își amintește despre nunțile din trecut: „Nunțile pe vremuri se făceau la domiciliu. Fiecare la mire, la mireasă, se făceau șetri, care se împănau cu tot felul de carpete și covoare pe interior ca să arate cumva, se mai împănau cu hârtii colorate și vase cu flori pentru a fi un mediu plăcut, de genul unei nunți. Nu erau localuri pentru nunți, toate se făceau la domiciliu, la oameni acasă, iar media nuntașilor era 120 maxim 150 de invitați. Se întindeau corturi la ambii miri acasă, iar nuntașii mergeau și într-o parte și în cealaltă unde dansau și se distrau.

Pe vremea mea, când se făcea o nuntă nu se făceau nunțile sâmbăta, ci se făceau duminica pentru că sâmbăta nu era ca acum – zi liberă, era zi de muncă. Chiar dacă era duminica nunta, luna trebuia să mergi la muncă pentru că ai fost angajat și nu ai putut să lipsești.

Nunțile începeau duminica pe la ora 12 și țineau până spre dimineață. Formații nu prea erau, doar așa locale. La nunta mea a fost cea mai în vogă și potrivită formație pentru că am avut la nuntă chemați și slovaci și unguri și români, a fost formația lu’ Dudi de aici din Nădlac, formație care erau profesioniști, fiind angajați ai restaurantului din Nădlac.”

Alte detalii interesante aflăm din relatarea lui M. I. (73 ani): „Nunțile pe vremuri se țineau 3 zile cu pregătiri cu tot. Se făcea șatră, se tăiau porci,

⁴ Dolmă = digul de apărare împotriva revărsărilor Mureșului, care apără întreaga localitate în partea sudică.

⁵ Bondă, bonzi = bundă, bunde.

găini. Se mergea cu ștraful⁶ după șatră, se adunau mai mulți oameni (prieteni, vecini, neamuri), împănau caii, aduceau muzică – o țuică, să meargă mai bine munca.

Femeile mergeau cu căruțul⁷ la bucătăreasă după farfurii și veselă. Fiecare familie aducea o pereche de găini și un tort, plus cadou pentru tinerii miri (un fier de călcat, set de tacâmuri, un ceas, șoluri⁸, serviciu de cafea, farfurii, oale, tipsii etc.). cu o duminică înainte de nuntă se chema la nuntă. Chemătorii, cu mașlă⁹ în piept, cu sticla de răchie împănată în mână, pe biciclete împănate cu hârtie creponată, umblau tot satul la neamuri și prieteni să îi cheme la nuntă. Între timp, femeile (rudele) se adunau și făceau tăiței pentru supă.”

Tot despre o nuntă tipică anilor 1970 ne povestește și M. M. (68 ani): „Nunțile erau foarte frumoase. Se mergea în alai pe jos la nași, la mire, la mireasă, la biserică. Se făceau kilometri pe jos, cu muzica, cu paranive (domnișoare de onoare). Se făcea șatră împănată cu hârtii colorate, cu ștergere cusute cu flori, fețe de masă, flori. Se făcea mâncare în curte, în căldare¹⁰. Nunțile țineau până dimineața la 7-8, până de oboseau muzicanții. Era foarte frumos.”

Pentru cei mai în vârstă nădlăcani, anii 1970 au fost ani frumoși, deoarece erau anii tinereții, anii copilăriei. Cei mai tineri sunt fascinați de aceste povești, ce se transformă în „recuperări” ale memoriei colective despre o perioadă istorică destul de recentă a societății românești din acest colț de țară.

BIBLIOGRAFIE

Relatări de istorie orală:

- M. I. (73 ani);
- T. L. (73 ani);
- M. M. (68 ani).

⁶ Ștraf = căruță, cocie.

⁷ Căruț = cărucior.

⁸ Șol, șoluri = cană, căni sau ceașcă, cești.

⁹ Mașlă = panglică.

¹⁰ Căldare = ceaun.

IV. MEDALIOANE PORTRAITS

Gazete („Foi populare”) și gazetari români, în alte vremuri

**Romanian Newspapers (‘Foi populare’) and Journalists,
in Other Times**

*Florica R. CÂNDEA
UZPR, filiala „Ioan Slavici” Arad*

Abstract

Romanian newspapers and journals multiplied considerably in Budapest as well, in addition to the Romanian periodicals of general and encyclopaedic interest. The Romanian press had a diversified profile (pedagogical, literary, agricultural, economic), targeting specific readers. Romanian Newspapers (‘Foi populare’) were of great importance in the era. In addition to the cultural potential (literary contributions, articles related to economics and science, political commentaries, ethnography and folklore, linked to an iconography of indisputable), these newspapers and journals fought for the preservation of the language, ancestral traditions and customs. They had educational values, being a means of cultivating the values of the national culture. Their importance consisted precisely in the fact that they were published for large masses of readers, who were taking the first steps towards a national cultural life, bringing light and the Romanian language to the most remote villages and communities.

Keywords: *newspapers, journals, literature, education, culture.*

Foile populare și revistele s-au înmulțit considerabil și la Budapesta, pe lângă cele de interes general, enciclopedic, apărând și altele, cu un profil diversificat (pedagogic, literar, agricol, economic), care s-au adresat strict unor anumite cercuri de cititori. Revistele populare au avut o mare importanță în epocă. Pe lângă potențialul cultural (contribuții literare, articole legate de economie și știință, comentarii politice, etnografie și folclor, la care se adaugă o iconografie de o valoare incontestabilă), revistele acestea au luptat pentru păstrarea limbii, portului și datinilor strămoșești. Au avut valențe educative, fiind un mijloc de cultivare a valorilor culturii

naționale. Însemnătatea acestora a constat tocmai în faptul că au fost publicate pentru mase largi de cititori, care acum făceau primii pași spre o viață culturală națională, ducând lumină și grai românesc în cele mai îndepărtate sate și cătune.

Dimitrie Birăuțiu, de la calfă la tipograf. 105 ani de la moarte

Dimitrie Birăuțiu s-a născut la 12 septembrie 1875, în comuna Ghioroc, județul Arad, din părinți țărani săraci. După terminarea celor 6 clase primare din comuna natală, a vrut să plece la școală la Arad, cu dorința de a se face învățător. Părinții s-au împotrivit, iar el a fugit de acasă. Trecând prin multe peripeții, a reușit, contrar voinței părinților, să ajungă la Arad și să fie cazat la internatul Preparandiei, unde elevii l-au primit cu simpatie. Printre ei se afla și *Ioan Vidu*, care l-a luat sub ocrotirea sa. Tinerii normaliști i-au dat cărți de citit, iar Vidu l-a învățat să cânte la vioară. Era încă prea mic, ca să poată fi primit la școala pedagogică și n-avea primele patru clase secundare, pe baza cărora putea fi admis la cursurile de dascăli. Acasă, de unde fugise, nu mai putea să se întoarcă. Ca să nu-și piardă timpul degeaba, ziua trebuia să meargă la tipografia diecezană, ca să facă ucenicie, iar seara, la internat. Așa au trecut anii, ziua învățând meseria de tipograf, iar seara completându-și studiile, cu ajutorul viitorilor învățători.

Când a împlinit vârsta, Dimitrie Birăuțiu, ajuns și calfă de tipograf, n-a mai vrut să se facă învățător. Visa o imprimerie proprie, unde să scoată un ziar, prin care să-i învețe pe țărani să iubească cititul. Episcopul *Ioan Meșianu*, care l-a ajutat tot timpul, fiind numit mitropolit la Sibiu, l-a luat pe Birăuțiu cu el și l-a plasat să lucreze în tipografia arhidiecezană. După un an și jumătate, văzând marea dragoste a lui Birăuțiu pentru această meserie și dorința lui de a-și înjgheba o imprimerie proprie, mitropolitul l-a trimis la Budapesta, într-o mare tipografie, pentru studii de specializare. Dimitrie Birăuțiu a rămas definitiv în capitala Ungariei. Cu ajutorul bănesc primit, a reușit să pună bazele unui început de tipografie, care i-a îngăduit să publice, încă din anul 1901, ziarul *Poporul român* (cu suplimente săptămânale *Foaia ilustrată*, revista satirică *Cucu* și *Calendarul poporului român*).

Pe lângă calitatea de tipograf, a fost și editor, contribuind astfel la iluminarea sătenilor care îi citeau publicațiile.

A murit în anul 1918 (12 iunie, la spitalul Lipótmező, Buda), visând la actul Marii Uniri, iar ziarul și-a schimbat titlul în *Foaia poporului român*, având ca redactori pe Leonard Paukerow și pe Grigore Iorga.

Dimitrie Birăuțiu editor și redactor

Prima dintre gazete, *Poporul român*, a fost o „foaie politică, socială și economică” și a apărut, de două-trei ori pe săptămână, la Budapesta (20 septembrie 1901 – august 1911) și la Arad (august 1911 – septembrie 1914), la început sub redacția responsabilă a lui Dimitrie Birăuțiu, care a fost și proprietarul-editor.

Din 1907, gazeta a devenit „organul poporal al Partidului Național Român”, avându-l ca editor și proprietar pe Aurel Vlad și redactor responsabil pe V. Macrea. Au colaborat la acest periodic, cu versuri, proză și articole: Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Ioan Agârbiceanu, Ioan Lupaș, Onisifor Ghibu, Ioan Suciu și mulți alții.

Poporul român a publicat, separat, și trei suplimente. În perioada când a fost proprietar Dimitrie Birăuțiu, a apărut *Cucu* (1 ianuarie 1905 – noiembrie 1906), iar când publicația a devenit oficiosul Partidului Național Român, au apărut: *Gura satului*, un supliment umoristic redactat de Toda Pițigoi (inclus în paginația ziarului principal), *Foaia ilustrată* (14 decembrie 1907 – 2 ianuarie 1910) și *Cucu* (din 19 martie 1911).

Gazeta a militat pentru coeziunea națională a românilor din Transilvania și Ungaria. În ea au fost publicate materiale istorice și literare. Ca foaie de răspândire a cunoștințelor practice pentru țărani, a oferit sfaturi agricole în toate domeniile. De asemenea, textele folclorice au ocupat un loc de seamă, în revistă.

O altă publicație importantă, care a apărut în tipografia lui Birăuțiu, a fost *Lupta*, ziar al Partidului Național al românilor transilvăneni. Redacția acestei era în sediul tipografiei. *Lupta* a apărut la Budapesta, zilnic (24 decembrie 1906 – 1 decembrie 1910). Director a fost Al. Vaida-Voevod (1907), iar din comitetul de redacție au făcut parte Ștefan Cicio-Pop, Aurel Novac, Aurel Vlad. De la 7 ianuarie 1909, i s-a adăugat subtitlul de *Organ politic național*.

În primul an de apariție, au colaborat în paginile sale, cu versuri: Octavian Goga, Zaharia Bârsan; cu proză C. Sandu Aldea, D. N. Ciotori, N. Dunăreanu; cu articole: Nicolae Iorga, Ioan Slavici, Alexandru Ciura. În 1907, au apărut reportaje din România, referitoare la situația țăranimii răsculate. Au fost reproduse articole din *Neamul românesc literar*, *Luceafărul*, *Viața nouă*. S-au publicat și informații privind activitatea ASTREI. În 1910, partea literară și politică a fost susținută, aproape în fiecare număr, de *Ioan Slavici*.

Foaia ilustrată, revistă populară, a apărut săptămânal la Budapesta (14 decembrie 1907 – 9 iunie 1919), redactori responsabili fiind George Pleioșanu, G. Bucurescu și Dimitrie Birăuțiu. *Foaia ilustrată* s-a adresat sătenilor, cu scopul de a-i povățui „în trebuințele și necazurile” lor.

Pentru a stimula gustul pentru literatură, au fost republicate scrierile lui Ion Creangă, Șt. O. Iosif, Anton Pann, Iosif Vulcan, G. Coșbuc, Octavian Goga, Emil Isac, Aron Cotruș, I. Agârbiceanu, Al. Vlahuță, Emil Gîrleanu, Mihai Eminescu. Un spațiu corespunzător a acordat *Foaia ilustrată* și poeziilor populare, culese de învățătorii de la sate.

Cucu, foaie umoristică populară. A apărut la Budapesta, de la 1 ianuarie 1905, inițial bilunar, apoi săptămânal (din 1908). Publicația a fost redactată, din 1905-1906, de învățătorul Nicu Stejerel [Nicolae Ștefu], ajutat de Fagure (până 1910). În 1905-1906 și, din nou, din 1910, *Cucu* a devenit supliment independent al periodicului *Poporul român* (Budapesta, Arad, 1901-1914). Din ianuarie 1911-1918, redactat de tipograful Dimitrie Birăuțiu, a fost supliment la *Foaia poporului român* (Budapesta, ianuarie 1911 – 3 noiembrie 1918). Ca supliment al acestui periodic s-a raliat liniei acestuia pe tărâm politic și a criticat scăderile general-umane.

Plugarii și scrisul în foile populare

Cel mai mare contingent de cititori ai presei populare l-au dat țăranii bănățeni, în raport cu numărul lor. Dar dintre toate, cea mai răspândită gazetă în Banat, dintre anii 1900-1910, a fost *Poporul român* al lui Dimitrie Birăuțiu din Budapesta. Prin felul cum și-a întocmit Birăuțiu foaia, având mai târziu suplimentele *Foaia ilustrată* și cea umoristică *Cucu*, a câștigat cei

mai mulți cititori printre plugarii bănățeni. *Poporul român* de la Budapesta a fost, mai ales în prima sa perioadă, și un organ de luptă românească. Pe de altă parte, Dimitrie Birăuțiu a mai avut un merit în istoria presei populare românești: a încurajat scrisul țărănimii, pe care l-a publicat, în largă măsură, în coloanele foilor sale: poezii, snoave, povești în suplimentele *Cucu* și *Foaia ilustrată*, precum și articole în *Poporul român*.

În paginile *Poporului român* întâlnim, alături de articolul de fond, sfaturi agricole pentru țărani, o pagină culturală, precum și informații politice, economice, culturale din țară și de peste hotare.

Cele dintâi reviste satirice și umoristice ale românilor din Transilvania și Ungaria au apărut la începutul deceniului șapte al secolului al XIX-lea, la Budapesta.

În jurul publicațiilor periodice românești, de la Pesta, inclusiv ale celor satirice și umoristice, s-au grupat intelectuali și studenți români, cu studii juridice, originari mai cu seamă din Banat și Crișana, în frunte cu Iosif Vulcan, Mircea V. Stănescu, George Ardelean și Iuliu Grozescu.

Poporul român a avut meritul de a fi adunat laolaltă condeiele țărănești. Plugarii condeieri au fost cei mai activi propagatori culturali la țară, răspândind, prin contactul lor personal cu ceilalți săteni, gazete, cărți, îndemnuri, în lumea satelor.

Țăranul condeier era un om luminat, el citea ziare, la care cel mai adesea avea abonament, cumpăra cărți, în multe cazuri înjghebându-și o bibliotecă solidă, mergea la teatru, nu lipsea niciodată de la evenimentele majore, culturale sau politice, ale satului. Mulți condeieri bănățeni au publicat în revistele redactate și editate de către Dimitrie Birăuțiu. Literatura dialectală bănățeană nu a fost o literatură de piscuri.

Creațiile populare au preocupat pe intelectualii satelor în perioada în care interesul pentru folclor încă nu căpătase caracterul manifest. **George Gârda** a fost alături de *Victor Vlad Delamarina*, cel mai popular scriitor din Banat. După terminarea studiilor secundare, a făcut serviciul militar, ca voluntar, și s-a înscris apoi la Facultatea de Drept din Budapesta. Aici apărea, de doi ani, gazeta românească, *Poporul român*, condusă de Birăuțiu, care publica cu precădere anecdote în dialect, folclor bănățean. George Gârda a debutat la *Poporul român* cu versuri culese „de la miliție”.

Majoritatea versurilor lui George Gârda au fost scrise la Budapesta, în timpul studenției. Aici G. Gârda a găsit un mediu prielnic firii sale comunicative, și anume Societatea studențească „Petru Maior”. Cronicile trimise *Drapelului* din Budapesta dovedesc un viu interes pentru Societatea „Petru Maior”, de aceea nu este de mirare că, în anul 1903, a fost ales vicepreședinte al societății. Comitetul din acea vreme era compus din

Sebastian Stanca, președinte, George Gârda, vicepreședinte, Constantin Nedelcu, secretar, Horia Petra-Petrescu și Alexandru Bojincă, notari, Mihai Șerban, casier. Majoritatea colegilor din acest comitet au manifestat tot timpul vieții un interes susținut față de problemele culturale, Horia Petra-Petrescu, Sebastian Stanca și Constantin Nedelcu fiind publiciști cunoscuți în Ardeal și Banat. În 1905, Gârda a ajuns la Făget, unde a fost „candidat de avocat”. Atenția lui s-a îndreptat spre viața socială, a participat la toate evenimentele locale și a trimis cronici *Poporului român*, referitor la acestea.

În anul 1908 a făcut o călătorie la Budapesta pentru a-și tipări volumul de versuri *Bănatu-i fruncea*. Volumul a apărut în editura ziarului *Poporul român*, cu un cuvânt introductiv al profesorului de dialectologie *Iosif Popovici*, de la Universitatea din Budapesta, catedra de română, care era bănățean și el. Volumul cuprinde 28 de poezii în grai bănățean. Poeziile lui Gârda aveau un caracter mai pregnant bănățean decât cele ale lui Victor Vlad Delamarina; ele au redat vorbirea vie a țăranilor din jurul Făgetului și mentalitatea „paorilor” față de modernizarea vieții, fiind foarte populare în Banat.

În **concluzie** am asistat la o parcurgere în timp a foilor populare și a inițiatorilor lor din Arad, Timișoara, Lugoj, care au cultivat și întreținut în publicațiile lor interesul pentru conservarea fizionomiei spirituale și originale de un interes și un scop aparte.

Se cuvine să amintim și pe învățătorul Sabin Drăgoi de la Gyula, care a publicat culegeri folclorice originale.

Ioan Tincovici

Un alt învățător de la Lugoj (fost cantor) a fost Ioan Tincovici, care a publicat o culegere de *Cântări Dumnezeiești Bisericești* (colinde). Aceasta a constat dintr-o culegere de 50 de pagini, în care a reunit colinde vechi, dintre care trei se păstrează până azi.

Titlul unei cărți apărute demult, în 1815, la Buda, *Cântări Dumnezeiești Bisericești*, nu „cântări religioase”, nu „colinde”, nu „cântări de Crăciun” este un patrimoniu imaterial din colecția cântărețului de strană Ioan Tincovici. Termenul *colind este o altfel de exprimare*, dar formula „cântări dumnezeiești” este cea care îl va consacra pe Ioan Tincovici. Acesta publică volumul *Cântări dumnezeiești la praznicile Mântuitorului nostru, Isus Hristos, și ale Născătoarei de Dumnezeu, și ale altor sfinți ce se prăznuiesc*, scris într-o acceptabilă limbă românească, dar cu caractere chirilice. Între aceste colinde sau „cântări dumnezeiești” se află și textele *O, ce veste minunată, Trei păstori, În oraș la Vifleim*, iar cartea se regăsește în biblioteci din București, Cluj-Napoca, Timișoara, Vârșeț, Sibiu și Arad.

Puține sunt datele biografice despre acest inspirat editor de „cântări dumnezeiești”, dar el aparține perioadei de început a renașterii conștiinței naționale transilvane, făcând parte din generația lui Dimitrie Țichindeal, Nicolae Horga-Popovici, Constantin Diaconovici-Loga și Moise Nicoară. Ca și ceilalți, este un învățat bănățean, învățător și preot în localitatea Tincova de lângă Lugoj, de naționalitate română și credință ortodoxă. În vremea înființării Preparandiilor ortodoxe la Arad, Sântandrei și Buda (1812), este chemat cântăreț la biserica ortodoxă din Pesta. A fost învățător și preot prin „*cursurile de normă*” de la Timișoara (6 luni), întrucât nu figurează printre absolvenții Preparandiilor menționate. În calitatea de cantor, publică Ioan Tincu (Tincovici), la Tipografia Universității Ungariei din Buda două volume: *Cântece dumnezeiești...* (1815) și *Înțelepte învățături sau Regule pentru îndreptariu năravurilor spre folosul pruncilor* (1815). Dascălul și preotul român a activat în cadrul societăților românești și aromâne ortodoxe din Buda și Pesta. Aici exista o importantă comunitate românească și ortodoxă, angajată cultural pentru promovarea limbii, culturii și spiritului românesc. Cartea cuprinde multe colinde cântate cu versurile cunoscute din folclorul religios. Este de menționat că aceste cântări dumnezeiești se cântă și astăzi și sunt, oarecum, stilizate în obiceiul rural creștin „corindatul cu banda”.

Responsabil pentru publicațiile românești (cenzor) de la Tipografia crăiască a Universității din Buda era cărturarul Petru Maior, reprezentant important al Școlii Ardelene, alături de Gheorghe Șincai, Ioan Budai-Deleanu și Samuil Micu-Klein. Pe lângă „*volumul de versuri*” („*unele*

cunoscute din creația populară, altele de mine întocmite”) și „cântări bisericesti” ale lui Ioan Tincovici, aici au fost publicate numeroase cărți religioase, inclusiv *Calendarul pe anul de la Hristos 1817* a lui Zaharia Carcalechi, un periodic românesc de începuturi.

Autorul și-a numit colindele „cântări dumnezeiești”, metaforă care mărturisește pogorârea cântecului divin asupra oamenilor și a reamintirii anuale a prezenței spiritului cristic în lumea pământeană. În vremea colindelor, pământul se spiritualizează și se umple de duh, pentru că acestea sunt „cântări dumnezeiești”.

Ioanichie Miculescu

A fost preot al românilor de la Pesta, născut în Lipova. Ioanichie Miculescu a fost preot al Bisericii Greco-Macedonene din Budapesta, sfințită în 1801 cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” și a slujit în urma altor preoți, reprezentanți ai coloniei românești (*Ioan Teodorescu* a slujit între 1809-1845, care a fost și cenzor și corector al Tipografiei de la Buda, s-a preocupat de tipărirea (1825) a *Lexiconului de la Buda* și a avut preocupări iluministe prin calitatea de coautor al *Calendarelor românești*, alături de fratele său Alexandru; *Ioan Roșu* a slujit la 1845; *Ghenadie Popescu* (1808-1876) a slujit în perioada de după 1848, teolog și profesor care a studiat la Arad și Timișoara și a profesat la Seminarul Teologic Arad. Se călugărește în 1839 la mănăstirea Hodoș Bodrog, iar din 1855 va deveni rector al Mănăstirii Neamț, iar acestuia îi va urma preotul *Blașiu*.)

Următorul preot ortodox român care a slujit a fost *Ioanichie Miculescu* (începând din 1859 și până la sfârșitul vieții, 1887).

În Cimitirul Kerepes se află înmormântat, alături de alți preoți.

Considerat a fi patronul studențimii, de numele său se leagă fondarea revistei *Aurora românească*, scrisă cu litere latine în perioada 1863-1865. Aceasta a fost o foaie enciclopedică, culturală, de beletristică, cu apariție bilunară, cu mare impact în rândul cititorilor.

În paginile acesteia au publicat: Iosif Vulcan (redactor), Athanasie M. Marienescu, Aron Densușianu, Iulian Grozescu ș.a.

David Voniga

Deși a văzut lumina zilei la Gyula (1867), studiile teologice le-a terminat la Arad (1890).

Cu toate că i s-a oferit un post de preot, refuză și se stabilește la Șiria, unde va scoate revista *Gazeta Economului*.

A debutat foarte tânăr (1893), cu un volum de versuri cu titlul *Dor și jale*, compus din peste 140 de poezii și cu o „Prefață” semnată de Ioan Russu Șirianu.

Meritul lui David Voniga constă și în editarea revistei *Lumina* (1894) la Gyula. Ceea ce este demn de consemnat (din perioada cât a stat la Gyula) este faptul că a început o colecție pentru ridicarea unui monument în memoria lui Avram Iancu.

Numele său se leagă și de Timișoara, unde a editat revistele *Dreptatea și Foaia de duminică* (1896).

Legătura cu Aradul se exprimă prin colaborarea la revistele *Tribuna poporului*, *Biserica și Școala*, *Adevărul* și *Lumina*.

Din anul 1900 se stabilește la Giroc, lângă Timișoara, unde va sluji altarul, unde va sluji peste 30 de ani (decedat 1933), dar va continua să activeze la diverse publicații.

Se face remarcat și în promovarea ASTRA. De asemenea, la hotarul comunei Giroc a avut inițiativa de a ridica o cruce de trei metri, ca însemn memorial pentru sacrificiul lui Aurel Vlaicu. (1914, primul de acest fel din țară).

Azi liceul din Giroc îi poartă numele.

Isaia Tolan (1899-1957)

A văzut lumina zilei la 27 octombrie 1899 la Șimand (în partea cunoscută toponimic Șimandul de Sus), într-o familie numeroasă, 14 copii, din părinți țărani, fiind copilul cel mai mare.

A colaborat la ziare emblematic arădene: *Aradul* (1930), *Ecoul* (1931-1934) și *Știrea*. A colaborat și la alte publicații de mare rang din țară: *Gândirea*, *Patria* (Cluj), *Cuvântul*, *Cuvântul literar și artistic* (București). În același context va edita periodicul *Națiunea*.

Studiază atât la Cluj, cât și la București, dar din motive de război este nevoit să întrerupă studiile. Tinerețea îi este marcată de evenimentele Marii Uniri, astfel că, implicarea de la 19 ani îl va consacra și despre acest timp a scris mult. Ulterior, va fi însă student auditor la clasa profesorului Nae Ionescu și va face parte din redacția mai multor reviste bucureștene și clujene, devenind licențiat în limbi și literaturi engleză și română la București.

Din anul 1929 va alege profesoratul la Arad la Școala Superioară de comerț, unde va activa până în 1932. Activitatea didactică se îmbrățișează cu activitatea de studiere a istoriei, Aradul oferindu-i șansa de a studia bibliotecii și arhive. Consemnăm aici cartea editată postum (1999), *File din istoria Aradului* (îngrijită de Horia Medeleanu și Călin Tolan).

O muncă intensă a avut-o Isaia Tolan în aranjarea „Ateneului popular arădean”, alături de alți cărturari ai vremii: Marcel Olinescu, Gheorghe Ciuhandu, Al. Negură, Al. Constantinecu, Ion Lupaș ș.a.

Anul 1933 îl găsește în redacția revistei *Hotarul*, urmând *Gazeta antirevizionistă*, devenită *Piatra de hotar*, alături de Sabin Evuțianu, Ion Lupaș, Sabin Manuilă, Onisifor Ghibu ș.a.

Anul 1936 încheie viața cultural-publicistică de la Arad a lui Isaia Tolan (acesta fiind ajutat de Pamfil Șeicaru cu un post de redactor-șef la ziarul *Curentul* din București, unde va activa până în 1940).

În tot acest timp, a avut și alte preocupări, fiind o fire de poet boem, traducător sau funcționar în diferite ministere.

Anul 2023 aduce în memorie personalitatea arădeană la 70 de ani de la moarte, iar anul 2024 aduce 125 de ani de la nașterea lui Isaia Tolan. Istoria noastră națională, în general, și cea arădeană, în special, trebuie să îl așeze pe un binemeritat pedestal.

I se potrivește stilul „M-am iscat din pământul acesta ca suflarea din om” (*Singur*, 1944)

BIBLIOGRAFIE

Colecția revistei *Hotarul* (Arad).

**Dr. Ilie Carol Barbul și Adrian Demian.
Două personalități sătmărene care și-au legat
destinul de Arad**

**Dr. Ilie Carol Barbul and Adrian Demian. Two
Personalities from Satu Mare, Who Have Linked Their
Destiny to Arad**

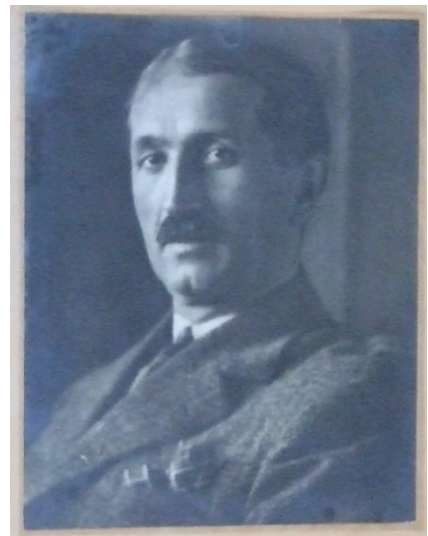
*Claudiu PORUMBĂȚEAN
Muzeul Județean Satu Mare*

Abstract

The article is dedicated to two exceptional personalities of the political and cultural life who have carried on the tenacity and dedication of the great fighter for the national rights of the Romanians in Transylvania, Vasile Lucaciu PhD. The study presents Ilie Carol Barbu PhD (1883-1946), lawyer and exceptional politician, and Adrian Demian (1899-1977), music professor, conductor and director of the Conservatory of Satu Mare, whose destinies, due to the vicissitudes of history, were connected to the beautiful city on the banks of Mureș. Although born in Satu Mare areas, the two personalities lived the last part of their lives in Arad.

Keywords: *Ilie Carol Barbul, Adrian Demina, Arad, Satu Mare, communist regime.*

La începutul lunii martie 2022, am avut deosebită plăcere să fiu invitat de Complexul Muzeal din Arad să vernisez o expoziție dedicată moștenirii culturale a dr. Vasile Lucaciu. Cu acest prilej, am putut oferi publicului arădean documente, fotografii și bunuri culturale de o deosebită valoare, legate de două personalități de excepție ale vieții politice și culturale sătmărene, care au dus mai departe tenacitatea și dăruirea marelui luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania, dr. Vasile Lucaciu. Este vorba despre dr. Ilie Carol Barbul (1883-1946) și Adrian Demian

(1899-1977), al căror destin, datorită vicisitudinilor istoriei, se va lega de frumosul oraș de pe malurile Mureșului.

În cele ce urmează, vom face o scurtă prezentare a celor două personalități, a legăturii dintre ele și a poveștii de viață care face trecerea de la Satu Mare la Arad.

Dr. Ilie Carol Barbul

Ilie Carol Barbul¹, născut în localitatea Lipău (comitatul Satu Mare) la 31 iulie 1883, din părinții Augustin Barbul și Vilhemina Kolbusewski, se înscrie ca fiind, neîndoielnic, personalitatea cea mai reprezentativă și dinamică a mișcării unioniste sătmărene din anii 1918-1919.

De profesie avocat, este absolvent al Facultății de Drept din Budapesta, absolvită la 1 iulie 1911. Aici se implică în activitatea Societății „Petru Maior”, devenind foarte bun amic cu Octavian Goga și Petru Groza². Dar iată ce relatează Petru Groza despre Ilie Carol Barbul și perioada petrecută la Budapesta: „... *Unii dintre noi habar n-aveau de istoria românilor. Mărturisesc totuși de la început că aceștia făceau o figură foarte simpatică, prezentându-se din prima zi la Societatea „Petru Maior” și plătind cei dintâi taxele de înscriere, vorbind acolo o limbă românească amestecată cu multe fraze ungurești.*

Printre aceștia se aflau mai ales cei de prin nordul Ardealului, de pildă, cei din Satu Mare, ca prietenul meu de pe vremuri Ilie Carol Barbul – mai târziu deputat și prefect de Satu Mare, după alipirea Ardealului la Vechiul Regat. El era un tip reprezentativ al acestor studenți români – înalt de statură, elegant, cu gulerul tare, cu cravate frumoase și cu ace de cravată impecabile, cu pantalonii totdeauna la dungă, cu mănuși și baston în permanență.

Așa l-am văzut prima dată pe acest coleg, în timp ce coboram pe treptele imobilului în care se afla adăpostită societatea noastră, după ce m-am înscris ca membru, iar el urca, întrebându-mă despre intrarea în localul societății cu următoarele cuvinte:

- Kérem szépen! Unde „Petru Maior”? Încât eu m-am simțit dator să-l întreb dacă este român sau ungar, la care el mi-a răspuns scoțând din buzunar și întinzându-mi o carte de vizită foarte fină, pe care am citit, amuzându-mă, următoarele:

¹ Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmăru*, Satu Mare, Editura Solstițiu, 2000, pp. 20-22.

² Petru Groza, *Adio lumii vechi! Memorii*, București, Editura Compania, 2003, pp. 65-100.

**Ilie Carol Barbul
de Sómezö și de Gaura**

Am înțeles deci că pretindea că este român, dar cu titlu de nobil. De altfel, mai ales în nordul Ardealului, foarte mulți români au fost înnobilați în decursul secolelor, agățându-și în coada numelui diferite „postume” nobiliare, care își aveau etimologia în numele comunelor de origine sau al moșiilor sau bunurilor pe care le primeau de la regii habsburgi drept răsplată pentru vreun serviciu sau vreo faptă de arme.

Așadar, cu acest orgoliu nemeșesc și cu această eleganță de gentry, Ilie Carol Barbul urca treptele sediului pentru a se încadra, cu un ceas mai devreme, în șirul tinerilor români universitari concentrați în jurul bătrânei societăți „Petru Maior”. Părea că este mult mai grăbit și mai interesat să întreprindă și el ceva pentru această societate decât „literații” proveniți de la liceele din Blaj și Brașov, cu aerele lor blazate, afișând ostentativ din buzunare vreun număr din Semănătorul aprinsului profesor și istoric naționalist N. Iorga de la București sau vreo altă carte de literatură românească, fuduli de superioritatea pe care le-o împrumuta acest bagaj cultural portativ”.

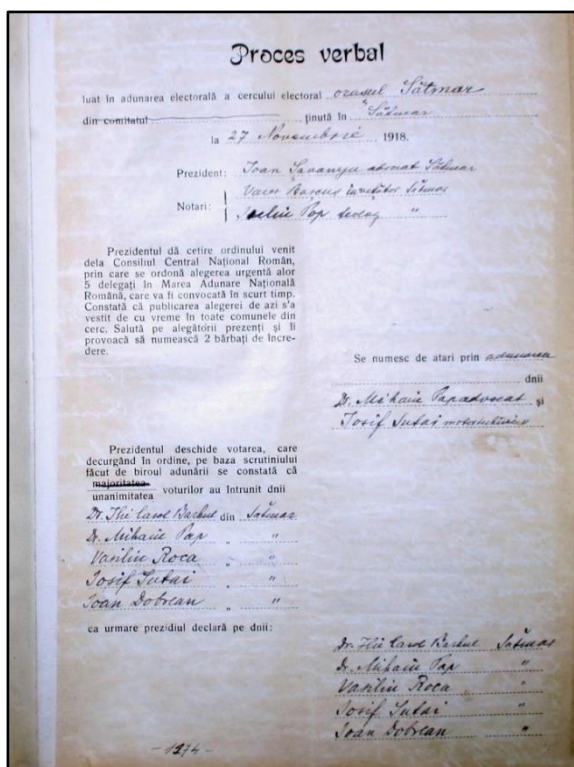
Groza era de părere că „intransigenții luptelor noastre naționale din Ardeal au ieșit mai toți din liceele maghiare, iar moderații au ieșit din liceele românești”. Existența celor două tabere în cadrul Societății „Petru Maior” a generat de mai multe ori polemici sau chiar conflicte fizice, însă întotdeauna rămăneau prieteni. Groza chiar relatează cu lux de amănunte o astfel de dispută care a degenerat, la care au luat parte și viitorii conducători ai Sătmăruului: Alexandru Racoți Filip și Ilie Carol Barbul.

După absolvire, revine la Satu Mare, unde este admis în Barou la 4 noiembrie 1911³.

S-a căsătorit cu Valeria Lazin (1888-1966), având o fiică Maria, născută la 24 mai 1914 (care se va căsători în 1934 cu Adrian Demian), și un băiat Alexandru, născut la 3 septembrie 1915.

În toamna anului 1918, a fost ales președintele Consiliului Național Român din Municipiul Satu Mare și Secretar General al Consiliului Național Român Județean. În această calitate, a fost inițiatorul acțiunilor organizatorice în direcția constituirii noilor organe ale administrației românești în părțile sătmărene (Consiliile Naționale Române precum și Garda Națională) și a măsurilor pregătitoare în vederea participării românilor din zonă la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

³ Arhivele Naționale Satu Mare, *fond Baroul Satu Mare*, Tabloul avocaților definitiv, p. 73.

A fost delegat oficial din partea cercului electoral al orașului Satu Mare la marea înfăptuire statală de la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia. Din păcate, datorită unor grave probleme de sănătate, nu a mai putu pleca la Alba Iulia⁴, însă a fost ales printre cei 250 de membri ai Marelui Sfat Național Român⁵.

Lui i-a revenit și onoarea de a conduce delegația fruntașilor români sătmăreni, cu steaguri tricolore, care l-a întâmpinat în gara orașului, la 30 decembrie 1918, pe generalul francez H. M. Berthelot, aflat într-o călătorie de documentare asupra situației și doleanțelor populației românești din

orașele de la granița de vest a țării. La fel, a condus și delegația locală care a întâmpinat la 19 aprilie 1919, armata română eliberatoare, contactând pe podul de peste Someș, prima patrulă a Diviziei II Cavalerie. După eliberare, ca o recunoaștere a meritelor sale, va fi numit primul subprefect român al județului Satu Mare, apoi în trei rânduri prefect: decembrie 1919 – iunie 1920, aprilie 1926 – mai 1927, respectiv 1938, în timpul guvernului Goga. Legat de primul mandat de prefect, Petru Groza notează în memoriile sale un episod de-a dreptul amuzant referitor la Ilie Carol Barbul⁶:

Un nobil de Gaura

În temeiul bunei noastre prietenii, încheiată între zidurile Societății „Petru Maior” din Budapesta, ajungând eu ministru prin anii 1919-1920, am

⁴ Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanților. Ioachim Crăciun. Documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, vol. II, București, 2008, pp. 18-19.

⁵ Claudiu Porumbăcean, „Delegați sătmăreni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918”, în *Satu Mare. Studii și comunicări, Seria Istorie* (Satu Mare), nr. XXXIV/II, pp. 34-35.

⁶ Petru Groza, *op. cit.*, pp. 287-288.

determinat numirea lui Ilie Carol Barbul ca prefect de Satu Mare. Dar, după câțva timp, colegul meu de la Interne, cunoscutul politician român Argetoianu, încearcă să-l înlocuiască cu un favorit al lui din Vechiul Regat.

Fiindcă, în paranteză fie zis, regionalismul ardelean, ca și acela regățean, bântuia încă de la început. Dacă noi, ardelenii, refuzam să primim un prefect din Vechiul Regat, colegii noștri de la București ne acuzau de regionalism; în timp ce noi puneam în sarcina regionalismului lor tocmai aceste pătrunderi ale „regătenilor” în locurile de răspundere sau bine dotate din Ardeal. Aceasta-mi reamintește de proverbul ardelenesc „dă dracul vina pe porumbea și el este mai negru ca ea!”...

Așadar, eu apăram pe ardeleanul meu în funcția de prefect de Satu Mare; dar știut este că Argetoianu, acela cu „pumnul în gură”, nu era un om care să se dea bătut cu una cu două și el forța lucrurile înainte, trimițând la un moment dat în anchetă pe unul din cei mai buni inspecitori generali ai lui, Bogdan.

Îmi reamintesc figura acestui om mic de statură, puțin ghebos, dar simpatic, pe care, întorcându-se din ancheta făcută „la fața locului” asupra lui Ilie Carol Barbul, l-am întrebat:

- Spune drept: ce vină i-ai găsit acestui prefect?

Omul mi-a răspuns sincer:

- Deși Argetoianu îmi cere să-i scormonesc o vină oarecare, eu nu i-am putu găsi nici una!

Atunci am respirat ușurat și fericit, fiindcă, mărturisesc, țineam mult la acest prieten al meu din anii studenției. Dar inspectorul general a revenit după câteva clipe, adăugând:

- Totuși, domnule ministru, un lucru nu înțeleg... Și, vârandu-și mâna în buzunarul dinăuntru, continuă: și anume, hârtia asta!?

Buna mea dispoziție a suferit imediat o mică modificare, spunându-mi: „Te pomenești, totuși, că i-a găsit vreo vină sau vreun act compromițător!” Și i-am luat hârtia, un fel de carte de vizită de mari dimensiuni, pe care, cu litere neobișnuite, citi următoarele:

**Doctor Ilie Carol Barbul
de Sómezö și de Gaură,
prefect de Satu Mare**

carte de vizită pe care o găsisse lipită pe ușa prefecturii.

Am privit atunci întrebător pe inspectorul general Bogdan:

- Ce pricină găsești în această carte de vizită?

Iar el, văzând nedumerirea mea, s-a explicat prompt, arătând cu degetul spre „Sómezö” și îndeosebi spre „Gaura”, spunând:

- Nu înțeleg, domnule ministru, rostul acestor cuvinte în titulatura prefectului!

De data aceasta am priceput eu neînțelegerea „regățeanului” față de realitățile noastre „ardelenești” și, împrăștiindu-i nedumerirea, i-am răspuns, călare pe situație:

- Păi, domnule inspector general, astea-s titlurile de nobil ale domnului prefect, câștigate de moșii și strămoșii lui în decursul secolelor. Astfel de nobili sunt mulți în Ardeal.

Am căutat să-l lămuresc astfel pe inspectorul general Bogdan, care însă continua să privească înainte, mereu întrebător, la cartea de vizită și mai cu seamă la titlul „de Gaură” și până la urmă, plictisit, mi-a replicat:

- Bine-bine, dar astfel de nobili „de Gaură” suntem noi toți cei din Vechiul Regat!”

Prietenia dintre Goga, Barbul și Groza încheată la Budapesta a fost una de lungă durată, dovadă fiind și fotografia cu prezența familiei Barbul (Ilie și Eugen Pavel Barbul) și Demian, alături de Petru Groza la înmormântarea lui Octavian Goga la Ciucea în 1939.

Ilie Carol Barbul a fost un susținător devotat al culturii românești din această zonă, fiind inițiatorul și fondatorul filialei sătmărene a Astrei, a Reuniunii de Muzică și Cântări „Vasile Lucaciu”, a Casei Naționale sau președintele Societății Culturale Române din Satu Mare.

Horea I. Gheorghită are doar cuvinte de laudă la adresa acestui lider politic⁷: „Între personalitățile de marcă din Satu Mare se remarcă dr. Ilie Carol Barbul, cunoscutul avocat și deputat de Satu Mare, sătmăreanul conștiincios și românul neaoș, român dintre aceia cărora nu le-a fost frică și

⁷ Horea I. Gheorghită, *Satu Mare. Oameni și fapte*, Satu Mare, Editura Gloria, 1935, pp. 235-256.

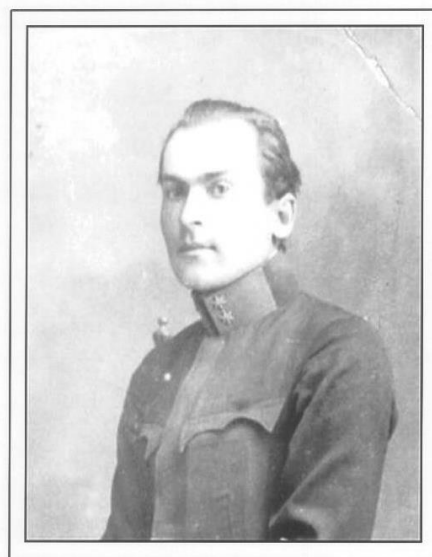
rușine să fie români în timpul când asemenea afirmații și probe erau socotite crime comise în contra siguranței statului – în biroul căruia a luat ființă despărțământul local al Astrei în memorabila zi de 8 martie 1913. Asemenea fapte nu se pot trece cu vederea – ne mai socotind lungul șireag al daniilor și actelor dsale românești și creștinești care i se leagă de nume și persoană de atunci și mai ales dela Unire`n coace – personalitatea și amintirea dlui dr. Ilie C. Barbul, rămânând de-a pururi înscrisă în istoria acestui județ.”

Și Tóth Imre face referire la elitele sătmărene interbelice⁸: „*Exista o categorie infimă de români ardeleni patrioți care crescuseră în monarhie și țineau de tradiția austro-ungară. Știau ce reprezintă calvinismul și catolicismul. În Satu Mare, acești români erau de regulă, oameni foarte rafinați, de elită. De exemplu, familiile Barbu, Demian, Groza, Szathmari Papp, Dragoș, Chereșteșiu – erau oameni foarte culți, distinși. Toți vorbeau, bineînțeles, românește. În Satu Mare erau în minoritate, dar nici ei nu se puteau înțelege cu românii din Balcani”. Românii din Balcani (Macedonia și Iugoslavia) erau considerați acei funcționari veniți din vechiul Regat cu atribuții administrative.”*

Traian Cavași, participant la Marea Adunare de la Alba Iulia, într-o scrisoare adresată Mariei Demian (fiica lui Ilie Carol Barbul) la 23 decembrie 1976, prezintă în detaliu evenimentele de la finele anului 1918 și până la instaurarea administrației românești la Satu Mare. Documentul, din care vom reda parțial, se află în posesia familiei Demian la Arad, fiind pus la dispoziția noastră cu multă amabilitate:

*București, 23 decembrie 1975
Dragă Mariți*

Te rog, să nu te superi că răspund cu mare întârziere rândurilor dumitale, prin care mi-ai făcut cunoscut împlinirea a 30 de ani de la moartea bunului dumitale părinte, lucru pe care de altfel l-am citi și în „mica publicitate” a ziarului România Liberă.

Traian Cavași (1891-1989), economist.
A luat parte la adunarea de la Alba Iulia
ca delegat oficial.

⁸ Péter Várady, *În dialog cu Imre Tóth*, București, Editura Humanitas, 2014, p. 95.

Scrisoarea dumitale mă face să evoc evenimentele și momentele extrem de grele, prin care am trecut sub prezidenția tatălui dumitale în anii 1918-1919 până la data de 21 aprilie 1919 (19 aprilie n.n.), data intrării armatei române în Satu Mare și cele petrecute după acea dată, până la consolidarea vieții românești în Satu Mare.

M-am întors de pe front la începutul lunii noiembrie 1918 și m-am alăturat imediat acțiunilor întreprinse de tatăl dumitale privind organizarea gărzilor naționale și pregătirea delegațiilor pentru Marea Adunare de la Alba Iulia, fixată pentru data de 1 decembrie 1918.

Tatăl dumitale a fost președintele Consiliului național român din județul Satu Mare, iar casa dumneavoastră a fost sediul acelui consiliu. [...]

În casa dumneavoastră domnea o tensiune nemaipomenită. În fiecare moment așteptam să fim arestați.

În februarie 1919 a venit în casa dumneavoastră, din Oradea, ca stagiar în biroul avocațional al tatălui dumitale vărul meu dr. Valer Mărcuș. Eram deci trei inși care așteptam cu înfrigurare intrarea armatei române în Satu Mare.

Care era situația românilor în Satu Mare?

[...] Dintre toți intelectualii români sătmăreni, singur tatăl dumitale a avut curajul, să ridice steagul românismului în Satu Mare în acea epocă. [...]

Astăzi nimeni nu-și poate imagina cât curaj a trebuit să aibă cineva, ca să susțină – în condițiile date – cauza românească în Satu Mare. Și acel cineva a fost tatăl dumitale, avocatul dr. Ilie Carol Barbul.

După intrarea armatei române în Satu Mare a venit paroh la biserica română părintele Constantin Lucaciu, frate cu dr. Vasile Lucaciu. Eram deci trei inși, care am început plămădirea vieții românești în Satu Mare.

În biserică s-a introdus limba română. La prima liturghie eu am înjghebat un mic cor, care a dat răspunsurile.

Tatăl dumitale a început organizarea administrației în municipiu și județ. În primul rând a mutat prefectura județului din Carei, unde era în timpul dominației maghiare, la Satu Mare.

În noaptea de 23 și 24 aprilie 1919 (18 și 19 aprilie n.n.) dr. Valeriu Mărcuș și cu mine am păzit casa dumneavoastră, căci tatăl dumitale era ascuns în podul casei surorii mele, mama doamnei Lili Enescu, într-un cazan de baie. Cum a stat acolo, numai Dumnezeu și sufletul lui știe. Știu, ca s-a ales cu o pneumonie. Jandarmii unguri l-au căutat, dar nu l-au găsit. Așa a scăpat. Atât pe dânsul cât și pe mine ne așteaptă soarta avocaților dr. Ioniță Ciordaș și dr. Augustin Bolcaș din Beiuș!

În ziua de 24 aprilie 1919 (19 aprilie n.n.) – era sâmbăta mare – pe la ora 11 a.m. o brigadă mixtă de cavaleri și artilerie călăreață sub comanda

generalului Davidoglu a intrat – pe neașteptate – în Satu Mare și s-a instalat în marea piață din centrul orașului, care atunci nu era parc și era goală.

Tatăl dumitale auzind goanele cavaleriștilor, a ieșit în stradă cu un steag tricolor în mână strigând „Trăiască România Mare” și a alergat în întâmpinarea armatei. Era cu dânsul și dr. Valeriu Mărcuș. [...]

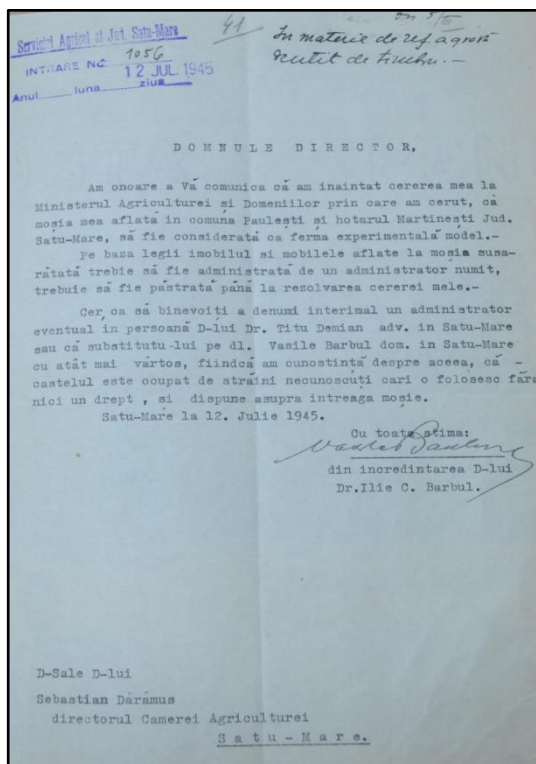
Tatăl dumitale a pus bazele românești în administrație numind în funcția de primar al municipiului Satu Mare pe fostul consilier municipal Augustin Ferențiu, om integru și foarte priceput în administrația locală și cu mare trecere în fața funcționarilor și a publicului; apoi ca primpretor la pretura Satu Mare pe dr. Traian Erdélyi, ca șef al poștei pe Ioan Bolchiș, în fruntea serviciului sanitar pe dr. Gh. Bolchiș, la administrație financiară pe Anton Moldovan, iar la cadastru pe inginerul Ioan Barbul. [...]

Numele lui Ilie Carol Barbul se leagă și de apariția primului periodic laic românesc din orașul de pe Someș, ziarul *Satu Mare* (1919).

În perioada interbelică, îl vom întâlni în calitate de senator, pe listele Partidului Poporului, în Parlamentul României întregite. Ulterior, va fi membru al Partidului Național Creștin.

În 1927, va fi ales președinte al „Comitetului de inițiativă pentru ridicarea monumentului Vasile Lucaciu”, președinte al Sindicatului hidraulic Tisa-Someș (1928), membru în consiliile de administrație ale mai multor societăți: Hotel „Dacia”, „Unio”, Cinema „Urania” ș.a. S-a remarcat și ca un participant activ și constant la toate manifestările de ținută românească din urbe, secondat fiind de soția sa, Valeria Lazin, președinta „Asociației Româncelor Sătmărene” (înființată în 1926).

Arbitrajul de la Viena întrerupe, din păcate, o carieră strălucitoare, silindu-l pe I. C. Barbul a se refugia la Arad, cu domiciliul în str. Greceanu nr. 2, unde va fi un timp director al Fabricii de vopsele „Policrom”.

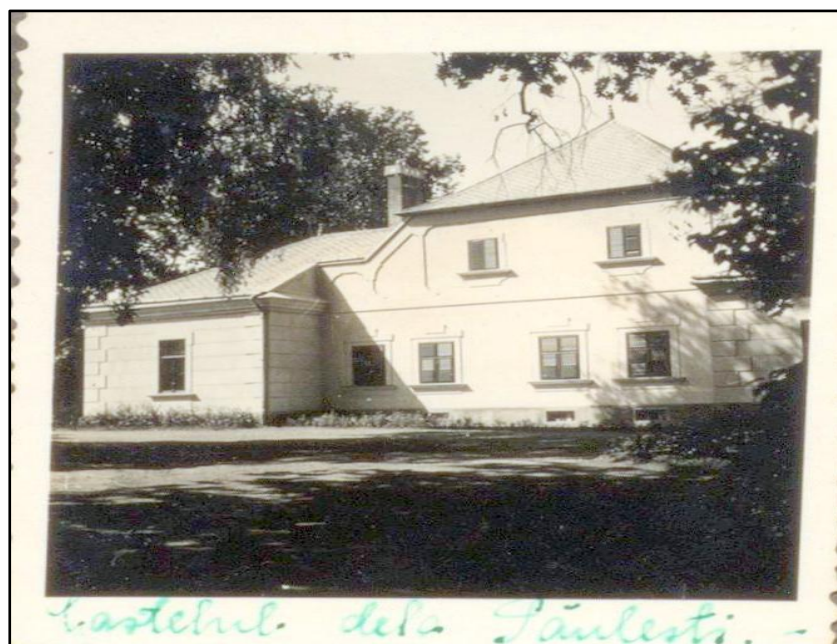
Intuind cu exactitate pericolul care-l amenința în contextul evoluției vieții politice spre un regim totalitar, fiind și posesorul unei moșioare de 115 iugăre la Păulești, preferă pe mai departe Aradul unei eventuale detenții la Canal. Cu toate că a decis să rămână mai departe în Arad, noile autorități instalate după 6 martie 1945, au văzut în el un pericol pentru „noua societate”. Abuzurile noii puteri politice nu au întârziat să apară. Deși Ilie Carol Barbul fusese refugiat după 30 august 1940, datorită faptului că viața lui și a familiei sale era în pericol, în momentul legiferării reformei agrare din 1945, el a fost catalogat ca „absenteist”, care s-ar fi sustras de la expropriere. Profitând de absența sa din zonă, Comitetul local de reformă agrară din Păulești a supus exproprierii întreaga sa suprafață de teren, fiind considerat vinovat de dezastrul țării (art. 3, al. b), datorită faptului că a fost prefect și în timpul scurtei guvernări Goga-Cuza.

Deloc întâmplător, datorită organizării și dotării de excepție cu mijloace moderne de lucru, acest domeniu va deveni una din primele „ferme model” organizate de noul regim comunist pentru a încuraja trecerea la colectivizarea agriculturii, probabil cu speranța că toate Gospodăriile Agricole Colective vor arăta așa.

Castelul din Păulești

Ilie Carol Barbul a domiciliat în Satu Mare, str. Mihai Viteazul nr. 34, însă a deținut mai multe proprietăți în județ. El a intrat în posesia domeniului și a castelului de la Păulești în vara anului 1937, achiziționând proprietatea de la Steinfeld Adalbert contra sumei de 5.000.000 lei, cu o ipotecă de un milion lei de la Creditul Agricol. Suprafața totală a domeniului a fost de 283 jug. cad. și 773 st. p.⁹. Deși avea domenii în Lazuri sau la Seini în zona viilor, Ilie Carol Barbul și toată familia au devenit foarte atașați de moșia de la Păulești, dovadă fiind multitudinea de fotografii păstrate în Colecțiile Muzeului Județean Satu Mare. Nu este un secret pentru nimeni că Ilie Carol Barbul era o fire jovială, elegantă și plină de respect în relațiile cu apropiații săi, mai ales cu cei care lucrau pe domeniile sale, fapt ce reiese nu doar din fotografiile vremii, cât mai ales din relatările celor care l-au cunoscut. Era o fire deschisă care aprecia noile inovații tehnologice. Pe domeniile sale s-au folosit întotdeauna cele mai noi utilaje tehnologice al vremii: mașini de treierat, batoze sau tractoare. De altfel, el a fost printre primii sătmăreni posesori de autoturism, aparat radio ș.a.

⁹ Muzeul Județean Satu Mare (în continuare MJSM), *Colecția de documente Adrian Demian*, documentul nr. 14.336 C.

Nu întâmplător, în zilele fierbinți de după 30 august 1940, aflându-se la Păulești, a fost salvat din mâinile autorităților horthyste chiar de către șoferul său, maghiar de origine. Acesta a fost contactat în prealabil și ofertat cu o sumă importantă de bani, o parte ca avans, pentru a-l duce pe Ilie Carol Barbul cu mașina la un loc prestabilit pentru a fi prins de acești indivizi care îi doreau moartea. Surprinzător pentru unii, șoferul nu doar că nu l-a predat, dar l-a informat exact despre ce este vorba, având timp pentru a salva întreaga familie. Acesta a condus automobilul până într-o zonă sigură, iar la despărțire i-a arătat suma de bani primită și i-a mulțumit pentru toți anii petrecuți împreună. Trebuie menționat că Ilie Carol Barbul, ca mulți lideri ai mișcării naționale, nu erau antimaghiari, ci luptători pentru drepturile românilor, iar acest lucru s-a văzut în relația pe care a avut-o cu locuitorii de origine maghiară. Din păcate, au fost unii care nu au uitat implicarea și meritele sale în lupta pentru unire a românilor sătmăreni.

Din păcate, în urma unui infarct, la 6 februarie 1946, Ilie Carol Barbul se stinge din viață la Arad, în refugiu, găsimdu-și odihna binemeritată în cimitirul „Eternitatea”, alături de Vasile Goldiș și Ștefan Cicio-Pop, tribuni ai

Marii Uniri. Familia sa, după o scurtă revenire la Satu Mare, decide să rămână definitiv la Arad.

Soția sa, Valeria, avea să aibă o văduvie destul de lungă, ea trecând la cele veșnice în 26 aprilie 1966, fiind înmormântată în același cimitir, după ritul bisericii catolice¹⁰.

Au urmat ani grei pentru urmașii săi, cu procese, anchete, detenție și supraveghere permanentă din partea autorităților comuniste.

Din păcate, însă, nici după evenimentele din decembrie 1989, urmașii săi nu s-au bucurat de respectul cuvenit din partea sătmărenilor. Mai mult, a urmat un șir nesfârșit de procese pentru revendicarea unei părți din averea familiei deposedată abuziv de regimul comunist, iar statul român, în loc să despăgubească familia Barbu-Demian, așa cum era firesc și legal, a preferat să creeze dispute între localnici și succesorii legali, mai bine de 25 de ani. După obținerea castelului din Păulești, urmașii au fost nevoiți să-l vândă, pentru a putea face față cheltuielilor din instanță pentru celelalte procese.

În ultimii ani, oamenii de cultură și îndeosebi istoricii, au scos la lumină unele personalități locale condamnate la uitare, Ilie Carol Barbul fiind una dintre ele. Grație documentelor și obiectelor donate de succesorii săi Muzeului Județean Satu Mare, astăzi putem avea o altă percepție față de activitatea sa politică, economică, socială și culturală. Pe casa unde a locuit Ilie Carol Barbul, de pe strada Mihai Viteazul din Satu Mare, a fost amplasată o placă comemorativă, iar recent (19 aprilie 2019), pe clădirea Parchetului din Satu Mare, lângă Hotelul Dacia, s-a dezvelit „ultimul credențional”, în amintirea delegaților la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918, în frunte cu Ilie Carol Barbul. Muzeul Județean Satu Mare a organizat mai multe evenimente în ultimii ani, în care personalitatea sa a fost în centrul atenției: colocvii, expoziții, publicații științifice, iar cu ocazia Centenarului instaurării

¹⁰ *Ibidem*, documentul nr. 14.335 C.

administrației românești la Satu Mare, s-a emis Medalia Centenară dr. Ilie Carol Barbul.

Considerăm că nici un efort nu este zadarnic pentru ca valorile trecutului să rămână vii în conștiința și memoria comunității.

Adrian Demian

Profesor și muzician, unul dintre cei mai mari dirijori ai Sătmăruului, Adrian Demian s-a născut la Negreia la 13 august 1899, în familia lui Atanasie Demian și a Teodorei Țineghe. Tatăl său, cunoscutul memorandist și lider al Partidului Național Român, delegat cu credențional din partea Cercului electoral Șomcuta Mare la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918¹¹, era originar dintr-o familie românească de țărani înstăriți¹².

¹¹ *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională: Documente. 1848-1918*, București, 1981, pp. 346.

¹² Despre Atanasie Demian vezi Claudiu Porumbăcean, „Familia Demian. Rolul și locul ei în societatea sătmăreană”, în *Familie și Societate* (Cluj-Napoca), pp. 93-96 și în *Revista Bistriței* (Bistrița Năsăud), 1999, nr. XII-XIII, pp. 93-96; Claudiu Porumbăcean, „Familii sătmărene cu valori europene. Familia Demian”, în *Studii de Știință și Cultură* (Arad), septembrie 2008, nr. 3 (14), pp. 62-67; Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpăan, „Atanasie Demian, un artizan al Marii Uniri din părțile Sătmăruului”, în *95 de ani de la Marea Unire*, coord. Marius Grec, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 112-122; Claudiu

Adrian Demian a moștenit pasiunea familiei pentru frumos, pentru cultură și tradiție românească, îmbrățișând cariera de muzician. După cum vom vedea și noi, el va deveni „unul dintre cei mai mari dirijori ai Sătmăruului din perioada interbelică, mare iubitor al muzicii corale, inițiator al multor acțiuni ce au determinat o substanțială creștere calitativă a corurilor din județ”¹³.

A absolvit Conservatorul la Cluj-Napoca, dar a avut studii muzicale și la Roma. Mai precis, Adrian Demian este profesor licențiat în muzică, la Academia de Muzică și Artă Dramatică din Cluj, obținând licența la 18 mai 1922, iar diploma de profesor la 16 mai 1923, cu diploma nr. 727/1923 din 28 mai 1923.

Cât s-a aflat la studii în Cetatea Eternă, a condus corul bisericii românești. O mare onoare a avut într-o sărbătoare de 10 mai, a anului 1930. Episcopii greco-catolici Valeriu Traian Frențiu, Iuliu Hossu și Alexandru Nicolescu l-au însoțit pe mitropolitul Vasile Suciu într-o vizită la Vatican. Cu acel prilej, s-a oficiat o liturghie arhierescă, răspunsurile fiind date de către corul condus de Adrian Demian. La slujbă au mai fost prezenți, printre alții, și ministrul României la Vatican, Petrescu Comnen, prințul Ghica sau istoricul Petre Panaitescu¹⁴.

Diploma de absolvire a cursurilor de la Institutul Național de Muzică din Roma i-a fost acordată la data de 4 iulie 1930.

Activitatea didactică a început-o în anul 1920 la prestigioasa instituție de învățământ Liceul „Mihai Eminescu” din Satu Mare. Detaliile referitoare la activitatea sa la acest liceu provin dintr-o fișă personală care i-a fost eliberată cu nr. 231 – 1938/1939, din 30 septembrie 1938, pentru stabilirea drepturilor de gradație¹⁵. Timp de patru ani a servit ca profesor suplinitor la Liceul „Mihai Eminescu” din Satu Mare (1 septembrie 1920 – 1 septembrie 1924). A fost profesor titular de la 1 septembrie 1924 și până la plecarea forțată din Satu Mare, în septembrie 1940.

În anul 1920, va pune bazele unui cor bărbătesc denumit „Reuniunea Corală din orașul Satu Mare”, fiind cunoscut ca și „Corul intelectualilor”¹⁶.

Porumbăcean, „Înființarea, organizarea și activitatea Partidului Național Român Comitatens Satu Mare (1909-1918-1926)”, în *95 de ani de la Marea Unire*, coord. Marius Grec, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 191-209; Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpăan, „Delegați sătmăreni la Marea Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918”, în *Satu Mare. Studii și Comunicări, Seria Istorie* (Satu Mare), 2018, nr. XXXIV/II, pp. 31-70.

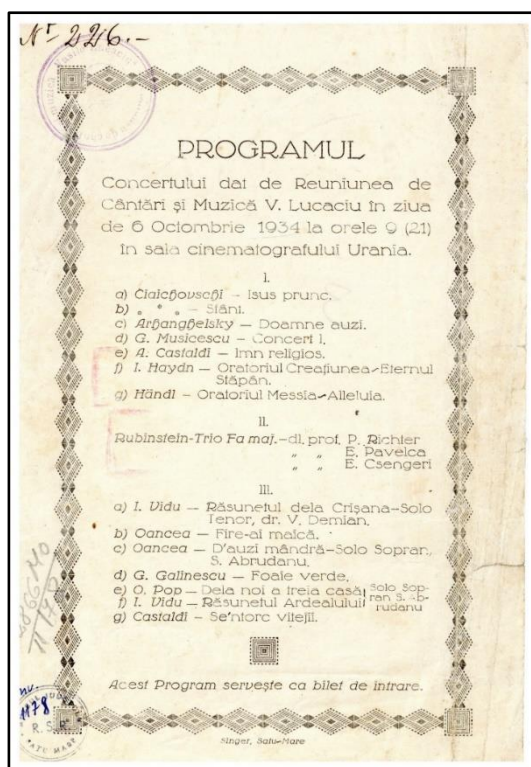
¹³ Valentin Băințan, *Arta corală din Maramureș*, Baia Mare, 1982, pp. 60-61.

¹⁴ *Curierul creștin* (Gherla), anul XII, nr. 11-12, 1-15 iunie 1930, p. 94.

¹⁵ MJSM, *Colecția Adrian Demian*, documentul nr. 14.322 C.

¹⁶ *Ibidem*, *Colecția Adrian Demian*, documentul nr. 14.329 C.

Această structură va sta la baza celebrei Reuniuni Române de Cântări și Muzică „Vasile Lucaciu”, care se va afla sub bagheta sa aproape două decenii. Adrian Demian a fost și director al Conservatorului de Muzică din Satu Mare. De altfel, instituția care a purtat numele de *Conservator orășenesc* și-a dobândit acest titlu prin străduințele lui Adrian Demian¹⁷. Tot sub bagheta sa, a funcționat și Orchestra Filarmonică din Satu Mare, el fiind chiar membru fondator al acesteia, care era indispensabilă activității Reuniunii și Conservatorului¹⁸. Consiliul Școlar al Conservatorului de Muzică Satu Mare îl numește cu data de 1 septembrie 1930 pe

Adrian Demian ca director cu titlu definitiv al Conservatorului, conform art. 57 și 58 din Regulamentul instituției. Ordinul este semnat de către președintele Augustin Ferenciu în Satu Mare la 21 august 1931¹⁹.

Prezidat de Emil Tișcă, acest cor a efectuat mai multe turnee în țară și peste hotare, printre care îl amintim pe cel de la Șișești, Baia Mare și Baia Sprie în zilele de 28 și 29 iunie 1934, la manifestările organizate cu acest prilej fiind prezent și Octavian Goga²⁰.

Sub egida „Astrei”, a organizat o serie de manifestări cultural-artistice, iar în 1936, lansează un apel tuturor corurilor din județ pentru constituirea „Asociației de coruri țărănești din Sătmar”, al cărei președinte a și fost ales. Tot prin intermediul cadrului oferit de „Astra”, a organizat concursuri, instruiri de dirijori, manifestări cultural-artistice, concerte corale.

¹⁷ George Sbârcea, *Filarmonica de Stat din Satu Mare la un sfert de veac de existență*, Satu Mare, 1974, p. 17.

¹⁸ MJSM, *Colecția de documente Adrian Demian*, documentul nr. 14.329 C.

¹⁹ *Ibidem*, documentul nr. 14.328 C.

²⁰ *Gazeta Sătmarului* (Satu Mare), nr. 124, 1 iulie 1934.

În anul 1935, Adrian Demian pune în scenă opereta *La Șezătoare* de Tiberiu Brediceanu, chiar în prezența autorului, lucru care demonstrează valoarea artistică la care a ajuns. Anul 1936 mai aduce două premiere: primul concert al unui cor sătmărean pe scena Ateneului Român (7 iunie) și prima transmisie în direct pe undele radio (8 iunie), un fapt deosebit pentru acea vreme. Concertele de la București au fost amplu comentate atât de presa locală, cât și de cea centrală. Programul a fost structurat pe două secțiuni: o parte constituită din repertoriu religios, iar cea de-a doua, dedicat exclusiv cântecului popular.

Mai putem aminti succesul extraordinar avut cu punerea în scenă a operetei *Crai Nou* de Ciprian Porumbescu, spectacol susținut în mai multe orașe din Transilvania, sau succesele avute la turneele din Cehoslovacia.

Prilejul de a-și pune în practică ideea a fost oferit de manifestările intitulate „Luna Sătmăreană”. În perioada 29-30 august 1936, a avut loc cel mai puternic concurs județean de coruri țărănești de până atunci. În urma acestui eveniment, profesorul Adrian Demian lansează la 4 septembrie 1936 un apel tuturor corurilor din județ pentru a înființa „Asociația de coruri țărănești din Sătmăreană”, prima organizație de acest gen din istoria mișcării corale locale²¹.

Ultima prezență a lui Adrian Demian pe scena sătmăreană înainte de refugiu a avut loc la 18 aprilie 1940, când a dirijat un Concert Simfonic la Sala Teatrului „Nottara” al Societății Filarmonice din Satu Mare. Solist a fost profesorul Romulus Cionca de la Academia de Muzică din Cluj Napoca.

Specialiștii în muzică au fost de acord, privind activitatea Reuniunii și corului în perioada interbelică: „au înmănușat organic majoritatea manifestărilor artistice sătmărene și au constituit, timp de două decenii, prin

²¹ Valentin Băințan, *op. cit.*, pp. 66-68.

concertele date și de o excelentă ținută, cu un repertoriu în care figurau operele de seamă ale muzicii corale universale și naționale, un important for de cultură, până când a doua conflagrație mondială a dus la dizolvarea lor. O parte din membrii corului, ca și cadrele didactice ale Conservatorului municipal s-au regrupat la Arad, unde *Reuniunea de muzică și cântări Vasile Lucaciu* a redobândit, sub formă nouă, dar cu vechile țeluri și cu entuziasmul neștirbit de evenimente, calitatea sa de persoană juridică²².

Regruparea se va face la Arad, dar numai după ce în orașul de pe Mureș va ajunge sufletul muzicii sătmărene interbelice, Adrian Demian, după ce acesta își petrecuse primii doi ani de refugiu la Aiud.

Adrian Demian, în calitate de director al Conservatorului de Muzică, înaintează ministrului Culturii Naționale și al Cultelor o adresă semnată la data de 10 septembrie 1942 la Arad, înregistrată cu nr. 71/1942, prin care solicită transferarea instituției la Arad.

Revenit acasă, Adrian Demian a reluat activitatea, Reuniunea dând concerte la Satu Mare, și comunele dimprejur, dar și la Cluj, Baia Mare, Sighet, Baia Sprie. La 25 martie 1946, Adrian Demian afirma: „dacă Reuniunea este cunoscută de toată populația acestui ținut, ca un puternic factor cultural, asta se datorește unei munci intense, dezinteresate și adânc conștiente de scopurile ce le urmărește, desfășurată de conducătorii și membrii ei din trecut și prezent, însuflețiți de lupta uriașă dusă de patriotul Vasile Lucaciu²³.

Privitor la scurta activitate de după terminarea războiului, un istoric al „Filarmonicii” sătmărene afirmă că s-a făcut „în ritmul febril al condițiilor de viață schimbate prin eliberarea României²⁴. Neacomodat cu „febrilitatea” adusă de schimbările din viața politică Adrian Demian se va muta la Arad, lăsând în Sătmar amintirea unui om devotat muzicii și muncii stăruitoare.

Căsătoria

Anul 1934 aduce căsătoria lui Adrian Demian. Aleasa inimii sale a fost Maria Barbul. Născută la 27 mai 1914, în orașul Satu Mare, era fiica avocatului Ilie Carol Barbul și a Valeriei Lazin. La naștere a primit prenumele Maria Rozalia Vilhelmina²⁵. Tatăl său făcea parte dintr-o familie nobiliară românească.

A urmat liceul în particular, așa cum de cele mai multe ori procedau familiile avute cu copiii lor, ea absolvind în anul 1931. O găsim în toți cei patru

²² George Sbârcea, *op. cit.*, p. 17.

²³ *Ibidem.*

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ MJSM, *Colecția Adrian Demian*, documentul nr. 14.341 C.

ani de liceu la Liceul „Mihai Eminescu” din Satu Mare, unde preda soțul ei muzica. Diploma de bacalaureat i-a fost eliberată tot de Liceul „Mihai Eminescu” din Satu Mare, la 12 iulie 1931, cu nr. 219/1931²⁶.

Soția Maria funcționase la Banca „Casa Noastră” S.A.: „a servit în instituția noastră dela data de 1 Martie 1930 până la 1 Septembrie 1940 la secția contabilitate, părăsind serviciul în urma refugierii sale”²⁷. Deducem faptul, deci, că ea nici nu absolvise liceul când era deja angajata cunoscutei bănci sătmărene.

Căsătoria a fost oficiată în Satu Mare, la 27 februarie 1934, actul nr. 49/1934²⁸. Cu siguranță că evenimentul a reprezentat o sărbătoare pentru orașul Satu Mare. Nași din partea miresei au fost Octavian Goga și cea de-a doua soție a acestuia, Veturia Goga (Triteanu după prima căsătorie). În imagine, lângă Veturia Goga, este așezat unchiul miresei, Eugen Pavel Barbul, fratele tatălui său, un bun prieten al lui Octavian Goga, primul director român al B. C. U. Cluj-Napoca, parlamentar de mai multe ori în aceeași perioadă și chiar prefect de Arad pentru scurta perioadă a guvernului Goga-Cuza.

²⁶ *Ibidem*, documentul nr. 14.344 C.

²⁷ *Ibidem*, documentul nr. 14.343 C.

²⁸ *Ibidem*, documentul nr. 14.341 C.

Cununia mirilor Adrian Demian și Maria Barbul

Adrian și Maria Demian au avut patru copii, primii doi născuți la Satu Mare, Valer (15 decembrie 1934) și Barbu (22 mai 1940), iar ceilalți doi, Marius (6 aprilie 1946) și Silvia (18 iunie 1949), născuți la Arad.

Având în vedere plasarea pe poziții politice diferite a celor două familii în perioada interbelică, mariajul celor doi pare a fi, la prima vedere, o relație imposibilă. Totuși, să nu uităm că atât Atanasie Demian, cât și Ilie Carol Barbul, proveneau din mișcarea națională a românilor din această parte de țară, ambii fiind foarte apropiați de Vasile Lucaciu. Faptul că după Marea Unire drumurile lor politice s-au despărțit, iar după decesul lui Atanasie Demian, fiul său Titu îi calcă pe urme, nu a împiedicat niciodată această frumoasă poveste de dragoste dintre Adrian și Maria.

Perioada interbelică a fost o epocă pe care o putem caracteriza și prin aceea că politizarea societății ajunsese la un nivel foarte înalt. Cu toate defectele politicienilor de atunci, privind retrospectiv, remarcăm faptul că și Sătmarul, aidoma României, a rămas cu amintirea, totuși, a unor autentici oameni politici. Unul din atributele acestor personalități autentice era respectul pe care și-l purtau, în pofida orientărilor politice diferite.

Nu avem știre dacă Adrian Demian a făcut la un moment dat politică. Dar, cel puțin după căsătoria cu Maria, putem spune că el se afla în mijlocul luptelor politice, uneori, și nu de puține ori, destul de violente. Fratele său, avocatul Titu Demian, s-a remarcat ca unul dintre fruntașii național-țărăniștilor sătmăreni, iar Ilie Carol Barbul a fost port-drapelul ideii național-creștine în zona noastră.

Refugiul spre Arad

Nu știm dacă actul de predare/preluare a „Institutului” a fost redactat și semnat chiar în 1 septembrie 1940. Cert este că așa este datat²⁹. Procesul verbal de predare-primire a institutului a fost întocmit între directorul „Conservatorului Particular de Muzică și Dicțiune” Satu Mare și Jolanda Szerafin și Vasile Lukács, profesori ai acestei instituții, subordonați până cu o zi înainte ai lui Adrian Demian.

Într-o primă fază a refugiului, familia Demian ajunge la Aiud, unde Adrian va preda muzică în cadrul Liceului „Titu Maiorescu”, până în anul 1942, când se va muta la Arad.

În anul 1942, Adrian Demian face demersuri pentru transferul la Arad, acolo unde se refugiase familia socrului său. Directorul Liceului din Aiud, Ovidiu Hulea, completează fișa de calificative pentru profesorul Adrian Demian.

Aprecierile directorului cu privire la activitatea lui Adrian Demian sunt mai mult decât elocvente. Calificativul acordat este „foarte bine”, iar frecvența „foarte regulată”, menționându-se că Adrian Demian este „unul din elementele cele mai valoroase ale învățământului muzical din toată țara. Fost director al Conservatorului de muzică din Satu Mare, profesorul este o forță de care instrucția muzicală va putea avea cele mai mari beneficii. A întemeiat și instruit în județul Satu Mare 12 societăți corale, care își continuă activitatea și sub teroarea dominației maghiare. Față de toți [colegii este, n.n.] de o loialitate și camaraderie desăvârșită”³⁰.

După război, a revenit la Satu Mare, în paralel cu munca la „Conservator” continuându-și și activitatea de profesor de muzică la Liceul „Mihai Eminescu” între anii 1945-1947³¹.

Din păcate, revenirea la Satu Mare nu a fost de foarte bun augur. Deja începuse să se resimtă efectele șicanelor autorităților pro comuniste, mai ales legate de proprietățile familiei sau de sediul Reuniunii. Cert este că, după puțin timp, Adrian Demian părăsește Satu Mare definitiv, luând decizia de a rămâne la Arad.

În iulie 1949, întocmește o autobiografie, una tipică pentru acea perioadă, cerută de regimul politic din acea vreme, care te obliga practic să te dezici de o bună parte din trecut și, ca penitență, să te înscrii într-un partid politic satelit al PCR.

²⁹ *Ibidem*, documentul nr. 14.323 C.

³⁰ *Ibidem*, documentul nr. 14.324 C.

³¹ Ovidiu T. Pop, Rozalia Cosma, Gheorghe Cosma, *Colegiul Național „Mihai Eminescu” – file de istorie*, Satu Mare, 2012, p. 66.

În acel an, locuia la Arad, str. Greceanu nr. 5 și profesa la Școala elementară nr. 15 Arad-Micalaca.

După cum era de așteptat, Securitatea nu l-a „uitat” nici pe Adrian Demian, deși, concret, el a avut de suportat consecințele gradului de rudenie cu Titu Demian și Ilie Carol Barbul. A fost luat destul de repede „în vizor” de Securitatea din Arad.

Profesorul Ioan Mare³², un apropiat al familiei lui Adrian Demian, nota la 5 iunie 1991 următoarele³³: „... Acesta [comunismul, n.n.] a distrus tot ceea ce am clădit noi în România mare. Familia Demian a ajuns – ca noi toți – niște nenorociți.

Au venit ani grei, foarte grei ...

Eu am ajuns la început secretarul Sindicatului Învățătorilor, în anii 1946-1950.

N-am uitat de familia Demian.

Să fiu iertat dacă spun cum am ajutat-o. Aceasta de dragul adevărului.

1. Prin 1948-9, sub pretext că am nevoie de un specialist, l-am adus pe Adrian Demian la Sindicatul nostru să ne ajute să cumpărăm un pian.

2. Apoi l-am rugat să ne instruiască Corul Sindicatului, fără plată, căci eram foarte săraci. A acceptat cu plăcere.

3. În 1950 eu am fost mazilit de către comuniști și de aci înainte nu l-am mai putut ajuta. Nu știu ce a mai făcut, căci a ajuns să fie angajat profesor la Șc. Pop. De Artă din Arad.

M-am bucurat din tot sufletul.”

Cum Adrian Demian era născut în județul Satu Mare, s-a luat legătura cu Direcția Regională Baia Mare pentru a obține cât mai multe informații despre el. Adresa era datată la 20 octombrie 1954, iar dosarul său avea deja mai multe note informative furnizate de agenții sau colaboratorii Securității. Se menționa că „din informațiile ce la posedăm susnumitul a desfășurat activitatea politică național țărănistă în reg. Dvs. împreună cu fratele său anume DEMIAN TITUS, avocat fost deputat național țărănist. Rugăm comunicați rezultatul de

³² Ioan Mare a fost un mare iubitor de muzică și un cunoscut dirijor coral din zona Sătmarului interbelic. De numele său se leagă organizarea și activitatea Corului din Craidorolț. La 11 octombrie 1936, este membru fondator și vicepreședinte al „Asociației de coruri țărănești din Sătmar”, al cărei președinte era Adrian Demian. Vezi Valentin Băințan, *op. cit.*, pp. 64-69.

³³ Într-o scrisoare adresată urmașilor lui Adrian Demian, profesorul Ioan Mare ne prezintă modul în care l-a cunoscut pe Adrian Demian și legătura care s-a creat apoi între cei doi iubitori de muzică, pe care destinul i-a dus apoi la Arad.

urgență”³⁴. Direcția Regională din Baia Mare răspunde Securității din Arad la 21 decembrie 1954, fără a putea oferi însă date despre Adrian Demian. Într-adevăr, el apare în evidența „elementelor dușmănoase” însă fără „a se poseda material compromițător privind activitatea sa”³⁵.

Deși constată că Adrian Demian nu a făcut politică și este un profesor apreciat atât de conducerea Școlii de Artă din Arad, cât și de elevii săi, neexistând nicio reclamație la adresa sa, totuși, Securitatea propune încadrarea sa într-o unitate de muncă pentru 18 luni³⁶, dar, se pare, că această solicitare nu a mai fost pusă în practică.

Recent, mirat fiind de apropierea dintre Ilie Carol Barbul și Petru Groza și situația în care a ajuns familia Barbul, am aflat de la Silvia Demian, fiica lui Adrian Demian și nepoata lui Ilie Carol Barbul, că, totuși, Petru Groza nu a uitat prietenia care-i lega pe cei doi. După moartea prematură a lui Ilie Carol Barbul în martie 1946, familia sa a rămas vulnerabilă, iar soția sa a scăpat de temnițele comunismului datorită lui Petru Groza. De asemenea, familia fratelui său, Eugen Pavel Barbul, a reușit să plece la Paris, iar faptul că Adrian Demian a scăpat de perioada de încadrare într-o unitate de muncă pentru 18 luni, se poate datora și fostului prim ministru. Din păcate, Alexandru, fiul lui Ilie Carol Barbul nu a fost la fel de norocos, el având poate cel mai mult de suferit.

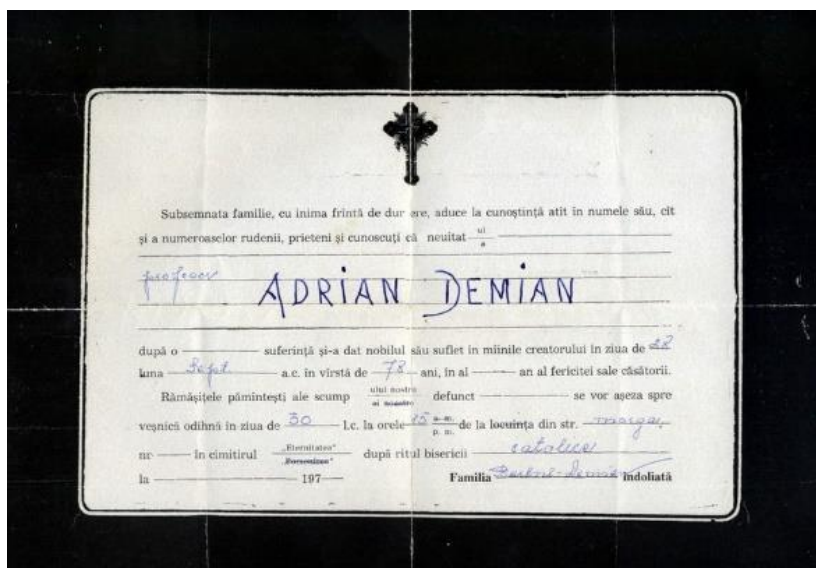
Din cele relatate de copiii săi, Silvia și Marius, Adrian Demian a revenit pentru ultima dată la Satu Mare în anul 1974, fiind invitat cu ocazia aniversării a 50 de ani de la Constituirea Reuniunii „Vasile Lucaciu”, dovadă fiind și scrisoarea adresată directorului Filarmonicii din Satu Mare, prof. Ștefan Gregoroviciu, la întoarcerea de la Satu Mare. Precedenta vizită a fost ocazionată de semicentenerul Liceului „Mihai Eminescu” (1969).

A încetat din viață la Arad în 28 septembrie 1977, fiind înmormântat în Cimitirul Eternitatea, alături de ceilalți membri ai familiei. Soția sa, Maria, după ce a fost angajată la Polycrom până la naționalizare, a lucrat la AGROSEM Arad. La mai puțin de un an de la decesul cu Adrian Demian, Maria se stinge din viață la 1 iunie 1978, lăsând în urma lor trei băieți și o fată, care au făcut cinste familiei lor, atât de greu încercată de vicisitudinile vremii. Silvia, cea mai mică dintre copii, a continuat profesia tatălui său, lucrând chiar la aceeași instituție de învățământ din Arad.

³⁴ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității București, *Fond Operativ*, dosar Adrian Demian, nr. I 730313, f. 9.

³⁵ *Ibidem*, f. 8.

³⁶ *Ibidem*, f. 20.

Prin seriozitatea și abnegația sa, Adrian Demian a fost un deschizător de drumuri pentru tinerii care au devenit mai târziu artiști consacrați. Amintim aici numele lui Iancu Anton, ajuns prim solist al Operei din Sofia³⁷ sau pe Aurel Mirișan, viitorul decan al Facultății de Instrumente Muzicale din cadrul Conservatorului „Gheorghe Dima” din Cluj Napoca (1967-1975)³⁸. Lista poate continua cu Vasile Herman, compozitor și muzicolog, profesor de mare prestigiu al Conservator din Cluj, sau Alexandru Fărcaș (pe care l-a avut elev la Arad), viitorul rector al aceluiași renumit Conservator, sau Nicolae Stan, artist liric al Operei din Timișoara³⁹.

³⁷ Lucia Muntean, Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 63.

³⁸ Ioan Viman, *Învățământul secundar din părțile sătmărene în perioada interbelică 1919-1940*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2007, p. 311.

³⁹ *Ibidem*, pp. 311-312.

Valentin Băințan, fără îndoială cel mai prolific cercetător al muzicii corale din nord-vestul României, i-a acordat o atenție deosebită în lucrările sale. „*Arta sa era audiată și gustată deopotrivă de mulți iubitori de frumos iar varietatea repertoriului său îi dădea posibilitatea susținerii unor concerte din care nu lipseau piese românești («Cătălina» de N. Oancea, «Răsunetul Ardealului» de Ioan Vidu, «Dela noi a treia casă» de I. Pop etc.), dar și din creația corală universală («Creațiunea» de Haydn, «Alleluia» de Händel, piese de Ceikovski, Beethoven, Rubinstein etc.)*”⁴⁰.

Pe lângă o carieră strălucită de dascăl sau de conducător de instituții, Adrian Demian a lăsat în urma sa mai multe compoziții vocale și instrumentale, fiind și autorul unui *Curs de Teoria Formelor Muzicale* și un *Manual de Armonie și Contrapunct*⁴¹.

De-a lungul vieții, a fost decorat în mai multe rânduri. Prima distincție a primit-o în anul 1921: „Act de recunoștință pentru activitatea extrașcolară”. În 1923, a fost decorat cu „Crucea comemorativă” pentru participarea la război (1916-1919), iar în 1941, a fost distins cu „Medalia Ferdinand I cu spade pe panglică” pentru activitatea depusă în cadrul Gărzilor Naționale Române din Ardeal (1918-1919).

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității București, *Fond Operativ*, dosar Adrian Demian, nr. I 730313.

Arhivele Naționale Satu Mare, *fond Baroul Satu Mare*, Tabloul avocaților definitivi.

Muzeul Județean Satu Mare, *Colecția de documente Adrian Demian. Curierul creștin* (Gherla), 1930.

Gazeta Sătmarului (Satu Mare), 1934.

Băințan, Valentin, *Arta corală din Maramureș*, Baia Mare, 1982.

⁴⁰ Valentin Băințan, *op. cit.*, p. 61.

⁴¹ Ovidiu T. Pop, Rozalia Cosma, Gheorghe Cosma, *op. cit.*, pp. 167-168.

Gheorghiuță, Horea I., *Satu Mare. Oameni și fapte*, Satu Mare, Editura Gloria, 1935.

Groza, Petru, *Adio lumii vechi! Memorii*, București, Editura Compania, 2003.

Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională: Documente. 1848-1918, București, 1981.

Neamțu, Gelu, Vaida-Voevod, Mircea, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanților. Ioachim Crăciun. Documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, vol. II, București, 2008, pp. 18-19.

Pop, Ovidiu T., Cosma, Rozalia, Cosma, Gheorghe, *Colegiul Național „Mihai Eminescu” – file de istorie*, Satu Mare, 2012.

Porumbăcean, Claudiu, „Delegați sătmăreni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918”, în *Satu Mare. Studii și comunicări, Seria Istorie* (Satu Mare), nr. XXXIV/II.

Idem, Dulgău, Bujor, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, Editura Solstițiu, 2000.

Sbârcea, George, *Filarmonica de Stat din Satu Mare la un sfert de veac de existență*, Satu Mare, 1974.

Várady, Péter, *În dialog cu Imre Tóth*, București, Editura Humanitas, 2014.

Viman, Ioan, *Învățământul secundar din părțile sătmărene în perioada interbelică 1919-1940*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2007.

**Profil intelectual sibian:
dr. Eleonora Lemeny între 1905-1935**

**A Profile of Sibiu's Elite:
Eleonora Lemény, PhD, between 1905 and 1935**

*Prof. drd. Daniela Ștefania CURELEA
Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Școala Doctorală Studii de populație și istoria minorităților,
Prof. gr. I, Colegiul Tehnic „Cibinium” Sibiu
Dr. Prof. Dragoș CURELEA
Colegiul Tehnic Energetic Sibiu*

Abstract

Eleonora Lemény was the granddaughter of the lawyer Ioan Bran de Lemény, one of the former secretaries of the Great Romanian National Assembly which took place in May 1848 on the Freedom Square in Blaj. Originally from Sălișteța Sibiului, E. Lemény was among the first, if not the first, woman of Romanian origin from Transylvania to become a Doctor of Literature and Philosophy at the Francisc Iosif University in Cluj. Erroneous sources state that she earned her doctorate at the University of Geneva. It is true that she attended the courses at this University in Switzerland, but she obtained her PhD in Cluj in 1908.

Young E. Lemény grew up in the national-cultural atmosphere promoted by Astra from Sibiu, of which she was a member until the end of her life in 1948. She was a teacher at the Civil School for Girls that Astra supervised in Sibiu, a member of the school section of Astra, and the Romanian section of the Social-Democratic Party in Hungary, where she advocated for granting the universal suffrage and electoral equality between women and men, in order to be able to vote and be elected in public positions. In this sense, she advocated in the Great National Assembly from Alba Iulia, but also in the transitional legislative forum of Transylvania – the Great National Council convened in 1919 in Sibiu. After 1920 she worked in Cluj, and then in Bucharest in the Ministry of Health as a medical-pedagogical inspector, a position from which she retired in 1935.

Keywords: *Girls' School, Romanian Women's Meeting, Sibiu, Great National Council, Social Protection and Hygiene Resort, women's rights, vote, adviser, teacher-Doctor, Eleonora, national and social movement.*

Profesor dr. Eleonora Lemény¹ a fost cadru didactic în Școala Civilă de Fete a Astei din Sibiu începând de la 1 septembrie 1908. Originară din localitatea Săliștea Sibiului (Comitatul Sibiu, Austro-Ungaria) unde a venit pe lume în casa avocatului dr. Liviu Lemény și a Eleonorei Dörr, căsătorită Lemény. E. Lemény a văzut lumina zilei în familia mai sus remarcată în 15 august 1885. Reținem că pe linie paternă, descindea din avocatul dr. Ioan Bran de Lemény, unul dintre fruntașii revoluționari de la 1848-1849 din Transilvania, unul dintre secretarii Marii Adunări de la Blaj organizată în 15 mai 1848 pe Câmpia Libertății, respectiv fost prefect revoluționar pașoptist în provincia mai sus menționată². Cu ocazia inaugurării de către Astra a Muzeului său din Sibiu și în cadrul expunerii donațiilor, menționăm că tânăra E. Lemény a oferit o poale și o ie croită după tipicul săliștean, care au fost expuse de către organizatori în standul organizat cu acest prilej în așa numitul Despărțământ C³. Familia avocatului dr. Liviu Bran de Lemény din Săliște a donat suma de 5 coroane, iar tânăra E. Lemény a contribuit la colecta publică strânsă de către profesorul și directorul Dumitru Lăpădat din Săliște pentru a se aduna suma necesară în vederea sprijinirii cu haine și bani a tinerilor proveniți din familii nevoiașe din zona susmenționatei localități din comitatul Sibiului⁴. Totodată, reținem și că în perioada studenției sale o regăsim ca făcând parte din cadrul Reuniunii române de muzică din Sibiu, unde a fost remarcată ca membră activă a acestei

¹ Eleonora Lémeny (n. 28 august 1885 în Săliștea Sibiului – d. 20 mai 1949 în București) A fost fiica avocatului dr. Liviu Bran de Lémeny și a Eleonorei Lémeny, născută Dörr, fiica primarului din Sebeșul Săsesc. Vezi: Doina-Anca Rădoi-Dâmboianu, Mihai Dâmboianu, *Ioan Bran Pop de Lemény et Kozla „un stejar falnic bătrân”*, Brașov, 2014, pp. 298-308.

² *Tribuna poporului* (Sibiu), anul III, nr. 12, 16/28 ianuarie 1899, p. 6; Valer Moga, „Introducere în cercetarea activității electorale din Transilvania”, în *Annales Universitatis Apulensis* (Alba Iulia), 2012, nr. 16/1, p. 262; Ana Victoria Sima, „Eleonora Lemény Rozvan”, în Ioan Bolovan, Gheorghe Iacob, Gheorghe Cojocaru (coord.), *O Enciclopedie a Marii Uniri*, București, Institutul Cultural Român, 2018, pp. 335-336; Sorana Maier, Constantin Necula, *Chipuri feminine sibiene din alte veacuri*, București, Editura Eikon, 2019, pp. 65-67.

³ *Raport despre Expozițiunea etnografică și istorico-culturală aranjată în Sibiu cu ocazia inaugurării Muzeului istoric și etnografic al Asociațiunii (19 august-14 septembrie 1905)*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1906, p. 11; *Raportul general al Reuniunii Române de Muzică din Sibiu pe timpul de la 15/28 noiembrie 1906 până la 31 august 1907*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1907, p. 25; Gherghina Boda, „Corneliu Diaconovich și Expoziția națională a „Astei” din anul 1905”, în *Țara Bârsei, Serie nouă* (Brașov), 2005, nr. IV, p. 127.

⁴ Dumitru Lăpădat, „Dare de seamă”, în *Telegraful Român* (Sibiu), anul L, nr. 6, 15 ianuarie 1902, p. 23.

organizații culturale în perioada 1906-1907⁵. Tânăra E. Lemény a urmat cursurile școlii primare confesionale greco-ortodoxe din localitatea natală. Studiile liceale au fost absolvite în Sibiu, iar cele universitare și doctorale le-a urmat și absolvit în Facultatea de Litere și Filosofie din Cluj (Universitatea "Ferencz József"), între 1904-1908, respectiv la un semestru în anul 1907 a urmat studii de specializare în cadrul Facultății de Litere a Universității din Geneva (Elveția)⁶.

În urma obținerii titlului științific de doctor în Litere-Filosofie la Universitatea din Cluj⁷ și a promovării unui concurs pe post, a devenit cadru didactic definitiv de la 1 septembrie 1908 în Sibiu⁸, unde a predat la Școala Civilă de Fete pe care Asociațiunea o tutela în acest oraș sud-transilvan, o serie de discipline școlare din curricula acelei perioade, precum: limba maghiară (la clasele a III-a și a IV-a), limba germană (tot la clasele a III-a și a IV-a), limba română și limba germană la clasele anului de completare și limba franceză (la clasele a II-a, a III-a și a IV-a) în anul școlar 1914-1915⁹. În anul școlar care a urmat, 1915-1916, aflăm că în norma de catedră a profesoarei dr. E. Lemény a fost cuprins și un curs de igienă, restul orelor din încadrarea deținută erau similare cu acelea din cursul anului școlar anterior¹⁰. Anul școlar următor a adus în încadrarea pe care o avea și ore de

⁵ *Raport despre Expozițiunea ...*, p. 11; *Raportul general al Reuniunii ...*, p. 25.

⁶ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 585, p. 721; Idem, „Elita românilor din Transilvania la 1918: educație, proiecte și opțiuni politice”, în *Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu». Series Historica, Supliment I* (Cluj-Napoca), anul LV, 2016, p. 197; László Szögi, *Studentii români din Transilvania la universitățile din Europa în secolele XVI-XX*, Târgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2010, p. 171; Nicolas Trifon, *Un parcurs libertar. Interviuuri*, Cluj-Napoca, Editura Pagini libere, 2020, p. 32.

⁷ *Luceafărul* (Sibiu), anul VIII, 1909, nr. 1, p. 24; Valer Moga, *st. cit.*, p. 264.

⁸ Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale (în continuare: S.J.S.A.N.), *Fond Astra*, documentul nr. 117/1908, f. 1; Iosif Sterca Șuluțiu, Octavian Codru Tăslăuanu, „Seratele literare și artistice ale «Asociațiunii»”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XL, 1909, nr. II, p. 124; „Lista membrilor fondatori și a celor ordinari ai Despărțământul Sibiu al «Astrei»”, în *Transilvania Organul Asociațiunii pentru Literatură română și Cultura poporului român* (Sibiu), anul XL, 1909, nr. 4, p. 246, p. 354, p. 356.

⁹ Vasile Bologa, *Anuarul XXIX al Școlii civile de fete cu internat și drept de publicitate a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român pe anul școlar 1914-1915*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1915, p. 5. Aflăm din același *Anuar...* că în intervalul anului școlar 1913-1914, la solicitarea sa, Dr. Eleonora Lemény a primit un concediu de un an fără plată.

¹⁰ Vasile Bologa, *Anuarul XXX al Școlii civile de fete cu internat și drept de publicitate a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român pe anul școlar 1915-1916*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1916, p. 9.

igienă și economie la clasa a IV-a, respectiv, istoria la clasa a III-a. În același an școlar, remarcăm și contribuțiile benevole efectuate în donații pentru fondul de binefacere privind elevele absolvente ale Școlii, respectiv la fondul constituit de avocatul dr. Liviu Bran de Lemény¹¹. O aflăm ca fiind consemnată în calitatea de dirigintă a clasei a IV-a a Școlii în anul școlar 1917-1918, predând discipline precum: limba maghiară (la clasele a III-a și a IV-a), limba germană (la aceleași clase a III-a și a IV-a), limba română și limba germană la clasele ciclului complementar. Suplimentar și onorific a predat limba franceză (la clasele II-IV)¹². De altfel, din 12 decembrie 1909, a fost doctor în filosofie-litere la Universitatea din Cluj. Există și alte opinii, care afirmă că profesoara sibiană E. Lemény, a obținut doctoratul încă din cursul lunii decembrie a anului anterior.

Domnișoara Eleonora Lemény, profesoară la școala civilă de fete a «Asociațiunii» din Sibiu, a fost promovată, în 12 decembrie 1909-doctor în Filosofie, *summa cum laude*, la Universitatea din Cluj¹³.

Profesoara E. Lemény a activat didactic pe acest post pe o perioadă mai mare de un deceniu, fiind angajată inițial ca profesor suplinitor, pentru ca mai apoi să fie titularizată definitiv la mai sus numita școală tutelată de Astra în Sibiu¹⁴. Remarcăm cu privire la norma didactică de predare-învățare-evaluare pe care a exercitat-o că profesor. dr. E. Lemény a debutat în sistemul de învățământ cu un salariu de 1.200 coroane și un spor de 200

¹¹ Vasile Bologa, *Anuarul XXXI al Școalei civile de fete cu internat și drept de publicitate a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român pe anul școlar 1916-1917*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1917, p. 5, pp. 12-13.

¹² Vasile Bologa, *Anuarul XXXII al Școalei civile de fete cu internat și drept de publicitate a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român pe anul școlar 1917-1918*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1918, p. 8.

¹³ *Luceafărul* (Sibiu), anul VIII, 1909, nr. 1, p. 24; Doina-Anca Rădoi-Dâmboianu, Mihai Dâmboianu, *op. cit.*, p. 322; Tudor Roșu, *1 Decembrie 1918*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020, p. 88, p. 227. Profesoara Eleonora Lemény din Sibiu a fost prima româncă care a obținut un titlu de doctor în Științe – Domeniul Litere-Filosofie la Universitatea Francisc Iosif din Cluj în 12 decembrie 1908. A fost singura femeie care a fost aleasă și care a activat în parlamentul tranzitoriu denumit Marele Sfat Național din Transilvania între 1918-1919.

¹⁴ „Raportul Ședinței a XIV-a a Comitetului central Astra ținută la 9 decembrie 1909”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XL, 1909, nr. V, p. 447; Vasile Bologa, *Monografia școlii civile de fete cu internat și drept de publicitate a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român din Sibiu, pe 25 de ani de la înființare*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1911, p. 43; Idem, „Istoricul înființării și dezvoltării în cei dintâi 25 de ani”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLII, nr. 4 jubiliar, iulie-august 1911, p. 447, p. 451; Corneliu Sigmirean *st. cit.*, p. 197; Sorana Maier, Constantin Necula, *op. cit.*, p. 66; Daniela Curelea; Dragoș L. Curelea, „Școala Civilă de Fete a «Astrei» din Sibiu între anii 1886-1919”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis, Serie nouă* (Deva), anul X (XLVI), 2019, pp. 171-172.

coroane, acesta din urmă fiindu-i acordat de angajator pentru utilități, chirie, vestimentație-încălțăminte, alimente. La această sumă a mai primit un spor de 10% pentru documentare și perfecționare¹⁵. În 1 noiembrie 1909, revista *Luceafărul* din Sibiu, prezenta știrea că urma să fie tradusă de către Maria Cunțan drama istoric-romantică în versuri *Fecioara din Orleans* a autorului german Frederich Schiller, lucrare care are studiul istoric introductiv realizat de către profesoara dr. E. Lemény și care a apărut la Editura sibiană Wilhelm Krafft în cursul lunii decembrie 1909¹⁶. Notăm că în anuarul școlar realizat pentru anul 1908-1909, E. Lemény a publicat un studiu de literatură germană intitulat *Faust de Goethe*, pe care mai târziu l-a dezvoltat și susținute într-un ciclu de conferințe duminicale pentru intelectuali pe care le-a prezentat, sub egida programului de pedagogie socială promovat de Astra în Săliște, Brașov, Sibiu, Făgăraș¹⁷. Notăm ca o remarcă personală că este dificil, inclusiv astăzi, să procedezi la recuperarea memoriei faptelor și vieții unor femei din alte vremuri, totuși nu foarte îndepărtate de noi pe scara timpului, demers care presupune acribie, metodă și prudență, dar care nu este deloc imposibil, cu atât mai mult cu cât unele dintre acestea s-au făcut remarcate în Reuniuni specifice lor, în demersuri didactice sau ca participante reprezentative la marile momente de construcție ale națiunii române sau au fost activiste sociale pentru drepturile femeilor și pentru egalitatea femeilor în raport cu bărbații.

În perioada supusă atenției noastre prin studiul de față, remarcăm că profesor dr. Eleonora Lemény a activat atât în plan didactic, cât și în viața cultural-socială a Sibiului, făcând parte alături de alte doamne din Comitetul de conducere al Reuniunii Femeilor Române din Sibiu și desfășurând activități specifice acestei structuri reunionale în perioada 1911-1919¹⁸. De

¹⁵ S.J.S.A.N., *Fond Astra*, documentul nr. 1008/1908, f. 1-2; *Analele Asociațiunii pentru Literatura și Cultura Poporului Român Astra* (Sibiu), nr. IV, octombrie-decembrie 1908, p. 194.

¹⁶ *Luceafărul* (Sibiu), anul VIII, nr. 21, 1 noiembrie 1909, pagină de prezentare nenumărată; *Ibidem*, anul VIII, nr. 23, 1 decembrie 1909, pp. 537-538; „Schiller: Fecioara din Orleans. Dramă romantic (tradusă de Maria Cunțan, cu un studiu istoric de dr. Eleonora Lemény)”, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXXII, nr. 238, 4 (17) noiembrie 1909, p. 1; Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. IV, București, Editura Științifică, 1992, p. 55.

¹⁷ Vasile Bologa, *Monografia școlii civile ...*, p. 45.

¹⁸ *Anuarul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu pe anul 1911-1912*, Sibiu, Editura Reuniunii, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1912, p. 4; *Anuarul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu pe anul 1913-1914*, Sibiu, Editura Reuniunii, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1914, p. 5; *Anuarul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu pe anul 1914-1915 și 1915-1916*, Sibiu, Editura Reuniunii, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1916, pp. 9-10.

asemenea, menționăm că a fost membră pe viață a Astreii, participând în mod constant la demersurile de pedagogie socială derulate de puternica și influenta instituție națională din Sibiu prin seratele literare, muzicale și artistic-teatrale organizate de către Comitetul central în Muzeul Asociațiunii din sus-amintita localitate¹⁹. În anul 1911, sibianca E. Lémeny, de altfel, figură semnificativă în cadrul secțiunii române a Partidului Social Democrat din Ungaria, a participat la un Congresul internațional al femeilor, care a fost organizat în Budapesta. Totodată, remarcăm că aceasta a publicat o serie de studii și articole în paginile ziarului *Adevărul*, organ al social-democraților români²⁰.

Remarcăm că între 1912-1919 activitatea sa publicistică în paginile revistei *Adevărul* din Budapesta, periodic de orientare social-democrată, care apărea în coordonarea lui Ion Flueraș și Tiron Albani. În articolele sale, profesoara E. Lemény a militat, printre altele, pentru recunoașterea egalității de vot între femei și bărbați, respectiv pentru dreptul femeilor de a fi alese în Legislativul din Budapesta²¹. În baza unor cereri adresate conducerii Școlii de Fete a Astreii din Sibiu (nr. 18/1910), și Comitetului central al Astreii (nr. 20/1910), și Comitetului central al Astreii care tutela instituția menționată, dr. Eleonora Lemény a primit aprobarea de a funcționa ca profesoară și într-o altă unitate școlară fiindu-i asigurată la cerere și o retribuție anuală de 2.200 de coroane²². Atât în 28 noiembrie 1909, cât și la finalul lunii martie 1910, a prezentat, în mai multe rânduri, conferințe pentru intelectuali în Despărțământul din Brașov al Astreii, fiind invitată a conducerii acestuia. A expus în fața auditoriului o suită de comunicări pe marginea operei literare ale unor femei precum Maria Cunțan, Elena Farago și Ecaterina Pitiș, de

¹⁹ S.J.S.A.N., *Fond Astra*, documentul nr. 361/1909, f. 1-2; Iosif Sterca Șuluțiu; Octavian C. Tăslăuanu, *st. cit.*, p. 124; Octavian C. Tăslăuanu, „Ședința a IV-a a Comitetului central al Asociațiunii, ținută la 16 aprilie 1910”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLI, 1910, nr. 3, p. 143; „Lista membrilor ordinari ai «Asociațiunii»”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLII, nr. 4 jubiliar, iulie-august 1911, p. 528.

²⁰ Doina-Anca Rădoi-Dâmboianu; Mihai Dâmboianu, *op. cit.*, p. 322; Tiron Albani, *Memorii*, București, Editura Științifică, 1969, p. 20; *World War I and the Birth of a New World Order*, editat de Ioan Bolovan, Oana Mihaela Tămaș, Cambridge Scholars Publishing, 2020, pp. 91-92; Tudor Roșu, *op. cit.*, p. 227.

²¹ Tiron Albani, *op. cit.*, p. 19, p. 38; Doina-Anca Rădoi-Dâmboianu, Mihai Dâmboianu, *op. cit.*, p. 333; Tudor Roșu, *op. cit.*, p. 229.

²² „Ședința I a Comitetului central al Astreii ținută la 29 ianuarie 1910”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLI, 1910, nr. 1-2, p. 53.

altfel, foarte bine apreciate în perioada aceea de către public din perspectiva emancipării prin cultură a femeii române din Transilvania²³.

În același an, a comunicat în cadrul despărțământului din Sibiu al Astei conferințe seriate despre *Teatru și Faust*, prezentând auditoriului gândirea filosofului german Goethe într-o lumină modernă²⁴. Menționăm că începând din 1 ianuarie 1912, Comitetul central al Astei a aprobat majorarea salariilor cadrelor didactice de la Școala de Fete a Astei, motiv pentru care menționăm că a fost majorat salariul, cât și sporurile aferente pentru profesoara dr. Eleonora Lemény, după cum urmează: bani pentru chirie și utilități cotidiene, 600 de coroane, iar salariul i-a fost majorat cu 15%, adică, a ajuns la suma anuală de 2.200 coroane, primind în atare context sporul lunar de 330 coroane, care a fost aprobat în Comitetul central al Astei²⁵. În cei 11 ani pe care i-a servit didactic, profesoara dr. Eleonora Lemény (căsătorită din anul 1912 în Oradea sub numele de Rozvány)²⁶, a tradus și a publicat manuale școlare care au fost folosite în curricula școlii superioare tutelate de către Asociațiune în Sibiu²⁷. Din parcurgerea *Anualelor* instituției școlare sibiene mai sus amintite desprindem și titlurile unor referate de specialitate pe care E. Lemény le-a susținut ca urmare a experienței acumulate la catedră și care au fost apreciate și publicate: *Faust – Studiu din literatura germană*, în anul școlar 1908-1909²⁸. Din consemnarea membrilor Asociațiunii pe anii 1909-1910, respectiv 1910-

²³ Nicolae Bogdan, Alexandru Bogdan, „De la adunarea generală a Despărțământului Brașov al «Asociațiunii»”, în *Gazeta Transilvaniei* (Sibiu), anul LXXIII, nr. 143, 3 iulie 1910, p. 3.

²⁴ *Luceafărul* (Sibiu), anul VIII, 1909, nr. 1, p. 24; Iosif Sterca Șuluțiu, Octavian C. Tăslăuanu, „Conferințele ținute în cursul anului 1909”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLI, 1910, nr. 4, p. 246.

²⁵ Andrei Bârseanu, Octavian C. Tăslăuanu, „Ședința a III-a a Comitetului central al «Asociațiunii» ținută în 23 martie 1912”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLIII, 1912, nr. 1-2, p. 165.

²⁶ Ana Victoria Sima, *op. cit.*, p. 335; Doina-Anca Rădoi-Dâmboianu, Mihai Dâmboianu, *op. cit.*, pp. 335-337. Mariajul cu avocatul orădean Eugen Rozvány a durat între 1912-1919, dată de la care, în urma divorțului, profesoara Eleonora Lemény, nu a mai utilizat numele fostului soț, E. Rozvan. Al doilea soț a fost Aurel Vasilie, cu care a avut doi băieți. Al doilea soț a activat în mediul diplomatic.

²⁷ S.J.S.A.N., *Fond Școala civilă de fete (ASTRA), Sibiu*, documentul nr. 599/1913, f. 1; *Transilvania* (Sibiu), anul XLIV, 1913, nr. I-II, p. 91; Onisifor Ghibu, *Chestiunea manualelor în școlile noastre secundare*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1913, pp. 37-39; Ioan Popa, *Dimensiuni etno-identitare și național-politice în spațiul școlar sud-transilvănean (1849-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2013, p. 172.

²⁸ Octavian C. Tăslăuanu, „Școala civilă de fete a «Astei» din Sibiu”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XL, 1909, nr. 4, p. 354; Vasile Bologa, „Istoricul înființării...”, p. 453.

1911, aflăm că E. Lemény era căsătorită cu avocatul și activistul politic socialist Eugen Rozvany din Oradea și figura în rândurile membrilor ordinari ai Astrei din Sibiu, conform cotizației pe care o achita anual, adeziunii personale și diplomei care i-a fost conferită în acest sens²⁹. Din același an, E. Lemény a fost menționată ca membră pe viață al Astrei, calitate și statut în care o aflăm și în cursul anului 1919 și în cei care au urmat³⁰.

Cu privire la activitatea științifică și metodică a cadrelor didactice ale susnumitei școli a Astrei, menționăm că în cazul achiziționărilor de manuale, dar și a traducerilor făcute în acest sens, s-au afirmat directorul dr. Vasile Bologa și dr. E. Lemény, care au adaptat și particularizat pentru elevele școlii civile sibiene noțiunile pentru disciplina de învățământ *Geografie* (A. Márki, Budapesta, 1900), iar pentru *Istorie generală și Istoria Ungariei*, s-a predat după manualul lui Herczeg Farcaș, adaptat în traducerea Eleonorei Lemény, în partea I, iar în partea a II-a, traducerea a fost realizată de către directorul Vasile Bologa³¹. Ambele materiale de învățământ au fost folosite la clasele a III-a și a IV din instituția școlară sibiană. De asemenea, remarcăm și utilizarea la clasa a IV-a de studiu a manualului intitulat *Elemente de poetică română* (V. Bologa)³². În aceeași școală sibiană s-au folosit în procesul didactic și *Istoria literaturii maghiare. Manual de învățământ pentru școlile secundare* (V. Bologa, Sibiu, 1908), *Carte de citire cu gramatica Limbii române. Manual de învățământ pentru clasele I și a II-a de la școlile medii de fete* (V. Bologa, Sibiu, 1914), respectiv, *Noțiuni de poetică și literatură română. Manual de învățământ pentru clasa a IV-a de la școlile medii de fete* (V. Bologa, Sibiu, 1914)³³.

²⁹ Andrei Bârseanu, Octavian C. Tăslăuanu, „Lista membrilor ordinari ai Asociațiunii”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLII, nr. 4 jubiliar, iulie-august 1911, p. 528.

³⁰ Idem, „Lista membrilor ordinari ai Asociațiunii”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLIII, 1912, nr. 5, p. 346; „Lista membrilor pe viață ai Astrei în Despărțământul Sibiu”, în *Transilvania* (Sibiu), anul L, 1919, nr. 1-12, p. 91.

³¹ *Ibidem*, anul XLIII, 1912, nr. 5, p. 478; Onisifor Ghibu, *op. cit.*, pp. 38-39; Daniela Curelea; Dragoș L. Curelea, *st. cit.*, pp. 175-176.

³² S.J.S.A.N., *Fond Școala civilă de fete (ASTRA), Sibiu*, inv. nr. 411, dosarul nr. 8/1886, f. 1-18; dosarul nr. 5/1902, f. 92-93; Onisifor Ghibu, *op. cit.*, pp. 31-33, pp. 38-39; Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, Sibiu, Editura Astrei, 1944, p. 195.

³³ „Școala civilă de fete a «Asociațiunii» din Sibiu”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLIV, nr. 3, 1913, p. 152; Mircea Păcurariu, *Cărturari sibiieni de altădată*, Sibiu, Editura Andreiană, 2015, p. 356; Daniela Curelea, Dragoș Curelea, *st. cit.*, p. 176. E. Lemény a elaborat în coautoriat cu dr. Vasile Bologa, manualul cu titlul: „Carte de citire în legătură cu Literatura maghiară”, iar tot profesoara dr. E. Lemény a tradus în limba română manualul de Istoria Ungariei a autorului maghiar Herczeg-Farcaș.

În 9 martie 1913, a prezentat pentru cei interesați, în sala cea mare de festivități a Muzeului Astei din Sibiu, cursul: *Evoluția teatrului francez de la drama liturgică până la cea clasică*³⁴. Este remarcată în perioada 1916-1918 și ca făcând ore suplimentare în vederea pregătirii elevilor școlii civile în care a activat didactic atât pentru performanță, cât și din perspectiva examenelor de finalizare a liceului³⁵. În cursul anului 1914, a susținut în fața auditoriului Astei mai multe conferințe subsumate tematic pe problema istoriei artei dramatice, cu deosebire prezentând în mai multe rânduri *Evoluția teatrului francez de la drama liturgică până la cea clasică*. De asemenea, în cursul toamnei aceluși an, a expus în mai multe rânduri în fața publicului comunicarea: *Drama clasică și romantică franceză*³⁶. În decursul aceluși an, profesoara E. Lémeny a fost remarcată în calitatea de membră a Reuniunii de Lectură „Casina Română” din Săliște, alături de ea mai activând în susmenționata reuniune și Letiția Calefariu, Maria Cunțan, Aurelia Pop-Florian, Marina Iacob³⁷. Menționăm că în 8 iunie 1914, dr. Eleonora Lémeny-Rozvan a participat în cadrul unui comitet de acțiune alături de Aurelia dr. Pop, Cornelia dr. Kiss, Alexandrina Gherlan, Ana Târnovean la acțiunea de constituire a Reuniunii Femeilor Române din Oradea și din comitatul Bihorului, acțiune care a avut loc în Saloanele Băilor episcopale din apropiere de Oradea³⁸.

Între 1914-1919, o întâlnim ca fiind activă atât din perspectiva didactică în Școala de Fete a Astei, cât și în cadrul Reuniunii femeilor române din Sibiu, structură în care a făcut parte din comitetul de conducere al susnumitei reuniuni, care era prezidată de Catinca Bârseanu, soția profesorului Andrei Bârseanu, președintele Astei³⁹. A desfășurat și demersuri comunitar-sociale în Brașov, Săliște și Sibiu, respectiv, în calitatea de membru pe viață al Astei a expus constant prelegeri pentru

³⁴ „Conferințele Astei”, în *Viața și Școala* (Sibiu), anul XXXVII, nr. 5, 3/16 februarie 1913, p. 37; „Cursurile «Asociațiunii»”, în *Olteanul* (Craiova), anul V, nr. 5, 31 ianuarie 1913, p. 5.

³⁵ Dragoș Ursu, Tudor Roșu (coord.), *Dicționarul personalităților Unirii. Delegații Adunării Naționale de la Alba Iulia*, p. 556.

³⁶ *Cursurile „Asociațiunii”*, p. 5; *Transilvania* (Sibiu), anul XLV, nr. 7-9, 1914, p. 286.

³⁷ Vasile Ursan, „Casina Română din Săliște”, în *Transilvania. Serie nouă* (Sibiu), anul CXIII, nr. 4, ianuarie 2007, p. 109.

³⁸ Tiron Albani, „Serbarea comemorativă a Reuniunii femeilor române din Oradea la Băile episcopale”, în *Dimineața* (București), anul XXVII, nr. 8789, 14 iunie 1931, p. 10. Băile episcopale este denumirea pe care acestea le-a avut în secolul XIX și prima parte a secolului XX.

³⁹ Lucia Cosma, „Catinca Bârseanu”, în *Transilvania Organ al Astei* (Sibiu), anul 73, 1942, nr. 2-3, pp. 232-233; Sorana Maier, Constantin Necula, *op. cit.*, pp. 39-44.

săteni și conferințe pentru intelectuali atât în Sibiu și localitățile apropiate, cât și în Brașov⁴⁰. În anul 1918, atât directorul dr. Vasile Bologna (*Începutul Războiului mondial până după lupta de la Marna*), dar și celelalte cadre didactice ale Școlii Civile de Fete a Astei din Sibiu, printre care remarcăm pe Eugenia Tordășianu (*Războiul mondial la frontul ostic*) și Eleonora Lemény (*Războiul mondial la frontul sudic*), au prezentat în fața asistenței și a publicului Astei prelegeri în care au expus într-o manieră sumară care era mersul războiului. De surprins și că participanții la aceste demersuri de pedagogie socială au fost dispuși să achite taxa de 1 coroană, care era folosită de către conducerea școlii mai sus menționate în vederea constituirii unui fond filantropic al instituției⁴¹. În ceea ce privește toamna anului 1918, profesor dr. Eleonora Lemény-Rozvány a fost aleasă prin vot (26 noiembrie 1918) să reprezinte, împreună cu alte câteva doamne (Eugenia Tordășianu și Cornelia Bardossy), Reuniunea Femeilor Române din Sibiu în cadrul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, care urma a se desfășura la 1 decembrie 1918⁴²:

„Dna. Dr. Eleonora Lemény măritată Rozvány profesoară în Sibiu este exmisă din partea mai jos indicate corporațiuni ca delegate a ei la Marea Adunare Națională Română, ce se va convoca în acest an, și în alte

⁴⁰ Vasile Bologna, *Anuarul XXIX ...*, pp. 4-5; *Anuarul Reuniunii ... 1914-1915 și 1915-1916*, pp. 9-10. „Lista membrilor ...”, în *Transilvania* (Sibiu), anul L, 1919, nr. 1-12, p. 91; Valeria Soroștineanu, „Reuniunea Femeilor Române din Sibiu în anii Primului Război Mondial”, în *Astra Sabesiensis* (Sebeș), 2016, nr. 2, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, p. 69. Exista o ierarhie a membrilor „Asociațiunii” stabilită în funcție de cuantumul contribuției materiale pe care aceștia o achitau instituției sub forma unei cotizații anuale.

⁴¹ Valeria Soroștineanu, „Viața de zi cu zi în Sibiul anului 1918, înainte de Unire”, în *Anuarul Societății de Științe Istorice din România, Filiala Sibiu* (Sibiu), nr. 1/2018, Editura Astra Museum, p. 98.

⁴² „Sosirea sibienilor”, în *Alba Iulia. Organ al proclamării unității naționale* (Alba Iulia), anul I. nr. ocazional, 18 noiembrie/1 decembrie 1918, p. 3; Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1938-1929)*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 35; *Anuarul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu pe anul 1917/1918 și 1918/1919*, Sibiu, Editura Reuniunii, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1919, pp. 16-17; Ana Victoria Sima, *op. cit.*, p. 335; Silviu Borș, Alexiu Tatu, Bogdan Andriescu, *Participanți din localitățile sibiene la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, Sibiu / Cluj-Napoca, Editura Armanis / Editura Mega, 2015, p. 162; Daniela Curelea, Dragoș Curelea, „Contribuție la o cunoaștere a femeilor participante ca delegate oficiale la Marea Adunare de la Alba Iulia. Oglindire în sursele arhivistice și în Gazeta oficială a Consiliului Dirigent”, în Cătălin Negoită (coord.), *Mediamorfoze, IV. Și Presa a creat Unirea*, București, Editura Tritonic, 2018, pp. 126-129.

Mari Adunări Naționale Române, care eventual se vor mai ținea în decursul anului următor”⁴³.

Cu prilejul Marii Adunări Naționale de la 1 decembrie 1918 din Alba Iulia, remarcăm participarea a patru reprezentanți (două reprezentante și doi reprezentanți) ai corpului profesoral ai Școlii civile de fete din Sibiu în calitate de delegați oficiali⁴⁴. Aceștia au fost aleși atât din partea cercurilor electorale din Comitatul Sibiu, pe de o parte, dar au fost desemnați și din partea unor instituții, societăți, asociații și reuniuni ale românilor din zona Sibiului⁴⁵. Între cei de față, menționăm pe profesoara Eugenia Tordășianu, care a reprezentat la Alba Iulia la 1 decembrie 1918, *Reuniunea femeilor române din Sibiu*⁴⁶, la fel și prof. dr. Eleonora Lemenyi-Rozvani, delegată a aceleiași reuniuni sibiene⁴⁷.

Poziția public asumată pe care dr. E. Lemenyi a adoptat-o în favoarea emancipării sociale, dar și politice și economice a femeii române din Transilvania, dar și din România Mare, a rezultat și din cuvintele pe care aceasta le-a rostit în preziua Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia și care sunt recuperate și din paginile revistei *Biserica și Școala*: „Conștiente de marea însemnătate pentru soarta neamului a acestei clipe istorice, femeia română cu mândrie și demnitate așteaptă înfăptuirea idealului nostru național, la a cărui împlinire va conlucra din toată puterea sa”⁴⁸.

⁴³ Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia (în continuare: M.N.U.A.I.), *Fond Documente. Documentele Unirii*, Credențional Sibiu. 26 noiembrie 1918. Reuniunea Femeilor Române, vol. I, f. 521; Ion Ardeleanu, Ștefan Pascu, Ion Popescu-Puțuri, (coord.), *1918 la Români. Documentele Unirii: Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, vol. X, București, p. 176.; Tudor Roșu, *op. cit.*, pp. 227-229.

⁴⁴ *Sosirea sibiienilor...*, p. 3.

⁴⁵ *Anuarul Reuniunii ... 1917/1918 și 1918/1919*, pp. 16-17; „Adunarea Femeilor Române din Sibiu”, în *Telegraful român* (Sibiu), anul LXVI, 1918, nr. 118, p. 466; Anton Drăgoescu (coord.), *Istoria României. Transilvania*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura George Barițiu, 1997, p. 663.

⁴⁶ Biblioteca Județeană „Astra” Sibiu, (în continuare: B.J.A.S.), *Colecții speciale*, CXXVII/46; *Anuarul Reuniunii ... 1917/1918-1918/1919*, pp. 16-17; Valeria Șoroștineanu, „Reuniunea femeilor...”, p. 69; Silviu Borș, Alexiu Tatu, Bogdan Andriescu, *op. cit.*, pp. 162-163; Cornel Sigmirean, *st. cit.*, p. 197, p. 202.

⁴⁷ *Biserica și Școala* (Arad), anul XLII, nr. 49, 1918, pp. 1-2; *Telegraful român* (Sibiu), anul LXVI, 1918, nr. 118, p. 466; Vasile Bologa, „Istoricul Școlii civile de fete cu internat și drept de publicitate a «Asociațiunii» din Sibiu pe al doilea sfert de veac de la înființare (1911/1912-1935/1936)”, în *Transilvania* (Sibiu), anul 67, 1936, nr. 4, p. 302; Anton Drăgoescu (coord.), *op. cit.* p. 663; Silviu Borș, Alexiu Tatu, Bogdan Andriescu, *op. cit.*, pp. 162-163.

⁴⁸ *Biserica și Școala* (Arad), anul XLII, nr. 49, 2 decembrie 1918, p. 2; Tiron Albani, *Memorii...*, p. 80; Nicolae Jurca, *Istoria social-democrației din România*, București, Editura Științifică, 1994, pp. 95-96; Georgeta Fodor, „«Trăiască România Mare»: Marea Adunare

Dintre participanții oficiali la Alba Iulia, social-democrații au avut 180 delegați care au exprimat poziția muncitorimii, meseriașilor, minerilor și a intelectualității cu vederi politice de stânga, chiar dacă nu era implicată și nu activa efectiv în plan partinic. În Alba Iulia, dr. Eleonora Lemény măritată Rozvány, a prezentat un discurs general agreat de către sociali-democrații români, alături de Enea Grapini, Iosif Jumanca, Emil Isac, în care a exprimat viziunea generală asupra unirii așa cum a fost aceasta cristalizată în rândurile mișcării social-democrate române⁴⁹. În cadrul Marii Adunări care a avut loc la Alba Iulia, a fost constituit organismul denumit Marele Sfat Național, în fond un Parlamentul provizoriu și tranzitoriu al Transilvaniei în 1 decembrie 1918, for legislativ în care a fost aleasă și sibianca E. Lemény⁵⁰.

În acest organism legislativ provizoriu, dr. Eleonora Lemény-Rozvány, care activa și în plan politic în secția pentru femei a Partidului Social Democrat din Ungaria, Secția Română, a militat și pentru egala îndreptățire socială, economică, politică între femei și bărbați prin solicitarea dreptului universal de vot, a acelorași șanse în planul manifestărilor culturale, sociale, economice și politice⁵¹. În textul unui proiect pe care l-a elaborat și propus în atenția Marelui Sfat Național, încă din 2 decembrie 1918, dr. E. Lemény, a remarcat, printre altele:

„[...] În veacurile îndelungate de tristă robie femeile au păstrat și nutrit în sânul familiei flacăra divină a conștiinței naționale ... Femeia română conștie de datorința sa națională și-a crescut fiii și fiicele în adâncă dragoste pentru limbă, obiceiuri și moșia strămoșească”⁵².

De altfel, reținem că în structura legislativă tranzitorie a Transilvaniei menționată mai sus, profesoara sibiancă E. Lemény a fost singura femeie care a fost aleasă între cei mai bine de 212 de participanți⁵³.

de la Alba Iulia-perspective de gen”, în *Acta Marisiensis. Seria Historica* (Târgu Mureș), 2019, nr. 1, p. 33, p. 37.

⁴⁹ Nicolae Jurcă, „File din cronica Unirii”, în *Transilvania, Serie nouă* (Sibiu), anul XCIV, nr. 11, 1 noiembrie 1988, pp. 14-15; Idem, *Istoria social-democrației ...*, pp. 95-96; Mihai Octavian Groza, „Mișcarea social democrată transilvăneană în toamna și iarna anului 1918”, în Gabriela Șerban; Silviu Ferciug (coord.), *Supremum vale Nicolae Bocșan (1947-2016)*, Timișoara, Editura Nepsis, 2017, p. 56; Tudor Roșu, *op. cit.*, p. 228.

⁵⁰ *Marea Adunare Națională întrunită la Alba-Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte și documente*, [București, 1928], p. 21; *Anuarul Reuniunii ... 1917/1918 și 1918/1919*, pp. 16-17; „Adunarea Femeilor ...”, p. 466; Valeria Șoroștineanu, „Reuniunea femeilor ...”, p. 69.

⁵¹ Tiron Albani, *Memorii...*, pp. 80-82; Tudor Roșu, *op. cit.*, p. 88.

⁵² *Biserica și Școala* (Arad), anul XLII, nr. 49, 2/15 decembrie 1918, p. 2.

⁵³ M.N.U.A.I., *Fond Documente. Documentele Unirii, Credențional Sibiu. 26 noiembrie 1918. Reuniunea Femeilor Române*, vol. I, f. 519, f. 521, Cornel Sigmirean, *op. cit.*, p. 197,

Încă din 1 decembrie 1918, sibianca Eleonora Lemény, reprezentanta de drept a *Reuniunii femeilor române din Sibiu*, a solicitat acordarea de drepturi egale în plan politic, social, economic, cultural între femei și bărbați în cadrul ședinței preliminare care s-a desfășurat în Cazinoul militar din Alba Iulia, însă la acea dată, profesoarei sibience Lemény i s-a precizat că nu era încă momentul cel mai potrivit ales pentru o asemenea solicitare a femeilor române. Ea a vorbit în fața participanților aflați pe Platoul lui Horea din cetatea Alba Iulia, alături de alți social-democrați români, remarcând necesitatea recunoașterii egalității dintre femei și bărbați, dar și garantarea dreptului la vot pentru cetățenele României Mari, menționând că jumătate din populația țării era formată din reprezentante ale sexului frumos⁵⁴.

În 2 decembrie 1918, a susținut în presă îndreptățirea politică a femeilor privind obținerea dreptului de vot. A publicat în periodicul social-democrat *Adevărul* articolele: „Bolgradul – Alba Iulia” și „Îndreptățirea politică a femeilor”, în care s-a arătat încrezătoare că femeia română, cetățean al țării sale, va putea, ca împreună cu bărbații, să contribuie la dezvoltarea neamului prin educație, a țării prin sfaturi și înțelepciune, menite a pune temeiurile solide ale adevăratei democrații⁵⁵. Comitetul *Reuniunii femeilor române din Sibiu*, din care făcea parte și profesoara E. Lemény, a acceptat, la propunerea autorităților locale ale Sibiului din 16 decembrie 1918, să fie chemat să se implice în activitatea social-culturală din localitatea menționată. Astfel, în cadrul reuniunii menționate s-a format un grup de lucru din Catinca Bârseanu, Valeria Beu, Livia Crăciunescu, Eleonora Lemény, Eugenia Tordășianu, care a fost implicat în pregătirea și primirea Armatei Române în Sibiu, eveniment care s-a desfășurat în 24 decembrie 1918, sub comanda generalului Traian Moșoiu, primul comandant al Comandamentului Trupelor române din Transilvania⁵⁶.

În euforia generală care a avut loc cu prilejul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, s-a propus în rândurile lucrărilor generale, iar

p. 202; Sorana Maier, Constantin Necula, *op. cit.*, p. 65; Marius Boromiz (coord.), *Mărginenii Sibiului pentru Marea Unire*, Sibiu, Editura Salgo, 2019, p. 26, p. 50, p. 80. Profesorul și cercetătorul C. Sigmirean de la Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” al Academiei Române din Târgu Mureș o consemnează în studiul citat pe dr. E. Lemény la nr. crt. 102 ca reprezentantă a Comitatului Sibiu. Autorul citat menționează că ea a activat didactic în Școala Civilă de Fete a Astei din Sibiu și că a deținut titlul de doctor în Științe și absolventă a Universităților din Cluj și Geneva.

⁵⁴ *Alba Iulia. Organ...*, p. 3; Tiron Albani, *Memorii...*, p. 82; Anton Drăgotescu (coord.), *op. cit.*, p. 663; Tudor Roșu, *op. cit.*, pp. 219-220.

⁵⁵ Doina-Anca Rădoi-Dâmboianu, Mihai Dâmboianu, *op. cit.*, p. 333; Tudor Roșu, *op. cit.*, p. 229.

⁵⁶ *Anuarul Reuniunii ... 1917/1918-1918/1919*, p. 10.

suveranul român Ferdinand I a acceptat ca principiu de lucru și dezbateră procedurală, acordarea dreptului de vot universal în România pentru toți cetățenii atât bărbați, cât și femei, care au împlinit vârsta de 21 ani. Propunerea în speță a devenit un proiect de lege elaborat de către Consiliul Dirigent al Transilvaniei, care s-a finalizat în cursul verii anului 1919, aspect care, însă, a nemulțumit membrii social-democrați din susnumitul guvernământ provizoriu al Transilvaniei și, în mod deosebit, pe dr. E. Lemény, deputat în Marele Sfat Național, că nu s-a acordat dreptul de vot femeilor și nici minorităților naționale din România⁵⁷. Conducerea Consiliului Dirigent, în speță președintele guvernământului tranzitoriu, Iuliu Maniu, dar și ministrul Vasile Goldiș, au motivat această scăpare legislativă precizând deputatului social-democrat dr. E. Lemény, cât și celorlalți membri că legea în cauză era una provizorie, iar dreptul de vot universal va putea fi acordat numai printr-o viitoare lege electorală unitară de către Parlamentul întrunit al României Mari⁵⁸.

La răspunsul lui I. Maniu, deputatul social-democrat dr. E. Lemény a amendat imediat omisiunea legislativă și lipsa egalității dintre femei și bărbați în ceea ce privea dreptul de vot, remarcând că era o abatere inacceptabilă a Punctului III din Rezoluția Unirii Transilvaniei cu România. Printre cei care au susținut-o prin alocuțiuni și prezentând argumente favorabile acordării votului universal pentru cetățencele României au fost fruntașii social-democrați români Ioan Flueraș și Iosif Jumanca⁵⁹. Cei doi au prezentat, în alocuțiunile avute în cadrul sesiunilor Marelui Sfat Național, că în vederea respectării hotărârilor Adunării de la Alba Iulia, se impunea acordarea dreptului de vot atât pentru femei (Iosif Jumanca), cât și pentru minoritățile naționale din România Mare ca fundament al libertății și al organizării pe baze principale democratice (Ion Flueraș)⁶⁰.

⁵⁷ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, pp. 71-72; Ștefania Mihăilescu, *op. cit.*, p. 35; Tudor Roșu, *op. cit.*, p. 88.

⁵⁸ „Parlamentul Ardealului. Dezbaterile Marelui Sfat Național”, în *Gazeta de Transilvania* (Brașov), anul LXXX, nr. 158, 5 august 1919, p. 1; „Ședințele Marelui Sfat Național”, în *Gazeta de Transilvania* (Brașov), anul LXXX, nr. 157, 2 august 1919, p. 2; Sorana Maier, Constantin Necula, *op. cit.*, p. 65.

⁵⁹ Eftimie Gherman, *Memorii. Contribuții la istoria mișcării socialiste*, București, Editura Fundației „Constantin Titel Petrescu”, 2000, p. 44; Sorin Radu, *Ion Flueraș: social democrație și sindicalism*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012, pp. 50-70.

⁶⁰ „Incidentele din Marele Sfat Național Român. Două direcții politice”, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXXX, nr. 158, 5 august 1919, p. 1.

Menționăm că în intervenția avută, dr. E. Lemény a remarcat: „Când adunarea de la Alba Iulia a înscris aceste două postulate ea a urmat cursatei democrației. Astăzi când nu se prevede postulatele dela Alba Iulia în acest proiect, am datorie să cer Marelui Sfat să se conformeze strict hotărârilor poporului. Dacă se amână pentru Constituantă, atunci cu greu le vom obține. Drepturi politice trebuie să dea femeilor, ele nu pot prejudicia neamului, popoarelor, cum au făcut-o capitalismul și războiul. [...] Femeile n-au hotărât acest război, n-au lucrat pentru el, Ele, dimpotrivă, au alinat durerile lui și vor să mijlocească pentru viitor buna înțelegere pentru popoare ajutând scopurilor civilizației”⁶¹.

De altfel, din rândurile acestui discurs rostit de deputata dr. E. Lemény, nu putem să nu constatăm viziunea sa liberală, democrată și echidistantă vis-à-vis de drepturile pe care națiunea română le datora femeilor ca și cetățene ale sale. În acest sens, deputata menționa, în ședința din iulie 1919 a Parlamentului tranzitoriu al Transilvaniei, că împotriva solicitărilor pentru egalitatea în drepturi între femei și bărbați, au fost aduse în discuția publică două argumente, dar care nu se aflau în nicio relație cu cele hotărâte și promise poporului român, deci și femeilor sale în calitatea lor suverană de cetățene române, soții și mame de bărbați și băieți români, de către delegații la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. În atare context, deputatul dr. E. Lemény, remarcă: „S-au adus două argumente împotriva noastră: 1) că amestecul în viața politică zduncină familia și 2) că simțământul de mama scade. Nici una, nici alta. Familia o zdruncină sărăcia. Iar simțământul de mama nu poate fi zdrobit niciodată. Drepturile date femeii o va înălța la viața familiar și publică, contribuind la creșterea înțelegerei superioare a traiului în lumea civilizată”⁶².

Observăm că din 15 decembrie 1918, profesor dr. E. Lemény a primit funcția de consilier de secție în cadrul Direcției Ocrotirilor Sociale⁶³

⁶¹ „Parlamentul Ardealului...”, p. 1. Text reprodus și în cartea autorilor sibieni: Sorana Maier, Constantin Necula, *op. cit.*, p. 66. La interogarea acesteia adresată lui I. Maniu și anume, când va fi momentul potrivit pentru acordarea egalității în drepturi între femei și bărbați, liderul național-român din Transilvania și președinte al Consiliului Dirigent al Transilvaniei, a evitat să răspundă clar, realizând unele declarații strict propagandistice.

⁶² „Parlamentul Ardealului...”, pp. 1-2.

⁶³ *Anuarul XXXIII al Școalei civile de fete cu internat și drept de publicitate a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român pe anul școlar pe anul 1918-1919*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1920, p. 17; Iuliu Maniu, *Unirea Ardealului evocată de Iuliu Maniu. Conferință ținută la Radio-București în 24 Ianuarie 1934*, Cluj-Napoca, Tipografia Națională, 1934, p. 55; Victor V. Grecu (coord.), *Săliștea Sibiului străveche vatră românească*, Sibiu, Editura Astra, 1990, p. 92; Marius Boromiz (coord.), *op. cit.*, p. 64.

în cadrul Resortului Ocrotiri Sociale și Igienă din Consiliul Dirigent, structură executiv-ministerială condusă în Sibiu de către social-democratul Ion Flueraș⁶⁴. Este, poate, prima femeie româncă, ori printre primele oricum, care au ocupat și exercitat ca urmare a numirii, o funcție de ministru (șef de resort, echivala cu rangul de ministru titular pe portofoliul său – n.a.). Notăm în trecere că în aceeași zi, Ion Flueraș a numit pe medicul Iuliu Moldovan specialist în igienă publică în demnitatea de secretar general al resortului (ministerului n.a.) pe care îl conducea⁶⁵.

Alături de acesta, remarcăm numirea de către I. Flueraș a următoarelor personalități în diferite funcții astfel: Marius Sturdza (consilier de Resort la Direcția Sănătății), Lazăr Popoviciu (consilier de Resort la Direcția Ocrotirilor Sociale), Octavian Costea (consilier de Secție la Direcția Ocrotirilor Sociale), Alfred Binder (consilier de Resort la Direcția Tehnică), Bazil Terneveanu (director la Direcția Contabilitate), Tudor Moisil (director la Direcția Contencios), Aurel Vasile (director în Direcția Asigurărilor Sociale), Gheorghe Cuteanu (farmacist șef la Depozitul central de Medicamente), Coriolan Petranu (inspector general al Inspectoratului Muzeelor din Transilvania), Emil Isac (inspector general la Inspectoratul Teatrelor din Transilvania)⁶⁶. La începutul lunii ianuarie, comitetul *Reuniunii femeilor române din Sibiu* a participat în Sibiu la recepția care s-a acordat înaltului oaspete francez generalul Henri Mathias Berthelot, ocazie cu care dr. E. Lemény s-a adresat cunoscutului generalul în limba franceză, prezentând salutul din partea *Reuniunii femeilor din Sibiu*, iar d-na președintă a susmenționatei reuniuni sibiene, Catinca Bârseanu, soția președintelui Astrei, Andrei Bârseanu, a înmânat înaltului oficial militar francez un album cu imagini în care se prezenta civilizația materială românească din Transilvania și Banat⁶⁷.

În cursul lunilor martie-aprilie 1919, deputata dr. E. Lemény, membru în Marele Sfat Național, a fost delegată în baza unei hotărâri de către Partidul Social-Democrat din Ardeal și Banat (care și-a mutat sediul de la Budapesta în Sibiu – n.a.), având ca misiune să participe la lucrări

⁶⁴ Gheorghe Iancu, *op. cit.*, pp. 19-20; Sorin Radu, *op. cit.*, pp. 50-70.

⁶⁵ Iuliu Moldovan, *Amintiri și reflexiuni*, București, Editura Universitară „Carol Davila”, 1996, pp. 40-42, pp. 49-56.

⁶⁶ Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.C.A.N.), *Fond Iuliu Moldovan*, dosarul nr. 1/1919, f. 79-80; Gheorghita Iancu, Gheorghe Iancu, „Aspecte ale vieții sanitare din Transilvania în perioada 1918-1920”, în *Marisia* (Târgu Mureș), tom 6, 1976, p. 431; Dragoș Ursu, Tudor Roșu (coord.). *op. cit.*, p. 556; Sorin Radu, *op. cit.*, pp. 61-62.

⁶⁷ *Anuarul Reuniunii ... 1917-1918 și 1918-1919*, p. 11; Valeria Soroștinean, „Reuniunea femeilor...”, p. 69; Sorana Maier, Constantin Necula, *op. cit.*, p. 41.

împreună cu delegația României și să convingă prin argumente și explicații reprezentanții altor partide de orientare social-democrată din Europa, participanți la Conferința de Pace de la Paris din 1919, asupra justeții cauzei românești, cu deosebire în ceea ce privea anexarea Transilvaniei de către România în baza demersurilor plebiscitar-naționale care s-au desfășurat în Alba Iulia la 1 decembrie 1918, dar și a acordurilor semnate prin Tratatul de alianță între România și Antanta din august 1916⁶⁸.

Dr. E. Lemény a fost însoțită în Paris de către publicistul român Emil Isac și că a îndeplinit misiunea de a asigura traducerea discuțiilor purtate de către liderul social-democrat român Ion Flueraș cu reprezentanții conducerii Partidului Socialist Francez, și îndeosebi cu președintele acestuia, social-democratul Leon Blum. Ion Flueraș, șeful (ministrul în rang – n.a.) Resortului de Ocrotiri Sociale și Igienă, a participat în cadrul lucrărilor Conferinței de Pace din capitala Franței ca reprezentant din partea Consiliului Dirigent de la Sibiu, a cărui membru era⁶⁹.

Începând din anul școlar 1919-1920, o regăsim pe dr. Eleonora Lemény în rândurile cadrelor didactice titulare ale Liceului de Stat „Domnița Ileana” din Sibiu, cum s-a numit școala Astei ca urmare a preluării acesteia de către statul român întregit, într-o primă etapă prin intermediul Resortului de Culte și Instrucțiune Publică condus de dr. Valeriu Barniște, iar apoi prin ministerul de resort din București⁷⁰. În anul 1919, a participat în calitate de deputat ales cadrul celor trei adunări ale Marelui Sfat Național organizate în Sibiu și a votat împotriva proiectului de lege electorală, menționând în repetate rânduri în cadrul adunării că erau încălcate în mod intenționat prevederile articolului III din Rezoluția Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, cu deosebire în ceea ce privește acordarea egalității în drepturi între femeile și bărbații din România Mare. De aceea, a votat în Marele Sfat Național împotriva proiectului așa cum era acesta modificat de către apropiații lui Iuliu Maniu și Vasile Goldiș, membri

⁶⁸ Mihai Racovițan, „Activitatea de propagandă națională a legației române la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)”, în *Transilvania. Serie nouă* (Sibiu), anul CXII, nr. 2, februarie 2006, pp. 76-77.

⁶⁹ *Anuarul XXXIII...*, p. 17; Eftimie Gherman, *Memorii...*, pp. 41-42; Nicolae Jurca, *Istoria social-democrației...*, p. 112, pp. 114-118; Sorin Radu, *op. cit.*, p. 66, p. 68.

⁷⁰ Ioan Popa, *Liceele teoretice sibiene între 1918-1948*, Sibiu, Editura Magister, p. 56. Între cadrele didactice provenite de la Școala Civilă de Fete a Astei, remarcăm, printre altele, pe: dr. Eleonora Lemeny, Delia Olariu, Eugenia Tordășianu, Silvia Porsche, Pulcheria Smigelschi, dar și altele.

ai Partidului Național Român din Transilvania și Banat⁷¹. Abili politicieni, ambii lideri ai Partidului Național Român din Transilvania au replicat că ei nu sunt împotriva acordării egalității în drepturi între femei și bărbați din perspectiva unei noi legi electorale, dar că această situație mai degrabă urma să fie de competența Corpurile Legiuitoare ale României Mari, care să reglementeze prin vot în această privință⁷².

În mod evident, nu a fost decât o modalitate prin care cei doi lideri național-români din Transilvania, au ocolit răspunderea directă privind o posibilă aprobare a proiectului depus și susținut de către social-democrata sibiancă E. Lemény, care ar fi așezat un firesc semn al egalității în drepturi politice între cetățenii și cetățenele statului întregit: România Mare. De altfel, nu se poate să nu observăm și că participarea unui deputat femeie la ședințele de lucru ale Marelui Sfat Național a fost un mesaj cât se poate de clar în vederea emancipării și egalității în drepturi între femeile și bărbații din România Mare⁷³. În cadrul celor două ședințe din 1 și 2 august 1919 ale Marelui Sfat Național desfășurată în Sibiu, E. Lemény, s-a pronunțat în favoarea dreptului de vot pentru femei, argumentând punctual său de vedere, care era și al deputaților social-democrați din sus numitul for legislativ. A susținut reprezentarea proporțională a femeilor în funcții și demnități publice, atât în cele care presupuneau electivitate și vot, cât și în acelea în care femeile urmau să fie numite sau promovate în funcție de concursuri și competență. Pronunțându-se asupra punerii în deplin acord a celor hotărâte în mod plebiscitar în Alba Iulia, a remarcat că numai în acest fel se poate îndeplini în mod onest actul democratic și plebiscitar de la 1 decembrie 1918⁷⁴.

A solicitat public, în mai multe rânduri, atât președintelui Consiliului Dirigent I. Maniu, cât și șefului de resort Vasile Goldiș, să constate abaterea de la cele decise în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și să corecteze degrabă aceste devieri: „[...] am datorie să cer Marelui Sfat să se

⁷¹ Gheorghe Iancu, „Marele Sfat Național al Transilvaniei (1918-1919). Formare, component, atribuții”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie* (Cluj-Napoca), anul XVI, 1973, p. 261; Idem, *Contribuția Consiliului...*, p. 72.

⁷² „Dezbaterile Marelui Sfat Național”, în *Gazeta de Transilvania* (Brașov), anul LXXX, nr. 159, 6 august 1919, pp. 1-2; „Femeile și dreptul de vot”, în *Telegraful roman* (Sibiu), anul LCVII, nr. 3, 5 august 1919, p. 3.

⁷³ „Membrii Marelui Sfat Național aleși în Adunarea de la Alba Iulia la 1 decembrie 1918”, în *Universul* (București), anul 60, nr. 330, 2 decembrie 1943, p. 5; Sorana Maier, Constantin Necula, *op. cit.*, p. 65.

⁷⁴ „Ședința Marelui Sfat Național [din Sibiu]”, în *Românul* (Arad), anul VIII, nr. 75, 5 august 1919, pp. 2-3; „Retragerea socialiștilor din Marele Sfat Național”, în *Românul* (Arad), anul VIII, nr. 80, 7 august 1919, p. 1; Tudor Roșu, *op. cit.*, pp. 224-225.

conformeze strict hotărârilor poporului. Dacă se amână pentru constituantă (aceste drepturi, n.a.), atunci cu greu le vom obține. Drepturi politice trebuie să se dea femeilor, ele nu pot prejudicia neamului, popoarelor, cum au făcut-o capitalismul și războiul”⁷⁵.

Sibianca E. Lemény, a pledat pentru drepturi egale, cu deosebire pentru acordarea și garantarea dreptului la vot și pentru o reprezentare proporțională în viitorul Legislativ întregit al României Mari. Argumentele pe care le-a invocat într-o manieră coerentă și convingătoare, deși oneste și corecte, au fost eludate de către majoritatea național-română bărbătească din susnumitul parlament tranzitoriu al Transilvaniei și Banatului⁷⁶.

„[...] Prezența la primele ședințe ale unui deputat femeie a dat o notă interesantă sălii. Prezența d-sale a dat publicului feminine ... iluzia realizării sufragiului femeesc. Iluzia aceasta a fost scurtă: d-na Lemény, a părăsit adunarea odată cu tovarășii săi socialiști. Apostol al egalității civile și politice între femei și barbate ... va rămâne însă din scurta această trecere în analele parlamentare române, un episod original”⁷⁷.

În ciuda alocuțiunilor sale, a interpelărilor adresate în contextual dezbaterilor pe articolele proiectului de lege electorală provizorie, atât lui I. Maniu, cât și lui V. Goldiș, dr. E. Lemény, menționa că îngrădirea dreptului de vot pentru femei era o încălcare a hotărârilor adoptate de către aceiași oameni politici la Alba Iulia, acuzându-i în mod deschis de practica demagogiei și a derutei politice, în condițiile în care, femeilor le era îngrădit dreptul deja câștigat în Alba Iulia. A fost adepta părăsirii forului legislativ tranzitoriu, acuzându-i pe național-români de adoptarea acelorași practici antidemocratice ca și ale potentăților de odinioară austro-ungari. Totuși, tensiunea a mai fost estompată de alocuțiunea lui Ioan Suciuc care menționa „dreptul electoral al femeilor, care este de altfel unul dintre principiile Consiliului Dirigent, în proiectul de față nu a putut fi luat în considerație din cauze tehnice”⁷⁸.

Începând din primul semestru al anului școlar 1919-1920, profesoara dr. E. Lemény a trecut definitiv în structura organizatorică a Resortului de

⁷⁵ „Parlamentul Ardealului...”, p. 1; „Desbaterile Marelui Sfat Național”, în *Patria* (Cluj), anul I, nr. 135, 2 august 1919, p. 2.

⁷⁶ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului ...*, pp. 71-72.

⁷⁷ Ioan Dragu, „După Marele Sfat”, în *Cuvântul liber* (București), 1919, nr. 1, p. 8; Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului ...*, p. 72.

⁷⁸ „Octavian Goga și Partidul Socialist”, în *Românul* (Arad), anul VIII, nr. 80, 7 august 1919, p. 1; Miron Constantinescu, *Din documentele Unirii (Arhiva Vasile Goldiș)*, Brașov, Editura Pastel, 2018, doc. 75-31, 32; Tudor Roșu, *op. cit.*, p. 225. De altfel, remarcăm că femeile au votat pentru prima dată în România abia în anul 1946.

Ocrotiri Sociale și Igienă, în concret cu data de 5 octombrie 1919, moment la care este făcută mențiunea respectivă de către directorul liceului dr. Vasile Bologa. Aflăm, în acest fel că E. Lemény a optat pentru postul de consilier la susnumitul resort, în care, de altfel, a fost numită încă din 15 decembrie 1918⁷⁹. Notăm că a contribuit în continuare în anul școlar 1919-1920, cu donația în bani la fondul instituit de tatăl său, avocatul dr. Liviu Bran de Lemény, pentru asigurarea unei rezerve materiale suplimentare nevoilor școlii. Conducerea liceului menționat, prin vocea reprezentantului său legal, directorul dr. V. Bologa, menționa că a fost acumulată până în acel moment suma de 379 coroane (aproximativ 189,79 lei), care a fost depusă spre fructificare în conturile Institutului de Credit „Banca Albina” din Sibiu⁸⁰.

„[...] Conștientă de faptul că educația femeii nu știrbește din rolul său în familie, ci dimpotrivă îl sporește, că drepturile acordate femeii nu o fac o soție sau mamă mai puțin bună, ci o ajută să înțeleagă societatea în care trăiește. Eleonora Lemény Rozvan s-a folosit de educația sa aleasă, de mintea-i luminoasă și a avut curajul și priceperea să fie o deschizătoare de drum pentru ceea ce a însemnat evoluția femeii în lumea modernă”⁸¹.

De asemenea, specificăm că în anul 1919 era menționată ca membră pe viață a *Reuniunii femeilor române din Sibiu*. În decadele interbelice o regăsim activă ca membră în secția școlară a Astrei, iar din anul 1920, profesor dr. E. Lemény, a activat în plan profesional în structura Ministerului Sănătății și Ocrotirilor Sociale atât în București, cât și în teritoriu, la structura regională din Cluj a mai sus menționatului minister⁸².

A deținut calitatea de inspector șef medico-pedagogic, în urma unui concurs organizat pentru acest post ierarhic pe care l-a susținut și promovat și a numirii sale în această funcție de mare răspundere în Cluj în 8 decembrie 1926. „Dr. Eleonora Lemény actualul șef de serviciu, clasa I în Revizoratul Surorilor de Ocrotire din Cluj, se înaintează definitivă, pe ziua de 1 decembrie 1926 în postul vacant și pe treapta superioară de inspector medico-pedagogic la Inspectoratul Ocrotirilor Sociale din Cluj în conformitate cu avizul Comisiunii pentru propuneri de numiri și înaintări

⁷⁹ Vasile Bologa, *Anuarul Liceului de fete din Sibiu al Statului împreună cu internatul de fete al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului roman” pe anul 1919-1920*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1921, p. 10.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 66.

⁸¹ Sorana Maier, Constantin Necula, *op. cit.*, p. 67.

⁸² „Membri pe viață”, în *Anuarul Femeilor ... 1917-1918 și 1918-1919*, p. 30; Tudor Roșu, *op. cit.*, p. 229.

dat prin procesul verbal nr. 18 din 8 decembrie 1926⁸³. A urmat în această funcție pe dr. Gheorghe Crăiniceanu, inspector superior de stat medico-pedagogic pentru sistemul școlar special, care s-a pensionat în acel an. În această calitate, dr. E. Lemény, a activat în Cluj și a efectuat inspecții de specialitate în cadrul instituțiilor de învățământ cu caracter special atât din Transilvania, cât și din Banat, așa cum au fost și cele pe care le-a efectuat în Timișoara, în cadrul Institutului de surdo-muți în 20 ianuarie 1927, 28 octombrie același an, 28 martie 1928, 18 iunie același an, respectiv în zilele de 14-15 ianuarie 1929⁸⁴. În această calitate, a activat până în cursul anului 1934, când, ca urmare a unor restructurări în organigrama susnumitului minister, a trecut în pensie, la începutul anului care a urmat, 1935⁸⁵.

După anul 1936, a activat în Secția feminină a Astei din Cluj, condusă de către brașoveanca Maria Baiulescu la nivel național. În 19 februarie și 26 martie 1939, în cadrul unor întruniri ale mai susnumitei secții în două dintre cartierele Clujului, care au avut loc sub președinția d-nei Constanța Bogdan-Duică, Eleonora Lemény-Vasilie a susținut prelegerile cu caracter pedagogic și medical *Creșterea copiilor și Educația în familie*⁸⁶. În perioada anilor 1935-1949, a locuit în București, alături de familie, de fiicele sale din prima căsătorie și de cei doi fii din mariajul cu Aurel Vasilie⁸⁷. Menționăm că la 1 decembrie 1938, cu prilejul aniversării a două decenii de

⁸³ „Mișcare în Corpul medical”, în *Dimineața* (București), anul XXIII, nr. 7439, 19 august 1927, p. 4; „Mișcarea de la Ministerul Sănătății”, în *Viitorul* (București), anul XX, nr. 5671, 22 ianuarie 1927, p. 2.

⁸⁴ Gheorghe Moldovan, *Istoria învățământului bănățean pentru surdo-muți*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2010, p. 105, p. 116.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 105; „Funcționari ai Ministerului Sănătății trecuți în cadrul disponibil”, în *Universul* (București), anul L, nr. 157, 12 iunie 1933, p. 8; Dragoș Ursu, Tudor Roșu (coord.). *op. cit.*, p. 556. Între anii 1932-1934 a activat în aceeași funcție în centrala din București a Ministerului Sănătății și Ocrotirilor sociale, până la momentul trecerii sale în disponibilitate din motive de ordin financiar, urmat apoi de pensionarea sa. Își petrece ultimii ani din viață atât în București, unde activa al doilea său soț, Aurel Vasilie, cât și în Cluj.

⁸⁶ Gheorghe Moga, Nicolae Băilă, „Activitatea Secțiunilor literare-științifice ale «Astei». Raportul Secretariatului general”, în *Transilvania Buletin de Tehnică a Culturii* (Sibiu), anul 70, nr. 4, 1939, p. 214.

⁸⁷ Dragoș Ursu, Tudor Roșu (coord.). *op. cit.*, p. 556. Steluța Pestrea Suci, *Străzi, case, oameni din Brașov*, Brașov, Editura Foton, 2011, pp. 28-30. Aurel Vasilie (soț); Livia Rozvan-Pușcariu (fiica sa din prima căsătorie, din primul său mariaj a mai avut o fiică) și băieții Florin Vasilie, elev inginer și Sorin Titus Vasilie, student în Drept (ambii din cel deal doilea mariaj). Cu privire la fiul Eleonorei Lemény, Sorin Titus Vasilie, notăm că s-a născut în anul 1923 în Cluj. Acesta a fost doctor în matematică și un pasionat de filosofie. Acesta s-a stins din viață în ziua de 15 octombrie a anului 2000 în Azilul de Bătrâni „Sfântul Ioan” din același oraș transilvănean.

la Unirea din 1918, profesoara E. Lemény-Vasilie a susținut o conferință pentru intelectualii din Cluj. Aceasta a fost organizată sub auspiciile Secției feminine a Astei din Cluj în Sala Teatrului Național, unde mai sus menționata profesoară a vorbit auditoriului despre momentele la care a luat parte ca delegată atât din partea Reuniunii femeilor române din Sibiu, cât și ca profesoară a Școlii civile de fete pe care „Asociațiunea” a tutelat-o în Sibiu⁸⁸.

Reținem și contribuția în bani făcută de familia profesoarei E. Lemény-Vasilie în cuantum de 300 de lei în cadrul Fondului „Victor și Eugenia Tordășianu”, gestionat de Reuniunea cultural-națională a Sodalilor români din Sibiu, în vederea ajutorării materiale a tinerelor fete care proveneau din familii modeste cu prilejul măritării acestora. De altfel, aceeași reuniune cultural-națională a meseriașilor din Sibiu, aducea mulțumire familiei profesoarei E. Lemény, pentru donația în valoare de 500 lei, care era făcută tot cu același scop și în același fond menționat anterior⁸⁹.

Eleonora Lemény-Vasilie s-a și stins din viață în 20 mai 1949 în capitala României, iar corpul său, la solicitarea expresă a ei, a fost depus de către membrii familiei în vederea incinerării sale la Crematoriul Cenușa⁹⁰.

În concluzie, notăm că profesor dr. E. Lemény a înțeles că procesul educației în viața unei femei nu diminuează calitățile acesteia de mamă și rolul pe care femeia îl are într-o familie, în comunitate, ci mai degrabă, îl potențează. A considerat, în discursurile sale publice, că drepturile care urmau a fi acordate femeii o ajută să înțeleagă mai bine lumea în care este chemată de societate să existe, să se manifeste. Să fie un bun profesionist, un competent om social, o foarte bună soție, mama, bunică, o educatoare permanentă a familiei și a comunității din care face parte. A militat constant pentru emanciparea prin educație a femeii române, considerând acest deziderat ca o condiție necesară a progresului social și comunitar în societatea românească a decadelor interbelice.

A reprezentat în spațiul intelectual sibian, dar nu numai, una dintre vocile remarcabile care s-a pronunțat public în calitățile oficiale pe care le-a deținut și exercitat didactic în Școala Civilă de Fete a Astei din Sibiu,

⁸⁸ „Secția feminină a Astei din Transilvania”, în *Transilvania Buletin de Tehnica Culturii* (Sibiu), anul 69, nr. 3-4, 1938, p. 151.

⁸⁹ „Danii pentru societățile culturale din Sibiu”, în *Curentul* (București), anul XI, nr. 3597, 6 februarie 1938, p. 8; „De la «Reuniunea meseriașilor români din Sibiu»”, în *Acțiunea* (București), anul IV, nr. 203, 30 ianuarie 1938, p. 2.

⁹⁰ Maria Vaida, „Femeile române și Marea Unire”, în *Familia* (Oradea), Seria a IV-a, anul 54, nr. 4, aprilie 2018, p. 68; Sorana Maier, Constantin Necula, *op. cit.*, p. 67; Tudor Roșu, *op. cit.*, p. 229.

plebiscitar în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, deputat în Marele Sfat Național, singură femeie aleasă în Consiliul Dirigent al Transilvaniei prin numirea în funcția de consilier la Direcția Ocrotirilor din Resortul Ocrotirilor Sociale și Igienei, dar și în calitatea de inspector medico-pedagogic în Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale din România Mare – în sensul progresului social realizat în direcția materializării egalității în drepturi între femei și bărbați și a pedagogiei sociale, un deziderat care avea să mai aștepte, în ceea ce privește femeia din România până în februarie 1938.

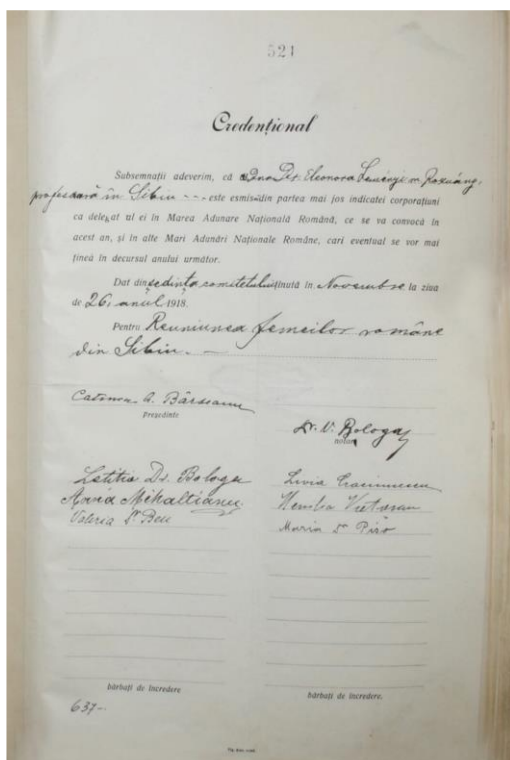
Dr. Eleonora Lemény căsătorită Rozvány în Oradea

Sursa 1. Muzeul Culturii Săliștene.

Sursa 2. Sorana Maier; Constantin Necula, *Chipuri feminine sibiene din alte veacuri*, p. 64.

Sursa 3. Marius Boromiz (coord.) *Mărginenii Sibiului pentru Marea Unire*, p. 156.

Sursa 4. Tudor Roșu, *1 Decembrie 1918*, pp. 228-229.

Credențional Noiembrie 1918. Reuniunea femeilor române din Sibiu.

Delegată: Prof. dr. Eleonora Lemény măritată Rozvány
(originară din Săliștea Sibiului, Com. Sibiu, Austro-Ungaria).

Document din Arhiva Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia,
Colecția documente, Documentele Unirii, volum I, f. 521.

BIBLIOGRAFIE

Biblioteca Județeană „Astra” Sibiu, *Colecții speciale*.

Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia:

- *Fond Documente. Documentele Unirii*.

Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale:

- *Fond Iuliu Moldovan*

Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale:

- *Fond Astra*,

- *Fond Școala civilă de fete (ASTRA), Sibiu*,

Analele Asociațiunii pentru Literatura și Cultura Poporului Român Astra (Sibiu), nr. IV, octombrie-decembrie 1908.

Biserica și Școala (Arad), 1918.

Luceafărul (Sibiu), 1909.
Telegraful român (Sibiu), 1918.
Transilvania (Sibiu), 1913, 1914.
Tribuna poporului (Sibiu), 1899.

„Adunarea Femeilor Române din Sibiu”, în *Telegraful român* (Sibiu), anul LXVI, 1918, nr. 118.

Albani, Tiron, *Memorii*, București, Editura Științifică, 1969.

Idem, „Serbarea comemorativă a Reuniunii femeilor române din Oradea la Băile episcopești”, în *Dimineața* (București), anul XXVII, nr. 8789, 14 iunie 1931.

Anuarul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu pe anul 1911-1912, Sibiu, Editura Reuniunii, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1912.

Anuarul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu pe anul 1913-1914, Sibiu, Editura Reuniunii, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1914.

Anuarul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu pe anul 1914-1915 și 1915-1916, Sibiu, Editura Reuniunii, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1916.

Anuarul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu pe anul 1917/1918 și 1918/1919, Sibiu, Editura Reuniunii, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1919.

Ardeleanu, Ion, Pascu, Ștefan, Popescu-Puțuri, Ion (coord.), *1918 la Români. Documentele Unirii: Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, vol. X, București.

Bârseanu, Andrei, Tăslăuanu, Octavian C., „Lista membrilor ordinari ai Asociațiunii”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLII, nr. 4 jubiliar, iulie-august 1911.

Bârseanu, Andrei, Tăslăuanu, Octavian C., „Lista membrilor ordinari ai Asociațiunii”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLIII, 1912, nr. 5.

Bârseanu, Andrei, Tăslăuanu, Octavian C., „Ședința a III-a a Comitetului central al «Asociațiunii» ținută în 23 martie 1912”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLIII, 1912, nr. 1-2.

Boda, Gherghina, „Corneliu Diaconovich și Expoziția națională a „Astreii” din anul 1905”, în *Țara Bârsei, Serie nouă* (Brașov), 2005, nr. IV.

Bogdan, Nicolae, Bogdan, Alexandru, „De la adunarea generală a Despărțământului Brașov al «Asociațiunii»”, în *Gazeta Transilvaniei* (Sibiu), anul LXXIII, nr. 143, 3 iulie 1910.

Bologa, Vasile, *Anuarul Liceului de fete din Sibiu al Statului împreunat cu internatul de fete al „Asociațiunii pentru literatura română și*

cultura poporului roman” pe anul 1919-1920, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1921.

Idem, *Anuarul XXIX al Școalei civile de fete cu internat și drept de publicitate a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român pe anul școlar 1914-1915*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1915.

Idem, *Anuarul XXX al Școalei civile de fete cu internat și drept de publicitate a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român pe anul școlar 1915-1916*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1916.

Idem, *Anuarul XXXI al Școalei civile de fete cu internat și drept de publicitate a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român pe anul școlar 1916-1917*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1917.

Idem, *Anuarul XXXII al Școalei civile de fete cu internat și drept de publicitate a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român pe anul școlar 1917-1918*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1918.

Idem, *Anuarul XXXIII al Școalei civile de fete cu internat și drept de publicitate a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român pe anul școlar pe anul 1918-1919*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1920.

Idem, „Istoricul înființării și dezvoltării în cei dintâi 25 de ani”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLII, nr. 4 jubiliar, iulie-august 1911.

Idem, „Istoricul Școalei civile de fete cu internat și drept de publicitate a «Asociațiunii» din Sibiu pe al doilea sfert de veac de la înființare (1911/1912-1935/1936)”, în *Transilvania* (Sibiu), anul 67, 1936, nr. 4

Idem, *Monografia școlii civile de fete cu internat și drept de publicitate a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român din Sibiu, pe 25 de ani de la înființare*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1911

Boromiz, Marius (coord.), *Mărginenii Sibiului pentru Marea Unire*, Sibiu, Editura Salgo, 2019.

Borș, Silviu, Tatu, Alexiu, Andriescu, Bogdan, *Participanți din localitățile sibiene la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, Sibiu / Cluj-Napoca, Editura Armanis / Editura Mega, 2015.

„Conferințele Astrei”, în *Viața și Școala* (Sibiu), anul XXXVII, nr. 5, 3/16 februarie 1913.

Cosma, Lucia, „Catinca Bârseanu”, în *Transilvania Organ al Astei* (Sibiu), anul 73, 1942, nr. 2-3.

Curelea, Daniela, Curelea, Dragoș, „Contribuție la o cunoaștere a femeilor participante ca delegate oficiale la Marea Adunare de la Alba Iulia. Oglindire în sursele arhivistice și în Gazeta oficială a Consiliului Dirigent”, în Cătălin Negoită (coord.), *Mediamorfoze, IV. Și Presa a creat Unirea*, București, Editura Tritonic, 2018.

Idem, „Școala Civilă de Fete a «Astei» din Sibiu între anii 1886-1919”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis, Serie nouă* (Deva), anul X (XLVI), 2019.

„Cursurile «Asociațiunii»”, în *Olteanul* (Craiova), anul V. nr. 5, 31 ianuarie 1913.

„Danii pentru societățile culturale din Sibiu”, în *Curentul* (București), anul XI, nr. 3597, 6 februarie 1938.

„De la «Reuniunea meseriașilor români din Sibiu»”, în *Acțiunea* (București), anul IV, nr. 203, 30 ianuarie 1938.

„Dezbaterile Marelui Sfat Național”, în *Patria* (Cluj), anul I, nr. 135, 2 august 1919.

„Dezbaterile Marelui Sfat Național”, în *Gazeta de Transilvania* (Brașov), anul LXXX, nr. 159, 6 august 1919.

Dragu, Ioan, „După Marele Sfat”, în *Cuvântul liber* (București), 1919, nr. 1.

Drăgoescu, Anton (coord.), *Istoria României. Transilvania*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura George Barițiu, 1997.

„Femeile și dreptul de vot”, în *Telegraful roman* (Sibiu), anul LCVII, nr. 3, 5 august 1919.

Fodor, Georgeta, „«Trăiască România Mare»: Marea Adunare de la Alba Iulia-perspective de gen”, în *Acta Marisiensis. Seria Historica* (Târgu Mureș), 2019, nr. 1.

„Funcționari ai Ministerului Sănătății trecuți în cadrul disponibil”, în *Universul* (București), anul L, nr. 157, 12 iunie 1933.

„Incidentele din Marele Sfat Național Român. Două direcții politice”, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXXX, nr. 158, 5 august 1919.

Gherman, Eftimie, *Memorii. Contribuții la istoria mișcării socialiste*, București, Editura Fundației „Constantin Titel Petrescu”, 2000.

Ghibu, Onisifor, *Chestiunea manualelor în școlile noastre secundare*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1913.

Greco, Victor V. (coord.), *Săliștea Sibiului străveche vatră românească*, Sibiu, Editura Astra, 1990.

Groza, Mihai Octavian, „Mișcarea social democrată transilvăneană în toamna și iarna anului 1918”, în Gabriela Șerban; Silviu Fericiug (coord.), *Supremum vale Nicolae Bocșan (1947-2016)*, Timișoara, Editura Nepsis, 2017.

Iancu, Gheorghe, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985.

Idem, „Marele Sfat Național al Transilvaniei (1918-1919). Formare, component, atribuții”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie* (Cluj-Napoca), anul XVI, 1973.

Iancu, Gheorghiuța, Iancu, Gheorghe, „Aspecte ale vieții sanitare din Transilvania în perioada 1918-1920”, în *Marisia* (Târgu Mureș), tom 6, 1976.

Jurca, Nicolae, *Istoria social-democrației din România*, București, Editura Științifică, 1994.

Jurcă, Nicolae, „File din cronica Unirii”, în *Transilvania, Serie nouă* (Sibiu), anul XCIV, nr. 11, 1 noiembrie 1988.

Lăpădat, Dumitru, „Dare de seamă”, în *Telegraful Român* (Sibiu), anul L, nr. 6, 15 ianuarie 1902.

„Lista membrilor fondatori și a celor ordinari ai Despărțământul Sibiu al «Astrei»”, în *Transilvania Organul Asociațiunii pentru Literatură română și Cultura poporului român* (Sibiu), anul XL, 1909, nr. 4.

„Lista membrilor ordinari ai «Asociațiunii»”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLII, nr. 4 jubiliar, iulie-august 1911.

„Lista membrilor pe viață ai Astrei în Despărțământul Sibiu”, în *Transilvania* (Sibiu), anul L, 1919, nr. 1-12.

Maier, Sorana, Necula, Constantin, *Chipuri feminine sibiene din alte veacuri*, București, Editura Eikon, 2019.

Maniu, Iuliu, *Unirea Ardealului evocată de Iuliu Maniu. Conferință ținută la Radio-București în 24 Ianuarie 1934*, Cluj-Napoca, Tipografia Națională, 1934.

Marea Adunare Națională întrunită la Alba-Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte și documente, [București, 1928].

„Membrii Marelui Sfat Național aleși în Adunarea de la Alba Iulia la 1 decembrie 1918”, în *Universul* (București), anul 60, nr. 330, 2 decembrie 1943.

Mihăilescu, Ștefania, *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1938-1929)*, Iași, Editura Polirom, 2002.

Miron Constantinescu, *Din documentele Unirii (Arhiva Vasile Goldiș)*, Brașov, Editura Pastel, 2018.

„Mișcare în Corpul medical”, în *Dimineața* (București), anul XXIII, nr. 7439, 19 august 1927.

„Mișcarea de la Ministerul Sănătății”, în *Viitorul* (București), anul XX, nr. 5671, 22 ianuarie 1927.

Moga, Gheorghe, Băilă, Nicolae, „Activitatea Secțiunilor literare-științifice ale «Astrei». Raportul Secretariatului general”, în *Transilvania Buletin de Tehnică a Culturii* (Sibiu), anul 70, nr. 4, 1939.

Moga, Valer, „Introducere în cercetarea activității electorale din Transilvania”, în *Annales Universitatis Apulensis* (Alba Iulia), 2012, nr. 16/1.

Moldovan, Gheorghe, *Istoria învățământului bănățean pentru surdo-muți*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2010.

Moldovan, Iuliu, *Amintiri și reflexiuni*, București, Editura Universitară „Carol Davila”, 1996.

„Octavian Goga și Partidul Socialist”, în *Românul* (Arad), anul VIII, nr. 80, 7 august 1919.

„Parlamentul Ardealului. Dezbaterile Marelui Sfat Național”, în *Gazeta de Transilvania* (Brașov), anul LXXX, nr. 158, 5 august 1919.

Păcurariu, Mircea, *Cărturari sibieni de altădată*, Sibiu, Editura Andreiană, 2015.

Pestrea Suci, Steluța, *Străzi, case, oameni din Brașov*, Brașov, Editura Foton, 2011.

Popa, Ioan, *Dimensiuni etno-identitare și național-politice în spațiul școlar sud-transilvănean (1849-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2013.

Idem, *Liceele teoretice sibiene între 1918-1948*, Sibiu, Editura Magister.

Preda, Gheorghe, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, Sibiu, Editura Astrei, 1944.

Racovițan, Mihai, „Activitatea de propagandă națională a legației române la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)”, în *Transilvania. Serie nouă* (Sibiu), anul CXII, nr. 2, februarie 2006.

Raport despre Expozițiunea etnografică și istorico-culturală aranjată în Sibiu cu ocazia inaugurării Muzeului istoric și etnografic al Asociațiunii (19 august-14 septembrie 1905), Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1906.

Raportul general al Reuniunii Române de Muzică din Sibiu pe timpul de la 15/28 noiembrie 1906 până la 31 august 1907, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1907.

„Raportul Ședinței a XIV-a a Comitetului central Astra ținută la 9 decembrie 1909”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XL, 1909, nr. V.

Rădoi-Dâmboianu, Doina-Anca, Dâmboianu, Mihai, *Ioan Bran Pop de Lemény et Kozla „un stejar falnic bătrân”*, Brașov, 2014.

„Retragerea socialiștilor din Marele Sfat Național”, în *Românul* (Arad), anul VIII, nr. 80, 7 august 1919.

Roșu, Tudor, *1 Decembrie 1918*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020.

„Schiller: Fecioara din Orleans. Dramă romantic (tradusă de Maria Cunțan, cu un studiu istoric de dr. Eleonora Lémeny)”, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXXII, nr. 238, 4 (17) noiembrie 1909.

„Secția feminină a Astei din Transilvania”, în *Transilvania Buletin de Tehnica Culturii* (Sibiu), anul 69, nr. 3-4, 1938.

Sigmirean, Cornel, „Elita românilor din Transilvania la 1918: educație, proiecte și opțiuni politice”, în *Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu»*. *Series Historica, Supliment I* (Cluj-Napoca), anul LV, 2016.

Idem, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000

Sima, Ana Victoria, „Eleonora Lemény Rozvan”, în Ioan Bolovan, Gheorghe Iacob, Gheorghe Cojocaru (coord.), *O Enciclopedie a Marii Uniri*, București, Institutul Cultural Român, 2018.

Soroștineanu, Valeria, „Reuniunea Femeilor Române din Sibiu în anii Primului Război Mondial”, în *Astra Sabesiensis* (Sebeș), nr. 2, 2016, Cluj-Napoca, Editura Argonaut.

Idem, „Viața de zi cu zi în Sibiul anului 1918, înainte de Unire”, în *Anuarul Societății de Științe Istorice din România, Filiala Sibiu* (Sibiu), nr. 1/2018, Editura Astra Museum.

„Sosirea sibienilor”, în *Alba Iulia. Organ al proclamării unității naționale* (Alba Iulia), anul I. nr. ocazional, 18 noiembrie/1 decembrie 1918.

Sterca Șuluțiu, Iosif, Tăslăuanu, Octavian C., „Conferințele ținute în cursul anului 1909”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLI, 1910, nr. 4.

Idem, „Seratele literare și artistice ale «Asociațiunii»”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XL, 1909, nr. II.

Szögi, László, *Studenți români din Transilvania la universitățile din Europa în secolele XVI-XX*, Târgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2010.

„Școala civilă de fete a «Asociațiunii» din Sibiu”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLIV, nr. 3, 1913.

„Ședința I a Comitetului central al Astei ținută la 29 ianuarie 1910”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLI, 1910, nr. 1-2.

- „Ședința Marelui Sfat Național [din Sibiu]”, în *Românul* (Arad), anul VIII, nr. 75, 5 august 1919.
- „Ședințele Marelui Sfat Național”, în *Gazeta de Transilvania* (Brașov), anul LXXX, nr. 157, 2 august 1919.
- Ștrempel, Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. IV, București, Editura Științifică, 1992
- Radu, Sorin, *Ion Flueraș: social democrație și sindicalism*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012.
- Tăslăuanu, Octavian C., „Școala civilă de fete a «Astrei» din Sibiu”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XL, 1909, nr. 4.
- Idem, „Ședința a IV-a a Comitetului central al Asociațiunii, ținută la 16 aprilie 1910”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XLI, 1910.
- Trifon, Nicolas, *Un parcurs libertar. Interviuri*, Cluj-Napoca, Editura Pagini libere, 2020.
- Ursan, Vasile, „Casina Română din Săliște”, în *Transilvania. Serie nouă* (Sibiu), anul CXIII, nr. 4, ianuarie 2007.
- Ursu, Dragoș, Roșu, Tudor (coord.), *Dicționarul personalităților Unirii. Delegații Adunării Naționale de la Alba Iulia*, p. 556.
- Vaida, Maria, „Femeile române și Marea Unire”, în *Familia* (Oradea), Seria a IV-a, anul 54, nr. 4, aprilie 2018.
- World War I and the Birth of a New Worlds Order*, editet by Ioan Bolovan, Oana Mihaela Tămaș, Cambridge Scholars Publishing, 2020.

**Aspecte privind pictura oficială cu tematică istorică în
România Comunistă (1965-1980).
Cazul pictorului Franz Ferch**

**Aspects Regarding Official Painting with Historical Themes
in Communist Romania (1965-1980).
The Case of Painter Franz Ferch**

*Adrian DEHELEANU
Muzeul Național al Banatului Timișoara*

Abstract

Art with a 'committed theme' remains a compulsory performance of the artistic environment, in the period 1966-1980, and participation in 'thematic' and 'anniversary' exhibitions is a social asset, instead artists become freer in dealing with these orders. Which I can now perform in a much more personal way. The themes of ancient history are considerably reduced in this period between 1966-1980, most of them resuming the same episodes or historical figures ideologically assumed in previous years.

The collections of the National Museum of Banat in Timișoara include a series of cultural goods made by the painter Franz Ferch (1900-1981). The paintings with historical themes, as part of the official, employed art, made by Franz Ferch and which are part of the patrimony of the National Museum of Banat Timișoara, are the following: 'About the historical development of Timișoara' (12 paintings), 'Timișoara in the 14th century' (2 paintings), 'Doja at the gates of Timișoara' (1 painting), 'Doja – the Nameless' (1 painting), 'Martyrdom of Doja' (1 painting), 'Revolts to be exiled in Banat' (3 paintings), 'Fountain of Prince Eugene of Savoy' (1 painting).

Franz Ferch was one of the most beloved Swabian painters in Banat, Romania.

Keywords: *communism, official art, propaganda, Banat, Romania.*

Descifrarea corectă a poziției oamenilor de cultură, a intelectualilor în general, față de regimul comunist presupune buna înțelegere a elementelor comune, care țin de esența sistemului, pe de o parte, și a elementelor specifice românești, pe de altă parte.

Când ne referim la elemente comune, avem în vedere strict aspectele de factură ideologică, valabile în toată lumea, care stau la baza atitudinii oamenilor de cultură față de un regim politic autoritar sau dictatorial, iar prin elemente specifice înțelegem condițiile concrete românești care au

determinat sau influențat pe etape atitudinea oamenilor de cultură față de regimul comunist.

Între elementele comune pot fi enumerate următoarele: a) Elita intelectuală a fost în toate formele de organizare a societății o entitate destul de fluidă, mulți scriitori, artiști, oameni de știință, academicieni, universitari de renume acceptând să migreze în clasa politică și să fie părtași la guvernare, inclusiv în regimuri vădit totalitare sau dictatoriale, exemplele fiind numeroase. O explicație – acestei opțiuni pentru perioada comunistă rezidă în originea lor socială, majoritatea provenind din familii de muncitori și țărani, emancipați de regim; b) Deși ideologiile extremiste atât de dreapta, cât și de stânga s-au dovedit, la nivelul practicii politice, nocive pentru societate, ele au avut, între precursori, militanți sau doar susținători componenți ai categoriilor de intelectuali menționate; c) În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și în mulți ani din secolul XX, a existat un curent în lume, inclusiv în țări occidentale de primă mărime, de alunecare a unei părți semnificative a elitei intelectuale spre ideile de factură socialistă. Au existat destule minți luminate care au văzut în socialism sau comunism, cel puțin pentru anumite perioade, o posibilă alternativă de organizare a societății; d) Cu toate cele întâmplate în anii '90 (destrămarea sistemului comunist constituit de URSS și înlăturarea – prin revoluții de catifea sau violente – a regimurilor comuniste din centrul și estul Europei), propensiunea pentru marxism nu a dispărut complet, existând destui intelectuali tineri preocupați de această zonă doctrinară¹.

Specificul românesc este conferit de faptul că în perioada 1964-1989, poate mai mult decât oricând, lumea culturală a fost divizată în grupuri și tabere care au consumat energii însemnate în conflicte interne, deseori alimentate de vanități personale și nu de puține ori încurajate de eșalonul politic.

Creatorii de literatură și artă au început să se situeze, începând cu anii '60, pe poziții diferite în ce privește orientarea fenomenului cultural în țara noastră.

Pe de o parte, adepții sincronismului cultural vedeau propășirea culturii române prin alinierea la valorile culturale ale țărilor mai avansate din Occident. Termenul îl găsim la Eugen Lovinescu, cu o funcționalitate specifică legată de modalitatea de difuzare și asimilare culturală în condițiile formării civilizației române moderne. Sincronismul cultural presupune introducerea bruscă, integrală, fără selecție, a unor valori culturale de la țări

¹ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (D. A. N. I. C.), *fond CC al PCR – Propagandă*, dosarul nr. 112 /1979, f. 3.

mai avansate ale Apusului, la cele mai puțin avansate ale Răsăritului. Totodată, el vizează și ritmul dezvoltării culturale, deoarece, datorită efectului imitației, se pot sări etape ale dezvoltării (exemplu: inexistența clasicismului în literatura română)².

Pe de altă parte, adepții protocronismului considerau că, datorită istoriei noastre, diferită de a altor popoare, îndeosebi prin vitregia ei, românii au o creativitate și un spirit anticipativ de excepție. Protocronismul este un termen care combină cuvintele grecești *protos*, însemnând „primul, original”, și *khronos*, semnificând „timp”, pentru a aprecia caracterul creator al unei culturi prin anticipările denumite protocronii. Protocronismul românesc a fost creat de Edgar Papu, preluat ulterior de Paul Anghel și de alții³.

Protocronismul este gândit în opoziție cu sincronismul și are meritul de a pune în valoare acele anticipări purtătoare de caracteristici culturale noi ce funcționează ulterior în calitate de paradigme.

Acest curent s-a manifestat mai ales în domeniul literar, dar și în cel al artelor plastice, în care s-au conturat, de asemenea, două tendințe diferite, una promovând arta figurativă, cu mesaj național, și alta arta abstractă. De asemenea, în domeniul istoriografiei au apărut adepți ai descendenței românilor direct din daci sau traci și nu ca urmare a osmozei daco-romane.

Problema care a divizat major mediul creatorilor de literatură și artă a fost, în fapt, cea a modului de raportare la național și universal. Elocvente, în acest sens, sunt, pe de o parte, lucrările *Național și universal*, publicată de Pompiliu Marcea în 1975 la Editura Eminescu și *Desthesis carpato-dunărean*, scoasă de Florin Mihăilescu în 1981 la Editura Minerva și, pe de altă parte, răspunsul dat prin articolul lui Andrei Pleșu intitulat *Rigorile ideii naționale și legitimitatea universalului*, apărut în revista *Secolul 20* în februarie 1982 (nr.1-3/1981). Diferențele dintre aceste orientări de abordare estetică au început să fie politizate⁴.

Adepții unei „direcții naționale în cultură” au sprijinit prin creația lor orientările partidului comunist, mizând din pornire „pe faptul că ar fi putut găsi arbitri și interlocutori rezonabili în nomenclatura partidului de atunci. Și nu i-au găsit în cadrul acestei direcții, care a creat și ea destule probleme regimului comunist, s-au agățat în diverse faze, urmărind interese strict personale, și autori de poeme penibile despre «cârmaci» și «savantă»... Pe măsură ce situația socială și economică a țării evolua dramatic spre un

² *Ibidem*, f. 4.

³ *Ibidem*, f. 6.

⁴ *Ibidem*, f. 8.

colaps total, «direcția națională» în speță a sfârșit prin a se împotmoli într-o contradicție de fond. În 1987, și membrii cei mai marcanți, dintre care mulți ar fi meritat o altă soartă, vor refuza să mai susțină prin cuvânt scris partidul...»⁵.

Cealaltă tabără de scriitori și artiști, care au refuzat permanent, cu dârzenie, imixtiunea ideologiei partidului comunist în scrisul și arta lor, trebuie să constatăm că a fost cu adevărat sprijinită cu metodă de postul de radio *Europa liberă* în toate acțiunile ei. Creatorii de literatură și artă de această orientare au fost categorisiți de către unii analiști ca „occidentalști”, iar de adepții „direcției naționale” ca „oamenii” *Europei Libere*⁶.

Rivalitățile și disputele dintre aceste grupuri au degenerat deseori în acțiuni de denigrare, în încercări de îndepărtare din poziții influente în mediu sau chiar de excludere din uniunile de creație, iar uneori chiar în violențe. Tensiuni și confruntări similare s-au manifestat în anii '70-'80 și în domeniul artelor plastice între exponenții artei figurative și cei ai artei abstracte.

O primă ciocnire mai violentă între cele două grupări s-a produs în anul 1975, când expoziția cu tema „*Imagini ale istoriei, de la document la operă*”, organizată de grupul de artiști promovați de criticul de artă Dan Hăulică la *Galeria Nouă*, a generat un mare scandal. Exponenți ai grupului advers au reacționat prompt prin luări de atitudine în presă, dar și prin sesizări la forurile culturale, de partid și chiar la Securitate. Acuzele vizau încercarea organizatorilor și participanților la expoziție de a demitiza mari personalități istorice ale poporului român⁷.

Similar s-au produs lucrurile și puțin mai târziu, în 1976, pe marginea simbolisticii folosite de autorii tapiseriilor monumentale aflate în lucru în acel moment pentru Teatrul Național I.L. Caragiale din Capitală, având ca autori pe Șerban Gabrea, Florin Ciubotaru, Ion Nicodim și Virgil Almășanu. Exponenți ai orientării figurative au alertat forurile de partid și de stat, semnalând că tapiseriile respective ar conține simboluri cu semnificații oculte (iudaice, masonice etc.)⁸.

Un alt prilej de coliziune între cele două grupuri l-a ocazionat expoziția intitulată „8+1”, deschisă în aprilie 1981 la *Galeria Simeza* din București de exponenți ai „grupului Hăulică”, ce includea și lucrări ale pictorului Horia Bernea, etichetate ca având mesaje mistico-religioase și chiar cu iz legionar.

⁵ *Ibidem*, f. 11.

⁶ *Ibidem*, f. 13.

⁷ *Ibidem*, f. 15-17.

⁸ *Ibidem*, f. 18-22.

Și celelalte domenii cultural-artistice (cinematografie, teatru, muzică) au fost marcate în acea perioadă de existența unor grupări cu opțiuni estetice, dar mai ales interese diferite. Disensiunile dintre diversele opțiuni estetice și chiar politice din lumea culturală au manifestări remanente și în prezent, pozițiile divergente, deseori ireconciliabile, dintre multe personalități culturale inducând ideea că resorturile intime sunt mai puternice decât ideologia⁹.

În colecțiile Muzeului Național al Banatului din Timișoara, la secția Istorie, există o serie de bunuri culturale realizate de către pictorul Franz Ferch (1900-1981).

Istoria a fost un domeniu care l-a atras întotdeauna pe pictorul Franz Ferch. Descoperirile sale arheologice, pe care le-a clasificat de-a lungul deceniilor într-o colecție demnă de remarcat, fac astăzi obiectul unor expozate valoroase din cadrul Muzeului Banatului din Timișoara, în timp ce considerațiile artistului cu privire la trecutul istoric al patriei sale au fost sintetizate în manuscrisul „*Aufzeichnungen eines Scherben sammlers/ Consemnările unui colecționar de cioburi*”. Sălile departamentului de istorie din cadrul Muzeului Banatului Timișoara erau ornate în anii '70 ai secolului XX cu imagini murale mari, exemplificative, în ulei și tempera, de mâna pictorului Franz Ferch, începând cu expoziția despre comunitatea preistorică până la istoria epocii moderne, acestea servind drept material didactic pentru privitori. Expoziția conținea îndeosebi planșe numeroase pentru expoziția cu tema dezvoltării istorice a orașului Timișoara care au fost create de către Franz Ferch¹⁰.

Picturile cu tematică istorică, ca parte din arta oficială a regimului comunist, așa-numita artă angajată, realizate de Franz Ferch și care astăzi sunt parte din patrimoniul Muzeului Național al Banatului Timișoara, cuprinde următoarele lucrări de pictură: *Despre dezvoltarea istorică a orașului Timișoara* (12 tablouri), *Timișoara în secolul XIV* (2 tablouri), *Doja la porțile Timișoarei* (1 tablou), *Doja – cei fără nume* (1 tablou), *Martiriul lui Doja* (1 tablou și 1 schiță), *Răsculații ce vor fi exilați în Banat* (3 tablouri), *Fântâna Prințului Eugeniu de Savoia* (1 tablou)¹¹.

Așadar, Franz Ferch a fost unul dintre cei mai îndrăgiți pictori ai șvabilor din Banat și, deci, din România, datorită faptului că arta sa a izvorât din habitatul patriei apropiate și pentru că transmite înțelegerea profundă a pictorului pentru conaționalii săi. Opera sa vastă, care cuprinde conform

⁹ *Ibidem*, f. 24-30.

¹⁰ Barbosa, Octavian, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, București, Meridiane, 1976, p. 39.

¹¹ *Ibidem*, p. 41.

artistului, peste 600 de tablouri, amintește de confruntarea cu diferitele tendințe artistice ale vremii, de abilitatea metamorfică și agilitatea spirituală a acestui pictor bănățean, de etnie germană, din România, care ne permite să retrăim, din nou și din nou, puterea sa creatoare neobosită prin fiecare tablou realizat¹².

Dacă îi urmărim dezvoltarea artistică, constatăm că aceasta a început în anul 1925 la Școala de Arte Aplicate din Dresda (Germania), unde acesta a ajuns în contact cu expresioniștii. Formarea sa profesională din München (1927) sub influența neoromantismului prin intermediul mentorilor săi, ai profesorilor Karl Marr și Franz Stuck, a influențat pictura sa în mod crucial¹³.

Revenit în patria sa, România, Franz Ferch a pictat la Bulgăruș (județul Timiș) primele tablouri cu țărani care pot fi considerate ca o etapă premergătoare pentru tablourile sale alegorice ulterioare cu aceeași tematică. În perioada 1934-1935, artistul s-a aflat în Italia ca oaspete al Academiei Germane la Roma, unde întâlnirea cu pictori ai impresionismului târziu, care aparțineau de academia franceză, a fost esențială formării sale artistice; pictura în aer liber se regăsește într-o serie de tablouri realizate¹⁴.

După întoarcerea sa, în România, pictorul s-a stabilit în comuna Semlac (județul Arad), unde trăiau „un soi de oameni foarte atașați la tradițiile etniei germane din România și profund conectați la pământul lor natal”. Această viață simplă a furnizat pictorului material și personaje pentru cea mai rodnică perioadă de creație a sa, în care s-a străduit să realizeze o artă monumentală expresivă care se apropie de monumentalitatea țărănească a pictorului Albin Egger-Lienz. Datorită acestor tablouri cu țărani, Franz Ferch a realizat cel mai mare succes profesional de până atunci în cariera sa artistică în anul 1938, cu ocazia unei expoziții dedicate artiștilor germani din România (în Brașov); aceasta i-a adus premiul Prinz-Eugen / Prințul Eugen al Fundației Johann Wolfgang von Goethe, care i-a fost decernat în 1939 la Universitatea din Viena. Această perioadă rodnică a pictorului a fost însă întreruptă de cel de-al Doilea Război Mondial¹⁵.

După terminarea războiului, pictorul și familia sa au trăit într-o casuță modestă pe care și-o construise la Periam, în județul Timiș. În această pustietate a naturii, susține pictorul că și-a petrecut cea mai frumoasă etapă a vieții. Aici se nasc minunatele sale tablouri ilustrând peisaje. În anul 1950,

¹² *Ibidem*, p. 42.

¹³ Preda, Caterina (ed.), *The State Artist in Romania and Eastern Europe: The Role of the Creative Unions*, București, Editura Universității din București, 2017, p. 16.

¹⁴ *Ibidem*, p. 18.

¹⁵ *Ibidem*, p. 27.

acesta s-a mutat cu familia la Timișoara, fără a renunța însă la căsuța de pe malul Mureșului. În perioada 1965-1967, Franz Ferch tinde să utilizeze elemente decorative populare în pictura sa¹⁶.

Operele sale artistice următoare reflectă evenimentele și schimbările perioadei trăite de către acesta. Franz Ferch reușește surprinzător de repede să se integreze în noul curent artistic care îi va determina creația timp de un deceniu. În această perioadă, iau naștere tablourile sale istorice ale căror tematică se inspiră din trecutul istoric al orașului Timișoara și al Banatului, printre care tematica cea mai cuprinzătoare era cea de „Hauensteiner”.

Metoda de pictură a lui Franz Ferch s-a desprins în anii șaizeci ai secolului XX, dintr-o anumită notă severă și de fixism, îndreptându-se spre o veselie tot mai gingașă, aproape de starea de visare. Acuarelele sale care pot fi încadrate în trei mari cercuri tematice (industrie, arheologie/istorie și câmpul necultivat) și dau dovadă de marea sa capacitate de transformare în căutarea unor noi forme de exprimare. Acestea au încununat, atunci, laolaltă creația pictorului în vârstă de 70 de ani într-o singură expoziție¹⁷.

În 1979, el și familia lui s-au mutat la Freiburg în regiunea Breisgau, din Republica Federală Germania. Franz Ferch a părăsit Banatul și România cu inima îndurerată. Dorul de casă își găsește expresia în seria sa de tablouri cu ciulini în care au fost incluse și elemente suprarealiste. În ultimii doi ani de viață ai pictorului au luat ființă peste 50 de tablouri ca amintire a patriei natale. Franz Ferch moare în 21 noiembrie 1981, în Germania, departe de Banatul său natal. Un ultim omagiu adus artistului a fost o expoziție mare și Premiul Cultural al Șvabilor Dunăreni (der Donauschwäbische Kulturpreis)¹⁸.

Cu toate că Franz Ferch nu a fost un pedagog artistic declarat – predarea în cadrul Liceului de Arte Plastice din Timișoara i s-a părut plictisitoare și a renunțat în curând la aceasta – totuși a făcut școală în Banat: atât ca președinte al Uniunii Artiștilor Plastici din Timișoara, timp de mai mulți ani, cât și prin faptul că a fost mereu prezent la toate expozițiile, fiind astfel un adevărat exemplu. Mulți elevi și colegi ai săi își aduc aminte cu dragoste și recunoștință de maestrul lor. Printre aceștia se numără graficiană Hildegard Klepper-Paar, pictorul Friedrich Schreiber, care au trăit și ei în Germania și erau renumiți în calitate de artiști și cadre didactice. Pictorul timișorean Diodor Dure a dezvăluit în ultimul deceniu al creației sale, redescoperirea spațiului bănățean, tocmai datorită influenței maestrului

¹⁶ Oprea, Petre, *Două perioade din istoriografia artei românești moderne și contemporane*, București, Editura Maiko, 2001, p. 61.

¹⁷ *Ibidem*, p. 70.

¹⁸ *Ibidem*, p. 79.

Franz Ferch, cu vastitatea câmpului necultivat bănăţean cu ciulinii săi. Franz Ferch a influenţat şi creaţia colegului şi prietenului său Stefan Szönyi care iniţial fusese un adept al neoromantismului şi a devenit ulterior un creator al marilor gesturi şi semne. Una din cele mai devotate şi cele mai apropiate eleve ale lui Franz Ferch, aşa cum susţine aceasta, a fost artista Hildegard Kremper-Fackner, în a cărei operă artistică reprezentarea şvabilor bănăţeni şi a peisajului bănăţean capătă valenţe noi¹⁹.

Franz Ferch scria retrospectiv despre viaţa sa: „Am reuşit tot ceea ce poate reuşi un artist german aici în Timişoara, un oraş de provincie... . Dacă aş fi locuit altundeva, cum ar fi în München sau Paris, aş fi reuşit cu totul altceva”. Criticii de artă i-au dat dreptate, deoarece el avea talentul şi aptitudinea de a se implica în înalta societate artistică²⁰.

Franz Ferch a trecut aşadar prin două războaie mondiale, a trăit prăbuşirea Imperiului Austro-Ungar, integrarea într-un stat nou, startul încununat de succes a conaţionalilor săi într-o nouă eră care urma să devină apoi catastrofală. Artistul a trăit pe propria sa piele fuga/evadarea şi boala, pornirea forţată înspre era socialismului, însă totodată a avut parte şi de recunoaştere şi premii, pornind apoi în mod involuntar, la o vârstă avansată, la drum înspre Occident, o cale, pe care au apucat-o cei care au făcut un popas la focul de tabără pe malul Dunării cu 300 de ani înaintea sa, însă înspre est, aşa cum este redat în opera sa principală. Franz Heinz îl descrie pe Franz Ferch drept martor şi cronicar al germanilor din Banat respectiv din România²¹.

Aşadar, opera lui Franz Ferch se poate împărţi din punct de vedere tematic şi stilistic după vârsta sa şi dezvoltarea societăţii. Cele mai expresive tablouri ale sale sunt considerate portretele monumentale ale ţăranilor pe care le-a pictat în timpul şederii sale în satul Semlac de pe malul Mureşului. Pictorul mărturiseşte despre această perioadă: „Am vrut să pictez imagini despre patrie, însă nu asemeni celor pictate de Stefan Jäger. Trebuia să fie ceva nou: ţăranul bănăţean, germanul din Banat, aceşti oameni trebuiau să fie reprezentaţi în mod simplu, însă totuşi monumental”. Astfel, au luat fiinţă imaginile care redau ţăranii în mărime naturală: Michael Bartolf, colonistul, ţăranul tânăr, cel care taie pâinea, grăjdarul, votantul, examinatorul de spice şi plugarul²².

¹⁹ *Ibidem*, p. 93.

²⁰ *Ibidem*, p. 111.

²¹ *Ibidem*, p. 133.

²² Anisescu, Cristina, Apostol, Daniela, Dumitrescu, Florin, Hentea, Călin, Năsui, Cosmin, Năsui, Oana, Vasile, Cristian, *Cultura de masă în „Epoca de Aur”: Cântarea României & Cenaclul Flacăra*, Bucureşti, Editura Post Modernism Museum, 2019, p. 88.

Franz Ferch mânuaia pensula și pana în mod excepțional. Uneori se folosea și de șpaclu. Lanurile sale de grâu, florile de câmp și pomii care se unduiesc ciufuliți în vânt sunt redată în mod natural drept oglindiri ale peisajului bănățean. Doar în ceea ce privește ciulinii a intervenit în mod artistic, creând imagini minunate care capătă viață datorită culorilor. După succesul său de la expoziția din Brașov (1938), a putut să-și înalțe o casuță pe malul Mureșului. De pe un deal mic putea vedea pe de-o parte râul șerpuind, iar pe cealaltă parte putea vedea lanurile de grâu unduindu-se vara, una din tematicile sale preferate în pictură²³.

Franz Ferch nu dorea ca opera sa artistică să stea în muzee, ci să ajungă la public, în mijlocul oamenilor.

Însuși artistul estimează că a pictat în jur de 600 de tablouri în diverse tehnici. Dintre acestea, s-au publicat 265 de tablouri ale maestrului. Printre acestea sunt mai multe tablouri care nu au fost arătate publicului, precum cele două picturi expresive pe tema deportării în Rusia: „Kennst mich net / Nu mă cunoști” și „Wannkommen Vater und Mutter / Când se întorc mama și tata”. De altfel, multe dintre picturile sale cunoscute și importante nu au mai putut fi găsite²⁴.

Totodată, Peter Krier a organizat o expoziție despre pictorul bănățean Stefan Jäger în 2012 și, după ce a putut fi publicat un catalog de tablouri cuprinzător și accesibil cu reproduceri ale pictorului regional cu ajutorul Uniunii Șvabilor din Banat, acesta și-a stabilit un nou țel: să realizeze trecerea în revistă a universului artistic bănățean pictat de Franz Ferch. Prin cercetare și contacte cu generațiile bănățenilor care au trecut prin aceleași experiențe, Krier reușește să atragă proprietari numeroși ale unor tablouri realizate de Franz Ferch pentru realizarea acestui scop²⁵.

Peter Krier a călătorit 10.000 de kilometri de-a lungul și laturii Germaniei, până în România, bătând la ușile a șaptezeci de adrese ale unor locuințe unde erau expuse lucrări ale acestui pictor. Aceste adrese au fost preponderent locuințele unor seniori care făceau parte din elita intelectuală și burgheză a germanilor din Banat cu o jumătate de secol în urmă. Erau mari admiratori ai pictorului care au achiziționat în anii '50 ai secolului XX, într-o perioadă de austeritate, primul lor tablou Franz Ferch din primul lor salariu de cadru didactic²⁶.

Reproducerile unor tablouri se realizează repede prin intermediul camerelor digitale, inclusiv reflexiile și oglinzirile nedorite în cazul

²³ *Ibidem*, p. 100.

²⁴ *Ibidem*, p. 103.

²⁵ Oprea, Petre, *Contact cu arta*, București, Editura Tehnică Agricolă, 1994, p. 201.

²⁶ *Ibidem*, p. 204.

tablourilor pictate în ulei și ale ramelor cu sticlă ale acestora. Acestea pot fi înlăturate mai degrabă prin tehnici speciale, în cazul nostru, prin intermediul unui dispozitiv de tehnică cu blitz de tipul polarizării Kreuzpol. Doar așa este posibilă metoda Guerilla, prin intermediul căreia tablourile pot fi fotografiate rapid la fața locului, indiferent de condițiile de iluminat existente și fără a fi date jos de pe pereți²⁷.

Fotografiile salvate au fost dezvoltate cu soft-ul Adobe Lightroom și prelucrate delicat cu photoshop, pentru a putea fi apoi imprimate. Prin acest procedeu au fost înlăturate ușoare neclarități ale culorilor și porțiuni îngălbenite. Reproduserile cuprinse în cataloagele dedicate lui Franz Ferch sunt numerotate, în ordine, în 9 categorii, după tematică, în cuprinsul operelor artistice (COA). Succesiunea și alcătuirea operelor artistice din cataloage este, pe alocuri, cronologică, după stilul de pictură și tematică. Ponderea acestora se ghidează și după numărul tablourilor / picturilor asemănătoare. În cazul poziționării fără margine, se taie marginea imaginii, însă rezultă o suprafață mult mai mare de redare²⁸.

Astfel, și prin apariția acestor cataloage de pictură, se mențin vii amintirile despre mica lume bănățeană apusă, lume a cărei amintire va dăinui și prin talentul ieșit din comun și conștiința artistică a marelui pictor bănățean de etnie germană, Franz Ferch.

BIBLIOGRAFIE

Anisescu, Cristina, Apostol, Daniela, Dumitrescu, Florin, Hentea, Călin, Năsui, Cosmin, Năsui, Oana, Vasile, Cristian, *Cultura de masă în „Epoca de Aur”: Cântarea României & Cenaclul Flacăra*, București, Editura PostModernism Museum, 2019.

Barbosa, Octavian, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, București, Editura Meridiane, 1976.

Ceașescu, Nicolae, *Expunere la Consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural-educative – 9 iulie 1971*, București, Editura Politică, 1971.

Culea, Gelu, *Arta, artiști, administrație în anii '80. Amintirile unui fost director la Fondul Plastic al Uniunii Artiștilor Plastici*, București, Editura Compania, 2019.

Dan, Călin, *Imaginea muncitorului în grafica românească*, București, Editura Meridiane, 1982.

²⁷ Deac, Mircea, *Fără rame, fără soclu*, București, Editura Medro, 2004, p. 32.

²⁸ Dobrian, Vasile, *Gestul mâinii și al memoriei (memorii)*, București, Editura Vitruviu, 1995, p. 19.

- Deac, Mircea, *Fără rame, fără soclu*, București, Editura Medro, 2004.
- Dobrian, Vasile, *Gestul mâinii și al memoriei (memorii)*, București, Editura Vitruviu, 1995.
- Drăghia, Dan, Lăcătușu, Dumitru, Popescu, Alina, Preda, Caterina, Stoenescu, Cristina, *Uniunea Artiștilor Plastici din România în documente de arhivă*, București, Editura Universității din București, 2016.
- Drăguț, Vasile, Florea, Vasile, Grigorescu, Dan, Mihalache, Marin, *Pictura Românească în imagini. 1111 reproduceri*, București, Editura Meridiane, 1970.
- Enache, Monica, „Coborâri în subteran. Câteva cazuri de critici de artă și artiști plastici în Arhivele Securității”, în *Caietele CNSAS* (București), 2015, nr. 1(15), pp. 301-334.
- Grozdea, Mircea, *Arta monumentală în România socialistă*, București, Editura Meridiane, 1973.
- Grozdea, Mircea, *Arta monumentală contemporană*, București, Editura Meridiane, 1987.
- Mihalache, Marin (text), Florea, Vasile (red.), *Epopoea Independenței în arta plastică românească* (album), București, Editura Meridiane, 1977.
- Muzeul Municipiului București, catalogul *Avangardă – Ariergardă. De la premisele avangardismului românesc la puterea realismului socialist* pentru expoziția tematică de la Palatul Suțu, București, 2 octombrie 2018-22 septembrie 2019.
- Oprea, Petre, *Contact cu arta*, București, Editura Tehnică Agricolă, 1994.
- Idem, *Așa i-am cunoscut*, București, Editura Maiko, 1998.
- Idem, *Vetre, Jurnalul unui inspector de la Direcția Artelor Plastice. 1959-1960*, București, Editura Maiko, 1998.
- Idem, *Două perioade din istoriografia artei românești moderne și contemporane*, București, Editura Maiko, 2001.
- Idem, *Jurnal. 1981-1988*, București, Editura Maiko, 2006.
- Oprescu, George (coord.), *Artele Plastice în România după 23 August 1944*, București, Editura Academiei RPR, 1959.
- Popica, Radu, Zamfir, Anca Maria, *Arta sub comunism. Arta oficială a regimului comunist în colecția Muzeului de Artă Brașov (1945-1989)*, catalogul Editurii Muzeului de Artă Brașov, 2011.
- Preda, Caterina (ed.), *The State Artist in Romania and Eastern Europe: The Role of the Creative Unions*, București, Editura Universității din București, 2017.
- Vasile, Cristian, *Viața intelectuală și artistică în primul deceniu al regimului Ceaușescu. 1965-1974*, București, Editura Humanitas, 2011.

Profesorul Petru Botașiu, un otlăcan mai puțin cunoscut

Petru Botașiu, a Lesser-Known Teacher from Otlaca (Arad County)

Prof. dr. Paul KRIZNER

Director la Școala Gimnazială Grăniceri, jud Arad

Abstract

There are people who lived not only for themselves but also for the community, sacrificing a little bit for each of them in order to look back at the generations that grew up under their guidance and education. In this context, the study presents the life and activity of Petru Botașiu, a lesser-known teacher from Otlaca (Arad County) whose memory is now remembered with appreciation and respect.

Keywords: *teacher, education, activity, pupils, respect*

Argument

Sunt oameni care au trăit nu doar pentru ei, ci și pentru comunitate, pentru cei din jurul lor, jertfindu-se câte puțin pentru fiecare în parte ca mai apoi să privească în urmă la generațiile ce au crescut la umbra acestor dascăli, pe care timpul nu a putut să-i dea uitării.

În acest context, în rândurile de mai jos ne propunem să reamintim celor ce l-au cunoscut și să îl facem cunoscut celor ce nu au avut această onoare, pe profesorul Petru Botașiu, un dascăl otlăcan ce a lăsat în urma lui nu doar generații de elevi educați, ci și spații amenajate din inima Comunei Grăniceri (fostă Otlaca).

Câteva repere istorice despre localitatea Grăniceri

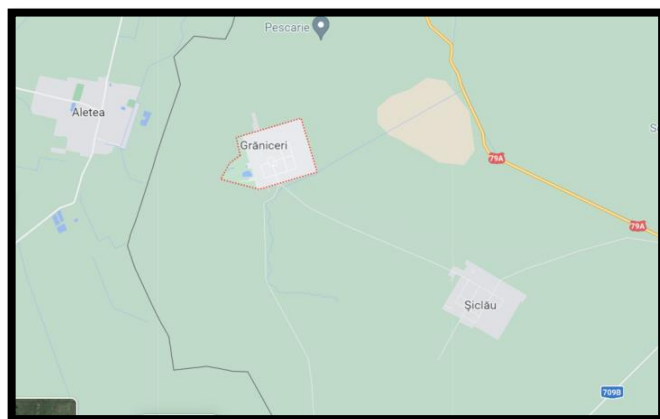
Comuna Grăniceri este atestată documentar încă din perioada neolitică, însă primul document în care apare menționată localitatea a fost emis în secolul al XIV-lea mai exact în 1394, unde este atestată pentru prima dată denumirea de Olthlaka¹.

¹ A se vedea Paul Krizner, „Comuna Grăniceri”, în Sorin Bulboacă, Doru Sinaci (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, Comunele județului Arad*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2020, pp. 348-355.

În decursul timpului, a avut alte denumiri, și anume cea de Otlaca, denumire atestată documentar în anul 1483, chemându-se pe atunci Othlaka, în 1497 se numea Athlaka, iar în 1522 Olchlaka, în 1746 localitatea se numea Otlaka, iar în 1821 apare atestată documentar sub numele de Otlaka.

În anul 1920, când deputatul Octavian Goga mergea spre Budapesta, oprindu-se în Otlaka, ia decizia de schimbare a denumirii localității și anume în Grăniceri, fiind localitate de frontieră.

Prima hartă a localității Otlaka apare în 1558.

Comuna Grăniceri este situată în Câmpia Crișurilor, la granița de vest a României. Venind dinspre Chișineu-Criș spre Socodor, la limita de sud a localității, se coboară de pe șoseaua 79A pe drumul județean 709B spre localitatea Șiclău și apoi se ajunge în localitatea Grăniceri, reședința comunei fiind Grăniceri.

În anul 1438 se reface localitatea pe actuala vatră, după ce a fost pustiită de turci. Localitatea făcea parte la acea vreme din Comitatul Zărandului.

Biserica Ortodoxă din Grăniceri, construită pe o colină, a fost zidită în 1911, înainte a existat una de piatră atestată documentar la începutul secolului al XIX-lea, anterior acesteia a existat una de lemn de la jumătatea secolului al XVIII-lea.

Prima atestare documentară a Bisericii Ortodoxe prezintă existența unei vechi biserici de lemn cu hramul *Sfântul Teodor Tiron*, iar în anul 1755, datorită degradării și a vechimii acesteia, comunitatea ortodoxă intenționa să construiască un alt lăcaș de cult. La 1765 se finalizează construcția bisericii de zid cu hramul *Schimbarea la Față*. Actuala Biserică

Ortodoxă poartă hramul *Sfântul Mare Mucenic Gheorghe și Sfântul Ierarh Nectarie*.

Biserica Romano-Catolică a fost construită în urmă cu 157 de ani.

Școala a fost construită în anul 1923 și finalizată în anul 1927, fiind cea mai mare școală din acea vreme din tot județul Arad.

Printre personalitățile de marcă ale comunei și nu numai, amintim pe **Max Herz**, de origine evreu – născut în 19 mai 1856 la Otlaka, fost profesor universitar la Viena și arhitect al acestui oraș. Primește rangul de „*bei*”, iar mai apoi de „*pașă*” în Egipt. Moare la 5 mai 1919.

Boțașiu Petru (de care ne vom ocupa în detaliu în rândurile de mai jos) s-a născut în anul 1922, fost profesor la școala din localitate până la pensionare. Moare în anul 1998. A fost un dascăl emerit. Lui i se datorează parcurile din centrul comunei.

Gheorghe Șora s-a născut la 16 septembrie 1927 în localitatea Grăniceri din județul Arad. Urmează școala primară la Grăniceri, gimnaziul la Arad și Liceul „Mihai Viteazul” la București.

Este absolvent al Universității „Babeș Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie-Istorie, Secția română-istorie. În perioada 1964-1965, a urmat Masteratul în specialitatea Istorie la București.

Prof. univ. dr. Gheorghe Șora a fost doctor în filosofie, biograful lui Vasile Goldiș (1862-1934), membru în Comitetul Central al „Astreii” din Sibiu (1992) și al Asociației istoricilor din Transilvania și Banat (1992).

Importante distincții au recunoscut valoarea cercetărilor întreprinse de prof. univ. dr. Gheorghe Șora: Laureat al Academiei Române cu Premiul „George Barițiu” – 1993, Cetățean de onoare al comunelor Grăniceri și Beliu din județul Arad – 1997, laureat al Institutului Academic din Cambridge, Anglia – 1998 și 2000-2001; Evidențiat al Universității din Illinois (S.U.A.).

Petru Moleriu Câmpeanu s-a născut în 1803, tatăl era originar din Grăniceri, iar mama din Socodor. Absolvent al Preparandiei arădene, ajunge profesor universitar la Iași și învățătorul personal al copiilor familiei Sturza. A fost autor de manuale și a scris primul abecedar latin. Fost profesor la Academia Mihăileană din Iași și membru de onoare al Academiei Române. A fost specialist în economie – unități economice, comerț, îndeletniciri tradiționale etc. Trece la cele veșnice în anul 1893.

Profesorul Petru Botașiu (1922-1998)

Profesorul Petru Botașiu vede lumina zilei la data de 9 noiembrie 1922 în Comuna Grăniceri, Raionul Criș, regiunea Oradea, de la acea vreme, după cum putem observa din dosarul personal aflat în Arhiva Școlii Gimnaziale Grăniceri².

Provenea dintr-o familie cu șase frați, însă doi dintre ei au decedat când au fost mici. Părinții se numeau Botaș Gheorghe și Botaș Ana și se ocupau cu agricultura. Avera acestora nu era mare, după 23 august 1944, dețineau o casă și 15,95 hectare de pământ.

Casa părintească a Profesorului Petru Botașiu

Anii copilăriei îi petrece la Grăniceri, iar la vârsta de șapte ani începe cursurile Școlii primare din localitate, în perioada 1929-1936, pe atunci Școala primară de șapte clase. După absolvirea acestora, este admis la Liceul Moise Nicoară din Arad. După terminarea cursurilor liceale în urma izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial, Petru Botașiu se înscrie la Școala de subofițeri infanterie – rezervă nr. 5 Radna.

² Arhiva Școlii Gimnaziale Grăniceri (în continuare A. Ș. G. G.), dosar personal, nr. 73.691 din 12.11.1960.

Este înrolat pe frontul de vest, luptând în Munții Tatra, unde a și fost rănit, întorcându-se acasă, fiind decorat cu distincția „Victoria”³.

Din toamna anului 1953 până în anul 1956, urmează cursurile Facultății de Științe naturale – Geografie din cadrul Universității „Victor Babeș” din Cluj-Napoca⁴. După absolvirea studiilor universitare, se întoarce în satul natal, unde primește, în urma unui examen, atestarea de profesor pentru specializarea: *Științe naturale – Geografie* încă din anul 1958, disciplină pe care o va preda până la pensionare.

A iubit enorm de mult această catedră și a fost pasionat de natură, plante și arbuști, astfel încât parcurile din centrul comunei Grăniceri au fost organizate de acest distins profesor. Voluntar, a plantat mai multe specii de arbuști, dar și flori, a căror semințe au fost primite de la Grădina Botanică din Cluj-Napoca, iar o parte din arbuștii *Tamaris* au fost donați dascălului otlăcan de către renumitul profesor Pavel Covaci de la Macea, aceștia fiind buni prieteni.

Datorită implicării în viața comunei, în august 1950, a fost numit Directorul Căminului Cultural din Grăniceri până în septembrie 1952, după care urmează o perioadă de *sedis vacanță* a acestei funcții, pe care o reia din octombrie 1956 până în ianuarie 1960⁵.

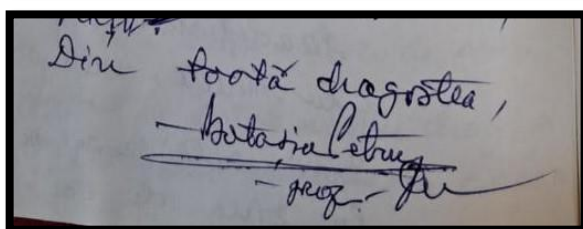
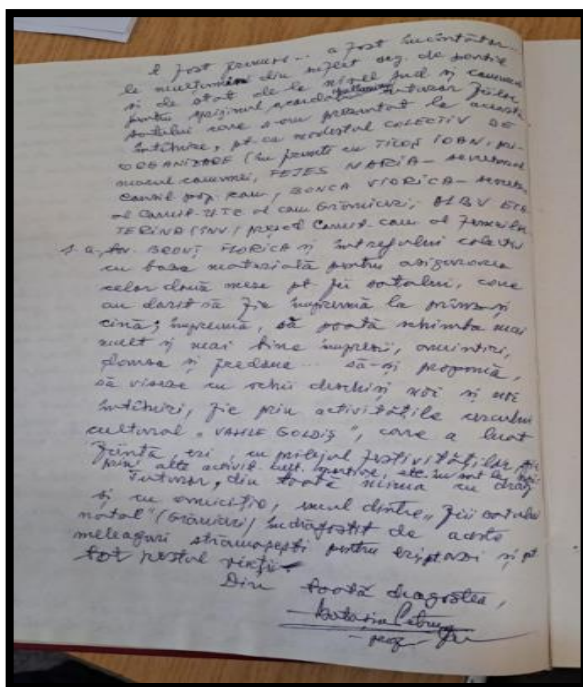
Profesorul Petru Botașiu în curtea Școlii Gimnaziale Grăniceri,
la ancorarea drapelului

³ *Ibidem*, decorație nr. 166.205.

⁴ *Ibidem*, numărul diplomei de absolvire 4148 din VI-1956.

⁵ *Ibidem*, dosar personal, nr. 73.691, fila 7.

A debutat în învățământ ca profesor suplinitor la Școala primară din Grăniceri la 15 octombrie 1946 până în data de 30 ianuarie 1947, iar de la 1 februarie 1957, este numit profesor titular la această instituție școlară. În urma Inspecției Generale ce a avut loc în școală la 2 februarie 1961, primește calificativul „Foarte bine”.

Scrisul și semnătura Profesorului Petru Botașiu⁶

Din documentele cercetate, reiese că este sigurul din familia sa care poartă numele de *Botașiu*, restul numindu-se *Botaș*, nume pe care l-au preluat de la părinții lor, Botaș Gheorghe și Botaș Ana. Chiar dacă în unele

⁶ Mulțumim pentru documentele și informații puse la dispoziție doamnelor Viorica Bonca și prof. Ticoș Cornelia.

documente⁷ apare menționat cu numele de *Botaș Petru*, totuși el s-a numit *Botașiu Petru*, nume pe care chiar el și-l schimbă, după cum se poate vedea și în semnătura sa din imaginea de mai sus.

Într-o adresă din anul 1965 apare numele de *Botașiu Petru*, iar în actul emis de Sfatul Popular al Regiunii Crișana apare numele de *Botaș Petru*⁸. Școala Gimnazială Grăniceri emite o adeverință cu numărul 95 din 18 octombrie 1965, în care atestă că: „*tovarășul Botașiu Petru este profesor definitiv*”⁹.

În concluzie, chiar dacă unele documente îl consemnează cu numele de *Botaș Petru*, el, de fapt, și-a însușit numele de *Botașiu*, singurul dintre frați care a făcut acest lucru.

În ceea ce privește viața personală, el s-a logodit cu renumita solistă de muzică populară Aurelia Fătu Răduțiu din Banat, însă aceasta nu a vrut să se mute cu el în comuna Grăniceri și, astfel, logodna lor s-a rupt, ulterior profesorul Botașiu Petru se căsătorește cu Floare Livia, care provenea dintr-o familie de țărani chiaburi, deținând o casă și 25 de hectare de pământ.

Casa (proprietate personală) unde a locuit profesorul Petru Botașiu până la moarte

⁷ A. Ș. G. G., dosar personal, nr. 73.691, fila 7-8.

⁸ „Către tov. Botaș Petru la școala Grăniceri...”, vezi *Ibidem*, dosar personal, document nenumărat.

⁹ *Ibidem*, dosar personal, adeverință nr. 95 din 18 octombrie 1965.

Datorită acestui profesor, parcul central al comunei Grăniceri este organizat și amenajat cu arbuști și flori, de asemenea și cel din fața dispensarului, al primăriei și al școlii, de care s-a îngrijit și după pensionare.

Aceste parcuri există și astăzi ca o mărturie a trecerii prin lume a domnului profesor Petru Botașiu și se cuvine ca respectivele spații să se numească „*Parcul Central profesor Petru Botașiu*”.

Imagini din Parcul Central al Comunei Grăniceri organizat de profesorul Petru Botașiu

Arbuști plantați de profesorul Petru Botașiu primiți de la prietenul său profesorul Pavel Covaci din Macea

După o suferință grea, și după decesul soției, la o săptămână distanță, profesorul Petru Botașiu părăsește această lume, la data de 10 aprilie 1998, la vârsta de 78 de ani.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Școlii Gimnaziale Grăniceri.

Krizner, Paul, „Comuna Grăniceri”, în Sorin Bulboacă, Doru Sinaci (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, Comunele județului Arad*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2020, pp. 348-355.

**Medalion Edward Nicolae Luttwak.
Edward Nicolae Luttwak: 80 de ani de la naștere**

**Medallion Edward Nicolae Luttwak.
Edward Nicolae Luttwak: 80 Years since His Birth**

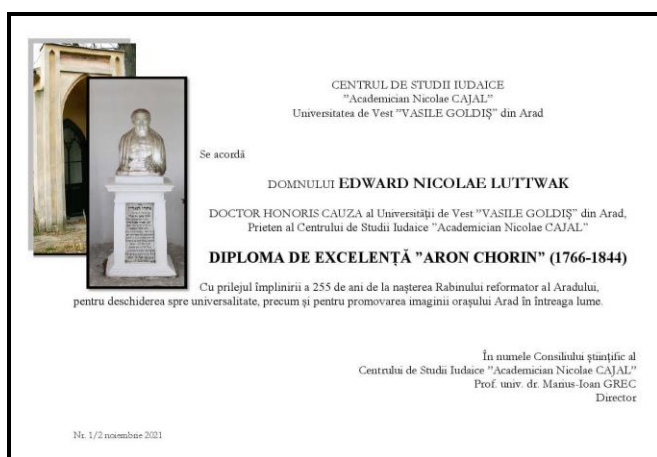
*Prof. univ. dr. Marius-Ioan GREC
Centrul de Studii Iudaice
„Academician Nicolae Cajal” din Arad*

Abstract

Born in Arad 80 years ago, Edward Nicolae Luttwak belongs to a Jewish family from Arad which, together with the Neuman family, strongly influenced the economic development of Arad in the first decades of the 20th century. He left Arad in 1947 with his family for Italy, and later for the USA, where he studied history, and later became interested in International Relations - especially Strategic and Security Studies. At every opportunity, he emphasized the spirit of good understanding and human solidarity that he encountered in Arad, which was amply demonstrated during the Holocaust.

Today he is one of the most important specialists in this field, having been consulted by all American Administrations in the last 50 years, but also by many other governments on all continents ... He was honoured with the ‘Distinction of Honour of Arad County’ in 2014, together with Stefan Walter Hell, holder of the Nobel Prize for Chemistry (2014), both being honoured also by the ‘Vasile Goldiș’ West University with the title of ‘Doctor Honoris Causa’.

Keywords: *strategist, war, peace, Arad, Holocaust.*

**DOCUMENTAR: PERSONALITĂȚI ALE ARADULUI
EDWARD NICOLAE LUTTWAK¹ – strategul vremurilor noi**

Motto:

„Logica paradoxală a strategiei contrazice logica vieții de zi cu zi, merge împotriva tuturor definițiilor noastre normale ale inteligenței. Strategia are sens pentru cineva doar dacă înțelege dialectica. Dacă vrei pace, pregătește-te de război. Dacă vrei război, dezarmează și vei avea parte de război. Elitele virile și belicoase înțeleg instinctiv acest tip de gândire.”
(E. Luttwak)

¹ Marius-Ioan, Grec, *LAUDATIO Profesorului EDWARD NICOLAE LUTTWAK*, Doctor Honoris Causa al Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, 2014 (fragmente);

EDWARD NICOLAE LUTTWAK s-a născut în 14 noiembrie 1942, într-o familie evreiască înstărită din Arad, fiind cel mai mic dintre cei trei frați, locuind pe o stradă în apropiere de piața Teatrului. Mama sa, Clara, era din Timișoara; vorbea foarte bine limba franceză și era pasionată de literatură și de jocul de tenis. Tatăl său, Iosif, era din Arad. Mai târziu, avea să deschidă prima fabrică de mase plastice din Europa, la Palermo, în 1949.

Familia a părăsit România în noiembrie 1947, după victoria comuniștilor, cu unica navă românească de pasageri „Transilvania”, pe traseul Constanța-Napoli. Urmează școala elementară la Palermo, de unde, la vârsta de 11 ani, pleacă în Maria Britanie. Aici va urma *Carmel College* și *Quintin Grammar*, iar apoi *London School of Economics*, obținând o licență în economie analitică în 1964; ulterior își va desăvârși pregătirea în Statele Unite ale Americii.

Asociat senior la *Centrul pentru Studii Strategice și Internaționale* din Washington DC, își va publica prima carte, „Lovitura de stat. Ghid practic”, la o vârstă tânără, de numai 26 de ani. În ultimele patru decenii, a adus contribuții remarcabile – în multe cazuri profund originale – în numeroase domenii academice, dintre care menționez: strategia militară, istoria Imperiului Roman, istoria Imperiului Bizantin, relațiile internaționale sau științele economice. Vorbește fluent în cel puțin opt limbi: engleză, franceză, ebraică, italiană, spaniolă, coreeană, chineză. Este căsătorit cu Dalya Luttwak, sculptoriță, născută în Israel. Este interesat de fenomenul politic global, în special din perspectiva securității internaționale prin prisma „zonelor fierbinți” ale globului.

Appreciază epoca contemporană mereu prin raportarea la faptele trecutului. O dovadă în acest sens este imensa bibliotecă din biroul de lucru acasă, unde pereții sunt înțesați de rafturi cu volume din clasicii latini, biografii ale lui Winston Churchill, lucrări de istorie militară și strategie, culegere de informații, artă bizantină, atlase vechi, decorații și plăci gravate din partea guvernelor străine cu care a colaborat de-a lungul timpului.

Activitatea analistului-politolog Edward Luttwak, ca strateg la nivel înalt și consultant în *intelligence* pentru Departamentul Apărării al SUA, Consiliul Național de Securitate, Departamentul de Stat precum și pentru principalele instituții militare americane (Office of the Secretary of Defense, National Security Council, US Navy, US Army, US Air Force), pentru guvernul japonez sau ministerele Apărării și serviciile de informații ale altor țări din Europa, Asia, America Latină și Orientul Mijlociu, inclusiv pentru Coreea de Sud și China – este remarcabilă.

În ceea ce privește activitatea didactică, are calități de excepție, fiind un foarte bun comunicator; Edward Luttwak a susținut și susține

cursuri la multe universități de prestigiu, precum: Bath University, John Hopkins University, Georgetown University, fiind de asemenea invitat în multe alte universități și academii militare din Statele Unite ale Americii, Marea Britanie, Brazilia, China, Israel, Japonia etc.

Edward Luttwak ascultă, atât în activitatea de teoretician, precum și în cea didactică sau în acțiunea practică, în primul rând de acele cutume ale gândirii – formate în timp printr-o bogată și variată lectură – care au făcut din el unul dintre experții strategici cei mai străluciți ai Americii, capabil să înțeleagă într-un mod extrem de original, penetrant și contraintuitiv necesitățile psihologice și practice care stimulează acțiunea umană; încearcă – în același timp să transmită mai departe concluziile la care ajunge, chiar și atunci când acestea nu sunt agreate de cel cărui îi sunt destinate.

Un alt intelectual de marcă al gândirii contemporane, de asemenea evreu – născut în România, cu o prodigioasă carieră în afara României – psihologul Serge Moscovici, în lucrarea *Epoca Maselor*, spunea: „*Omul este o oaie gânditoare. Credul și impulsiv, se repede înspre lucruri pe care nici nu le vede, nici nu le cunoaște. Aflat la bunul plac al ordinilor pe care le primește, se apleacă sau se înalță, se afundă trup și suflet în mulțime și se lasă acoperit de ea până la a deveni de nerecunoscut...*” (parafraza după Gabriel Tarde, *L'opinion et la foule...*). În nici un caz nu poate fi vorba de un portret care să i se potrivească lui Edward Luttwak, cel care este, mai degrabă, exponentul unui alt prototip, creionat în câteva cuvinte de același Serge Moscovici, în prima parte a următoarei afirmații: „... *Oriunde ne vom afla vom regăsi distincția dintre o categorie de oameni care au vocația de a inventa, deci de a dirija, și o altă categorie de oameni, a majorității de astăzi dată, care sunt sortiți să imite, să fie așadar conduși...*”.

Vocația de a **inventa**, se bazează la Edward Luttwak pe dorința acestuia de a cunoaște cât mai mult din vasta experiență a umanității, fiind dotat – în același timp – cu un remarcabil simț de a sesiza circuitele ascunse ale realității profunde, care scapă nedetectate de cele mai multe ori. Își bazează reușitele pe experiența acumulată de predecesorii noștri, chiar dacă aceștia au trăit cu sute de ani sau chiar cu mai mult timp înainte.

Doar în acest fel îl putem înțelege pe cel care a publicat numeroase cărți și articole, multe dintre ele fiind traduse în peste 20 de limbi străine, lucrări care se numără printre titlurile de referință în domenii vitale pentru epoca în care trăim, o epocă plină de conflicte majore și acumulări de tensiuni care îndreaptă lumea spre un nou *război rece*, dacă nu vom fi în stare să gestionăm prezenta realitate. O voce care încearcă să facă acest lucru, este vocea strategului, specialistului în geopolitică, specialistului în

geoeconomie și istorie militară, Edward Lutwak. Numeroasele sale conferințe, articolele și volumele publicate, au meritul unanim recunoscut de a fi în același timp lecturi accesibile și instructive pentru un public mult mai larg decât cel al specialiștilor; activitatea multi-specialistului Ed. Lutwak se extinde și în domeniul susținerii unor publicații de prestigiu, ca membru în consiliile editoriale ale acestora: *Geopolitique*, *La Revista de Estudios Estratégicos*, *The European Journal of International Affairs* sau *Washington Quarterly*.

Părerile lui Edward Lutwak pot părea, la prima vedere, șocante, dar dacă le analizăm, cu răbdare, în liniște, ne dăm seama de profunzimea acestora. Pentru a ilustra cele afirmate îi dau cuvântul lui Ed. Lutwak²: „*Kissinger, la 88 de ani, scrie broșuri pentru Kissinger Associates. Ultima sa carte despre China este o asemenea lucrare, scrisă de personalul de la Kissinger Associates. Este concepută astfel încât să intre în grațiile autorităților chineze și nimic altceva.*” “*Îl cunosc personal foarte bine pe Kissinger ... Deși mi-am petrecut multă vreme vorbind cu el, nu am absolut nici o idee despre cine e cu adevărat. Cartea lui se încheie cu un imn înălțat prieteniei SUA-China și cu ideea că toate țările trebuie să se acomodeze cu această relație...*”

„... orice dictatură creează un mediu nefiresc, analog cu acela în care iei țărani de la câmp și-i pui într-o armată, unde li se dau uniforme, sunt formați și supuși unei discipline. Dictaturile încearcă să transforme populații întregi în regimente disciplinate. Regimul nord-coreean duce încercarea asta la extrem, antrenând efectiv toată populația în cadrul unor regimente.”

„... O mică parte dintre egipteni sunt occidentalizați, prin urmare au întors spatele Islamului, indiferent de credința lor personală. În rest însă, nu este loc pentru civilizație în Egipt alta decât cea islamică, ...”

„... pentru o scurtă perioadă, de mai puțin de doi ani, Bush și Administrația Bush au avut mare chef să promoveze democrația. Au luat un târnăcop și s-au năpustit la un zid, aparent făcând impresie, și poate că au cauzat și niște daune structurale. Războiul din Irak, cu înfrângerea, umilirea și execuția unui dictator, a fost o mare lovitură de târnăcop...”

„... Obama nu diferă cu nimic de majoritatea administrațiile anterioare care vin, la instalare, cu soluții de-a gata pentru conflictul arabo-israelian. Jimmy Carter a fost primul, și planul său a fost redactat de

² Edward Lutwak, „Despre securitatea Israelului, Henry Kissinger, Primăvara arabă și moartea lui Osama Bin Laden”, în *Cotidianul* (București), 15 septembrie 2013. (<https://www.cotidianul.ro/edward-luttwak-despre-securitatea-israelului-henry-kissinger-primavara-araba-si-moartea-lui-osama-bin-laden/>, accesat la 10.10.2021)

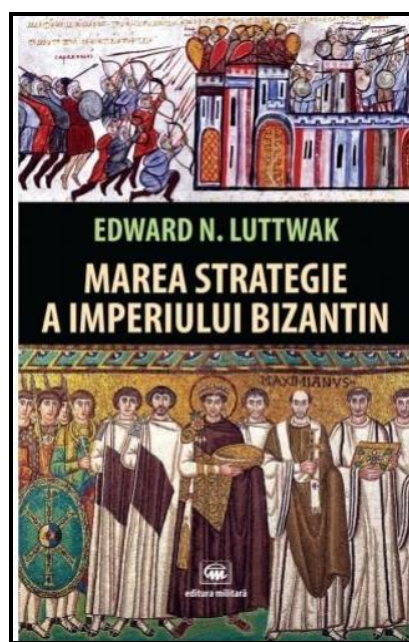
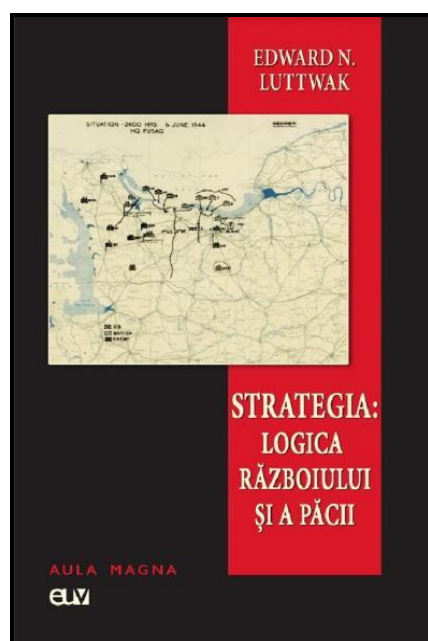
Zbigniew Brzezinski. Planul a dus la călătoria lui Sadat la Ierusalim, pentru că avea strălucita idee de a-i supune pe egipteni și pe israelieni la un condominiu sovieto-american – era o idee groaznică, așa că Sadat și-a creat propria lui realitate...”

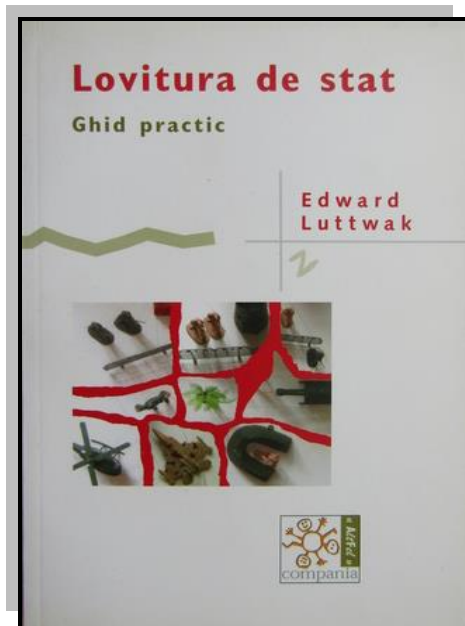
„... Succesul Israelului ca stat a devenit posibil grație amenințărilor arabe de diferite tipuri. Violența arabă sau amenințările cu violența fac parte din meniul israelian ... Lenin a spus: „Puterea este masa înmulțită cu coeziunea”. Violența arabă generează coeziunea evreiască. Coeziunea transformă masa în putere. Israelul a avut o masă foarte mică și o coeziune foarte mare. Dacă palestinienii ar fi înțeles asta, i-ar fi atacat pe evrei cu flori...”

BIBLIOGRAFIE

Grec, Marius-Ioan., *LAUDATIO Profesorului EDWARD NICOLAE LUTTWAK*, Doctor Honoris Causa al Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, 2014.

Luttwak, Edward, „Despre securitatea Israelului, Henry Kissinger, Primăvara arabă și moartea lui Osama Bin Laden”, în *Cotidianul* (București), 15 septembrie 2013. (<https://www.cotidianul.ro/edward-luttwak-despre-securitatea-israelului-henry-kissinger-primavara-araba-si-moartea-lui-osama-bin-laden/>, accesat la 10.10.2021)

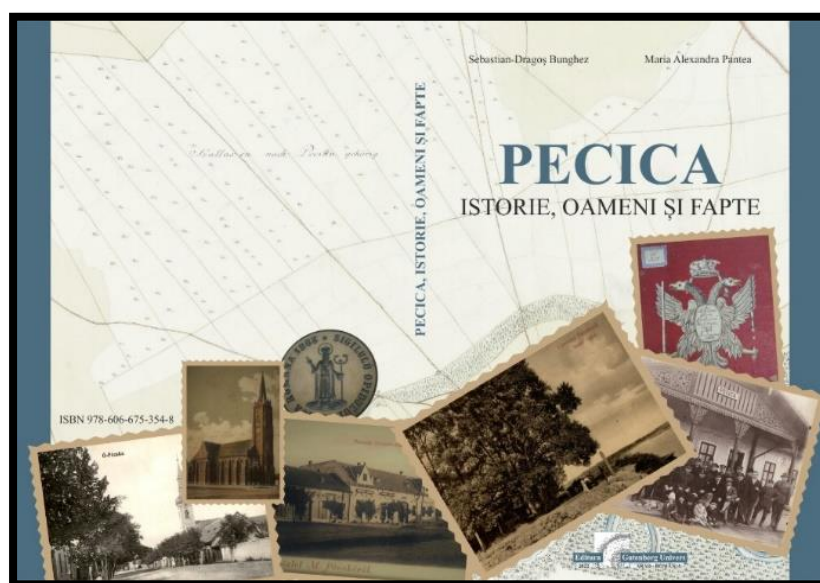

Volum traduse în limba română
– autor Edward Nicolae Luttwak

V. RECENZII DE CARTE BOOK REVIEWS

**Sebastian-Dragoș Bunghez, Maria Alexandra Pantea,
Pecica – Istorie, oameni și fapte,
Arad, Editura Gutenberg Univers, 2022, 160 p.**

*Mihaela-Livia GULEȘ
Masterand, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad*

Cartea Mariei Alexandra Pantea și a lui Sebastian-Dragoș Bunghez, ne poartă pe meleagurile unei zone dragi sufletului meu, Pecica.

Suntem introduși în această călătorie printr-un cuvânt înainte care ține loc de o hartă a viitoarei noastre drumeții.

Continuăm cu fixarea reperelor pe această zonă minunată, un spațiu multicultural, multiethnic, multiconfesional.

Dacă tot am amintit de hartă, avem un capitol foarte interesant denumit Pecica în cartografie. Parcurgând toate planșele alese de către

autori ne fixăm vizual locul Pecicăi din cele mai vechi timpuri pe aceste meleaguri.

Suntem invitați apoi să pășim în istoria zonei, din perioada premodernă, să continuăm prin perioada sa modernă și să ne bucurăm la fiecare pas de munca de cercetare depusă de autori în a ne aduce mai aproape de sufletul a ceea ce sunt oamenii locului, de cum a evoluat localitatea.

După aceste capitole introductive, autorii ne povestesc despre oamenii locului care au dus numele Pecicăi pe culmi ale cunoașterii.

Un asemenea personaj de poveste, o personalitate cunoscută și recunoscută este Ormós Zsigmond, fondator și Președinte al Societății muzeale de istorie și arheologie din Ungaria de Sud.

Alte personalități ale locului sunt: Petre Ugliș și Ioan Felea, intelectualii pecicani care s-au aflat pe fronturile primei conflagrații mondiale.

Participarea Pecicăi și a oamenilor săi la evenimentele anului 1918 sunt foarte bine ilustrate și documentate, oferindu-ne o imagine a importanței fiecărui om care a fost delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia la 1 Decembrie .

Un capitol aparte este cel care onorează amintirea celui care a fost Episcopul Roman Ciorogariu, personalitate marcantă și membru al Academiei Române.

De la Episcopul Roman Ciorogariu trecem la o altă personalitate marcantă pecicană, Klebelsberg Kuno, cel care a ajuns ministru al Ungariei interbelice.

Pecica este o zonă de confluență etnică și confesională. Aici românii conviețuiesc cu maghiarii, ortodoxia întâlnește catolicismul, avem și alte etnii și confesiuni, demonstrând că cea mai importantă caracteristică a oricărei zone este omnia, cum se zice în popor, umanitatea într-un limbaj mai elevat.

Economic și social, Pecica cunoaște un avânt, ca multe alte localități de altfel, în perioada interbelică. În carte regăsim multe informații și avem ilustrate foarte bine aceste date.

Nu putem lăsa deoparte nici calamitățile naturale care au afectat zona, autorizat ales într-un capitol al cărții, inundațiile din anul 1932.

Și pentru că Arta mereu ne unește, un ultim capitol este dedicat artistului Nagy Oszkar, cel care prin picturile sale oferă o imagine pictată a sufletului Pecicăi.

Recomand lectura acestei cărți-eveniment, pentru că ne îmbogățește cunoștințele despre o zonă încărcată de istorie și cultură.

**Ioan Cotoc, *Monografia satului Leștioara*,
Arad, editura Concordia, 2023, 356 p.**

*Dr. Gabriela Adina MARCO
Complexul Muzeal Arad*

*Dacă știm unde ne sunt rădăcinile (dacă mai sunt),
există speranța că nu vom ajunge frunze moarte duse de vânt*
(Ioan Cotoc, MONOGRAFIA SATULUI LEȘTIOARA, p. 16)

Tendința actuală în zona Aradului, precum și dorința Colectivului Monografic este aceea de a realiza monografia fiecărei localități care aparține administrativ de județul nostru. Fie că vorbim de orașe, de comune sau cele mai izolate cătune, nu este deloc de neglijat contribuția tuturor la devenirea istorică a regiunii.

O astfel de lucrare a realizat și Ioan Cotoc, prin abordarea monografică a localității Leștioara. Să (re)amintim tuturor: localitatea Leștioara aparține Ținutului Hălmaგიului din Țara Zărandului.

Istoria localității se împletește armonios cu istoria zonei.

Parcurgând un excurs geografico-istoric, descoperim că actualul sat Leștioara, aflat între localitățile Hălmaგიu (centrul comunei), Bodești, Câmpul Tisei, Tisa, și Leasa, se regăsește pe valea Crișului Alb. Denumirea satului provine de la diminutivul substantivului **leasă**, ce înseamnă desigur mare, totodată aceasta fiind și denumirea unui instrument de pescuit.

Prima atestare documentară datează din anul 1447. Din acel an, satul este pomenit sub diverse denumiri derivate.

Volumul de față cuprinde în cele 12 capitole ale sale întreg parcursul istoric al satului Leștioara. După clarificări privind așezarea geografică,

autorul prezintă resursa umană, bazându-se pe recensămintele oficiale. În continuare, trece la dezvoltarea parcursului istoric al satului, scoțând în evidență principalele acțiuni de istorie națională care s-au împletit cu trecutul satului. Este vorba în special de partea conflictuală: răscoala de la 1784, revoluția de la 1848, precum și cele două Războaie Mondiale și consecințele acestora asupra satului Leștioara.

Primăria, Biserica, Școala sunt principalele instituții în jurul cărora se încheagă și se dezvoltă așezările umane. Firesc, Ioan Cotoc se oprește la prezentarea acestora în capitolul V al lucrării sale monografice.

Capitolul al VI-lea este rezervat aspectelor economice relevante pentru țara Hălmagiului și valea Crișului Alb în general, cu accent pe specificitățile satului Leștioara: agricultura, creșterea animalelor, îndeletniciri casnice și altele.

Următoarele patru capitole, care reprezintă o parte însemnată a volumului (aproape 50 de pagini) sunt dedicate aspectelor definitorii pentru Leștioara și locuitorii săi. Ne referim aici la elementele de etnografie și folclor, defalcate pe: construcția caselor, portul local, tradiții și obiceiuri, particularități care individualizează satul Leștioara și care se regăsesc doar în acest „colț de rai”, cum spune poetul popular.

De asemenea, autorul nu putea trece prea ușor peste viața și activitatea fiilor satului, cei care au dus mai departe faima locurilor natale. Astfel, se regăsesc în paginile volumului referiri bio-biografice la prof. Traian Moțica, familia primarului Gheorghe Moțica, David Gheorghe, Laia Crișanului, Dănuț Mihiț sau Cornel Mihiț.

Capitolul al XII-lea reprezintă un adevărat instrument de lucru util atât filologilor, etnografilor, istoricilor, dar și altor specialiști. Mă refer aici la glosarul care cuprinde cuvinte vechi din Leștioara. Regionalismele și arhaismele locale sunt un adevărat deliciu auditiv pentru pasionați de acest aspect, dar nu numai.

Partea a doua a lucrării cuprinde bogate informații-anexe, constituite din extrase din alte lucrări care abordează istoria țării Zărandului, a zonei Hălmagiului, extrase din presa vremii, care atins tangențial și precum și fotografii care îmbogățesc imagistic informațiile istorice prezentate în volum.

„Vorbim în aceste file de monografie despre un sat micuț numit Leștioara. Spun micuț deoarece, după numărul de locuitori, se poate confunda cu un cătun”, dar... continuăm noi... care și-a adus contribuția din plin la devenirea istorică a zonei și a țării.

Pe „Drumul vinului” din Podgoria Aradului împreună cu Puiu Emilian Valea

Ioan TULEU

Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad

Colecționarul și istoricul Puiu Emilian Valea, cunoscut prin volumele-album dedicate Lipovei, Aradului și Castelelor din județ, ne propune de data aceasta un volum care privește o regiune fizico-geografică, etnografică, economică și demografică cunoscută sub numele de „Podgoria Aradului”, care se particularizează prin trăsături comune și în același distincte între alte zone arădene. De fapt, după părerea noastră, una dintre „inovațiile” acestei cărți constă în faptul că privește faptul istoric dincolo de granițele administrativ teritoriale, care oricum sunt efemere, și investighează totul din

perspectiva unității intrinseci conferită localităților componente de dezvoltarea lor comună în cursul istoriei.

În „Argumentul” cu care începe cartea, autorul tocmai asta ne spune, că a înțeles să realizeze o lucrare prin care să surprindă particularitățile zonei locuită de oameni integrați perfect în natura înconjurătoare, de care s-au folosit și pe care au protejat-o în folosul lor și al altora din împrejurimi. Podgoria a fost, după cum se știe, o importantă sursă de unde orașul Arad, aflat în apropiere, se aproviziona cu fructe, legume, struguri și vin. Căile de comunicație înlesneau transportul mărfurilor spre capitala comitatului / județului.

Dar cartea-album a putut fi realizată și pentru că autorul deține o importantă arhivă de documente, dar mai ales de imagini, unele dintre ele unice, astfel că *Drumul vinului de-a lungul veacurilor în Podgoria Aradului „Miniș-Măderat”* este și ea o carte unică din acest punct de vedere.

Volumul mai are un atu important, care este dat de structurarea, zicem noi, bine gândită a textului și imaginilor pe capitole distincte, dar

totuși unitare. El începe cu un capitol intitulat „Viticultura și drumul vinului de-a lungul veacurilor în Podgoria Aradului”, care dă și titlul întregului volum și prezintă dezvoltarea zonei în întregul ei, începând cu primele informații apărute imediat de după anul 1000 și până la timpurile moderne, punând accentul pe principala ocupație a locuitorilor și anume cultivarea viței de vie. Interesant și util în același timp ni se pare faptul că sunt prezentate și soiurile de vin fabricate în zonă și pe care și astăzi le gustăm cu plăcere.

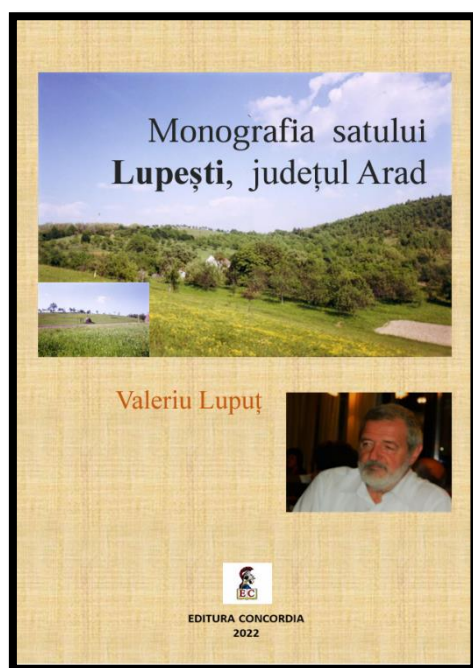
Urmează apoi, începând cu Minișul, prezentarea pe scurt, de fapt o schiță istorică, a fiecărei localități, cu datele esențiale, care să faciliteze apoi „cititul” imaginilor care urmează fiecărui capitol. Astfel, după textul privind Minișul, urmează imaginile care privesc așezarea care dă numele Podgoriei și și așa mai departe: Ghioroc, Cuvin, Covăsânt, Șiria, Pâncota, Măderat, iar apoi execută o întoarcere la Păuliș, cu Barațca și Cladova.

Ultimul capitol privește „Viața socială a țăranilor din Podgoria Aradului”, introdus, zicem noi, pentru o mai bună înțelegere a unor fotografii de familie și a celor realizate la locul de muncă. Interesant, dar și derutant pentru cititor este faptul că textele par să fi fost scrise atunci când au fost făcute și imaginile, totul fiind astfel realizat, încât să faciliteze întoarcerea în timp. De fapt, imaginile fotografice sunt cele care dau forță albumului, asta și pentru că, așa cum se spune, o fotografie face cât o mie de cuvinte, dar și pentru că multe sunt inedite (poze de familie) și prezintă de la oameni cu fețele, costumele, situațiile ocupaționale, până la unelte, clădiri, natura înconjurătoare etc. Accentul este pus evident pe imagini, care ocupă cea mai mare parte a spațiului editorial compus din 255 de pagini.

Cartea este tipărită pe pagini format A4, unul adecvat unei astfel de opere, pe hârtie velină, în condiții grafice deosebite, volumul, cel puțin din acest punct de vedere, făcând cinste oricărei biblioteci.

Valeriu Lupuț, Monografia satului Lupești, județul Arad, Arad, Editura Concordia, 2022

*Drd. Ioana NISTOR
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad*

Trecutul unei așezări și al comunității sale este la fel de important pentru oamenii locului, ca și istoria neamului pentru toți românii. Reconstituirea sistematică a istoriei localităților din județul Arad – sate, comune și orașe – reprezintă o îndatorire permanentă pentru toate generațiile, prezentând cadrul geografic, trecutul istoric, viața economică, edilitară, spirituală și culturală printr-o analiză faptică minuțioasă și obiectivă.

Iată că astăzi, harta monografiilor de localitate din județul Arad se îmbogățește prin apariția volumului semnat de Valeriu Lupuț, Monografia satului Lupești. După cum afirmă autorul,

această contribuție monografică reprezintă „o datorie de suflet, cunoașterea trecutului pentru perspectiva viitorului”.

Structurat în 11 capitole, la care se adaugă 5 anexe, volumul, tipărit cu sprijinul Consiliului Județean Arad, prin Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad, prezintă evoluția istorică a satului Lupești de la prima atestare documentară până în secolul XX, alături de aspecte sociale, etnografice, educaționale și spirituale ce vin să creioneze particularitățile cu specific local asupra subiectului tratat.

Respectând tiparul consacrat al scrierilor monografice, conform informațiilor furnizate, constatăm faptul că satul Lupești a fost atestat documentar în anul 1479, în două documente în limba latină, emise în timpul lui Matei Corvin. Firul cronologic al volumului ce prezintă cei 543 de ani de existență a satului Lupești prezintă detalii semnificative pentru

viața și profilul locuitorilor, de la relief, climă, floră și faună, până la aspecte comunitare – istorie, credință, școală, grai, elemente de etnografie și folclor, precum și destine familiale și individuale, ce plasează istoria satului în contextul mai larg al istoriei arădene.

Regăsim un interesant dicționar de regionalisme, traduceri ale documentelor istorice relevante, un inedit album fotografic cu aspecte reprezentative privind obiceiurile și tradițiilor locale.

Prin munca sa de documentare, analiză și prezentare, concretizată în apariția acestei cărți, cartea semnată de Valeriu Lupuț reprezintă „un suport moral și documentar pentru fii satului și pentru cei care doresc să cunoască aceste locuri minunate”, transmițând în același timp, un mesaj către generațiile viitoare de a completa, a dezvolta și revizui, pe baza unor noi informații, monografia satului Lupești.

SUMMA SUMMARUM

**Studii și comunicări de istorie, societate, etnologie, recenzii
publicate în volumele
„90 de ani de administrație românească în Arad” și
„Administrație românească arădeană”, vol. I-XVIII,
Doru Sinaci, Emil Arbonie, Sorin Bulboacă (coord.),
„Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2010-2023**

*Emil ARBONIE,
Doru SINACI,
Sorin BULBOACĂ,
Gabriela Adina MARCO,
Ioana NISTOR*

1. ANDO, Andrei, *24 aprilie: 99 de ani de la executarea notarului erou din Vârfurile, Gheorghe Ionescu*, în: vol. XIII, pp. 563-568;
2. ARBONIE, Emil, *Reorganizarea administrației municipale arădene – 30 aprilie 1920*, în: „90 de ani...”, pp. 167-181;
3. Idem, *Funcționarii Primăriei Municipiului Arad (1919-1926)*, în: „Administrație...”, în: vol. I, pp. 121-229;
4. Idem, *Intabularea dreptului de proprietate cu titlu de drept de împroprietărire al unor arădeni în baza Reformei agrare din anul 1921 (17 octombrie 1930), partea I*, în: vol. II, pp. 188-284;
5. Idem, *Colectivizarea autorității judecătorești arădene (1947)*, în: vol. III, pp. 281-322;
6. Idem (coautor), *Separarea puterii judecătorești de administrația comitatensă arădeană (1871)*, în: vol. IV, pp. 207-239;
7. Idem, *Activitatea Consiliului Dirigent de reorganizare a asociațiilor profesionale ale avocaților transilvăneni (1919)*, în: vol. V, pp. 233-255;
8. Idem, *Avocații evrei arădeni și consecințele aplicării dispozițiilor privitoare la starea juridică a locuitorilor evrei din România (august 1940- septembrie 1944)*, în: vol. VI, pp. 361-412;
9. Idem, *Organizarea și funcționarea autorităților de supraveghere și controlul trecerilor peste frontiera româno-ungară, parte integrantă a*

- procesului de consolidare a statului național unitar român în zona arădeană (1919-1920)*, în: vol. VII, pp. 433-459;
10. Idem, *Colectivizarea avocaturii arădene*, în: vol. VIII, pp. 276-325;
 11. Idem, *Transformarea Justiției arădene într-un „însemnat instrument al dictaturii proletariatului” (1947-1948)*, în: vol. IX, pp. 269-280;
 12. Idem, *Unele aspecte referitoare la activitatea Parchetului Tribunalului Arad în perioada democratizării și popularizării instituționale (1948-1952)*, în: vol. X, pp. 544-561;
 13. Idem, *Poliția urbană arădeană (1929-1949)*, în: vol. XI, pp. 253-272;
 14. Idem, *Șefii de secții a gardienilor publici arădeni (1929-1949)*, în vol. XII, pp. 188-197;
 15. Idem, *Jandarmeria rurală arădeană (1929-1949)*, în: vol. XIII, pp. 176-205;
 16. Idem, *Personalul Tribunalului Arad (1936-1948)*, în: vol. XIV, pp. 284-325;
 17. ARDELEAN, Aurel, *Rolul lui Vasile Goldiș în realizarea învățământului românesc la Arad*, în: „90 de ani...”, pp. 7-15;
 18. AVĂDANEI, Constantin, *Drapelul Centenar – între simbol și semnificație*, în vol. XV, pp. 97-105;
 19. Idem, „*IDEEA DE PATRIOTISM LA ROMÂNI*” – note de autor, în vol. XVI, pp. 610-611;
 20. Idem, „*Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră*” – note de autor, în: ibidem, pp. 612-615;
 21. AXENTII, Ioana Laura, *Educația – factor al progresului cultural în Basarabia (1918-1940)*, în: vol. VIII, pp. 546-556;
 22. BABA, Carina A., *Recomand spre lectură: „Ideea de patriotism la români” – Constantin Avădanei*, în: vol. XV, pp. 505-506;
 23. Idem, „*Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră*” – un curriculum vitae de peste 300 de pagini, în: ibidem, pp. 507-511;
 24. Idem, *Troițele și monumentele de pe Valea Mureșului: mărturii ale curajului celor căzuți în lupte*, în: vol. XVIII, pp. 274-281;
 25. BAISKI, Dușan, *Lugojul în vârtejul istoriei. Funeraliile lui Traian Grozăvescu, filmate*, în: vol. VII, pp. 608-619;

26. BAN, Alina-Claudia, *Reglementări legislativ-administrative privind aplicarea convenției de armistițiu cu Națiunile Unite (12 septembrie 1944)*, în: vol. XV, pp. 156-174;
27. BARBĂ, Amalia-Diana, *Însemnările pe cărți – laicizare și intimidare. Analiza unor însemnări aparținând familiei Țiriac din Nădlac*, în: vol. XV, pp. 402-430;
28. BARBĂ, Maria (coautor), *Restabilirea și dezvoltarea legăturilor de colaborare a intelectualilor din Basarabia și Bucovina în anii 1918-1940*, în: vol. VIII, pp. 155-169;
29. BARBU, Vasile, *Redescoperindu-ne valorile trecutului. Balerinul uzdinean Aurel Miloș (1906-1988)*, în: vol. IX, pp. 679-683;
30. BĂDIȚOIU, Bogdan, *Măsuri ale arhivelor statului privind extinderea serviciului arhivistic în Basarabia și Bucovina după Primul Război Mondial*, în: vol. VIII, pp. 170-178;
31. BĂIȚOIU, Ștefan, (coautor), *Sporturi aeronautice la Arad*, în: vol. X, pp. 487-499;
32. BĂTRÂNA, Alexandru (coautor), *Relația dintre istorie și artă. Monumentul „Crucea martirilor Unirii 1918-1919” din Arad*, în: vol. I, pp. 295-304;
33. BIBART, Lucia, *Sfinții închisorilor*, în: vol. XV, pp. 491-496;
34. Idem, *Povești de la Palat*, în: vol. XVI, pp. 341-349;
35. BIRIȘ, Ioan, *Arhaicul în mijloc de secol XX la Nadăș, județul Arad. Istorie trăită*, în: vol. XI, pp. 572-597;
36. Idem, *Între modernitate și autenticitate. Cazul filosofiei lui Lucian Blaga*, în: vol. XVII, pp. 301-311;
37. BOAR, Liviu, *Un arhivist ardelean – Ioan Eugen Pușcaș (1929-1989)*, în: vol. VIII, pp. 689-696;
38. BOGDAN, Doru, *Preparandia din Arad și Școala Ardeleană în conștiința intelectualității românești*, în: „90 de ani...”, pp. 26-77;
39. Idem, *Preparandia din Arad creatoare de intelectualitate românească*, în: vol. II, pp. 32-76;
40. Idem, *Istoriografia Preparandiei din Arad (1818-1912)*, în: vol. IV, pp. 122-197;
41. Idem, *Profesorul Eduard I. Găvănescu despre dr. Ștefan Cicio-Pop*, în: vol. VI, pp. 314-322;
42. Idem, *Corespondența dintre Miron Constantinescu și Eduard I. Găvănescu*, în: vol. XII, pp. 444-513;
43. BOIA, Stelean-Ioan, *Învățământul românesc din Lipova între cele două războaie mondiale*, în: „90 de ani...”, pp. 237-248;

44. Idem, *Lipova – istorie și administrație (secolele XVIII-XIX)*, în vol. I, pp. 7-20;
45. Idem, *Lipova în perioada Principatului (sec. XVI-XVII)*, în: vol. II, pp. 7-21;
46. Idem, *Biserica arădeană și Marea Unire*, în: vol. III, pp. 165-178;
47. Idem, *Aradul în anii regimului monarhic autoritar (1938-1940). Economie, societate, viață politică*, vol. IV, pp. 379-393;
48. Idem, *Învățătorii arădeni pe Frontul de Răsărit în al Doilea Război Mondial (1941-1944)*, în: vol. V, pp. 324-336;
49. Idem, *Aradul între anii 1867-1900. Economie și societate*, în: vol. VI, pp. 135-150;
50. Idem, *Aradul interbelic. Administrație, societate, economie*, în: vol. VII, pp. 408-432;
51. Idem, *Ioan Suciu (1862-1939)*, în: vol. VIII, pp. 98-129;
52. Idem, *Arbitrajul de la Viena în documente de arhivă arădene*, în: vol. IX, pp. 200-212;
53. Idem, *Comunitatea Evreilor din spațiul arădean în anii 1939-1945*, în: vol. X, pp. 192-209;
54. Idem, *Identitate și alteritate etnică și confesională în spațiul arădean (1919-1945)*, în: vol. XI, pp. 493-516;
55. Idem, *Eroi români căzuți în luptele pentru eliberarea Slovaciei (1944-1945)*, în: vol. XII, pp. 208-218;
56. Idem, *Ioan Slavici – jurnalist și om politic în context european*, în: vol. XIII, pp. 500-513;
57. Idem, *Vasile Goldiș în viziunea lui Ion Jelecuteanu*, în: vol. XIV, pp. 476-482;
58. Idem, *Lipova în perioada Voievodatului Transilvaniei*, în: vol. XV, pp. 30-44;
59. BOLDEA, Ligia, *O problemă patrimonială în cadrul Banatului Montan medieval: donațiile regale în secolul XIV-XVI*, în: vol. V, pp. 30-45;
60. BOLOVAN, Ioan, *ASTRA, societatea civilă românească din Transilvania și statul dualist*, în: vol. IV, pp. 198-206;
61. BOTOȘ, Raluca-Sorina, *Pagini din viața și activitatea lui Emil Aurel Dandea*, în: vol. X, pp. 610-617;
62. BRADIN, Virgiliu, *Iosif Moldovan – santinela învățământului românesc din ținuturile Aradului*, în: „90 de ani...”, pp. 229-236;
63. Idem, *Iosif Moldovan – reorganizator al învățământului din ținutul Aradului în perioada de după Unire*, în: vol. I, pp. 243-270;

64. Idem, *Contribuția întrunirilor social-politice și culturale desfășurate la „Casa Națională” din Pârneava la realizarea Marii Uniri*, în: vol. II, pp. 133-153;
65. Idem, *Sava Raicu și politica financiar-bancară a Băncii „Victoria” din Arad în perioada dualismului austro-ungar*, în: vol. III, pp. 135-154;
66. Idem, *Sava Raicu – președinte al Comitetului de inițiativă pentru colecta construirii aeroplanului „Vlaicu II”*, vol. IV, pp. 304-315;
67. Idem, *Inginerul Iuliu Moldovan - întemeietorul silviculturii moderne din România*, în: vol. V, pp. 158-168;
68. Idem, *Tânărul Slavici – militant național și publicist în presa arădeană*, în: vol. VI, pp. 159-181;
69. BUCUR, Adrian, *China și civilizația sa în paginile revistei „Magazin istoric”*, în: vol. XIII, pp. 253-263;
70. BUD, Alexandru-Bogdan, *Bibliotecile mitropolilor greco-catolici ardeleni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în: vol. I, pp. 21-37;
71. Idem, *Cartea în bibliotecile asociațiilor culturale din Transilvania între 1850-1918*, în: vol. II, pp. 82-102;
72. Idem, *Învățămint și loialitate. Aspecte ale rememorării lui Iosif al II-lea în manualele românești din Transilvania între anii 1790-1848*, în: vol. IX, pp. 329-337;
73. BUGARIU, Valentin, *Istorie și viață bisericească la Gătaia*, în: vol. V, pp. 56-82;
74. Idem, *Două reviste religioase rurale din Banatul timișan*, în: vol. IX, pp. 416-421;
75. Idem, *Pictorul Filip Matei (1853-1940). Restituiri artistice*, în: vol. XII, pp. 296-317;
76. Idem, *Mitropolitul Dr. Vasile Lăzărescu. 50 de ani de la trecerea la Domnul*, în: vol. XIV, pp. 186-199;
77. BULBOACĂ, Sorin, *Comitatul Zarand în timpul Arpadienilor*, în: vol. III, pp. 19-26;
78. Idem, *Comitatul Arad în timpul Arpadienilor*, în: vol. IV, pp. 7-22;
79. Idem, *Comitatul Arad în veacul al XIV-lea*, în: vol. V, pp. 46-55;
80. Idem, *Comitatul Zarand în secolul al XIV-lea*, în: vol. VI, pp. 9-16;
81. Idem, *Cnezi, nobili și districte românești în comitatul Zarand în secolul al XV-lea*, în: vol. VII, pp. 21-33;
82. Idem, *Comitatul Arad în secolul al XV-lea*, în: vol. VIII, pp. 38-47;
83. Idem, *Cucerirea otomană a comitatului Arad (mijlocul sec. al XVI-lea)*, în: vol. IX, pp. 58-65;

84. Idem, *Contribuții la istoria Lipovei în veacul al XIV-lea*, în: vol. X, pp. 41-46;
85. Idem, *Cucerirea și administrația otomană în comitatul Zarand (secolele XVI-XVII)*, în: vol. XI, pp. 82-96;
86. Idem, *Contribuții la istoria Ineului în sec. XVI*, în vol. XII, pp. 9-15;
87. Idem, *Evadarea din trecut – mărturii dintr-un secol zbuciumat*, ibidem, p. 588;
88. Idem, *Șiria în contextul Marii Uniri (1918-1919)*, în: vol. XIII, pp. 337-341;
89. Idem, *Contribuții la istoria orașului Pecica în veacul luminilor*, în: vol. XIV, pp. 21-25;
90. Idem, *Capitulul catolic din Orod (Arad) – loc de adevărire*, în: vol. XV, pp. 13-29;
91. Idem, *Evoluții politice și sociale în comitatul Arad în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în: vol. XVI, pp. 24-35;
92. Idem, *Contribuții la istoria socială și politică a Comitatului Zarand în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în: vol. XVII, pp. 13-22;
93. Idem, *Lipova la sfârșitul veacului al XVI-lea (1595-1600)*, în: vol. XVIII, pp. 11-18;
94. BUNGHEZ, Sebastian-Dragoș, *Județul Arad în anul 1919*, în vol. XV, pp. 109-118;
95. Idem, *O fotografie a lui Ion I. C. Brătianu cu dedicație către Aurel Cosma*, în vol. XVI, pp. 541-548;
96. Idem, *Stelean-Ioan Boia, Maria Alexandra Pantea, Corina Ianota Dubeștean, Horia Truță, Lipova – istorie, oameni și fapte, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2020, 236 p.*, în: vol. XVII, pp. 505-507;
97. BURIAN, Dana-Emilia, *Violența domestică în Transilvania*, în: vol. III, pp. 336-349;
98. Idem, *Emanciparea femeii înainte și în timpul regimului comunist în România*, în: vol. VIII, pp. 623-634;
99. CABA, Ioan, *Gheorghe Șeran – primarul socialist al Ineului*, în: vol. XI, pp. 719-723;
100. Idem, *Avram Borcuția (Cercel) – țăranul socialist din Șicula, militant pentru Marea Unire*, în vol. XII, pp. 561-565;
101. CĂȘAP, Gabriel, *Industria chimică arădeană în perioada interbelică*, în: vol. XV, pp. 128-136;
102. Idem, *Aspecte economice din perioada ocupației otomane a Aradului*, în: vol. XVI, pp. 36-43;

103. CÂNDEA, Florica R., *Activitatea învățătorilor din părțile Aradului printre românii din Iugoslavia*, în: vol. XI, pp. 706-709;
104. Idem, *De la topas la sacru – însemnări*, în: vol. XIII, pp. 304-313;
105. Idem, *Așezăminte umane. Spații. Migrații. Populații*, în: vol. XIV, pp. 239-248;
106. Idem, *Lucian Blaga – unele aspecte privind activitatea sa diplomatică*, în: vol. XV, pp. 439-451;
107. Idem, *O „întâmplare culturală” și Cetății, Castele Castelani din comitatul Aradului, o carte cât un Album cu Parfum*, în: ibidem, pp. 500-502;
108. Idem, *Patrimonii, specii și tezaure. Culturi imateriale și materiale la vremuri de Bătaie*, în: vol. XVI, pp. 356-365;
109. Idem, *Familia grofială Karoly*, în: vol. XVII, pp. 465-468;
110. Idem, *Personalități ale mediului medical rural. Gheorghe Pelău (medalion)*, în: ibidem, pp. 481-494;
111. Idem, *Profesorul Horia Truță și monumentele Aradului (Însemnări de lector)*, în: ibidem, pp. 501-504;
112. Idem, *Puterea cuvintelor. Patimi. Neliniști*, în: vol. XVIII, pp. 271-273;
113. Idem, *Gazete („foi populare”) și gazetari români, în alte vremuri*, în: ibidem, pp. 290-299;
114. CÂRJA, Ioan, *Școlile profesionale din Transilvania secolului al XIX-lea, între istoriografie și politică*, în: „90 de ani...”, pp. 78-88;
115. CHEVEREȘAN, Delia, *Destinul unui Dascăl*, în: vol. XIV, pp. 427-434;
116. Idem, *Obiceiuri și tradiții din satul Bodrogu-Vechi*, în: vol. XV, pp. 349-356;
117. CHIRLA, Marian Pavel (coautor), *Scurt istoric al Comunității Creștine Baptiste pe Valea Crișului Alb. Bisericile baptiste din Dezna și Slatina de Criș*, în: vol. XV, pp. 304-319;
118. CHIȘ, Doina, *Documente privind istoria orașului Ineu (jud. Arad) în secolele XI-XIV (Partea I)*, în: vol. IX, pp. 23-36;
119. Idem, *Documente privind istoria orașului Ineu (jud. Arad) în secolele XI-XIV (Partea a II-a)*, în: vol. X, pp. 13-22;
120. Idem, *Documente privind istoria orașului Ineu (jud. Arad) în secolele XI-XIV (Partea a III-a)*, în: vol. XI, pp. 52-81;
121. Idem, *Hora ineuană*, în: vol. XII, pp. 432-439;
122. Idem, *Despre Episcopia și Mitropolia Ienopolei*, în: vol. XVI, pp. 191-215;

123. CIONCA, Iustin, *99 de ani de la instituirea administrației românești arădene*, în: vol. XIII, pp. 7-8;
124. Idem, *100 de ani de la instaurarea administrației românești arădene*, în: vol. XIV, pp. 9-10;
125. COITA, Florin, *Granițele Trianonului sau „Bătălia pentru fruntarii”*, în: vol. XVI, pp. 148-170;
126. Idem, *„Povestea Castelului Săvârșin”, o apariție editorială de excepție*, în: ibidem, pp. 619-620;
127. Idem (coautor), *Satele din Câmpia Crișului Alb pe calea românizării*, în: vol. XVII, pp. 115-146;
128. COJOCARU, Ionuț (coautor), *Democrația turcă. Pe înțelesul tuturor*, în: vol. XIII, pp. 264-269;
129. COLTA, Elena Rodica, *Preotul Ioan I. Ardelean (1883-1949), o personalitate prestigioasă a vieții arădene după Marea Unire*, în: vol. I, pp. 325-332;
130. Idem, *Implicarea istoricului de artă arădean Coriolan Petreanu în viața culturală din Transilvania, după instaurarea administrației românești*, în: vol. II, pp. 170-178;
131. Idem, *Rețeaua de rudenie a intelighențiilor românești – o formă de întărire a identității naționale din imperiu*, în: vol. IV, pp. 57-70;
132. Idem, *O practică funerară încă actuală în extremitatea vestică a României: cântarea „Horei Mortului”*, în: vol. V, pp. 482-493;
133. Idem, *Folclor românesc în presa arădeană de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. VII, pp. 571-603;
134. Idem, *Manifestări iluministe în Arad la începutul veacului XIX*, în: vol. VIII, pp. 523-532;
135. Idem, *Tradiția oieritului în județul Arad*, în: vol. XI, pp. 642-661;
136. Idem, *Memorial de front în versuri și în poză*, în: vol. XII, pp. 374-381;
137. Idem, *O istorie inedită a ungarilor apărută în prima tipografie arădeană*, în: vol. XV, pp. 342-348;
138. COSTEA, Ioan, *Horea – „născut pentru a domni”*, în: vol. XIII, pp. 442-445;
139. Idem, *Cantacuzinii și Horea au animat Viena cu Orient, halva, șerbet, șalvari și manele, dar și cu doine*, în: vol. XIV, pp. 13-20;
140. Idem, *Sofronie de la Cioara a colonizat Rusia cu „sârbii valahi” din Arad*, ibidem: pp. 351-391;
141. Idem, *„Roman și Vlahata” este nucleul celtic al dacilor, care poate fi distrus – ca galateanul Vercingetorix – dar nu mai poate fi „latinizat”*, în: vol. XVII, pp. 364-405;

142. COROIAN, Izabela Georgiana, *Imaginea căsătoriilor interetnice români-maghiari în opere literare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în: vol. IX, pp. 492-502;
143. Idem, *Legislația ecleziastică și laică în perioada căsătoriilor mixte în Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. X, pp. 460-477;
144. COTOC, Ioan, *Învățătorul Ioan Arpaș. un adevărat dascăl, pregătit de Preparandia arădeană*, în: vol. XV, pp. 431-438;
145. Idem, *Ofensiva armatei române în Transilvania, la 16 aprilie 1919, povestită de un copil de 10 ani, care a trăit-o*, în: vol. XVI, pp. 307-315;
146. Idem, *Porecle date satelor din jurul comunelor Hălmagiu și Vârfurile*, în: vol. XVII, pp. 321-328;
147. COTORACI, Alexandru, *Realități pastoral-misionare în Parohia Kovin (Cuvin), Serbia, cu hramul „Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul”*, în: vol. XV, pp. 270-291;
148. Idem, *Biblioteca parohială și preoții slujitori din Parohia Ortodoxă Română Kovin (Cuvin), Serbia*, în: vol. XVI, pp. 246-256;
149. COȚOLAN, Anca Roxana, *Fenomenul migrației românești – o problemă de management sau de prioritate?*, în: vol. III, pp. 350-358;
150. CRAINIC, Violeta, Rodica, *Istoria Parohiei Ortodoxe din Bârsa*, în: vol. XVII, pp. 216-225;
151. CRISTE, Eugeniu (coautor), *Etnomuzicologul Ioan T. Florea (1920-2001). O schiță biografică*, în: vol. VI, pp. 354-369;
152. Idem (coautor), *O medalie dedicată lui Uroș Pătean (1875-1924)*, în: vol. IX, pp. 281-285;
153. Idem (coautor), *Trianon – Fuga maghiarilor de propriul trecut. Un secol de politică revizionistă*, în: vol. XV, pp. 119-127;
154. Idem, *O descriere geografică a teritoriului orașului Arad la data de 14 iunie 1956, oglindită într-un document de arhivă*, în: vol. XVI, pp. 381-389;
155. CURELEA, Daniela (coautor), *Profesorul și inspectorul școlar județean Eugen Hulea din Alba Iulia activ în serviciul Școlii albaiuliene și Astei între 1936-1947*, în: vol. XV, pp. 452-486;
156. Idem (coautor), *Căpitanul Teodor Iacobescu „memorialist mărunț” al Marelui Război: file din jurnal (1 august 1916 – 5 iunie 1918)*, în: vol. XV, pp. 471-531;
157. Idem (coautor), *Profil intelectual sibian: dr. Eleonora Lemeny între 1905-1935*, în: vol. XVIII, pp. 326-356;
158. CURELEA, Dragoș L. (coautor), *Profesorul și inspectorul școlar județean Eugen Hulea din Alba Iulia activ în serviciul Școlii albaiuliene și Astei între 1936-1947*, în: vol. XV, pp. 452-486;

159. Idem (coautor), *Căpitanul Teodor Iacobescu „memorialist mărunț” al Marelui Război: file din jurnal (1 august 1916 – 5 iunie 1918)*, în: vol. XV, pp. 471-531;
160. Idem (coautor), *Profil intelectual sibian: dr. Eleonora Lemeny între 1905-1935*, în: vol. XVIII, pp. 326-356;
161. DAMA, Hans, *Eminescu, student la Viena*, în: vol. XV, pp. 395-406;
162. DĂIAN, Diana-Maria, *Identitate și alteritate în relatările misionarilor catolici din Moldova secolului XVII*, în: vol. VIII, pp. 347-371;
163. DEANAC, Dușan, *Datina umblatului cu „koleda” la sârbii mureșeni*, în: vol. V, pp. 438-443;
164. DEHELEANU, Adrian (coautor), *Situația Banatului în perioada noiembrie 1918 – august 1919. Hotărârile Conferinței de Pace de la Paris*, în: vol. VIII, pp. 189-196;
165. Idem, *Banatul în perioada noiembrie 1918 – august 1919*, în: vol. IX, pp. 137-144;
166. Idem, *Tragicul an 1940 în istoria românilor. După 75 de ani. Abordări și analize*, în: vol. X, pp. 210-232;
167. Idem, *Istoria presei culturale în România comunistă*, în: vol. XI, pp. 273-314;
168. Idem, *Participarea României la Primul Război Mondial. Operația de apărare militară de la Oituz (26 iulie/8 august – 17/30 august 1917)*, în: vol. XII, pp. 137-161;
169. Idem, *Aviația română în Primul Război Mondial (1916-1918)*, în: vol. XIII, pp. 117-135;
170. Idem, *Atitudinea României față de criza din Cehoslovacia din anul 1968 reflectată într-un document transmis conducerii Partidului Comunist Chinez*, în: vol. XV, pp. 179-196;
171. Idem, *Arta oficială în perioada comunistă (1966-1971) și „mica revoluție culturală” românească*, în: vol. XVI, pp. 366-380;
172. Idem, *75 de ani de la semnarea Tratatului de Pace de la Paris (1947). Implicații asupra regimului Transilvaniei de Nord și a restabilirii frontierei vestice a României postbelice*, în: vol. XVII, pp. 194-214;
173. Idem, *Aspecte privind pictura oficială cu tematică istorică în România Comunistă (1965-1980). Cazul pictorului Franz Ferch*, în: vol. XVIII, pp. 357-367;
174. DEHELEANU, Adriana (coautor), *Situația Banatului în perioada noiembrie 1918 – august 1919. Hotărârile Conferinței de Pace de la Paris*, în: vol. VIII, pp. 189-196;

175. DEHELEANU, Mihai, *Ioachim Miloia – personalitate marcantă a Banatului în perioada interbelică*, în vol. VIII, pp. 217-223;
176. DEMŞEA, Dan, *Dascălul și directorul școlar Porfirie Popescu din comuna de podgorie Covăsânț (1842-1909)*, în: „90 de ani...”, pp. 89-96;
177. Idem, *Harta de carte funduară a orașului Arad (1855-1858)*, în: voi. I, pp. 38-41;
178. Idem, *Date genealogice și istorico-documentare referitoare la familia învățătorului și preotului Ioan Silviu Tomuța din Lupești – Arad (1889-1971)*, în: vol. II, pp. 112-132;
179. Idem, *Tradiții industriale în județul Arad: sec. XIX-XX. Mențiuni documentare și evoluții*, în: vol. III, pp. 61-81;
180. Idem, *Famiile Crăciun-Karătson-Caracionii din Luna de Sus (Cluj) și din părțile Aradului (secolele XIV-XIX). O cercetare preliminară*, în: vol. IV, pp. 40-56;
181. Idem, *Strădaniile protopopului Vasile Caracioni pentru adevărarea titlului nobiliar în cuprinsul comitatelor vecine Arad și Timiș*, în: vol. V, pp. 83-109;
182. Idem, *Un studiu istorico-urbanistic al cvartalului mărginit de străzile Crișan, Tudor Vladimirescu, Mircea V. Stănescu și Bulevardul Revoluției*, în: vol. VI, pp. 106-117;
183. Idem, *Activitatea de pregătire a turneului trupei Victor Antonescu de către fruntașii români din Arad în vara și toamna anului 1913 în mărturia unui ziarist de la „Lupta”*, în: vol. VII, pp. 277-281;
184. Idem, *Pilda unei alianțe de familie între părțile arădene și cele sibiene: dr. med. Lazăr Popovici (1867-1931)*, în: ibidem, pp. 264-276;
185. Idem, *Activitatea echipei deputaților sinodali avocatul dr. Ioan Suciș și profesorul Vasile Goldiș în cadrul sinoadelor eparhiale din Arad – sub semnul revirimentului moral și al consolidării economico-financiare a averii Episcopiei arădene*, în: vol. VIII, pp. 467-522;
186. Idem, *Generalul Alexandru Vlad (1876-1941) și Aradul – un punctaj biografic*, în: vol. IX, pp. 637-640;
187. Idem, *O tălmăcire critică a încercării – din anii 1890-1892 – de amplasare a Orodului medieval pe locul actual al municipiului Arad în monografia lui Márki Sándor (1892)*, în: vol. X, pp. 104-114;
188. Idem, *O scurtă prezentare contextuală asupra evoluției spitalelor pentru adulți din Arad – contribuții la organizarea și amplificarea rețelei sanitare urbane din Arad – partea I-a (1919-1955)*, în: vol. XI, pp. 526-540;

189. Idem, *O evocare a lui Moise Nicoară de către avocatul român din orașul Arad, Ioan Arcoși de Comlăuș (secolul al XIX-lea)*, în vol. XII, pp. 551-555;
190. Idem, *Lungul drum al devenirii – De la „Postata Cireșilor” la „Parcul Industrial Arad-Gai”*. Crearea spațiului expozițional propriu al Camerei de Comerț și Industrie în „Zona Industrială Vest a Aradului” (1991-2011), în: vol. XIII, pp. 389-441;
191. Idem, *Amintirile „Uncheșului” (partea a doua: august 1916 – februarie 1917)*, în: vol. XIV, pp. 457-470;
192. DIACONU, Maria Aurelia, *Aventura călătoriei în Oltenia în epoca premodernă*, în: vol. VII, pp. 73-82;
193. Idem, *Romul Boilă și viața politică și juridică românească în prima jumătate a secolului XX*, în: vol. VIII, pp. 179-188;
194. Idem, *Din trecutul medical al Olteniei. Figuri medicale emblematice de secol XIX*, în: vol. X, pp. 437-444;
195. DRAGOȘ, Aurel, *Oameni, destine, eroi*, în: vol. V, pp. 294-306;
196. Idem, *Gheorghe Popa de Teiuș precursor al Marii Uniri*, în: vol. VII, pp. 307-331;
197. Idem, *Conviețuire socială, culturală, într-un spațiu delimitat*, în: vol. VIII, pp. 617-622.
198. Idem, *Gheorghe Popa de Teiuș – precursor al Marii Uniri*, în: vol. IX, pp. 597-605;
199. Idem, *Mit și legendă pe valea Crișului Alb*, în: vol. X, pp. 33-40;
200. Idem, *In memoriam. Profesor dr. Ioan Godea*, în: ibidem, pp. 646-651;
201. Idem, *Prima abdicare a Prințului Carol, relatată în presa maghiară*, în: vol. XI, pp. 236-252;
202. Idem, *Mărturisitorul Sava Brancovici (1620-1683)*, în vol. XII, pp. 248-256;
203. Idem, *Activitatea Fabricii de Mobilă „Mundus” Ineu, ilustrată în documente de arhivă*, în: vol. XIII, pp. 289-303;
204. Idem, *Unirea la Ineu de jure și de facto*, în: vol. XIV, pp. 231-238;
205. Idem, *Arc peste timp a reliefului antropoc în fortificarea graniței de Vest – cazul Ineului*, în: vol. XV, pp. 137-155;
206. Idem, *Decontul vizitei regale la Arad. 23 iunie 1931*, în: vol. XVI, pp. 171-176;
207. Idem, *Cetatea Ineu între „mila” și lăcomia imperiilor habsburgic și otoman. Secolele XVI-XVII*, în: vol. XVII, pp. 81-93;

208. DRAGOTEANU, Mircea (coautor), *Începuturile turismului montan în Transilvania. Activitatea de pionierat a Asociației Carpatine Transilvănene „S.K.V.”*, în: vol. III, pp. 43-60;
209. Idem (coautor), *Propaganda națională românească prin utilizarea poștală a timbrelor dedicate retrocedării Ardealului de Nord*, în: vol. III, pp. 220-232;
210. DRĂGOI, Sabin, *Personalități arădene. Cercetări muzicologice*, în: vol. XIV, pp. 437-445;
211. DUDAȘ, Vasile, *Date comparative privind evoluția structurii etnice a locuitorilor municipiului Arad, conform înregistrărilor efectuate cu ocazia recensămintelor din anii 1900, 1910 și 1930*, în: vol. XV, pp. 87-92;
212. DUMBRĂVEANU, Nicolae, *Aspecte ale Revoluției de la 1848-1849 în localitatea Chirileu județul Mureș*, în: vol. IX, pp. 703-719;
213. Idem, *Iosif Tămaș un tribun uitat al Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania*, în: vol. XII, pp. 96-99;
214. DUMBRĂVESCU, Nicolae, *O dispută de presă privind moartea deputatului bihorean Ioan Dragoș în Timpul Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania*, în: vol. XIII, pp. 454-483;
215. Idem, „Victor Loupan, O istorie secretă a Revoluției Ruse”, în: ibidem, pp. 584-586;
216. DURIC-MILANCOVIC, Aleksandra (coautor), *Biserici tradiționale și comunități neo-protestante în localitățile Banatului sârbesc (sec. XIX-XX)*, în: I IX, pp. 369-380;
217. EMANDI, Lucian (coautor), *Colaborarea lui Ioan Slavici la „Tribuna poporului” și „Tribuna”*, în: vol. IV, pp. 240-254;
218. FALCĂ, Gheorghe, *Administrația locală în viața comunității: o problemă de calibru*, în: vol. VII, pp. 623-631;
219. Idem, *Educația, o Cenușăreasă deloc promițătoare*, în: vol. VIII, pp. 689-700;
220. Idem, *Administrația locală în viața comunității: o problemă de calibru*, în: vol. IX, pp. 580-586;
221. Idem, *Asistența socială și pensiile în România: dezechilibrare, descurajarea meritului, pedepsirea muncii*, în: vol. X, pp. 587-596;
222. Idem, *Populația României: o resursă irosită*, în: vol. XI, pp. 636-841;
223. Idem, *Zilele Administrației Arădene*, în: vol. XIII, pp. 9-10;
224. Idem, *Centenarul instituirii administrației românești în Arad*, în: vol. XIV, pp. 11-12;

225. FAUR, Florica, *Obiceiuri legate de viața omului – comuna Petriș, Județul Arad*, în: vol. VIII, p. 644-655;
226. FAUR, Vasile, *Oameni de seamă ai Chisindiei: avocat dr. Iustin Ardelean*, în: vol. IX, pp. 646-661;
227. Idem, *Târgurile tradiționale ale satului Chisindia*, în: vol. X, pp. 319-326;
228. Idem, *Originea numelui și atestarea istorică a localității Chisindia, județul Arad*, în: vol. XI, pp. 622-676;
229. Idem, *Graiul comunei Chisindia*, în: vol. XII, pp. 382-431;
230. Idem, *Cetatea Zărand și comitatul Zărand*, în: vol. XIII, pp. 32-42;
231. Idem, *Văsoaia, satul de pe creste*, în: vol. XIV, pp. 200-214;
232. Idem, *Istoricul școlii din satul Păiușeni, județul Arad*, în: vol. XV, pp. 256-269;
233. Idem, *Tămand din județul Arad de-a lungul timpului*, în: vol. XVI, pp. 86-114;
234. Idem, *Biserica și școala din satele Voivodeni și Aldești, județul Arad*, în: vol. XVII, pp. 263-285;
235. Idem, *Satul Iercoșeni din județul Arad. Repere monografice*, în: vol. XVIII, pp. 75-118;
236. FERCIUG, Silviu, *Lialism dinastic și identitate națională la românii ardeleni în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Contribuții ale istoriografiei românești*, în: vol. XII, pp. 100-116;
237. FERNOLENDT, Eugen Marius, *Drumul prin negura vremurilor spre propria existența a comunității umane gurahonțene*, în: vol. XII, pp. 367-373;
238. Idem, *Un cadru pentru împărăteasa Maria Tereza*, în: vol. XIV, pp. 392-398;
239. FURDEA, Narcisa, *Aspecte privind situația evreilor arădeni în timpul dictaturii antonesciene (1940-1942)*, în: vol. VIII, pp. 262-268;
240. GEOLDEȘ, Ioan Veniamin, *Profesorul Mihai Pleșu (1890-1954) – primul director al gimnaziului român de la Sântana*, în: vol. XV, pp. 414-430;
241. Idem, *Răzvan Mihai Neagu, „Formarea elitei ortodoxe din Transilvania, Banat și Crișana la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: studenți români din Transilvania, Banat și Crișana la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1875-1918)”, prefață de prof. univ. dr. Nicolae Edroiu; cuvânt înainte de prof. univ. dr. Cornel Sigmirean, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană & Mega, 2018, 697 p., în: ibidem, pp. 497-499;*

242. Idem, *Profesorul Emilian Vlad – al doilea și ultimul director al gimnaziului român de la Sântana din perioada interbelică (1936-1938)*, în: vol. XVI, pp. 577-590;
243. Idem, *Preotul Zenobie Brădean (1891-1964) – un ilustru slujitor al altarului și al culturii naționale*, în: vol. XVIII, pp. 221-234;
244. GHEMEȘ (MANAEA), Patricia, *Nobilimea bănățeană în secolele XVI-XVIII. Familia conților de Soro*, în vol. XII, pp. 16-57;
245. GHENDER, Flavius, *Construcția identității românești a Aradului după 1918: afișajul stradal*, în: vol. XIV, pp. 268-276;
246. GHEORGHIU, Teodor Octavian, *Elemente de urbanism istoric-evoluția relației dintre Mănăstirea Hodoș-Bodrog și satul Bodrog (azi Bodrog-Vechi), jud. Arad*, în: vol. XIII, pp. 276-288;
247. Idem, *Artă memorială și semne memoriale în părțile Aradului, autor Horia Truță*, în: vol. XIII, pp. 581-583;
248. GHEORGHE, Marian, *File din istoria administrației arădene (2000-2001). Aradul și orașe de 5 Stele*, în: vol. XI, pp. 350-352;
249. GHERGHINESCU ZIGLER, Elena, *Incursiuni în istoria Teatrului de marionete Arad*, în: vol. XII, pp. 440-443;
250. Idem, *Dezvoltarea sentimentului național la copii. De la teatru la mijloacele media*, în: vol. XIII, pp. 362-366;
251. Idem, *Femeia în biserică – repere ale activității asociațiilor ortodoxe de femei din Arad*, în: vol. XIV, pp. 249-260;
252. Idem, *Relevanța social-filantropică a asociațiilor de femei ortodoxe din Arad în perioada 1935-1948*, în: vol. XV, pp. 292-303;
253. Idem, *Rezistența prin credință a femeii ortodoxe din părțile Aradului între anii 1948 și an centenar 2018*, în: vol. XVI, pp. 257-267;
254. Idem, *Ateneu Arădean. O revistă de Cultură*, în: ibidem, pp. 626-627;
255. Idem, *Marilina Bocu*, în: vol. XVII, pp. 469-480;
256. GHIȚĂ, Eugen, *Aspecte privind organizarea administrativ-teritorială și instituțională a comitatului Arad în secolul al XVIII-lea*, în: vol. II, pp. 22-31;
257. GREC, Marius-Ioan, *Pagini din istoria arheologiei românești*, în: vol. III, pp. 7-18;
258. Idem, *Interesul pentru cultura europeană între Reformă și Contrareformă*, în: vol. IV, pp. 23-28;
259. Idem, *Cercetarea arheologică și principalele orizonturi ale cercetării*, în: vol. V, pp. 11-17;
260. Idem, *Emigranții români și fenomenul de infracționalitate în Italia*, în: vol. VI, pp. 471-487;

261. Idem, *Despre începuturile administrației romane în provincia Dacia*, în: vol. VII, pp. 11-14;
262. Idem, *Considerații despre armata Daciei Porolissensis Ex(ercitus) D(aciae) P(orolissensis)*, în: vol. IX, pp. 13-22.
263. Idem, *Vasile Goldiș, revista „Biserica și Școala” și lupta pentru idealul unității naționale*, în: vol. XII, pp. 287-295;
264. Idem, *Aradul Centenar (1918-2018) la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad: Congresul Internațional de Istorie a Presei: Presa Marii Uniri*, în: vol. XIII, pp. 270-275;
265. Idem, *Considerații privind ultimii ani din viața lui Vasile Goldiș (1930-1934)*, în: vol. XIV, pp. 483-496;
266. Idem, *Nicolae Titulescu (4 martie 1882 – 17 martie 1941) – 80 de ani de la trecerea în eternitate. Din culisele demiterii ministrului de externe al României*, în: vol. XVI, pp. 562-576;
267. Idem, *Medalion Edward Nicolae Luttwak. Edward Nicolae Luttwak: 80 de ani de la naștere*, în: vol. XVIII, pp. 377-383;
268. GREFFNER, Otto (coautor), *286 de ani de învățământ în limba germană în Aradul Nou*, în: vol. IV, pp. 92-121;
269. 182. Idem (coautor), *Personalități ale învățământului german*, în vol. VI, pp. 494-522;
270. Idem (coautor), *Aradul Nou – repere istorice*, în: vol. VII, pp. 548-556;
271. GROPȘIAN, Ioan, *Despre comuna Vârfurile, județul Arad*, în: vol. XV, pp. 45-62;
272. GROSU, Ștefan, *Violența în perioada statului național legionar*, în: vol. IX, pp. 213-229;
273. Idem, *Aspecte ale filosofiei și religiei în concepția lui Nae Ionescu și Mircea Florian*, în: vol. X, pp. 500-515;
274. GROZA DELACODRU, Teodor, *Șoimul Ardealului pe meleagurile Vârșeșului*, în: vol. X, pp. 154-156;
275. GROZA, Elena-Sorina, *Trecut și prezent în comuna Voiteg*, în: vol. VIII, pp. 578-580;
276. GROZA, Mihai-Octavian, *Despre activitatea preoților militari români transilvăneni în perioada Primului Război Mondial (1914-1919)*, în: vol. VIII, pp. 532-543;
277. Idem, *Consiliul Național Român din Blaj versus Consiliul Național din Alba Iulia. Rivalitate sau colaborare?*, în: vol. IX, pp. 126-136;
278. Idem, *Drumul spre Alba Iulia trece prin Viena. Activitatea Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena (31 octombrie – 27 noiembrie 1918)*, în: vol. X, pp. 163-179;

279. Idem, *Un corpus documentar cenzurat din monografia Douăzeci de ani de la Unire, de Tiron Albani (1938)*, în: vol. XI, pp. 315-349;
280. Idem, *Un document inedit despre implicarea Episcopului Vasile Moga în „Procesul morilor” din Sebeș*, în: vol. XII, pp. 263-277;
281. Idem, *Experiența „Graniței Culturale” (1916-1918) reflectată în memorialistica preotului cărturar Sebastian Stanca*, în: vol. XIII, pp. 314-327;
282. Idem, *Pr. Maxim Morariu „Rolul tânărului cercetător în Asociațiunea ASTRA”*, în: ibidem, pp. 587-589;
283. GRUNEANȚU, Lazăr, *Organizarea profesiei de avocat în Banat și Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în: vol. VI, pp. 151-158;
284. GULEȘ, Mihaela-Livia, Sebastian-Dragoș Bunghez, Maria Alexandra Pantea, Pecica – *Istorie, oameni și fapte*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2022, 160 p., în: vol. XVIII, pp. 384-385;
285. HADIJI VASINCA, Maria, *Comunitatea ucraineană între tradiție și modernitate. Cazul comunei Târnova (jud. Arad)*, în: vol. V, pp. 464-481;
286. HANDARIC, Mihai, *Influența sașilor asupra culturii și religiei în Transilvania*, în: vol. XVII, pp. 220-236;
287. HAȚEGAN, Ioan (coautor), *Sistemul de fortificații mureșene în Evul Mediu*, în: vol. V, pp. 18-29;
288. Idem (coautor), *Recenzii*, în: vol. XII, pp. 598-600;
289. Idem (coautor), *Banat – Facing The Ottoman Conguest 1551-1552 Chronological References The year 1551*, în: vol. XIII, pp. 43-55;
290. Idem, (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (Anul 1772)*, în: vol. XIII, pp. 56-75;
291. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (anul 1729)*, în: vol. XIV, pp. 26-42;
292. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (anul 1730)*, în: vol. XIV, pp. 43-54;
293. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului imperial (anul 1746)*, în: vol. XVII, pp. 52-67;
294. HODREA, Gheorghe, *Dăruiri de clopote parohiilor ortodoxe române din Episcopia Aradului*, în: vol. IX, pp. 381-405;
295. Idem, *Dăruiri consemnate în Protocoalele eparhiei Aradului (sfârșitul secolului XIX și prima jumătate a secolului XX)*, în: vol. X, pp. 409-424;

296. Idem, *Dăruiri consemnate în Protocoalele eparhiei Aradului (sfârșitul secolului XIX și prima jumătate a secolului XX. Partea a II-a)*, în: vol. XI, pp. 377-397;
297. HORD, Radu Alexandru, *Aspecte din istoria Liceului Teoretic Evreiesc din Arad*, în: vol. XI, pp. 541-554;
298. Idem, *Destinul unui evreu orădean, Simkovits Ignacz-Iozsef*, în vol. XII, pp. 566-574;
299. Idem, *Activitatea comitetului democrat evreiesc din Arad, în arhivele arădene*, în: vol. XIII, pp. 221-252;
300. Idem, *Landmarks al ortodoxului în comuna Sebiș*, în: vol. XIV, pp. 169-185;
301. Idem (coautor), *Scurt istoric al Comunității Creștine Baptiste pe Valea Crișului Alb. Bisericile baptiste din Dezna și Slatina de Criș*, în: vol. XV, pp. 304-319;
302. IANKO, Andrei, *Márki Sándor*, în: vol. XI, pp. 677-679;
303. IENĂȘESCU, Lucian, *Aspecte privind activitatea despărțământului arădean al Institutului Social Banat-Crișana*, în: „90 de ani...”, pp. 249-264;
304. Idem, *Așezăminte culturale rurale din interbelicul arădean*, în: vol. I, pp. 271-286;
305. Idem, *De la condiția de aliat la armată de ocupație*, în: vol. II, pp. 285-298;
306. Idem, *Considerații despre activitatea publicistică desfășurată de Tiberiu Vuia în anii interbelici*, în: vol. III, pp. 190-198;
307. Idem, *Probleme sociale abordate de Asociația națională arădeană pentru cultura poporului român în perioada 1900-1910*, vol. IV, pp. 293-303;
308. Idem, *Cercuri culturale învățătoarești din lumea rurală arădeană interbelică și contribuția lor la educația populației adulte*, în: vol. V, pp. 280-288;
309. Idem, *Acțiuni de culturalizare desfășurate de cercurile „Sfântul Gheorghe” din județul Arad în perioada interbelică*, în: vol. VI, pp. 396-313;
310. Idem, *Probleme ale culturii arădene abordate de ziarul „Solidaritatea”, condus de Aron Cotruș (noiembrie 1922 – mai 1923)*, în: vol. VIII, pp. 589-599;
311. Idem, *Cercetările monografice de la Sâmbăteni*, în: vol. XII, pp. 198-207;
312. ILICA, Anton, *Lucian Blaga: optimismul din zâmbetul trist*, în vol. XV, pp. 512-513;

313. Idem, *Cine mai contestă ... doctoratul lui Vasile Popeangă?*, în vol. XVI, pp. 604-609;
314. Idem, *Răscolind în cultura arădeană a vremilor de odinioară pe traseul Valea Mureș-Crișul Alb (Tărâmul dintre ape: Arad – Săvârșin – Hălmațiu – Arad)*, în: vol. XVII, pp. 286-300;
315. Idem, *200 ani de învățământ teologic la Arad. „Dinastii de preoți” ai școlii clericale din Arad: întâia sută din două sute de ani*, în: ibidem, pp. 406-419;
316. Idem, *Spațialitate și înfățișări geografice în creația lui Ioan Slavici*, în: vol. XVIII, pp. 241-258;
317. ILIESCU, Daniela-Ștefania (coautor), *Căpitanul Teodor Iacobescu „memorialist mărunț” al Marelui Război: file din jurnal (1 august 1916 – 5 iunie 1918)*, în: vol. XV, pp. 471-531;
318. INEOAN, Emanuil, *Portretul unui diplomat român la început de secol XX: Mihai Burghel*, în: vol. XIV, pp. 446-456;
319. JANKÓ, András, *Lumea sălașelor din zona Aradului*, în: vol. XVI, pp. 389-392;
320. JURCOI, Emanuel, *Ideea și încercările lui Iacob Heraclide Despot de preluare a puterii în Moldova*, în: vol. XII, pp. 64-74;
321. JIGOVAN, Aurel, *Tradiții, datini și obiceiuri adunate de învățătorul Ștefan Bozian (1904-1989)*, în: vol. VIII, pp. 635-643;
322. KÓSA, Alexandru (coautor), *Sistemul de fortificații mureșene în Evul Mediu*, în: vol. V, pp. 18-29;
323. Idem, *Campanii militare conduse de comiții bănățeni în prima jumătate a secolului al XV-lea*, în: vol. VI, pp. 24-35;
324. Idem, *Campanii militare conduse de comiții bănățeni în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în: vol. VII, pp. 34-41;
325. Idem, *Câteva observații privind organizarea administrației în Banatul Medieval*, în: ibidem, pp. 15-20;
326. Idem, *Banatul în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în: vol. VIII, pp. 48-64;
327. Idem, *1551-1552: Ani de răscruce în istoria Aradului*, în: vol. IX, pp. 37-57;
328. Idem, *Legi și decrete militare în Banatul Medieval (finele sec. XIV – sec. XV)*, în: vol. X, pp. 47-60;
329. Idem, *Sistemul de credit românesc în Banat și Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. XI, pp. 431-443;
330. Idem (coautor), *Banat – Facing The Ottoman Conguest 1551-1552 Chronological References The year 1551*, în: vol. XIII, pp. 43-55;

331. Idem, (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (Anul 1772)*, în: vol. XIII, pp. 56-75;
332. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului imperial (anul 1729)*, în: vol. XIV, pp. 26-42;
333. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului imperial (anul 1730)*, în: vol. XIV, pp. 43-54;
334. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului imperial (anul 1746)*, în: vol. XVII, pp. 52-67;
335. KRIZNER, Paul, *Figuri de preoți arădeni în temnițele comuniste*, în: vol. V, pp. 337-347;
336. Idem, *Câțiva copiiști de manuscrise din părțile Aradului*, în: vol. VI, pp. 17-23;
337. Idem, *Rânduiala cununiei în diferitele ediții ale Euhologhionului sau Molitfelnicului ortodox*, în: vol. VII, pp. 563-570;
338. Idem, *Liturghierul în serviciul divin. Istorie și tematică*, în: vol. VIII, pp. 372-389;
339. Idem, *Rolul cărților de cult în emanciparea națională*, în: vol. IX, pp. 289-321;
340. Idem, *Rânduiala botezului în diferite ediții ale Evhologhionului sau Molitfelnicului ortodox. Studiu istorico-liturgic*, în: vol. X, pp. 327-344;
341. Idem, *Revoluția română din perioada 1848-1849 în părțile arădene reflectate de istoriografia românească*, în: vol. XI, pp. 128-144;
342. Idem, *Biserici arădene până în anul 1948*, în: vol. XII, pp. 349-366;
343. Idem, *Episcopia Aradului și rolul acesteia la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, în: vol. XIII, pp. 328-336;
344. Idem, *Alte date despre persecuția preoților ortodocși arădeni în timpul Revoluției de la 1848-1849*, în: vol. XV, pp. 252-255;
345. Idem, *Revoluția de la 1848-1849 adevăruri istorice și legende*, în: vol. XVI, pp. 115-120;
346. Idem, *Arad – oraș-reședință episcopală*, în: vol. XVII, pp. 245-250;
347. Idem, *Profesorul Petru Botașiu, un otlăcan mai puțin cunoscut*, în: vol. XVIII, pp. 368-376;
348. LAZĂR, Emilian Marius (coautor), *Scurt istoric al Comunității Creștine Baptiste pe Valea Crișului Alb. Bisericile baptiste din Dezna și Slatina de Criș*, în: vol. XV, pp. 304-319;
349. LĂCĂTUȘU, Ioan (coautor), *Aspecte privind proiectul interbelic de românizare a secuizașilor din fostele scaune secuiești*, în: vol. IX, pp. 149-189;

350. LEUCUȚIA, Alexandru, *Istoria și chivernisirea Tipografiei Diecezane din Arad*, în: vol. V, pp. 146-157;
351. Idem, *Dinamica populației greco-catolice din Arad, între 1825-1913*, în: vol. XVI, pp. 290-295;
352. LUCACIUC, Ioan Ștefan, (coautor), *Separarea puterii judecătorești de administrația comitatensă arădeană (1871)*, în: vol. IV, pp. 207-239;
353. Idem, *O seamă de reflecții asupra evoluției aplicării legilor edictate în materia fondului funciar, desprinse din jurisprudența Tribunalului Arad și a instanțelor arondate*, în: vol. V, pp. 353-361;
354. MACAVEI, Elena, *Vasile Goldiș – președinte al Asociațiunii ASTRA*, în: vol. VI, pp. 329-353;
355. MACSUT, Adriana Mihaela, *Piața Universității 1990 și Piața Universității 2012 – mișcări de protest pentru democratizarea societății românești*, în: vol. IX, pp. 556-563;
356. Idem, *Criteriul științific în studiile umaniste*, în: vol. X, pp. 360-371;
357. MARCO, Gabriela Adina, *Școala confesională ortodoxă română de la Nădlac (1918-1932)*, în: vol. I, pp. 230-242;
358. Idem, *Despărțirea dintre comunitățile românească și sârbească de la Nădlac*, în: vol. III, pp. 82-101;
359. Idem, *Uroș Pătean – un nădlăcan în Parlamentul țării*, vol. IV, pp. 316-325;
360. Idem, *Familia Șerban – generații peste timp*, în: vol. V, pp. 110-122;
361. Idem, *Intelectuali arădeni – familia Lugojan*, în: vol. VI, pp. 88-99;
362. Idem, *Monumentele eroilor din Nădlac*, în: vol. VII, pp. 282-288;
363. Idem, *Reuniunea învățătorilor arădeni. Ședința de la Nădlac din 1910*, în: vol. VIII, pp. 567-577;
364. Idem, *70 de ani de la bătălia de la Păuliș (septembrie 1944)*, în: vol. IX, pp. 241-247;
365. Idem, *Obiecte de metal (clopote) rechiziționate de armata austro-ungară în Primul Război Mondial*, în: vol. X, pp. 157-162;
366. Idem, *Preot dr. Pavel Vesa. Clerici arădeni și hunedoreni deținuși politici (1945-1989)*, în: ibidem, pp. 657-659;
367. Idem, *Personalități arădene implicate în salvarea unui monument ecleziastic: Biserica „Cuvioasa Parascheva” din incinta Spitalului Clinic Județean de Urgențe Arad*, în: vol. XI, pp. 710-718;
368. Idem, *Iosif al II-lea – un despot luminat prezent pe meleaguri arădene*, în: vol. XII, pp. 88-95;

369. Idem, *Personalități slovace originare din localitatea Nădlac, jud. Arad (secolul al XIX-lea)*, în: vol. XIII, pp. 446-453;
370. Idem, *Realități multietnice și pluriconfesionale pe valea Mureșului Inferior (1850-1918)*, în: vol. XIV, pp. 74-93;
371. Idem, „*Dinastii*” de preoți slujitori la Biserica Ortodoxă Română Nădlac, în: vol. XV, pp. 367-382;
372. Idem, *Procesul de separare ierarhică a comunităților română și sârbă din localitatea Felnac (jud. Arad)*, în: vol. XVI, pp. 237-245;
373. Idem, *Inedită istorie arădeană*, în: ibidem, pp. 616-618;
374. Idem, *Analele Aradului, anul V, nr. 5/2019*, în: ibidem, pp. 628-629;
375. Idem, *Învățămintul Teologic Arădean – 200 – profesori și elevi originari din Nădlac*, în: vol. XVII, pp. 420-436;
376. Idem, *Nădlac, jud. Arad – sub lupa istoriei: societatea nădlăcană la mijloc de secol XIX*, în: vol. XVIII, pp. 119-129;
377. Idem, *Ioan Cotoc, Monografia satului Leștioara, Arad, editura Concordia, 2023, 356 p.*, în: ibidem, pp. 386-387;
378. MARCOV Iorgovan, Iavorca, *Pâinea noastră cea de toate zilele (grâul și pâinea ritual la sârbii mureșeni)*, în: vol. V, pp. 444-452;
379. MARKERT, Virgilia, *Publicistul Birăuțiu Dimitrie din Budapesta, Caragiale și Badea Cârțan*, în: vol. IX, pp. 606-615;
380. MARTIN, Emilia, *Moartea, înmormântarea și cultul morților la românii din Ungaria*, în: vol. V, pp. 110-122;
381. MARȚI, Mircea Ovidiu, *Aspecte privind căsătoriile endogame și exogame realizate în comunitatea evanghelică din Semlac, la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX*, în: vol. XVI, pp. 296-306;
382. MADUȚA, Cristian, *Vasile Goldiș și ideea de evoluție istorică*, în: vol. III, pp. 155-164;
383. Idem, *Concepția lui Vasile Goldiș privind dreptul și întemeierea statului modern*, în: vol. VI, pp. 240-246;
384. Idem, *Ideea de dreptate și starea românilor la început de secol XX*, în: vol. VII, pp. 258-263;
385. Idem, *Politica imperiilor, ideea de libertate și dreptate socială*, în: vol. IX, pp. 512-514;
386. MĂRAN, Mircea, *Românii din Panciova între păstrarea identității și asimilare*, în: vol. V, pp. 421-429;
387. Idem, *Aspecte privind despărțirea bisericească în localitățile din Banatul sârbesc*, în: vol. VIII, pp. 390-397;
388. Idem (coautor), *Biserici tradiționale și comunități neo-protestante în localitățile Banatului sârbesc (sec. XIX-XX)*, în: vol. IX, pp. 369-380;

389. Idem (coautor), *Activitatea didactică și culturală a învățătorilor din familia Roman din Șeitin*, în: ibidem, pp. 627-637;
390. MESZAR, Marius-Răzvan, *Colonizarea țăranilor în plasa Ineu – consecință a aplicării Reformei agrare din 1921*, în: vol. IV, pp. 340-352;
391. Idem, *Impactul politic al Reformei agrare din 1921 în județul Arad*, în: ibidem, pp. 353-361;
392. Idem, *Doctrină și viziuni agrare românești în perioada legiferării Reformei agrare din 1921*, în: vol. V, pp. 256-260;
393. Idem, *Aspecte privind istoriografia Reformei agrare din 1921 din perioada comunistă (1947-1989)*, în: vol. VI, pp. 323-328;
394. Idem, *Aspecte privind agricultura comitatului Arad la începutul secolului al XX-lea*, în: vol. VII, pp. 292-297;
395. Idem, *Colonizarea țăranilor maghiari și români în regiunile de câmpie arădene, între 1867-1940 (considerații metodologice pentru cercetarea temei)*, în: vol. X, pp. 98-103;
396. MICU, Mădălin Ioan, *Redactorii-responsabili ai săptămânalului „Biserica și Școala” în perioada interbelică*, în: vol. XVI, pp. 549-561;
397. MIHUȚ, Gheorghe, *Aspecte ale reformei printre români în comitatul Zarandului în secolele XVI-XVII*, în: vol. IX, pp. 66-72;
398. Idem, *Reforma printre românii din ținutul Beiușului și al văii Crișului Negru în sec. XVI-XVII*, în: vol. X, pp. 61-66;
399. Idem, *Ion Fluieraș și martirajul lui la Gherla*, în: vol. XI, pp. 680-682;
400. MOKOS, Betka (coautor), *Amintiri... amintiri ... Evreii din Nădlac*, în: vol. XVI, pp. 331-341;
401. MORARU, Anton (coautor), *Restabilirea și dezvoltarea legăturilor de colaborare a intelectualilor din Basarabia și Bucovina în anii 1918-1940*, în: vol. VIII, pp. 155-169;
402. MORARIU, Iulius-Marius, *Imaginea Primului Război Mondial reflectată în folclorul din zona Năsăudului*, în: vol. IX, pp. 587-594;
403. Idem, *Reuniunea română de lectură din Năsăud (Casina) și aportul ei în emanciparea culturală a românilor năsăudeni în perioada 1860-1918*, în: vol. XI, pp. 362-369;
404. Idem, *Conflictul dintre Virgil Gheorghiu și Monica Lovinescu, reflectat în scrierile lui Mircea Eliade și Neagu Djuvara*, în: vol. XII, pp. 575-585;
405. Idem, *„ASTRA” și cultivarea sentimentului românesc în timpul Primului Război Mondial*, în: vol. XIII, pp. 109-116;

406. MORARIU, Radu, *Rolul presei românești în dezvoltarea și promovarea învățământului în limba română*, în: „90 de ani...”, pp. 97-103;
407. Idem, *Contribuții la istoricul ziarului „Românul” (1911-1918)*, în: vol. I, pp. 99-120;
408. Idem, *Presa ecleziastică ortodoxă*, în: vol. IX, pp. 338-349;
409. Idem, *Presa pedagogică*, în: vol. X, pp. 425-436;
410. MORODAN, Dănuț, *Curticiul și curticienii în câteva articole de presă, apărute în publicațiile periodice din Ungaria, Transilvania și România, secolele XIX și XX (1805 – 1989) – știri și informații de presa mai puțin știute despre localitate și locuitori*, în: vol. XVI, pp. 268-289;
411. Idem, *Grănicerii din Curtici – scurt istoric*, în: vol. XVII, pp. 173-187;
412. Idem, *Povestea căii de fier din câmpia Aradului*, în: vol. XVIII, pp. 130-138;
413. Idem, *Agricultura curticeană în bazinul legumicol Curtici-Macea-Dorobanți, în secolul al XX-lea*, în: ibidem, pp. 159-167;
414. MOȚ, Vlad Alexandru, Protosinghelul Justin Șerbănescu (1867-1942), în: vol. XVIII, pp. 201-220;
415. MOȚICA, Adina Maria, *Turismul și rolul său în economie*, în: vol. XIII, pp. 382-388;
416. MUNTEANU, Vilică, *Bacău – Blaj, 23 noiembrie 1918. Zborul Marii Uniri în Medalistică*, în: vol. XIII, pp. 143-147;
417. MURARIU, Ion, *Revista „Lumina satului” – mesager al culturii în Giroc*, în: vol. VI, pp. 488-493;
418. Idem, *Dor și elan în cântece de cătănie*, în: vol. VII, pp. 604-607;
419. MUREȘAN, Anda-Flavia, *Emigrarea ardelenilor în Statele Unite ale Americii la începutul secolului XX surprinsă în ziarul „Tribuna Poporului (Tribuna)”*, în: vol. IX, pp. 103-115;
420. MUREȘAN, Augustin, *Cu privire la sigiliile prefecturilor române din timpul Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania*, în: vol. II, pp. 77-81;
421. Idem, *Rectificări la sigiliile din secolul al XVIII-lea ale satului Rogoz, comitatul Bihor*, în: vol. IV, pp. 86-91;
422. Idem, *Un tipar de sigiliu al unei biserici sătești din comitatul Arad (secolul al XIX-lea)*, în: vol. V, pp. 212-214;
423. Idem, *Biserica „Pogorârea Duhului Sfânt” din satul Secaș, județul Arad – păstrătoare de simbol heraldic*, în: vol. V, pp. 215-219;
424. Idem (coautor), *O rectificare la tiparul sigilar din 20 noiembrie 1849 al comunei Agriș, comitatul Arad*, în: voi. VI, pp. 100-105;

425. Idem, (coautor), *Etnomuzicologul Ioan T. Florea (1920-2001). O schiță biografică*, în: ibidem, pp. 354-360;
426. Idem, *Noua stemă a județului Arad și semnificația ei*, în: ibidem, pp. 523-526;
427. Idem, *O stemă a Petranilor, ramura din zona Aradului*, în: vol. VII, pp. 60-65;
428. Idem, *Steagul Formației de Pompieri Voluntari din Șiria, județul Arad (1886)*, în: ibidem, pp. 209-215;
429. Idem, *Despre sigiliile comitatului Zarand (secolele XVIII-XIX)*, în: ibidem, pp. 66-72;
430. Idem (coautor), *Drapelul Gărzii Naționale din Cuvin*, în: ibidem, pp. 332-336;
431. Idem (coautor), *Sigiliul comunității Nădlac din 1752 – izvor pentru elaborarea stemei orașului*, în: vol. VIII, pp. 79-84;
432. Idem, *Cu privire la stindardul lui Constantin Brâncoveanu (1698)*, în: vol. IX, pp. 79-83;
433. Idem, *Sfântul Proroc Ilie înfățișat pe bula de aur sigilară a lui Mihnea Turcitul*, în: ibidem, pp. 73-78;
434. Idem, *Despre steagul din 1928 al Formației de Pompieri Voluntari din localitatea Vinga, județul Timiș-Toraontal*, în: ibidem, pp. 145-148;
435. Idem (coautor), *O medalie dedicată lui Uroș Pătean (1875-1924)*, în: ibidem, pp. 281-285;
436. Idem (coautor), *Sigiliile cu „armă vorbitoare” ale localității rurale Sânpetru German, comitatul Timiș*, în: vol. X, pp. 74-79;
437. Idem, *Vexilologie. Bibliografie (1999-2014)*, în: ibidem, pp. 303-315;
438. Idem, *Maria Dogaru, primul președinte al Societății Române de Vexilologie*, în: ibidem, pp. 641-645;
439. Idem, *Tiparul sigilar al Breslei Unite a croitorilor, cizmarilor, cojocarilor, mănușarilor, pieptănarilor, compactorilor, țesătorilor și năsturarilor din Jimbolia (1824)*, în: vol. XI, pp. 123-127;
440. Idem, *„Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Documente de la Constantin Brâncoveanu privitoare la unele mănăstiri și persoane din județul Gorj (1688-1712), Editura Măiastra, Târgu-Jiu, 2015, 162 p.”*, în: ibidem, pp. 734-735;
441. Idem (coautor), *Sigilii sătești și comunale cu moara de apă din Banat și Crișana (secolele XVIII-XIX)*, în: ibidem, pp. 145-156;
442. Idem, *Heraldică teritorială arădeană actuală; Steme de orașe (1999-2013)*, în vol. XII, pp. 230-247;

443. Idem, *Legenda numelui satului bihorean Broaște (azi Stânțești) și sigiliul său cu „armă vorbitoare”*, în vol. XII, pp. 80-87;
444. Idem (coautor), *Despre un drapel din vremea lui Mihai Viteazul*, în ibidem, pp. 58-63;
445. Idem, *Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din Mândruloc (1918)*, în: vol. XIII, pp. 148-152;
446. Idem (coautor), *Elemente de urbanism istoric-evoluția relației dintre Mănăstirea Hodoș-Bodrog și satul Bodrog (azi Bodrogu-Vechi), jud. Arad*, în: ibidem, pp. 289-303;
447. Idem (coautor), *Sfințirea, la 24 noiembrie 1918, a drapelului Gărzii Naționale Române din comuna Chisindia (jud. Arad)*, în: ibidem, pp. 349- 353;
448. Idem, *Despre Drapelul Național și reglementarea arborării sale pe teritoriul Municipiului Arad, din 6 februarie 1936*, în: ibidem, pp. 206-212;
449. Idem, *Sigilii cu ambarcațiuni reprezentând târguri și localități rurale din comunele Arad, Caraș, Hunedoara și Timiș (secolele XVIII-XIX)*, în: vol. XIV, pp. 55-73;
450. Idem (coautor), *Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din comuna Felnac*, în: ibidem, pp. 139-143;
451. Idem, *Despre stema Crișanei. Certitudini și supoziții*, în: vol. XV, pp. 63-75;
452. Idem (coautor), *Societatea Română de Vexilologie. Activități prioritare propuse la înființare*, în: ibidem, pp. 205-212;
453. Idem, *Steagul orașului Lipova, județul Arad*, în: ibidem, pp. 213-217;
454. Idem, *Satul Chișcău și crângurile sale. Schiță istorică*, în: vol. XVI, pp. 58-71;
455. Idem (coautor), *Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din Orăștie (1918)*, în: ibidem, pp. 131-141;
456. Idem, *Hramul Bisericii „Întâmpinarea Domnului” din satul Păiușeni (județul Arad), în lumina izvoarelor sigilografice*, în: ibidem, pp. 226-236;
457. Idem, *O scurtă istorie a formării breslelor în Banatul istoric (secolele XIV-XIX)*, în: vol. XVII, pp. 23-51;
458. Idem (coautor), *Steagul comunei Peregu Mare, județul Arad*, în: ibidem, pp. 215-219;
459. Idem, *Mănăstirea dispărută de la Govoșdia și sigiliul satului omonim din 1838, între legendă și adevăr istoric*, în: ibidem, pp. 237-244;

460. Idem (coautor), *Steagul comunei Socodor, județul Arad*, în: vol. XVIII, pp. 168-172;
461. MUREȘAN, Lucian, *Mentalități. Forme și dezvoltare*, în: vol. XII, pp. 522-540;
462. MUREȘAN, Marius, *Mișcările sociale din Marea Britanie în anii '70 și campania „Rock Against Racism”*, în: vol. IX, pp. 529-541;
463. Idem, *Evoluția relațiilor israeliano-palestiniene în secolul al XX-lea și cea de-a Doua Intifadă*, în: vol. X, pp. 115-127;
464. Idem, *Implementarea modelului sovietic de organizare a învățământului în statele aflate sub dominația Moscovei*, în: vol. XI, pp. 609-627;
465. NICA, Vasile Alexandru, *Amintiri din Nădlac, anii 1970*, în: vol. XVIII, pp. 282-289;
466. NISIPEANU, Gabriela, *Relațiile Italiei cu Sfântul Scaun în perioada interbelică (1919-1939) – Partea I*, în, vol. X, pp. 521-535;
467. Idem, *Relațiile Italiei cu Sfântul Scaun în perioada interbelică (1919-1939) - Partea a II-a*, în, vol. XI, pp. 475-492;
468. NISTOR, Ioana, *Episcopul-vicar al Aradului Gherasim Hunedoreanul (1975-1985) – „Ierarhul cu chip luminos” în slujba credinței ortodoxe*, în: vol. VI, pp. 466-470;
469. Idem, *Elie Miron Cristea – cuget și simțire românească*, în: vol. VIII, pp. 398-404;
470. Idem, *Măreția unui om, teolog și istoric*, în: vol. X, pp. 655-656;
471. Idem (coautor), *Iosif al II-lea – un despot luminat prezent pe meleaguri arădene*, în: vol. XII, pp. 88-95;
472. Idem, *Gheorghe Ciuhandu (1875-1947) – un devotat prieten al bisericii și cărții*, în: vol. XIV, pp. 426-436;
473. Idem, *Două scrisori olografe din armată datând din anul 1989*, în: vol. XV, pp. 197-204;
474. Idem, *Gabriela-Adina Marco, „Nădlac. Elite ecleziastice. Preoți și învățători confesionali ortodocși”*, Arad, edit. Tiparnița, 2019, 220 pagini, în: ibidem, pp. 503-504;
475. Idem, *Un inedit manuscris muzical din colecțiile Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol”: Virgil Lugojan, „Imn comemorativ închinat memoriei marelui luptător român Vasile Goldiș”*, în: vol. XVI, pp. 350-355;
476. Idem, *Dragoș, Aurel, Arealul Ineu. Repere istorice*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021, 295 p., în: ibidem, pp. 621-623;
477. Idem, *Analele Aradului nr. 6 / 2020. Prezentarea site-ului „Analele Aradului”*, în: ibidem, pp. 630-632;

478. Idem, *Din comorile și valorile Bibliotecii arădene: traducerea unui extras de istorie generală despre nobilul român Andrei Mocsonyi (Mocioni)*, în: vol. XVII, pp. 312-320;
479. Idem, *Prof. Alexandru Dumnici, MD, PhD, History of the Arad Jewish Medicine, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2021, 111 p.*, în: ibidem, pp. 499-500;
480. Idem, *Memoria trecutului: ceremonia de dezvelire a bustului profesorul preparandial Teodor Ceontea (1912)*, în: vol. XVIII, pp. 267-270;
481. Idem, *Valeriu Lupuț, Monografia satului Lupești, județul Arad, Arad, Editura Concordia, 2022*, în: ibidem, pp. 390-391;
482. NIȚU, Ionela, (coautor), *Istoricul societății petroliere „Foraky Românească” (1922-1942)*, în: vol. VIII, pp. 247-261;
483. Idem, *Societatea petrolieră „Internaționala Română” (Interum – Amsterdam)*, în: ibidem, pp. 236-246;
484. OARCEA, Felicia Aneta, *Etnie și confesionalitate în școlile arădene (sf. sec. XIX – înc. sec. XX)*, în: „90 de ani...”, pp. 110-122;
485. Idem, *Implicarea dascălilor din orașul și comitatul Arad în combaterea unor vicii ale societății (1867-1918)*, în: vol. I, pp. 42-54;
486. Idem, *Aspecte din implicarea dascălilor în activitățile economico-financiare ale comitatului Arad (1867-1918)*, în: vol. II, pp. 103-111;
487. Idem, *Povestea unui edificiu ecleziastic. Biserica Romano-catolică din Moneasa (județul Arad)*, în: vol. VIII, pp. 424-431;
488. Idem, *Dascălul Romul Drincu (1909-1958). Repere biografice*, în: vol. IX, pp. 672-678;
489. Idem, *Preotul Lazăr Iaja (21 aprilie 1899 – 3 iunie 1973). Repere biografice*, în: vol. X, pp. 624-632;
490. Idem, *Învățătorul Ioan Dobre (1907-1996). Repere biografice*, în: vol. XI, pp. 683-690;
491. Idem, *Laurențiu Oanea (1888-1970). Noi considerații biografice*, în: vol. XIII, pp. 545-554;
492. Idem, *Implicarea dascălilor arădeni în menținerea stării de sănătate a populației. 1867-1918*, în: vol. XV, pp. 76-86;
493. Idem, *Pe urmele generației Marii Uniri. Vasile Avramescu (1873-1949). Repere biografice*, în: vol. XVI, pp. 532-540;
494. OLTEAN, Dan, *Analiza semnificațiilor arhitecturale, matematice, astronomice și religioase ale Sanctuarului Panteon de la Sarmizegetusa Regia*, în: vol. VIII, pp. 11-37;
495. ONEA, Veronica, *Analiza comparată a conceptelor de securitate a Federației Ruse*, în: vol. IX, pp. 564-579;

496. OPRUȚ, Petru, *Obiceiuri legate de principalele evenimente din viața omului în satul Voislava, județul Caraș-Severin*, în: vol. V, pp. 494-520;
497. Idem, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1918-1948. Înființarea Patriarhiei*, în: vol. VII, pp. 346-349;
498. Idem, *Monumentul turismului de la Rusca Montană, județul Caraș-Severin*, în: vol. IX, pp. 662-671;
499. Idem, *Nicolae Table și convocarea la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, în: vol. XIII, pp. 555-561;
500. OSTROVEANU, Tatiana, *Făget – Cadrul geografic și istoricul zonei*, în: vol. X, pp. 23-32;
501. Idem, *Plasa Făget – populația*, în: vol. XI, pp. 370-376;
502. Idem, (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (Anul 1772)*, în: vol. XIII, pp. 56-75;
503. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (anul 1730)*, în: vol. XIV, pp. 43-54;
504. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului imperial (anul 1746)*, în: vol. XVII, pp. 52-67;
505. OZARCHEVICI, Mihaela, *Internetul și comunicarea politică în timpul campaniilor electorale. Studiu de caz: Alegerile prezidențiale 2009*, în: „90 de ani...”, pp. 288-305;
506. Idem, *Comunicarea în administrația publică. Purtătorul de cuvânt*, în: vol. I, pp. 340-357;
507. Idem, *Partidele politice și comunicarea cu cetățenii prin intermediul site-urilor*, în: vol. II, pp. 353-383;
508. Idem, *Istoricul legislativului arădean în perioada 1900 – prezent 2011*, în: vol. III, pp. 359-394;
509. Idem, *Comunicarea politică și electorală în era Internetului*, vol. IV, pp. 459-489;
510. Idem, *Consiliul Județean Arad – trecut, prezent și perspective, în contextul european al regionalizării*, în: vol. V, pp. 362-388;
511. Idem, *Transparența decizională și accesul liber la informațiile de interes public în administrația publică*, în: vol. XII, pp. 541-550;
512. PACHIȚA, Mirela, *Aspecte privind evoluția bolilor infecțioase și epidemiilor din județul Arad în perioada interbelică*, în: vol. IX, pp. 542-555;
513. Idem, *Medicul Șef al Municipiului Arad – Dr. Vasile Cucu (1883-1968)*, în: vol. X, pp. 618-623;

514. Idem, *Fenomenul Falsificărilor în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în: vol. XI, pp. 353-361;
515. Idem, *Aspecte privind instituția Pompierilor voluntari din județul Arad după Primul Război Mondial*, în: vol. XII, pp. 177-187;
516. Idem, *Organizarea și activitatea instituțiilor de ocrotire și asistență socială din județul Arad în anii 1941-1942*, în: vol. XIII, pp. 213-220;
517. PANDURU, Pavel, *Voluntari almăjeni în Campania militară din 1919 contra comunismului unguresc*, în: vol. VIII, pp. 212-216;
518. PANTEA, Maria Alexandra, *Contribuția lui Samuil Vulcan la apariția învățământului pedagogic românesc*, în: vol. III, pp. 27-42;
519. Idem, *Rolul preotului și dascălului în satele românești din Câmpia Aradului în sec. al XIX-lea*, în: vol. IV, pp. 281-292;
520. Idem, *Centenarul Preparandiei arădene – expresia solidarității naționale*, în: vol. V, pp. 220-232;
521. Idem, *Contribuția intelectualilor arădeni la dezvoltarea învățământului din Transilvania în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în: vol. VI, pp. 228-239;
522. Idem, *Aradul între Marea Unire și extinderea suveranității statului român asupra lui*, în: vol. VII, pp. 337-345;
523. Idem, *Teodor Popoviciu – om al Bisericii și Școlii*, în: vol. VIII, pp. 405-409;
524. Idem (coautor), *Activitatea didactică și culturală a învățătorilor din familia Roman din Șeitin*, în: vol. IX, pp. 627-636;
525. Idem, *Vasile Goldiș susținător al învățământului pedagogic arădean*, în: vol. X, pp. 478-486;
526. Idem, *Contribuția învățătorului pecican Ioan Ardelean la formarea elitei românești și dezvoltarea conștiinței naționale*, în: vol. XI, pp. 700-705;
527. Idem, *Activitatea culturală a preoților și învățătorilor în satele din Câmpia Aradului în secolul al XIX-lea*, în: vol. XII, pp. 278-286;
528. Idem, *Romanians defending Vienna*, ibidem, pp. 601-602;
529. Idem, *Episcopia arădeană în toamna anului 1918*, în: vol. XIII, pp. 342-348;
530. Idem, *Activitatea lui Ioan Suci în cadrul despărțământului Astrei Arădene*, în: vol. XIV, pp. 497-502;
531. Idem, *Vasile Goldiș – om al școlii și bisericii*, în: vol. XV, pp. 407-413;

532. Idem, *Activitatea lui Vasile Goldiș în 1919. Poziția sa în cazul trasării granițelor și a recunoașterii Marii Uniri*, în: vol. XVI, pp. 142-147;
533. Idem, *Elena Gherghinescu-Ziegler, Incursiuni teatral-culturale din părțile Aradului. Reflecții și amintiri. Teatrul de marionete din Arad, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021*, în: ibidem, pp. 624-625;
534. Idem, *Preoții ortodocși din Șeitin, slujitori ai școlii și bisericii în secolul al XIX-lea*, în: vol. XVII, pp. 251-257;
535. PANȚURU, Cosmin, *Asociații și fundații culturale și religioase organizate în Parohia „Sfântului Ilie” din Fabricul Timișoarei*, în: vol. IX; pp. 350-360;
536. Idem, *Bisericile istorice ortodoxe din cartierul Fabric al Timișoarei*, în: vol. X, pp. 351-359;
537. Idem, *Hotărâri ale autorităților de stat și bisericesti privind implicarea clerului ortodox în armată și politică*, în: vol. XVIII, pp. 173-186;
538. PASSA, Georgeta (coautor), *Amintiri... amintiri ... Evreii din Nădlac*, în: vol. XVI, pp. 331-341;
539. PAȘCA, Rozalia Mariana, *Tradiția comoară strămoșească. Accesorii, podoabe și particularități specifice portului popular tradițional din Comlăuș*, în: vol. XVI, pp. 316-322;
540. PĂDUREAN D., Eugen, *Am fost și eu la Întâi Decembrie 1918 la Alba Iulia*, în: vol. XIV, pp. 144-149;
541. Idem, *Defileul de la Lipova – punct de interes strategic în decursul mileniilor*, în: ibidem, pp. 326-328;
542. PĂIUȘAN, Teodor Gheorghe, *Forme organizate și spontane ale rezistenței anticomuniste și la colectivizare din Valea Crișului Alb*, în: vol. III, pp. 233-280;
543. PĂTRĂUȚĂ, Teodor, *Școala primară arădeană în contextul statului român întregit*, în: „90 de ani...”, pp. 203-215;
544. Idem, *Rolul constructiv al învățătorilor arădeni în consolidarea vieții economice a asociației acestora*, în: vol. II, pp. 179-187;
545. Idem, *Ineu în perioada dualismului austro-ungar*, în: vol. VIII, pp. 410-417;
546. Idem, *Înființarea zonei grănicerești la Ineu*, în: vol. X, pp. 67-73;
547. Idem, *O filă ruptă din istoria localității Bocsig*, în: vol. XI, pp. 211-220;
548. Idem, *Mișcările țărănești din Transilvania și loturi din Țara Zarandului*, în: vol. XII, pp. 75-79;

549. Idem, *Școala din Bocsig, școală a vetrei părinților*, în: vol. XIII, pp. 354-361;
550. Idem, *Portul popular din satul Bocsig*, în: vol. XIV, pp. 329-332;
551. PĂVĂLEAN, Andrei, *Aspecte ale vieții politice în Franța din perioada celei de a III-a republici (perspectivă imagologică)*, în: vol. IX, pp. 515-528;
552. PÂRVULESCU, Mihai, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român, Arad, 1812-1918*, în: vol. XII, pp. 586-587;
553. PETRAȘ, Irina-Maria, *Activitatea deputaților și senatorilor arădeni în Parlamentul de la București (1919-1928)*, în: vol. VII, pp. 460-504;
554. PETROVICI, Ema (coautor), *Democrația turcă. Pe înțelesul tuturor*, în: vol. XIII, pp. 264-269;
555. PINITILIE, Ovidiu (coautor), *Istoricul societății petroliere „Foraky Românească” (1922-1942)*, în: vol. VIII, pp. 247-261;
556. Idem (coautor), *Societatea petrolieră „Internaționala Română” (Interum-Amsterdam)*, în: ibidem, pp. 236-246;
557. PÎRV, Alexandru, *Istoricul pădurilor Beliului*, în vol. XV, pp. 218-230;
558. PLEȘ, Bogdan, *Cnezi și Obercnezi comanditari în Banatul secolului al XVIII-lea. Cazul Gavrilă Gurean*, în: vol. XIV, pp. 333-350;
559. Idem, *Banatul și bănățenii între tradiție și modernitate*, în: vol. XVIII, pp. 70-74;
560. POPA, Ionuț-Alexandru, *Artizan al Marii Uniri ucis în temnițele comuniste. Cazul Alexandru Lapedatu*, în vol. XVI, pp. 591-603;
- 561.
562. POPEANGĂ, Vasile, *Aspecte ale politicii școlare în spațiul de acțiune al Inspectoratului Școlar Regional Timișoara*, în: „90 de ani...”, pp. 148-166;
563. Idem, *Activizarea relațiilor Aradului cu Basarabia în anii premergători Unirii și consolidării ei*, în: vol. III, pp. 117-134;
564. Idem, *Permanențe pedagogice în procesul formării educatorilor arădeni*, în: ibidem, pp. 199-219;
565. POPOVICI, Călina, (coautor), *Sigilii sătești și comunale cu moara de apă din Banat și Crișana (secolele XVIII-XIX)*, în: vol. XI, pp. 145-156;
566. POPOVICI, Ioan, (coautor), *O rectificare la tiparul sigilar din 20 noiembrie 1849 al comunei Agriș, comitatul Arad*, în: vol. VI, pp. 100-105;

567. Idem (coautor), *Drapelul Gărzii Naționale din Cuvin*, în: vol. VII, pp. 332-336;
568. Idem (coautor), *Sigiliul comunității Nădlac din 1752 – izvor pentru elaborarea stemei orașului*, în: vol. VIII, pp. 79-84;
569. Idem (coautor), *O medalie dedicată lui Uroș Pătean (1875-1924)*, în: vol. IX, pp. 281-285;
570. Idem (coautor), *Sigiliile cu „armă vorbitoare” ale localității rurale Sânpetru German, comitatul Timiș*, în: vol. X, pp. 74-79;
571. Idem (coautor), *Sigilii satești și comunale cu moara de apă din Banat și Crișana (secolele XVIII-XIX)*, în: vol. XI, pp. 145-156;
572. Idem (coautor), *Despre un drapel din vremea lui Mihai Viteazul*, în vol. XII, pp. 56-63;
573. Idem (coautor), *Sfințirea, la 24 noiembrie 1918, a drapelului Gărzii Naționale Române din comuna Chisindia (jud. Arad)*, în: vol. XIII, pp. 349- 353;
574. Idem (coautor), *Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din comuna Felnac*, în: vol. XIV, pp. 139-143;
575. Idem, *Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan – Bibliografia sigilografiei românești – Bibliographie de la sigilographie roumaine*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2019, 157 p.; ibidem, pp. 503-504;
576. Idem (coautor), *Societatea Română de Vexilologie. Activități prioritare propuse la înființare*, în: vol. XV, pp. 205-212;
577. Idem (coautor), *Steagul comunei Peregu Mare, județul Arad*, în: vol. XVII, pp. 215-219;
578. Idem (coautor), *Steagul comunei Socodor, județul Arad*, în: vol. XVIII, pp. 168-172;
579. PORUMB-GHIURCO, Ciprian, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu. Consecințele și implicațiile sociale ale decretului anti-avort 770/1968*, în: vol. X, pp. 562-571;
580. Idem, *Politica de austeritate dusă de Nicolae Ceaușescu în anii '80*, în: vol. XI, pp. 628-636;
581. PORUMBĂCEAN, Claudiu, *Dr. Ilie Carol Barbul și Adrian Demian. Două personalități sătmărene care și-au legat destinul de Arad*, în: vol. XVIII, pp. 300-325;
582. PUIE, Iulia-Maria, *Atitudini și comportamente cu privire la eutanasiu. Perspectiva psihologică și perspectiva socială*, în. vol. VIII, pp. 600-616;
583. Idem, *Homosexualitatea în secolul al XIX-lea*, în: vol. IX, pp. 485-491;

584. RACHIERU, Adrian Dinu, *Recenzii*, în: vol. XII, pp. 598-600;
585. RANCOV, Ioan, *Comunitatea bulgară din Vinga – Județul Arad*, în: vol. VIII, pp. 557-566;
586. Idem, *Vinga – contribuții monografice*, în: vol. IX, pp. 450-484;
587. Idem, *Activitatea misionar-spirituală a fraților franciscani la Vinga – epilog dramatic sub imperiul blestemelor*, în: vol. X, pp. 345-350;
588. Idem, *Mănăștur. Vatră de istorie și spiritualitate pe meleaguri arădene*, în: vol. XVI, pp. 72-85;
589. RANCOV, Petru, *Oameni de seamă ai fostului oraș Theresiopolis: Bulgarii din Vinga*, în: vol. XVI, pp. 431-446;
590. RANCU-BODROG, Gheorghe, *Eftimie Murgu și Orașul Lugoj la 1848*, în: vol. XIII, pp. 484-487;
591. RĂȚOI, Tudor, *Intelectualii din zona Aradului în arhiva revistei „Izvoarașul” din Bistrița-Mehedinți*, în: vol. VIII, pp. 224-235;
592. ROMAN, Dan, *Ioan Slavici în anii tinereții (1872-1873). Între avocatură, dragoste și literatură*, în: vol. I, pp. 55-68;
593. Idem, *Trei portrete de mari binefăcătoare de pe meleagurile arădene: Margareta Bibics, Elena Ghiba Birta și Antonia Szogyeny-Bohus*, în: vol. IV, pp. 71-85;
594. Idem, *„Un ficior sărac” și cele două idealuri personale ale acestuia. Încercările lui Moise Nicoară de a deveni diplomat sau ofițer*, în: vol. XVI, pp. 447-466;
595. ROMAN, Viorel, *Andra Aurelian – eroul de pe frontul invizibil*, în: vol. IX, pp. 684-688;
596. RUS, Raul Ionuț, *Aspecte privind procesul de colectivizare a agriculturii în Județul Timiș*, în: vol. VIII, pp. 326-335;
597. Idem, *Politehnica din Timișoara – începuturi*, în: vol. IX, pp. 406-415;
598. Idem, *Câteva rânduri despre Tiberiu Moț (1929-1993)*, în: vol. X, pp. 633-640;
599. Idem, *Mișcările studențești din Timișoara în perioada interbelică*, în: vol. XI, pp. 555-571;
600. RUȘET, Răducu, *Activitatea politico-culturală a lui Septimiu Albini și considerații pe marginea legii electorale din anul 1874*, în: vol. VII, pp. 83-93;
601. Idem, *Perspectivă istorică asupra memorialisticii lui Septimiu Albini*, în: vol. VIII, pp. 85-97;

602. Idem, *Aspecte cultural-biografice din activitatea redactorilor de la „Telegraful Român” din Sibiu (secolele XIX-XX)*, în: vol. IX, pp. 616-626;
603. Idem, *Amintiri de pe front despre Bătălia de la Păuliș (11/14-20 septembrie 1944)*, în: vol. X, pp. 273-288;
604. RUȘEȚ, Septimiu Eugen, *Dr. Răducu Ruțeț, Redactor și Redacții Românești din Transilvania și Ungaria în secolul al XIX-lea*, în: vol. XIII, pp. 575-580;
605. SALA, Gabriel, *Felnacul în perioada comunistă*, în: vol. XII, pp. 514-521;
606. Idem, *Grupările ultra de fete din galeriile de fotbal românești*, în: vol. XV, pp. 357-366;
607. SANDU, Elena, *Destinul românilor din Ungaria. Abordări, dileme*, în: vol. X, pp. 128-136;
608. Idem, *Iuliu-Marius Morariu, „Restitutio Grigore Pletosu”, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2014, 186 p.*, în: vol. XI, pp. 362-369;
609. SAVA, Doru, *Din istoria Aradului Nou*, în: vol. V, pp. 289-293;
610. SAVA, Victor, *O privire generală asupra neoliticului din Bazinul Mureșului Inferior*, în: vol. XI, pp. 9-51;
611. Idem, *Reprezentări antropomorfe neolitice din Bazinul Mureșului Inferior*, în: vol. XIII, pp. 13-31;
612. SIRBAN, Cosmina, *Profesorul Traian Mager, reformistul vizionar*, în: vol. XIII, pp. 488-493;
613. SINACI, Doru, *Dispute profesionale între ortodocși și greco-catolici în perioada neoactivismului (1895-1914)*, în: „90 de ani...”, pp. 104-109;
614. Idem, *Eșecul tratatelor româno-maghiare din 1913-1914 și rolul discursului politic în radicalizarea mișcării antidualiste a românilor transilvăneni (1910-1914)*, în: *ibidem*, pp. 123-147;
615. Idem, *Impunerea Aradului în fruntea luptei politice a românilor transilvăneni și radicalizarea discursului politic inter-românesc*, în: vol. I, pp. 69-98;
616. Idem, *Victime colaterale în lupta pentru unitate națională*, în: vol. II, pp. 163-169;
617. Idem, *Tribunistul Ilarie Chendi*, în: vol. III, pp. 102-116;
618. Idem, *Șimandul în perioada medievală (secolele XII-XIV)*, în: vol. IV, pp. 29-39;
619. Idem, *Intelectualii români din Transilvania în slujba presei naționale*, în: vol. V, pp. 183-205;

620. Idem, *Cea de-a doua „Tribună”*: „Tribuna Poporului” de la Arad. *Începuturile* (1897), în: vol. VI, pp. 247-272;
621. Idem, *De la elite, la popor. Preocupările tribuniștilor arădeni pentru modernizarea și democratizarea Partidului Național Român*, în: vol. VII, pp. 115-181;
622. Idem, *Campania pentru alegerea lui Vasile Mangra în demnitatea de episcop al Eparhiei Aradului, Orășii-Mari, Ienopolei, Hălmagiului și părților anexe din Banatul Timișan*, în: vol. VIII, pp. 452-466;
623. Idem, *Comuna Secusigiu în perioada medievală. Repere monografice*, în: vol. IX, pp. 422-449.
624. Idem, *Istoricul Augustin Mureșan la 65 de ani*, în: ibidem, pp. 689-699.
625. Idem, *Zborurile lui Aurel Vlaicu oglindite în paginile ziarului „Românul”*, în: vol. X, pp. 137-153;
626. Idem, *Tribunismul arădean la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. XI, pp. 221-229;
627. Idem, *Românii transilvăneni la începutul anului 1910*, în: vol. XII, pp. 117-129;
628. Idem, *Vormărz-ul românilor ortodocși din Banat-Crișana. Începuturile (1790-1815)*, în: vol. XIII, pp. 76-83;
629. Idem, *Caracteristicile grupării tribuniste de la Arad: 1890-1900*; în: vol. XIV, pp. 94-124;
630. Idem, *Reflecții bănățene*, în: vol. XVI, pp. 15-23;
631. Idem, *Tribunismul arădean în contextul presei europene*, în: vol. XVIII, pp. 235-240;
632. SINACI, Maria, *Alexandru Mocioni – scrieri filosofice*, în: vol. X, pp. 605-609;
633. SINESCU, Gheorghe, *Evreii din localitatea arădeană Sântana*, în: vol. XVI, pp. 323-330;
634. Idem, *Colonizarea românească a Sântanei*, în: vol. XVII, pp. 106-114;
635. Idem, *Familia Iacob și Margareta Bibics*, în: ibidem, pp. 450-464;
636. SOICA, Sergiu, *Familia Nako și Banatul*, în: vol. XI, pp. 157-168;
637. SORESCU-MARINCOVIC, Annemarie, *Iugonostalgia într-un context atipic: românii din Banat*, în: vol. V, pp. 430-437;
638. SPÂNU, Alin, *Activitatea informativă a legiunii de Jandarmi Arad în perioada 1940-1944*, vol. IV, pp. 410-420;
639. Idem, *Situația din Banat în analiza Serviciului Special de Siguranță Arad (1919)*, în: vol. VI, pp. 281-286;

640. Idem, *Memoriul bănășenilor către generalul Henri Mathias Berthelot (1918)*, în: vol. VII, pp. 209-306;
641. Idem, *Un memoriu emoționant: Marilina Bocu către Petru Groza (1954)*, în: vol. VIII, pp. 336-343;
642. Idem, *Atacul anglo-american asupra Aradului (3 iulie 1944)*, în: vol. IX, pp. 230-240;
643. Idem, *Ziarul „Credința” din Arad în luptă cu cenzura (1943)*, în: vol. X, pp. 516-520;
644. Idem, *Un jurnalist austro-ungar la București: Romulus August Popescu (1914-1916)*, în: vol. XI, pp. 230-235;
645. Idem, *Arădenii în Armata Roșie ungară (1919)*, în: vol. XII, pp. 162-176;
646. Idem, *Doi piloți în compania 1917: Dumitru Crăsnaru și Petre Macovei*, în: vol. XIII, pp. 136-142;
647. Idem, *Pregătirea reintrării României în război. Aspectul informativ (1918)*, în: vol. XIV, pp. 125-138;
648. SRANKO, Iuliana, *Scris și oralitate la nivelul lumii țărănești arădene (sec. XVIII – începutul sec. XIX)*, în „90 de ani...”, pp. 16-25;
649. STAN, I. Constantin, *Pactul de neagresiune electorală Iuliu Maniu – Corneliu Zelea Codreanu – Gheorghe Brătianu (25 noiembrie 1937) și consecințele lui*, în: „90 de ani...”, pp. 265-287;
650. Idem, *Trecerea Tisei de către Armata Română (30 iulie 1919) în conștiința contemporanilor*, în: vol. III, pp. 179-189;
651. STANCU, Vasile (coautor), *Aspecte privind proiectul interbelic de românizare a secuizaților din fostele scaune secuiești*, în: vol. IX, pp. 149-189;
652. STANCIU, Iulia-Dorina, *Dileme, lize și limite ale unei sărbători în tranziție: „Târgul de Fete” de pe Muntele Găina din 1900 până în prezent*, în: vol. X, pp. 572-586;
653. STOICA, Mario (coautor), *286 de ani de învățământ în limba germană în Aradul Nou*, în: vol. IV, pp. 92-121;
654. Idem (coautor), *Personalități ale învățământului german*, în vol. VI, pp. 494-522;
655. Idem (coautor), *Aradul Nou – repere istorice*, în: vol. VII, pp. 548-556;
656. Idem, *Iuliu Maniu – „Sfinxul de la Bădăcian”*, în: vol. VIII, pp. 130-134;
657. STURZA, Iuliu-Cezar (coautor), *Relația dintre istorie și artă. Monumentul „Crucea martirilor Unirii 1918-1919” din Arad*, în: vol. I, pp. 295-304;

658. SZEGŐ, Margareta Vidorka, *O poveste de dragoste de pe băncile școlii*, în: vol. XVI, pp. 467-470;
659. Idem, *Comunitatea Chorinerilor*, în: vol. XVII, pp. 437-449;
660. SZEMKOVICS, Laurențiu-Ștefan, *Matrice sigilare aparținând Prefecturii Județului Gorj (1862-1926)*, în: vol. VI, pp. 118-134;
661. Idem, *Blazoane individualizând familii nobile române din comitatul Arad (1634-1825)*, în: vol. VII, pp. 42-59;
662. Idem, *Cinci sigilii care au aparținut lui Constantin Brâncoveanu și soției sale, Maria*, în: vol. VIII, pp. 65-78;
663. Idem, *Matrice sigilare aparținând unor instituții de învățământ din Cluj (1919-1959)*, în: ibidem, pp. 197-211;
664. Idem, *Matrice sigilare ale Direcției Generale a Arhivelor Statului (1862-1947)*, în: vol. IX, pp. 84-102;
665. Idem, *Cercetarea unui incident în care a fost implicată o patrulă de grăniceri a Companiei a 6-a de Grăniceri Pecica (1944)*, în: vol. X, pp. 289-302;
666. Idem, *Documente referitoare la unele persoane concentrate în regimentul 93 Infanterie Arad (1942)*, în: ibidem, pp. 234-235;
667. Idem, *Documente despre starea de spirit a populației din raza Posturilor de Jandarmi Păuliș și Săvârșin, județul Arad (1940)*, în: vol. XI, pp. 517-525;
668. Idem, *Documente emise de Postul Jandarmi Semlac, județul Arad (1942)*, în: vol. XII, pp. 219-229;
669. Idem, *Trei matrice sigilare care au aparținut resortului de culte și instrucțiune publică (1918-1919)*, în: vol. XIII, pp. 166-175;
670. Idem, *Sigilii de localități din comitatul Arad (1797-1865)*, în: ibidem, pp. 100-108;
671. Idem, *Decorație primitivă în 1918 de Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Miron Cristea și Iuliu Hossu*, în: vol. XIV, pp. 471-475;
672. Idem, *Decorație primitivă de preotul Vasile Pocitan (1919)*, în: vol. XV, pp. 106-108;
673. Idem (coautor), *Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din Orăștie (1918)*, în: ibidem, pp. 131-141;
674. Idem, *Arădeni decorați cu ocazia Încoronării Suveranilor României (1922)*, în: vol. XVII, pp. 147-172;
675. ȘANDICI, Ljubomir, *Când vântul adie ultimile frunze ale bătrânului „Băgran” (Partea I – Despre sârbii din Arad-Gai – începutul sec. XVIII – 1870)*, în: vol. XI, pp. 97-122;
676. ȘIMĂNDAN, Emil, *Revoluția din Decembrie 1989 de la Arad*, în: vol. II, pp. 299-352;

677. Idem (coautor), *Colaborarea lui Ioan Slavici la „Tribuna poporului” și „Tribuna”*, în: vol. IV, pp. 240-254;
678. Idem, *Generalii Nuță și Mihalea – criminali ai poporului român*, în: vol. V, pp. 348-352;
679. Idem, *Mitul lui Ioan Alexandru – ultimul mare poet al Transilvaniei*, în: vol. VII, pp. 557-560;
680. Idem, *198 de personalități arădene în 3 volume de interviuri de Andrei Ando, Bujor Buda și Petre Don*, în: vol. XII, pp. 589-597;
681. ȘINCA, Florin, *Din activitatea informativă a Poliției Române înainte de Primul Război Mondial*, în: vol. VI, pp. 273-280;
682. ȘULEAP, Ioana Patricia, *Vagabondajul în Clujul interbelic. Studii de caz: Costin Maria, Turea Florin, Suciu Teodor*, în: vol. VIII, pp. 581-588;
683. Idem, *Transformări ale sistemului juridic românesc cu privire la vagabondaj (1865-1937)*, în: vol. IX, pp. 503-511;
684. TĂMAȘ, Oana Mihaela (coautor), *Începuturile turismului montan în Transilvania. Activitatea de pionierat a Asociației Carpatine Transilvănene „S.K.V.”*, în: vol. III, pp. 43-60;
685. Idem (coautor), *Propaganda națională românească prin utilizarea poștală a timbrelor dedicate retrocedării Ardealului de Nord*, în: vol. III, pp. 220-232;
686. Idem, *Consumul și producția de băuturile distilate în România la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. VI, pp. 196-227;
687. Idem, *Băuturile alcoolice între interesele politice și cele economice*, în: vol. VII, pp. 94-114;
688. Idem, *Alcoolism și mișcarea de temperanță în Europa în secolul al XIX-lea*, în: vol. VIII, pp. 432-451;
689. Idem, *Cârciuma „între lege și tocmeală” în România epocii moderne*, în: vol. X, pp. 445-459;
690. TIVADAR, Nicu-Vlăduț, *Aspecte privind evoluția demografică în Gherța Mică (1858-1907)*, în: vol. X, pp. 372-385;
691. TODERICI, Ovidiu Florin, *Identitate și alteritate din perspectiva egalității în șanse*, în: vol. X, pp. 597-601;
692. TOMONI, Dumitru, *Traian Vuia, speranțe și deziluzii în România Mare*, în: vol. VI, pp. 182-188;
693. Idem, *Participarea bănățenilor la expozițiile Asociațiunii Transilvane pentru Literatura și Cultura Poporului Român (ASTRA) din 1862-1881*, în: vol. X, pp. 386-393;
694. Idem, *Despărțământul Lipova al „Astrei” în perioada (1901-1918)*, în: vol. XI, pp. 466-474;

695. Idem, *Mișcarea monografică în Nord-Estul Banatului*, în: vol. XII, pp. 130-136;
696. Idem, *Ziarul „Românul” despre revolte, teroarea și represiunea din noiembrie 1918, din zona Făgetului*, în: vol. XIII, pp. 153-159;
697. Idem, *Instaurarea administrației românești în nord-estul Banatului (1919)*, în: vol. XIV, pp. 150-163;
698. Idem, *Făgetul în epoca modernă. Comunitate, biserică ortodoxă și școală confesională*, în: vol. XV, pp. 231-251;
699. Idem, *Tomești – comunitate, biserică și școală confesională. Repere monografice*, în: vol. XVI, pp. 44-57;
700. Idem, *Surducu Mic– comunitate, biserică și școală confesională. Repere istorice*, în: vol. XVII, pp. 68-80;
701. TOTOREAN, Miorița, *Sălașele de la Nădlac*, în: vol. XVI, pp. 393-401;
702. TRAI, Ioan, *Ioachim Miloia, cercetător și protector al monumentelor istorice din Banat*, în: vol. IV, pp. 394-409;
703. Idem, *Satul Petroman – etnografie locală*, în: vol. V, pp. 391-420;
704. Idem, *Viața și activitatea eruditului cărturar bănățean Ioachim Miloia*, în: vol. VI, pp. 287-305;
705. Idem, *Chestionarul istorico-arheologic al Muzeului Bănățean*, în: vol. VII, pp. 505-512;
706. Idem, *Însemnări din Primul Război Mondial*, în: vol. VIII, pp. 150-154;
707. Idem, *Dimitrie Șiclovan voluntar în Italia*, în: vol. IX, pp. 116-125;
708. Idem, *Colecția veche de artă ortodoxă a Muzeului Banatului 1928-1940*, în: vol. X, pp. 536-543;
709. Idem, *Istoricul satului Giarmata*, în: vol. XI, pp. 169-210;
710. Idem, *Constantin Nedelcu (1882-1967) un valoros om de cultură bănățean*, în: vol. XIII, pp. 514-544;
711. Idem, *Dimitrie Țichindeal, nemeritorul fiu al Națiunii Române*, în: vol. XIV, pp. 399-414;
712. Idem, *Ioachim Miloia și legătura sa cu Mănăstirea Săraca*, în: vol. XVIII, pp. 187-200;
713. TRIF-BOIA, Elena Andreia, *Africanii în cultura românească ardeleană (sec. al XIX-lea până la Primul Război Mondial)*, în: vol. V, pp. 169-182;
714. TRUȚĂ, Horia, *Învățământul primar arădean în primii ani de administrație românească (1919-1925)*, în: „90 de ani...”, pp. 181-202;
715. Idem, *Aspecte privind socializarea agriculturii în Arad-Gai, după cel de al Doilea Război Mondial*, în: vol. I, pp. 305-324;

716. Idem, *Pavilioanele aviației din Gai*, în: vol. II, pp. 154-162;
717. Idem, *Aspecte privind cultura și propaganda în cartierul Gai*, în: vol. III, pp. 323-335;
718. Idem, *Perioada din Gai a Școlii Normale (1923-1932)*, în: vol. IV, pp. 362-378;
719. Idem, *Meserii tradiționale în nordul masivului Highiș*, în: vol. V, pp. 261-279;
720. Idem, *Aradul în cel de al Doilea Război Mondial*, în: vol. VI, pp. 440-465;
721. Idem, *Apeductul civil arădean și Turnul de Apă*, în: vol. VII, pp. 182-208;
722. Idem, *Grădini și parcuri arădene*, în: vol. VIII, pp. 655-688;
723. Idem, *Ocupația militară sovietică a Aradului (1944-1958)*, în: vol. IX, pp. 248-268;
724. Idem, *Piața Sârbească (Telemen ter, Piața Sfântul Sava)*, în: vol. X, pp. 80-97;
725. Idem (coautor), *Sporturi aeronautice la Arad*, în: ibidem, pp. 487-499;
726. Idem, *Strada Mihai Eminescu (Herren gasse, Ferenc Deak ut.)*, în: vol. XI, pp. 444-465;
727. Idem, *Monumentele publice din județul Arad. Dezvoltarea ideilor de evidență, conservare și protejare*, în: vol. XII, pp. 318-342;
728. Idem, *Adevăr istoric și realitate estetică în arta monumentală și semnele memoriale din părțile Aradului*, în: vol. XIII, pp. 84-99;
729. Idem, *Teba, Țesătorie de Bumbac SA*, în: vol. XIV, pp. 261-267;
730. Idem, *Morminte și cimitire dispărute în spațiul arădean*, în: vol. XV, pp. 320-341;
731. Idem, *Familia notarului martir din Ciuci (Vârfurile) Gheorghe Ionescu*, în: ibidem, pp. 383-394;
732. Idem, *Evenimente militare și măsuri administrative din timpul celui de al Doilea Război Mondial în Arad*, în: vol. XVI, pp. 177-190;
733. Idem, *Institutul Agronomic Arad*, în: vol. XVII, pp. 188-193;
734. Idem, *Un titlu de carte cu peste 3000 de pagini și 7000 imagini: Volker Wollmann: Patrimoniul preindustrial și industrial în România, Editura Honterus, Sibiu, 2012-2021*, în: Ibidem, pp. 496-498;
735. TUDUCE, Camelia Teodora, *Acțiuni specifice domeniului ordinii publice, în procesul de gestionare a crizelor interne*, în: vol. I, pp. 358-369;
736. TUDUR, Tatiana, *Învățămintul românesc la Păuliș în perioada interbelică*, în: voli. I, pp. 287-294;

737. TULEU, Ioan, *Arădenii în bătălia pentru Moldova*, în: vol. IV, pp. 421-458;
738. Idem, *Amintirile din război ale veteranului Gheorghe Cociuba din Târnova (la 70 de ani de la bătălia Stalingradului)*, în: vol. V, pp. 307-323;
739. Idem, *Aradul – teatru de război*, în: vol. VI, pp. 413-439;
740. Idem, *Război pe Mureș și Crișul Alb*, în: vol. VII, pp. 513-547;
741. Idem, *Septembrie 1940 – Bejenia românilor*, în: vol. VIII, pp. 269-275;
742. Idem, *Ioan Flueraș – militant social, om politic și jurnalist*, în: vol. IX, pp. 641-645;
743. Idem, *70 de ani de la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial*, în: vol. X, pp. 256-272;
744. Idem, *Belean Pavel – cel mai longeviv șef al finanțelor arădene*, în: vol. XI, pp. 724-729;
745. Idem, *Iustin Monția – preot și luptător național*, în vol. XII, pp. 556-560;
746. Idem, *Ioan Biriș. Nadăș. Țara Zărandului – Județul Arad*, ibidem, pp. 603-604;
747. Idem, *Vasile Goldiș (1862-1934) s-a născut la Seleuș*, în: vol. XIII, pp. 494-499;
748. Idem (coautor), *Satele din Câmpia Crișului Alb pe calea românizării*, în: vol. XVII, pp. 115-146;
749. Idem, *Jurnalul de front al sergentului Petru Boată*, în: ibidem, pp. 329-Idem, *Nobili vs țărani în Câmpia Crișurilor*, în: vol. XVIII, pp. 19-69;
750. Idem, *Pe „Drumul vinului” din Podgoria Aradului împreună cu Puiu Emilian Valea*, în: ibidem, pp. 388-389;
751. UNGUREANU, 363; Mihai-Răzvan (coautor), *Documente privitoare la începuturile coloniei protestante din Moldova*, în: vol. VI, pp. 36-53;
752. URSULESCU, Petru, *Istoricul Bisericii din Șiria*, în: vol. XII, pp. 257-262;
753. Idem, *Învățătorul Traian Chira, promotorul fanfarei străjerilor, al corpului copiilor, al corului bărbătesc și al „Societății corale Lira” din Șiria*, în: vol. XIII, pp. 569-574;
754. VALEA, Puiu Emilian, *Masoneria – Vasile Goldiș, fondator al Lojei Masonice „Concordia” Arad*, în: vol. VII, pp. 289-291;

755. Idem, *Actul de acuzare a Tribunalului Regal din Cluj în procesul intentat de oficialitățile vremii lui Teodor V. Păcățian pentru tipărirea primului volum al „Cărții de Aur”*, în: vol. VIII, pp. 135-149;
756. Idem, *Cartea de aur. Operațiunile și istoricul Regimentului 9 Vânători în Războiul pentru întregirea „Neamului Românesc” 1916-1919*, în: vol. XV, pp. 93-96;
757. Idem (coautor), *Trianon – Fuga maghiarilor de propriul trecut. Un secol de politică revizionistă*, în: vol. XV, pp. 119-127;
758. Idem, *Comemorarea a 75 de ani a Eroilor Școlii de Subofițeri Rezervă Infanterie - Radna căzuți la datorie la Păuliș - Miniș - Ghioroc - Cuvin între 14-20 septembrie 1944*, în: ibidem, pp. 175-178;
759. Idem, *Sistemul de transport în Arad și Podgorie*, în: vol. XVI, pp. 121-131;
760. Idem, *Lipova – capitala mică a Banatului. O altfel de istorie ilustrată*, în: vol. XVII, pp. 94-105;
761. Idem, *Probe și proiecte de monede și insigne din perioada statului național-legionar (septembrie 1940 – ianuarie 1941)*, în: vol. XVIII, pp. 150-158;
762. Idem, *Racla din bronz cu osemintele capului lui Mihai Viteazul de la Mănăstirea Dealu*, în: ibidem, pp. 259-266;
763. VALEA, Virgil, *Particularități și tendințe în organizarea învățământului secundar românesc arădean în perioada interbelică (1919-1938)*, în: „90 de ani...”, pp. 216-224;
764. Idem, *Colectivizarea în Podgoria Aradului. Gospodăria Agricolă Colectivă „Libertatea” Miniș*, în: vol. I, pp. 333-339;
765. Idem, *Instituții culturale arădene în perioada interbelică (1919-1939)*, în: vol. IV, pp. 326-339;
766. Idem, *Calea ferată Arad-Podgoria – prima linie electrificată din estul Europei*, în: vol. VI, pp. 189-195;
767. Idem, *Presa românească din Arad (1919-1940)*, în: vol. VII, pp. 350-407;
768. Idem, *Aspecte ale învățământului arădean între anii 1721-1866*, în: vol. VIII, pp. 418-423;
769. Idem, *Situația învățământului primar și secundar la Arad până la Marea Unire (Partea I)*, în: vol. IX, pp. 361-368;
770. Idem, *Situația învățământului primar și secundar la Arad până la Marea Unire (Partea a II-a)*, în: vol. X, pp. 394-408;
771. Idem, *Situația învățământului primar și secundar la Arad până la Marea Unire (Partea a III-a)*, în: vol. XI, pp. 398-430;

772. Idem, *Conferințele și reuniunile învățătoarești până la Marea Unire*, în vol. XII, pp. 343-348;
773. Idem, *Mișcarea teatrală arădeană în perioada interbelică*, în: vol. XIII, pp. 160-165;
774. Idem, *Învățământul teologic în Aradul interbelic*, în: vol. XIV, pp. 277-283;
775. Idem, *Din activitatea cultural-patriotică a Episcopiei Aradului (1918-1940)*, în: vol. XVII, pp. 258-262;
776. VAȘCA, Corina Bejan, *Comorile ortodoxului: cele trei monumente istorice din Hălmagiu*, în: vol. XIII, pp. 367-381;
777. Idem, *Episcopii Aradului, așa cum i-a cunoscut în viața pământeană protopopul Petru Bejan*, în: vol. XIV, pp. 215-230;
778. Idem, *Căzuți pentru întregirea neamului – 100 de ani (17-19 aprilie 1919 – 17-19 aprilie 2019). 100 de ani de la luptele pentru eliberarea zonei Buteni-Bârsa-Sebiș, de sub armata bolșevică*, în: ibidem, pp. 164-168;
779. VESA, Pavel, *Arhimandritul profesor dr. Iustin Iuliu Suciu de la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad*, în: „90 de ani...”, pp. 225-228;
780. Idem, *Un episcop la cumpănă de veacuri: Iosif Ioan Goldiș al Aradului (1899-1902)*, în: vol. IV, pp. 255-280;
781. Idem, *Legăturile Aradului cu Andrei Șaguna în lumină epistolară (1839-1873)*, în: vol. V, pp. 123-145;
782. Idem, *Dispute confesionale în Episcopia Aradului în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a celui următor*, în: vol. VI, pp. 57-87;
783. Idem, *Monografiile locale între istorie și istoriografie – cazul Arhiepiscopiei Aradului*, în: vol. VII, pp. 216-557;
784. Idem, *Noi considerații privind biserica de lemn „Cuvioasa Paraschiva” din Groșeni (Jud. Arad)*, în: vol. IX, pp. 322-328;
785. VIZENTAL Raoul, *În amintirea victimelor Holocaustului. NU indiferenței, DA memoriei*, în: vol. XV, pp. 487-490;
786. ZAHARIUC, Petronel (coautor), *Documente privitoare la începuturile coloniei protestante din Moldova*, în: vol. VI, pp. 36-53;
787. ZOLTAN, Petre, *De la lagărele de concentrare la „Soluția finală”*, în: vol. IX, pp. 190-199;
788. Idem, *Carol al II-lea și relațiile sale cu partidele politice de la restaurație până la dictatura regală*, în: vol. X, pp. 180-191.

ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ.

Studii și comunicări din Banat – Crișana

Volumul 18 / 2023

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI

ASPECTE GENERALE

Volumul „ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ. Studii și comunicări din Banat – Crișana” apare cu o periodicitate anuală, fiind deschis studiilor, articolelor, comentariilor, analizelor, opiniilor și cercetărilor, structurate în următoarele secțiuni:

- I. Istorie;
- II. Biserica și Școala;
- III. Societate și Antropologie Culturală;
- IV. Medalioane;
- V. Recenzii de carte.

Instituții organizatoare / parteneri: Consiliul Județean Arad, Primăria Municipiului Arad, Centrul Cultural Județean Arad, Centrul Municipal de Cultură Arad, Arhiepiscopia Aradului, Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad, Complexul Muzeal Arad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, ASTRA arădeană – 1863, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” Arad, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad, Asociația „Ștefan Cicio-Pop” Arad, Colectivul Monografic Județean, Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad.

CERINȚE LEGALE

Autorii sunt responsabili pentru acuratețea conținutului lucrării, a bibliografiei utilizate, precum și de aspectele etice implicite. Autorii garantează că manuscrisul nu a mai fost publicat și nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste. Dreptul de autor trece asupra volumului „ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ. STUDII ȘI COMUNICĂRI DIN BANAT-CRIȘANA”.

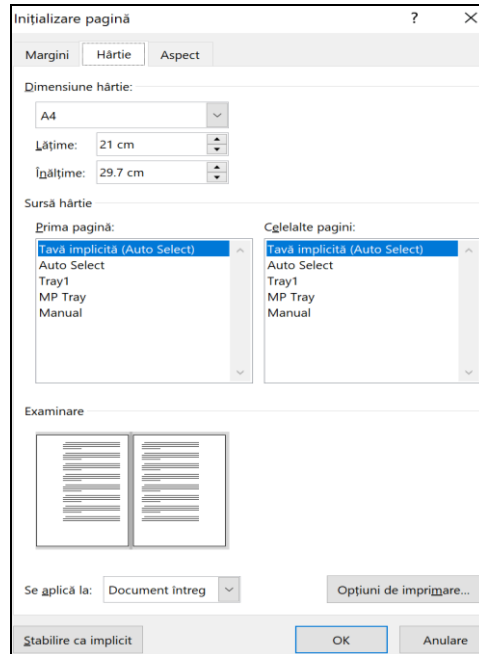
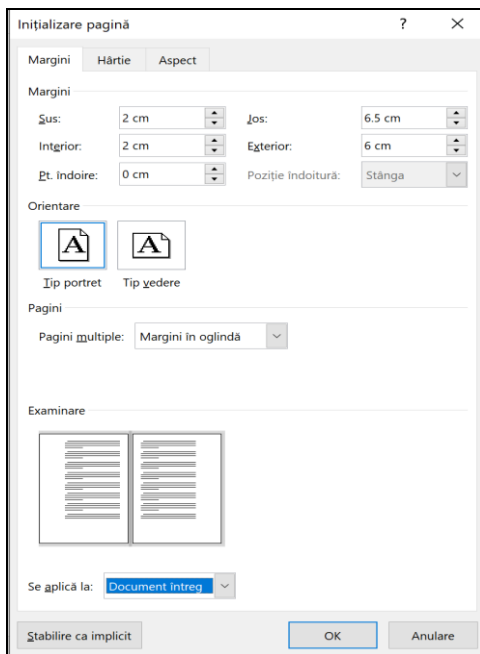
OPEN ACCESS

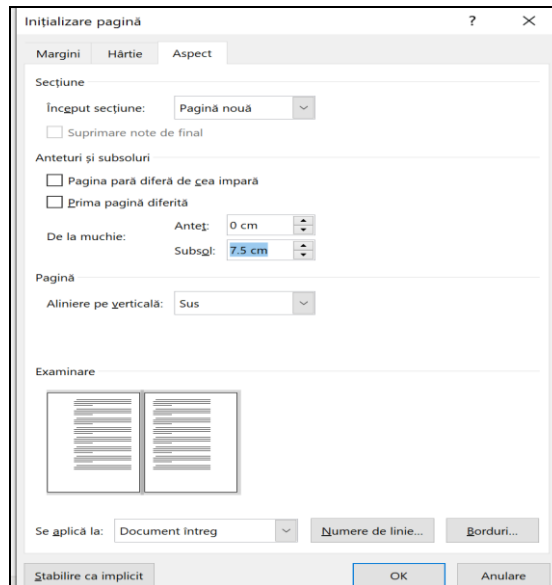
Preluarea, adaptarea și republicarea articolelor se poate face liber, cu respectarea Protocolului Open Access: lucrările pot fi preluate și adaptate în

mod liber, cu condiția menționării/citării sursei și a specificării eventualelor modificări.

REDACTAREA ARTICOLELOR

- **MANUSCRISUL** va fi redactat cu editorul Word și font Times New Roman, mărime literă: 12, format pagină A4, margini (sus: 2 cm, jos: 6,5 cm, interior: 2 cm, exterior: 6 cm), aliniat stânga-dreapta (justify), Lățime: 21 cm, înălțime: 29.7 cm, format: A4. Pagini multiple: Margini în oglindă. Subsot: 7,5 cm.

- **TITLUL:** font Times New Roman, corp de literă: 14, bold, centrat. Sub titlul în limba română, la un rând, se va plasa traducerea acestuia în limba engleză.

- **NUMELE AUTORULUI:** font Times New Roman, corp de literă: 12, italic, dreapta. Dedesubt se trece gradul didactic sau funcția, instituția, localitatea, adresa de mail;

- **REZUMATUL:** se acceptă doar rezumate redactate în limba engleză. Acesta trebuie să fie concis și, totodată, să ofere suficientă informație. Mărimea sa nu trebuie să depășească maxim 10 rânduri (aproximativ 100 cuvinte). Referințele la literatură sau trimiterile la tabele și figuri din lucrare nu sunt permise. Setări rezumat: font Times New Roman, corp de literă: 10, italic, la un rând.

- **CUVINTE-CHEIE:** rezumatul va fi urmat de minim 5 cuvinte cheie în limba engleză. Setări cuvinte-cheie: font Times New Roman, corp de literă: 10, italic, la un rând.

- Structura de bază a unei lucrări științifice trebuie să includă 4 secțiuni, summarize cu acronimul **IMRAD**,¹ respectiv: **I**ntroducere (ce dorim să studiem?), **M**etodă (cum s-a realizat studiul?), **R**ezultate (ce s-a constatat?), **D**iscuții (ce semnificație au constatările?), la care se adaugă concluziile.

- **TABELE ȘI FIGURI:** trebuie să fie numerotate și însoțite de titlu/explicație, cu referire în textul lucrării;

¹ G. M. Hall, *How to Write a Paper*, Londra, BMJ Books, 2003, p. 51.

- **NOTE DE SUBSOL:** font Times New Roman, corp de literă 10 pt., aliniat stânga-dreapta (justify), la un rând.

Notele de subsol cuprind trimiteri exacte la lucrările și izvoarele utilizate și prezintă o garanție științifică a lucrării, având în vedere următoarea structură:

- autorul/autorii (prenume și nume, cu caractere drepte și virgulă numai între autori), titlul lucrării (caractere cursive, italice), coordonatorul lucrării (adăugând la prenume și nume, în paranteze, coord., ed. sau eds., după caz), volumul (dacă este cazul), locul de apariție, editura, anul apariției lucrării citate și pagina sau paginile din care se citează;

- când lucrarea citată apare într-un periodic, titlul periodicului se scrie între ghilimele, locul de apariție, anul calendaristic, numărul, ziua și luna (dacă este cazul), pagina sau paginile.

- dacă trimiterea la sursă este un document, se va specifica arhiva unde se află, fondul, pachetul, fila;

- dacă referința constă într-un manuscris, se va specifica autorul (dacă este cunoscut), titlul, locul unde se păstrează, fondul, numărul manuscrisului, fila.

- dacă referința include accesarea unui sit Internet, se vor specifica următoarele: prenume și nume (dacă este cazul), titlul, on line, link Internet, accesat la data de ...

- **BIBLIOGRAFIA:** include toate izvoarele și lucrările utilizate de autor. Bibliografia va fi plasată la sfârșitul articolului.

Setări bibliografie:

- Pentru volume: în ordine alfabetică după numele autorului, urmat de prenume, titlul lucrării (în italic), locul publicării, editura, anul apariției.

- Pentru articole în periodice și volume colective: numele autorului, urmat de prenume, titlul lucrării (în italic), în numele periodicului/volum colectiv (în ghilimele), locul publicării, editura, anul apariției, anul calendaristic, numărul, ziua și luna (dacă este cazul), pagina sau paginile.

- **Resurse Internet:** - nume, prenume (dacă este cazul), titlul, on line, link Internet, accesat la data de ...

Exemplificare:

Angelescu, Teodor B., *Istoria lumii*, București, Editura Național, 2018.

Bujor, Viorel, Popescu, Ion, *Națiunile*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2007.

Georgescu, David, *România și Europa*, on line, <https://bibliotecaarad.ro/wp-content/uploads/2019/06/anale4web.pdf>, accesat la 10.10.2019

Popescu, Ion, „Despre țară”, în *Analele Aradului* (Arad), anul I, 2015, nr. 1, pp. 117-129.

- **ANEXE:** pot include izvoare inedite, reproduse integral sau parțial, hărți, grafice, liste cronologice, ilustrații, desene, cu referință în textul studiului.

- În urma solicitărilor, Consiliul editorial pune la dispoziția celor interesați, documentul Template pentru utilizarea corectă a punerii în pagină.

TRANSMITEREA MANUSCRISELOR

Articolele se vor trimite în fișier Word (însoțite de o versiune PDF) la următoarea adresă de email: **simpozionarad@gmail.com**

Persoane de contact:

- **Doru Sinaci**, tel. 0740.030.968, e-mail: dorusinaci3@yahoo.com

- **Sorin Bulboacă**, tel. 0727.455.952, e-mail: sorinbulboaca@yahoo.com

- **Ioana Nistor**, tel. 0754.886.592, e-mail: ioananistor2003@yahoo.com

- **Gabriela Adina Marco**, tel. 0726.380.781, e-mail: mgabi16@gmail.com

CONSILIUL EDITORIAL

Gheorghe Rancu-Bodrog (02 aprilie 1946, Bodroglu Vechi, jud. Arad – † 19 octombrie 2023, Timișoara). Părinții săi erau țărani, Ioan și Elena (n. Damian).

Studii: școala primară Bodrog, gimnaziul Zădăreni, Școala Medie Mixtă Pecica, Institutul Pedagogic Arad (1964-1966), Colegiul Universitar Timișoara (1999-2001), Facultatea de drept a Universității „Dacia Hercules” din Băile Herculane (2002-2004).

A fost cadru didactic la Școala generală din Stancilova, Șopotul Vechi (jud. Caraș-Severin) în perioada 1966-2010.

A fondat și a fost redactor a mai multor reviste. A colaborat cu articole, studii și recenzii la peste 35 de periodice și volume colective de specialitate. A publicat peste 10 cărți de autor sau în colaborare.

A participat cu comunicări la simpozioane, conferințe și mese rotunde naționale și internaționale, organizate în Arad, Caransebeș, Reșița, Timișoara, Drobeta Turnu-Severin, Cluj-Napoca, Șopotul Vechi, Băile Herculane etc. De asemenea, a luat parte la manifestări cultural-științifice din Serbia (Petrovaselo, Uzdin, Novi Sad etc.) sau Ungaria.

În anul 2021, cu prilejul împlinirii a 75 de ani de viață, a văzut tiparul volumul aniversar *In Honorem Gheorghe Rancu-Bodrog. 75*, îngrijit de prof. muzeograf Ioan Traia, președintele Asociației publiciștilor presei rurale din Banat (Caracal, Editura Hoffman, 612 pag.).

A organizat (în colaborare) peste 10 ediții a manifestării „Sărbătoarea muzeelor sătești” în mai multe localități din Țara Almăjului (jud. Caraș-Severin). De asemenea, a organizat o serie de simpozioane sub genericul *Conferința istoricilor din Banatul istoric* „Istorie, biserică, școală, tradiții și obiceiuri în Banatul Istoric”.

Gheorghe Rancu și-a legat destinul de Țara Almăjului, în județul Caraș-Severin, acolo unde a activat pentru promovarea zonei, scriind articole, susținând simpozioane și organizând întruniri cu teme istorice. De asemenea, numele său se leagă de muzeul pe care l-a desăvârșit acasă, cu exponate unicat, la nivel național. Însă, nu a uitat niciodată satul de unde a plecat, luându-și ca pseudonim numele de „Bodrog”.

ISBN 978-973-664-439-9
978-973-664-958-5